

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Catholicisme. Hier - Aujourd'hui - Demain. Encyclopédie publiée sous le patronage de l'Institut Catholique de Lille. Tome treizième. *Rites - Sida*, Paris, Letouzey et Ané 1993, IV pp. i 1272 col.

Aquest volum conté els següents articles que recauen en el nostre camp: *Rocabertí* (Jean Thomas de), de R. Darricau (30-31); *Saint-Martin du Canigou*, de J. Daoust (537-538); *Saint-Michel de Cuxà* (545); *Sánchez Munoz (Gilles)* (790); *Serra (Junípero)*, de G.-H. Baudry (1148); i *Sibiuda (Sebon, de Sebonde) (Raymond)*, de R. Darricau (1263-1264).- J. P. E. [9708

Dictionnaire de Spiritualité, Ascétisme et Mystique. Doctrine et Histoire. Fascicle CIV: *Vide-Vocation*, Paris, Beauchesne 1993, cols. 577-1152.

Aquest fascicle conté els articles següents: *Villanueva y Astengo (Jaime)*, d'Adolfo Robles Sierra (774-776); *Villeneuve (Vilanova, Arnaud de)*, de Josep Perarnau i Espelt i Francesco Santi (785-797); *Vincent Ferrer (Ferrier, saint)*, d'Alvaro Huerga (813-822); «*Viola Animae*» remet a Dorlant (Pierre) (879); i *Vives (Jean Louis)*, de Saturnino López Santidrián (1072-1078).- J. P. E. [9709

Dizionario Biografico degli Italiani. [Vol. 43: *Enzo - Fabrizi*]. Roma. Istituto della Enciclopedia Italiana 1993, XX i 818 pp.

Aquest volum ofereix les acostumades biografies i bibliografies relatives a Jean d'Eppe (d'A. Kiesewetter), noble francès que intervingué per part angevina en la Guerra de les Vespres Sicilianes (29-34); a Antonio Era (d'A. Mattone), alguerès que s'especialitzà en l'estudi de fonts sardes per a l'època de Pere el Cerimoniós a Ferran el Catòlic, i arribà a dedicar un estudi a Jeroni Pau (40-43); a Erberto d'Orléans (de C. M. Rugolo), que era vicari general del rei Carles d'Anjou a l'illa de Sicília en el moment de les Vespres (64-66); a Erri, Agnolo i Bartolomeo (d'A. De Marchi), autors de quadres diversos dedicats a sant Vicent Ferrer (255-258); a Eugeni IV, papa (de D. Hay), l'actuació del qual, tant en relació a l'Església com a Itàlia, fou fortament condicionada per la política d'Alfons dit el Magnànim (496-502); a Eximeno Pujades, Antonio (de R. De Caro), matemàtic i jesuïta valencià expulsat (582-589); a Fabbri, Filippo (de F. Bacchelli), propulsor d'una prohibició de l'Art lul·liana per part de la Facultat de Teologia de Bolonya el 1440 (746-747); i a Fabbri, Sisto (de P. Messina), general de l'orde dominicà, del qual consta la presència a Barcelona el 21 de març del 1589 (761).- J. P. E. [9710

Gonzalo DÍAZ Y DÍAZ, *Hombres y documentos de la filosofía española.* Volumen IV. *H-LL*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1991, XLVI i 912 pp.

Les pàgines numerades amb xifres romanes contenen les abreviatures i les bases bibliogràfiques del present recull. Trobem en aquest volum resums biogràfics i llistes bibliogràfiques de-

dicades a Cosme Damià Hortolà (75-76); a Abu 'Abd Allah al-Humaidi (89); Bonaventura Ibàñez (99); Selomó ben Abraham ibn Adret (112-113); Josep Ibn Caspí (138-139); Yosef Ibn Falaquera ben Sem-Tob (156-158); Mosè Ibn Jesuà (183); Gerson Ibn Selomó (259); Ibn Tumlus d'Alzira (269-271); Isaac ben Jacob Ha-Cohen (310-311); Isaac ben Todrós de Barcelona (311-312); al lulAlista Sebastián Izquierdo (344-348); Joan Izquierdo i Capdevila (348-349); Leonard Jacas (353); Jaume Janer [*sic!* Gener] (357-358); Ciril Jimènez (371); Francesc Jimènez (371-372); Miquel Jimènez Veces (399); Dionís Jorba (399-400); Lluís Jordà (400); Bernat Jordà (400-401); Antoni Jordana (402-403); Josep de l'Esperit Sant (412-413); Francesc Jover (437); Joan de Déu (453-454); Joan de Jesús (Roca) (454); Joan Julià (549-550); Just d'Urgell (554-555); Manuel de Lete i Triay (Andreu de Palma de Mallorca) (696-697); Andreu Llimós (703); Joan Linconienç (?) (705); Joan Llopis (819-820); Francesc Loscos de Xèrica (835); Antoni Ludeña (844); Pere Lluís (849-850); Antoni Lull (856-857); Pere de Luna (864-867); Josep Luquian (871-872); Francesc Xavier Llampillas (886-888); Josep de Sant Benet (Josep de les Llànties) (893-894); Rafael Llinàs (902); Marquès de Llió (Josep Mora i Catà) (902-903); Bartomeu Llobera (903); Llobet (de Barcelona) (903-904); Joan Llobet (904-905); Marià Llorente (909); Miquel Llot de Ribera (909-910). [Aquestes bio-bibliografies han d'ésser llegides amb extrem sentit crític: deu ésser, per exemple, difícil de descobrir ara sota un tal, Francisco Jiménez' a Francesc Eiximenis (371-372); però, de més a més, la informació bibliogràfica no té gens present les aportacions contemporànies al seu estudi, ni les recents edicions dels seus textos].- J. P. E. [9711

Lexikon des Mittelalters. VI. *Lukasbilder bis Plantagenêt*, Munic i Zuric, Artemis & Winkler Verlag 1993, VIII pp. i 2224 columnes.

Cal assenyalar els següents articles d'aquest volum: *Lullismus*, *Lullisten*, de Charles H. Lohr (2); (*Pseudo*-)*Lullus-Corpus*, de J. Telle (2-3); *Malla*, *Felip de*, de Lluís-Columba Batlle (171-172); *Mallorca, Königreich*, de Ludwig Vones (171-175); *Manresa*, de Carmen Batlle (198); *March, Ausias; March, Pere*, de Dieter Briesemeister (222); *Margarit i de Pau, Joan*, de L.-C. Batlle (242); *Maria* (en la poesia catalana), de D. Briesemeister (268-269); *Maria von Kastilien*, reina de Catalunya-Aragó, de Jaume Sobrequés i Callicó (276); *Maria von Montpellier*, d'Odilo Engels (280); *Martin I, l'Humà*, d'Henri Bress i Jaume Sobrequés i Callicó (339-340); *Martin der Jüngere*, d'Henri Bress (340-341); *Martorell, Bernat*, de Ch. Klemm (351); *Martorell, Joanot*, de D. Briesemeister (351-352); *Mercedarier, Orden der*, de J. W. Brodman (533-534); *Mestre racional*, de J. Lalinde Abadía (366-367); *Metge, Bernat*, de D. Briesemeister (578-579); *Mir Giribert*, d'O. Engels (655); *Miró I, der Ältere, Miró II, der Jüngere, Miró III*; i *Miró*, tots d'O. Engels (666); *Moner, Francesc*, de D. Briesemeister (755); *Montcada* (família), de Carmen Batlle/U. Vones-Liebenstein (781-783); *Monteagudo, Vertrag von*, de L. Vones (784); *Montesa, Orden*, de B. Schwenk (797-798); *Montserrat, d'A. Olivar* (821-822); *Monzón*, de B. Schwenk (822-823); *Muntaner, Ramon*, de Carmen Batlle (919-920); *Mur*, de Carmen Batlle (937-938); *Muret. Schlacht von*, de Y. Dossat (942-943); *Murviedro, Friedensvertrag von*, de L. Vones (945); *Mysterienspiele* (In Katalonien), de L. R. Muir (980); *Nachmanides*, de Rolf Schmitz (996-997); *Neopatrvas*, de K.-P. Todt (1091); *Nunyo Sang*, d'O. Engels (1317); *Obarra*, d'O. Engels (1329); *Oliba*, d'O. Engels (1397); *Oller, Berenguer*, de Carmen Batlle (1399-1400); *Oluja* (família), de Carmen Batlle (1402); *Oribuela*, de M. A. Ladero Quesada (1457-1458); *Osona*, d'O. Engels (1512); *Pacianus*, de J. M. Alonso-Núñez (1609); *Paciarrii*, de Carmen Batlle (1609-1610); *Pallars*, d'O. Engels (1643); *Palma de Mallorca*, de L. Vones (1644-1645); *Pedralbes, Kapitulation von*, de L. Vones (1850-1851); *Pedro Pascual (Pere Pasqual)*, de D. Briesemeister

meister (1854-1855); *Peralta* (família), de Carme Batlle (1877); *Perellós* (família), de L. Vones (1884); *Perpignan* [sembla que ja a l'Edat Mitjana pertanyia a França!], de J. Caille (1896-1897); *Perpignan, Konzil von*, de D. Girgensohn (1897); *Peter II, König von Aragón*, d'O. Engels (1923); *Peter III*, de L. Vones i H. Bresc (1923-1926); *Peter IV*, de L. Vones (1926-1927); *Peter von Aragón OFM*, de P. Segl (1927-1928); *Petronila, Königin von Aragón*, d'O. Engels (1952); *Petrus Nolascus*, de J. W. Brodman (1979); i *Philipp von Mallorca*, de L. Vones (2078-2079).- J. P. E. [9712]

Lexikon für Theologie und Kirche. Erster Band. *A bis Barcelona*, Freiburg im Br., Herder 1993, 16 pp. i 1406 col.

Recauen en el nostre camp els següents articles d'aquest primer volum: *Abraham bar Chijja ha-Nasf*, de Johann Maier (66-67 [però el *Llibre revelador* no és una traducció espanyola, ans catalana]); *Adoptianismus*, II, 3, d'Alois Grillmeier (166); *Agobard, Erzbischof von Lyon*, d'Egon Boshof (246); *Agullona, Margareta*, d'Oktavian Schmucki; *Agustín, Antonio*, de Fernando Domínguez (253); *Alexander VI*, de Winfried Eberhard (370); *Andorra*, de José Luis González Novalín (622); *Anglès, Higini*, de Manfred Schuler (659); *Antigó, Anna Maria*, de Johannes Schlageter (747-748); *Antonius Andreas*, de Gerhard Krieger (788); *Arnald von Villanova*, de C. H. Lohr (1015-1016); *Astorcb, Ángela Maria*, de Leonhard Lehmann (1109); *Balearen*, de José Luis González Novalín (1369); i *Barcelona*, d'Odilo Engels (1406).- J. P. E. [9713]

Marienlexikon herausgegeben im Auftrag des Institutum Marianum Regensburg E. V. von Prof. Dr. Remigius BÄUMER und Prof. Dr. Leo SCHEFFCZYK. Vierter Band: *Lajtha - Orangenbaum*, St. Ottilien, Eos Verlag 1992, 703 pp.

Aquest volum ofereix els articles següents: *Lérida*, de G. Rovira (106-107); *Ramon Llull*, de J[ohannes] Stöhr (*Theologiegeschichte*) i H. Rzepkowski (*Missionswissenschaft*) (186-188); *March, Ausiàs*, de G. Seguí Trobat (274); *Menorca*, de S. Salord i G. Rovira (416); *Merzedarier*, de H. W. Köster (428); *Montserrat* (!), de G. Rovira (502-503); *Nadal, Hieronymus*, de J. E. Vecrussse (577-578); i *Nuria*, d'E[nríc] Moliné i G. Rovira (654-655).- J. P. E. [9714]

Theologische Realenzyklopädie. Band XXIII. *Minucius Felix - Name/Namengebung*, Berlin i Nova Iork, Walter de Gruyter 1994, VIII i 808 pp.

L'article dedicat a *Montaigne, Michel Eyquem de (1533-1592)*, de Günther Abel, reporta la seva traducció de la *Theologia naturalis* de Ramon de Sibiuda (263); també hi ha un article dedicat a *Mose ben Nachman (1194-1270)*, de Leonard S. Kravitz (362-365).- J. P. E. [9715]

Jaume RIERA I SANS, *Falsos dels segles XIII, XIV i XV*, dins «Actes Alacant», I, 425-491.

Dues qüestions són tractades en aquest llarg article, encavallada l'una sobre l'altra. La primera és el tema dels textos catalans falsificats, en la seva generalitat. La segona és la llista que dona l'autor de falsificacions i de falsificadors, entre els quals inclou Manuel Milà i Fontanals, que seria el responsable de la falsificació de *Curial e Güelfa*. Pel que fa a la primera qüestió, l'autor blasma l'erudició catalana a causa del «fortíssim prejudici

col·lectiu en contra de les falsificacions. No es vol que n'hi hagi, no es vol que es plantejgin, no s'accepta que es descobreixin i se'n fa motiu d'escàndol». Riera agrupa les falsificacions en tres apartats: les religioses i hagiogràfiques, les de caràcter legal i polític, i les literàries. Entre les primeres n'assenyala sobretot dels mercedaris: el manuscrit de l'ACA, *Speculum fratrum*, atribuït al P. Nadal Gàver; la inscripció catalana del primer convent de Barcelona, del 1218, que Riera suposa que ha d'ésser de Joan Gaspar Roig i Jalpí; les constitucions mercedàries del 1272, calcades, segons Riera, sobre les de Templers i Hospitalers; un fragment d'un còdex del segle XV, conservat en l'ACA, que reporta quatre vides de sants, atribuït a Roig i Jalpí per Ramón Rodríguez de Gálvez, i a Manuel-Marià Ribera per Riera i Sans; les interpolacions a la *Crònica* de Desclot, i el decret en català del capítol dels mercedaris a Saragossa el 1288. A més, assenyala com a fals el full del segle XIV, autenticat el 1931 per Ferran Valls i Taverner, Leonci Soler i March i el P. Anselm M. Albareda, que explica l'aparició de la Misteriosa Llum de Manresa, així com la *Vida de Sant Fructuós* i la *Translació dels cossos sants a Manresa*, manuscrit 1775 de la BC, ja denunciat com a fals per Pere Bohigas. També té per apòcrifes les vides de sant Lluç i sant Marcia, copiades al ms. del *Flos sanctorum* de Vic, reputat del segle XV, com també les de sant Bernat Calbó i de sant Segimon, del mateix manuscrit. Passa després a revisar textos lullians o relacionats amb Lull, la *Vita coetanea* del qual i el manuscrit que el conté, el de l'*Electorium magnum*, són reputats falsificacions posteriors. Finalment, dedica unes quantes pàgines a Joan-Gaspar Roig i Jalpí (1624-1691), «falsari recalcitrant», autor del *Llibre dels fets d'armes de Cathalunya*, falsament atribuït a Bernat Boades, i del qual diu que «cobrava per falsificar documents i històries»; dedica també paraules dures a «l'erudició oficial catalana», que va «demostrar una voluntat forassenyada de salvar l'autenticitat de l'obra». Passant als falsos legals i polítics, posa al davant els *Usatges*, que no serien del segle XI, sinó d'«un o dos segles més tard», i alguns «capítols integrats en alguns manuscrits del *Llibre del Consolat de Mar* que es diuen redactats l'any 1147 a Barcelona o a Xipre», que ja Antoni de Campmany i de Montpalau havia considerat falsos i contradictoris. Comenta tot seguit d'altres documents fabulosos de diversa intenció interessada, com la *Història de Joan Fivaller*, i passa a impugnar *La fi del comte d'Urgell*, que seria una falsificació de Jaume Ramon Vila, del segle XVII. També es refereix al *Sumari de la població d'Espanya*, del suposat Berenguer de Puigpardines, dels segles XI-XII, reputada del segle XV per alguns, i del segle XVII per Riera, el qual suggereix que el seu autor real podria ésser l'arxiver Diego Monfar i Sors, mort el 1652. També el *Recort* de Gabriel Turell seria una falsificació del segle XVII. En l'apartat dels falsos literaris, Riera i Sans comença esmentant les *Trobes* de Jaume Febrer, per a l'autoria de les quals proposa el P. Josep Teixidor, segle XVIII; segueix amb les falsificacions de Jeroni Rosselló (1827-1902), de Jaume Barrera i Escudero, (1879-1942), Antoni Bulbena i Tusell (1874-1943), Josep Tastú (1987-1849), Joaquim M. Bover (1910-1865), Antoni de Bofarull (1821-1852), Joaquim Rubió i Ors (1818-1899), Lluís Faraudo i de Saint-Germain (1867-1957), Estantisla Aguiló (1859-1917) i Josep M. Quadrado (1819-1896). Finalment, aborda el tema del *Curial e Güelfa*, del qual l'autor no dubta gens ni mica, adduint com a proves algunes de les anomalies observades en l'únic manuscrit que conté la novel·la, anomalies d'algunes grafies i alguns mots en castellà, la puntuació, els seus castellanismes, italianismes, gal·licismes, llatinismes, arcaïsmes i neologismes, el misteri del seu autor, els diversos gèneres literaris que s'hi barregen i la presència d'elements de novel·la històrica: tot plegat fa dir a Riera i Sans que el *Curial e Güelfa* ha d'ésser posterior al 1826, data de la primera edició espanyola d'una novel·la de Walter Scott; troba que el medievalisme de la novel·la és postís, constata irregularitats heràldiques, canvis en el tractament, ressons de llibres posteriors. Després aporta les raons mitjançant les quals ell creu que pot afirmar que l'autor fou Manuel Milà i Fontanals [que, més que proves formals, són conjectures, algunes

fundades en indicis molt discutibles. Per a la discussió de l'autenticitat del *Curial e Güelfa*, a més d'altres aportacions, cf. les aparegudes en els volums d'ATCA, XI (1992), 363-384, resumides dins XIII (1994), 627-628, núms. 9467-9469; i en «Caplletra», núm. 15 (Tardor 1993), 75-88, aquesta resumida en les 'Notícies bibliogràfiques', secció III, del present volum, pp. 588-599, núm. 10406].- J. de P. [9716

Josep MASSOT I MUNTANER, *Falsificacions i falsificadors a la literatura catalana*, dins «Serra d'Or», núm. 403-404 (juliol-agost 1993), 66-67.

[En relació a l'episodi recordat dins ATCA, XI (1992), 363-372], l'autor repassa casos, en què ha estat demostrada la falsificació d'alguna obra literària catalana (Joan Gaspar Roig i Jalpí, Josep M. Bover i d'altres); però això no justificaria «que ens deixem endur per una síndrome de trobar-ho tot sospitos i d'acusar de falsaris tots els qui no pensen com nosaltres» (67).- J. P. E. [9717

Manuel RIU I RIU, *Els centres d'espiritualitat i l'arqueologia*, dins «Misc. Altisent», 17-34.

Pàgines atentes sobretot al vessant arqueològic de les construccions religioses (llocs de culte i monestirs o convents) i a les seves diverses parts, entorn a les quals reporta les publicacions que les han estudiades a Catalunya en els darrers temps (21). En un apartat dedicat a l'ús de la documentació, l'autor subratlla que no és encertat d'aplicar les dades proporcionades pels documents a l'estat actual de les construccions, que pot ésser molt divers d'aquell al qual el document es refereix (23).- J. P. E. [9718

Manuel RIU I RIU, *Els camins catalans, Anàlisi arqueològica dels seus vestigis*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 27-43.

Ultra l'anàlisi arqueològica [que cau fora del nostre camp], hi ha en aquestes pàgines referència constant a les publicacions dedicades explícitament als camins antics (30-31), o a temes més concrets com són les vies romanes i llur utilització a Catalunya (32-38), als guals i als ponts (38-41), i a les barques i ponts de barques (42).- J. P. E. [9719

Antoni PLADEVALL, *Les institucions i organització de l'Església catalana*, dins *I Congrés Església*, I, 181-195; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 181-195.

En successius apartats, és resumida o almenys indicada la documentació del primer mil·lenni relativa a la posició de Tarragona com a seu primada o almenys com a metròpoli (184-186), als diversos bisbats de Catalunya [però no he sabut veure res sobre Empúries] (186-190) i a les parròquies (191-193).- J. P. E. [9720

Alexandre MASOLIVER, *Els religiosos a Catalunya. 1600 anys d'història*, dins *I Congrés Església*, I, 435-497; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 435-497.

Resum, gairebé en forma de butlletí bibliogràfic, d'allò que hom sap de les successives etapes i formes de la vida religiosa a Catalunya: ascetes i verges primitius (435-437) [on, però, hom espera en va alguna referència al monjo Frontó, gairebé protagonista d'un dels *Commonitoria* de Consentius], monacat visigòtic (438-440), monacat benedictí i els

primers canonges regulars (441-451), monjos i canonges regulars, i ordes militars (451-466), frares mendicants, congregacionisme monàstic, i els jerònims (467-476), i els ordes i congregacions moderns, i la vida posterior de monjos i mendicants (476-489). Les pàgines següents s'ocupen dels segles XIX i XX.- J. P. E. [9721]

Evangelista VILANOVA, *Pensament teològic en l'Església catalana*, dins *I Congrés Església*, II, 9-45; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 9-45.

Visió global i personal de l'evolució de la teologia cristiana a Catalunya. [La part corresponent a les etapes anteriors al segle XIX ocupa les pàgines 14-31].- J. P. E. [9722]

Antoni BACH I RIU, *Un precedent medieval de la desamortització*, dins *I Congrés Església*, I, 233-241; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 233-241.

Aquestes pàgines apleguen notícies entorn de dos temes: concessions de delme o de part del mateix a reis i senyors laics, normalment vinculades a empreses de croada (235-238); i prohibicions de transferir, *militibus et sanctis* els drets sobre la terra o altres béns, derivats d'establiments o d'herències (238-241); aquesta segona part conté més referències a documentació inèdita de Solsona, ADS, *Pergamins* o d'altres sèries, o d'ACA, *Canc.*, *Esriptures de Ramon Berenguer IV.*- J. P. E. [9723]

Manuel RIU [I RIU], *De metrologia: la pensa, la lliura, el marc i l'unça*, dins «Hom. Villaronga», 385-394.

Gaspar FELIU [I MONTFORT], *L'equivalent metàl·lic d'algunes monedes de compte a l'edat moderna*, dins «Hom. Villaronga», 455-474.

El seu autor resumeix així el primer article: «Hem vist que pensa, lliure, marc i unça poden representar, i de fet representaren, valors molt variables en moments i àmbits diversos» (394). De fet, trobem en aquestes pàgines informació d'un doble desplaçament, basada en els documents contemporanis, en general dels segles centrals de l'Edat Mitjana: de la significació concreta de cada una de les quatre denominacions i de llur valor oficial o real en successius moments.

També a base de documentació tant ja publicada com encara inèdita (456), Feliu exposa les dades per ell aplegades, que, de més a més, resumeix de la forma següent: «el sou català de compte va mantenir la seva equivalència en plata de 1500 a 1610; des d'aquesta data fins a 1714 va perdre un 53% del seu valor i encara un altre 12'5% durant la resta del segle XVIII, de manera que el sou de 1800 només representava en plata un 41% del sou de 1500» (462); «el sou valencià de compte va perdre entre 1500 i 1600 un 21% del seu equivalent en plata, al segle XVII un altre 21% i al XVIII un 28%: el sou de 1800 era només, en termes de plata, un 48% del de 1500» (464); i «el sou mallorquí... disminuí un 8% de 1500 a 1600, un 7% de 1600 a 1700 i un 15% al llarg del segle XVIII, de manera que el 1800 conservava un poder alliberador en plata que era un 73% del que tenia el 1500» (465). Hi ha bibliografia (465-466) i quadres que resumeixen les característiques de la moneda catalana del 1426 al 1705 (469), les equivalències de la moneda circulant a Catalunya entre el 1491 i el 1718 (470-471), el valor del sou català en grams de plata entre el 1491 i el 1808 (472), les equivalències de la moneda valenciana entre el 1480 i el 1737 (472), el valor de plata del sou valencià entre el 1500 i el 1800 (473); les equivalències de la moneda mallorquina entre el 1300 i el 1737 (473) i el valor del sou

mallorquí en grams de plata entre el 1500 i el 1812 (474).- J. P. E. [9724-9725]

Valentí GUAL I VILÀ, *La informació fornida pels sacramentaris moderns i el sistema de reconstrucció de famílies*, dins *I Congrés Església*, I, 83-91; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 83-91.

EL mateix autor indica que aquestes pàgines són, amb lleugers retocs, derivades de les ja conegudes dels nostres lectors [XIII (1994), 502-503, núm. 9040].- J. P. E. [9726]

Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, *Organización de Cataluña bajo los condes soberanos*, dins «Hidalguía», XLI (1993), 493-510.

Les bases jurídiques de l'estructura constitucional de Catalunya abans de la unió amb el Regne d'Aragó s'haurien trobat en els *Usatges* (493-494), completats per les *Constitucions* d'En Pere Albert (495-496) i per d'altres compilacions legals com són les *Consuetudines Gerundenses*, codificades per Tomàs Mieres (496). En tots els casos, una institució és bàsica: la de l'hereu-pubilla (496-499). A partir d'ací és dibuixada la personalitat política-jurídica del comte de Barcelona com a 'prínceps' (499-501) i la dels magnats (vescomtes, comtots, varvassors i nobles) (502-510).- J. P. E. [9727]

Armand de FLUVIÀ I ESCURSA, *Caballeros, donceles, gentileshombres, generosos y bombres de paraje en Cataluña*, dins «Hidalguía», XLI (1993), 827-848.

Continuació de l'article anterior, en el qual la doctrina de les dites fonts i les dades proporcionades per la documentació són utilitzades per configurar la personalitat jurídicopolítica de cavallers (827-830), castlans (831-832), donzells (832-833), gentilshomes (834-835), generosos (836-839) i homes de paratge (840-847).- J. P. E. [9728]

Josefina MATEU IBARS, *Iconografía y sigilografía de los virreyes de Cataluña. Aportación a su estudio*, dins «Studi Boscolo», II, 425-464.

En la breu introducció, l'autora defineix aquestes pàgines «una selecció de pintura, grabado, medalla y sello, resumida en una breve descripción y referencia de fuentes de donde procede la misma». La descripció de les vint-i-dues làmines afegides a la pàgina 464 conté transcripció de les respectives inscripcions (427-464). Les quatre darreres pàgines de làmines ofereixen reproducció de cinquanta-quatre monedes.- J. P. E. [9729]

Antoni BACH I RIU, *Confraries medievals*, dins *I Congrés Església*, I, 215-231; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 215-231.

A base de documentació ja publicada i d'altra d'inèdita sobretot en diversos fons locals de l'Arxiu Diocesà de Solsona i de Cervera, AHC, trobem en aquestes pàgines exposició analítica dels diversos elements tant estructurals com operatius, que figuren en les ordinacions de les confraries medievals de les comarques de l'actual bisbat de Solsona (218; fins al 1550 en són conegudes noranta: 231), en el vessant piadós igual com en l'assistencial, on no mancava, devers final del segle XIV, l'atenció envers «donzelles a maridar i estudiants [a] estudiar» (221); assenyalem també una confraria, anomenada ,Ger-

mandat dels estudiants' a Cervera el 1635 (224). La informació relativa als diversos objectius de les confraries proporciona ací freqüents transcripcions textuais fragmentàries.- J. P. E.

[9730]

Flocel SABATÉ, *Evolució i expressió de la sexualitat medieval*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 163-195.

Aquestes pàgines tracten el tema enfocat en perspectiva global de l'Europa llatina, però amb il·lustracions concretes, moltes de les quals són de textos i documents catalans, tant ja publicats com encara inèdits. I així són adduïts Bernat Metge en relació a la distància baixmedieval entre la relació marit-muller i l'enamorament (172-173); Francesc Eiximenis i Vicent Ferrer en el punt de la temperança en les relacions conjugals (176), i en el de les pràctiques il·lícites del sexe (183); els casos que salten fora la legalitat són il·lustrats amb alguns processos criminals conservats en arxius diversos de Catalunya, comtats inclosos (p. e., 173). A la pàgina 189 és reproduïda fotogràficament la cara d'un foli, destinada a 'probationes pennaë', de Vic, Arxiu del Veguer, on també foren escrites frases datables el 1344-1345 [que semblen dos primers versos d'una poesia amorosa inacabada].- J. P. E.

[9731]

Pascual ORTEGA, *Una propuesta metodológica para el estudio de los capbreus en la época moderna*, dins *Estudios rentá*, 105-131.

Definit el mitjà més adient per a conservar drets feudals i senyorials confirmats en la *Sentència de Guadalupe* (106), l'acte de capbrevar havia de començar amb una crida, que el dibuixava jurídicament (107); seguia tres passos: preparatiu, declaració col·lectiva, declaracions individuals, i podia resultar afectat per una d'aquestes dues situacions: la de senyoriu jurisdiccional i eminent alhora, o la de senyoriu només eminent (108-111). Per això, són exposades les característiques tant del reconeixement col·lectiu com del particular (111-113); els capbreus són, de més a més, monjoies en l'evolució de les relacions entre senyors i súbdits (114) i les seves possibilitats d'informació són esquematitzades entorn de tres punts: la base territorial del senyoriu, el seu marc jurisdiccional i les rendes i drets (115-119). De més a més, proporcionen nombre d'altres dades tant sobre els béns com sobre les persones d'un lloc determinat i, si les sèries de capbreus són completes, sobre el constant desplaçament de les relacions entre els dominis directe i util (119-121). Són reproduïts en apèndix onze fragments textuais, gairebé tots procedents de Madrid, AHN, *Órdenes militares. S. Juan de Jerusalén* (123-129); també tres quadres, que esquematitzen resultats d'estudis anteriors (130-131).- J. P. E.

[9732]

Porfirio SANZ CAMAÑES, *El Patrimonio Real en Aragón: organización administrativa, rentas y balance (1664-1670)*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de Historia», 61-62 (1990 [1992]), 107-138.

Encara que l'estudi es limiti a l'Aragó, quant a la documentació d'arxiu presa per base, hi ha constants referències als altres territoris de la corona catalano-aragonesa: Catalunya amb els comtats de Rosselló i Cerdanya, València, Mallorca.- J. P. E.

[9733]

Pere CATALÀ I ROCA, *Pena d'exili a Sardenya*, dins «Studi Boscolo», I, 337-340.

Quatre documents dels segles XIV i XV, transcrits almenys en part d'ACA, *Canc.*, *reg.*, o ja publicats, confirmen la gravetat de l'exili a Sardenya, alternatiu a la pena de mort. Entrà com a tema en la literatura a través d'un poema d'Arnau d'Erill (338-339).- J. P. E. [9734]

Joan TORRUELLA [I CASAÑAS], *Arxiu informatitzat de textos catalans medievals*, dins «Actes Alacant», II, 239-252.

[Cf. ATCA, X (1991), 663-664, núm. 6962]. En les pàgines actuals, l'autor dona notícia del 'Banc de Paraules' (Tresor de la Llengua Catalana Medieval), que està preparant el Seminari de Filologia i Informàtica de la Universitat Autònoma de Barcelona, que ha de constituir un 'corpus' selectiu de tots els documents literaris, no literaris i notariais de la llengua catalana medieval. Informa dels punts que contindrà el corpus i dels seus límits, del tipus d'edició que buidarà i de les formes com els textos seran accessibles (llistes de freqüències, concordances, etc.), i els interessos que el 'Banc' pretén de servir.- J. de P. [9735]

Philip D. RASICO, *Estudis i documents de lingüística històrica catalana* (Biblioteca de Cultura Catalana, 76), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1993, 246 pp.

El lector dels deu estudis aplegats en aquest volum ha de tenir present que, en reveure'ls per a aquesta edició, l'autor els ha «revisats a fons i augmentats tot incorporant-hi nombroses dades addicionals i tenint en compte diverses aportacions bibliogràfiques recents, sobretot el monumental *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* del professor Joan Coromines» (7). Els estudis són els següents: *Dues qüestions de fonologia diacrònica catalana*, del 1987 (9-19); *Estudi fonològic i complementari de la Crònica de Bernat Desclot*, del 1983 (20-35; cf. ATCA, IV (1985), 588, núm. 2165); *La conservació de la -N etimològica a l'antiga diòcesi de Girona*, del 1985 (36-51; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 369-370, núm. 3894); *Sobre l'evolució de TL(L) en català*, del 1988 (52-60); *Consideracions fonològiques sobre el parlar de l'Alt Urgell a l'edat mitjana*, del 1986 (61-83; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 370, núm. 3895); *L'evolució de la llengua catalana al centre del País Valencià: Conquesta, immigració i canvi fonològic*, del 1989 (84-102); *El català preliterari en documents procedents de l'antic bisbat d'Urgell (segles XI-XII)*, del 1985 (103-131; cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 525, núm. 4501); *Lletres en català als bisbes d'Urgell (1230-1269)*, del 1989 (132-159; cf. ATCA, XI (1992), 626, núm. 7549); *El Capbreu de la Vall de Ribes*, del 1990 (160-201; cf. ATCA, XII (1993), 586-587, núm. 8484); i *Les Ordinacions d'Empúries*, del 1985 (202-236; cf. ATCA, VI (1987), 506, núm. 3653). Les pàgines 237-244 són de bibliografia.- J. P. E. [9736]

Curt WITTLIN, *Els grups de sinònims dels traductors medievals: una font important per a la lexicografia catalana*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 89-99.

Aquestes pàgines foren presentades al dit col·loqui un any abans que aparegués el volum amb l'estudi complet, al qual explícitament es referien [obra coneguda dels nostres lectors per la recensió d'ATCA, XI (1992), 476-480], i del qual eren un tast.- J. P. E. [9737]

Joan VENY I CLAR, *El valencià antic «saura», 'gralla' no és un mot fantasma*, dins «Misc. Fuster, VI», 307-317.

Recordats alguns casos recents en què han estat corregides lectures o interpretacions defectuoses de paraules, l'autor esmenta la sentència de Joan Coromines qualificant d'ineexistent ,saura' com a nom d'ocell (309), car en Jaume Roig el mot seria un verb i en Llorenç Palmireno una mala interpretació. L'autor aporta la font d'aquest, Joan Bta. Anyes, el qual en l'*Apologia in venatores pro avibus* no sols documenta el substantiu ans encara en dóna l'equivalència tant llatina com catalana: ,gracculum' = ,saura' (310-311); l'autor la identifica amb la ,gralla de bec vermell' (313). Significat i significat haurien estat vius a València els segles XV i XVI i el *Vocabulari català-alemany* potser l'hauria rebut de font valenciana (315-316). Hi ha bibliografia (316-317).- J. P. E. [9738

Joan VENY I CLAR, *De l'occità gronau al català garneu*, *Trigla Lyrá*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 60-88.

Dins aquest estudi filològic són reportats tant l'ús documentat de ,garneu' anterior al segle XIX (66), com el d'alguns dels seus sinònims (67), i de ,gronau' (73). L'article és il·lustrat amb tres mapes.- J. P. E. [9739

Lluís GIMENO BETÍ, *Lèxic popular regional i diccionari normatiu*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 6 (1993), 121-135.

L'autor defensa la tesi «que encara hi ha una gran munió de vocables vius i en ús que valdria la pena d'incorporar-los...» (125), d'alguns dels quals assenyala frases antigues en les quals són emprats, així com de ,blavura' (126-127), ,faldetes' (128), ,dolent = malalr' (128-129), ,baül' (131). Hi ha bibliografia (132-135).- J. P. E. [9740

Maria Josep CUENCA, *Sobre l'evolució dels nexes conjuntius en català*, dins «Llengua e Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 171-213.

Entre els objectius d'aquest treball hi ha el d'analitzar «el canvi de significat i de categoria en elements conjuntius —sobretot en els adversatius— tant en català antic com modern» (172). Quant al català antic, l'estudi exposa el pas dels dits nexes del llatí al català en tractar-se d'adverbis, de preposicions seguides del subordinant ,que', de sintagmes preposicionals sols o seguits del subordinant ,que', de participis, i de complexos sintagmàtics (173-174), en particular en *Lo cristià* de Francesc Eiximenis i en el *Llibre de meravelles* de Ramon Llull (213). Són estudiats en especial el pas de ,magis' a ,mas' (179-185), de ,ante' a ,ans' (185-188), de ,per hoc' a ,però' (188-193). També són reportats exemples de nexes resultants d'un canvi de significat (193-204).- J. P. E. [9741

Maria CONCA, Josep GUIA, *L'ús dels termes paremiològics en la història de la literatura catalana*, dins «Els Marges. Revista de Llengua i Literatura», núm. 28 (juny de 1993), 23-53.

Els autors defineixen aquesta, «una aportació al tema que pretén d'aclarir la rica i variada terminologia que acompanya el nostre objecte d'estudi» i més en concret «la manera de designar-los i d'introduir-los en el text per part dels autors» (23). I així assistim a la successiva denominació de les dites sàvies o populars amb els noms de ,proverbis' ja en el segle XIII amb Ramon Llull (24-26), a la persistència del qual en el segle XIV i XV (28),

s'afegeix el d',exemples' amb Ramon Muntaner (27), sant Vicent Ferrer i Francesc Eiximenis (31-33), el de ,dit' (de savis) des d'Anselm Turmeda (29), el de ,refranys' des de Joanot Martorell, que es consolida durant els segles moderns (36-44), i finalment el d',adagi' en el segle XVIII (45-48); cada denominació és abundantment documentada amb les corresponents frases dels successius autors. [Cal dir que ,referendari' no és títol previst per Nicolau de Pacs per a la seva *Doctrina moral*, ans qualificació que es donava el mateix autor, en comparar la seva feina a la d'un ,referendari' (35); i l',exemple' reportat en una lletra de batalla de Joan de Montpalau a Joanot Martorell del 1437 (38-39) havia estat poc abans formulat per Felip de Malla de la forma següent: «Leuger és lo dir; e d'ell al soferir, al praticar, ha mil per centenar», cf. «Els Nostres Clàssics», 114, p. 115].- J. P. E. [9742

Stefano Maria CINGOLANI, *Modelli storici, tradizioni culturali e identità letteraria nella Catalogna medievale*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 479-494.

L'autor defineix aquestes pàgines com a «considerazioni sui modelli culturali e storiografici nello studio della letteratura catalana medievale» (480), en particular en el camp de la narrativa. Descartada la tendència a trobar models francesos, l'autor subratlla que cal tenir en compte la literatura en llengua llatina (481-482) i es proposa de reexaminar dos aspectes amb vista a una ulterior clarificació dels models culturals (482): el primer és el possible influx de les cançons de gesta i de la historiografia carolíngia en la descripció mental dels propis orígens, en concret mitjançant les llegendes de Jofre el Pelós i d'Otger Cataló, en les quals és respectivament reafirmada la constitució de la pròpia dinastia, la barcelonina, en contraposició tant a sarraïns com a francs, com també el fet que la reconquesta no és pas obra carolíngia, ans de la pròpia raguèlia (482-489); de més a més, l'èpica dels orígens de Catalunya es troba en el *Llibre dels fets* de Jaume I i en la *Crònica* de Ramon Muntaner (489), en els quals no hi ha cap referència ennoblidora als orígens francs, ans només a la qualitat dels fets protagonitzats pels reis de la Casa de Barcelona i pels seus col·laboradors (490); l'altre aspecte és el de l'influx d'aquells models culturals en la narrativa, que només seria individuable a partir del casament de Jaume II amb Blanca d'Anjou, quan Occitània s'enfonsa i la vida i cultura catalanes s'obren a l'horitzó d'un eix franco-italià (491-493); en aquest context, trobem la següent avaluació relativa a *La Faula* de Guillem Torroella: «...senza essere fuorviati dal ridondante ed equivoco commento nell'edizione della *Faula*» (491).- J. P. E. [9743

A. VILA MORENO, *El valencià: llengua menyspreada. Estudio filológico* (Serie Filológica, 12), València, Aula de Humanidades y Ciencias Valencianas 1993, 134 pp.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «simple esborrany», dedicat a exposar «la complicada casuística que va conduir en sigles passats, i manté en el present, a una actitud de menyspreu de la llengua valenciana pels seus propis fills i subjectes parlants» (10). L'aportació que hom hi pot trobar [per al temps en el qual es mou el nostre anuari], és en les pàgines dedicades a la substitució lingüística dels segles XVI-XVIII (20-29) i a les manifestacions escrites en valencià durant el darrer dels segles esmentats (31-39).- J. P. E. [9744

D[ominique] LAVEDRINE DE COURCELLES, *Lieux sacrés, reconquête chrétienne et poèmes bagigraphiques en Catalogne*, dins *Luoghi sacri e spazi della santità*. Premessa di S.

BOESCH GAJANO et L. SCARAFFIA (Sacro/santo, 1), Torí, Rosenberg & Sellier 1990, 121-134.

Pàgines només conegudes per referència. [Però les idees de l'autora entorn de *Goigs* i literatura catalana amb ells relacionada són ben conegudes dels lectors d'ATCA, XIII (1994), 640-641, núm. 9519, i per la recensió dedicada a un seu llibre recent en la corresponent secció d'aquest volum, pp. 360-363].- J. P. E. [9745

Cecilia TASCA, *Retabli tardo gotici della Sardegna: esempi di scritture epigrafiche e nuovi documenti*, dins «Studi Boscolo», I, 393-427.

El retaule fou introduït a Sardenya des de Catalunya. Resumides les dades del tema, ací són analitzades paleogràficament les lletres de les inscripcions (402-409). Són en català una inscripció de Gonnostramatza, del 1501 (412-413), una d'Uta, del 1511, perduda (416-417), una d'Assemini, del 1534 (422), i una de Sanluri, del 1576 (422-423). També són en català uns capítols per a la construcció d'un retaule del 1453 (424-425) i un rebut del 1527 (426).- J. P. E. [9746

J. ANTONI IGLESIAS, *El llibre a la Catalunya Baix-medieval. Notes per a un estat de la qüestió*, dins «Faventia», 15/2 (1993), 39-73.

En aquestes pàgines l'autor refà el curs dels estudis sobre llibres i biblioteques medievals a Catalunya, pràcticament des del començament d'aquest segle, dins el qual curs destaquen sobretot les aportacions d'Antoni Rubió i Lluch amb els seus *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval* (44-48), completades amb el treball d'un floret de deixebles, entre els quals destaquen el seu fill, Jordi Rubió i Balaguer (50-52), i les nombroses publicacions de Josep M. Madurell i Marimon (52-61). Fora Barcelona, Lluís Batlle i Prats s'ocupà de riqueses bibliogràfiques medievals gironines (63-67). Les darreres pàgines informen d'aportacions recents en els Països Catalans (68-71 [on, però, no sabem si ATCA «recensiona minuciosament tot el que s'escriu sobre cultura medieval de l'àrea catalana»: 69; o només «aplega molts dels aspectes relacionats amb la cultura medieval catalana»: 70, nota 117; però certament en el volum IV no va dedicar cap estudi a «la biblioteca d'Arnau de Vilanova», ans només el II un a la del gironí Arnau des Colomer, cf. 70, nota 118]); i s'acaben proposant temes d'estudi per al futur.- J. P. E. [9747

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*. Pròleg de Joana ESCOBEDO (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, XI; Biblioteca Abat Oliba, 128), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 462 pp.

L'aplec d'estudis de Jordi Rubió i Balaguer dedicats a llibres i impressors de la corona catalano-aragonesa és distribuït en tres apartats. El primer, sota el títol *Imprenta i llibreria a Barcelona (1474-1553)* és constituït per la traducció catalana del pròleg a *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, del 1955 (17-212); dins el segon, *Impressors alemanys a Catalunya, a València i a Saragossa*, són agrupats cinc estudis: *Integración de los impresores alemanes en la vida social y económica de Cataluña y Valencia en los siglos XV-XVI*, del 1962 (215-243); *Das Privatleben der deutschen Frühdrucker in Spanien*, del 1966 (244-256); *Wurden die ersten Pressen in Barcelona und Zaragoza von einem Mann geleitet?*, del 1960 (257-267); *Una carta inèdita catalana de l'impressor Joan Rosenbach de Heidelberg*, del 1925 (268-273); i *Un missal de Girona estampat per En Joan Rosenbach (1492?)*,

del 1916 (274-277). El terç apartat, finalment, intitulat *Impresos dels segles XV i XVI*, conté dotze escrits: *Noves butlles catalanes incunables*, del 1922 (281-322); *Butlles incunables de Montserrat*, del 1921 (323-338); *Una bula xilogràfica y cuatro incunables desconocidos, existentes en la Biblioteca de Cataluña*, del 1927 (339-364); *La butlla de Saintes (Barcelona, Spindeler) retrobada*, del 1977 (365-368); *Carta de privilegis de Juli II als confreres de la Mercè (1505)*, del 1955 (369-387); *Drei unbekannte Drucke von Joan Jofré (València, 1505)*, del 1962 (388-393); *Carta gòtica mallorquina d'indulgències estampada a Barcelona (1527)*, del 1964 (394-401); *Tres impressions litúrgiques de Saragossa desconegudes*, del 1919 (402-413); *Ein in Barcelona gedruckter kaiserlicher Brief von 1538*, del 1941 (414-418); *Ein katalanischer Gelegenheitsdruck aus dem ersten Viertel des 16. Jahrhunderts*, del 1965 (419-423); *El Lunari de Bernat de Granollachs*, del 1948 (424-453); i *Les Sentències cathòliques de Ferrer de Blanes*, del 1922 (454-457).- J. P. E. 19748

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga 1993, 624 pp.

Després d'una presentació global, trobem aplegats en aquest volum els estudis següents: *Las fuentes jurídicas de Francisco Eiximenis OFM y aspectos histórico-jurídicos inéditos del Dotzè del crestià*, publicat l'any 1981 [cf. ATCA, III (1984), 394, núm. 1548] (11-36); *La ley, la justicia, la libertad política y la deposición del tirano en el pensamiento jurídico de Francisco Eiximenis, OFM (Agustinismo político, franciscanismo canónico y teológico y 'ius commune')*, del 1979 [cf. ATCA, I (1982), 380-381, núm. 209] (37-80); *La sociedad civil en la obra de Francisco de Eiximenis (c. 1327-1409)*, del 1977 i 1983 [cf. ATCA, IV (1985), 595, núm. 2182] (81-107); *Francisco de Eiximenis y la sociedad eclesiástica de su tiempo*, del 1977 (109-129); *En torno a los orígenes del Derecho Internacional en el pensamiento jurídico franciscano: Francisco de Eiximenis y sus ideas internacionalistas*, del 1981-1986 [cf. ATCA, II (1983), 534-535, núm. 869] (131-198); *Gallofas y chismes en la literatura jurídica: notas sobre el sol y la luna en los textos del Derecho Intermedio: una reflexión a la luz de algunas obras del Ius commune*, del 1983 (199-212); *Literatura y pensamiento político pro y anti-Anjou en Cataluña desde 1467 a 1472*, del 1980 (213-221); *Derecho común y pensamiento político de Joan de Socarrats*, del 1980 [cf. ATCA, III (1984), 401, núm. 1576] (223-237); *Joan Ramon Ferrer*, del 1980-1981 (329-248); *Notas sobre algunos juristas, canonistas y otros intelectuales catalanes en las universidades italianas durante los siglos XV, XVI y XVII*, del 1981 [cf. ATCA, III (1984), 400-401, núm. 1575] (249-255); *Pensamiento político y jurídico en la 'República original sacada del cuerpo humano' del médico de Balaguer Jeroni de Merola: Nuevas aportaciones*, del 1981 (257-268); *El canonista catalán Antonio Martínez de Pons y el Colegio de España [de Bolonya]*, del 1979 (269-368); *Catálogo de la documentación jurídica manuscrita y de diversos informes de la Biblioteca Universitaria di Bologna sobre el Colegio de España durante el siglo XVIII, con especial referencia de algunos códices de Derecho Romano citados en el inventario del canonista Antonio Martínez de Pons*, del 1979 (369-442); *An Introduction to the Political Thought of Ferran Valls i Taberner (1888-1942)*, del 1988 (443-468); *La contribución de Ferran Valls i Taberner al estudio de la Historia de la Iglesia y de las Instituciones Eclesiásticas*, del 1989 (469-477); *Una introducción al Derecho Mercantil y Marítimo en la obra de Ferran Valls y Taberner*, del 1989 (479-491); *El pensamiento político y económico del jurista Manuel Reventós i Bordoy (1888-1942)*, del 1991 (493-521); *Ramon d'Abadal i de Vinyals y la historia del Derecho Catalán y Francés: primera etapa de formación y producción científica (1905-1913)*, del 1988 (523-538); *Los espacios eclesiales y las Instituciones Canónicas en el Rossellón y la Cerdaña medievales a través de la obra del historiador Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970)*, del 1992

(539-548); *Ideología política y vivencias de los católicos del interior y del exterior: el exilio catalán en Francia y en Italia (1936-1939)*, del 1992 (549-571); *Don Álvaro d'Ors López-Peix*, del 1989 (573-584); *El profesor emérito Josep Maria Font i Rius, estudioso de los Derechos Locales y de las recopilaciones de «Constituciones de Cataluña»*, del 1990 (585-595); *Estudios sobre la sociedad y las instituciones feudales de Cataluña en homenaje póstumo (1987) a Santiago Sobrequés i Vidal*, del 1989 (597-616). [Alguns dels darrers estudis que recaiguin dins els límits d'aquest anuari i no hi hagin estat resumits, ho seran en les pàgines de l'actual volum].- J. P. E. [9749

Lola BADIA, *Tradicció i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March* (Biblioteca Sanchis Guarner, 25), València - Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 272 pp.

Després d'unes pàgines inicials (9-14), en les quals l'autora formula «la tesi que s'hi defensa d'un cap a l'altre: la literatura catalana del XIV i del XV és el fruit local i assaonat, modern' en relació al seu pòsit de precedents actius, d'una llarga tradició cultural que es remunta, en darrera instància, a la digestió cristiana de la tradició clàssica planejada per sant Agustí, entre d'altres» (10), aquest volum té dues parts. La primera aplega cinc articles sota el títol d'*Estudis de cultura literària* (19-138); la segona set, sota l'epígraf de *Lectures d'Ausiàs March* (143-242). Clouen el llibre les pàgines dedicades a la bibliografia citada (243-262) i la taula de noms (263-271). Els títols de la primera part són: *Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes: Ramon Muntaner*, del 1987 (19-38); *Per la presència d'Ovidi a l'Edat Mitjana catalana, amb notes sobre les traduccions de les Heroides i de les Metamorfosis al vulgar*, del 1986 (39-171 [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 641-642/4901]); *Ficció autobiogràfica i experiència lírica a la Tragèdia de Caldesa de Joan Roís de Corella*, del 1989 (73-91); *De «La Faula» al «Tirant lo Blanc», passant pel «Llibre de Fortuna e Prudència»*, del 1989 (93-128); i *El «Tirant», la tradició i la moral*, del 1991 (129-138 [cf. ATCA, XII (1993), 637/8651]). Els títols de la segona fan: «E visch de ço que persones no tasten. *De l'ebrietat amorosa en els poemes de Llir entre cards*», del 1987 (143-166); *Notes per a la interpretació del poema I, «Axi com cell qui'n lo somni's delita»*, del 1983 (167-180 [cf. ATCA, IV (1985), 608-609/2224]); *Notes per a la interpretació del poema XIII «Colguen les gents ab alegria festes»*, dels anys 1981-1982 (181-193 [cf. ATCA, II (1983), 534/902]); *Sentències i exemples de Sèneca, Ovidi i Lucà en alguns poemes de March*, del 1985 (195-207 [cf. ATCA, III (1984), 400/1573]); *Notes per a la interpretació del poema XXVII, «Sobresdolor m'à tolt l'imaginar»*, del 1990 (209-219); *Notes per a la interpretació del poema XLVI, «Velles e vents han mos desigs complir»*, del 1990 (221-233 [cf. XI (1992), 697/7798]); i *Notes per a la interpretació del poema LXVIII, «No-m pren axí com al petit vaylet»*, del 1990 (235-242). El text d'aquests d'aquests títols ha estat traduït o revisat.- J. P. E. [9750

Alexander OLIVAR [DAYDÍ], *Gottesdienst der Kirche im Iberischen Raum. Texte, Quellen, Studien*, dins «Archiv für Liturgiewissenschaft», 32 (1990), 253-264.

Encara que la informació d'aquestes pàgines abasta tota la Península Ibèrica, més d'una vintena de les publicacions ací assenyalades i resumides recauen en el camp d'aquest anuari.- J. P. E. [9751

Ressenyas i notes crítiques, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana

de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 575-718.

Trobem en aquestes pàgines una primera secció de *Ressenyes col·lectives*, la primera de les quals, signada per Albert Soler Llopart, és dedicada a *Edicions i estudis lul·lians recents* (577-583); segueixen recensions a dos textos valencians del segle XVII, de Josep Moran Ocerinjauregui (583-586); als nou primers volums de les obres completes de Jordi Rubió i Balaguer, de Lola Badia (645-648), i a les «Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes», de Gemma Navarro i Pilar Olivella (648-659). La secció de *Ressenyes individuals* en dedica a Aitó de Gorigos, *La flor de les Històries d'Orient* (663-666), a Joan Boscà, *Obras* (672-675), a Antonio Beccadelli, il Panormita, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso* (675-677), a Miquel Ferrando de la Càrcel, *Vigilant despertador* (677-679), a Joan Fuster, *Llibres i problemes del Renaixement* (680-683), a Albert Hauf, *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena* (683-686) i *Tirant lo Blanc* (686-688), a Josep Moran, *Les Homilies de Tortosa* (693-695), a la *Presa de Menorca* (698-699), a Jacme Roig, *Spill* (703-710), a Martí de Riquer, *Aproximació al «Tirant lo Blanc»* (710-716), a Pere Rosselló, *L'obra de Salvador Galmés* (716-717) i a Lupo de Specchio, *Summa dei re di Napoli e Sicilia e dei re d'Aragona* (717-718).- J. P. E.

[9752]

Vicenç BELTRAN, Gemma AVENOZA, *Per una nova bibliografia de la literatura catalana antiga*, dins «Actes Alacant», II, 223-238.

Els autors informen de la transformació, imposada pels materials, de la *Bibliography of Old Catalan Texts*, inicialment aplegats per la prof. Beatrice Jorgensen Concheff, de Berkeley, ara revisats, reorganitzats i sotmesos a un tractament informàtic ambiciós, actualment només accessible de forma parcial o sectorial. Per quan aparegui la segona edició impresa, els autors compten que hauran pogut comprovar personalment i de primera mà les dues dutes terceres parts dels testimonis (manuscrits i edicions antigues). Al final presenten el model de fitxa bibliogràfica que fan servir, i criden els estudiosos a col·laborar en aquesta magna recollida de dades.- J. de P.

[9753]

Bibliographie annuelle du Moyen-Âge tardif. Auteurs et textes latins, III (1993), VIII i 528 pp.

Aquest volum proporciona informació bibliogràfica recent sobre els següents autors d'alguna manera nostres: Anselm Turmeda (32; 317-318); Antoni Andreu (34-37; 341-365); Antonius Beccadelli (Panormita) (37-38; 368-372); Armengaudus Blasii (48; 487-488); Arnaldus de Villanova (49-56; 490-574); Biblioteca de Peníscola (78; 734); Bernat Oliver (84; 799-800); Bernat de Puigcercós (84-85; 804); Bernardus Raymundi Maioricensis (85; 805); *Breviloquium de concordia Novi et Veteris Testamenti* (88; 835); Calixtus III papa (102; 979-980); Concilia Aragonensia (110; 1071); Ferdinandus Lopiti de Xàtiva (140; 1356); Franciscus Eiximenis (144; 1395-1404); Franciscus (E)steva (150; 1476); Gaspar Torrella (157; 1555-1557); Guido de Monte Rocherii (170; 1702); Guillelmus de Aragonia (170; 1710-1711); Guillelmus de Rubione (181; 1826); Guillelmus Sedacer (182; 1835-1836); Guillelmus de Vallesicca (182; 1840-1841); Hieronymus Pau (195; 1990); Iacobus filius David Bonjorn (203-204; 2085); Iacobus Pérez de València (206-207; 2119-2120); Iohannes Burgundi de Maioricis (221; 2272); Iohannes Canonicus (226; 2307); Iohannes Iacobi (243; 2495-2498); Iohannes de Palomar (252; 2605-2608); Iohannes Serra (261-262; 2730-2736); Iohannes Ludovicus Vives (272-274; 2840-2854); Iulianus de Talliata (276; 2878); Nicolaus Eymerici (330; 3499-3503); Petrus de Aragonia (357; 3792); Petrus Garcia (359; 3822); Pontius de llerda (375; 3991); Raymundus Lullus (380-387; 4043-4118); Raymundus Martinus (387; 4119-4120); Ray-

mundus de Pennaforte (387-389; 4121-4135); Raymundus Sabunde (389; 4137); Raymundus Saera (ça Era) (389; 4138); Raymundus de Tàrrega (389; 4139); Sancius Porta (401; 4280); Thomas Migerii (444; 4730-4731); Valdenses (abiuratio Barchinonensis) (448; 4774); Vincentius Ferrerius (451-452; 4807-4817).- J. P. E. [9754]

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea dal secolo VI al XIV», XIV (1993), 1454 pp.

Com en els volums anteriors d'aquest anuari, trobem en primer lloc una secció dedicada a informar de la bibliografia que darrerament va essent publicada relativa als escriptors o a les obres anònimes dels segles indicats en el sotstítol, dins la qual hi ha referències bibliogràfiques a estudis sobre Agobard de Lió (23), Antoni Andreu (64), Arnau de Vilanova (66-68), Bernat de Barriac (98), Dhouda (165), Duran d'Osca (176), Florus de Lió (184), *Gesta comitum Barcinonensium* (244), Guiu Terrena (243), Guillem de Rubió (257), Guillem Sedacer (260), Jacob ben David Bonjorn (292), Joan de Ripoll (322), *Disputa de Barcelona* (371), Nicolau Eimeric (374), Pau Cristià (391), Pere Tomàs (408), Ponç de Gualba (412), Bernat de Puigcercós (414), Ramon Astruc de Cortielles (419), Ramon Llull (419-424), pseudo-Ramon Llull (424), Ramon Martí (424-425), Ramon de Penyafort (425), Teodulf d'Orléans (457), Thomas Le Myésier (489), Vicent Ferrer (500) i Vidal de Canyelles (501). Segueix la secció dedicada a biografies, on hi ha un apartat per a sant Vicent Màrtir (570). La segona part del volum, des de la pàgina 657, és dedicada a aplegar la bibliografia relativa a temes monogràfics, en cada un dels quals és possible de trobar-ne de nostra; és particularment visible la dedicada a assaigs, commemoracions, necrologis i biografies d'estudiosos (1174-1189) i la que informa de recents catàlegs de manuscrits ordenada per seqüència alfabètica del nom de les respectives ciutats o països (1205-1219: Barcelona, BC, 1205; Catalunya, 1206; Montserrat, 1213; Palma de Mallorca, BP, 1215; Ripoll, 1216).- J. P. E. [9755]

Jaume BOVER, *Balearica: bibliografia de bibliografies de Balears*, Ciutat de Mallorca, Miquel Font 1989.

Treball només conegut per referència.- J. P. E.

[9756]

Albert ROQUÉ FÍGULS, *Catàleg de llibres sobre la ciutat de Barcelona, sobre els barcelonins, et alia*, Barcelona, Llibreria Antiquària Delstre's 1993, 110 pp.

Catàleg d'antiquari destinat a presentar en ordre alfabètic de cognoms dels autors o de temàtica, el fons bibliogràfic relacionat amb Barcelona, els exemplars del qual eren en venda en la llibreria editora del dit catàleg. Conté presentació de 1053 títols, uns trescents trenta dels quals (329, per la precisió, si no hi ha hagut error en el recompte) cauen plenament en el nostre camp, ja que es tracta de manuscrits o d'impresos anteriors al segle XIX. Molts dels posteriors, també hi recauen pel fet de publicar textos o documents anteriors o d'estudiar-los. Ultra el títol, hi ha informació relativa al contingut de cada peça i al preu de venda.- J. P. E. [9757]

María Luz LÓPEZ TERRADA, *Libros y folletos científicos en la Valencia de la Ilustración (1700-1808)* (Ciencia, 2), València, Edicions Alfons el Magnànim 1987, 238 pp.

Aplec de 667 unitats bibliogràfiques alfabèticament ordenades en llista única (21-219; a les quals s'han d'afegir les tres de l'apèndix: 237), destinat a donar a conèixer totes les obres editades a València en els anys esmentats en el títol i les obres d'autors valencians publicades en la dita ciutat o en qualsevol altra durant el mateix temps. Són ací aplegats els llibres o folletons, la temàtica dels quals és la següent: matemàtiques, física, astronomia, nàutica, enginyeria civil i militar, química i les seves aplicacions, història natural, agricultura i zootècnica, minerometal·lúrgia, medicina i farmàcia, veterinària i ciències extraacadèmiques (12). Entre les indicacions relatives a cada obra hi ha la o les biblioteques que en posseeixen almenys un exemplar i algun repertori bibliogràfic dels que esmenten l'obra. Hi ha taules de persones (223-225), d'institucions esmentades en els títols dels llibres o opuscles (226-227), de llocs d'impressió (228-229) i d'impressors (230-233).- J. P. E.

[9758]

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*. Tomo V. L - M. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1989, 1008 pp.

[El volum anterior d'aquesta obra fou resumit en allò que recau en el nostre camp, dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 396-397, núm. 4007]. Trobem en el cinquè (i en els dos següents) informació bibliogràfica i qualque vegada biogràfica d'autors catalans o que publicaren escrits relatius als o en els Països Catalans. Heus-ne ací la llista: Vicent Facund Labaig i Lassala (9-12/1-16); Nicolás de Labarre (13-14/24, 39); Joaquim Maximiliano Lacroix y Vidal (16-17/45-48); fray Juan Laguna (21-22/84, 85, 87, 89, 90); Pere Pau Lamarca i Serrano (26/124); Francisc Xavier Lampillas (30-32/148-159); Pasqual Vicent Lansola (36/181-185); fra Joan Bta. Lanuza (37/186); José Lapayese (38-39/198, 199); Pere Laplana (39/203); José Laplana y Castellón (40/207); Francisc Lluís Laporta (40/209-210); fray Francisco Larraga (50-57/323); Blai Larraz (61-63/392-403); fra Rafael Lasala i Locela (65/414-417); Juan de Laserna (66-67/425); Manuel Lassala (67-71/433-470); Francisc Laura (76/507); Francisco Lázaro de Hortal (86-87/588); Leonor Lazombert (88/597); Francisco Lecha (90/613); Francisco José de Lemos (99/669); Carles León (100/675); José Anastasio de León (101/680); Juan Bta. León (102/682-683); Francisc León i Ortega (107-109/714-723); Javier Lercari (111/739bis); Agustín de Leyza (116/759); Josep Llinàs (128/809); Antonio Lobera y Abio (140-141/898-900, 904); Eugenio Gerardo Lobo (142-152/932, 942, 944, 968, 969, 973, 978, 979, 980, 982, 985, 991, 993, 997, 999); Lorenzo López (165-166/1076); Cayetano López Cano (183-184/1191); José López Ezquerria (195/1292); José López de la Fuente (198/1311); fray Antonio López Muñoz (206/1365); Francisco López Oliver (206-207/1367-1368); Juan López de Peñalver (209/1380); Antonio López Portillo (213/1413); fray Mariano José López Rayón (214/1417); José López de Sedano (222/1476, 1477, 1478, 1480, 1481, 1483, 1384); Francisco Lorente (227/1510); Vicent Alfons Lorente (229-231/1523-1538); Tomàs de Lorenzana y Butrón (231/1543); José Lorenzo (237/1595); Miquel Lorés (238/1600); Luis de Losada (243/1646, 1652, 1675); Joan Bta. Lostau (249/1691-1698); Francisco Javier Lozano (255/1736-1738); José Tomás Lucas (261/1776); fra Lluís de Deia (270/1826-1832); fra Lluís de Flandes (271/1833-1838); fra Lluís d'Olot (271-272/1839-1840); Ignacio de Luzán Claramunt de Suelves y Gurra (284/1921); Josep Llabrés (289/1960); Eugenio Llaguno y Amirola (292/1989); Maur Llampaig (294/2003-2004); Joaquim Llansol (297/2021-2027); fra Silvestre Llansol (298/2028-2029); Gaspar Llauger (298/2030); fra Joan Lledó (299/2032); fra Joan Lleonart (299/2033); León Llevajo (300/2035); Josep Antoni Llinàs (300/2036-2037); Raimon Llinàs (300-301/2038-2039); Rafael Llinàs i de Magarola (301/2040-2043); fra Narcís

Llobera (301/2044-2045); Francesc Llobet Mas i Navarro (302/2047-2050); Jaume Llobet i Ribas (302/2051-2052); fra Josep Llobregat (303/2053); Joan B. Llobregat (303/2054); fra Benet Llobresols (303/2055); Antoni Llodrà (303/1056-2057); fra Francesc Llopart (303/2058); Joan Bta. Llopis (304/2059); fra Joan Bta. Llopis (304/2060-2061); Francesc Lloret i Martí (314-315/2152-2154); Marià Lloses (315/2155).

José de Macedo (333/2340); Agustí Macià (333/2341); Tomàs Vicent Machause (336/2353); Gumersindo Machuca (337-340/2365); Marià Madramany i Calatayud (341-344/2385-2402); Miquel Maestre (345/2413); Benet Magarola i Castellví (348/2424); Miquel Joan de Magarola i Clariana (348/2425-2429); fra Raimon Magí (348-349/2430-2431bis); Joan Magriñà i Coll (349/2434); José Antonio Manegat (358/2480); Francesc Manota (358-359/2485); fra Josep Anton Manresa i d'Asprer (359/2486); fra Joan Manrique (359/2487); fra Manuel dels Dolors (366-367/2527-2534); fra Manuel de Jaén (367/2539); fra Manuel Marià de Mallorca (369/2552); fra Manuel de Sant Tomàs d'Aquino (378-380/2616-2631); Paulí Marasca (391/2697); fra Francesc Marca (392/2699); Francesc Josep Marco (392/2702); fra Ignasi March (398/2733-2734); Josep Ignasi March (398-399/2735-2736); Josep March i Borràs (399/2737); Pedro Marechal (409/2841); Josep Xavier Marí (410/2846); Víctor Amadeu Maria (411/2850); fra José Marín (415-417/2875, 2876, 2877, 2878, 2883); Juan Marín (417/2885); fra Tomàs Marín (419-420/2893-2895); fra Joan Bta. Marquès (427/2941); Francesc Marquesi (431/2974); Antoni Marsal (434/2995-2997); Antoni de Martí (437/3010-3011); fra Llorenç Martí (440/3031); fra Josep Martí (440/3032-3034); fra Josep Martí (440/3035); fra Pere Martí (440/3036); Francesc Martí de Prat (441/3037-3038); Francesc Martí de Pujades (441/3039); Manuel Martí Saragossa (441-445/3040-3080); Manuel Martín (447/3090-3091); Manuel José Martín (448/3098, 3100, 3101, 3103, 3104, 3105); Ramon Martín (456/3177); fra Martí de Barcelona (458/3184-3186); Carles Martín de Lancies (466/3232); Lluís Martín Malo (468/3244); fra Manuel Martín i Picó (469/3251-3254); Francisco Martín Rangel (470/3256); fra Diego Martínez (474/3277-3278); Fernando Martínez (474-475/3280); fra Francisco Martínez (475/3283-3285); Joaquim Martínez (476-477/3290); fra Josep Martínez (477/3294); Juan Manuel Martínez (478-479/3299, 3300, 3304, 3305, 3306); Nicolau Martínez (486/3354); Tomàs Martínez (487/3359); Tomàs Martínez (487/3360-3362); Alejandro Martínez Argandoña (489/3373); Francesc Antoni Martínez Benavent (489/3373); Vicent Martínez Bonet (490/3376-3379); fra Vicent Martínez Colomer (491-494/3386-3419); Josep Martínez de Hervàs (500-501/3452-3454); Raimundo Martínez de Orgambide (509/3515); Manuel Martínez Pingarrón (511/3525, 3528, 3529); José Martínez Vicente (520/3579); Onofre Martorell (523/3498); Juan Pedro Maruján Cerón (527/3621, 3622); Josep Mas (528/3632); fra Lluís Vicent Mas (528-530/3633-3638); Jeroni Mas i Vidal (530/3639); Joan Francesc Masdeu (530-538/3641-3714); Josep Masdevall (538-540/3715-3729); fra Antoni Massó (540/3731-3732); Ascensi Massot (541/3735-3736); Marià de Mata i Copons (543/3750-3751); Josep Matamoros (544/3758-3761); Jaume Matas (544-545/3763-3767); Josep de Matas i Coscoll (545-546/3768-3773); Manuel Mateo (547/3782); Fra Mateu dels Àngels (547/3783); Pasqual Mateu i Castelló (548/3785); Josep Mateu i Vidal (550/3797); Antoni Matheu (550-551/3798-3805); Jaume Matheu (551/3806-3807); Gregori Maians i Siscar (565-605/3919-4263); Joan Antoni Maians i Siscar (605-607/4264-4281); fra Nicolau Mayet i Perelló (607/4282-4283); Josep Maymó i Ribes (608-609/4284-4294); Joan Mayol (610/4297-4299); Andreu Mayoral (611/4300-4304); fra Josep Medina (619/4356); Juan Menéndez Valdés (639/4498, 4509); José Méndez del Yermo (655/4646); Gaetà Maria Menós de Romeo (667/4721); fra Josep Mercader (673-674/4761-4763); fra Joan Bta. Meregà (674/4765-4766); Luis Antonio de Mergelina y Muñoz (674/4767); Andrés

Merino de Jesucristo (675/4776); Tomàs Merita i Llàzer (678/4793-4794); fra Gabriel Mestre (683/4824-4825); Josep Mezquía (684/4827); Francisco Miguel (687/4842); fra Miquel de Sant Josep (692/4869); Joan Miguélez de Mendana Ossorio (697/4906); Tomàs Millera i Seze (700/4922); Pau Minguet i Yrol (700-704/4924-4951); fra Agustí Antoni Minuart (705/4956-4958); fra Josep Manuel Miñana (705-706/4959-4969); Feliu Miquel i Micó (708-709/4985-4989); Felip Mir i Mercader (709/4990); Antoni Mira (709-711/4991-4996); Francesc Mira (711/4997-4998); Genís Mira (711/4999); Felipe Mirallas (712-713/5005-5008); Antoni Miralles (713/5009); Josep Pius Miralles (713/5010-5012); Josep Miralles Gumiel (713/5013-5014); Francesc Mirambell i Giol (714/5017-5021); fray Francisco Tomás de Miranda (716-717/5032, 5033); Juan Miranda (717/5038); Marcelo Miravete de Maseres (722/5063-5067); fra Gabriel Miró (723/5069-5070); Vicenç Mitjavila i Fisonell (723-725/5072-5084); Josep Modolell i Negrevernís (725/5091); Pere Mola (726/5098); Àngel Molas (726-727/5099); Juan Francisco Molinas y Sicart (739/5183-5185); Gaetà Feliu Molines i Alós (740/5188); fra Josep Mollà (740/5190-5193); José Antonio Mon y Velarde (741/5197); Lluís Antoni Josep Moncín (742-760/5201-5373); Tomás Monferran y Amigo (760/5375); Miquel Jeroni Monreal (763/5395); Francisco Monserrate y Urbina (766/5408); Joan Bta. Monseu (766/5410); fra Gabriel Montañès (769-770/5429-5430); Pere Montengon (772-778/5443-5505); Francesc Monter (778/5506); fra Josep Gregori Montero i Aldò (780/5519-5520); fra Francesc Montes (782/5531); Agustín de Montiano y Luyando (784-788/5558, 5560, 5562); Ignasi Xavier Montllor (789-790/5584-5585); Salvador Montó i Roca (790/5587); Bernardo Montón (790-791/5592, 5593); Eusebi Monton (791/5597-5598); Amador Mora (806/5735); fra Antoni de Mora (806/5736); Domènec Feliu Mora i Areny (806-807/5741-5742); Josep de Mora i Catà (807/5743-5746); Joan Bta. Morales (821-822/5838); fra Antoni Morat (827/5865); fra Carles Morata (827-828/5867-5861); Joan Morell (829/5876-5877); fra Ignasi Morer (843/5954-5955); Josep Manuel Morera (843/5956); Domingo Morico (845-847/5967, 5974, 5976-5980); Antonio Mourín (583/6020, 6021); Benet M. Moxó i de Francolí (854/6025-6027); Alejandro Moya (854/6029); Francisco de Moya y Correa (857/6044); fra Josep Mudarra (860-862/6059-6072); Sebastià Muntaner (870/6148); Antonio Muñoz (875/6172); Joan Bta. Muñoz (878-881/6193-6220); Raimon Muñoz (884-885/6235-6239); Alonso Muñoz de Castilla (888/6272); Manuel Muñoz i Guil (890/6280); fray Isidoro Murcia (894/6301); Pedro Joaquín de Murcia (894/6303); i fra Antoni de Muro (897/6319). Les pàgines 907-1007 són de taules.- J. P. E. [9759

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*. Tomo VI. N - Q. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1991, 688 pp.

Aquest volum proporciona notícia de les obres, en general només castellaneres i llatines dels autors següents, que d'alguna manera recauen en el nostre camp (cf. el començament del resum anterior): fra Francesc Nadal (9/3-4); Josep Nadal (9/5); Pere Nadal Creus (10/6); Manuel Narro (15/40); Gaspar M. de Nava Álvarez de Noroña (22-25/100, 106); fra Antoni Navarro (30/141-142); fray Diego Navarro (31/151); Francesc Navarro (32/153); Jaume Navarro (32/156-157); Josep Navarro (34/167); fra Tomàs Navarro (39/198 i 201); Vicent Navarro (39/203); José Alberto Navarro Mas y Marquet (45/237-239); fray Juan Navarro y Montoya (46/240); Joan Bta. Nebot (55/314); Josep Nebot i Sans (55/316-317); fra Nicolau Josep de Mallorca (60/340-343); fra Pere Nicolau (62/351); Lluís Nicolau i Vergara (62/352-353); Francisco Mariano Nifo y Cagigal (70-92/440, 450, 457, 458, 471, 588); fra Antoni Noguera (93-94/646-649); Miquel No-

guera (94/650); Vicent Antoni Noguera (94-95/651-654); Benito Jacinto Novoa y Lisa-sueta (100-101/689); Ferran Nualart (102/694); Josep Nuix i Perpiñà (193/699).

Ignacio de Obregón (110/744, 745); Pablo de Olavide y Jáuregui (115-137/807, 809, 810, 811, 815, 816, 818, 820-829, 831, 839, 840, 842, 843); Vicent Olcina i Sem-pere (140/1054-1055); Francisco Javier Olea y Carrasco (140/1956); Manuel Oliva i Tor-res (141/1063); José Felipe de Olive (143/1077); Baltasar Oliver (145/1093); Joaquim Oliver (145/1094-1097); Josep Antoni Oliver (145/1098); fra Sebastià Oliver (145/1099); fra Vicent Maria Oliver (146/1100-1102); fra Benet d'Olmera (150/1125); Gabriel del Olmo (150/1126); fray Juan del Olmo (150/1127); Lucas del Olmo Alfonso (151-165/1145, 1149, 1159, 1162, 1183, 1194, 1217, 1221, 1234, 1240, 1245, 1247, 1255, 1256); Francisco Xavier Oloriz (165-167/1267-1272); fray Juan Crisóstomo de Oloriz (168-170/1281, 1291); Maur Antoni Oller i Bono (170-171/1296); Ignasi Oms (171/1298-1299); Juan de Oñate (172/1310); Francesc Vicent d'Orellana (177/1337-1339); Marc Antoni d'Orellana (178-179/1340-1354); Agustín de Orobio y Bazterra (181/1364); Juan Orozco (182/1375); Francesc Ortí i Figuerola (188-189/1408/1412); Jacint Ortí i Figuerola (188/1413); Joaquim Ortí i Figuerola (189/1414-1415); Josep Vi-cent Ortí i Mayor (189-192/1416-1434); Josep Ortí i Moles (192/1435-1437); Josep Marià Ortiz (193-195/1444-1453); fra Pasqual Ortiz (195/1455); Judas Tadeo Ortiz Gallardo y Villarroel (204-208/1510, 1511, 1513, 1515, 1516, 1517, 1519, 1522, 1523, 1525-1535, 1537); Juan José Ortiz de Rozas (210/1552); Gaspar Ossorno i de Ber-nat (221/1619); Rodrigo de Oviedo y Portal (226-227/1658).

Fra Francesc Padrés (247/1768-1769); Joan Padró i Serrals (247/1772); Joan Pahoner (248-249/1778); Félix Palacios (252-253/1804); Antoni Palau i Verdera (255-257/1825-1839); Manuel Antoni Palmero i Rallo (258/1845); Enric Palos i Navarro (263-264/1876-1878); Jeroni Palou (264/1879); Ignasi Antoni Palou (264/1880); Antoni Pal-làs (264-265/1881-1885); Gaietà Pallejà (265/1887); Oroncio Pamela de las Armenias (265/1888); fra Jaume Albert Panaque (266/1890); fra Joan Papió (268/1902); Lluís Pa-reja i Primo (272/1929); fra Manuel Parejo i Campos (272/1932-1933); fra Antoni Rai-mon Pasqual (277-279/1961-1971); fra Bonaventura Pasqual (279/1972); Francesc Pas-qual (279/1973); fra Jaume Pasqual (279-280/1974-1983); Josep Pasqual (280/1984-1987); Miquel Pasqual (281-282/1993-1996); Antoni Pasqual i Garcia d'Al-múnia (282/2000); fra Nicolau Pasqual Roig (283/2010); fra Francesc Pastor (285/2018-2019); fra Josep Pastor (285/2021-2022); fra Miquel Pastor (287/2031-2032); fra Salva-dor Pastor (287/2033-2034); fra Tomàs Pavia (289/2044-2045); Ignacio Pazuengos (294/2076); fra Pere d'Alzira (296/2088); Pedro de Santa María Magdalena (302/2123); fra Josep Peix (304/2132-2133); Antoni Pelechà (305/2140); Joan Pelegrí (306/2141-2142); Miquel Pelegrí (306/2143); Manuel Pelegru (306/2144); Jaume Pelfort (306-307/2145-2149); Diego Pellicer y Tovar (312/2186); fra Antoni Penalba i Mira (313/2191); Fernando Peñaflo (317/2215); Pedro de Peñalosa (318/2224, 2226, 2227); fra Bonaventura Peraller (326/2270); Mariano Perea (327-328/2276-2278); Manuel Pe-reira (334/2327-2329); fra Antoni Perelló (335/2330-2334); Salvador Perellós i Lanuza (336/2335); Andreu Pérez (336/2338-2342); fray Domingo Pérez (339/3258, 3259); Francesc Antoni Pérez (341/2366); fra Francesc Tiburci Pérez (341/2367); Miquel Pérez (343/2381); Nicolau Pérez (346-347/2392-2401); Pau Pérez (347/2402); fra Tomàs Pé-rez (348-349/2411-2413); Francesc Pérez Bayer (353-362/2436-2520); [manca en aques-ta bibliografia el manuscrit presentat dins ATCA, XI (1992), 396-432]; Joan Pérez Cas-tiel i Artigues (364-365/2537-2540); Martí Pérez de Culla (366-367/2546-2551); Gaspar Pérez Gómez (369/2563-2564); Alonso Pérez Machuca (372/2582); fra Esteve Pérez de Pareja (373/2592); Francisco Pérez Pastor (375/2599); Ignasi Pérez de Sarrió (381/2636); fra Miquel Pérez de Vassa (384/2657); Vicent Peris Pasqual (386-388/2679-

2687); Juan de Perochegui (388/2688-2689); Pau Petit (390/2705); fray Anselmo Petite (391/2714, 2716); fra Francesc Pi (392/2723-2724); Josep Pi i Villarrasa (392-393/2725); fra Jordi Pibiri i Serra (393/2726-2727); Josep Picas de Santa Margarida (393/2728); fra Joan Picornell (394/2730); Joan Bta. Picornell i Gomila (394-395/2731-2739); Matías Pichaloup (395-396/2742); Pere Pichó i Rius (396-397/2745-2757); fra Sebastià Pier (398/2761); Francesc Piguillem (398-399/2764-2767); fra Jaume Albert Pinaque (399/2770-2771); fra Mateo Pinedo (403/2792); Esteve Pinell (403/2794-2803); Anastasi Pinós (406/2813); Josep Piñateli i Rubí (409/2850); Gregori Joaquim Piquer (412/2862-2865); Andrés Piquer y Arrufat (413-421/2872-2949); Juan Pisón y Vargas (422-423/2955, 2963); Ramón de Pisón y Vargas (423-425/2973); Santiago de Pita (425/2981); fray Antonio de Pitillas (425/2982); Ignasi Pizarro (427/3008); fra Angel Pla (430/3020); Antoni Pla (430/3021); Vicent Pla i Cabrera (431/3030-3036); Pere Nolasc Plana i Circuns (432/3038); Isidre Planes (432/3041); Josep Plens (434-435/3053-3054); fra Josep Pacorull i Villagrasa (435/3057); fra Josep Pomar (436/3063-3065); fra Josep Ponce Rosselló (440-441/3090); Antoni de Pons (441/3093); Fèlix Pons (441/3094); Francesc Pons (442/3095-3096); fra Gabriel Pons (442/3098); Josep Pons (443/3103); Josep Pons (443/3104); Ramon de Ponsich i Camps (448/3171-3174); fra Pere Pont (448-449/3175-3179); José Antonio Porcel y Salablanca (453-460/3246); fra Francisco Antonio de la Portilla (467/3318-3319); Francesc Antoni Portillo (468/3326); María Francisca de Sales Portocarrero y Zúñiga (469-470/3333); Joaquim Possas (471/3341); Manuel Postius (471/3342-3343); Bartomeu Pou (471-472/3344); Segimon Pou i Comella de Palau (472/3345-3346); Pere Andreu Pourret (472/3347); Manuel Poy i Comes (472-474/3350-3363); Julià del Prado (479/3397); Josep Prats (481/3404-3405); Lluís Prats (481/3406-3407); Nicolau Josep Prats (481/3408); Ignasi Prats i Martí (481/3409); fra Agustí Puchol (488-489/3462-3464); Josep Pueyo i Pueyo (492/3484); fra Joan Pugas (494/3494); fra Ambrós Puig (494-495/3495-3501); Cristòfor Puig (496/3502); Francesc Puig (496-497/3503-3510); Joan Puig (497/3512); Leopold Jeroni Puig (497/3513-3514); fra Pau Puig (497-499/3515-3522); fra Pere Màrtir Puig (499/3523-3525); Salvador Puig (499-500/3526-3529); Antoni Francesc Puig i Gelabert (500-501/3532-3533); Antoni Puig i Luca (501/3534); Francesc de Puig Monclar (501/3535); Lluçia Puigdollers (502/3539-3540); Andreu Puigserver (502-503/3541-3544); Fèlix Puimayor y Budar (503/3545); fra Raimon Pujadas (503-504/3546-3552); León Pujaz (504-505/3557); Rafael Puntí (506/3563).

Josep Quer i Martínez (510-511/3579-3588); Bartomeu Quetgles (512/3598-3599); fra Miquel Quetgles (512/3600-3601); Gabriel Quijano (514-516/3616, 3622, 3623).

La darrera secció d'aquest volum és dedicada a completar, a tall d'apèndix, els volums anteriors; hi trobem alguna obra de fra Bernat Armengol de Folch (540/3822); fra Atanasi de Barcelona (542/3836); Tomàs Azpuru (543/3842); Felip Bertran (546/3859); Francesc Cabarrús (549/3879-3881); Pere Calatayud (550-551/3896-3899); Antoni de Capmany (553-554/3919-3925); Nicolau Carolà (554/3930); Antoni Josep Cavanilles (556/3937-3938); Josep Coll (558/3951); Lluçia Francesc Comella (558/3952-3954); Cristòfor Coret i Peris (558/3957); Joan Cortès (559/3959); Santos Díez González (564/3987); Luis Eijocente (565/3994); Francesc Xavier Elias (566/3996); fra Ignasi Firmar i de Coll (572/4047); Fra Raimon Fiter (572/4048); fra Dídac Florensa (572/4049); Juan Pablo Forner (572/4052); Pere Pau Gregori (581/4109); Manuel Guerrero (581/4111); fra Salvador Illa (586/4152); Josep de la Concepció (589/4170); fra Josep de Mallorca (589/4171); Jordi Joan i Santacília (594-595/4218-4219); Juan López Ginés (598/4230-4231); José López de Sedano (598/4232-4233); Marià Madremany i Calataud (600/4246); Segimon Malats i Codina (600/4247); i Gregori Maians i Siscar (602/4261-4267).- J. P. E.

Francisco AGUILAR PIÑAL, *Bibliografía de autores españoles del siglo XVIII*. Tomo VII. R - S, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1993, 928 pp.

En aquest volum trobem qualche vegada informació biogràfica mínima, i bibliogràfica (en algun cas, però, només de l'escrita en llatí o en castellà, 304/II) dels autors o edicions següents dels Països Catalans: Francisco Rabal (9, núm. 1); Pere Rabassa (9/2); fra Rafael d'Elx (11/13); Antoni Ràfols (11-12/14); fra Ramon del Carmel (12/16); José Ramírez de Arellano (20/63); fra Rafael Ramis (30/131); Joan Ramis i Ramis (31-32/132-145); Miquel Ramon i Ribera (34/159-160); fra Tomàs Ramon i Samentor (34/161-162); fra Ramon de Sant Josep (34-35/163); Joan Rancé (42-43/210); fra Ramon Josep Rebo llida (52-54/283-288); Santiago Reboul (55/299); fra Jaume Agustí (55/300); fra Antoni Recorda (57/308); Antoni Reynés (64/353); fra Llorenç Reynés (65/354-357); Joaquim Rel i Paladella (79/470); Fermín del Rey (86/513-514); fra Llorenç Reymundínez (96/581); fra Joan Reyon (97/583-584); Antonio Rezano Imperial (98-100/593, 595); fra Benet Ribas (102/621-622); fra Bartomeu Ribelles (103/624-627); fra Bernat Ribelles (103-104/628-630); fra Manuel Marià Ribera (106-107/645-652); Josep Ribes (109/663-664); Josep Antoni Ribot (110/666), Joan Pau Ribot (110/667), Josep Ribot i d'Alegre (110/668-669); Fernando Ricco Fijas (111/671); Poema a Antoni Despuig i Dameto); Josep Rico (111/674); fra Josep Rico (111/675); Tomàs Ricord (113-114/688-690); Eugenio Antonio del Riego Núñez (118/698 i 700); fra Bartomeu Riera (123/738-739); Antoni Riera i Rafart (123/740); Josep Rius (135/827-833); José de los Ríos Casquero (138/861); Jaume Riosano (139/864); Arias Ripamón Cielvegra (141/877); Domènec Ripoll (141-142/878); fra Marià Maur Risson (148-149/920-926); Andrés de Rivera (151/937); Mariano Rivera (153/946); Miguel Robles Cisneros (160/991); Sebastián Robledo y Villarroja (161/994-995); Felip Roca (161/996); fra Josep Roca (161/997); fra Tomàs Roca (162/999); Antoni Roca i Pertusa (162-163/1003-1004); Josep Rocabertí (163/1005-1007); fra Miquel Ròdenas (168/1043); Francesc Rodrigo (169/1049-1951); Clemente María Rodríguez (178/1111-1112); fray Fabián Rodríguez (180/1121); Llorenç Rodríguez (186-187/1160-1163); José-Javier Rodríguez de Arellano (192/1196); Vicent Rodríguez Volo (268-269/ 1862-1871); Francisco Rofran (270/1879); Antoni Roig (271-272/1883-1893); fra Josep Roig (272/1894); fra Nicolau Pascual Roig (273/1895); fra Jaume Roig i Benet (273/1896); Jaume Roig i Mallofré (273/1897); Francesc Romà i Rosell (285-286/1971-1975); Fèlix Romeu (302/2072); fra Francesc Romeu (302-303/2073-2077); Carles Ros (304-307/2084-2102); Manuel Ros de Medrano (308/2108-2113); fra Josep Rossell (310/2124); Francesc Rossell i Oriol (310-311/2125); Antoni Gregori Rossell i Viciano (311/2126-2128); fra Basili Tomàs Rossell i Viciano (311-312/2129-2131); Manuel Rossell i Viciano (312-313/2132-2140); Rafael Roselló (313/2141-2147); fra Manuel Rovira (316-317/2164-2168); fra Josep Rovira i Arnella (317-318/2169-2172); Joan Rubel i Vidal (323/2201-2205); Manuel Rubin de Celis (325/2215); Antonio Ruiz (336/2280); Antonio Manuel Ruiz (337/2283); fra José Ruiz (344/2336); fra Luis Ruiz y Villafranca (362/2444).

Miquel Sabater (371/2490); Josep Antoni Sabater i Anglada (371/2491-2492); Manuel Sabartés (371/2493); Hipòlit Sabin (371/2494); Francesc Sagarra i Baldrich (385/2574-2575); Josep Sagarra i Baldrich (385/2576-2579); Joan de Sagarra (385-386/2580-2586); Josep Sagrera (386/2588); fra Francesc Sala (389/2607); Francesc Guardo Sala (389-390/2608); Isidre Sala (390/2610); Raimon Sala (390/2611-2613); Joan Sala Bañuls (391-393/2614-2640); Feliu Sala Graells (393/2641); fra Antoni Salanova (394/2646); Francisco Gregorio de Salas (395/2662; 403/2692-2693); fra Pedro Gonzalo Salas (405/2717); Pedro Félix Salazar (408/2739); Andrés de Salcedo (419/2837-2838; 2840); Agustí de Sales (422-425/2857-2874); Ascensi Sales (425-426/2875-2878); fra Benet Saló (430/2907); fra Josep Salvà (430/2908); Llorenç Salvà (430-431/2909); Fran-

cesc Salvà i Campillo (431-434/2910-2948); fra Salvador d'Elx (435-436/2954-2956); Joaquim Salvador i Garay (436/2957); Joan Salvador Riera (437/2964); fra Bernat Salvat (430-431/2973-2974); Juan Salvo y Vela (440-443/2990, 2993-2994, 2997-2998, 3001-3002, 3005-3006, 3008); fra Gaspar Salla de Tarau (443-444/3014-3017); sor Mariana Sallent (444/3019); Miquel Sallés (444/3020); Félix María Samaniego (445-461/3023, 3027, 3029, 3191-3192); Manuel de Samaniego y Jaca (461-462/3251); Félix Samper (462/3253); José de San Juan (464/3263); Manuel José de San Pedro (467/3280); Antonio Sánchez (473/3322); fray José Sánchez (476/3338-3340); Juan José Sánchez (477/3343-3344); Miguel Sánchez (479-480/3353-3355); Pedro Sánchez (480/3356-3357); José Sánchez de la Passa (505/3527); Miguel Sánchez Taramas (516/3601); Joaquim Sanchis Albella (518-519/3615-3619); fra Josep Sangenís (524/3656); Josep Sans (525/3662); fra Josep Sans (525/3663); Ramon Ignasi de Sans i de Rius (525/3664-3666); Luis Santa Cruz y Pérez (526/3670-3671); fray Pedro de Santamaría y Ulloa (531-532/3714, 3717); Llorenç de Santayana i Bustillo (533-534/3732-3739); Vicente María Santibáñez (539-541/3781-3783); José Santos (544-545/3817); Hilario Santos Alonso (547-558/3829, 3832, 3834, 3837, 3839, 3840, 3842, 3845, 3847, 3849, 3851, 3853, 3855, 3858, 3861, 3864, 3867, 3869, 3871, 3874, 3876, 3879, 3881, 3883, 3885, 3890, 3902, 3904, 3908, 3910, 3914, 3916, 3918, 3920, 3921, 3923, 3925, 3927, 3931, 3934, 3938, 3940); Francesc Santpons i Roca (562/3969-3972); fra Cebrià Sanz (563/3975); Miguel Sanz (564/3981); fray Juan Sanz López (568/4009); Damià Serra i Bestard (597/4317-4318); Miguel de Serralde (597-598/4320-4322); Carles Sarrió (599/4333-4334); Antonio de Sas (600/4339-4340); Joan Sastre i Puig (601/4342-4343); fra Antoni Saura (602/4349); Josep Antoni Savall i Valldejuli (603/4354); fra Ignasi Vicent Savalls (603-604/4355-4356); Francesc Savila (604/4358-4361); fra Baltasar Sayol (609/4401); fra Francesc Sebastià (617/4481); fra Sebastià de Jesús (617/4483); fra Esteve Segarra (621/4507); fra Vicent Segrelles (623/4517-4521); Felip Seguer (624-625/4522-4526); Marià Seguer (625-626/4527-4528); Dídac Raimon Seguí i Casanova (626/4529-4532); fra Francesc Segura (626-627/4533-4535); fra Jacint Segura (627-629/4536-629); Pere Selva (633-634/4578-4579); Joan Sempere i Guarinos (634-640/4581-4644); Martín Sendín Rivero (640/4645); Francesc de Sentmenat i Aguiló (641/4646-4649); Francesc Sentmenat Clariana (642/4653); fra Nicolau Serdà (644/4668-4669); Marià Seriol (645/4672-4675); Antoni Serra (646/4677-4678); fra Antoni Serra (646-647/4679-4680); fra Jaume Antoni Serra (647/4681); Marià Serra (647/4682-4689); fra Severí Serra (648/4690); Francesc Serra i Canals (648/4692-4699); Francesc Serra i Ginestà (649/4700); Pere Serra i Postius (649-651/4701-4726); fray Francisco Serrano (653/4736-4738); Tomás Serrano (604-606/4797-4814); Miquel Serrano Belezar (666-668/4815-4825); Ignacio José Serrano Palacios (670-671/4842-4845); Miquel Serrano Velázquez (673/4855); Jaume Servera (675-676/4871-4874); Joan Bta. Servera (676-677/4875-4877); Ramon Servera (677/4878); fra Josep Servés (677/4879-4880 [manca la referència a l'estudi publicat dins ATCA, IV (1985), 403-423]); fra Joan F. Sidro Vilaroig (681-683/4901-683); José A. Sierra Navarro (685/4928); Pedro de Silva Sarmiento (692-695/4984, 4985); Bernat Simon (697/5013); Andreu de Simon Pontero (697/5016); Fra Francesc Sirera (700/5030-5031); Fra Joan Pau Sol (711/5143); Miquel Solà (713/5151); Josep Soldevilla (!) (720/5205); Antoni Soler (721-723/5207-5230); fra Joan Soler (724/5238); Miquel Gaietà Soler (725/5242-5243); fra Pere Soler (725-726/5244-5247); fra Ramon Soler (726/5248); Vicent Soler (726/5249); Lleonard Soler de Cornellà (727-728/5252-5255); Lluís Soler i Rovira (728/5257); Bruno Solo de Zaldívar (738-741/5329, 5330, 5334, 5335, 5339, 5342); Francesc Sopena (743-744/5354-5355); fra Tomàs Soro (746/5368-5369); fra Josep Sorribas (747/5376); fra Antoni Soteras (751/5400-5401); Joan Stefan (762/5459); Rafael Steva i Cebrià (762/5460); fra

Raimon Strauch i Vidal (763-765/5462-5483); Gabriel Suárez (766-767/5488-5496); Josep Domènec Surià (780/5588); Bernat Surroca (780/5589).

Al final d'aquest volum hi ha addicions al volum II de la sèrie: hi trobem les relatives a Lluçia Francesc Comella (791-792/5664-5667); entre les del volum III, les corresponents a edicions d'obres de fra Diego José de Cádiz a Catalunya (795/5683-5684), i una obra atribuïda a Francesc Xavier Dorca (796/5694); entre les del volum IV, complements relatius a Juan de Gonzalo Nieto (805/5755); fra Josep de Mallorca (810/5791); entre les del vol. V, a Juan López Ginés (815/5825); José López de Sedano (815/5826-5828); Pedro de Lucuce (815/5829); fra Miquel de Sant Tomàs (818/5844); Gregori Maians i Siscar (820-821/5858-5869); fra Antoni de Moncada (823/5886); Pere Montengon (823-824/5888-5890); entre les del volum VI: a Josep Nebot (827/5904); Juan Pérez Villamil (831/5930); i Joan Bra. Picornell i Gomila (831/5931).- J. P. E. [9761

Collectanea Franciscana. Bibliographia Franciscana. Tomus XVI principaliora complectens opera annis 1986-1989 edita, Roma, Istituto Storico Cappuccini 1990-1992, 576 pp.

Troblem en aquestes pàgines una secció dedicada exclusivament a bibliografia lul·liana dels anys indicats en el títol (173/2084-188/2292); també informació bibliogràfica relativa a Francesc Eiximenis (209/2566-210/2578); Joan Eiximeno (210/2582); Alfonso Lobo (230/2839); Jeroni Planes (234/2890); Pere Vives (244/3032), Lluís d'Olot (245/3052). També hi ha referències esporàdiques que recauen en el nostre camp en les seccions d',Hispania' (321/4004-330/4122); i de ,Missions' (406/5054-437/5457).- J. P. E. [9762

Antoni BORRÀS I FELIU, *Escriptors jesuïtes catalans a les Filipines. Esbós d'una bibliografia (1581-1902)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 66 (1993), 11-30.

L'any 1902, Pere Torra havia preparat una *Bibliografia de la Compañia de Jesús en las Islas Filipinas*, romasa inèdita; però ha servit de base a aquestes pàgines (13), la primera part de les quals presenta petits resums biogràfics i les corresponents llistes de títols dels jesuïtes catalans que escriviren a les Illes Filipines abans de la supressió de la Companyia de Jesús el 1768: Francesc Colín, de Ripoll (14-15), Francesc Ortiz Zuagasti, de Cervera (15-16), Miquel Perarnau, de Bagà (16), Xavier Puch, del bisbat d'Urgell (16), Ramon del Prado, de Sant Cugat del Vallès (16-17), Miquel Solà, de Girona (17) i Agustí Soler, de Manresa (17-18). Els posteriors cauen fora del nostre límit cronològic.- J. P. E. [9763

László POLGÁR, *Bibliographie sur l'Histoire de la Compagnie de Jésus*, dins «Archivum Historicum Societatis Jesu», LXI (1992), 371-540.

Les indicacions bibliogràfiques d'aquestes pàgines es paren en acabar l'any 1991. Hom pot trobar fitxes bibliogràfiques que recauen en aquestes pàgines en la secció dedicada a *Espagne* (424-426); també en la secció dedicada a membres de la companyia: Miquel Batllori (465), sant Pere Claver (473), Pere Ferrussola (478), Lluçia Gallissà (479), Mario Martins (498), Pere Montengon (499-480), Jeroni Nadal (501), Joan Nuix (502) i Bartomeu Pou (504).- J. P. E. [9764

Jean-François GALINIER-PALLEROLA, *Florilège de publications roussillonaises*, dins «Annales du Midi», CV (1993), 421-424.

Presentació de tres publicacions rosselloneses editades el 1992: Numa Broc et alii, *De l'eau et des hommes en terre catalane*, Perpinyà, el Trabucaire 1992, 270 pp.; el llibre, amb el qual la «Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales» celebrà el seu centè volum d'estudis sobre el Rosselló, Perpinyà 1992, 672 pp.; i el llibre de Sylvie Caucanas i André Peyre, sobre la sots-sèrie 3E (*Archives notariales 3E 41 à 3E 60*) dels ADPO, Perpinyà 1992, 206 pp. [Cf. més avall, 664, n. 10658]. Estudis del primer volum són analitzats un per un, els altres dos només presentats globalment.- J. P. E. [9765]

Sabine SATTEL, *Seit 1945 im deutschen Sprachbereich fertiggestellte oder begonnene Habilitationen-, Promotions-, Magister-, oder andere Examensarbeiten über katalanische Themen. 1. Nachtrag*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 6 (1993), 245-247.

Les pàgines, de les quals aquestes són primer complement, foren resumides dins ATCA, XII (1993), 496, núm. 8170. Ara som informats d'estudis dedicats a organitzacions menestrals catalanes del segle XIV (245), sobre occità i català a les *Homilies d'Organyà*, sobre la vida a les Païus (Alta Ribagorça) els segles XVI i XVII, sobre Ausiàs Marc, i Ramon Llull (246), sobre la terminologia romànica de 'carnicer' i sobre el pas del català a l'escriptura en l'Edat Mitjana (247).- J. P. E. [9766]

Geoffrey J. WALKER, *The Anglo-Catalan Society (1954-1993)*, The Anglo-Catalan Society 1993, 26 pp; i dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 753-761.

Publicació bilingüe, en la qual la mateixa Societat explica els seus precedents i naixença el 1954 amb objectius merament acadèmics, informa dels seus congressos i d'altres activitats en universitats no sols de la Gran Bretanya, i de les seves publicacions, entre les quals es compta la recent antologia d'Ausiàs Marc, obra de Robert Archer, 1992 (23).

A «Llengua & Literatura» és reproduït el text català [sense indicació d'origen].- J. P. E. [9767-9768]

Felipe MATEU I LLOPIS, *Qué fueron las crónicas de «Hallazgos monetarios»*, dins «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnologia», núms. 48-50 (1986-1989 [1993]), 104-108.

L'autor hi recorda i resumeix els vint-i-set lliuraments que constitueixen la sèrie informativa «Hallazgos monetarios», publicada entre els anys 1942-1986 en revistes diverses: els sis primers a «Ampurias», IX-XII (1942-1951); en següents catorze de publicats dins «Numario Hispánico», I-XI (1952-1967); els set darrers isqueren dins «Numisma», del 1971 al 1986. Hi ha resum de cada un dels articles; en alguns resums consta la presència d'inscripcions o la relació de monedes amb textos o documents.- J. P. E. [9769]

Annamaria ANNICCHIARICO, Giuseppe GRILLI, *Breve rassegna delle attività dell'AISC e sullo stato della catalanistica in Italia*, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 769-780.

Aquestes pàgines informen primer de les activitats de l'«Associazione Italiana di Studi Catalani» (AISC), de commemoracions i honorificències atorgades a catalanòlegs ita-

lians, de la col·laboració italiana a sessions d'estudi celebrades i a miscel·lànies publicades en els darrers anys, i d'estudis personals fets públics per recercadors diversos, sobre temes tant medievals com moderns.- J. P. E. [9770]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Ramon d'Abadal i de Vinyals y la Historia del Derecho Catalán y Francés: primera etapa de formación y producción científica (1905-1913)*, dins PELÁEZ, *Estudios*, 523-538.

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Los espacios eclesiales y las instituciones canónicas en el Rosellón y la Cerdaña medievales a través de la obra del historiador Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970)*, dins PELÁEZ, 539-548.

En aquests escrits és presentada i documentada la persona i l'obra d'investigació històrico-jurídica i d'abast més general de Ramon d'Abadal i de Vinyals. El primer traça el curs dels seus estudis, amb particular atenció als mestres que tingué a París, mestres la fesomia intel·lectual dels quals precisa mitjançant llur bibliografia; també proporciona dades relatives a l'elaboració d'alguns dels seus estudis i edicions de textos bàsics d'història del Dret Català: *Les Partidas a Catalunya, Exposició de l'obra legislativa del rei En Jaume I...*, *Usatges de Barcelona*. El segon article resumeix els estudis, basats en fons de París, BN, *Collection Baluze*, i de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Pergamins*, dedicats a algunes institucions eclesiàstiques interpirinenques de la Catalunya Carolíngia, publicats després de la Guerra Civil espanyola, estudis en els quals, però, Abadal hauria feta història general d'aquella incipient Catalunya.- J. P. E. [9771-9772]

Pere ROSSELLÓ BOVER, *Mossèn Antoni M. Alcover i la novel·la costumista*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 6 (1993), 57-71.

En aquestes pàgines són resumits els orígens de la vocació de mossèn Alcover per les rondalles populars, per llur recreació en català mallorquí i per la publicació de llibres de tal temàtica a partir del 1885, tot pastat en la convicció de la consubstancialitat entre tradició catalana-mallorquina i cristianisme, tot escrit amb finalitat moralitzadora, i tot expressat en una llengua abarrocada (57-62). La segona part de l'article és dedicada a l'anàlisi de la novel·la costumista, *N'Arnau* (63-70).- J. P. E. [9773]

Antonio ALLEGRA, *Bio-bibliografia di Giovanni Allegra*, dins «Studi in memoria di Giovanni Allegra» a cura di Giulia MASTRANGELO LATINI, Gabriella ALMANZA CIOTTI, Sandro BALDONCINI (Università degli Studi di Macerata. Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia. Studi, 11), Pisa, Gruppo Editoriale Internazionale 1992, 9-24.

Giovanni Allegra (1935-1989), fou durant cinc anys lector d'italià a la Universitat de Barcelona. L'any 1972 publicava una edició bilingüe, catalana-italiana, del *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull, reeditada amb nou estudi el 1983 (12-13); i l'any 1990, pòstuma, una visió global de *La letteratura catalana*, dins la *Storia della civiltà letteraria spagnola*, a Torí (16).- J. P. E. [9774]

Luisa D'ARIENZO, *Alberto Boscolo*, dins «Studi Boscolo», I, 11-23.

Luisa D'ARIENZO, *Bibliografia*, dins «Studi Boscolo», I, 24-43.

En el primer escrit la professora D'Arienzo exposa el treball de Boscolo com a peo-

ner de la investigació realitzada per italians i en particular per sards a Catalunya, com a professor i com a formador d'escola que prossegueix la seva trajectòria d'estudi del passat de Sardenya sobretot en l'ACA.

En el segon escrit, ella mateixa aplega la bibliografia d'Alberto Boscolo en grans seccions de llibres, articles i escrits menors (de divulgació, recensions, etc.).- J. P. E.

[9775-9776]

Aldo PENASA, *La Scuola di Studi Storici «Alberto Boscolo» - Barcellona 1977-1988*, dins «Studi Boscolo», I, 45-48.

Felipe MATEU Y LLOPIS, *Alberto Boscolo en mi memoria*, dins «Studi Boscolo», I, 75-78.

Federico UDINA MARTORELL, *La personalidad de Alberto Boscolo en los Congresos de Historia de la Corona de Aragón*, dins «Studi Boscolo», I, 79-82.

Felip Mateu recorda els seus contactes personals amb Alberto Boscolo en el marc de la Biblioteca de Catalunya i de la Universitat de Barcelona durant els anys 1959-1969.

Udina, rememora la presència del jove Boscolo en el congrés de Saragossa 1952; presència que el 1957 es convertiria en responsabilitat d'organitzador en el de Càller 1957; i que la mort li estroncà el treball de preparació del de 1990 celebrador a Sàsser i a l'Alguer.

Penasa exposa la iniciativa de Boscolo en la constitució de l'escola que porta el seu nom i que perpetua el seu treball primerenc d'estudiant en la formació de noves generacions de recercadors en les institucions de cultura de Barcelona.- J. P. E.

[9777-9778-9779]

Lluís CALVO I CALVO, *Tomàs Carreras i Artau, testimoni d'excepció de la cultura catalana*, dins «Serra d'Or», núm. 401 (maig 1993), 29-30.

Presentació global del marc i del desplegament biogràfic, determinat aquest per la crisi del 1898 i pel Noucentisme. D'entre les seves creacions destaca l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya; i d'entre la seva obra científica els estudis d'història del pensament filosòfic a Catalunya, en particular els dedicats a Ramon Lluïl.- J. P. E. [9780]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *El profesor emérito Josep Maria Font i Rius, estudioso de los derechos locales y de las recopilaciones de «Constituciones» de Cataluña*, dins PELÁEZ, *Estudios*, 585-595.

Hi ha en aquestes pàgines un resum de l'estudi introductorí escrit pel prof. Font i Rius per a les *Constituciones de Catalunya* en l'edició del 1988, on són assenyalades les deu còpies manuscrites de l'obra conegudes fins ara (586-588); la llista dels vint-i-vuit estudis que li foren oferts el 1985 dins *Una oferta científica iushistòrica internacional al doctor J. M. Font i Rius por sus ocho lustros de docencia universitaria* (588-590); llista dels catedràtics estrangers que han volgut manifestar la seva admiració al prof. Font i Rius: 591-592). Les darreres pàgines incideixen en la valoració científica de l'homenatjat.- J. P. E. [9781]

Joan FUSTER [I ORTELLS]. *Llengua, literatura, història*. Introducció de l'autor (Clàssics catalans del segle XX. Obres completes de Joan Fuster, I), Barcelona, Edicions 62 1990, 510 pp.

Joan FUSTER [I ORTELLS], *Literatura i llegenda*. Introducció de l'autor (Clàssics Catalans del segle XX. Obres completes de Joan Fuster, V), Barcelona, Edicions 62 1992, 448 pp.

Són reeditats en el primer volum els assaigs intitulats *L'oratòria de sant Vicent Ferrer*, del 1955 (23-151); *El món literari de sor Isabel de Villena*, del 1957 (154-174); *Jaume Roig i sor Isabel de Villena*, del 1958 (175-210); *Vigència d'Ausiàs March*, del 1959 (213-247); *Ausiàs March, el ben enamorat*, del 1962 (249-284); *Lectura de Roís de Corella*, del 1967 (285-313); i *Poetes, moriscos i capellans*, del 1962 (317-508).-

Troben en l'altre volum *Lectura de Ramon Muntaner*, del 1970 (11-43), i *El bandolerisme català*, del 1963, on són integrats dos estudis, un sobre *La llegenda* (47-176) i un altre sobre *El mite literari de Serrallonga* (177-292). La darrera part del volum cau fora dels nostres límits cronològics, però dins l'estudi *La poesia valenciana de Llorente als nostres dies*, trobem una visió d'història literària de València fins al segle XVIII en les pàgines 298-311.-
J. P. E. [9782-9783]

Homenatge al Dr. Jaume Marquès i Casanovas. 1906-1992, Girona, Ajuntament 1993, 48 pp.

Després d'una presentació del jurat en cap de la Ciutat de Girona, recordant qui fou Cronista de la mateixa, trobem unes pàgines de Gabriel Roura i Güibas, *El dr. Jaume Marquès i Casanovas. Apunt biogràfic* (7-17), que resumeixen la trajectòria humana i sacerdotal de l'homenajat; d'Enric Mirambell, *L'obra escrita del dr. Marquès*, que presenten una visió global de la dedicació de Jaume Marquès a les institucions culturals, als arxius i a la història gironina, en gran part aplegada en els volums de *Girona Vella* i en les edicions del *Beatus* de la Catedral, Olten 1962 i Madrid 1975 i 1976 (19-29); i de Joan Vilar i Torrent, *Recull bibliogràfic de l'obra del dr. Jaume Marquès i Casanovas*, on en seccions diverses és aplegada notícia dels seus cent vint-i-set articles (31-42) i trenta-un llibres (42-44), bo i assenyalant l'existència de moltes d'altres pàgines de divulgació «en publicacions de caràcter local» (42).- J. P. E. [9784]

Jaume Marquès i Casanovas (1906-1992). Dossier, dins «Revista de Girona», núm. 158 (maig-juny 1993), 52-92.

El dossier és encetat amb dues pàgines de dates biogràfiques, on consten algunes de les seves publicacions (56-57). Segueixen pàgines riques d'il·lustracions fotogràfiques, en les quals són subratllats alguns caires d'aquella personalitat: *L'bome*, per Manuel Mir i Tomàs (59); Vicenç-Maria Capdevila i Montaner, *L'bome d'Església* (61-65); Josep M. Marquès [i Planagumà], *L'historiador* (67); Gabriel Roura i Güibas, *L'arxiver capitular* (69-70); Narcís Soler i Masferrer, *El director del Museu Diocesà* (71-73); Modest Prats, *El professor* (75); Narcís-Jordi Aragó, *El cronista de la ciutat* (77); Mariàngela Villalonga, *El llatí i el poeta* (79); Joan Ainaud de Lasarte, *L'estudiós de l'art* (81); J. Víctor Gay, *El col·laborador de premsa* (82-83); Narcís Puigdevall, *L'excursionista* (84-85); Miquel Gil i Bonancia, *L'arxiver de la Diputació* (86-87); Ferran Viader-Gustà, *El capellà del Reial Estament* (88-89); Erundino Sáenz Sánchez, *L'amic del CEC de Banyoles* (90-92).- J. P. E. [9785]

Francisco Da GAMA CAEIRO, *Mário Martins e a cultura medieval portuguesa*, dins «Revista Portuguesa de Filosofia», 47 (1991), 599-618.

Traspassat el 30 de juny del 1990, Mário Martins tocà en la seva extensa obra escrita (612-616) tres temes nostres: la reina santa Isabel de Portugal, Ramon Llull i el lul·lisme i Ramon de Sibiuda. Entre les onze lletres seves ací publicades, dues almenys es refereixen a la dita temàtica (III, 607; i X, 610).- J. P. E. [9786]

[Josefina MATEU IBARS, et alii], *Los XC. años de Felipe Mateu y Llopis. Addenda bibliográfica (1984-1992)*, dins «Documenta et Scripta», V (1993), 311-312.

Llista dels vint-i-nou treballs de Felip Mateu i Llopis publicats durant els anys indicats en el sotstítol.- J. P. E. [9787]

Philip D. RASICO, *Joaquim Miret i Sans i la Filologia Catalana*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 101-117.

Resumida la biografia d'En Miret (102-103), són recordats els «seus estudis més importants de caràcter històric» (104), i filològic, a la recerca de la llengua popular dels segles XI, XII i XIII (105-106), també els seus aplecs de documentació d'aquells segles, ara a la BC (107-109). L'autor dedueix el seu mètode en la transcripció de documents comparant la del *Capbreu de Fontanet* publicada per Miret (111-112), amb la d'ell mateix (112-114); la conclusió diu que «la de Miret és força incompleta i que té diverses transcripcions errònies i discutibles» (114). Les darreres pàgines són d'anàlisi filològica d'algunes paraules presents en el dit capbreu (115-117).- J. P. E. [9788]

Bartomeu FONT I OBRADOR, *Presentació del llibre «Homenatge a Antoni Mut Calafell, Arxiver»*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 551-557.

En aquestes pàgines trobem crònica de l'acte de presentació de la miscel·lània d'homenatge; una certa biografia psicològica de l'homenatjat, en el qual sobresurt la vocació d'arxiver (552-554), demostrada en particular en l'ARM i en els treballs que li dedicà, sense oblidar els d'altres poblacions de l'Illa (555-556); i presentació d'alguns dels estudis publicats en el dit volum d'homenatge (556-557).- J. P. E. [9789]

Francesc FONTBONA, *Marçal Olivari: Setanta anys d'humanisme*, dins «Revista de Catalunya», núm. 72 (Març 1993), 101-105.

Ací són recordades les edicions de textos clàssics d'autors catalans publicades a cura de Marçal Olivari (101-102), però és particularment subratllada la seva aportació a la història de l'art i en especial a la de la ceràmica.- J. P. E. [9790]

Enric CASASSAS, *Josep Perarnau i l'«Arxiu de Textos Catalans Antics»*, dins «Serra d'Or», núm. 403-404 (juliol-agost 1993), 70-71.

L'autor exposa les seves informacions sobre els orígens de l'ATCA en la «Fundació Jaume Bofill», els seus records personals de les gestions que desembocaren a vincular-lo a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Facultat de Teologia de Catalunya, i la seva anàlisi de les característiques generals d'aquest anuari; també narra la concessió del Primi Crítica de Serra d'Or, àmbit de Recerca, el 1992.- J. P. E. [9791]

Fausto ROLDÁN, Pilar GONZÁLEZ, Leonor ISERN, *Bibliografia de D. Lorenzo Pérez Martínez*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 563-578.

Traspassat Llorenç Pèrez el 1992, els autors han intentat que llur aplec de la seva bib-

liografia fos exhaustiva, cosa que, això no obstant, no asseguruen. La llista de publicacions consta de dos-cents vuitanta-nou títols (564-578). També som informats que l'herència literària de Pèrez entrà poc després del seu traspàs a l'Arxiu Diocesà de Mallorca (563).- J. P. E. [9792

Charles Olivier CARBONELL, *Pierre Ponsich, un érudit pour notre temps*, dins «Misc. Ponsich», 13-14.

Jean ABÉLANET, *Pierre Ponsich, préhistorien*, dins «Misc. Ponsich», 15-16.

Xavier BARRAL I ALTET, *Pere Ponsich, historiador de l'art medieval*, dins «Misc. Ponsich», 16-18.

André ROQUÈRE, *Pierre Ponsich et la Ville de Perpignan*, dins «Misc. Ponsich», 19-20.

Pierre RESPAUT, *Pierre Ponsich et les Journées Romanes de Cuxà*, dins «Misc. Ponsich», 21-22.

Hélène HUGUES, *Pierre Ponsich et la revue des Études roussillonaises*, dins «Misc. Ponsich», 23-28.

Entretien avec Pierre Ponsich, dins «Misc. Ponsich», 29-35.

Bibliographie de Pierre Ponsich, dins «Misc. Ponsich», 36-42.

Els anteriors títols formen la primera part de la Miscel·lània Ponsich i, tal com ells mateixos indiquen, informen del treball realitzat per Pere Ponsich en diversos camps de l'estudi de la prehistòria i de la història; també d'allò que ell mateix considerava les seves raons personals de dedicació, que entre el 1944 i el 1987 ha fruitat en cent onze publicacions aplegades en la bibliografia. Ell fou, de més a més, cofundador dels «Études roussillonaises», on el 8'19% de les pàgines han estat dedicades a edicions de textos, i el 34% a temàtica dels Països Catalans.- J. P. E. [9793-9794-9795-9796-9797-9798-9799-9800

Joana ESCOBEDO, *Pròleg a Jordi RUBIÓ I BALAGUER, Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó* (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, XI; Biblioteca Abat Oliba, 128), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 5-14.

Narrat el seu descobriment de les obres de Jordi Rubió i Balaguer, l'autora subratlla que la seva dedicació plural a la història de la literatura, a la història del llibre i a la bibliografia s'enfortiren mútuament en la seva interpretació dels fets culturals (6). Presentada l'estructura d'aquest volum (7-10) [vegeu-ne el resum més amunt, 396, n. 9748], recorda que d'altres aportacions de Rubió a la bibliografia no són aplegades en l'actual recull (11, nota 9) i subratlla l'amplitud de la seva recerca entorn el llibre, en el qual veu un procés que va de l'autor, a través de l'editor i de l'impressor, fins al lector, i, doncs, en l'impacte de l'imprès damunt l'home (11); vistes així les coses, és normal que Rubió donés més importància a les edicions més populars i alhora menys normalment avaluades: «almanacs, doctrines, llunaris i pronòstics, romanços...» (12).- J. P. E. [9801

[Maria ALBAREDA VIDAL], Ramon ORGA MESTRE, *Joan Segura i Valls. Resum bibliogràfic*, dins «Recull. Associació Cultural Alt Gaià», 2 (1993), 109-148.

Les pàgines de Na Maria Albareda són un resum de la biografia del segarrenç Joan Segura (1844-1909), format al seminari de Vic en l'ambient de Jacint Verdaguer, de Jaume Collell i de Josep Gudiol, i del seu particular interès per tots els aspectes de la vida de Santa Coloma de Queralt i dels pobles de la Segarra en el pas del segle XIX al XX (112-123), interès que es traduí en múltiples escrits, ací esgraonats cronològicament des del 1873 al 1913 (124-148), dedicats a folklore, toponímia i sobretot a estudis d'història local i co-

marcal basats en escorcoll exhaustiu dels arxius de la comarca; els principals títols d'aquesta bibliografia han estat reeditats posteriorment en ocasions diverses i són encara punt de referència obligat. La presentació d'algunes de les dites obres és acompanyada de judicis, que els foren adreçats en publicacions contemporànies.- J. P. E. [19802

Xavier PEDRALS I COSTA, *Vida i obra de Joan Serra i Vilaró*, Bagà 1989.

Xavier PEDRALS I COSTA, *Mossèn Joan Serra i Vilaró: Un erudit excepcional*, dins *I Congrés Església*, I, 105-122; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 105-122.

El primer títol només m'és conegut per referència.

Les pàgines de l'article són dividides en dues meitats. La primera resumeix la trajectòria biogràfica de Joan Serra i Vilaró (Cardona 1879-Tarragona 1969) amb particular atenció a les activitats arxivístiques i arqueològiques (105-108). Les 105-122 ofereixen la seva bibliografia més important, fruit del treball indicat, cronològicament ordenada del 1903 al 1989.- J. P. E. [19803-9804

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Estudios sobre la sociedad y las instituciones feudales de Cataluña en homenaje póstumo (1987) a Santiago Sobrequés i Vidal*, dins PELÁEZ, *Estudios*, 597-616.

Són en aquestes pàgines presentats i avaluats els estudis del prof. Sobrequés sobre Història del Dret Català, amb els quals són comparats els d'altres de contemporanis, en particular els dedicats als *Usatges* i a llur origen; també hi són recordats els estudis sobre el mateix tema aplegats en l'*Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal* dels «*Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*», XXII (1974-1976), 498 pp. (603).- J. P. E. [19805

El professor Miquel Tarradell i Mateu, dins «Hom. Tarradell», III-VIII.

Núria TARRADELL-FONT, *Bibliografia bàsica*, dins «Hom. Tarradell», IX-XXIII.

Baltasar PORCEL, *Miquel Tarradell y la vida de las piedras*, dins «Hom. Tarradell», 7-11.

Montserrat ROIG, *Les arrels del país*, dins «Hom. Tarradell», 13-24.

Enric A. LLOBREGAT, *Miquel Tarradell: Nacionalista, arqueòleg i historiador*, dins «Hom. Tarradell», 25-33.

En el primer i el darrer d'aquests títols tenim l'exposició d'allò que convertí el professor Miquel Tarradell en mestre, narració feta en el segon cas per un antic deixeble; els escrits terç i quart són presentacions periodístiques d'allò que la feina del dr. Tarradell representava per a la comunitat cultural catalana. La bibliografia aplega en primer lloc els llibres i fullatons (IX-XI) i després els articles distribuïts de forma temàtica: diversos (XII), prehistòria (XIII-XV), colonitzacions (XV-XVI), període ibèric (XVI-XVII), Roma (XVII-XIX), Marroc (XIX-XXIII).- J. P. E. [19806-9807-9808-9809-9810

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *An Introduction to the Political Thought of Ferran Valls i Taberner (1888-1942)*, dins PELÁEZ, *Estudios*, 443-468.

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *La contribución de Ferran Valls i Taberner al estudio de la Historia de la Iglesia y de las Instituciones Eclesiásticas*, dins PELÁEZ, *Estudios*, 469-477.

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Una introducción al derecho mercantil y marítimo en la obra de Ferran Valls i Taberner*, dins PELÁEZ, *Estudios*, 479-491.

Tots tres títols contenen una exposició bibliogràfica d'aquella producció escrita de Ferran Valls i Taberner corresponent als respectius camps, en gran part constituïda per edicions o estudis sobre textos, entre els quals destaca el del *Consolat de mar*. El primer i el terç, de més a més, inclouen una segona part on són presentats els estudis publicats en sengles miscel·lànies a memòria de l'esmentat professor. El primer, encara, exposa la línia tant teòrica com pràctica política de Ferran Valls en relació a Catalunya.- J. P. E. [9811-9812-9813

M[anuel] CRUSAFONT I SABATER, *Introducció: Exemplaritat de Leandre Villaronga*, dins «Hom. Villaronga», 11-12.

Anna M. BALAGUER, *Perfil biogràfic del Dr. Leandre Villaronga i Garriga*, dins «Hom. Villaronga», 13-18.

Pere P[au] RIPOLLÈS, *Bibliografia del Dr. Leandre Villaronga*, dins «Hom. Villaronga», 17-30.

El primer treball remarca les qualitats personals de l'homenatjat; el segon els orígens i manifestacions de la seva dedicació a la numismàtica, internacionalment valorades; el tercer ofereix la llista de les dues-centes vint-i-tres publicacions de tema numismàtic, catòrce de les quals són llibres (19); també informa d'un llibre i disset articles dedicats a d'altres temes (29-30).- J. P. E. [9814-9815-9816

Patrizia DELPIANO, «*Il teatro del mondo*». *Per un profilo intellettuale di Frances Amelia Yates*, dins «Rivista Storica Italiana», CV (1993), 180-245.

Exposició de la biografia i de l'obra de la britànica Frances Yates i del seu mètode ,warburgià' d'estudi entorn del renaixement, la religió, la màgia i l'hermetisme (198), amb l'intent de «proporre una storia interdisciplinare» (193) i més en concret una Història de les idees (194), estudis que tingueren un centre en la figura de Giordano Bruno i en particular en el tema de la memòria, cosa que la conduí a realitzar i publicar estudis sobre Ramon Llull (214) [cf. ATCA, III (1984), 383, núm. 1518].- J. P. E. [9817

Paul F. ROBINSON, *Carmelus. Index. Volumes I-XXXV. 1954-1988*, Roma, Institutum Carmelitanum 1992, 384 pp.

En la primera part d'aquest volum són assenyalats els estudis que durant els dits anys han estat dedicats en aquelles pàgines a Guillem Sedacer (119) i a Guiu Terrena (125 i 147); i als convents carmelitans d'Alacant (26), Banyoles (34), Barcelona (35), Catalunya (50), Ceret (51), Lleida (82), Ontinyent (100), Perpinyà (105), Tàrraga (124), València (130), Valls (130) i Vic (132). En els mateixos volums han estat publicats textos o documents procedents de Barcelona, ACA (138 i 148); de l'Arxiu Diocesà i de l'Arxiu Històric de Girona; de l'Arxiu de la Catedral i de l'ARM de Ciutat de Mallorca (138); i de l'ARV, de València (147); i han estat esmentats fons manuscrits de Barcelona, ACA (150-151), ADB i BU (151); de Girona, Arxiu Diocesà i Arxiu Històric (163); de Lleida, Arxiu de la Paeria (164); Onda, Arxiu del Convent del Carme (173); de Ciutat de Mallorca, ARM i Arxiu de la Catedral (174); de Peralada, Biblioteca del Palau; de Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (176); i de València, ARV; i Arxiu de la Catedral (190-191).- J. P. E. [9818

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA LOCAL

Pere CATALÀ I ROCA, *La circumstància històrica del retaule d'Abella de la Conca*, dins «Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars», 5 (1991 [1992] = XXXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos), 245-251.

El dit retaule fou pintat per Pere Serra el 1375, en ple regnat de Pere el Cerimoniós, i l'autor transcriu els llargs paràgrafs que el dit rei dedica a Berenguer d'Abella, baró del lloc, en la seva *Crònica* (245-246); el retaule seria «l'exponent del favor reial» (248); onze anys més tard, Berenguer obtenia la signatura de la concòrdia del rei amb Elionor d'Arborea i el tractat de pau i comerç amb Gènova (250).- J. P. E. [9819]

Francesc FITÉ I LLEVOT, *Llorenç Peris (1503-1542) i el seu mecenatge artístic en la Col·legiata de Sant Pere d'Àger*, dins *I Congrés Església*, II, 697-710; i «AST», 67/II (1994), 687-710.

Llorenç Peris, vicari general i bisbe auxiliar (amb el títol de Nicòpoli) de l'arquebisbe de Tarragona, Gonzalo Fernández de Heredia, i abat comendatari de Sant Pere d'Àger, fou personatge renaixentista, documentat en dos reculls de Jaume Caresmar, ambdós conservats a Àger, Arxiu Històric Jaume Caresmar: *Compendi de tots los instruments antics i moderns... en lo arxíu... de Sant Pere d'Àger... i Sumario cronológico de los instrumentos auténticos... de la insigne Colegiata de Àger en el Principado de Cataluña* (698, nota 6). Com els seus contemporanis, s'interessà en les primeres edicions d'impremta i en la formació de biblioteques (de la d'Àger n'hi ha restes: 702, nota 12), i patrocinà la renovació arquitectònica de l'abadia d'Àger, ací exposada; després de la seva mort, hom volgué conservar-ne memòria amb una inscripció, recopiada de Jaume Villanueva (707). Hi ha sis làmines.- J. P. E. [9820]

Josep MIRALLES SALES, *Quatre aspectes de la paraula joc*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 34 (abril-junio 1991), 2-4.

El *Llibre d'Establiments* d'Albocàsser conté prescripcions en defensa dels esplets contra oques, gallines i bestiar gros o menut, sobre dret prioritari a utilitzar una cova com a pleca, i sobre la instància suprema per a resoldre dubtes dels dits establiments. Ací són transcrits els corresponents paràgrafs.- J. P. E. [9821]

Francesca VENDRELL DE MILLÀS, *Ordinacions en favor dels pescadors de l'Albufera i de la mar de la ciutat de València*, dins «Estudis Udina, IV», 479-493.

Aquestes *Ordinacions* es col·locarien dins el marc del «sentit d'ordre i reforma administrativa» (479) de Ferran d'Antequera; coincidiren amb una protesta de la reina vídua, Violant de Bar, de la qual es defensà el batlle general del regne, Joan Mercader, el fragment de la qual relatiu a Albufera i Devesa és ací transcrit (480). En annex són també transcrites d'ACA, *Canc., reg.*, 2395, les ordinacions del 1415: *In favorem proborum hominum piscatorum de la Albuffera et Maris civitatis Valencie* (482-493).- J. P. E. [9822]

Josep Antoni LLUESMA ESPANYA, Víctor Manuel MANZANARES MOLLÀ, Artemi CERDÀ

BOLINCHES, *Els amollonaments de l'Albufera de València de 1577 i 1761* (Col·lecció Politècnica, 53), València, Edicions Alfons el Magnànim 1993, 142 pp.

Des de la conquesta, l'Albufera fou considerada bé reial i, doncs, col·locada fora de la jurisdicció directa tant de la ciutat com de la del regne de València. Aquesta i d'altres raons, com el fet que també l'Albufera fou alguna vegada alienada del Reial Patrimoni fins a la reincorporació definitiva del 1761, obligaren a precisar-ne el perímetre. Els autors, basats en la documentació de Madrid, Archivo del Real Patrimonio, i AHN; de Simancas, Archivo General; de València, ARV; i d'altres fons, resumeixen en la primera part allò que hom sap d'actes de fitació dels segles XVI-XVIII (17-24; 27-30), els estudis d'altri sobre el mateix tema (24-25), i en particular allò que fou la del 1761, basada en la del 1577, i relacionada amb la reincorporació a la corona (31-37). El segon apartat és un intent de reconstrucció de la cartografia de les dues fitacions esmentades (41-71). La tercera secció comença amb un inventari cartogràfic, on consten cinc mapes datables del segle XVIII (73-74), i ofereix transcripció dels sis documents del segle XVI, d'entre els quals destaca l'acta de fitació del 1577 (79-92, en particular 81-89), i de vuit del segle XVIII (93-112). La bibliografia ocupa les pàgines 113-117, seguides de quinze pàgines de làmines, la majoria de les quals corresponen a fotografies de fites.- J. P. E. [9823

Salvador J. ROVIRA i GÓMEZ, Manel GÜELL i JUNKERT, *Aproximació a les famílies nobles de l'Alcover a l'edat moderna*. Pròleg: Joan CAVALLÉ, Valls, Consell Comarcal de l'Alt Camp 1993, 160 pp.

El tema havia estat objecte d'algunes aportacions recents (8-9). El nou títol es basa en diversos fons documentals, del mateix Alcover, Arxiu Municipal; de Tarragona, ACT, AH, AHA; i de Barcelona, ACA, i AHPB (155-156). Els autors precisen que, d'acord amb la realitat catalana, consideren 'nobles' no sols els posseïdors de títols senyorials i llurs parents, ans encara els qui fruïen dels privilegis de ciutadà honorat i de cavaller (22-23). Entren dins el dit concepte tretze famílies de l'Alcover (una, els Montserrat, són nobles des de darreries de l'Edat Mitjana; una altra, els Figuerola, posseeixen títol nobiliari), de les quals ací són aplegades les notícies esparses en els fons esmentats, i publicats els respectius esquemes genealògics: Batlle (27-28), Blanxart (31-33), Caçador (35-48), Careres (49-52), Figuerola (53-68; cf. 14-16), Foraster (69-70), Güell (71-80), Kies (81-85), Massó (87-89), Montserrat (91-113; cf. 11-14), Oller (115-121), Puig (123-124), i Simó (125-126). Un darrer capítol sintetitza les notícies sobre la respectiva situació econòmica (127-148): per regla general, els patrimonis es constituïren gràcies a l'esforç de les generacions anteriors a l'ennoblida, i a partir d'aquest moment, cada generació hauria estat més pobra que l'anterior (152).- J. P. E. [9824

José HINOJOSA MONTALVO, *Un arancel comercial en Alicante y Elche durante la Baja Edad Media: el derecho de aduana*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 57-74.

La primera part, dedicada a Alacant, es basa en documentació de l'ARV, *Mestre racional*, prou completa com per a permetre de reconstruir la llista dels arrendadors dels drets de duana entre el 1316 i el 1491, amb una oscil·lació en la quantitat pagada per a l'arrendament que anà de 6.000 sous el 1316 a 3269 i 4 diners el 1491, després d'haver tocat fons el 1387 amb 160 sous, 6 diners (63-65); d'Elx, en canvi, les notícies són menys completes, car durant temps fou ciutat de senyoriu no reial; de fet, les notícies procedeixen del Arxiu Municipal de la ciutat, *Manuale de consells*; de més a més, les rendes baixaren per les exempcions de certes ciutats com Barcelona o Mallorca (68) o de pobla-

cions com Castalla (73); entorn del 1465, hom pagà 4000 sous anyals o pocs més pel dret de duana d'Elx, sempre més rendible que la d'Alacant (72).- J. P. E. [9825]

Joaquín ITURAT GARCÍA, *La capilla de Nuestra Señora de las Nieves de Alcalá de Xivert*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 40 (octubre-diciembre 1992), 15-24.

[Encara que no sigui veritable la notícia donada en la pàgina 15, que sant Vicent Ferrer predicà a Traiguera el dia de Santa Magdalena del 1413 (cf. ATCA, IV (1985), 226/24-25: el dissabte, 22 de juliol del 1413, dia de santa Magdalena, mestre Vicent Ferrer era a Barcelona, on l'endemà, dia 23, ja feia el tercer sermó) no és impossible que ho fes el 5 de juny, car el 4 predicà a Sant Mateu, *ibid.*, 221-222], hi ha en aquestes pàgines textos anteriors al segle XIX: en facsímil uns *Gozos a Nuestra Señora de las Nieves... de la Villa de Alcalá de Chivert*, del 1761 (21), la notícia de l'existència d'un fons de goigs a la Biblioteca de la Universitat de València (24, nota 21), i transcripció d'un llarg paràgraf que és dedicat a la dita imatge per Jaume Prades, *Historia de la adoración y uso de las Santas Imágenes...*, València, Felip Mey 1596 (24, nota 27).- J. P. E. [9826]

F[rancesc] FITÉ, E[sther] BALASCH, L[ídia] BALLARÍN, C[armen] BERLABÉ, F[rancesc] FARRÉ, J[osep] R[amon] GONZÁLEZ I PÉREZ, J[osep] I[gnasi] RODRÍGUEZ, B[lanca] SERÓ, *Els inicis de la plàstica renaixentista a Lleida. L'exemple d'Alfés*, dins «Ilerda. Humanitats», L (1992-1993), 7-29.

Tot i ésser població del Capítol de Lleida, l'arxiu d'aquest no conserva dins la corresponent al mateix poble, ací assenyalada (14, notes 36, 37 i 39), documentació relativa a les obres artístiques estudiades en aquestes pàgines. Hi ha, però, reproducció de dues inscripcions, una de renaixentista al llindar d'una porta (17), i una de gòtica que posa la data del 1492 a una capella de la dita església (26, làmina 8).- J. P. E. [9827]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Marquesa de la Guàrdia, fundadora, comanadora i benefactora del monestir femení de la Mare de Déu d'Alguaire de l'orde de Sant Joan de Jerusalem*, dins «Ilerda. Humanitats», L (1992-1993), 51-54.

Basat en la documentació del *Diplomatari del monestir santjoanista de la Mare de Déu d'Alguaire (segles XI-XIII)*, que té en curs de publicació, l'autor reconstrueix la figura i les activitats conegudes de la dama indicada en el títol; els més explícits dels dits documents són els plets entorn de propietats i el testament.- J. P. E. [9828]

Juan Manuel del ESTAL, *Alicante, de villa a ciudad (1282-1490). Colección documental del Medioevo alicantino. Volumen III, Alacant 1990, XII + 451 pp.*, dinou il·lustracions, quinze facsímils i vuit mapes i plànols.

Després de les pàgines introductòries, en les quals l'autor resumeix la història d'Alacant del 1247 al 1490 (3- 71), el cos del volum ofereix transcripció de cent vuitanta-dos documents, que completa amb la corresponent bibliografia.- J. P. E. [9829]

Benet FERRÉ I LLORETA, *Sant Bernat, monjo a Poblet i màrtir a Alzira, i les seves bases*

documentals, dins *I Congrés Església*, I, 45-53; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 45-53.

Pere Antoni Beuter integrà en la *Primera part de la història de València...* la narració de la conversió i martiri del moro Ahmet ibn al-Mansur, després Bernat de Poblet i sant cristià (45-46). Andreu Monzó i Nogués aplegà en sèries de protocols notariais i d'altres de l'ARV, ACV, AMV i Arxiu Municipal d'Alzira, deixes testamentàries a Sant Bernat d'Alzira o a l'obra de Sant Bernat d'Alzira, ací resumides, la primera de les quals és datada el 1262 (47-50); un contracte del 1419 per a la construcció d'un retaule ens certifica que el dit Bernat d'Alzira o de Poblet ja era considerat un sant, car els seus quadres havien d'ésser «de istoriis beatorum Gregorii et Bernardi de Algezira» (51). També són aplegats documents de procedència catalana, entre els quals una signatura del mateix Bernat, cellerer de Poblet el 1166, i el testament de Jaume Sarroca, potser fill de Jaume el Conqueridor, de Madrid, AHN, *Códices* (52-53). A mitjan segle XVI hom donaria per cert almenys el nucli de la narració i confirmaria el culte a Sant Bernat d'Alzira i a les seves germanes (53).- J. P. E. [9830

Jordi GUILLAMET, *Conreu i producció de vi a Andorra a l'Alta Edat Mitjana*, dins *Vinyes i vins*, II, 277-279.

Resum de dades procedents de l'Arxiu Capitular d'Urgell, *Cartulari de Santa Maria, Cartulari de Tavèrnoles i Pergamins d'Andorra*; en resulta que a Andorra la vinya era cultivada entre els 800 i els 1.600 m d'altitud; que la pagesia sotmesa a la catedral d'Urgell tributava en vi, ja elaborat; i que els enfiteutes de Sant Serni de Tavèrnoles pagaven a parceria, també pel vi. Les dades dels documents són confirmades per troballes arqueològiques.- J. P. E. [9831

César LÓPEZ HURTADO, *Els Tristany d'Ardèvol, carlins irreductibles. Genealogia*, Barcelona, Editorial Columna 1993, 228 pp.

Les pàgines 40-42 documenten a base dels *Llibres de baptismes* d'Ivorra, ara a Solsona, Arxiu Diocesà, els primers Tristany coneguts. Després, gràcies principalment a sèries diverses de l'Arxiu Parroquial d'Ardèvol, són presentades síntesis biogràfiques de quarantacinc membres d'aquella raga fins al 1801 (45-56), i refets els arbres genealògics de les diverses branques dels Tristany (163-178). El primer document de l'apèndix és la partida de baptisme del futur cabdill carlí, Benet Tristany i Feixas, datada el 1794, de l'Arxiu Parroquial d'Ardèvol (183).- J. P. E. [9832

Pere-Enric BARREDA [I EDO], *El segle XIII a Ares. La Carta de Població*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 40 (octubre-diciembre 1992), 25-34.

La presa d'Ares és resumida del *Llibre dels fets*, de Jaume I (25). Al cap de poc, la població seria lliurada al senyoriu dels Lladró, el segon dels quals, Pere Lladró, atorgaria la *Carta de poblament* el 1243 (26; traducció catalana: 34). Segueix la narració de diversos canvis de senyoriu, coneguts per l'ACA, *Canc., reg.*, o per Madrid, AHN, *Ordenes Militares. Montesa*, fins que arriba el canvi definitiu, en què el 1294, Jaume II donà Peníscola, Ares i les Coves a l'Orde del Temple per la part que aquesta posseïa a Tortosa; en el document d'aquest canvi hi ha la precisa delimitació del terme, ací transcrita (30-32; croquis: 29), cosa que contribuiria al bon veïnatge amb els pobles de la zona (32); també hi ha delimitacions en relació al terme d'Ares en cartes de població de Morella, de Benassal i de Vilafranca (30).- J. P. E. [9833

Antoni PLADEVALL FONT, *Noves dades sobre el castell i santuari d'Argimon*, dins «Quaderns de la Selva», 6 (1993), 156-162.

Complement de l'article de Josep M. Marquès i Planagumà dedicat a Argimon [cf. ATCA, XIII (1994), 489-490, núm. 8995]. Ací són aplegades notícies sobre castell i castlans des de mitjan segle XI, en què figuren en el *Liber Feudorum Maior*, com també, a mitjan segle XIV, en les *Constitucions per als castells del vescomtat de Cabrera* (157-158); des de començos del segle XII consten castlans els Tedmar/Xetmar (o Xammar), extrem documentat a Vic, Arxiu Capitular, calaix 6, i *Liber Dotationum Antiquarum*. Era família vinculada a Castellterçol, posteriorment passada a Girona (159); poc després, el 1134 és documentada la capella en el testament de Guillem Tedmar/Xammar, a Barcelona, ACB, *Pergamins* (160).- J. P. E. [9834]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Artesa de Segre en vigílies de la Guerra dels Segadors (1639)*, dins «Grup de Recerca de les Terres de Ponent. XXVI Jornada de Treball», Artesa de Segre, Museu del Montsec 1993, 80-83.

Com les altres poblacions catalanes, Artesa de Segre es veié immersa en el conflicte entre les corones hispànica i francesa i hagué de trametre soldats a la defensa del Rosselló. Ací és publicat el document amb el qual el representant de l'abat de Montserrat, senyor del lloc, donava llicència a la població per endeutar-se en cent lliures al 5% anyal de cens, on també és transcrita la corresponent petició de les autoritats. Es conserva a Cervera, AHC, *Fons Notarial. Cervera* (82-83).- J. P. E. [9835]

Ismael ZAPATER ZAPATER, *Els sistemes de regadiu a la comarca del Baix Cinca (Osca) i la seva organització*, dins «Ilerda. Humanitats», L (1992-1993), 127-143.

[Gairebé la totalitat d'aquestes pàgines cau fora els nostres límits cronològics]. Assenyalarem, però, els dos documents del segle XVIII: la instància de Tamarit de Litera demanant la construcció d'un canal el 1782; i el *Dictamen favorable* presentat al rei el 1784 (135).- J. P. E. [9836]

Georges BONNET, *Histoire d'une famille roussillonnaise: les Bonet de Banyuls dels Aspres*, dins «Annales du Midi», CV (1993), 509-546.

Aquesta exposició es basa en l'arxiu familiar, consistent en uns noranta pegamins del segle XIV ençà i en alguns quilos (sic) de documentació damunt paper dels segles XVII-XIX, d'entre la qual destaca un *Llibre de raó* amb comptes del 1725 ençà, completada amb d'altres documents de Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, i de Vincennes, Archives des Services historiques de l'Armée. El resultat és l'arbre genealògic des del segle XV (511) i la caracterització dels successius hereus, presentats dins el doble marc de la consideració social, com a propietaris rurals equiparats a cavallers i amb nobleza reconeguda, i de la successiva sobirania catalana o francesa.- J. P. E. [9837]

Àngel FÀBREGA I GRAU, *L'altar major de la Seu de Barcelona i les seves lipsanoteques. Consagracions succesives d'aquest altar en els anys 1058, 1339, 1599, (1920), 1932, (1939), 1944 i 1972*, Barcelona, Arxiu de la Catedral 1993, 33 pp.

La primera consagració documentada de la Seu de Barcelona és la del 1058, però l'acta

no parla de l'altar, tot i que la consagració d'aquest era part d'aquella (2-3); cosa confirmada per la làpida escrita en la consagració del 1338, segons la qual les relíquies col·locades en el nou altar eren les mateixes que hi foren trobades (10-11: transcripció del text de la làpida); notícies de procedència diversa, sobretot de l'ACB, *Pergamins*, fan saber detalls tant de la catedral com del nou altar major, més descrit en les visites pastorals dels anys 1421 i 1578 (12, nota 22). Després del Concili de Trento, el bisbe Joan Dimas Loris impulsà una renovació global de la Seu, que afectà l'altar major, el qual, per defunció del bisbe Loris, fou consagrat pel bisbe de Puzzuoli, Leonardo Vayro, el 5 de setembre del 1599, i en el qual foren afegides a les del 1338 nombroses relíquies noves; són transcrites ací, de l'ACB, *Exemplars II*, l'acta de l'enterrament de relíquies en el nou altar (15) i la de tota la cerimònia de consagració, que el dit bisbe només acceptà d'oficiar seguint el *Pontificale Romanum* (16-19). Les pàgines darreres narren les modificacions de l'altar major en temps posteriors als límits d'aquest anuari.- J. P. E. [9838]

Pere ORTÍ I GOST, *L'explotació d'una renda reial: els molins del Rec Comtal de Barcelona fins al segle XIII*, dins *Estudios renta*, 243-275.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «primera aproximació a la història dels molins barcelonins des dels inicis del Rec Comtal fins al segle XIII, delimitant les etapes de creixement i intentant determinar els sistemes d'explotació» (243), a base dels fons d'ACA, *Batllia general*, reg. 139 i 445; de *Canc.*, *Pergamins*; i d'ACB, *Libri Antiquitatum*. El Rec Comtal seria documentat el 1075 (244), en acabar el segle XI ja es coneixerien els noms d'altres molins i a darreries del XII serien documentats gairebé tots els del rec Comtal (245-247). De Ramon Berenguer IV ençà (1144-1245) els molins haurien estat ampliat i llurs instal·lacions refetes (248), però també revisades les condicions de concessió: la ‚mulneria‘ hauria estat «aquella part de la renda del molí destinada només a pagar el moliner» (250), car el rei només cedia la feina i la consegüent retribució, tot el restant corresponia a l'administració reial (252). Les pàgines 253-261 resumeixen les dades dels documents sobre les concessions de mulneria (254-255), els permisos de construcció (256-259) i els delmes dels molins (260-261). Entre el 1250 i el 1260, nova empena constructora dels molins, però eren més petits, només de dues moles, alternant-se; però treballaven fora el control reial, perquè eren establerts a cens (269), encara que acabaren integrant-se en l'administració reial. Els molins de la Torre de Bell-lloc són més coneguts per l'inventari de Pere de Sant Climent, del 1303 (271). Hi ha croquis de la situació dels molins en el Rec Comtal a darreries del segle XIV (274-275).- J. P. E. [9839]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Carrers i places de la Barcelona medieval en la documentació del Sant Sepulcre*, dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí interior», núm. 53 (Juny 1993), 153-161.

A base de la documentació de l'antic arxiu de Santa Anna, en part publicada per l'autor [cf. ATCA, VI (1987), 342-344] i del manuscrit de Josep Martí, *Resum d'instruments de l'Arxiu de Santa Anna de Barcelona*, de darreries del segle XVIII, tot conservat a l'ADB, l'autor estableix la llista alfabètica de les denominacions de carrers allí consignades, en la qual també és assenyalada la localització i l'any del primer testimoni (154-157). Un d'aquests noms és el carrer de Garrover, conegut gràcies a un Forn de Garrover del 1225 fins al 1520, en què el forn compareix per darrera vegada (158-161).- J. P. E. [9840]

Joan J. BUSQUETA I RIU, *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles*

XIII-XIV. Pròleg de Carme BATLLE I GALLART (Fundació Salvador Vives i Casajua-na, 107), Barcelona, Editorial Rafael Dalmau 1991, 360 pp.

El període delimitat per a l'estudi del dr. Busqueta és el que coincideix, „grosso modo” amb la puixança de la burgesia barcelonina, puixança que es traduí en el seu influx damunt els entorns de la Ciutat. Res d'estrany, doncs, que aquest estudi hagi estat enfocat des del biaix de la repercussió de Barcelona damunt una de les poblacions del seu Territori en aquells dos segles. Assenyalades les fonts arxivístiques en les quals es basa (ACB, *Pergamins i Pia Almoina*; ACA, *Reial Patrimoni i Cancelleria*; AHCB, *Llibres del Consell*; Arxiu Parroquial del Pi, AHPB, ADB; i alguns de particulars: Can Català de Mataró i algun de Sant Genís de Vilassar) (17-18), i recordades les aportacions anteriors (19-26), l'autor comença delimitant documentalment tant el ròdol del Territori de Barcelona i el de les actuacions econòmiques d'algunes de les principals famílies barcelonines en el dit perímetre (27-56: quadre sinòptic de tinences: 46-51), com el de la parròquia de Sant Andreu de Palomar (57-170), dins el qual capítol trobem llista alfabètica de parroquians que signaren en una donació del 1347 (71-74); de llegats testamentaris de caire benèfic (89-91); la de censos pagadors per raó d'emfiteusi (119-121); i el quadre sinòptic dels elements inclosos en cinquanta-quatre reconeixements de senyoriu dins un capbreu (138-151). Segeix el capítol dedicat a la relació entre els nuclis rural i urbà, en el qual trobem primerament resums de documents reconeixent senyoriu de l'Església (catedral de Barcelona, Pia Almoina, Sant Pere de les Puelles) damunt terres del terme de Sant Andreu de Palomar (171-175), després resums semblants de drets senyorials en mans de ciutadans de Barcelona ja en el segle XIII (176-182), en augment durant el XIV (183-192), amb particular atenció al cas de Pere de Sant Climent i de la seva raguèlia (193-216; llista de propietats dins Barcelona: 200-201; quadre de censos, compartits amb Sant Pere de les Puelles: 205-206); el darrer apartat del capítol assenjala els casos coneguts d'habitants que havien marxat a Barcelona i dels que havien vingut d'altres contrades (217-229); assenyaem l'esment al *Capbreu de censos i altres drets de la rectoria de Sant Andreu de Palomar* (226). El volum s'acaba amb regist i transcripció de trenta documents, datats entre el 1182 i el 1401, divuit dels quals de l'ACB, set d'ACA, un de l'AHCB i els altres d'arxius particulars (237-312); en general són establiments i vendes, també testaments o confirmacions reials, sentències judicials i arbitral; remarquem els *Capítols de la confraria dels homes forans de la parròquia de Sant Andreu de Palomar* del 1401 (309-312). Les darreres pàgines contenen la bibliografia (313-335) i taula única onomàstica i toponomàstica (337-359).- J. P. E.

[1984]

Carmen BATLLE, Coral CUADRADA, *Berenguer de Bonastre, un negociante barcelonés en el Norte de África (segunda mitad del siglo XIII)*, dins «Studi Boscolo», II, 129-150.

El 1294 s'aixecava inventari dels béns de Berenguer de Bonastre, ara conservat a Sant Genís de Vilassar, Arxiu del Castell, ací parcialment transcrit (147-150). Les autores apleguen notícies relatives a la família Bonastre (132: arbre genealògic), als seus béns personals (parament de la llar, propietats rústiques: 132-140) i als préstecs (llista dels vuit documentats al Nord d'Àfrica entre el 1259 i el 1279: 141); en l'inventari figura una caixa «plenam de scripturis de papiro scripto et de cartis cisis et fractis» (147). La seva actuació a l'Àfrica fou denunciada a la justícia reial, que li imposà un càstig de 500 monedes d'or (146, nota 31).- J. P. E.

[1984]

Núria de DALMASES, *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500 (Aproximació a l'estudi). Consideracions generals i catalogació de l'obra*. Pròleg de Santiago ALCOLEA.

Volum I (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, I/1), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1992, 460 pp.

Núria de DALMASES, *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500. Aproximació a l'estudi. Argenters i documents*. Volum II (Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, I/2), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1992, 332 pp.

Aquest treball fou començat amb perspectiva catalana global, però la mateixa dinàmica de l'estudi el reduí bàsicament a Barcelona amb referències als Països Catalans. L'autora precisa, encara, que no ha pretès de fer un estudi definitiu, ans només «una obra d'infraestructura, que permeti d'ésser aplicada als altres centres obradors» (21). De fet, en el primer volum, recordats els estudis precedents, sobretot els de Josep Gudiol i Cunill i de Josep Sanchis i Sivera (19), tenim un capítol inicial dedicat a les primeres obres (l'altar portàtil de Sant Pere de Rodes amb la seva inscripció: 25) i els successius a la importància tant de la casa reial com de l'Església per a l'orfebreria i el seu coneixement, amb reproducció d'inventaris (29-41); als centres obradors (45-54), on trobem les dinou marques de les respectives ciutats productores (95). A partir de la pàgina 57 comencen els capítols centrats en l'anàlisi de les peces, primer en els aspectes tècnics, on és reproduït l'inventari de l'obrador de Simó Martorell, del 1412 (60-65); a continuació en els formals, a base de reproduccions fotogràfiques (69-78); segueixen els capítols destinats a presentar la tipologia dels retaules (81-86), de les creus (89-106), dels ostensoris, amb reproducció d'inventaris detalladíssims de la custòdia de la Seu de Barcelona (114-117) i de la de Girona (123-124), dels reliquiariis (133-145), copons (149-153) i dels calzes (157-160). Entrem tot seguit en la secció darrera, la d'anàlisi tècnica de cada peça i per això poc abundant en documentació: el retaule de Salàs (163-167) i cent-quatre altres peces: quaranta-set creus (171-280), ostensoris (283-381; núms. 48-62), reliquiariis (325-359; núms. 63-78), copons (363-370; núms. 79-82), calzes (373-404; núms. 83-96) i diversos (407-426; núms. 97-104). El volum s'acaba amb un índex del catàleg d'obra (429-430), un de bibliogràfic (433-435) i amb la secció d'il·lustracions a color [les abundoses del cos del volum són en blanc i negre] (439-458).

Al seu llinar el segon volum informa que una recerca en els arxius barcelonins ha fet conèixer quatre-cents noranta-vuit argenters, només vuit relacionables amb les cent-sis obres d'argenteria catalana conegudes; també informa nominalment dels argenters no barcelonins documentats treballant a Barcelona, i dels argenters reials (9-11); segueix la llista alfabètica dels dits argenters documentats (15-20), de cada un dels quals són indicats a continuació i resumits en regest els documents coneguts que els esmenten (23-159); el darrer apartat presenta les fonts documentals: primer en forma de taula d'arxius i de sèries d'on procedeixen les notícies (ACA, ACB, AHCB, AHPB i d'altres poblacions de Catalunya: Cardona, AM; Cervera, AHC; Girona, AH i ACG; Poblet, Arxiu del Monestir; la Seu d'Urgell, ACU; Vic, Arxiu Episcopal de Vic; i dos de forasters: Madrid, AHN, *Clerecia*; i Toledo, Archivo de la Diputación Provincial) (163-179); segueix la bibliografia que també ha proporcionat documents (181-182); i finalment transcripció de set documents gremials (183-189); dels relatius a argenters particulars (193-306; núms. 8-275); d'anotacions de compres d'or fetes per la seca reial de Barcelona, aplegades sota un sol número (309-313; núm. 276); i de dos inventaris de les catedrals de Barcelona i de la Seu d'Urgell, respectivament (317-325; núms. 277-278). El volum es clou amb la taula alfabètica d'argenters per segles (329-331).- J. P. E. [9843-9844

Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Les ordinacions municipals i la protecció de la viticultura en l'antic territori de Barcelona (s. XIV-XVI)*, dins *Vinyes i vins*, II, 315-326.

Sis crides del veguer reial de Barcelona, publicant ordinacions dels Consellers per a

defensa de cultius, vinyes incloses, contra destrosses causades per bestiar, gros o menut, datades entre el 1371 i el 1534, ací transcrits de l'AHCB, *Arxiu del Veguer*, X-2 (320-326), són resumides en les pàgines inicials (315-319).- J. P. E. [9845]

Margarida TINTÓ, *Ordinacions dels barquers de la Ciutat de Barcelona durant el segle XV*, dins «Est. Udina, IV», 413-424.

L'AHCB, *Barquers*, 34-3, és de 54 folis, intitulat *Ordinacions dels barquers de la ciutat de Barcelona 1380-1495*; ací n'és resumit el contingut (414-416), en particular la crida que establia «les taxes que els mercaders havien de pagar per la feina de carregar de la platja a la nau les diverses mercaderies... o descarregar-les» (416). El text de la crida amb les taxes és transcrit en les pàgines 419-424. Sembla que s'ha de datar el 6 de juny del 1437 (424).- J. P. E. [9846]

José-Luis MARTÍN, «*Ordinacions dels hostalers, taverners e aventurers*» de Barcelona a fines del siglo XV, dins «Misc. Altisent», 73-93.

Les pàgines introductòries resumeixen en llengua castellana les principals prescripcions d'aquells successius reglaments. En l'apèndix primer són transcrits de l'AHCB, *Documentació Corporativa Gremial*, B-38/2, les *Ordinacions* del 1460 (80-84), del 1475 (84-86), del 1479 (87), del 1491 (88), del 1495 (88-89), i del 1501 (89-90); i en el segon algunes *Ordinacions del 1434* (91-92), del 1461 (92-93), i del 1462 (93), copiades posteriorment en el *Llibre del Gremi* (77-78). Els seus prohoms havien de portar un llibre registre de les llicències atorgades a hostalers (77).- J. P. E. [9847]

Pere CONILLERA I VIVES, *Descobrir el nucli urbà 8. L'aigua de Montcada. L'abastament municipal d'aigua a Barcelona. Mil anys d'història*, Barcelona, Institut d'Ecologia Urbana 1991, 151 pp.

A les pàgines 20-22 són transcrits fragments del *Llibre de les fonts de la present Ciutat de Barcelona*, de Francesc Sosias, publicat a Barcelona el 1650; hi ha reproducció de la portada.- J. de P. [9848]

Martí GELABERTÓ VILAGRAN, *Ritual funerario y contrareforma: el Monasterio de Nuestra Señora de Junqueras (siglos XVI-XVII)*, dins I Congrés Església, II, 333-343; «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 333-343.

En aquestes pàgines són en primer lloc resumits set segles d'història del monestir sanjoanista de Junqueres, orde que prescrivia un ritual específic per a l'hora de la mort (334-338); després, a base dels testaments conservats a Barcelona, AHPB, són resumides les determinacions de les monges per a bé d'ànima: quantitats de misses, sobretot trentenaris i sobretot de Sant Amador (339-342).- J. P. E. [9849]

Història de Barcelona. Dirigida per Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ. Volum 4. *Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona 1992, 382 pp.

Història de Barcelona. Dirigida per Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ. Volum 5. *El desplegament*

de la ciutat manufacturera (1714-1833). Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona 1993, 400 pp.

En el capítol introductor, Jaume Sobrequés i Callicó resumeix de forma personal els temes que són tractats en els capítols que constitueixen el cos del llibre (5-43). El primer, de Manuel Guàrdia Bassols i Albert Garcia Espuche, refà la transformació callada de la ciutat (45-101). En són bases d'una banda el *Fogatge del 1516* i de l'altra el *Cadastré del 1716*, completats amb les llibretes de comunió pasqual de Sant Just i amb documentació d'ACA: *Relación de las casas francesas...* (46). Els autors recorden les taxes de mobilitat i d'establiment de la població barcelonina, la seva relació amb tot un rerapaís que abasta tot el Principat [i per què no els Comtats del Rosselló, Conflent i Cerdanya?], i assenyalen les noves construccions que canviaven la fesomia de la ciutat: institucions docents noves (Estudi General, Col·legis de Jesuïtes i d'altres ordes religiosos a la Rambla o en d'altres llocs), i assistencials (67-69); sobretot la reestructuració de la Muralla, en particular la de Mar (69, 72-73); i els Palaus del Lloctinent i de la Generalitat, aquest el projecte arquitectònic més ambiciós del període (82-84); i el polèmic projecte de construcció d'una Ciutadella totalment en mans del poder reial (85-90). Aquest capítol és particularment ric en plànols de la ciutat, en els quals és visible la distribució d'elements diversos. El segon capítol, d'Antoni Simon i Jordi Andreu, és dedicat a l'evolució demogràfica i dona 5.700 focs per a l'acabament del segle XV (109: quadre de dades dels fogatges 1496-1717: 111). Altra vegada els arxius parroquials, sobretot el de Sant Just i Pastor, i el de la catedral permeten d'aproximar-se a l'evolució de la natalitat (115) i de la nupcialitat (127); per a la mortalitat també hi ha les dades de l'arxiu de l'Hospital de la Santa Creu (135). Assenyalen les notícies relatives als anys de pesta (139) i les pàgines dedicades a la documentació i bibliografia que les successives pestes generaren (143-154). Les darreres pàgines són dedicades a les (im)migracions, tan importants per al període (154). En el capítol de James Amelang, centrat en la distribució social i les formes de vida (165-211), hi ha pàgines dedicades a les fonts i a la historiografia (167: [cf. del mateix autor el llibre resumit dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 410-411, núm. 4064; i l'article també resumit dins el volum IX (1990), 607-608, núm. 5882]), també una valoració dels fons notariais i dels dietaris, alguns dels quals encara inèdits (168). Xavier Torres i Sans es refereix a activitats econòmiques (215-255) i al final ofereix una àmplia nota bibliogràfica (253-255). Josep M. Torras i Ribé reconstrueix l'organització municipal (257-305), on ens afecten en particular les pàgines dedicades a organització burocràtica (advocats, secretari, escrivans, arxivers) (266) i les especialment riques en documentació de primera mà entorn de la consecució d'un sisè conseller, obtingut el 1653 (271-276), i sobretot entorn de les insaculacions, punt en el qual és palpable que Barcelona fou el boc emissor del càstig reial a Catalunya des del 1652 (277), i que el poder central veia en les insaculacions l'únic recurs «para tener a raya a la ciudad» (285). Seria l'Arxiduc qui el 1708 permetria que un noble entrés en la insaculació a conseller en cap (294). Eulàlia Duran exposa pensament, art i cultura durant els dos segles XVI i XVII (307-358 [per la seva temàtica, aquest capítol és resumit entre els de la secció tercera d'aquestes notícies bibliogràfiques, p. 606, núm. 10464]). Finalment, Núria Sales dedica algunes pàgines a la projecció exterior de la ciutat, quan ja no és la capital dels estats de la Casa de Barcelona, però sí d'un d'ells i pàtria comuna dels catalans (366), amb institucions que abasten tot Catalunya i de vegades més enllà: la Taula de Canvi, la moneda engrunada té arreu patró barceloní (367; el 1674 hi naixeria el 'realet català', anomenat 'pesseta': 369), com també, almenys oficialment, els pesos i mesures (370); exerceix una força centrípeta, 'vi vel gratia', en l'adquisició de forments (370), presideix el braç reial de Catalunya (372), és punt d'atracció de la noblesa forana (373) i concentra encara drets i obligacions del passat, com els de 'recolleta' o de 'carreratge', més o menys efectius, més

en casos com el de Flix, d'on depenia l'assortiment a Barcelona de grans que davallaven per l'Ebre (375-377). Assenyalam la riquesa de les notes d'aquest article (378-382) i per a tot el volum l'abundància de reproduccions de mapes antics i de portades d'edicions.

L'estructura del volum cinquè, dedicat al segle XVIII, és la de l'anterior. En el repàs inicial, Jaume Sobrequés, fa ús de les aportacions d'aquest volum, en particular de les descripcions i judicis que dedicaren a Barcelona els viatgers de la segona meitat del dit segle i, sobretot, de les informacions del baró de Maldà, Rafael d'Amat i de Cortada (11-44). El capítol dedicat a l'estructura urbana (45-107), d'Albert Garcia i Espuche i Manuel Guàrdia i Bassols, defineix la política urbanística dels Borbons com a «omnipresent control militar sobre la forma de l'espai urbà» (49) i ressegueix els grans canvis produïts per la Ciutadella, que suprimí el 17% del total de la ciutat (51-57); és adduïda documentació, ultra el *Llibre de valoracions* (56), els *Quadernos de casas rebedificadas* (60, 63, 66, 67, 83, 85), el *Reglamento de obrería* i autors com Pere Serra i Postius; la 'solució' de la Barceloneta només representava el 4'2% d'habitants de la ciutat el 1770 (64). Foren notables les modificacions que les noves manufactures introduïren en el barri de Sant Pere i en el Raval (66 i 88-93); la Rambla fou modificada (85). Arreu, la casa unifamiliar evolucionà vers casa de pisos per a moltes famílies (72 i 82). L'autoritat de la ciutat es veié reduïda al seu terme municipal, però la seva influència es féu sentir a través dels circuits comercials (100), com els 'prats d'indianes' establerts en pobles veïns (102), l'agricultura dels quals s'anà modificant des de cultius de subsistència a agricultura de mercat (101); i a la rogalia de Barcelona es multiplicaren les residències d'esbarjo (103). Pilar López, amb clara opció per les fonts parroquials, presenta l'evolució demogràfica (109-166), que, per creixement i per migracions de Catalunya, hauria passat d'uns 37.000 habitants el 1718 (113) a 101.650 en acabar el segle (115), amb un creixement biològic natural de 23.569 habitants entre el 1761 i el 1780 (127-128); dins el conjunt de Catalunya, Barcelona saltava del 8'3% el 1718, a almenys el 11'2% el 1787 (120). Assenyalam les pàgines dedicades a la distribució espacial de la població urbana (140) i a la població, habitatge i status social (149). Pere Molas s'ocupa d'estructura i de formes de la vida social (167-214): presenta l'aportació de la noblesa i dels eclesiàstics en les Acadèmies de Bones Lletres i de Ciències i Arts (171 i 175); la dels ordes religiosos, també mitjançant escoles gratuïtes (175), la del Seminari, restaurat el 1735 (176). El 1767, la Junta de Comerç publicà unes *Ordenances d'indianes* (181) i Jaume Amat unes *Observaciones de un comerciante...* (182). Els artesans seguien enquadrats dins les quatre grans funcions dels gremis (185-186). En la vida social, fortament determinada per les manifestacions de religiositat, cal assenyalar l'informe sobre confraries de Francisco de Zamora (204) i el del 1743 del bisbe Francisco del Castillo sobre processons, àdhuc de Setmana Santa (205); també la novetat dels oratoris cantats (207). En el capítol d'Alexandre Sánchez i Josep M. Delgado dedicat a les activitats econòmiques (215-165 i 266-281) trobem confirmació que la represa procedí de l'agricultura i del creixement econòmic; també les observacions de contemporanis com Francisco de Zamora o Antonio Ponz, i les dades proporcionades pel *Manual de certificaciones del Gremi de Velers* (244), per les *Reales Ordenanzas para Fábricas de Indianas, Cotonadas y Blavetas* del 1767 (249), pel *Diario de Barcelona* per al 1792 (279), pel *Correo Mercantil* per al 1793 (275 i 279) i per l'*Almanak Mercantil* per al 1797 (250). Pere Molas exposa la vida i les institucions polítiques (283-321): analitza el capgirament del *Decret de Nova Planta* (285), al cap de poc completat amb la *Real Cédula Instructoria para el Gobierno político y económico de la Ciudad de Barcelona* (286) i pel *Reglamento de gastos y dotación anual...* (288). D'altra banda, la ciutat es trobava sense connexió ni amb al Consolat de Mar (que el 1732 encarregaria a Gaietà Pallejà de traduir el *Llibre...* al castellà) ni amb els gremis (288-289) i amb un cadastre imposat manu militari (291). Això no obstant, saludà amb versos l'entronització de Ferran VI

i encara més el retorn de Carles III justament per Barcelona (293). Vindrien així els *Memorials de reforma* (294) [com la *Representación...* del 1760: 344]. Assenyalen les pàgines dedicades a la *Instrucción para los alcaldes de barrio* del 1769 (296), a l'Avalot de Lleves, del 1773 (197), als Rebomboris del Pa, del 1789 i a les repercussions tan negatives de la Guerra Gran del 1793 (299). Carlos Martínez-Shaw tanca el volum parlant de la projecció de Barcelona vers l'exterior durant el segle XVIII (373-400); comença recordant testimoniatges de contemporanis (375-376) i assenyalant la xarxa comercial, que col·locà factors arreu i tenia nou cònsols el 1787 (379-380); nou anys abans havia estat publicat el *Reglamento de libre comercio*. Una altra línia era la projecció institucional damunt Catalunya (384) i, en un parell de moments, el fet que la presència del rei la convertís en cort (386). En ciències, cal recordar el prestigi internacional de Jaume Salvador i Pedrol i dels seus fills en el camp de la botànica (390) i la imitació del Col·legi de Cirurgia per part dels de Madrid, Cadis i Buenos Aires (392); també l'activitat editorial (395) i les festes (396). Les il·lustracions segueixen la pauta del volum anterior.- J. P. E. [9850-9851]

Elisabeth BALANCY, *Les immigrants français devant le tribunal de l'Inquisition de Barcelone (1552-1692)*, dins *Les français en Espagne à l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, Tolosa de Llenguadoc, Centre National de la Recherche Scientifique 1990, 45-69.
Article només conegut per referència.- J. P. E. [9852]

Xavier LENCINA PÉREZ, *Aspectes de l'entorn quotidià dels preveres barcelonins (1597-1604)*, dins *I Congrés Església*, II, 367-375; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 367-375.
A base de sis inventaris 'post mortem', d'altres tants capellans de Barcelona datats entre el 1591 i el 1623, de l'AHPB, l'autor ressegueix les estances de les cases i assenyalen els objectes que s'hi trobaven; en quatre casos hi havia llibres, amb vint-i-quatre volums de tema religiós la biblioteca més proveïda (372-373); hi havia una *Biblia* 'en vulgar' [en quina llengua?].- J. P. E. [9853]

J. MONTAÑÈS I BONCOMPTE, *Piedfort de diner, inèdit, de l'any 1610*, dins «*Hom. Villaron-ga*», 483-490.
Pertanyent a col·lecció particular, aquest diner de Felip II de Catalunya-Aragó, clarament datat a Barcelona el 1610, tindria la característica d'haver estat el primer a ésser encunyat amb martinet, extrem al qual fa referència la documentació aplegada o transcrita en les pàgines 484-486; hi ha referència a les poblacions catalanes que reberen permís d'emetre moneda menuda el 1611 (487), i descripció de peces barcelonines relacionades amb el diner abans esmentat, també dels migs croats, amb indicació dels documents que es refereixen a l'emissió d'aquests darrers (487-489).- J. P. E. [9854]

Joan BADA I ELIAS, *La religiositat popular al bisbat de Barcelona en la segona meitat del segle XVII: alguns indicadors*, dins *I Congrés Església*, II, 259-269; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 259-269.
A base de l'ADB, *Communium* i *Gratiarum*, l'autor aplega les notícies documentades

entorn quatre indicadors: els certificats lliurats a pelegrins entre el 1649 i el 1676: 235, dels quals 220 a homes i quinze a dones; 120 a Roma, 90 a Sant Jaume de Galícia; no hi ha documentació de pelegrins individuals a Montserrat, sí per a disset parròquies; les 185 concessions papals de jubileu a esglésies parroquials o d'altres entre el 1654 i el 1681: 62 eren de la ciutat de Barcelona, 78 del bisbat; el tercer indicador eren les pregàries oficialment proclamades entre el 1640 i el 1705 per causes de guerra, de pesta dels anys 1651-1654 i del 1677, de secada els anys 1682, 1689, 1700 i 1702; i contra plagues de llagosta els anys 1787-1788, amb butlla papal inclosa, traduïda al català i ací en part transcrita; el darrer són les 37 confraries aprovades entre el 1650 i el 1702, ultra les tres associacions, una de les quals, la de les 'Donzelles de Sant Felip Neri' ensenyava les dites donzelles de llegir i d'escriure (267); una altra era la de Sant Cassià per a mestres de minyons (269); també la documentació d'associacions és en part transcrita.- J. P. E. [9855]

Pedro FATJÓ GÓMEZ, *El comportamiento económico de una élite eclesiástica del XVII: los capitulares de la Seo de Barcelona*, dins *I Congrés Església*, I, 343-356; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 343-356.

L'autor estudia les entrades econòmiques dels membres del capítol barceloní a base de la documentació de sèries diverses de l'ACB, *Mensa*, *Caritat*, *Aniversaris*, *Pia Almoïna*; i l'esmerç que d'aquests i d'altres béns aquells capitulars feren, deduïble de llurs testaments, dels encants de llurs béns i de la imposició de censals, a base de l'AHPB. Les dades són reduïdes a un quadre personal i a dues gràfiques globals (354-356). Una dada: les impositions de censals, que fins entorn del 1670 s'havien encaminat a les institucions públiques, des d'aquell moment tendeixen vers la demanda privada (351).- J. P. E. [9856]

Pedro FATJÓ GÓMEZ, *El beneficio personado: un instrumento de promoción entre el clero secular (s. XVII)*, dins *I Congrés Església*, I, 325-342; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 325-342.

Definit el personat com a fundació eclesiàstica per a causa pia, funcionant en un primer moment com a benifet a favor de l'instituïdor o de qui ell designa, i reproduït un text fundacional de mostra (326, ADB, *Regesta Dotularum*, 12), són analitzats sociològicament els tres-cents seixanta-tres personats establerts oficialment en el bisbat de Barcelona durant el Sis-cents, tant des del punt de vista de l'instituïdor (el 72% eren eclesiàstics), com de l'origen diocesà dels afavorits, i de les operacions, a les quals un personat-benefici obria la porta pel camí de permuta, una o múltiple, de beneficis. Les dades són presentades en nou quadres en les pàgines 337-342.- J. P. E. [9857]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Les creus de terme de Benassal*, dins «*Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín*», núm. 35 (julio-septiembre 1991), 39-46.

Per a dues de les set creus de terme descrites ací són transcrits els respectius fragments documentals, on consten les donacions que permeteren llur construcció, del 1444 i del 1404 respectivament (39 i 41).- J. P. E. [9858]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Notes als pobladors de Benassal fins al segle XVI*, dins «*Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín*», núm. 34 (abril-junio 1991), 29-34.

Llista de cognoms benassalencs (29-32) trobats en documentació diversa, entre la qual hi ha els registres de l'Arxiu Parroquial per a bona part del segle XVI. De cada un n'és indicada l'etimologia, l'any d'aparició en els documents i el nom de la persona que el duia; segueixen llistes de noms personals (32-33), de poblacions d'origen altres que Benassal, de topònims del terme i de vinculació entre càrrecs locals i cognoms (33-34).- J. P. E. [1985]

Carles DORICO i ALUJAS, *Josep Sunyer, autor del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Queralt*, dins *I Congrés Església*, II, 655-669; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/III (1994), 655-669.

Tres documents dels anys 1731-1740 no sols demostren la presència de Josep Sunyer a Berga, ans també el segon, del 1739, de l'AHC de Berga, *Registre de negocis de la vila 1737-1741*, que dos fusters que es comprometien a concloure l'obra d'arquitectura que mancava a finir el retaule major de Queralt, treballaven a les ordres de Josep Sunyer (667). Així resulta impossible l'atribució del dit retaule a Pere Costa (655-657). Altra documentació d'ACA, *Notarials, Berga*, i d'AHPB, permet de refer les activitats dels Sunyer aquells anys, especialment a Berga i en la construcció del retaule, del qual, destruït el juliol del 1936, resta una descripció en un *Inventari de les robes, plata... de Nostra Senyora de Queralt* l'any 1746, ací transcrita (663).- J. P. E. [1986]

Rosalia PANTEBRE TRASFÍ, *Bescaran (Andorra)*, Edició de l'autora 1993, 464 pp.

Obra de presentació global d'una petita població de l'Alt Urgell, amb particular atenció als aspectes de l'etnologia. Alguns capítols recauen de forma més directa en el nostre camp: la presència i la grafia del nom en la més primitiva documentació escrita del segle IX (22) i, ja en el segle XIII, el testament d'un clergue, Pere de Bescaran (37-38); les dades globals del *Capbreu del 1497*, amb particular atenció als antropònims dels trenta-tres declarants i als topònims que hi són presents, ara a la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular (45-48); un resum del fogatge del 1553 amb setze caps de casa (49), dades molt detallades sobre pagament comunitari de censals en la segona meitat del segle XVII i primera del XVIII, de documentació notarial d'Andorra, Arxiu Nacional (51-61), i del mateix arxiu, correspondència i altra documentació del segle XVIII sobre la quantitat de sal de Cardona destinada al poble (63-65). El capítol intitulat *Fragments de crònica* consisteix a transcriure descripcions textuales de fets, procedents d'arxius diversos, entre els quals destaca el de Lleida, Arxiu Històric, i alguns de particulars. La major part del volum és destinada a presentar les raquelles que han portat els diversos noms documentats en la dita parròquia, i en cada cas és assenyalat el punt més endarrerit en què cada cognom compareix (157-452).- J. P. E. [1986]

M. Assumpta ROIG TORRENTÓ, *Significació dels elements complementaris a la temàtica mariana del retaule major de Cadaqués*, dins *I Congrés Església*, II, 793-809; dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 793-908.

Per a la interpretació de dos dels elements presents en el dit retaule, l'autora recorre a publicacions catalanes dels segles XVII i XVIII: el de sant Tomàs d'Aquino com a Atlant, per al qual hi ha referències a impresos com *Los cántaros de Gedeón triunfantes en... Santo Tomás de Aquino*, i *El valeroso sabio y triunfante Othoniel... Santo Tomás de Aquino*, ambdós de Barcelona 1742 (800-801) o a publicacions diverses de la Milícia Angèlica de Sant Tomàs d'Aquino (802, nota 27) i del caputxí Francisco de Mallorca, *El sol de la Iglesia, Santo To-*

más de Aquino, Barcelona 1697 (804, nota 33). L'altre punt és el dels àngels, en els quals la referència és al *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis i a Pere Serra i Postius, *Finezas...*, Barcelona 1726 (805, nota 36).- J. P. E. [9862]

Joaquim GARCIA, Joan SANTACANA, *El conjunt medieval del Castell de Calafell*, dins «Hom. Tarradell», 901-920.

En el curs de l'exposició dels treballs arqueològics i de les troballes que han proporcionat, hi ha referència a la primera documentació en la qual compareix Calafell el 999 i després durant el segle XI (905-906).- J. P. E. [9863]

Maria del Carme IRLES VICENTE, *L'ajuntament de Carcaixent al segle XVIII. Evolució en l'estructura i canvis en el personal polític*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», VIII/15 (1993), 127-141.

L'AHN de Madrid, *Consejos*, sobretot el lligall 18336, permet a l'autora de dibuixar les etapes en l'estructura del consell municipal de Carcaixent posterior a la Nova Planta, entre el nomenament anyal i el vitalici, i encara comprat, dels regidors, fet pel rei o per l'Audiència, amb llistes de proposats el 1739 (135) i de les successions en cada una de les regidories entre el dit any i el 1831 (139).- J. P. E. [9864]

Andreu GALERA I PEDROSA, *Fundacions de beneficis eclesiàstics en l'església parroquial de Sant Miquel de Cardona entre els anys 1310-1411*, dins *I Congrés Església*, I, 357-368; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/1 (1994), 357-368.

La base documental d'aquestes pàgines és un *Llibre de algunas fundacions de beneficis de la parroquial iglésia de Cardona*, de l'Arxiu Parroquial de la mateixa vila, completat amb el fons de pergamins del l'antiga canònica de Sant Vicenç de Cardona, amb els manuals notariais ms. 1528 de Barcelona, BU, i BC, Reserva XI, 3, i amb documentació de Cardona, Arxiu Històric (358). Així són resumides les dades relatives a vint-i-quatre benefets fundats entre les dates indicades en el títol (359-364). Entre les obligacions d'un d'aquests benefets, fundat el 1407, hi havia la d'assegurar totes les despeses d'un estudiant eclesiàstic fins als vint-i-quatre anys (367-368, nota 51).- J. P. E. [9865]

Andreu GALERA I PEDROSA, *Sobre tempestes i preveres. El comunidor de l'església de Sant Miquel de Cardona*, dins «Cardona. Patronat Municipal de Museus», núm. 9 (setembre 1993), 18-21.

En el *Llibre...* esmentat en el resum anterior consta el testament d'Agnés sa Vinya del 1410, en el qual dotava un benefici eclesiàstic, una de les obligacions del qual era la de portar els cossos dels Sants Màrtirs Ermenter i Celdoni al campanar o al comunidor construït damunt la volta de l'església parroquial; un conveni del 1414, ara a l'Arxiu Municipal de Cardona, entre els cònsols de la vila i els clergues afectats, repartia l'obligació de comunir entre aquests i el rector de la parròquia. Són transcrits els paràgrafs pertinents (18-19 i 21).- J. P. E. [9866]

Antoni BACH [I RIU], *Història de Cardona. La vila a l'època ducal i moderna* (Documents de

cultura, 20), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1992, 398 pp.

Les bases arxivístiques d'aquest volum són l'ACA, *Protocols notariais. Fons Cardona*; Solsona, Arxiu Diocesà i Arxiu Municipal; Cardona, Arxiu Municipal i Arxiu Parroquial. De fet, l'època ducal ací comença a darreries del segle XVII amb el reforçament de muralles i baluards, d'on reproduceix les inscripcions (13-15; les obres eren resposta a les constants invasions de Catalunya per part de França: 21-23); també hi són recordats episodis i transcrits documents oficials (algun adreçat a autoritats franceses) de la Guerra dels Segadors (16-23); les altres pàgines d'aquest primer capítol exposen aspectes globals: economia (24-25), religiositat (26), encàrrecs a escultors, pintors i orfebres (27-28), famílies notables (28), el veïnat (29-30), les salines i les concessions de sal al poble (30-35). El capítol segon és dedicat a l'administració ducal: un plet entre duc i vila sobre l'administració dels anys 1640-1659 és ací resumit (44-48); transcrita una llista de quantitats, que el 1670 Cardona pagà a Maria Teresa Benavides, duquessa de Frías (49-50); també la de títols nobiliaris dels Medinaceli-Cardona el 1709 (51) i informacions sobre pagament de delmes (53) i encunyament de moneda a Cardona (55); les pàgines 56-61 donen resum d'actuacions de la cort del batlle ducal el 1693 i d'una sentència de la Reial Audiència contra un abús de poder del dit batlle; era el 1704. El capítol terç és dedicat a la Guerra de Successió, particularment ric en informacions no sols de les repercussions en la població, ans encara d'accions militars entorn el castell, darrer reducte a caure (22 setembre 1714) després de la capitulació de Barcelona l'onze del mateix mes (89); les informacions sobre l'estat de Cardona, comarca i àdhuc poblacions allunyades durant aquella guerra són transcrites en aquestes pàgines (63-91). Els dos capítols següents s'ocupen del segle XVIII: el quart exposa la situació, sobretot militar, en la Guerra de Successió (anotacions de soldats morts: 95-98), i en el temps posterior a la Nova Planta, en què el castell fou integrat pels Borbons en la xarxa defensiva del Principat de Catalunya i calgué refer-lo amb noves imposicions a la població i enfrontar-se a les exigències ducals pels tributs no cobrats pel duc durant els anys de la dita Guerra (98-107). El cinquè és dedicat a l'organització civil i als gremis (109-122): hi som informats de les fonts econòmiques del consell municipal el 1687 (110-111), del nombre d'habitants: 1720 el 1719; 2070 el 1787 (115; però el 1720 no constava cap mestre de minyons: 114-115; cf. 266; segons Domènec Costa i Bafarull, el 1800 eren 2441 persones de comunió en tot el terme municipal: 295), de la suma recaptada pel cadastre el 1731: 56.040 rals (117), de les rendes del ducat, poble per poble, el 1784 (119) i dels gremis (120-122). El sisè és dedicat a les repercussions de la Revolució Francesa, els darrers anys del segle XVIII, en els quals àdhuc la col·legiata de Sant Vicenç passà a ús militar (126-127) i calgué reforçar les parets del castell amb la col·laboració dels pobles (128-130). Després la narració s'endinsa en el segle XIX. Assenyalem les pàgines dedicades a Joan Serra i Vilaró (317-319). L'apèndix ofereix transcripció de correspondència d'entorn del 1630 amb la Casa Reial (325-326), de darreries del segle XVII amb la duquessa de Cardona (327-330), d'una lletra de la Junta de Guerra del 1713 (331-333), de l'ordre manant d'elaborar el *Vecindario de 1715* (336), el text (disortadament mancat de la pàgina inicial) de les *Ordinacions del gremi de paraires, teixidors, ordidors, moliners i teixidors de lli* aprovades el 1603 (336-358) i el de les *Ordenaciones del gremio de sogueros* del 1778 (359-362). Hi ha reproduccions fotogràfiques, entre d'altres, de l'acta de consagració de Sant Vicenç, del 1040; fotocòpia de la primera pàgina d'una resposta de la població a dubtes entorn de delmes que havien d'ésser solucionats per un tribunal (24-25); croquis de Cardona a mitjan segle XVII (56-57). Hi ha bibliografia (369-371) i taula única de persones, llocs i institucions (373-391).- J. P. E.

Carmen BERLABÉ, *Una empresa artística dels comtes d'Urgell: l'església de Santa Maria de Castelló de Farfanya (Noguera)*, dins *I Congrés Església*, II, 563-567; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 563-567.

Exposició de les característiques arquitectòniques i decoratives de l'església indicada en el títol, amb làmines dedicades a la planta i a detalls (564, 567, 568, 571, 572, 575, 576, 579). Hi ha referència a documentació: actes de visita pastoral conservades a Àger, Arxiu Històric Jaume Caresmar, *Visita general per tot lo arciprestat de Àger...* dels anys 1757 i 1758; i *Visita general del arciprestazgo de Àger* de l'any 1783 (569, nota 12).- J. P. E. [9868]

José SÁNCHEZ ADELL, *Algunos aspectos de la práctica ganadera medieval en tierras castellonenses*, dins «*Estudios Castellonenses*», 5 (1992-1993), 349-394.

L'autor comença observant que «la actividad ganadera se hace omnipresente en toda la documentación medieval de estas zonas del ámbito castellonense» (349) i que ell se centra en aspectes estructurals i antropològics de la dita activitat. De fet, en l'estudi introductor i aplega notícies, tant ja publicades com inèdites, sobre deveses i bovalars (351-355; amb llista de vint-i-una concessions de deveses a pobles castellonencs entre el 1242 i el 1412: 352), camins ramaders (355-358), abeuradors (358-360), el tribunal del lligalló en diverses poblacions (361-362), sobre problemes vinculats a les pastures: robatoris de bestiar, empenyoraments, gossos d'atura, malifetes en cultius, i dules (363-367), i sobre formes d'explotació, entre les quals es repeteix la de 'a mig guany' (367-368). Són transcrits en apèndix quaranta-un documents sencers, procedents, de més a menys nombre, de Madrid, AHN, *Códices i Órdenes Militares*, *Montesa*; Castelló, AM; Morella, Arxiu Històric de Protocols; ARV; i Castelló, Arxiu de la Diputació; són sobretot concessions senyorial de bovalars o de deveses, actuacions derivades de robatoris i retorns de bestiar (369-394).- J. P. E. [9869]

Pau VICIANO, *La promoción social de una familia de mercaderes valencianos. Los Miquel de Castellón en el siglo XV*, dins «*Hispania. Revista Española de Historia*», LIII (1993), 971-986.

Les sèries de l'Arxiu Municipal de Castelló, *Cort del Justicia*, *Llibres de valúes de la peyta* i *Llibres de consells* permeten de refer la trajectòria que conduí la dita família, de la modesta mercaderia, per mitjà dels arrendaments de drets reials i eclesiàstics, a ésser membres del consell de la vila i a accedir a darreries del segle a la categoria de cavallers.- J. P. E. [9870]

Magín ARROYAS SERRANO, *La defensa de la costa y sus conflictos institucionales en Castellón de la Plana durante la primera mitad del siglo XVI*, dins «*Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*», LXIX (1993), 219-233.

L'autor exposa les repercussions que les incursions piràtiques tingueren en la zona de Castelló durant la primera meitat del segle XVI, temps en el qual es desplaçà la resposta. Inicialment, la guarda i defensa era a càrrec de les respectives poblacions; però el 1527, el virrei plantejava de realitzar una vigilància i defensa conjunta, proposta a la qual les poblacions, tement imposicions noves, es contraposaren (225-226), fins que la presa de trenta-dos homes de la milícia ciutadana el 1534 provocà un colla-amolla entre rescatats, consells locals i poder reial, que s'acabà quan el 1547 la corona es féu càrrec dels préstecs que havien fet possible el rescat (227-232). La reconstrucció d'aquestes vicissituds ha estat possible a base de l'Arxiu Municipal de Castelló, *Llibres del consell* i diversos *Procesos de la cort de Justicia*.- J. P. E. [9871]

Ferran OLUCHA MONTINS, *La pintura en les cases castellenques del segle XVII*, dins «Estudis Castellonencs», 5 (1992-1993), 275-289.

L'autor ha localitzat a l'Arxiu Municipal de Castelló, *Fons notarial*, més de dos-cents inventaris corresponents al segle XVII, seixanta-un dels quals fan constar la presència de pintures entre els béns inventariats; la immensa majoria de les dites pintures, fins a un 86'58%, eren quadres, només un 4'81 cortines, i ja en proporció minsa retaules (1'77%) o escultures (1'26%). Les pàgines 280-281 presenten quadre cronològic i sinòptic de la naturalesa de les dites pintures. Les figuracions són pràcticament totes de tema religiós (de Jesucrist, de la Mare de Déu, dels sants, per aquest ordre), i les escasses profanes són de tema geogràfic (279). Les anotacions respectives són transcrites en les pàgines 282-289 i van del 1604 al 1705; també hi ha algunes anotacions procedents d'encants, amb el preu corresponent (289). Entre els posseïdors compareix un 'llibrer', Jeroni Sanchis (283, núm. 16), i un 'prevere i mestre de gramàtica', Francesc Martínez (286, núm. 38).- J. P. E. [9872

María Jesús GIMENO SANFELIU, *La sociedad en el Castelló del setecientos. Isabel Ferrer y su grupo social*, dins *Isabel Ferrer*, 35-58.

El *Vecindario General de España* del 1713, el *Padrón demográfico-económico del reino de Valencia* del 1735, el *Cens de Floridablanca* del 1786, i els recomptes d'Anton Josep Cavanilles, del 1794, donen 1072 i 1262 veïns els dos primers, 11.739 i uns 11.900 habitants, els dos darrers, la immensa majoria petits propietaris i arrendataris de terres a terminis cada vegada més curts i cars. Els menestrals no pujaven més del 14% de la població. Les famílies nobles eren tres (42) i les d'antics ciutadans honrats, ennoblides pel Decret d'homologació entre la noblesa de Castella i la de València, del 1724, devien ésser una desena (44), entre les quals es comptava la materna i botiflera d'Isabel Ferrer i Giner (45-57), elevada immediatament després del *Decret de Nova Planta* a les magistratures locals més elevades, tot i que la base anterior de noblesa no era gens clara. Hi ha arbre genealògic d'aquesta família (46). La base documental per a aquesta segona part es troba a l'AM de Castelló, *Expedients de noblesa, Actes del consell* i d'altres...- J. P. E. [9873

Eugenio DÍAZ MANTECA, *Desarrollo económico de Castelló en el siglo XVIII*, dins *Isabel Ferrer*, 13-34.

Durant el segle XVIII, tot i haver saltat Castelló d'uns 3752 habitants l'any 1713 a uns 11.900 el 1794, seguia essent bàsicament població agrícola i, segons el *Llibre de la peyta* de l'AMC (17), el 1721 un 72% dels veïns posseïa terra dins el terme municipal (16). Acompanyada per sis quadres, una gràfica i un mapa, l'exposició recorda successivament la dinàmica dels conreus: l'olivera es trobava fortament protegida, la vinya sobrevivia en recessió, els garroferers ocupaven la part més important dels conreus (25.273'36 fanecades el 1721, de les 65.406'86 de superfície de tot el terme: 19); el cànem i el blat s'alternaven en el mateix terreny; la collita de cànem era estimada en 35.000 roves el 1770, en unes 80.000 per Anton Josep Cavanilles, i es podria haver convertit en important indústria, però mancà la decisió del govern (32). L'escassetat d'aigua ocasionà plets en relació a l'aprofitament dels cabals del riu de Millars, guanyats per Castelló (23-24). Arribà a Castelló, però de forma més aviat teòrica, l'interès il·lustrat de fer conèixer noves tècniques i eines agrícoles (25-27). El ja esmentat *Llibre de la peyta* del 1721 fa conèixer una llarga llista d'oficis existents a la vila (31-32), als quals corresponien alguns gremis (30). Assenyallem que el conegut bisbe de Barcelona, Josep Climent i Avinent, era el propietari de l'única bòvila (33).- J. P. E. [9874

José SÁNCHEZ ADELL, *Evolución urbana de Castellón en el siglo XVIII*, dins Isabel Ferrer, 59-75.

Recordat el creixement demogràfic de Castelló en el segle XVIII [cf. els dos resums precedents] i la seva quantificació per parròquies el 1769 (62), segueix la prescripció del govern central a favor de les muralles, coincidint amb la voluntat de l'ajuntament de Castelló (65); malgrat tot, muralles i portals caigueren (67). Hi ha notícia de nuclis forans entorn el Calvari i l'Hort dels Soguers (68); de l'arribada d'aigua de font a la vila el 1790 (71), de l'acondicionament dels pous (72) i del creixement del Grau (73-75). La font són els llibres de Josep Rocafort i de P. Vera.- J. P. E. [19875

Ferran OLUCHA MONTINS, *Manifestacions artístiques al segle XVIII castellanenc*, dins Isabel Ferrer, 77-102.

José Luis PALACIOS GAROZ, *Música y músicos castellanenses del siglo XVIII*, dins Isabel Ferrer, 103-128.

Àlvar MONFERRER I MONFORT, *Religiositat local i pietat popular comunitària a Castelló de la Plana en la segona meitat del segle XVIII*, dins Isabel Ferrer, 129-168.

Tots tres estudis tenen el comú denominador d'informar sobre els respectius camps de la vida castellanenca del segle XVIII, en general no a base de documentació inèdita d'arxiu, ans a base d'estudis ja publicats, dels quals manifesten una abundant informació. Les pàgines dedicades a la música innoven de textos musicats tant a València com a Castelló durant el dit segle; aquestes darreres, de més a més, en contenen d'exclusivament dedicades a una llista bibliogràfica (125-128).- J. P. E. [19876-9877-9878

Modest V. BARRERA AYMERICH, *El ritual funerari a Castelló i Borriana durant l'antic règim. Una aproximació a la sociologia de les formes de religiositat*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 5-18.

[Advertiment previ: aquest estudi entorn el 'ritual' no és fet a base del *Ritual* emprat en els funerals o de les consuetes parroquials que el concretaven, cosa que segurament hauria ajudat a clarificar conceptes, com és ara el d'albat, pobre o bé oferta / oferina]. De fet trobem ací comentaris en la línia d'història estructural' (5), entorn de decisions relatives a costums o graus de solemnització funerària, incloses en testaments conservats en l'AM de Castelló o en el Parroquial de Borriana, d'on són transcrits una desena de fragments; també hi ha dos quadres, que assenyalen l'evolució entre el segle XVII i XVIII en el punt de la solemnitat (14-15).- J. P. E. [19879

Michel ZIMMERMANN, *Arme de guerre, emblème social ou capital mobilier? Prolegomènes à une histoire du cheval dans la Catalogne médiévale (X-XIII siècle)*, dins «Misc. Altisent», 119-157.

En les compilacions documentals catalanes d'entorn de l'any mil, publicades fins al 1984, l'autor hi ha trobat 190 testaments, en 103 dels quals figuren cavalls (deixant mules i ases). Ell s'interessa a la naturalesa i les manifestacions de llur relació amb l'home, «aux mentalités et aux comportements» (120). Les primeres pàgines són dedicades a la presència del cavall, de la mula i de l'ase en la societat catalana (120-133): des de mitjan segle XI, el preu del cavall es multiplica per set en el curs d'un segle, el de la mula només per tres; per això, la possessió d'un cavall assenyalava la pertinença del seu possessor a una

classe social determinada (129 i nota 49). El segon apartat esbrina la relació entre cavall i societat feudal, començant pel desplaçament en l'ús de ,cavallus' (llatinització del vulgar) a ,equus' (retorn al llatí clàssic a mitjan segle XII); a diferència d'altre bestiar, el cavall rep en el testament un tracte individual, manifestat en els adjectius qualificatius (134-136) o possessius (136), i en el fet que és objecte de la previsió de l'amo: aquest el segueix tenint, el dóna o el ven (137-143). La darrera secció s'intitula *Cavall i inserció social*: la inserció es concreta en el fet que el cavall és instrument de guerra o capital econòmic, però l'autor diu limitar-se ací a assenyalar línies de recerca, com és ara el fet que el cavall no acostuma a comparèixer sol, ans amb els corresponents arnès i armes (144-154), aspecte resumit en el quadre de les pàgines 149-150.- J. P. E. [9880]

Pere BALANÀ i ABADIA, *Catalunya, «la terra de la riquesa»*, dins «Est. Udina, IV», 41-53.

L'autor recorda les cinc explicacions donades fins ara en relació a l'etimologia i a la significació primitiva del corònim Catalunya (42-43), en les quals troba comuns denominadors: seria anterior al segle XII; derivaria de ,català'; transmissió erudita a través d'Itàlia; coincidència cronològica de nom i realitat nacional (45). Ell, per la seva banda, pensa que «la nostra terra hauria estat batejada amb l'expressió àrab IQTÂ' AL-GUNYA —o alguna de les seves variants... els valors semàntics de les quals canvien escassament entre si—, pronunciada en àrab vulgar en la forma «CATA-L-GUNYA», amb el significat genèric de ,TERRA DE LA RIQUESA' o ,FEU DE LA RIQUESA'» (44-45)... «La difusió del corònim degué tenir lloc arran de la conquesta de l'illa [de Mallorca] per l'estol combinat catalano-pisà (1115), en fixar-lo per escrit l'autor del *Liber Maiolichinus...*» (45). D'altres topònims hispànics confirmarien l'explicació de l'autor (47-48). Hi ha bibliografia (52-53).- J. P. E. [9881]

Antoni RIERA i MELIS, *Els pròdroms de les crisis agràries de la Baixa Edat Mitjana a la Corona d'Aragó. I: 1250-1300*, dins «Misc. Altisent», 35-72.

La primera part d'aquest article [que s'ocupa sobretot de Catalunya] informa de les variacions en l'augmentació introduïdes a poc a poc arreu d'Europa durant la Baixa Edat Mitjana amb augment de la importància del pa i en general dels productes agrícoles (35-38); i sobre les manifestacions d'escassetat d'aliments en diversos països europeus (39-57). En la segona part, aplega, sobretot d'ACA, *Canc. reg.*, notícies relatives a mals anys per secades o altres causes (38-61), als expedients del rei i de les ciutats per a assegurar el gra d'allà on fos, en particular de Sicília després del 1282 (,Vespres Sicilianes') i de l'oscil·lació de preus de l'hectòlitre de blat a Catalunya: 27 sous, 9 diners barcelonins el 1280, 10 sous el 1297 (67), preu que encara podia baixar més en quantitats comprades a l'engròs (68).- J. P. E. [9882]

Assumpta SERRA i CLOTA, *El vi, la seva importància i la seva elaboració entre el s. XIII-XVI a la Catalunya central*, dins *Vinyes i vins*, II, 281-298.

Estudi realitzat bàsicament damunt cinc capbreus (dels castells d'Oló i d'Aguiló; de Vilobí d'Onyar; de Sant Llorenç de Morunys; de Rupit; i de Sant Miquel de Sererols), els de Vilobí i Sant Llorenç ja publicats, els tres altres inèdits a Vic, Arxiu Episcopal, en la sèrie de les respectives parròquies; també damunt documentació complementària del mateix arxiu, sèrie de Tavertet, i alguns inventaris notariais (282, nota 2). La primera constatació és la del creixement del sòl destinat a vinya per al propi consum de vi, presentant-

se la finalitat comercial a darreries de l'Edat Mitjana (282-283). A continuació són repassades les dades dels documents sobre les formes de ,complantatio' i enfiteusi, de parceria i de rabassa morta [de la qual, però, trobem que els primers testimonis són del 1164 (287), del 1346 (288) i del 1335 (289)] i de sots-establiment des de la primera meitat del segle XIV (289), amb confirmació de l'interès senyorial en la plantació de vinyes (287-288). Després són indicades en sengles apartats les dades cronològiques de la viticultura en terres catalanes (288-290), les relatives a les feines a realitzar tant en el cultiu de la vinya (291-292) com en l'elaboració del vi al cup i al celler (293-296) i a la importància del vi en la cultura i en l'alimentació (297-298).- J. P. E. [9883]

Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, *L'escultura en guix a Catalunya en època gòtica*, dins *I Congrés Església*, II, 671-695; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 671-695.

L'autora estudia l'ús del guix «en projectes que poden semblar reservats ,a priori' a materials diversos d'aquest»; es tracta, en concret, de «cinc sepulcres monumentals repartits entre Castelló d'Empúries i Vilafranca del Penedès» (672). Per documentació, hom sap l'existència de retaules i sarcòfags del mateix material en llocs diversos de Catalunya (676-677) i la d'un grup de menestrals especialitzats a Vilafranca del Penedès, per l'Arxiu de la Comunitat de Preveres, *Llibre de la cort del batlle* del 1325 (678, nota 19). El sepulcre de Castelló d'Empúries, descrit el segle XVIII en text de Madrid, Real Academia de la Historia, ms. 9/887 (679, nota 26), seria el d'Alamanda de Rocabertí i del seu espòs Jaspert de Castellnou (682, nota 26); el sepulcre de Pere Febrer, a Vilafranca, és documentat en el seu testament, publicat per Antoni Massanell i Esclasans (686-691). Hi ha vuit pàgines de làmines.- J. P. E. [9884]

Josep M. SALRACH [I MARÉS], *Problema agrari i política de la monarquia en la crisi baixmedieval catalana*, dins «*Misc. Altisent*», 217-244.

[Són coneguts dels lectors d'ATCA els successius estudis de l'autor dedicats a la temàtica d'aquest article: VII-VIII (1988-1989), 521, núm. 4492; IX (1990), 526-527, núm. 5638; XI (1992), 499, núm. 7053; XII (1993), 572-573, núm. 8433; i XIII (1994), 562, núm. 9265]. El present article, ultra la precisió conceptual de les diverses formes de senyoriu (224) i de les diferències entre Catalunya Vella i Nova (227-228), ofereix una presentació global, basada en la bibliografia existent, de l'itinerari que conduí des de la imposició de l'estructura feudal, amb el seu cim al del 1283 (225, notes 33 i 34), a través de l'augment de les dificultats acumulades en la segona meitat del segle XIV (232-234), i de l'actuació del poder reial, en principi favorable als pagesos ni que fos per afèblir els senyors, però econòmicament incapacitat de realitzar el projecte, tant abans com després de Casp (235-238); al 1448, en què la posició del rei seria cada dia més belligerant a favor dels pagesos (239) i es manifestaria en la Sentència Interlocutòria del 1455, que mentrestant deixaria sense efecte els drets senyorials (241-242) i enfortiria la contraposició de senyors, nobles i institucions contra pagesos i rei. L'empresonament del Primogènit Carles de Viana faria esclatar les tensions acumulades: era la Guerra dels Remences (243-244).- J. P. E. [9885]

Josep TORNÉ CUBELLS, *Elements de religiositat en les ordinacions municipals (segles XIV-*

XVIII), dins *I Congrés Església*, II, 511-524; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 511-524.

Exposició basada en les ordinacions municipals de deu petits pobles de tres comarques de la Catalunya Nova (Conca de Barberà, les Garrigues, el Priorat), ací indicades amb els respectius fons manuscrits i edicions (512-514). La presència de la religió ja es troba en les invocacions inicials presents en els textos moderns (514-515), i en les prescripcions relatives al respecte a llocs i temps sagrats (515-516), a la força atribuïda al jurament i al càstig de la flastomia (516-517), a la vigilància de jocs, balls o d'abús de convivència per a desordre sexual (519-521), i al foment dels deures de caritat cristiana (522-523).- J. P. E. [9886]

Antoni RIERA I MELIS, *La construcció naval a Catalunya a les vespres dels grans descobriments geogràfics (1350-1460)*, dins «*Studi Boscolo*», III, 107-131.

A base de documentació d'ACA, *Canc.*, de l'ACB, i de l'AHCB, en general ja publicada, l'autor ressegueix les repercussions que en la construcció de vaixells tingueren les novetats que experimentà el comerç per mar, en augment des del 1350: primer, en la construcció de les noves dreçanes de Barcelona la segona meitat del segle XIV (110-113); després, en la construcció d'embarcacions i de les seves diverses parts (buc, remes, eixàrcies, timó: 114-125). S'imposaren les embarcacions grans (126), com la nau i la coca, en detriment de la galera i del lleny; la tarida, l'uxer i el pàmfil desaparegueren (127); també reculà la voga davant l'energia edílica; la caravel·la seria el tipus que s'imposaria (127-128). L'estol comercial català només era superat pels de Gènova i de Venècia; els autors estrangers no coincideixen a l'hora d'avaluar la capacitat dels mercaders catalans (128-129).- J. P. E. [9887]

Joan Lluís PALOS PEÑARROYA, *Església i poder en la Catalunya moderna: la lluita entre canonges i bisbes (1500-1700)*, dins *I Congrés Església*, II, 449-461; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 449-461.

Tant com els bisbes eren escollits pel rei (oficialment des del 1523), llurs interessos personals no coincidien amb els dels bisbats i llur mobilitat en podria ésser prova (452-453); de més a més, en molts casos no es complia la constitució de cort, segons la qual havien d'ésser nadius de la Corona catalano-aragonesa (455); d'altra banda, els afavoria el Concili de Trento. Tot plegat conduí a enfrontaments constants entre bisbes i canonges, episodis dels quals són coneguts per la correspondència entre capítols (p. e., Arxiu de la Catedral de Barcelona, Girona o Vic, *Lletres trameses* o *Lletres rebudes*: 455-460) o per les queixes dels bisbes, a l'ACA, *Consell d'Aragó*. De fet, les tensions socials de nyerros i cadells, i del bandolerisme s'associaren a la dita pugna, com també l'aplicació de la normativa tridentina. Els canonges intentaren de presentar les seves posicions com si fossin en defensa del país (461).- J. P. E. [9888]

Antoni SIMON I TARRÉS, *Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII a Catalunya*, dins «*Estudis d'Història Agrària*», 9 (1992), 157-180.

Documentació ja publicada com el *Dietari* de Jeroni Pujades o el de Miquel Parets o el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, i d'altra d'encara inèdita a l'ACA, *Consell d'Aragó*, a l'AHCB, *Registre de deliberacions*, de Girona, Arxiu Històric Municipal, *Manuals d'Acords* i de Perpinyà, ADPO, G-241, i Arxiu Municipal (BMP), ms. 176, és sintetitzada per

l'autor tant en allò que fa referència a les secades d'aquells anys (taula de pregàries per la pluja: 160), com a la fretura i encariment de queviures (quadre dels preus de la quartera de blat: 164; i de compres de blat per a Barcelona: 167), o a la pesta (quadre d'ingressos i defuncions a l'Hospital de la Santa Creu, de Barcelona, amb punta màxima de 1570 el 1630: 166; i d'intensitat de les crisis de mortalitat en quinze comarques del Principat i Comtats: 174; de defuncions en 28 parròquies: 179-180; d'evolució de la natalitat en 29 parròquies: 176-177).- J. P. E. [9889]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *La parròquia de Celrà* (Col·lecció Sant Feliu, 14), Girona, Ajuntament de Celrà 1993, 64 pp.

Els diversos fons de notícies, indicats al final de l'exposició, han servit de base a les narracions dels seus successius capítols, que comencen el 922 amb un esment en un diploma de Carles el Ximple i s'engrandeixen a mesura que són més abundants els fons d'arxius: testaments amb deixes des del segle XI (11), visites pastorals des del segle XIV (13), registres de baptismes, etc., des del segle XVI (18, amb reproducció d'una pàgina); remarcuem la informació sobre llibres manuscrits per al culte posseïts en la dita parròquia (27), la pàgina dedicada a l'escola (20), i els paràgrafs transcrits relacionats amb el 'calze major' (22; fotografies: 24-25); la creació de confraria dels cossos sants el 1588 (37-38; reproducció de la pàgina inicial de la *Història dels gloriosos màrtirs... Sant Sist i sant Bovaló...*, de Francesc Veray, 1752), i la celebració de dues processons el mateix dia (42). Hi ha reproducció fotogràfica i transcripció del text d'una inscripció funerària del 1281 (17).- J. P. E. [9890]

Sílvia GASSIOT PINTORI, *Herència i mercat de la terra: l'accés a la propietat al domini de Cervelló segons el capbreu de 1374-1377*, dins *Estudis renda*, 71-103.

El document ací estudiat pertany a l'ACA, *Reial Patrimoni, Batllia General, Classe 2, BL-2*, on consten tots els béns tinguts en feu o enfiteusi a Cervelló, i les persones que els tenien sota el senyoriu de la reina Elionor. Exposada l'estructura tant del conjunt com de cada una de les declaracions, amb reproducció textual d'una (72, nota 3), l'autora constata que aquella capbreuació era particularment interessada a aclarir origen i naturalesa de drets enfiteutics, raó per la qual ella estudia el dit capbreu en tant que «permet d'analitzar la transmissió dels béns en un llarg període» (74). Resumides les vicissituds del senyoriu damunt Cervelló en els segles XIII i XIV, posseït en aquell moment per la reina Elionor de Sicília, muller de Pere el Cerimoniós (74-76), són reportades les dades demogràfiques i jurídiqües deduïbles de les informacions del capbreu (204 declarants i set masos desocupats) (76-79); segueixen pàgines que apleguen informacions diverses proporcionades pel dit document (situació local, professional i social dels declarants; béns agro-pecuaris sotmesos a capbreuació; procedència de les propietats, el 31'9% de les quals són de nova adquisició; generacions que han posseït un mateix bé: 3 des de besavis, 97 d'avis, 114 de pares, 191 els mateixos declarants, en general per successió directa, sovint d'hereu en hereu; fonament jurídic: establiments i subestabliments, i compra-vendes: entorn del 1370 s'inverteix la tendència: el domini útil torna a ésser interessant i per això baixen les vendes i pugen els establiments i les precàries o sol·licituds d'establiment) (77-94). Tres quadres (98-99), dues gràfiques (100-101) i dues taules (102-103) completen l'estudi.- J. P. E. [9891]

Guia Històrica de Cervera. Dels orígens als nostres dies. Dirigida per Teresa SALAT i Blanca

CUÑÉ. Compilada per Maria Teresa PONT, Goretti VENDRELL, Pere VERDÈS, Cervera, Centre Municipal de Cultura 1993, 134 pp.

Resum divulgador de moments diversos de la història de Cervera, moltes pàgines del qual són signades per reconeguts especialistes: encaixa dins aquestes pàgines sobretot per la secció dedicada a la Universitat (70-83), dins la qual trobem articles de Josep Mora i Castellà, *L'edifici de la Universitat* (70-71); Maria Teresa Salat, *El paranimf* (72-73); Maria Teresa Salat i Noguera, *La simbologia de l'obra escultòrica de la Universitat*, que ofereix transcripció d'inscripcions (73-75); Joaquim Prats i Cuevas, *Alguns trets de la seva història* (75-77); Josep M. Razquín i Jené, *Els estudiants de la Universitat* (78-80); Ramon Turull i Bargues, *La inevitable llegenda negra* (81-82); i Goretti Vendrell i Bosch, *Els col·legis majors* (83). A la pàgina 82 trobem indicades les principals dates cronològiques de la Universitat.- J. P. E. [1989]

Pere Enric BARREDA, *Un antic document cristià del Castell de Culla: la donació del Mall (1204)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 211-217.

Aquesta concessió del castell del Mall 'ad populandum', estesa en doble exemplar per ABC, era coneguda a través de còpies defectuoses. Una de les dues còpies es conserva a l'ACA, *Canc. Pergamins*, Pere el Catòlic, 202, és ací transcrita (217), i presentada tant en les seves característiques materials (212), com en les particularitats del text (213-214); desconeguda la sort de la còpia lliurada al responsable del poblament, és sabut que en fou feta una altra el 1334 a base de l'exemplar barceloní, còpia que s'anà deteriorant en successius trasllats (214-215). Alguns dels topònims emprats per a la delimitació del terreny concedit ja són desconeguts (216).- J. P. E. [1989]

José Ignacio GÓMEZ ZORRAQUINO, *Las relaciones comerciales aragonesas con el Mediterráneo a través del Ebro*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de Historia», 61-62 (1990 [1992]), 93-106.

En aquestes pàgines, basades també en documentació inèdita de Saragossa, Archivo de la Diputación, i Archivo Histórico de Protocolos, trobem dades relatives a l'estat de conservació dels ports fluvials de Mequinença i de Flix (99), i de les quantitats percebudes per drets de port a Mequinença els anys 1514, 1516 i 1547 (100); a una queixa de la Diputació General d'Aragó a la Generalitat de Catalunya sobre pagament de drets al port de Tortosa o dels Alfacs (102: amb transcripció de fragment textual) i als preus de transport de mercaderies pel riu de Saragossa a Tortosa, sobretot de llana, bruta o neta, destinada a Itàlia (102-105).- J. P. E. [1989]

Romà COMAMALA, *Guillem de Montgrí, arquebisbe de Tarragona, conqueridor d'Eivissa*, dins «Misc. Torrella», 193-198.

Resum tant biogràfic com de l'expedició militar de conquesta d'Eivissa, el 1236, aquesta basada en el *Llibre dels fets* de Jaume I. Al final són transcrites i traduïdes les seves dues inscripcions funeràries del sarcòfag conservat a la catedral de Girona (196).- J. P. E. [1989]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *La dècima apostòlica: l'exemple d'Elna*, dins *Estudios venta*, 455-486.

Les primeres pàgines resumeixen els aspectes més coneguts de la fiscalitat pontifical en acabar el segle XIV, amb indicacions de la seva aplicació a Catalunya (455-458), i amb comparació entre les quantitats tretes de cada bisbat els biennis de 1355-1356 (408.446 sous, 18 diners) i 1391-1392 (527.379 sous, 21 diners) (459). El 1391, Elna aportà 66.761 sous, 4 diners: ací són presentats els contribuents segons llur col·locació eclesiàstica (461-462). Joan I destinà aquells diners a la reina, Violant de Bar, la qual en pagà deutes a diversos mercaders (463-464). Són copiades d'ACA, [RP], *Mestre racional*, 1857, les anotacions relatives a cada un dels contribuents, completades per l'autor amb anotacions explicatives de persones o de llocs (465-482); també és transcrita la liquidació de comptes certificada pel mestre racional, Pere d'Artés (482-484: d'ACA, [RP], MR 656). Hi ha gràfica de distribució proporcional dels altres bisbats catalans i del d'Elna (485-486).- J. P. E. [9896]

Josep M. T. GRAU [I PUJOL], Roser PUIG [I TÀRRECH], *El corall a la costa de l'Empordà. (Begur, ss. XVIII-XIX)* (Episodis de la Història, 298), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1993, 90 pp.

La base de l'exposició relativa al segle XVIII són els protocols notariais de Girona, AH, *Notaris. Palamós i Begur* (81-83) i la documentació de l'Arxiu Municipal de Begur, *Processos* (28). Objectes de corall figuren en els inventaris 'post mortem'; és sabut, d'altra banda, que si la pesca del corall era practicada sobretot a Begur, Cadaqués i Palafrugell (17), Barcelona concentrava tot el procés de la seva elaboració: pesca, obratge i comerç (9). Ací són aplegades notícies del comerç del corall ja en el segle XV (10), de la presència de llaguts i estris de corallar en inventaris 'post mortem' (13-14); de la reglamentació per a la pesca del corall feta el segle XVIII (17-21); de l'arrendament dels drets senyoriais o municipals sobre el corall pescat (21-26) o de concessions del dret a pescar, en contraposició a la immemorial llibertat de pescar-ne (29-31); hom s'aventurava fins a Orà (32). En el punt de la manufactura del corall, tenim notícies del mateix segle relatives a eines, noms i procés d'elaboració, aquestes consignades per Francisco de Zamora (47-54); també coneixem operacions comercials diverses (55-60), sobretot a través de les disposicions testamentàries de Joan Puig i Ferriol (68-71).- J. P. E. [9897]

Antoni EGEA CODINA, *Aspectes de la Figueres del segle XIV centrats en l'estudi d'un capbreu del monestir de Vilabertran de l'any 1343*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 23 (1993), 59-116.

El dit capbreu es troba a Girona, ADG, *Fons de Vilabertran*; ací és estudiat en tant que font per al coneixement de Figueres en aquells anys anteriors a la Pesta Negra, car els seus cent trenta-vuit reconeixements de senyoriu per part d'altres tants posseïdors de domini útil (reduïts un per un a esquema, 87-113) permet de conèixer els topònims del terme (73-78; llista de topònims: 115-116), algunes de les masies (80-81), alguns detalls dins el casc urbà (81-84) i l'existència d'almenys 186 habitants de Figueres en aquell moment (85-86), els noms dels quals són aplegats en les pàgines 113-115.- J. P. E. [9898]

Francesc FITÉ, Prim BERTRAN, *Una explotació vitivinícola altomedieval a Flix (la Noguera)*, dins *Vinyes i vins*, II, 235-239.

Són aplegades al principi les dades relatives a la dita població en documents posteriors

a la conquesta cristiana ja publicats, i en d'altres d'encara inèdits de Lleida, Arxiu de la Catedral, *Fons d'Àger*, i de Balaguer, AHC, *Pergamins*; però el tema principal són vuit trulls localitzats en unes excavacions dels anys 1982-1983, quatre dels quals han estat estudiats i són ací descrits (237) i reproduïts en fotografia (238). Serien datables dels segles XI al XIV.- J: P. E. [9899]

Eugenio CÍSCAR PALLARÉS, *La casa ducal de Gandía y su endeudamiento hacia 1600*, dins Eugenio CÍSCAR PALLARÉS, *Moriscos, nobles y repobladores. Estudios sobre el siglo XVII en Valencia* (Estudios Universitarios, 58), València, Edicions Alfons el Magnànim 1993, 125-176.

[El lector pot recordar l'estudi resumit dins ATCA, XIII (1994), 506-507, núm. 9051]. L'actual comença exposant la complexitat del problema: «El volumen de la deuda, el impago de las pensiones de censales, el número e influencia de los censalistas, los embargos de los pobladores de los señoríos ducales, la publicística (entre dictamen jurídico y solución arbitrista) que motivó, convierte el caso que tratamos en un problema de orden público, singular dentro del contexto general de enfrentamiento entre nobles y censalistas después de 1609...» (125), dins el qual l'autor només aspira a escriure «una fundada aproximación crítica» (126) centrada en l'endeutament gegantí (132) dels anys 1595-1632, els del VII duc, Carles de Borja i Velasco. Es basa en la documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, Madrid, AHN, *Osuna*, i Gandía, Arxiu Municipal. Entorn del 1572, la casa ducal tenia 41.262 lliures d'entrades, 46.200 de sortides (134) i entorn el 1609, 53.153 lliures d'ingressos i 69.811 d'eixides (135). Encara que resseguir la formació del deute no és fàcil, el 1622 el capital rebut en censals pujava a 632.131 lliures i els interessos no pagats eren avaluats pel rei en 700.000 ducats (142: unes 170.000 (algú parla de 200.000) lliures eren deutes arribats amb el comtat d'Oliva; p. 145: 636 censals amb una mitjana de 1.614 lliures de capital; 146, nota 77: els interessos pujaven a 27.111 lliures, 11 sous i 11 diners cada any). El 1604 el duc demanava i l'Audiència atorgava segrest dels seus béns (147), però aquest remei fou invalidat per les conseqüències de l'expulsió dels moriscs (151); així començà una rècula de memorials favorables i contraris al duc del dr. Monterde, de Baltasar Mercader, de Crisóstomo Aguilar i de tants d'altres (153, 163, 164); també de decisions reials com l'*Asiento o decreto de la casa de Gandía* del 1622 (159). Al final, els censalistes haurien perdut onze de les dotze parts dels seus préstecs, el duc només la meitat de les rendes, restant les propietats intactes. Aquest hauria estat un cas paradigmàtic (168-169). Hi ha catorze quadres sinòptics dedicats a les rendes generals, a les despeses, als deutes i als interessos de la casa ducal (170-176).- J. P. E. [9900]

R. ROVIRA I TOVELLA, *Un mas de l'orde del Temple a Gelida: fundació d'un nucli?*, dins «Miscel·lània Penedesenca», 17 (1993), 229-244.
Estudi només conegut per referència [però vegeu el resum següent].- J. P. E. [9901]

Joan FUGUET SANS, *Aclariments sobre la comanda templera de la Joncosa del Penedès*, dins *I Congrés Església*, I, 569-576; «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 569-576.

Coneguda des de sempre l'existència d'una comanda templera al Penedès, a la Joncosa, hom en desconeixia la localització fins que darrerament documents d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i de Gelida, Arxiu Parroquial, han permès d'identificar-la amb certesa dins el terme

d'aquest antic castell, tal com diu un document reial del 1309: «castrum nostrum de Gilda cum Masone sive domo de la Joncosa, que fuit Militie Templi» (570); el rei no el traspassà als Hospitalers, ans se'n serví per a una permuta amb el comte de Pallars (570, nota 8). Tres croquis faciliten la seva localització actual (574-576).- J. P. E. [9902]

Hilario FRANCO jr., *Le pouvoir de la parole: Adam et les animaux dans la tapisserie de Gérone*, dins «Médiévales», 25 (automne 1993), 113-128.

L'autor es fixa en l'escena, en la qual Adam dóna nom als animals, es pregunta com la devien interpretar els gironins del segle XII (115), i elabora una resposta de tres plans: els afectava el poder màgic de la paraula acceptat per totes les civilitzacions i també pel cristianisme (115-120); els encaminava l'exegesi augustiniana al-legoritzant, que veia representats en els animals els diversos estrats de la societat (120-124); i en un moment de reforma eclesiàstica no devia mancar qui recordés que Adam era el prototipus de la clerecia (125-128).- J. P. E. [9902/1]

Antoni UDINA i ABELLÓ, *Aportació a l'estudi del consum del vi en els monestirs gironins en la Baixa Edat Mitjana*, dins *Vinyes i vins*, I, 335-342.

L'autor indica que aquest article seu «fonamentalment es concretarà en la publicació de tres documents» (335), procedents d'ACA, *OR S. Pere de Camprodon*, tots tres de la primera meitat del segle XIV, ací transcrits, en els quals és precisada per conveni entre convent i abat la ració de vi i d'altres queviures que els monjos han de rebre cada dia o en diades especials; i la participació entre cellerer i infermer o entre abat, cellerer i infermer dels ingressos procedents d'un pla veí del mur de Camprodon (338-342). Al començament són resumides dades diverses sobre vi i monestirs catalans medievals.- J. P. E. [9903]

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona (1334-1362)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 12 (1993), 85-105.

Després d'haver resumit en un primer llibre, encara inèdit, tots els documents dels cinc primers volums de la sèrie *Litterarum* (Lletres), de l'ADG, l'autor ha prosseguit en un segon el treball en relació als volums 6-43 de la mateixa sèrie, però ja no de forma exhaustiva, ans selectiva, treball que li ha permès de dibuixar l'estructura i els engranatges de transmissió de l'exercici del poder per als anys assenyalats en el títol. I així trobem, tant com es dedueix exclusivament de la font esmentada, la caracterització dels tres bisbes contemporanis, Gilabert de Cruïlles, Arnau de Montrodon i Berenguer de Cruïlles (87-88), i la indicació de les principals tasques documentades (amb referència als documents del segon llibre, aquests numerats) de vicaris generals (89), d'oficials (89-91), de visitadors (91-92), i de 'familiars' del bisbe (92-93). Hi ha pàgines especials dedicades als actes de govern en la bisbalia, en qualitat de senyor temporal (93-96). També són resumits i indicats els documents que permeten de constatar el creixent pes del papat, el minvant del metropolità de Tarragona i l'expeditiu del braç secular (97-99). Tot plegat es concretava en dues jurisdiccions, l'eclesiàstica i la senyorial (99-101) i tenia aplicació en clergues, religiosos [quant al franciscà encarregat de la 'Lectura Sedis', hi ha una monografia, assenyalada dins ATCA, V (1986), 401, núm. 2609] i seglars, en els processos inquisitorials (103-104), i en problemes d'institucions i de béns eclesiàstics (104).- J. P. E. [9904]

Josep CLARA, Josep M. MARQUÈS, *Sant Feliu de Girona*. Pròleg de Jaume CAMPRODON, bisbe de Girona (Col·lecció Sant Feliu, 12), Girona, Parròquia de Sant Feliu 1992, 64 pp.

Cantat ja per Prudenci, el màrtir sant Feliu posseï un himne litúrgic i una *Passio* d'època visigòtica (8), i el seu sepulcre s'identificà amb la seu episcopal (9-10), però, essent fora muralla, els francs traslladaren la dita seu a l'església de Santa Maria; la inscripció sepulcral del bisbe Servusdei, del 907, assenyalava les arrels (10-11). Feta canònica augustiniana (12-13), posseï significativa biblioteca (15), i amb el miracle de les mosques fou al centre de la resistència de Catalunya contra els francesos el 1285 (16); són documentades les successives construccions: el temple gòtic (17), el claustre enderrocat per exigències bèl·liques (18), el campanar (19-20; cf. la taba del segle XIV: 34), el cor i el retaule major, destruïts el juliol del 1936 (21-22), la façana principal (24-25), la capella de la Passió i Mort (26), i la de Sant Narcís, ja de l'acabament del segle XVIII (27-28). La segona part té forma de guia per a una visita del temple (32-33). El text d'uns *Goigs* impresos modernament podria ésser dels segles XVII o XVIII (62). Hi ha bibliografia (63-64).- J. P. E. [9905

Joan CARRERAS [I PERA], *El monestir de Santa Clara de Girona*, dins «Revista de Girona», núm. 161 (novembre-desembre 1993), 36-39.

Resum de les vicissituds vinculades a la fundació el 1319 i als successius emplaçaments i reformes de la comunitat de les menorettes de Girona, a base tant de bibliografia anterior, que comença amb Joan Gaspar Roig i Jalpí, com de documentació inèdita de l'Arxiu Històric Provincial Franciscà de Catalunya, a Barcelona, d'on és transcrit algun fragment.- J. P. E. [9906

Montserrat MOLI FRIGOLA, *El Casal Barril i la geografia de Palau Sacosta als segles XV i XVI*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 36 (desembre 1993), 119-137.

Sèries diverses de l'AMG, de l'ADG (dins el qual destaquen els fons de la col·legiata de Sant Feliu, demarcació parroquial on s'ubica Can Barril), i de l'AH, *Protocols notariais*, han permès a l'autora de refer la trajectòria de la raguèlia de mestres d'obres Barril, des de la seva arribada a Girona en el pas del segle XIV al XV fins a ben entrat el segle XVII, amb notícies escadusseres àdhuc del segle XVIII; son particularment subratllades l'ascensió i pes social de la família a la Girona moderna i les vicissituds del Casal Barril, que fou lloc de concentració de la raguèlia en moments de perill.- J. P. E. [9907

F. DOMINGO SELLART, *Els òbols de Girona del temps de Ferran II*, dins «Hom. Villaronga», 415-416.

La documentació, ja coneguda, de l'AM de Girona relativa a l'emissió de menuts i d'òbols per part de la ciutat el 1483, és confirmada per un dels dits òbols, ací descrit.- J. P. E. [9908

Enric MIRAMBELL [I BELLOC], *El casal dels Sarriera al segle XVI*, dins «Revista de Girona», núm. 159 (juliol-agost 1993), 36-39.

En aquestes pàgines és resumit en part, i en la part de la indumentària transcrit, l'inventari dreçat l'any 1572, actualment a Girona, AH, *Notaris de Girona 1*, vol. 833. Una

arquimesa, tancada amb pany i clau, era plena d'escriptures i de llibres, aquests no identificats.- J. P. E. [9909]

Xavier ANTON PELAYO, Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *Reforma i conflictes dins la catedral de Girona en la segona meitat del segle XVIII*, dins *I Congrés Església*, I, 197-206; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/1 (1994), 197-206.

El pas del Barroc a la Il·lustració fou ric en episodis. Els autors, basats en documents de l'ACG, *Correspondència*, es fixen en la tensió a Girona entre clerecia de la catedral i jesuïtes entorn de l'expulsió d'aquests (199-201), i sobretot en el projecte de revisió de la clerecia vinculada a la catedral, que proposava la seva reducció, de 184 a 100 persones (quadre: 203); es formaren els dos bàndols, que també actuaren a Madrid, fins que el bisbe Tomàs de Lorenzana es posà a favor de la reforma.- J. P. E. [9910]

Francesc CATALÀ, *El campanar de Gloriantes: dites d'un poble*, dins «Misc. Ponsich», 521-527.

L'autor vol il·lustrar la dita popular: «Ésser orgullós com el campanar de Gloriantes», aplegant notícies sobre el dit campanar en els cartells de visites pastorals de la segona meitat del segle XVII i de la primera del XVIII, existents en l'Arxiu Parroquial, d'on els salvà Xavier Rollat abans del 1853 (522); també hi ha notícies de benediccions de campanes el segle XVIII i de llur incautació per a la guerra el 1794 durant la Revolució Francesa (523). Han estat transcrits fragments textuais corresponents a les esmentades notícies (522 i 527).- J. P. E. [9911]

Albert BENET I CLARÀ, *La família Gurb-Queralt (956-1276). Senyors de Sallent, Oló, Avinyó, Gurb, Manlleu, Voltregà, Queralt i Santa Coloma de Queralt*. [Pròleg d'Antoni PLADEVALL I FONT]. Sallent, Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Naturals de Sallent 1993, 280 pp.

Igual com el prologuista (9-10), l'autor comença amb una revisió crítica d'allò que ha estat publicat sobre l'esmentada família, des del segle XVII fins ara (13-17) i amb una informació i caracterització dels fons arxivístics escorcollats en la preparació del present llibre (Barcelona, ACA, *Fons Queralt; Canc.; Monacals. S. Benet de Bages*. ACB, *Libri Antiquitatum; Diversorum*. BC, *Reserva*. Vic, *Arxius Capitular i Episcopal*; i de la *Cúria Fumada*; i *Museu Episcopal*. Montserrat, Arxiu, *Fons Bages*. Madrid, AHN, *Clero*. Sevilla, Archivo Ducal Medinaceli, *Fons Cardona*. Solsona, Arxiu de l'Església. Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat), i amb llista tant d'altres fonts manuscrites o publicades (19-23), com de la bibliografia (25-27). Tot això ha permès a l'autor d'enriquir la documentació relativa al tema amb vint-i-set noves peces, datades entre el 976 i el 1164 (237-274). A base de tota la dita documentació, en el cos del volum (31-235) tenim, tal com diu el pròleg (10), la biografia de diferents senyors o membres del llinatge Gurb-Queralt i així la trajectòria d'una de les reguèlies senyoriales més preclares del país, que es va extingir d'una manera sorprenent en la seva branca troncal ja en el segle XIII (33-201), però va deixar dues línies col·laterals i emparentades, la dels Timor-Queralt, com a comtes de Santa Coloma (203-219), i la dels Gurb, com a comtes de Solterra (221-235). Cada una d'aquestes seccions és il·lustrada amb el corresponent arbre genealògic i amb croquis de la distribució geogràfica dels senyorius.- J. P. E. [9912]

Juan CRUZ i RODRÍGUEZ, *Patrimoni de l'Església i Pesta Negra: la pietat popular a la vila d'Igualada (1340-1350)*, dins *I Congrés Església*, II, 309-320; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 309-320.

A Igualada, AHC, hi ha tres registres de testaments que abasten del 1333 al 1350; l'autor ha analitzat tots els dels anys 1340-1350, en què els testaments saltaren de vint-i-vuit el 1347 a dos-cents quaranta-set el 1348 i baixaren a cinc el 1349 (310). En les pàgines següents reparteix les deixes per a bé d'ànima d'acord amb llur destinació concreta en altars (312-313) i capelles (314 i 316); o amb llur distribució per a sufragis (315), clergues o religiosos (317-318) i per a parròquies més o menys veïnes (319).- J. P. E. [9913]

Jaume VIZCARRA i CLEMENTE, *L'epidèmia de pesta a Igualada l'any 1589* (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 110), Barcelona 1991, 184 pp.

Publicació de tesi doctoral en història de la medicina [raó per la qual parts importants d'aquest llibre cauen fora del nostre camp]. L'exposició relativa a la dita pesta a Igualada comença indicant i presentant els fons arxivístics escorcollats: d'Igualada, Arxiu Parroquial de Santa Maria; AHC, tant en la secció municipal com en la de llibres notariais; de Vic, Arxiu Episcopal; de Cervera i Tàrraga, els respectius Arxius Històrics Comarcals; i de Barcelona, AHCB (15-19). Unes primeres pàgines recorden com era vista la pesta a darreries del segle XVI i les respostes que hom intentà de donar-hi en aquella població (32-40). La part central del volum ressegueix, amb constant transcripció de fragments textuais, l'arribada, l'esclat i la davallada d'aquella malura, amb tots els intents de cercar-hi culpables (vegeu les pàgines 59-61 dedicades als 'gavatxos' i a llur mala reputació social), de defensar-se'n, d'atendre mèdicament i espiritualment els afectats i de posar-hi remei, no sols a Igualada, ans també en les viles més o menys veïnes fins a Barcelona, com a reacció a les noves preocupants que arribaven de la capital de l'Anoia (73: crida pública a Tàrraga, 3 juliol 1589). A Igualada hauria durat potser del 26 de maig (57) al 9 de desembre del dit any (87); aquesta part s'acaba amb la reproducció del contracte de conducció d'un metge per a Igualada en començar el 1590, en el qual és contemplada la possibilitat que hagi d'atendre apestats (89); i amb la transcripció del memorial tramès per la ciutat de Barcelona a Felip II sobre la mateixa epidèmia, de l'AHCB (91-95); segueixen una sèrie de quadres estadístics: haurien mort 139 persones de les 2.281 que poblaven Igualada (99-109); després, la transcripció de les anotacions d'òbit per 'morbo' entre el juny i el desembre del 1589 (110-124); entre les víctimes hi havia un batxiller en dret, dos doctors en teologia i sis en medicina, dos escriptors, dos mestres d'escola, un músic i set notaris (124-126); l'ofici més afectat fou el dels paraires amb el 30'59% (126). Trobem en apèndix mostra d'anotacions d'enterrament, amb reproducció fotogràfica de tres pàgines (145-149), la reclamació del tintorer, en el tint del qual el consell municipal concentrà els empestats (150-151), el text de les actes del mateix consell (152-162), les lletres tant trameses com rebudes (163-177) i un fragment testamentari (178-179).- J. P. E. [9914]

Josep M. TORRAS i RIBÉ, *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els qüestionaris de Francisco de Zamora*. Pròleg d'Ernest LLUCH, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 547 pp.

Llibre només conegut per la recensió signada per Montserrat Duran, publicada dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 17 (1994), 205-207.- J. P. E. [9915]

Maria BARCELÓ I CRESPI, «*Per lo Pont d'Inca novament fabedor*». *Ruina y reconstrucción de un puente mallorquín (1465)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 45-56.

Aquestes pàgines ofereixen notícies tretes de l'Arxiu Municipal de Ciutat de Mallorca, *Llibre del clavariat*, i de l'ARM, *Actes del General Consell*, o EU, tant relatives als ponts que successivament s'anaven trobant en situació d'impracticables (46-47), com de les peticions al Gran i General Consell, repetidament sense resposta per manca de diners (48-49). El 1465, davant la situació insostenible, el dit consell encarregà la construcció del Pont d'Inca i establí les condicions del contracte, ací reproduïdes de l'ARM, EU, 12, ff. 129r-v (53-55), després d'haver estat exposades de forma esquemàtica (50-52).- J. P. E. [19916]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *El prebòsit de la Seu Vella de Lleida (1154-1225) (II)*, dins «Ilerda. Humanitats», L (1992-1993), 145-168.

[Continuació de les pàgines resumides dins ATCA, XIII (1994), 510, núm. 9065]. Aquest segon lliurament consisteix en regest i una certa transcripció de cinquanta-un documents, tots de l'Arxiu de la mateixa Seu, *Llibre verd*, datats entre el 1178 i el 1197, en els quals compareix el prebost de la Seu de Lleida. Són, en general, establiments de propietat útil, urbana o rústica, donacions, compra-ventes i alguna restitució de béns o drets eclesiàstics. En destaquen la presentació d'un noi, Berenguer de Boixadors jr., a canonge d'aquella Seu (150, núm. 36); el testament sacramental de Berenguer de Boixadors sr., dissortadament en part il·legible (152-153, núm. 40); la dotàlia de l'església de Torreferera pels nous pobladors cristians (154-155, núm. 43). Compareix alguna vegada un ,mestre Renall' (153, núm. 41; 154, núm. 42); també un ,mestre Opiz' (147, núm. 28); i un ,mestre Radulf' (155, núm. 45).- J. P. E. [19917]

Mercè TERRÉ I VILA, *Relació dels productes que trobem a les cases d'alguns clergues de Lleida durant el segle XIV, segons inventaris de l'Arxiu Capitular de la ciutat*, dins «Ilerda. Humanitats», L (1992-1993), 119-126.

Pàgines basades en set inventaris de l'Arxiu de la Seu de Lleida [no més identificats], datats entre el 1344 i el 1399. Llurs dades permeten de realitzar una certa reconstrucció de la distribució dels albergs ciutadans o rurals (119-121) i d'agrupar els atuells casolans segons que fossin de roba (122), de fusta (122-123: consta que dos llibres en tenien les cobertes), de metall (123-124), de terrissa (124-125) o d'altres (125: entre aquests figuren els llibres: *Breviarium Ilerdense*, *Usatges de Catalunya* (sic: *Usatges i Constitucions de Catalunya?*) i un ,libre de dictat de lletres' [una *Ars dictaminis?*].- J. P. E. [19918]

Caterina ARGILÉS I ALUJA, *Els clients de la botiga de l'obra de la Seu Vella de Lleida*, dins *I Congrés Església, I*, 207-213; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 207-213.

En la seva tesi doctoral dedicada als *Preus i salaris a la Lleida dels segles XIV i XV segons els llibres d'Obra de la Seu*, l'autora ha estudiat les 1943 anotacions de compra-venda de blat en ells datades entre el 1361 i el 1500 (210); ara exposa els resultats de l'estudi comparatiu de les 366 vendes de civada i de les 628 d'ordi en el mateix període (213). Una coincidència entre blat, ordi i civada, és la que la majoria de compra-ventes foren fetes a la menuda, i només les de mercaders i persones de forta capacitat adquisitiva eren de quan-

titats considerables; però una diferència rau en el fet que, mentre forners, pastissers i semblants compraven blat, no compraven ni ordi ni civada, només adquirida a la menuda per hostalers, d'on es dedueix que el pa de Lleida era de farina de blat i que l'ordi i civada servien per a l'alimentació animal en hostals i fondes (212-123).- J. P. E. [9919

Francesc FITÉ [I LLEVOT], Pere Nunyes i la pintura lleidetana en la primera meitat del segle XVI, dins «Ilerda. Humanitats», L (1992-2993), 31-39.

El 1519 s'acabava la construcció de la sagristia nova de la Seu de Lleida i començava la seva ornamentació, en relació a la qual i en qualitat de pintor és documentat Pere Nunyes dins els *Compota ornamentorum* d'aquells decennis (33, nota 25), com també ho són d'altres realitzacions artístiques d'aquells anys (32-35), com és ara el retaule de Sant Joaquim i de Santa Anna, només parcialment conservat al Museu Diocesà de Lleida.- J. P. E. [9920

Alfred AGUSTÍ I FARRENY, *Algunes fonts per a l'estudi de la història de l'Església de Lleida (segles XVI-XVIII)*, dins *I Congrés Església*, I, 9-43; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 9-43.

Els fons per a l'estudi de la història eclesiàstica moderna de Lleida són els arxius capitular i diocesà i el *Fons Areny*, ara a l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Del diocesà informa que «la documentació va ser traslladada, amb motiu de la guerra de 1936-39, a Madrid, on encara roman, embalada, en algun magatzem de la Direcció General de Bibliotecas y Archivos» (27, nota 3); dóna la llista dels manuscrits que proporcionen dades sobre els bisbes de Lleida, tots ells a l'Arxiu Capitular (30); també hi ha notícies en els llibres de constitucions sinodals i en els de constitucions conciliars tarraconenses per als metropolitans que abans havien estat bisbes de Lleida (31-32); per això tenim informació, també bibliogràfica, tant sobre concilis de Tarragona com sobre sínodes diocesans de Lleida (33-35); altres fons serien les actes capitulars (36) i les visites pastorals (36-37; amb llista de les actes conservades, 38), i per a les parròquies els llibres parroquials, en relació als quals són transcrits algunes prescripcions sobre llur obligatorietat i sobre les dades que hom hi havia de consignar (38-40), i és donada notícia que a la ciutat de Lleida l'única sèrie completa és la de la parròquia de Sant Joan (41), com també que darrerament hom ha ordenat «el dipòsit a l'arxiu del bisbat de tots els llibres parroquials antics» (41). L'annex I dóna la llista dels sínodes diocesans lleidetans dels tres segles XVI-XVIII (42), el II presenta taula de correspondència cronològica entre Constitucions Conciliars Tarraconenses i Sinodals lleidetanes (43). [Una remarca: si l'afirmació: «en el primer [sínodo del bisbe Francesc Virgili, d'entorn del 1599] no es proclamaren constitucions» (35) es basa en la frase d'ell mateix «in qua non nulla decreta editare (!) curavimus», el «non nulla» no significa que no s'hi promulgessin decrets, ans que se'n promulgaren almenys alguns o uns quants].- J. P. E. [9921

Alfred AGUSTÍ I FARRENY, *Els bisbes de Lleida i l'espanyolització (segles XVI-XVIII)*, dins *I Congrés Església*, II, 233-245; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 233-245.

Acceptada la idea general que l'actuació de l'Església fou favorable a la llengua catalana, l'autor pretén de veure-hi més clar a Lleida, fixant-se sobretot en els bisbes (242-245: quadres), també en el capítol o en les autoritats de l'Estudi: avalua positivament els

del segle XVI per llur elevació intel·lectual i per l'impacte del Concili de Trento, més aviat atent al poble (234-235); els del segle XVII no es mantindrien en la mateixa altura, tret Francesc Virgili, reformador de l'Estudi amb els seus *Decreta Regia pro Reformatione Universitatis Studii Ilerdae...*, Lleida 1614 (237, nota 15); els *Estatuts de Pau Duran*, del 1639, són els únics redactats íntegrament en català (els altres, en llatí) (237, nota 16). Els del segle XVIII, i el capítol, sofriren les imposicions unificadores amb la Corona de Castella, documentades en l'Arxiu de la Catedral de Lleida, *Actes Capitulars* (238-239).- J. P. E. [1992]

Pilar SÁNCHEZ, *Inquisición y limpieza de sangre en el Aragón de los siglos XVI y XVII*, dins «Ler Historia», núm. 24 (1993), 75-85.

En un moment de la seva exposició, l'autora es fa ressò de la protesta d'alguns lleidatans el 1607 perquè podien ésser confosos amb penitenciers del Sant Ofici (77, a base de Madrid, AHN, *Inquisición*, llibre 970, ff. 157-159).- J. P. E. [1992]

Dolors PELEGRÍ, *Mentalitat i valor moral en el segle XVIII: la normativa de l'Església en la diòcesi de Lleida*, dins *I Congrés Església*, II, 141-150; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 141-150.

L'autora estudia les *Constituciones Sinodales hechas y ordenadas en el Synodo que se celebró en la Ciudad de Lérida en los días 20 y 21 de noviembre del año 1714*; en subratlla les normes relatives a les inscripcions en els llibres parroquials, les quals podien ésser escrites «en idioma o lengua Catalana» (143); i les destinades a les actuacions oficials prèvies a la celebració del matrimoni, motivades per la quantitat de soldats i militars que ningú no coneixia: obligatorietat de les amonestacions (144-146); a evitar la convivència dels promesos abans de la celebració del matrimoni, malgrat que certa fama posés malestrugança en la no-convivència (147-148); les dites constitucions sinodals també prohibien els esquelets, que el 1765 també serien prohibits per llei civil (148-149).- J. P. E. [1992]

German NAVARRO ESPINACH, *Manufactures i artesans del Maestrat medieval*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núms. 41-42 (1993), 73-82.

Dins l'intent de «recuperar els artesans medievals com a objecte d'estudi per a la Història» (74), l'autor aplega ací notícies sobre tota mena de menestrals (aprenents inclosos, 76), des de ferrers a argenters, de diversos pobles del Maestrat, esparses en tota mena de fonts ja publicades (assenyalem la classificació i quantificació dels de Sant Mateu coneguts pels comptes de l'impost del morabatí, de València, ARV, *Mestre racional*, 77); algunes procedeixen directament del mateix arxiu, *Protocolos Notariales*.- J. P. E. [1992]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *La ramaderia al Maestrat Medieval: entre l'expansió i la crisi*, dins «Estudis Castellonencs», 5 (1992-1993), 255-274.

Les pàgines inicials resumeixen les etapes de la ramaderia al Maestrat després de la Reconquesta: ja les cartes de població s'encaminarien diversament, vers l'explotació agrària o vers l'assentament vilatà, aquest més integrador de la ramaderia. Aviat s'hi afegí l'orde del Temple. De fet, al cap de pocs anys els ramaders començaren a organitzar-se, i aviat és documentada una incipient activitat tant industrial com comer-

cial; a darrerries del segle XIV és coneguda la presència dels mercaders italians i la riquesa de documentació conservada en l'Archivio Datini, de Prato, pot conduir a pensar que tota l'activitat econòmica era en llurs mans; això no obstant, l'autor creu que hi hagué molta activitat mercantívola en mans altres que les dels toscans, els quals d'altra banda se servien de factors locals. En seria prova el testimoniatge dels arxius, els quals manifesten l'existència d'una oligarquia local, creixent en poder durant el segle XV en poblacions diverses. També a Vilafamés hauria actuat idèntica oligarquia. En l'apèndix són transcrits sis documents, datats entre el 1382 i el 1391, ara a Madrid, AHN, *Órdenes Militares*. Montesa, el principal dels quals és l'establiment enfitèutic de tota l'herba de Vilafamés a favor de la mateixa vila, atorgat pel mestre de Montesa, fra Albert de Tous (268-272); tres d'altres són complements d'aquest; els altres dos es refereixen a un possible frau en l'ús de l'herba del terme de Peníscola.- J. P. E. [9926]

Josep MIRALLES I SALES, *Espigolant pels arxius de Montesa*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 35 (julio-septiembre 1991), 3-6

Presentació i transcripció de quatre documents, tots en llengua catalana, la procedència arxivística dels quals no és precisada. Tres són del 1387 i el darrer del 1419. Fan referència a afers de persones del Maestrat: decisió d'ajudar un peniscolenc captiu de sarraïns a aplegar els tres-cents florins d'or del seu rescat; de defensar els drets a l'aigua d'un moliner de Sant Mateu; de foragitar de les Coves dues bagasses; i de sentenciar en un afer de Traiguera, si una penca de cansalada era de porc o de truja, amb informació sobre els respectius preus de venda.- J. P. E. [9927]

J. B. SIMÓ CASTILLO, *El papa Luna, señor del Maestrazgo*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Histórica», núm. 10 (1993), 95-138.

Després de l'exposició divulgativa de les vicissituds personals de Benet XIII relacionades amb les principals poblacions del Maestrat i amb Morella, cap al final hi ha indicació de documents municipals relatius a les vistes de Morella (estiu 1414), presents en el seu arxiu encara el 1751 (111-112) i unes quantes indicacions de documentació de l'Archivio Segreto Vaticano (127-129 [però, quant a la informació del 14 juny 1413, que tresoreria papal havia pagat «todo el mal causado en el incendio de la iglesia», cal precisar que només pagà els «ornamenta», els paraments]). L'apartat de la seva relació amb l'art informa de la butlla de concessió d'indulgències als que visitessin Santa Maria de Morella en certes festes, conservada a la mateixa vila, Arxiu Històric Eclesiàstic (132).- J. P. E. [9928]

Adolf SANMARTÍN I BESALDUCH, *El cabreve de 1587: una sistematització de la renta feudal montesiana*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 33 (Enero-Marzo 1991), 45-57.

La base d'aquest estudi és el volum de València, ARV, *Clerecia*, 2762, capbreu dels pobles del Maestrat Vell de Montesa, còpia notarial de l'original. L'autor ha aplegat totes les dades que fan referència a les percepcions senyoriales en cada una de les poblacions, dades que en cada cas ha sintetitzat en tres quadres: el dels drets derivats de la terra, de les pastures i dels immobles; el tribut pel servei rebut de monopolis senyoriales; i el corresponent als drets jurisdiccionals. Aquest esquema es repeteix per a

Sant Mateu (46-47), Traiguera (47-48), la Jana (49), Cervera (50), Càlig (51), Xert (51-52), Rossell (53) i Canet (53-54). La suma total diu que el mestre de Montesa percebia drets per 1424 finques rústiques, 150 immobles i 7 béns comunals (54); i per 11 molins d'oli, per 23 molins de gra, per 3 de no especificats, per 2 molins drapers, per 16 forns de pa, i per 28 bòviles (55).- J. P. E. [9929]

J. Mª CASTILLO DEL CARPIO, *Hacienda y fiscalidad en el Maestrazgo durante la primera mitad del siglo XVI*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núms. 41-42 (enero-junio 1993), 83-93.

Resum de tesi de llicenciatura. La base de l'exposició són sèries diverses de l'ARV, sobretot les de *Protocolos notariales*, completada amb *Generalitat*. Comença recordant la sobirania de la Generalitat del Regne de València en la imposició d'impostos i es fixa en la repercussió de dos al Maestrat, comarca de la qual concreta els pobles que hi pertanyien. Els impostos són: el 'Dret del General del tall del drap', arrendat per a cada comarca, i del qual tenim en sengles gràfiques tant la línia d'evolució, comparada amb la de preus, entre el 1502 i el 1544, com els arrendataris i les quantitats pagades per l'arrendament entre el 1502 i el 1549 (86-87); i el 'Dret del General de les mercaderies', l'arrendament del qual era únic per a tot l'antic regne, amb delegats en les poblacions principals; és publicat el quadre de les percepcions en cada poble entre el 1523 i el 1549; la font principal era Benicarló (90-91).- J. P. E. [9930]

Manuel SANZ DE BREMOND Y FRIGOLA, *Colón, Cardona, Ebrí (Apellidos en El Maestrazgo)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núms. 41-42 (enero-junio 1993), 109-124.

En la seva part de text, aquestes pàgines ofereixen notícies genealògiques de la raça 'Ebrí', extretes de València, ARV, *Inquisició*, i de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, i Archivo Histórico Militar. En llur casa pairal (121), a Alcalà de Xivert, posà Felip III de Castella. Hi ha arbre genealògic des de mitjan segle XV (114-115). Entre les il·lustracions hi ha un fragment d'itinerari del segle XV i transcripció de la portada de les *Ordinacions tocants a la custòdia y guarda de la costa marítima del Regne de València*, València, Jeroni Vilarrasa 1673 (119).- J. P. E. [9931]

Jaime SASTRE MOLL, *Canteros, picapedreros y escultores en la Seo de Mallorca y el proceso constructivo*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 75-100.

Els *Llibres de fàbrica*, conservats a l'Arxiu de la Seu de Mallorca, corresponents a la segona meitat del segle XIV, permeten a l'autor de presentar els diversos extrems que conflueixen en la dita obra: des de les pedreres d'on eren extrets els carreus, passant per les formes de transport i de càrrega i descàrrega i l'instrumental emprat en els diversos moments (77-88), fins als successius mestres de l'obra (83-91) i als escultors (92-94), sense oblidar els costos dels treballs i els jornals pagats, dades reduïdes a quadre (95-99). Assenyalem els dibuixos representant picapedrers a la feina, trets del *Llibre de fàbrica* del 1390 (100).- J. P. E. [9932]

Gabriel LLOMPART, *Maestros albañiles y escultores en el Medioevo mallorquín*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 249-272.

Transcripció total o parcial de vint-i-cinc documents, vuit dels quals procedeixen de l'Arxiu Capitular de Mallorca i els altres de l'ARM, *Protocols Notarials*, datats entre el 1305 i el 1497, el comú denominador dels quals és que contenen dades sobre 'lapicida' o 'imaginaire', i permeten de conèixer detalls tant de les condicions de treball com de les d'aprenentatge. Dos d'ells fan referència al convent dominicà de Mallorca, i ens en fan conèixer tres mestres en teologia: Pere Marc i Pere Corregger (262-262) i Joan Girard (268); particularment interessant és el primer, car, ultra dades sobre la configuració del convent, parla del 'studium' que, ultra la cambra, corresponia a un mestre.- J. P. E. [9933

Maria BARCELÓ CRESPI, *Notes sobre els Vilasclar*, picapedres, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 127-140.

Sèries diverses de l'ARM (*Reial Patrimoni*, *Protocols notarials*, *Gran e General Consell*, E. U.), fan conèixer contractes i condicions d'obres realitzadores per Guillem Vilasclar a Ciutat de Mallorca (129-131: obra del moll i del peu de Santa Caterina, 1454 i 1460; 131, aqüeducte de la porta del Sitjar, 1459; 133, reconstrucció del pont d'Inca, 1465 [cf. p. 447, núm. 9916]); també els pactats amb Cristòfor Vilasclar per a l'assortiment de pedra picada destinada a obres públiques; i les quantitats rebudes per obres de conservació al castell de Bellver (134-137). Les darreres pàgines proporcionen notícies esparses relatives a d'altres membres de la família (138-140).- J. P. E. [9934

Álvaro SANTAMARÍA, *Coyuntura política de Mallorca al morir Isabel la Católica*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 141-168.

Les primeres pàgines recorden la situació estructural de la corona en morir la reina Isabel el 1504 (141-146: fragment de l'ARM, AH 426, relatiu a les festes pel nou casament del rei el 1506, 143, nota 5). La part principal de l'article, basada en les sèries de *Gran e General Consell* i *Reial Patrimoni*, ultra el ja esmentat, d'on són transcrits fragments, àdhuc llargs, relatius sobretot a les posicions, canviants d'acord amb la bandositat que ocupava els càrrecs electius de govern, davant l'actuació decidida del lloctinent general del rei a Mallorca, Joan Aymerich, i dels seus assessors, el qual, després d'una informació oficial sobre la seva forma d'actuar (160-163), tornaria a Mallorca a exercir el dit càrrec el 1505 (165). Tot plegat hauria enfortit per als segles XVI i XVII les bandositats mallorquines.- J. P. E. [9935

Margalida BERNAT I ROCA, *L'Ofici de Ferrers. Algunes referències històriques (s. XIII-XVII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 169-216.

El 1543 calgué refer la documentació bàsica de la *Confraria dels ferrers*, perduda en un incendi; aquella reconstrucció es troba en l'actual còdex 62 de l'ARM, font del present estudi, que també aplega les dades proporcionades per altra bibliografia [assenyalem que les pàgines de Gabriel Llopart, resumides més amunt, contenen un fragment de contracte, del 1494, entre els sobreposats i prohoms de l'Ofici dels Ferrers d'una banda, i el picapedrer Joan Oliver de l'altra, sobre obres en l'església de Sant Eloi, del dit Ofici: 270, XXI]. Aquest englobava dinou professions, dels ferrers i manys als manescals, les quals es dividien en 'ferrers d'obra grossa' i en 'ferrers d'obra prima' (173-175); la categoria econòmica tendí a pujar dins la ciutat, tal com demostren les tres llistes de contribució

dels anys 1478, 1576 i 1685 (177-179); la jerarquia interna constava d'aprenents o mosos (182-183), i fadrins (184-185), els quals després de l'examen (185-186) esdevenien mestres (187); aquests, per elecció de sac i sort, podien ésser responsables de la vida de la confraria en concepte d'un dels dos sobreposats (187-189), dels deu prohoms (189), de clavari o bé d'oïdor de comptes (190); no mancava el possible soci capitalista, anomenat 'senyor de la ferreria' (191). La confraria es féu càrrec de l'assortiment de primeres matèries mitjançant la 'botiga del carbó' i la 'botiga del ferro' (192-195). Dins la ciutat, les ferreries es concentraven de forma notable, potser per conveniència mercantívol i per assortiment d'aigua, en la parròquia de Santa Eulàlia (192-200). Les pàgines 202-215 ofereixen gràfiques significatives de la importància econòmica dels ferrers dins la ciutat i plànols de llur distribució topogràfica.- J. P. E. [9936]

Alvaro SANTAMARÍA, *Sobre la incidencia del corsarismo en Mallorca en la primera década del siglo XVI*, dins «Studi Boscolo», II, 465-482.

L'autor esbossa la incidència del corsarisme damunt l'illa de Mallorca entre el 1500 i el 1509, abans de la conquesta de Bugia el 1510. Darrerament, el perill havia crescut no pas pels nord-africans, sinó pels turcs (467), personificats per Camallitx, detectat el 1501 en la Mediterrània Occidental (468). A base de fons diversos de Ciutat de Mallorca, ARM, l'autor ressegueix l'evolució dels esdeveniments tant al Nord d'Àfrica (preses de Mazalquivir, Cazaza, Penyal de Vélez i d'Orà) com dels preparatius mallorquins de defensa, tant abans del 1505 (468-477) com entre el 1505-1509, en què foren particularment eficaços els 'senyors de barquetes' (480-481), «contrapunto de las depredaciones de los corsarios barberiscos y turcos en el mar Balear» (480).- J. P. E. [9937]

Pere FIOL I TORNILA, *Aportació de l'església mallorquina a l'evangelització del nou món*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 66 (1993), 31-43.

Aplec de notícies sobre membres dels diversos ordes religiosos que marxaren a missionar a Amèrica. Destaquen, també per llur obra escrita, Antoni Garriga (32), Antoni Llinars i Maçanet, amb els seus col·legis per a la formació de missioners i els seus escrits (33-35), i Juníper (Miquel Josep) Serra i Ferrer (35-39).- J. P. E. [9938]

Emilio BEJARANO, *Estructura urbana de la Palma preindustrial en el siglo XVIII según la localización de las actividades de transformación y abasto (aproximación)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 333-352.

Pàgines descriptives de la concentració sòcio-econòmica d'activitats menestrals en diversos punts de Ciutat de Mallorca abans del segle XIX, en part basada en fons inèdites de l'Arxiu [Municipal?], *Extraordinaris Universitat, Resolucions de l'Ajuntament*, i *Audiència* (334, nota *). I així repassa aquells barris ciutadans on es concentraven certes activitats mercantívoles o industrials (337-343); i, en sentit invers, la localització preferencial dels obradors de certs oficis [vegeu més amunt el resum de l'estudi de Margalida Bernat i Roca dedicat al gremi dels ferrers, núm. 9936]; ací una de les fonts són les *Ordinacions del mostassaf* del 1458 (348).- J. P. E. [9939]

Josep JUAN I VIDAL, *L'evolució de la producció vitícola a Mallorca entre els segles XIV i XVIII*, dins *Vinyes i vins*, I, 409-417.

La producció de vi a l'illa de Mallorca és coneguda a base d'allò que el Patrimoni Reial (ARM) ingressava en concepte de participació en el delme, diversa en les zones reials i en les cavalleries, diversitat coneguda per la *Relación del modo y forma en qué y cómo se distribuyen las rentas decimales de la isla y obispado de Mallorca...*, inèdit a l'Arxiu Capítular de Mallorca, núm. 16418. Les pàgines presents resumeixen les notícies sobre producció (quantitats i principals zones productores successives) i problemes associats fins a tot el segle XVIII, com el de la necessitat de proteccionisme legal de la producció vínica mallorquina, que esclatà sobretot en sessions del Gran e General Consell del 1488 (412), i es concretà en condonació de la part del delme degut al rei a aquells que plantessin mallols durant els segles XVI i XVII (415-416); a 415 hi ha quadre d'allò que representava per a la tresoreria reial el delme de cada un dels productes en el conjunt d'aquest tribut. Durant el segle XVIII, el preu pagat pel dret reial a percebre delme del vi a Mallorca gairebé es doblà entre el 1730 i el 1770 i cresqué en més d'un 40% entorn el 1778 per la comercialització de l'aiguardent (416-417). Canvià de manera significativa el primer lloc de les poblacions mallorquines en la tributació pel delme del vi: de Ciutat de Mallorca, passà a Inca i a Alcúdia durant el segle XVI, i a Felanitx el segle XVIII.- J. P. E. [9940]

Carles MANERA, *Viticultors a Mallorca. L'avenç de la vinya el segle XVIII*, dins «Estudis d'Història Agrària», 9 (1992), 41-71.

Les dades relatives al delme reial rebut de la vinya, ara a Ciutat de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni*, lligall 1.308, completades amb les d'altres fons com és ara Felanitx, Arxiu Municipal, i àdhuc particulars com Deià, Ca l'Abat, Arxiu de la Família Capó, permeten a l'autor d'establir des d'una perspectiva econòmica, un quadre de les quantitats ingressades pel dit concepte entre el 1729 i el 1812 en les poblacions de Felanitx, Porreres, Binissalem, Santa Maria, Sencelles, Campos, Inca, Lluçmajor, Manacor i Alaró; el 1775 la suma total arribà al màxim de 7762 lliures mallorquines (65-66); també hi ha taules del comerç de cabotatge Palma-Felanitx-Palma el 1776 i el 1787 (67-68), d'exportadors d'aiguardent els anys 1771 i 1772 (69-70) i de carregadors d'aiguardent a Amèrica des del port de Ciutat (71). En el curs de l'exposició són resumides les dades conegudes sobre l'evolució del cultiu de la vinya a Mallorca en l'Edat Moderna (42-50); i, des d'un punt de vista social, en són ofertes de noves, sobretot prosopogràfiques, dels compradors del delme del vi (51-52); també hi ha la llista dels comerciants que introduïen aiguardent a Ciutat de Mallorca des de Felanitx, 1771-1772 (57).- J. P. E. [9941]

Jaume SUAU I PUIG, *El món rural mallorquí, segles XVIII-XIX*. Pròleg d'Emili GIRALT I RAVENTÓS (Biblioteca d'Història dels Països Catalans, 8), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1991, 336 pp.

L'autor formula així el seu objectiu: «escatir alguns dels trets bàsics del món rural mallorquí —en un període caracteritzat per l'existència d'importants canvis històrics a l'estat espanyol, com és el comprès entre els anys centrals del segle XVIII i els del segle XIX—» (13), a base dels fons indicats en la pàgina 12, en els quals, segons el prof. Giralt, l'autor va reunir «una abundantíssima informació» (8). L'exposició comença amb un capítol dedicat a repassar i a avaluar les aportacions realitzades abans d'aquest treball de l'autor (17-53). [Els límits cronològics de l'obra superen considerablement els d'aquest anuari i per això aquest resum es reduirà a assenyalar els temes dels successius capítols, dins els quals es poden trobar dades de primera mà relatives al segle XVIII]: *Les formes de cessió de la terra* (54-75), *Els grans arrendataris* (76-97), *La renda de la terra* (98-158), *El*

règim senyorial mallorquí als segles XVIII-XIX (159-196), i *El món rural mallorquí: una realitat diversa, complexa i dinàmica (197-284)*. Cada un dels capítols és completat amb quadres, que en alguns d'ells són nombrosos (vint-i-un en el darrer), quadres i gràfiques que segueixen en els apèndixs, dedicats en particular a renda, a quantificació de propietats, a preus, a l'avaluació del *Cens de Floridablanca*, a densitats de població, i a d'altres aspectes econòmics i demogràfics (287-330). Hi ha taula de referències historiogràfiques (331-334).- J. P. E. [9942]

Manuel OLIVER MORAGUES, *Del vi a l'aiguardent. Mallorca XVIII-XIX*, dins *Vinyes i vins*, I, 463-480.

La base documental és constituïda per Ciutat de Mallorca, Arxiu Municipal, completat per l'ARM i per algun de particular, ultra les biblioteques de la Real i del Marquès de Vivot. L'autor recorda que tant com la terra és a Mallorca avara per al gra és excel·lent per a la vinya; i que de fet en el segle XVIII el seu cultiu cresqué, no tant per a l'obtenció de vi com per a la de l'aiguardent (463-465). De sempre la Part de Muntanya era oliera i la Part de Pla, ultra oli, produïa vi i gra, i l'autor es fa dues preguntes: origen i evolució de les comarques vitícoles; i relació inversa entre vàlua del vi i destil·lació d'aiguardent (466). Constata el desplaçament de la vinya, del Nord (Alcúdia) al Sud (Binissalem, Alaró, Santa Maria), que fou també un desplaçament de qualitat, raó per la qual Alcúdia defensà les seves prerrogatives legals durant el segle XVIII, però seguí davallant (467), car els seus vins, a diferència dels de Binissalem i d'Alaró, no resistien el primer any sense captrencar-se (468); de més a més, la Serra de Tramuntana, a base de ceps emparrats arreu, produïa vins de qualitat i de molt preu: moscatell, malvasia... (469); tindríem, doncs, tres esgraons de qualitat (470). L'aiguardent era la solució per als vins inferiors, el mallorquí s'assegurà estima internacional a mitjan segle XVIII, i hom en subratllava també els beneficis sanitaris per a les poblacions de zones humides de la part de Llevant (471); era beguda per a jornalers (473), i des de mitjan segle XVIII, hom anà constatant els abusos a què era exposat; sabem d'Alcúdia que el 1783 la mitjana de consum anyal de vi i d'aiguardent per habitant era de 77 litres de vi i 5'4 d'aiguardent. Els abusos portaren a la decadència en el segle XIX (474).- J. P. E. [9943]

Antoni Ignasi ALOMAR I CANYELLES, *Les restes de Sant Domingo i de Nostra Senyora de la Victòria*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 387-416.

Començats immediatament després de la conquesta, ambdós edificis foren enderrocats el 1837 per prescripció de la Junta de Enajenación, però són, també en aquestes pàgines, documentats en nombre de fonts anteriors al segle XIX, entre les quals destaca l'inèdit de fra Tomàs Febrer, *Breve resumen o recuerdo histórico...*, ara a l'ADM, MSL/179-181; ací són aplegades notícies de llur estructura arquitectònica i de llur ornamentació, amb constants referències a edificis paral·lels dels Països Catalans. Tant les dades documentals com el *Pla d'Antoni Garau* del 1644 (401) porten a localitzar ambdós edificis al costat de l'Almudaina en direcció a la Plaça de Cort (cf. 405).- J. P. E. [9944]

Albert BARELLA I MIRÓ, *Matadepera i Sant Llorenç del Munt a la cartografia antiga de Catalunya*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 36 (desembre 1993), 11-24.

A base de seixanta-set mapes dels segles XVII al XIX, on figuren «gairebé tots els mapes coneguts dels segles XVII i XVIII relatius a Catalunya, [i] una representació dels mapes de les terres catalanes del període esmentat» (11-12), l'autor estudia les cinc modalitats de col·locació i les diverses grafies dels topònims esmentats tant en els mapes de tradició holandesa com en els d'escola parisenca (13-14) i en els autòctons del segle XVIII, de tots els quals dóna llista en les pàgines 14-17, amb indicació dels fons catalans on se'n poden trobar exemplars: Institut Cartogràfic de Catalunya, AHCB, i Fundació Caixa de Catalunya. Les pàgines finals (19-24) presenten croquis dels diversos esquemes de localització dels esmentats topònims en la cartografia estudiada i reproducció de la corresponent comarca en cinc mapes datats entre el 1690 i el 1760.- J. P. E. [9945]

Joan Baptista GALÍ i BARBA, *Llibre de notes dels hereus de can Torres. Matadepera 1699-1824*, dins «Terme. Terrassa», núm. 8 (novembre 1993), 29-37.

El dit volum, ara a Terrassa, AHT, fou iniciat el 1699 per Pere Batlles i Torres i continuat per Isidre Batlles i Torres des del 1746; és mancat dels fulls corresponents als anys 1704-1726. Conté dades dels avantpassats (29) i dels comptes i esdeveniments que afectaven can Torres, alguns dels quals són ací transcrits en llargs fragments, entre els quals hi ha crides reials (32-33), informació d'anys de secades (33), un remei casolà per a guarir porcs (35), descripció d'un aeròlit (34-35), i de l'arribada de l'arxiduc Carles a Barcelona el 1705 (35-36); també hi ha notícies de moviment de tropa durant la Guerra de Successió (36-37).- J. P. E. [9946]

Albert BENET i CLARÀ, *El conreu de la vinya al Pla de Bages els segles X-XI*, dins *Vinyes i vins*, II, 241-264.

L'autor indica que aquestes pàgines corresponen «a diverses parts de la nostra tesi doctoral, en la qual estudiarem la ciutat de Manresa des dels orígens fins al segle XI, i en especial els dos darrers segles» (241: [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 455-456, núm. 4237]). Ací comença presentant el nombre de compra-ventes tant de camps de terra en general com de vinyes en particular fins al 1100, on hom pot veure el creixement de les de vinya fins a superar les de terra (244: quadre); són també indicades les dades de documents i les arqueològiques en relació a cellers i trulls (245-249), en relació a preus (dades reduïdes a dos quadres, dins o fora el terme de Manresa, 252-253), amb particular esment del sistema de 'complantació' (254-257). Hi ha nous quadres dedicats als drets de plantació (258), i als esments de trulls (258-259), de recipients de vi (259), i de vinyes, molls i varietats de vinya (260). Hi ha quatre pàgines de croquis de trulls (261-264).- J. P. E. [9947]

Joan BUSQUETS [i DALMAU], *Nova pretensió d'un bisbat per a Manresa al segle XVII. L'oposició de Vic i de Girona*, dins *I Congrés Església*, I, 285-293; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 285-293.

Desestimada a favor de Solsona com a seu de bisbat en temps de Felip II, la ciutat de Manresa, sense consultar els possibles afectats, insistí en les seves pretensions el 1635 en un *Memorial en derecho a la catòlica y real magestad... por la ciudad de Manresa... sobre la restitución de su dignidad obispal...*, imprès a Madrid el 1635 (288). La proposta dividia en dos el bisbat de Vic i suggeria que fos recompensat amb la incorporació de les zones de Cam-

prodon i d'Olot, cosa que afectava el bisbat de Girona; per això, ambdós capítols i els respectius bisbes s'oposaren a la proposta (290: transcripció de la resolució capitular gironina, d'ACG, *Resolucions capitulars*, vol. 22), que resultà aturada i, després de la Guerra dels Segadors, oblidada.- J. P. E. [9948]

Antoni BORRÀS I FELIU, *La Cova de Sant Ignasi de Loiola de Manresa durant els segles XVII i XVIII*, dins *I Congrés Església*, II, 595-615; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 595-615.

L'aportació de noves dades entorn la Santa Cova de Manresa és possible gràcies a l'ingrés en l'Arxiu de la Província de Catalunya de la Companyia de Jesús, a Sant Cugat del Vallès, d'un plec de pergamins, desapareguts el juliol del 1936, que permeten de conèixer problemes econòmics provocats per l'expulsió del 1766; abans, però, l'autor espigola de les declaracions dels testimonis de processos judicials (un dels quals acabà en concòrdia: 601; —l'altre pretenia que la cova autèntica era en el convent dels caputxins—, entre les cases dels jesuïtes i dels caputxins de Manresa, existent en el mateix arxiu), les dades relatives a la Cova entorn el 1603 i a les obres que hi foren començades i per raó de plets parades durant el segle XVII (599-608). De després de l'expulsió, és resumit l'*Estado general de los bienes raíces que se han de vender de la casa de la Santa Cueva de Manresa...* (609), especificats en un dels apèndixs (615), on també és publicada la petició del col·legi de Manresa a tota la Companyia de Jesús que aquesta es fes càrrec de les despeses de manteniment de la Cova, 1699 (610-611).- J. P. E. [9949]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Mataró 1453. Efectes i emmarcament del terratrèmol de 1448*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 46 (abril 1993), 3-21.

Tres nous documents, ací transcrits (13-16), dos dels quals procedeixen de l'ADB, *Gratiarum*, 34 i 35, datats el 1438, pels quals el bisbe de Barcelona facultà fra Antoni, bisbe de Sulcis, a consagrar la capella dels sants Martí i Miquel, i dóna permís d'acaptar a fi de reconstruir l'església parroquial de Marató, mig derruïda pels terratrèmols; l'altre és d'ACA, *Canc., reg.*, 3158, i és concessió de la reina Maria, lloctinent d'Alfons dit el Magnànim, a unes peticions de Mataró, transcrites en la resposta reial, encara consegüents el dit terratrèmol, entre les quals hi havia la capacitat de les autoritats locals de promulgar ordinations en afers de la vila. L'autora, amb referència a d'altres casos de Catalunya, reconstrueix els esdeveniments locals en la introducció (6-12) i reporta en nota nombre d'altres fonts i publicacions (17-21).- J. P. E. [9950]

Joaquim LLOVET, *L'ocupació de Mataró per les tropes de Felip IV (1652)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 46 (abril 1993), 21-23.

Resum dels esdeveniments bèl·lics del setembre del 1652, que conduïren a la rendició tant de Mataró com de la Torre damunt la Marina a l'exèrcit de Felip III de Catalunya-Aragó. La narració resumeix la *Relación... de lo sucedido a las armas de Su Magestad en la toma del puerto de Mataró...*, manuscrit de Madrid, BN, ms. 2383, ff. 121-123.- J. P. E. [9951]

M. S. i P., *Manuale dels vicaris (VI)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 45 (gener 1993), 38-43.

Transcripció de quatre documents registrats en el *Manual del vicari Ignasi Renui i Padró*, de Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Arxiu del rector*, datats els anys 1771-1773. Són uns capítols d'obligacions d'una de les quatre capellanies vinculades a la parròquia; una rescissió de contracte d'esposalles; unes declaracions sobre béns del rector moribund, Benet Vila; i acta certificant la defunció d'un mariner mataroní prop les costes de Xile.- J. P. E. [9952

Andreu MURILLO I TUDURÍ, *La societat menorquina en temps d'Antoni Febrer i Cardona*, dins «Randa», 32 (1992 = Història i Societat a les Illes Balears, segles XVIII-XX), 5-39.

Hi ha dues parts ben diferenciades en aquestes pàgines. La primera resumeix dades relatives a la situació socio-econòmica, sobretot de Maó, durant els segles XVI-XVIII (moviment d'establiments de 'llocs' en enfiteusi, configuració de les famílies senyorials personificades en la d'En Febrer, 6-16); la segona, a base de constants transcripcions de documents sencers o de fragments, de Maó, Arxiu Històric, ens presenta les tensions entre les dues ciutats de Maó i de Ciutadella entorn de la capitalitat de l'illa, tensions que impliquen la mateixa constitució política fonamental amb el problema de si Menorca seguia gaudint de l'estatut anterior a la Nova Planta; moment particularment viu de les dites tensions fou el de la localització de la seu del nou bisbat de Menorca el 1795 (17-30). Documentació de començos del segle XIX confirma que fins aleshores tant la predicació com l'escola havien estat sempre en llengua catalana (34-36). Les darreres pàgines són dedicades a la bibliografia (36-39).- J. P. E. [9953

Josep GALOBART I SOLER, *L'església parroquial de Santa Maria de Moià i els seus constructors (1673-1749)*, dins «Modilianum», 8-9 (juny-desembre 1993), 5-146.

L'apèndix documental presenta transcripció sencera de vint-i-tres documents datats entre el 1673 i el 1747, vint-i-un dels quals procedents d'ACA, *Notarials. Manresa*, volums diversos: són els successius contractes coneguts (l'inicial no s'ha trobat), destinats a l'acabament de l'església parroquial, a la construcció del campanar i a la d'algunes de les capelles del dit temple (79-145); entre el 1730 i el 1736, la majoria de contractes són establerts amb Josep Morató i Sallés (112ss.); cal fer esment particular de les *Ordinacions dels obrers de Santa Maria de Moià* (121-128), dins les quals és integrada la *Consueta* dels mateixos (122ss.). Aquests documents, completats amb d'altres de l'Arxiu Parroquial de Moià i del Museu Arxiu Casa Rafael Casanova, i amb les dades proporcionades per publicacions diverses, permeten a l'autor de refer la trajectòria de les dites construccions i d'afegar notícies sobre alguns dels mestres d'obres (40-45). Aquest estudi central és completat amb unes pàgines inicials de Roser Portet i Capdevila entorn l'art barroc de l'església de Moià (1-4) i amb les finals, en les quals Jordi Sarri i Vilageliu n'estableix la planimetria, amb reproducció de plànols tant del temple com del campanar (147-150 i quatre despleables).- J. P. E. [9954

Josep GALOBART I SOLER, *Una obra perduda de Joan Francesc Morató: el retaule de Sant Isidre de l'església parroquial de Moià*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XV (1993), 177-184.

El 1696 fou contractada la construcció del retaule esmentat en el títol; el contracte, ací transcrit (182-184), es conserva ara a Barcelona, ACA, *Notarials. Manresa*. El retaule fou construït i figurà a Moià fins al juliol del 1936 (181); en resten records literaris, ací reproduïts (180).- J. P. E. [9955

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Peix i carn: dos productes sota la tutela del municipi. Montblanc al segle XVIII*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 11 (1993), 175-201.

En realitat el tema d'aquestes pàgines és l'arrendament dels drets de venda pública de peix salat (176-189), d'oli (190-191) i de carn (192-201), amb particular atenció als canals d'assortiment dels productes, a les relacions entre els diversos concessionaris, als prets relacionats amb els monopolis, i al consum dels veïns, a base de documentació de Montblanc, Arxiu Parroquial, completada per d'altra de Tarragona, AH, *Notaria de Montblanc*. Per a tots tres casos, l'exclusiva dels quals era en mans del comú, tenim en primer lloc el resum de la respectiva taba no sols de Montblanc, ans també de poblacions veïnes, seguida de les notícies complementàries relacionades amb el consum (per exemple, dies de dejuni i d'abstinència, en relació al consum de carn o de peix), amb els arrendataris i llurs fiadors i amb els llocs d'origen dels productes, en particular el peix, en un 83% valencià, redistribuït a Reus (185-186). Hi ha dos punts especials: el fet que, a diferència d'altres viles, no s'apliqués a Montblanc la llibertat de venda de peix, decretada pel rei el 1783 (182-183), i el contenciós del Comú amb la Comunitat de Preveres, entorn al dret d'aquests a tenir carnisseria pròpia (197-200). Hi ha gràfiques del preu de l'arrendament del peix salat (179), dels oficis d'aquests arrendadors (185) i dels preus dels tres arrendaments (189).- J. P. E. [9956]

Josep CERDÀ I BALLESTER, *Notes referents a reliquiaries de l'església de Montesa*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 33 (Enero-Marzo 1991), 67-74.

Aquestes notes relatives a reliquiaries recents, transcriuen i reproduïxen fotogràficament l'acta del 1785, certificant que de la Santa Espina conservada per l'Orde Militar de Montesa n'havia estat extreta una part, donada a la parròquia de la mateixa població (68 i 74).- J. P. E. [9957]

Maria BONET DONATO, *Las cartas de población y la renta feudal en el dominio hospitalario del Montsià (s. XIII)*, dins «Misc. Altisent», 551-571.

Intent de visió global de les *Cartas de poblament* de la dita comarca, atorgades entre el 1220 i el 1280. L'autora no admet que «colonización, repoblación y concesión de cartas de población son sinónimos» (553), ja que «no puede negarse la preexistencia de moradores en el lugar» (554); l'atorgament de cartes de població, encaminat a assegurar habitants en un lloc dins les relacions feudals, mitjançant l'actuació d'intermediaris, anomenats 'divisores' o repartidors (556-558), s'hauria relacionat al Montsià amb la conquesta de València (554-557). Les pàgines següents subratllen allò que pot ésser l'esquema comú de les dites cartes (557-462), amb especial atenció a la de l'Aldea, perquè els pobladors eren una comunitat de sarraïns: «conserva básicamente la misma estructura que las otras» (563), però «muestra una presión señorial importante y superior a la de las cartas de población cristianas» (565). Les cartes contenien 'generosas concesiones' a esquer de pobladors, però «la renta feudal descrita en las cartas es sólo una parte del total de la misma» (570).- J. P. E. [9958]

Vicent GARCIA EDO, *Notarios de Morella y Aldeas entre los siglos XIII a XVI. Identificación y «Signum notarial»*, dins «Estudis Castellonencs», 5 (1992-1993), 5-61.

Poques poblacions valencianes posseeixen un fons tan complet i nombrós de documentació notarial, molta d'ella en la mateixa població, Arxiu Històric Eclesiàstic; o a Madrid, AHN, *Pergamins de Benifassà i Ordenes Militares. Montesa*; Castelló de la Plana, Arxiu de la Diputació; Tortosa, Arxiu Municipal, *Calaix de Morella*; i en els arxius municipals de Benassal, Castelló de la Plana i Onda; Barcelona, ACA; i València, ARV, *Cancelleria reial* (9-10). L'autor ha pogut comptar fins a 329 notaris, aplegats primer en llista alfabètica, on, de més a més, consten els anys i lloc d'exercici (14-21); després en llista cronològica, on és assenyalada alguna qualificació relativa al notari i lloc o llocs on es conserva documentació seva (21-38); clouen l'article vint-i-tres làmines, en cada una de les quals hi ha deu reproduccions dels respectius signes notarians (39-61).- J. P. E. [1995]

Xavier PUIGVERT I GURT, *Foc real i foc fiscal al terme d'Olot durant el segle XIV*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals», (1992-1993), 105-121.

Aquestes pàgines informen primerament d'allò que autors diversos han dit de la demografia olotina del XIV (107-109); després, de diverses classes de recomptes (fogatges, bovates, talles), que estudia fins a reduir-los a quadre sinòptic (consten 403 persones en el bovatge del 1327; 274 persones en el del 1379) (114). Arriba a la conclusió que la Pesta Negra féu perdre el 25% d'habitants a Olot i el 30-35% a les parròquies veïnes (119). Hi ha dues pàgines de bibliografia (120-121).- J. P. E. [1996]

Miquel PUIG I REIXACH, *Notes de demografia olotina del segle XVIII: els recomptes de 1716-1720*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», (1992-1993), 165-198.

La *Nova Planta* comportà nous recomptes demogràfics els anys entre el 1716 i el 1720, en els quals, ultra els caps de casa, eren comptabilitzades totes les «persones que conviuen en cada unitat familiar» (168). Presentats els quatre recomptes, conservats a l'Arxiu Municipal (169-170: *Catàleg i aranzel de tots los veïns de la vila i terme d'Olot...* del 1716; *Relació de totes les dones, minyons i minyones de la vila i terme d'Olot...* del 1718; *Relació individual de tots los habitants de la vila d'Olot...* del 1720; i *Relació de les persones que componen la vila d'Olot...* del mateix any), la comparació dels quatre permet de refer la majoria de famílies olotines (171-174), però l'autor es fixa en la darrera relació perquè agrupa els habitants en categories sòcio-laborals (cf. 186-188), tot i que dona nombres notablement inferiors per a la població de menys de quaranta anys (178), disminució que no respondria al moviment demogràfic certificat pels registres de l'Arxiu Parroquial (192-183); i així, l'autor proposa causes diverses que expliquen la dita disminució, des del fet que no hi figuren els pobres (178) fins a l'acordament en exèrcits espanyols o francesos per a diverses expedicions bèl·liques o guerres d'aquells anys (193-196).- J. P. E. [1996]

Joaquín APARICI MARTÍ, Ana Victoria FRANCH SANTOS, *Regesta de documents en pergami de l'Arxiu Històric Municipal d'Onda*, dins «Estudis Castellonencs», 5 (1992-1993), 609-634.

Presentació i resum en forma de regest de «poc més de cent regestes de documentació» (611) damunt pergami, pertanyents a l'Arxiu Històric Municipal d'Onda; ultra la data i el resum del contingut, el regest conté el nom del notari i les dades materials del pergami (si s'escau, també assenyalava quelque altre detall). Les dates extremes són els anys

1258 i 1674, seguint la successió dels quals són ací ordenats els pergamins (612-628). És, en general, documentació econòmica, a través de la qual hom podria estudiar el successiu endeutament del comú d'Onda per carregament de censals. Compareix un Domènec Ros d'Ursinis, dels Ros d'Ursinis (= Rosso de Ursinis), mestre en arts i en medicina de València entre els anys 1409-1456, en què ja havia mort (618-620). Hi ha taula d'antropònims (628-632) i reordenació d'acord amb la numeració que cada pergami té en el dit fons (632-634).- J. P. E. [9962]

Juan BARRIO, *El control del mercado vinícola en Orihuela durante la Baja Edad Media. Siglos XIII-XV*, dins *Vinyes i vins*, I, 419-429.

Per al segle XIII només és coneguda la prescripció del rei de Castella, Alfons X, protegint el cultiu del gra contra el de la vinya, política inversa a la dels reis catalano-aragonesos (420); la producció agrícola és coneguda pels delmes del 1436-1437, de València, ARV, *Mestre racional*: el gra i en concret el blat seguia essent la producció predominant (el 73%), en la qual el vi només representava un 5'7% (421: quadre), equivalent a uns 40.000 cànters (422). Jaume II i Pere el Cerimoniós protegiren la producció oriolana de vins i per això l'Archivo Municipal d'Oriola, *Copiador*, permet de conèixer les peticions de portada de vins forans a la ciutat en la primera meitat del segle XV, en general atorgades si eren per a «vin grech de Nàpols» o, en general, de major qualitat que el local (423-426); damunt el quarter de vi pesava una sisa municipal de tres diners fins al 1433, que després fou de quatre (427-428). La darrera pàgina recorda les denominacions medievals d'atuells destinats a contenir o transportar vi (429).- J. P. E. [9963]

José Luis MELENDRERAS GIMENO, *Fiestas de exaltación al trono del rey Carlos III de Borbón en la ciudad de Orihuela*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 531-548.

La documentació relativa a les dites celebracions es conserva a Múrcia, Archivo Municipal, dins el llibret de Juan Bautista Cazorla, *Proclamación del año 1759, quando entró a reynar Carlos III... con que la Ciudad de Orihuela...*, on trobem descripció de les peces efímeres i transcripció de les set correlatives inscripcions llatines i de nombre d'estrofes, normalment tercetes, en castellà.- J. P. E. [9964]

Christine RENDU, *Quelques jalons pour une histoire des forêts en Cerdagne: le massif d'Osseja entre 1030 et 1430*, dins «Misc. Ponsich», 245-251.

Pierre Bonnassie havia constatat que després del segle X la pressió demogràfica damunt la Cerdanya hauria minvat, però, això no obstant, haurien continuat les arrancades de bosc per al cultiu; al segle XV, en canvi, el bosc només hauria estat valorat pels arbres. L'autora es proposa de resseguir aquesta evolució gràcies a cinc documents, datats entre els anys indicats en el títol, i ací analitzats en llurs dades relatives al bosc i a les arrancades de terres, completats amb els resultats d'anàlisis químiques i de ràdiocarbó (247-248). El 1160 calia prendre mesures per a parar la deforestació (248); el 1303, el rei de Mallorca taxava els lots d'arbres talladors, i el 1345 Pere el Cerimoniós promulgava una reglamentació general per als boscos de Rosselló i de Cerdanya, defensant-los de nous forns de calç de producció industrial. El 1400 i 1434, la deforestació era tal, que ja havia començat la invasió i destrucció de les masses boscoses que sobreviuen, conculcant drets comunals ad-

quirits (249). La utilització per a pasturatges, regulada el 1387, hauria contribuït a men-
tenir la deforestació (200).- J. P. E. [19965]

Pere TRIJUEQUE I FONALLERAS, *L'església parroquial de Santa Maria de Palamós. Notes inèdites*, dins «Estudis del Baix Empordà», 12 (1993), 107-149.

A base dels quinze documents, datats entre el 1512 (127) i el 1625 (142), ací transcrits 'in extenso' de l'Arxiu Històric de Girona, *Protocols Notarials. Palamós*, i d'altres notícies de fonts diverses (Girona, ADG, *Litterarum i Visites pastorals*; Palamós, Arxiu Municipal, *Llibre del consell*), l'autor completa tant les dades relatives a la construcció de l'església (i de la capella que la precedí: 108-110), com a la disposició dels seus retaules. Alguns d'aquests documents són capítols per a la construcció d'una part de l'església (124-126), i dels retaules dels sants Cosme i Damià (127-128) i de l'altar major (129-135), aquest començat per Isaac Hermes [cf. ATCA, XIII (1994), 537-538, núm. 9169], a qui la mort impedí d'acabar-lo (136-137). L'article és completat amb una cronologia de les campanes entre el 1474 i el 1625 (146), amb la distribució de les capelles en l'església (147), i amb la llista dels rectors o ecònoms de la parròquia del 1429 ençà (148-149).- J. P. E. [19966]

Pere TRIJUEQUE, *La capella de nostra Senyora de Gràcia (Palamós)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 12 (1993), 224-225.

Presentació i transcripció del document de donació del pati per a la construcció de la dita capella el 1506. El document és de Girona, AH, *Protocols Notarials. Palamós*, 46.- J. P. E. [19967]

Mathias DELCOR, *Le retable de la Mare de Déu de la Llet de Jaume Serra, à Palau de Cerdanya*, dins «Misc. Ponsich», 329-334.

La descripció iconogràfica del retaule és completada amb transcripció dels versos del *Miserere* i del *Magnificat*, copiats en les pintures; dels fragments de la *Llegenda àuria* sobre la Dormició de Maria, font d'una de les taules; i d'altres documents de Perpinyà, ADPO, o de Puigcerdà, AHC, *Protocols notarials*, relatius a membres de la família Fabre, de Palau, possibles donants del retaule.- J. P. E. [19968]

Eduard VIVAS i LLORENS, *Panissars històric i monumental*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 26 (1993), 35-58.

L'autor intenta d'aportar elements de judici que ajudin a clarificar el recorregut de la via romana pel Pirineu, com eren els Trofeus de Pompeu a Panissars; per què damunt llurs runes fou construït un monestir; i com s'explica que tot ens hagi pervingut sota terra. Per a la clarificació aporta fragments de textos d'historiadors romans, ací transcrits i traduïts (44-45), com també referència o transcripció de documents d'entorn de l'any Mil (51-53). Això li permet de proposar certes reconstruccions de monuments i la llista dels priors del monestir, el qual, en virtut del *Tractat dels Pirineus*, resultà partit pel mig amb l'església a l'Estat Francès i el convent en l'Estat Espanyol; l'església fou enderrocada a fi d'aprofitar la seva pedra per a la construcció del castell de Bellaguarda. Hi ha transcripció d'un paràgraf del testament d'un dels darrers priors, Damià Tutau i Gres, del 1767 (57).- J. P. E. [19969]

Vicent PITARCH, *Contribució a l'etimologia de Penyagolosa*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 477-485.

La segona part del topònim (-golosa) segueix essent a hores d'ara un enigma (484), malgrat les hipòtesis que des de segles es van acumulant, entre les quals és ací transcrita la d'Antoni Josep Cabanilles (479 = colossal); al final, són també transcrits els fragments que l'esmenten en altres tantes *Cartes de poblament* que van del 1213 al 1382, publicades en anys diversos de la mateixa revista (485).- J. P. E. [19970

Valentí GIRBAU I TÀPIES, *Vida parroquial a la Plana de Vic a finals del segle XVII*, dins *I Congrés Església*, II, 345-356; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 345-356.

Aquestes pàgines es limiten al temps del bisbe de Vic, Antoni Pasqual (1685-1704), i es basen en les visites pastorals de l'Arxiu Episcopal de Vic i en les *Consuetes* de diverses parròquies de la Plana (Gurb, Roda de Ter, Folgueroles, Sant Julià de Vilatorrada, Muntañola), d'on l'autor aplega els punts més importants relatiu a la figura i a l'activitat del rector (346-349), dels obrers (349-350), i al calendari de celebracions especials de les festes o diades de l'any (354). Al costat de l'interès en les coses materials, en els llibres de la parròquia i en les percepcions acostumades, compareix la consciència de la gran ignorància religiosa del poble (355-356).- J. P. E. [19971

Josep M. PLANES I CLOSA, *Famílies senyorials dels Plans de Sió durant els segles XVII i XVIII. Unes breus aportacions*, dins «Monografies. Separata de Coses Nostres», 4 (desembre 1993), 10-16.

Pere MOLAS [I RIBALTA], *Al servei de la monarquia: els Moixó de Cervera*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 5 (1993), 167-177.

Aplec de notícies tretes d'estudis publicats i de fons manuscrits (Cervera, AHC, *Fons Notarial. Tàrrrega*; Puigverd, Arxiu Municipal, *Fons Històric*) relatives a dues famílies: la dels Argençola-Rocabertí (10-13) i els Moixó (13-16). Ací és reconstruïda cada nissaga i en el primer cas assenyalats emoluments senyorials arrendats. Ambdues raguèlies foren botifleres en la Guerra de Successió. Pertany a la segona un jurista catedràtic de Cervera, Josep Anton de Moixó i de Francolí.

El segon article només m'és conegut per referència.- J. P. E. [19972-9973

Anton BUNDÓ NIN, *Un vot de poble singular. Història d'una parròquia des dels seus orígens fins el segle XVII*, dins *I Congrés Església*, II, 271-286; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 271-286.

El poble és la Pobla de Cérvoles. En aquestes pàgines, recordat el vot de poble del 24 de setembre del 1642 (AHA de Tarragona), l'autor desgrana allò que és més remarcable en el culte i devoció de poble i rodalía a Santa Maria de la Jonquera i la incidència d'aquesta devoció en el teixit diari del poble. Recorda alguns dels fets principals posteriors a la reconquesta i l'estatut de la parròquia entre les autoritats de l'abat de Poblet i de l'arquebisbe de Tarragona (273-274); del segle XVII són recordats els préstecs d'una banda, i el moviment demogràfic de l'altra (276-277); també el malestar produït pels allotjaments forçats entorn el 1640 i és reproduït el text del vot del poble (279-280). Les darreres pàgines recorden els inicis anacorètics de Ramon de Vallbona, abans de vincular-se a Poblet (281-284).- J. P. E. [19974

Norbert MIRACLE I FIGUEROLA, *La relació d'Alfons el Cast amb Poblet durant l'abadiat de Pere de Maçanet*, dins *I Congrés Església*, I, 599-603; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/1 (1994), 599-603.

Fra Pere de Maçanet fou abat de Poblet del 1190 al 1196; durant aquests anys, el rei Alfons el Cast féu diverses donacions, conegudes per documentació de Madrid, AHN. Són donacions de dos molins, de drets de pesca i d'altres béns materials; però sobretot hi ha la decisió d'ésser enterrat a Poblet, atès que encara no havia pogut conquerir València.- J. P. E. [19975

Jordi RIUS I JOVÉ, *Un plet baix medieval entre el monestir de Poblet i la vila de Valls: la granja de Doldellops*, dins «*Misc. Altisent*», 589-603.

Vegeu la notícia bibliogràfica d'ATCA, XIII (1994), 549-550, núm. 9210.- J. P. E. [19976

Flocel SABATÉ, *El ban de vi a Puigcerdà a la segona meitat del segle XIV*, dins *Vinyes i vins*, II, 299-314.

Els bans imposats per incompliment de les ordinacions sobre el vi a Puigcerdà entre el 1360 i el 1390 consten a l'ACA, [*Reial Patrimoni*]. *Mestre racional*, reg. 1499, 1512, 1500, 1501 i 1502 (301, nota 19); les dades d'aquests volums són completades amb les de l'AHC de Puigcerdà, *Llibre de provisions*. Les infraccions consistien en no satisfer l'ajuda, normalment venuda a un arrendador (302-303), en vendre vi a preu superior al for o taxa, o sense fer el pes o mesura (304-307), o enganyant en la qualitat o procedència (308), o en no assegurar l'assortiment per a la població (309); el control dels dits extrems féu créixer les atribucions dels 'segelladors'; les anotacions dels bans permeten de saber els noms dels taverners: 40 per a una població fiscal de 654 focs o una taverna per cada 16'34 focs fiscals (311); però dels 25.985 sous i 1 diner ingressats pel veguer per tots els conceptes, les quantitats percebudes pel ban del vi només representaven el 2'37% (313).- J. P. E. [19977

Pascual ORTEGA, *Un nuevo documento repoblacional de la Ribera d'Ebre (Tarragona): la carta de població de Rasquera*, dins «*Misc. Altisent*», 519-528.

Descoberta fa uns quants anys a l'Arxiu Municipal de Rasquera en còpia notarial del 1626, és ací presentada (formaria part d'un conjunt d'atorgades entre el 1137 i el 1213, encaminades a assegurar consistència demogràfica a la Catalunya Nova: 521) i transcrita amb anotacions de l'autor (526-528). Les condicions eren considerablement favorables; però s'enduririen amb el temps (524). L'original era datat el 1206.- J. P. E. [19978

Jordi MORELLÓ I BAGET, *Consideracions al voltant d'una font de tipus fiscal: els llibres d'estimes de Reus*, dins *Estudios renta*, 349-380.

L'autor es proposa d'analitzar el *Llibre d'estimes* del 1445 i així contribuir al coneixement d'una font relativa a la tributació municipal no gaire coneguda a casa nostra. Després d'unes consideracions generals sobre els llibres d'estimes i la fiscalitat, sobretot a Catalunya (350-358), presenta els nou volums corresponents a alguns anys entre el 1367 (?) i el 1541, conservats a Reus, AHC (359-360). Llurs dades contribueixen a clarificar el problema de la demografia: hi figurarien uns 395 subjectes tributaris (361), i, doncs,

Reus hauria tingut aleshores uns 1500 habitants, no tots ciutadans de Reus (363); també in-formen de qualificacions menestrals (364). En canvi, no hi és precisat el concepte de propie-tat/possessió (366), però permet de conèixer les classes de béns sotmesos a tributació muni-cipal, ací reduïts a quadre, tant els urbans (369), com els rurals (372).- J. P. E. [1997]

Salvador RAMON, *La devoció a la Verge de la Misericòrdia a Reus i Tarragona*, dins «Misc. Torrella», 123-128.

La part relativa a Reus es refereix a la documentació [aplegada en l'estudi resumit dins ATCA, XIII (1994), 528, núm. 9137]. La part relativa a Tarragona comença amb una no-tícia del 1558, procedent de l'Arxiu de la Catedral, i de diverses del segle XVIII, de l'Ar-xiu Municipal (125-126). Hi ha notícies d'obres d'art d'aquells segles fetes malbé l'any 1936 (127).- J. P. E. [1998]

Roser PUIG TÀRRECH, *Els aprenents de la Conca de Barberà al Reus del segle XVIII*, dins «Recull. Associació Cultural Alt Gaià», 2 (1993), 189-197.

Entre els aprenents de Reus del segle XVIII, estudiats per l'autora [cf. ATCA, XIII (1994), 528-529, núm. 9139], n'hi ha vint-i-tres de procedents de la Conca de Barberà, que foren objecte de contractes d'aprenentatge; eren el 7'28% del conjunt (190); ací és indicada llur procedència local (191-192), són resumides les condicions del contracte (193-194) i as-señyalats els oficis de més a menys preferits (tèxtil, boters, espartenyers). El quadre final presen-ta noms i altres dades personals de cada un d'ells (196-197).- J. P. E. [1998]

M. Carme BIGORRA, Joan FIGUEROLA, Manuel M. FUENTES, *L'església de sant Nicolau de la Riba: història i art en el llarg camí fins al segon centenari*, dins «Miscel·lània Ribetana», 4 (1993), 17-91.

Aquestes pàgines recorden el primer esment documental d'una antiga capella l'any 1194, en la qual successivament hom establí algun servei parroquial, assegurat des de la parròquia de Vilaverd el 1591 (decret de l'arquebisbe Joan Terés, 71), a la qual la Riba pertanyia, fins que ja en el segle XIX tornaria a ésser parròquia. Ultra les fonts ja publi-cades, hi ha referència a l'ACA, *Gratiarum* de Jaume II i de Pere el Cerimoniós; a l'AHA de Tarragona, *Visites pastorals* o *Regesta negotiorum*; i ja per als temps moderns, al *Llibre de la receptoría...*, del fons *La Riba* en el mateix arxiu, d'on són transcrites notícies relatives a la construcció de l'església de la Riba, acabada el 1792 (72-84; cf. 40-46). Hi ha una sec-ció dedicada a reproducció de plànols (61-70).- J. P. E. [1998]

Valentí GUAL I VILÀ, *La immigració dels paperers a la Riba durant la Baixa Edat Moderna a través del registre parroquial*, dins «Miscel·lània Ribetana», 4 (1993), 247-301.

La Riba hauria passat de 84 habitants el 1718 a 552 el 1787 (250). La base del re-compte fet per l'autor són els *Llibres de matrimonis*, complementats amb els de *Baptismes* i d'*Òbits* de l'Arxiu Parroquial, ara a Tarragona, AHA, tot i que el de matrimonis presenti alguna possibilitat de dubte de les dades d'origen de nuvis forasters (250-252). En el pri-mer quart del segle XVIII només són documentats quatre paperers (253-254); en canvi, del 1723 al 1815 són cent-dos, la llista dels quals, amb indicació de procedència, és a les pàgines 254-257; a continuació, hi ha resum de dades corresponents a cada una de les di-

tes famílies (257-285). Les procedències comarcals (entre 29 i 2) s'esglaonen d'aquesta manera: Anoia, Conca de Barberà, Alt Camp (aquestes tres comarques donen el 70%, 289), Tarragonès, Bages, Alt Penedès i la Segarra (285-287); també hi ha llista dels paperers casats després del 1768, dels quals no és coneguda descendència (287-288). L'apèndix ofereix llista alfabètica de tots els cognoms dels nuvis casats a la Riba del 1768 al 1815, amb indicació d'ofici, lloc de procedència, any del matrimoni i descendència (292-301).- J. P. E. [19983]

Felipe MATEU Y LLOPIS, *COMES RIPACURCIE. Una intitulación diplomática de los Reyes de Argón y su supervivencia*, dins «Est. Udina, IV», 293-314.

Aquestes pàgines, segons que diu l'autor, «tratan de sintetizar la historia de una intitución diplomática, que formó parte de las reales y quedó luego entre las más relevantes de la nobleza española» (293). Comença recordant les intitucions nobiliàries consignades en els documents aplegats per Ramon d'Abadal i de Vinyals, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, anteriors a l'any Mil (293-296), completats amb fonts diverses per al període posterior (296-300: ací són transcrits fragments de la *Crònica d'Alaó renovada* i tres inscripcions de la cripta d'Alaó). Les pàgines següents reproduïxen paràgrafs llatins de la *Donació e creació del comtat de Ribagorça* realitzada per Jaume II el 1322, de València, ARV, reg. 632 (302-307), i resumeïxen la successió i agregacions a d'altres del títol nobiliari de Ribagorça fins al segle XX (308-314).- J. P. E. [19984]

Virgínia BORRÀS, Antonio CASTILLO, Eugeni PEREA, *Riudoms a l'any 1795, segons els Llibres dels Miquelets* (Quaderns de divulgació cultural, 20), Riudoms, Centre d'Estudis Riudomencs «Arnau de Palomar» 1993, 60 pp.

Els autors assenyalen l'existència d'una sèrie de *Llibres dels miquelets*, a l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona, i recorden les publicacions que s'hi han basat (13-14). D'ací pouden les dades relatives a la resposta dels pobles del Corregiment de Tarragona a les peticions de soldats per a la Guerra Gran: 3.525, que de fet foren 2.350 (18); a Riudoms li'n tocaren divuit (17; els voluntaris eren vint-i-cinc: 34), en una població de 2.472 habitants segons el *Cens de Floridablanca* (23-25); el 92% dels voluntaris eren analfabets (34-36; cas de substitució d'un mestre el 1796). Hi hagué, encara, una contribució en metàl·lic de 2.891'25 sous, repartits entre 579 contribuents (28 i 31). Hi ha fotocòpia amb la llista dels miquelets allistats (39). Al final hi ha algunes notes sobre l'església parroquial (42 i 45) i transcripció del cerimonial per a la presa de possessió del delegat de l'arquebisbe, en tant que senyor de Riudoms, del *Llibre de notes i decisions de la vila de Riudoms...* del 1668 ençà, conservat a l'Arxiu Municipal de la vila (47-52).- J. P. E. [19985]

Pere TRIJUEQUE, *El campanar de l'església de Sant Martí de Romanyà*, dins «Estudis del Baix Empordà», 12 (1993), 225-226.

Presentació i transcripció dels capítols per a l'acabament del campanar de Romanyà d'Empordà, del 1517. S'han conservat a Girona, AH, *Protocolos notariales. Palamós*, 48. Hi ha fotografia del campanar.- J. P. E. [19986]

Sylvie CAUCANAS, *Les premières mentions de moulins en Roussillon*, dins «Misc. Ponsich», 167-174. L'autora ha aplegat vuitanta-cinc documents relatius a molins establerts vora la Tet,

el Tec i l'Aglí, trenta-cinc dels quals analitza i redueix a quadre; aquests van del 863 al 1089, i gairebé tots procedeixen dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals de Perpinyà; dos altres quadres presenten les localitzacions i l'evolució del vocabulari emprat per a la designació dels molins durant aquells tres segles (174).- J. P. E. [1998]

Llorenç PLANES, *Evolució de l'elaboració del vi al Rosselló durant el darrer mil·lenni*, dins *Vinyes i vins*, I, 163-176.

Ultra les dades trameses per autors clàssics o per documentació del segle VIII (Sant Andreu de Sureda, 164), o del IX (Sant Miquel de Cuixà, 169), les notícies anteriors al segle XIX aplegades en aquestes pàgines procedeixen del llibre de Miquel Agustí, *Llibre dels secrets d'agricultura...* (164, 169, 173) o del de mossèn (abbé) Marcé, *Essai sur la manière de recueillir les denrées de la Province de Roussillon...*, del 1785 (164-170).- J. P. E. [1998]

Cebrià BARAUT, *Béns i censos dels Templers al Rosselló, Vallespir, Conflent i Fenolledés segons un capbreu de l'any 1264*, dins «Misc. Ponsich», 175-180.

Presentació i transcripció de la part relativa a les comarques indicades en el títol, del capbreu redactat per ordre de Guillem de Pontons, mestre provincial dels Templers de la Corona Catalano-Aragonesa, conservat a Montserrat, Biblioteca del Monestir, ms. 1062. Dins la breu introducció hi ha llista dels topònims de les localitats dels Comtats on el Temple tenia drets (175-176). El text corresponent ocupa les pàgines 177-180.- J. P. E. [1998]

Lucien BAYRON, *Esquisse d'une étude des vestiges des fortifications urbaines médiévales en Roussillon*, dins «Misc. Ponsich», 187-222.

La introducció recorda les fronteres entre comtats i estats que afectaven el Rosselló en l'Edat Mitjana; després, l'autor dedica sengles apartats a cada una de les poblacions fortificades, amb indicació dels documents que hi fan referència en el *Liber Feudorum Maior*, o en els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals. Hi ha complements (plànols de pobles, dibuixos de torres o fotografies) per a cada una de les poblacions: Argelés, Bahó, Baixas, Banyuls dels Aspres, Bolaternera, el Voló, Castellnou, Cornellà de la Ribera, Elna, Forques, la Roca de les Alberes, Llupià, Millàs, Ortafà, Palau del Vidre, Perpinyà, Peyrestortes, Pexillà de la Ribera, Pià, Pollestres, Pontellà, Ribesaltes, S. Feliu d'Amunt, S. Feliu d'Avall, S. Hipòlit, Sta. Maria del Mar, Soreda, Tuïr i Trullàs.- J. P. E. [1999]

Albert CAZES, *Armorial du Roussillon: quatre blasons inédits*, dins «Misc. Ponsich», 353-354.

Són els escuts de quatre bisbes d'Elna: Cèsar Borja, Jaume Serra, Joan Terés i Francesc Ros d'Ortafà i de Requesens. En el terç hi ha la inscripció. El segon és conservat a Millars, Arxiu de Ça Garriga.- J. P. E. [1991]

Eugène CORTADE, *Quelques sculpteurs de retables aux XVIIe et XVIIIe siècles. Notes biographiques*, dins «Misc. Ponsich», 365-375.

Aplec de dades biogràfiques de Miquel Anglada, X. Balla, Lluís Baixa, Manuel Bota-

ller, Jaume Carbonell, Bartomeu Cuballer, Pierre Charton, Joan Pere Delom, Rafael Fabra, Onofre Franquesa, Joan Bra. Illas, Ambroise Jammes, Jordi Lleonart, Jean-Jacques Melair, Louis Melair, Domènec Pellisser, Martí Rius, Gabriel Strada i Pere Torres (36-368); de tots és assenyalada la documentació corresponent, en general de Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals; per a Miquel Anglada és transcrit part de l'inventari de béns 'post mortem' en francès, dins el qual hi ha part del *Memorial de las abinas de escultor que són trobadas en la casa del sr. M[iquel] A[nglada]*..., on també figuren documents, dibuixos i llibres d'arquitectura (366); per a Manuel Botaller, tres fragments traduïts al francès del *Llibre de memòries* del convent de Santa Clara de Perpinyà (366-367; cf. 368). Una segona part presenta reguèlies d'escultors: els Chauvenet i els Negra, i aquests tant de Tuïr com de Perpinyà (369-374). Ultra de l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, hi ha dades procedents de l'Arxiu Parroquial de Tuïr. Al final, arbre genealògic dels Negra entre el 1700 i el 1850.- J. P. E. [9992]

La publicació dels «Anales de la Villa de Sabadell» de Bosch i Cardellach. Miquel FORRELLAD I SOLÀ, *Consideracions sobre la transcripció i l'edició actual.* Joan ALSINA I GIRALT, *Manuscrits i edicions dels «Anales»* (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, LXVI), Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach 1993, 28 pp.

La publicació dels annals sabadellencs d'Antoni Bosch i Cardellach [cf. ATCA, XIII (1994), 530, núm. 9142] ha propiciat aquestes pàgines. Les de Forrellad exposen el treball de neteja del text amb vistes a la recent edició, dificultat en certs casos en allò que toca la puntuació moderna del text (11) o en la interpretació de determinades abreviatures (15-16). Alsina informa no sols dels dos manuscrits conservats en l'Arxiu Històric Municipal de Sabadell, un dels quals autògraf de Bosch i Cardellach, ans també dels que hom té notícia d'haver existit abans, en total set, i de llurs variants conegudes (19-21); també analitza els dos exemplars conservats de l'edició que «El Conciliador» de Sabadell en féu els anys 1882-1883 i en subratlla les deficiències (22-23).- J. P. E. [9993]

Mercè AVENTÍN [I PUIG], *La Vilanova de Vilamajor. Poblament i beretament els segles XII i XIII*, dins «Misc. Altisent», 271-284.

Aquest article estableix la identitat entre Vilanova de Vilamajor i l'actual Sant Antoni de Vilamajor. L'estudi parteix de l'anàlisi de tres documents en pergamí dels anys 1238 (aquest, testament d'En Bernat Jofre, que volia acompanyar el rei en la conquesta de València), 1243 i 1250, ara a l'ADB, *Pergamins de Sant Pere de Vilamajor*, en els quals consta l'existència de la Vilanova, i el fet que ja Pere el Catòlic li havia fetes concessions (271-275). Després l'autora para atenció a d'altres pergamins del mateix fons i a un de Llinars del Vallès, Arxiu de Can Llobera, i constata l'existència d'una sagrera a Sant Pere de Vilamajor (277-278; 283); també que, si durant el segle XI les transmissions de propietat per herència desconeixen l'hereu, «cent-cinquanta anys més tard l'hereu ja ha aparegut» (281), potser imposat des de dalt [cf. ATCA, XIII (1994), 424, amb datació de mitjan segle XII], potser postulat des de baix. La Vilanova fou impulsada pels comtes a fi de tenir-hi mans lliures, cosa que no tenien a la sagrera?- J. P. E. [9994]

Mercè AVENTÍN PUIG, *Mercat de rendes, mercat de salvació*, dins *Estudios renta*, 133-151.

La tesi de l'autora és que als segles XIII-XVI el mercat de les rendes no sols mirava

d'apuntalar situacions difícils d'aquest món (p. e., vellesa o malaltia o minoria d'edat), ans «també servia per a ben morir i garantir la salvació» (135), cosa que ella il·lustra amb els documents relatius a Sant Antoni de Vilamajor conservats a l'ADB. Sobre aquesta base, exposa casos concrets, que considera adients a la tesi i en resumeix les dades en tres quadres: censals fundats entre el 1350 i el 1526 per a misses d'aniversari en la dita parròquia, pagadors en quarteres de gra (143-144); censals per a idèntica finalitat i període, pagadors en diners (146-147); i llista de setanta-cinc masos de la parròquia que hi tenien fundats aniversaris (149-150).- J. P. E. [9995]

Alberto TORRA PÉREZ, *El arca de Sant Cugat. Notas hagiográficas y documentales*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 543-561.

La dita caixeta es conserva ara en el Museu Diocesà de Barcelona; és formada per làmines de plata on són representats moments de la vida i sobretot del martiri de Sant Cugat, cada un dels quals respon a parts de la *Passio sancti Cucuphati* (545-546), trets els dos darrers que representen el baptisme de dues persones i l'enterrament del màrtir per part de dues santes, identificables amb Juliana i Semproniana, encara que la documentació escrita relacionada amb aquestes dues santes, fora de dues mencions del segle XIII en peces litúrgiques de Sant Cugat, és de començaments del segle XVII (Antoni V. Domènec, *Historia General de los santos...*) (546-547). En aquestes pàgines són transcrits d'ACA, *Notarials de Sant Cugat*, tres documents relacionats amb la fabricació de les làmines (557-559) i els fragments documentals posteriors que permeten de resseguir-ne la trajectòria fins a després de l'exclaustració (549-552). Hi ha un croquis de l'arqueta i reproducció de les dues escenes darreres (554-556).- J. P. E. [9996]

Juan José GARCÍA FERNÁNDEZ, *Creació i venda d'un censal en favor del monestir de Sant Cugat del Vallès*, dins «Gausac. Publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès», núm. 2 (juny 1993), 91-93.

La pàgina 92 ofereix reproducció del resum de dades relatives a un censal de 280 lliures carregat pel Monestir de Sant Cugat damunt els béns de Caterina Munt i el fill Josep, de Sabadell, el 1784. No consta l'arxiu on es troba.- J. P. E. [9997]

Xavier PÉREZ GÓMEZ, Ferran PÉREZ GÓMEZ, *Sant Fost, història d'un poble. Dels orígens a la Guerra Civil*, Sant Fost de Campcentelles, Edició dels autors 1990, 192 pp.

No sembla que hi hagi cap element escrit entre les restes locals de l'Edat Antiga (15-25). En entrar a l'Edat Mitjana, trobem el primer esment conegut de 'Campo Sentigis' en el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* (29: reproducció de la pàgina: 32). Amb el pas dels anys, les bases documentals s'eixamplen: l'ACA, *Monacals. Hisenda. Montalegre*, l'ADB, *Visitationum i Speculum Ecclesiae Barcinonae*, i arxius particulars com el de Can Torrents de Sant Fost proporcionen notícies sobre el castell, els pobles, les parròquies i les masies de Sant Fost i de les Cabanyes, i llurs vicissituds, algunes d'elles donades mitjançant transcripció de fragments. Remarquem l'antiga ara de l'altar i els seus grafitis (41); i la transcripció de l'acta de consagració de l'església de Sant Fost el 4 desembre 1141, en còpia notarial del 1464 (184-185; reproducció fotogràfica: 47). El text és il·lustrat amb nombre de fotografies, una de les quals és rebut del dot d'una noia de Can Torrents per part del seu marit, un gavatx immigrant, el 1553 (98).- J. P. E. [9998]

Antoni PLADEVALL FONT, *El poblament i la propietat de la terra als antics termes de Sant Hilari Sacalm i de la Vall d'Osor (s. X)*, dins «Quaderns de la Selva», 6 (1993), 49-78.

La BU de Barcelona ha conservat trenta-quatre documents del fons de Sant Benet de Bages que fan referència a les Guillerries, datats entre el 914 i el 984 (69-76); altres quatre són coneguts per l'índex del dit fons documental conservat a l'ACA, *Monacals. Universitat*, lligall 75, uns i altres resumits en regest (69-77). Sobre aquesta i d'altra documentació, l'autor ressegueix les notícies més antigues de la comarca, des del 844, relatives a una propietat del monestir d'Amer (50); més important és l'acta judicial del 898, on consten catorze famílies habitants de la vall d'Anglès, que discuteixen llurs respectives propietats al dit monestir, el qual presentà dos preceptes reials un del 890 i un altre de posterior al 892: no existien drets senyoriais, ans només de propietat de la terra (51-52). Segueix un aplec de dades relatives a Sala, «fill segon d'Unifred i de Guinedella, vescomtes de Conflent» (53), reconqueridor i repoblador vers Ponent, fins a Sant Martí de Tous (castell de la Roqueta), i sobretot fundador de Sant Benet de Bages (54). Després, són aplegades per temes les dades dels diversos documents: propietat de la terra molt repartida (encara no ha comparegut l'hereu) (57-58), coses venudes (terres i boscos, cases i molins), preus (60), antropònims, tant germànics com llatins, i topònims, tots llatins (61-63), i primer esment d'un castell (per tant, de l'organització oficial del territori), el de Solterra, el 984 (65). Hi ha arbre genealògic dels vicaris Sala i Isarn (67) i croquis de la contrada (68).- J. P. E. [9999]

Josep M. LLORENS I RAMS, Anna JOVER I ARMENGOL, *La corona de llum de Sant Martí de Vallmala*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 26 (1993), 373-388.

Ultra les pàgines dedicades a resumir coneixements sobre la il·luminació de les esglésies en època antiga (375-376), i les destinades a estudi de la roda per a llum de Sant Martí de Vallmala (379-387), assenyalem la transcripció d'un fragment del precepte de Lluís el Balb, del 878, i d'un de l'acta de consagració del 1019 (377); i la indicació de referències a la mateixa església en les *Rationes decimarum Hispaniae*, en el *Nomenclator Diocesis de Girona* i en les actes de visita pastoral del mateix bisbat (Girona, ADG, *Visitationum*) (379-380).- J. P. E. [10000]

Miquel PUJOL I CANELLES, *Sant Pere de Rodes. Un projecte de restauració del monestir a la segona meitat del segle XIV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 26 (1993), 117-156.

La troballa a l'Arxiu de Girona, *Notaries de Castelló*, 243, de l'acta, ací transcrita (151-155), amb la qual l'any 1360 la comunitat de Sant Pere de Rodes decidia la forma concreta de financiació de les obres de reconstrucció d'alguna paret i d'edificis del dit monestir que s'havien ensorrat o s'ensorraven, proporciona a l'autor l'avinentsa de resseguir un per un els diversos oficis monàstics que consten en les signatures dels monjos (155 i 147), i que ell il·lustra amb referències múltiples a la sèrie documental esmentada; el d'infirmier era en poder de Bernat Estruç, del qual és reproduït el llarg epitafi sepulcral transcrit per Jeroni Pujades, i recordades notícies diverses, tant personals com familiars (128-129); els acords són resumits tant en allò que fa referència a les fonts de finançament com a la direcció i execució de l'obra prevista, ocasió per a un intent de refer el plànol de les diferents parts del monestir (132-146). Hi ha diverses il·lustracions i plànols, i transcripció de dos documents dels anys 1378 i 1379, relatius a la construcció d'un retaule i a l'encàrrec de dos càlzers (155-156).- J. P. E. [10001]

Anna CASTELLANO I TRESSERRA, *Evolució urbanística del barri vell de Sant Pere de Torelló segons la documentació històrica*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Ausonencs», XV (1993), 199-224.

Localitzat el poble, l'autora, a base de les afrontacions de cases documentades en l'Arxiu Parroquial de Sant Pere de Torelló, reconstrueix les etapes d'expansió del nucli, primer concentrat en la sagrera fins a darreries del segle XIII, d'on passà a formar el carrer de l'Església fins al segle XV, i els altres carrers del nucli vell en els segles XVII-XVIII. Cinc plànols dibuixen els successius perímetres fins a darreries del segle XVIII.- J. P. E. [10002]

Montserrat COSTA I VIA, *Evolució de la vinya, Sant Sadurní d'Anoia, del Cadastre del 1771 a l'amillament del 1851*, dins *Vinyes i vins*, II, 329-341.

Les dades sobre conreus proporcionades pel *Cadastre del 1771* són reduïdes al primer quadre (329-330); pel segon, sabem que el 1717 hom comptava 1.034 mujades jornals, les quals el 1771 havien pujat a 1.973, amb un creixement del 90'87% (331); pel quadre 5 coneixem l'estructura de la propietat aquell mateix any, agrupada en quatre graus (333): l'inferior dels quatre és constituït pel 52'06% dels propietaris, els quals, conjuntament, només posseeixen el 7'30% de la terra, mentre el 3'40% de propietaris que formen l'estrat superior té el 35'60% del terreny (334); en el mateix cadastre són comptabilitzats 162 edificis (338) i la vinya ocupava el 53% de l'espai cultivat (341).- J. P. E. [10003]

Maria del Pilar VALDEPEÑAS LOZANO, *La vinya a Sant Serni de Tavèrnoles (s. IX al XI)*, dins *Vinyes i vins*, II, 265-275.

Aquestes pàgines presenten primerament un resum dels documents ja publicats relatius al monestir de Tavèrnoles en els quals hi ha referència a vinya o a vi, des del papal falsificat del 779 fins al comtal del 1099 (265-272); les pàgines finals informen del lloc que el vi tenia en l'alimentació monacal d'acord amb les regles dels respectius ordes.- J. P. E. [10004]

Manel GÜELL JUNKERT, *La baronessa de Santa Coloma de Farners i el municipi, en pugna per la llibertat d'elecció del batlle (s. XVII-XVIII)*, dins «Quaderns de la Selva», 6 (1993), 107-119.

L'ACA, *Reial Audiència. Plets civils*, 7.085, recull la documentació relativa a la contesa judicial entre la població de Santa Coloma de Farners i la baronessa, entorn al dret de nomenament de la primera autoritat municipal, que el 1609 el baró havia venut a la vila (108), de la qual, però, el 1717 aquesta havia estat desposseïda altra vegada a favor del senyor per les *Reglas generales para todas las villas, lugares y pueblos de Cataluña* (110). La vila pledejà per la readquisició de la dita prerrogativa, però la Reial Audiència el 1755 dictà sentència a favor de la senyoria (113): malgrat tot, el plet s'allargassà almenys fins al 1764, en què se'n perd notícia documental (114). Hi ha transcripció de fragments textuals.- J. P. E. [10005]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Notes sobre les fires i mercats de Santa Coloma de Farners (s. XVIII-XIX)*, dins «Quaderns de la Selva», 6 (1993), 163-186.

La informació sobre el mercat setmanal i les dues fires anyals del segle XVIII es basa

en el *Llibre de l'obra de l'església parroquial 1710-1857*, de l'AHC de Santa Coloma de Farners, ja que el lloger de taules i de cavallets a firaires revertia a l'obra de l'església; els comptes dels anys 1711-1800 són reduïts a quadre sinòptic en les pàgines 177-178. Altra font d'informació és Francisco de Zamora quant als productes específics de mercats i fires: fusta de castanyer per a bótes del Maresme i aviram, ous i caça per al consum de Barcelona (167-168).- J. P. E. [10006]

Valentí GUAL I VILÀ, *Arrendaments públics de Santa Coloma de Queralt l'any 1790*, dins «Recull. Associació Cultural Alt Gaià», núm. 2 (1993), 63-77.

Recordades les notícies sobre arrendaments de serveis municipals donades per historiadors precedents, l'autor aporta les dades proporcionades pels contractes entre representants de la vila de Santa Coloma de Queralt i arrendadors diversos el 1789, conservats a Tarragona, AH, *Protocols notarials. Santa Coloma de Queralt*, núm. 4.307; es referien als drets dels portals, de bestiar mular, de taules i colles, dels portals de bestiar de llana, de les menuderies, del vi, de venda d'aiguardent a la menuda, dels forns de dalt i de baix, de peix salat i del dret de mesura (68-75). Dels nou arrendataris, quatre eren espardenyers, tres pagesos, un sabater i un sastre (76); la quantitat rebuda pel comú pujà a 1706 lliures, 13 sous i 4 diners (77).- J. P. E. [10007]

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS, Jordi BAUTISTA I PARRA, *El retaule renaixentista de Santa Cristina d'Aro*, dins «Estudis del Baix Empordà», 12 (1993), 151-172.

El 1586 representants d'associacions de Santa Cristina d'Aro determinaven encarregar i de fet encarregaren un retaule per a l'altar major. Ambdós documents, conservats a Girona, Arxiu Històric, *Protocols notarials. Vall d'Aro*, 90, ací transcrits (166-172), permeten de conèixer tant la financiació com les diverses parts (152-153; 156-157; 160-165) del retaule. La construcció requeia en el fuster Joan Pujades, de qui són documentades altres obres d'art entre el 1586 i el 1628 (154-155).- J. P. E. [10008]

Lluís TO FIGUERAS, *El monestir de Santa Maria de Cervià i la pagesia: una anàlisi local del canvi feudal. Diplomataris segles X-XII* (Col·lecció Salvador Vives i Casajuana, 109), Barcelona, Editorial Rafael Dalmau 1991, 308 pp.

La documentació del dit monestir dels segles X-XII s'ha conservat gairebé completa a l'ACA, *Monacals. Santa Maria de Cervià*, cosa que en fa un cas excepcional. L'autor l'ha completada amb documents d'altres arxius (16-18) i encara amb els estudis ja publicats sobre el tema (18-19), i amb altra bibliografia (189-192). Aquest conjunt és el que ell ha estudiat «en funció de l'evolució econòmica i social... dins la història rural dels segles XI i XII» (14), en la qual ha preferit «una aproximació temàtica a una cronològica» (14-15), i on «per torn hem analitzat els diferents elements de l'economia rural, l'organització familiar, els pagesos, els senyors, el senyoriu o el marc on es materialitzen les relacions entre els grups socials i finalment la cultura» (15). De fet, després d'un capítol dedicat al context econòmic (23-65), trobem els que tracten de la pagesia independent (67-79), de la família i la transmissió hereditària (81-97), dels orígens i desenvolupament del monestir de Cervià (99-124) i de l'evolució del senyoriu de Santa Maria (125-168: quadre sinòptic de les donacions a Santa Maria del 1059 al 1198: 130-137). Els resultats de l'estudi són resumits en les conclusions (183-185 [i el lec-

tor en pot recordar alguna en precedents publicacions de l'autor, resumides dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 363, núm. 3872; i 476-477, núm. 4320, i veure'n una altra síntesi en la notícia bibliogràfica d'aquest volum, dedicada a una altra publicació de l'autor, pp. 514-515, núm. 10163). Quant a la cultura tenim les constatacions següents: només els clergues contemporanis sabien de signar; la llei era la del *Liber iudicum*; la documentació només parla de dos llibres, ambdós còpies del *Psalterium*; el 1121 signa un 'caput scolae'; i un dels documents conté la donació d'un camp al monestir en paga d'acceptar un noi a escola i d'ensenyar-li 'litteris' fins als quinze anys (171-173; cf. 233-234). En apèndix són transcrits cent documents, noranta-sis dels quals ho són in extenso (noranta dos són d'ACA), datats entre el 989 i el 1199; els primers segueixen la pauta de *Per hanc scripturam*, després progressivament substituïda per la de (*Certum quidem et manifestum est*; hi ha almenys una acta judicial (núm. 23, pp. 220-224, del 1071).- J. P. E. [10009

Josep CLAVAGUERA, *Santa Maria de Penardell, monestir medieval*, dins «Revista de Girona», núm. 156 (gener-febrer 1993), 34-37.

Situat prop Castelló d'Empúries en l'actual masia de Penardell, fundat el 1229, supervivent fins a la segona meitat del segle XV, fins a la qual és ací reconstruïda la successió de priores; la documentació d'aquell monestir es troba a Peralada, Arxiu del Palau, d'on l'autor ha resumit setze documents, datats entre el 1241 i el 1402, relatiu a propietats de la dita casa en l'Alt Empordà (35-36). Hi ha reproducció fotogràfica d'un pergamí datat el 1236, de l'arxiu esmentat (35).- J. P. E. [10010

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *Santa Maria de Roses* (Col·lecció Sant Feliu, 12), Girona, Patronat parroquial de Santa Maria de Roses 1992, 56 pp.

En una nota sobre fonts i bibliografia, afegida al final del text, l'autor subratlla el caràcter divulgatiu d'aquestes pàgines, les bases documentals de les quals es troben en el *Cartoral* [cf. ATCA, VI (1987), 340-342] i en d'altres documents, i en sèries de l'ADG, com és ara les de *Visites pastorals* i *Lletres episcopals*; també promet un article, on siguin ofertes al públic les bases de la seva narració. Dins aquesta, hom endevina les dades documentals darrera paràgrafs com els dedicats al precepte de Lluís d'Ultramar del 944, on amb seguretat consta per primera vegada el topònim de l'església (11-12), i a notícies de la Baixa Edat Mitjana segurament consignades en les actes de visita pastoral (19-20); és transcrit el text de la instància, en què hom demanava l'establiment de la Confraria de la Sang, del 1601 (25), i el de la inscripció de la primera pedra del temple actual, del 1792 (29-30).- J. P. E. [10011

Pablo de la FUENTE DE PABLO, *Un exemple d'arquitectura defensiva del litoral català en època moderna: la Torre de Norfeu*, dins "Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos", 23 (1993), 157-174.

Pàgines escrites des del punt de vista d'història de l'enginyeria militar, en les quals són aplegades tant les referències en documentació històrica de l'ACA, *Consell d'Aragó* i *Generalitat*, de Simancas, Archivo General, *Guerra antiga* (d'on és el plànol del 1643, p. 167) i de Perpinyà, Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals; com les dades aportades per bibliografia moderna, començant per Jeroni Pujades. La darrera notícia del seu ús és del 1645 (173).- J. P. E. [10012

Manuel RIU I RIU, *El rellotge de sol medieval de Santa Maria de Rubió*, dins «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnologia», núms. 48-50 (1986-1989 [1993]), 242-245.

Dins la descripció de l'església parroquial són transcrits dues inscripcions, del 1483 (incompleta) i del 1626 (243).- J. P. E. [10013]

Salvador REIXACH I PLANELLA, *Santa Pau al final del set-cents. Notes de demografia i societat*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals», (1992-1993), 123-163.

Font per a aquest estudi són els registres de l'Arxiu Parroquial, que han fet possible el recompte de batejats (134: 1906), de matrimonis (143) i de difunts (144: 1396; cf. 147: quadre d'albars) del 1771 al 1800, dades que permeten de seguir l'augment «de forma pràcticament ininterrompuda» (162) de 1227 a 1700 habitants (131); el *Cens de Floridablanca* donava 1406 habitants (als quals cal afegir un 10%), i el *Nomenclàtor diocesà* del 1790, 1000 ànimes de comunió, que correspondrien a 1568 habitants (130).- J. P. E. [10014]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Entre el realengo y el señorío: un conflicto jurisdiccional entre Santos Creus y la «universitat» de Montmaneu / la Panadella (1382)*, dins «Misc. Altisent», 329-365.

Estudi basat en un procés enantat els anys 1380-1382, conservat a l'ACA, *Reial Patrimoni. Batllia General*, Classe 3. En aquestes pàgines és resumit el plet sobre si dos masovers, el terreny dels quals formava un quadra dins el terme del castell termenat de Montmaneu, eren sotmesos a la jurisdicció de l'abat de Santos Creus o, com els altres, a la reial (331-337). Són ací resumides les raons de Santos Creus (337-341) i els arguments de Montmaneu (341-344) i aplegades les dades relatives a l'organització municipal i fiscal d'aquesta població (344-355). Són transcrits en apèndix la carta reial iniciadora del procés (357), els articles inicials (358) i els complementaris d'ambdues parts (364-365), sobre els quals s'havia de prendre informació i les llistes de jurats anyals i la de contribuents a les talles del poble els anys 1361 i 1364, on figuraven els dos masovers esmentats (359-364).- J. P. E. [10015]

Josep TREMOLEDA ROCA, *Les dispenses matrimonials de la Selva a l'Arxiu Diocesà de Girona (1504-1850)*, dins «Quaderns de la Selva», 6 (1993), 197-213.

L'autor informa que uns setanta arxius parroquials dels tres centenars del bisbat de Girona foren incendiats l'estiu del 1936, i que els de la comarca de la Selva foren catorze d'entre trenta-set, raó per la qual ara és impossible de conèixer les dades demogràfiques que aquells proporcionaven; en part poden ésser suplertes per la secció de *Dispenses matrimonials* de l'Arxiu Diocesà de Girona, d'on l'autor ha extret i ordenat cronològicament els noms dels promesos i els de les respectives parròquies del 1531 al 1849 amb indicació del lligall on es conserva llur expedient (200-213).- J. P. E. [10016]

Josep M. T. GRAU PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH, *La Confraria de Sant Antoni Abat de la Selva del Camp*, la Selva del Camp 1993, 92 pp.

La base d'aquestes pàgines és constituïda pel *Llibre de la Confraria de Sant Antoni Abat*

dels anys 1700-1767, conservat a la Selva del Camp, Arxiu Parroquial. En són transcrites les *Determinacions de la Confraria... en lo any 1700* (11-13) i l'*Inventari dels béns de la Confraria... l'any 1740* (24-25), les prescripcions de visita pastoral que l'afectaven (10, 20-21; també 32-33), la comptabilitat (22-23: permet de conèixer la gran oscil·lació en el preu de la quartera d'avellanes del 1701-1765), el patrimoni de la confraria (34-46: una de les principals fonts d'ingressos era 'la Rifa del porc de sant Antoni'), les festes i els seus elements (47-55). Al final hi ha relació dels qui ocuparen els càrrecs de la confraria del 1699 al 1758 (61-72).- J. P. E. [10017]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El lloc de Sisteró, segons un capbreu de l'any 1636*, dins «Monografies. Separata de Coses Nostres», 4 (Desembre 1993), 2-9.

El capbreu es troba a Cervera, AHC, *Fons Notarial. Cervera*, v. 84. En són transcrites les actes de reconeixement de senyoriu damunt els béns útils del comú, i damunt vint enfitutes de cases de la població, l'estructura de la qual és reproduïda (3 i 9); els béns són sintetitzats en quadre sinòptic (8).- J. P. E. [10018]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *La parròquia de Siurana. Esglésies de Santa Coloma de Siurana i 'Santa Llúcia' (Sant Esteve) de Tonyà* (Col·lecció Sant Feliu, 15), Girona, Col·legi Públic 'el Serrat' de Siurana 1993, 64 pp.

Al final de l'exposició trobem una nota ben detallada dels fons arxivístics que són a la base d'aquesta narració (64). Comença el 974 amb un esment en una butlla de Benet VIII per a Sant Pere de Rodes, continua amb referències en documents notariais i s'eixampla amb les informacions de les visites pastorals, generoses en onomàstica de caps de casa del segle XIV (12-13). Subratllem per als segles posteriors, la narració contemporània de l'assalt a l'església realitzat per soldats de La Motte el 1653 (38); i la llarga acta de visita del 1740, suggerint modificacions a l'interior de l'església (41-44); o la nota sobre la pèrdua de gairebé tot l'arxiu parroquial per la Guerra Gran (46). Hi ha fotografia, transcripció i traducció de la làpida del 1335 (25).- J. P. E. [10019]

Plàcid PÉREZ PASTOR, *Una iniciativa urbanística en el segle XIV: l'obertura del carrer de l'Hospital (Sóller, 1319-1338)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 101-117.

Ramon de Palou posseïa els béns que la seva família havia adquirit amb motiu de la conquesta; ell seguí l'expansió de la corona i passà a Sardenya. Una propietat seva a Sóller fou dividida en patis, venuts o establerts a diversos durant els anys indicats en el títol, cosa que permet d'assistir a la naixença d'un nou carrer en la dita població (cf. croquis de les pàgines 105, 106 i 110) i de conèixer les condicions dels establiments pels paràgrafs transcrits en nota (114-116), de sèries diverses de l'ARM.- J. P. E. [10020]

Ramon RAMONET I RIU, *Els 'Cap de Porc', un misteriós llinatge medieval*, dins *I Congrés Església*, II, 463-476; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 463-476.

Aplec de notícies entorn la raguèlia Cap de Porc, tant al Solsonès com a Provença, reduïdes a quadre cronològic del 1185 al 1284 (475-476); les relatives als solsonins, batlles senyorials i canonges a Santa Maria de Solsona, procedeixen de Solsona, Arxiu Diocesà,

Calaixos de pergamins i Llibre de lleis i costums, i de l'Arxiu Municipal, *Defensa d'uns i altres* (464-467).- J. P. E. [10021

Manuel RIU, *Un document de 1599 referent a la secularització de la canònica regular de Santa Maria de Solsona*, dins *I Congrés Església*, I, 605-613; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 605-613.

El llarg document ací transcrit, del 1599 (606-613), posava punt final, en virtut de manament del papa Climent VIII, a un problema derivat de la creació del bisbat de Solsona, el de la col·locació dels canonges supervivents de l'antiga canònica augustinià, que passaven a ésser-ho, a tots els efectes, de la nova catedral; uns i altres són esmentats nominalment; era assenyalat un termini peremptori de seixanta dies per a possibles reclamacions. El document es conserva a Barcelona, Arxiu Parroquial de Santa Maria del Mar, S. A., 16-010, i sembla haver-hi arribat per error després del 1939 dins un rotllo de pergamins segurament pertanyents a l'antic arxiu de Santa Anna, de Barcelona.- J. P. E. [10022

El bisbat de Solsona. Què és. Què vol ser, Solsona, Delegació Diocesana de Mitjans de Comunicació Social 1993, 78 pp.

Troblem indicació de les cinc butlles fundacionals, datades entre el 1593 i el 1623, amb fotografia d'una d'elles (26), i de l'edició de les *Constitutiones Synodales* de la segona meitat del segle XVII (37).- J. P. E. [10023

Ramon PLANES I ALBETS, *L'escultor Joan Bàlius i el retaule de l'Església del Col·legi d'En Llobera, de Solsona*, dins «*Cardona. Patronat Municipal de Museus*», núm. 9 (setembre 1993), 22-24.

El cardoní Bàlius, instal·lat a Solsona, fou autor de nombre de retaules al Solsonès en la segona meitat del segle XVII; un d'ells fou el retaule del Col·legi d'En Llobera, el contracte per a la construcció del qual és ací parcialment transcrit de Solsona, Arxiu de Protocols Notarials, Notari Pere Màrtir Andreu 1661 (23-24).- J. P. E. [10024

Josep REGUANT I AGUT, *Les defuncions a Súrria de 1683 a 1716*, dins *I Congrés Església*, I, 153-170; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 153-170.

L'arxiu parroquial de Súrria conserva un llibre de defuncions corresponents als anys indicats en el títol, gairebé l'únic anterior al 1939. Després d'anitzar-ne la materialitat, l'autor n'exposa el contingut i analitza algunes de les característiques estadístiques dels 587 difunts que hi són documentats (154-155), amb particular esment de les causes anormals de defunció (156-158), a la identificació de les cases allí esmentades (158-162) i a l'esquema dels oficis que hi són consignats (162-163). Són també aplegades les dades relatives als eclesiàstics de la parròquia (164-167). Les darreres pàgines recorden alguns detalls dignes de memòria, relacionats amb la Guerra de Successió (168-169).- J. P. E. [10025

Magda[lena] MIRABET I CUCALA, *Consum sumptuari a la Catalunya interior: l'aristocràcia*

talarmina, dins «Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars», 5 (1991 [1992]) = XXXVI Assembla Intercomarcal d'Estudiosos), 269-297.

Presentació dels resultats de l'anàlisi de tretze inventaris post mortem de membres de famílies ennoblides de Talarn, datats entre el 1677 i el 1741, ara a Tremp, Arxiu de Protocols Notarials. L'atenció de l'autora se centra en la descripció de les cases, en el mobiliari, el parament de la llar, i els estris, atuells i eines, als quals són dedicades les vuit taules finals, que recullen les denominacions de cada un dels objectes (282-297). En deu dels dits inventaris consten llibres, que van de tres a cent seixanta-tres, essent quatre els que en fan constar més de cent (294).- J. P. E. [10026]

Salvador RAMON, *Emplaçament de la primitiva catedral de Tarragona*, dins *I Congrés Església*, II, 781-792; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 781-792.

L'autor creu que una anotació de l'*Índex vell* obliga a replantejar la localització de l'edifici que en el moment de la restauració de Tarragona fou la catedral. Recorda la posició de Sanç Capedvila (781-782) i la de Joan Serra i Vilaró (782-783). Ell, per la seva banda, aplega la documentació existent tant a l'Arxiu Capitular, *Llibre de Vilaseca* (784) o en el *Llibre de l'obra 1400*, com a l'AHA, *Visita Pastoral 1449*, i sobretot en l'esmentat *Índex Vell*, que en resumir un document del 1181 parla d'una 'volta rodona antiga de la yglésia' en la zona del castell episcopal (788), volta rodona esmentada en d'altres documents i que significaria una construcció semblant al mausuleu de Centelles (790); en conseqüència, l'antiga catedral «ocupava l'àrea situada entre la capella de Santa Tecla la Vella i l'església de Sant Llorenç» (792).- J. P. E. [10027]

Manuel Maria FUENTES GASÓ, *Tarragona, seu primada*, dins «Misc. Torrella», 143-178.

L'autor ofereix en aquestes pàgines una revisió cronològica dels elements de judici que incideixen en el coneixement dels orígens del cristianisme a Tarragona, i en el de la successió episcopal, documentats en els *Acta Martyrum Fructuosi...*, en els del reconeixement d'ésser metropolità, en els *Commonitoria* de Consenci, i en els del reconeixement de primacia damunt províncies romanes d'Hispania, vinculades a diversos documents papals (145-160); també ofereix resum de les vicissituds medievals de les pretensions tant de Tarragona com de Toledo, que acabaren en una 'litis pendentia' secular (163-169). Ultra la documentació directa que suscità l'afer, hi ha en aquestes pàgines algunes referències i extrets dels llibres de Jaume Vilar i de Jaume Caresmar, ambdós del segle XVIII, en els quals, respectivament, es resumien les posicions de la historiografia tradicional i els de la crítica de la Il·lustració sobre el problema.- J. P. E. [10028]

Josep RAVENTÓS I GIRALT, *Concilis Provincials Tarraconenses. Revisió de la cronologia*, dins «Misc. Torrella», 179-191.

A base de bibliografia i de fonts diverses, l'autor estableix una llista dels concilis provincials coneguts, que anirien del 419 al 1757 (181-189); també dels que hom sap que foren intentats entre el 1787 i el 1950 (189-190). [Però hi manca el de Lleida 1303, documentat com un fet, en el qual ell fou present, per la *Confessio Ilerdensis* d'Arnau de Vilanova].- J. P. E. [10029]

Salvador PIÉ I NINOT, *La sinodalitat eclesial. Ekklesia sunodon estin ónoma* (St. Joan Crisòs-

tom). Lliçó inaugural del curs acadèmic 1993-1994, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 1993, 72 pp.

Destaquem la *Nota sobre els Concilis Provincials de la Tarraconense* (19-20), on remarca l'assiduitat no comuna en la celebració dels dits concilis, la problemàtica sovint econòmica que es traduïa en la 'concordia del subsidi', sense excloure els problemes disciplinars (predicació en llengua catalana, 1636) o d'altres, i el fet que normalment les resolucions eren publicades sense comunicació prèvia a la Cúria Romana.- J. P. E. [10030

Jordi BERTRAN, Josep M. MARTORELL, *El teatre medieval del cicle de Corpus: component base dels balls parlats del Camp de Tarragona com a manifestació posterior del teatre popular*, dins «Actes Alacant», I, 367-375.

Els autors posen l'atenció en els aspectes no literaris i específicament d'espectacle del teatre medieval del cicle de Corpus i relacionen els elements configuratius del seguici de les processons de Corpus i de Santa Tecla a Tarragona. Es refereixen després als balls i a les relíquies que n'han quedat en el món rural.- J. de P. [10031

Manuel GÜELL I JUNKERT, *Consideracions al voltant de les relacions fiscals entre Felip V i l'Església catalana. El cas de Tarragona*, dins *I Congrés Església*, II, 357-365; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 357-365.

Una de les conseqüències del *Decret de Nova Planta* fou la nova política reial de sentir intervencionista i fiscalitzant en relació als béns de l'Església i dels eclesiàstics, sobre els quals ja l'any 1716 hom començà d'aplegar informació (358; cf. Tarragona, AH, *Protocols notarialis* (358, nota 5). Aquells primers moviments de l'administració reial provocaren la cessió o venda (simulades?) de béns de particulars a institucions eclesiàstiques (359) El 1728 el poder reial manava d'incloure en el cadastre les propietats eclesiàstiques adquirides després de la implantació d'aquest (360). Els bisbes del Principat s'hi manifestaven en contra en el *Memorial al rey... en que exponen a Su Magestad los nuevos motivos... sobre las exenciones del catastro en los bienes de los legos, que pasan a las Iglesias...*, en el qual adduïen raons de tota mena (361-363). En el Concordat del 1737, Felip V obtenia satisfacció en limitar el dret d'asil de les esglésies, i els béns no sotmesos al cadastre (364).- J. P. E. [10032

Antoni BORFO I BACH, *Les pintures murals sobre el martiri de sant Tomàs Becket. La difusió d'un culte, la mort dins la catedral o un conflicte social*, dins «Terme. Terrassa», núm. 7 (novembre 1992), 12-18.

Localitzades les dites pintures en l'església de Santa Maria de Terrassa, un element de les quals són les dues inscripcions, en les quals sembla repetir-se el nom de 'Thomas' (14), l'autor acaba fent-se ressò del dubte que «el martiri representat a les pintures murals de l'església de Santa Maria no sigui el de sant Tomàs Becket» (17), ans un dels dos metropolitans de Tarragona recentment assassinats, Berenguer de Vilademuls o Hug de Cervelló, en un moment en què la tensió entre els dos poders, l'eclesiàstic i el civil, podria ésser marc d'actes de violència de jovent laic de famílies de castllans.- J. P. E. [10033

Rafael COMAS I EZEQUIEL, *Les monedes terrassenques. Els sisens de la universitat forana (1641-1642)*, dins «Terme. Terrassa», núm. 7 (novembre 1992), 19-25.

Rafael COMAS I EZEQUIEL, *La moneda de cinc rals de Terrassa de data 1641*, dins «Hom. Vilaronga», 491-495.

El 1562, Terrassa es dividia en Universitat de la Vila i Universitat Forana. Els anys 1641 i 1642, a fi de suportar les càrregues de la Guerra dels Segadors, la primera encunyà moneda d'argent de cinc rals o mitja lliura, i la segona sisens d'aram. El primer dels dos articles resumeix les dades locals i tècniques de l'emissió de sisens; també allò que l'AHC de Terrassa, *Llibre de consells*, permet de saber de les gestions oficials prèvies a l'emissió i el contracte corresponent (19-20); descriu anvers i revers amb les respectives inscripcions i llurs variants (21); informa d'allò que n'han dit numismàtics anteriors des del 1818 (21-23); resumeix en quadre les variants de les cinc emissions i arriba a la conclusió que la Universitat Forana fou l'emissora de tots els cinc tipus, malgrat llurs variants (23). La pàgina 25 reproduceix en dibuix i en fotografia els diversos elements figuratius dels dits sisens.

El segon article resumeix la documentació de Terrassa, AHC, *Llibre del batlle, Llibre de consells i Lligalls* relativa a l'emissió de rals de plata per la Universitat de la Vila (491-492), recorda les notícies ofertes pels numismàtics des del 1869 (492-493), descriu anvers i revers amb les respectives inscripcions (493-494) i reproduïx les monedes en fotografia (495).- J. P. E. [10034-10035]

Joan MENCHON I BES, Peter RIUS I MAY, *Les esteles medievals de Tírvia (Pallars Sobirà)*, dins «Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars», 5 (1991 [1992] = XXXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos), 113-132 i quatre làmines.

Són set les esteles trobades al terme de Tírvia, ací analitzades una per una. Les quatre primeres tenen inscripcions funeràries, una de les quals, la segona, és datada el 1374 (121).- J. P. E. [10036]

Antoni VIRGILI, *El delme i la primícia al bisbat de Tortosa*, dins *I Congrés Església*, I, 423-431; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 423-431.

El dia de sant Silvestre del 1198 i l'endemà, Cap d'Any del 1199, Pere el Catòlic signava a Tortosa, respectivament, la *Carta compositionis decimarum et primitiarum Dertusae* i la *Carta Iudiciorum Dertusae*, aquesta ben coneguda. La primera, conservada almenys en vuit còpies, totes de Tortosa, Arxiu Capitular, és ací transcrita [sense indicació de quina de les dites còpies], emmarcada en l'altra documentació refundacional del bisbat reconquerit (424-426) i analitzada sota el biaix de «la pròpia recaptació i en la seva contribució a la configuració de la renda feudal» (426), que desgravava els habitants de Tortosa, però no pas «els ordes del Temple, i de l'Hospital, el rei i els Montcada —és a dir els senyors efectius del territori— que hauran de lliurar delmes i primícies íntegrament» (428). El text de la *Carta compositionis decimarum et primitiarum Dertusae* és a les pàgines 429-431.- J. P. E. [10037]

Joan FERRERES I NOS, *Viure i morir en la Trayguera del XVII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 34 (abril-junio 1991), 45-62; núm. 35 (julio-septiembre 1991), 27-38.

A la documentació ja coneguda i aprofitada per mateix autor en la seva *Traiguera. Història documentada*, del 1986, s'ha d'afegir la sèrie de protocols notariaus descoberts a la Casa de la Vila de Sant Jordi del Maestrat i una altra sèrie de processos i qualque capbreu a Va-

lència, ARV, *Clerecia. Montesa*. Sobre aquestes bases, trobem ací, amb transcripció de fragments, les normals prescripcions testamentàries tant les relatives a l'enterrament i als sufragis, com les corresponents a l'herència; alguna vegada els sufragis arribaven a la fundació de beneficis eclesiàstics (46-51); un capítol local és la presència de l'ermita de la Mare de Déu de la Salut en els testaments de traiguerins, una llarga llista dels quals escolliren d'ésser-hi sepultats entre el 1595 i el 1692, segons el *Llibre per a continuar els mortuoris i cossos que s'enterren... en la present santa casa de la Font de la Salut* (52-54); no mancaren les tensions entorn a qui tenia més autoritat damunt aquella casa i capella (55-56). La primera part s'acaba amb llistes de topònims i amb indicació d'algun dels casos de relació entre Traiguera i pobles veïns, en un moment en què el 56% dels matrimonis eren de poblacions diverses (59). La segona part aplega notícies sobre configuració vial i topònims dels carrers (28-30), sobre el parament normal de les cases i llur vàlua (31), i sobretot entorn la posició predominant dels Caperò, teixida de plets conservats a l'ARV, fins que, maulets, hagueren de fugir de Felip V (32-37). Hi ha reproducció d'algunes pàgines manuscrites (48, 60; 37).- J. P. E. [10038]

Ignasi M. COLOMER, *Cartografia trempolina (segles XV-XVIII)*, dins «Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars», 5 (1991 [1992] = XXXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos), 183-188.

Presentació resumida de les dinou presències de Tremp en la cartografia elaborada entre el 1469 i el 1782, amb particular atenció a les variants amb què és escrit el nom de la ciutat (185). Hi ha tres reproduccions (186-188).- J. P. E. [10039]

Salvador PALOMAR I ABADIA, *Les majorales del Roser d'Ulldemolins*, Reus, Carrutxa (Centre de Documentació sobre Cultura Popular) 1990, 80 pp.

Encara que aquestes pàgines siguin particularment atentes a l'aspecte folclòric del tema, contenen els *Goigs del Roser* (11-13) i transcripció d'algunes anotacions del segle XVII que documentarien cantades de *Cançons de tambor* (46-47); procedeixen de Tarragona, AHA.- J. P. E. [10040]

Anna M. BALAGUER, *Les primeres amonedacions episcopals i comtals d'Urgell*, dins «Hom. Villaronga», 395-406.

La documentació de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell publicada per Cebrià Baraut [cf. ATCA, XIII (1994), 423] «demostra que el bisbe d'Urgell havia batut moneda al segle XI i primers del XII i, també, que el seu taller monetari s'ubicà a Sanatiüja» (396), dada que corregiria afirmacions de Pierre Bonnassie (396-398). Una segona part presenta nous exemplars de moneda urgellesa recentment apareguts d'Ermengol V (398-401), del tutor Pedro Ansúrez (401-403), d'Ermengol VI (403-404), conjunta de comte i bisbe (404-405), i d'Ermengol VII (406). Les peces són reproduïdes en fotografia i les inscripcions transcrites.- J. P. E. [10041]

M. CRUSAFONT I SABATER, *Novetats a la numària tardana del comtat d'Urgell (s. XIII-XIV)*, dins «Hom. Villaronga», 407-414.

Presentació de nou peces, darrerament trobades, de moneda encunyada per Ermengol

VIII (408-409), per Pere el Catòlic (409), per Aurembiaix (410-412), per Guerau de Cabrera (413) i per Pere d'Urgell (413-414). De totes hi ha reproducció fotogràfica (411) i transcripció de les respectives inscripcions.- J. P. E. [10042

Josep ARAN VIOLA, *Libro de «Actas del Conselh Generau dera Val d'Aran» (s. XVII)*, dins «*Documenta et Scripta*», V (1993), 81-87.

Després d'una presentació del volum que conté les referides actes, conservat ara en el Museu i Arxiu dera Val d'Aran, en les pàgines centrals de l'article l'autor s'estén a informar sobre l'estructura política de la dita vall a mitjan segle XVII i en transcriu dos documents, un del 1640, pel qual el Conselh encarrega de fer «acabar de estampar los privilegis» (84); l'altre, del 1647, sobre la taxa màxima d'interessos a pagar per diners, rebuts a espera, per quintar de formatges (84). Les darreres pàgines contenen bibliografia relativa a la Val d'Aran (84-85).- J. P. E. [10043

Sergi SELMA CASTELL, *Conquesta feudal i creació de monopolis de renda al País Valencià*, dins «*Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*», LXIX (1993), 333-355.

Sergi SELMA CASTELL, *Molins i rodes. Entorn d'una discussió desafortunada*, dins «*Afers. Fulls de recerca i pensament*», VIII/15 (1993), 11-26.

Luis Pablo MARTÍNEZ SANMARTÍN, *La lluita per l'aigua com a factor de producció. Cap a un model conflictivista d'anàlisi dels sistemes hidràulics valencians*, dins «*Afers. Fulls de recerca i pensament*», VIII/15 (1993), 27-44.

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *Molins fariners d'aigua. Reflexions no polèmiques d'un geògraf*, dins «*Afers. Fulls de recerca i pensament*», VIII/16 (1993), 515-522.

Els dos primers són articles de tesi. Segons el primer, l'interès especial dels senyors feudals a posseir i controlar els molins no s'explica sols pel fet que aquests generaven renda ans també per «bloquejar qualsevol iniciativa dels camperols capaç d'evitar la pressió senyorial» (335). L'autor adueix com a prova nombre de fragments relatius a molins i en particular als drets que el rei o els respectius senyors s'hi retenien, del *Llibre del repartiment de València* i de *Cartes de poblament*. En el curs de l'exposició hi ha dos quadres sinòptics. Les darreres pàgines apleguen la bibliografia (353-355). El segon article incideix en la pregunta de si el molí andalusí era de roda horitzontal i el senyorial de roda vertical i de si en el País Valencià el feudalisme optà a favor de la roda horitzontal (12), i resumeix les dades fàctiques proporcionades per documents de la segona meitat del segle XIII (21 i 23); també hi ha cinc figures de les diverses possibilitats de tracció.

Un dels punts tocats en la qüestió dels molins d'aigua és la possible contraposició entre moliners i hortolans entorn els mateixos. Martínez aporta un plet del 1527 per la concessió d'un nou molí a la sèquia de Tormos, davant Manises, a la qual s'oposen els regants; el plet és ara a l'ARV, *Batllia general*, P162, del qual transcriu un llarg fragment (33-34). Rosselló es limita a precisar i clarificar conceptes i a demanar més treball de camp (522).- J. P. E. [10044-10045-10046-10047

Vicent Lluís SALAVERT I FABIANI, Jorge NAVARRO, *La sanitat municipal de València (segles XIII-XX)* (Col·lecció Politècnica, 48), València, Edicions Alfons el Magnànim 1992, 234 pp.

Dues parts ben diverses constitueixen el present llibre. La primera, obra de Vicent

Lluís Salavert, abasta els segles XIII-XVIII i es basa en documentació sobretot de l'AMV i de l'ARV, i en d'altres, indicats en les pàgines 209-210, com també en fonts impreses (210-218), i en bibliografia sobre el tema (218-229). L'exposició és dividida en apartats dedicats a higiene urbana (14-62), a beneficència i assistència (63-87), a lluita contra l'epidèmia (87-105), i al control de l'exercici professional de la sanitat (105-113). Comença recordant la situació de descurança oficial de la salubritat en les ciutats de l'Antic Règim (també a València: 14-23), progressivament corregida per les atribucions del mossassà, conegudes a València pels *Libre de l'ofici de la almudaxafia* i pel posterior *Llibre del mustassaf*, d'on són transcrits fragments relatius a les seves tres funcions: vigilància dels menestrals, control del mercat i inspecció del bon estat dels aliments, punt en el qual som informats de la normativa corresponent a cada mena de productes alimeticis (23-46). La *Nova Planta* també representà la destrucció de les estructures anteriors (47-48) i llur substitució successiva per nous càrrecs (50: intendent el 1718; 52: Tribunal del repès) o per delegacions de les de Castella, com el *Real Protomedicato* (57) o la *Junta de Sanidad* (59); en la segona meitat del segle, un mínim de representació popular comportà el 1768-1769 els alcaldes de barri, el 1770 la primera xarxa d'enllumenat i els serens (62); a darreries de la centúria, el *Diario de Valencia* publicava dades demogràfiques (53; cf. 60). Les vicissituds dels hospitals medievals segueixen les investigacions d'Agustín Rubio Vela (63-72: [cf. ATCA, II (1983), 504-505, núm. 812; V (1986), 480-481, núm. 2879; VI (1987), 498, núm. 3627; VII-VIII (1988-1989), 490-491, núm. 4369; i X (1991), 522-523, núm. 6450]); el 1512 arribava l'Hospital General unificat (73): era institució independent hereva de tots els hospitals anteriors (exceptuat el de Pobres Sacerdots), obligada, doncs, a atendre la globalitat de les necessitats, amb molta protecció municipal, que l'autoritat reial mirà d'anar desbancant durant el segle XVII; en el segle XVIII la insolvència es féu endèmica (77-84); seguia existint la beneficència de confraries i gremis (84-86). La lluita contra l'epidèmia ens en recorda els diversos aspectes: idea dels metges sobre les causes de les passes (88-89), epidèmies més importants sofertes per València (90-92), actuació del municipi abans i a partir de la declaració d'estat de pesta sota la direcció del justícia criminal (93-99), celebració de l'acabament d'una pesta (101-102). El darrer apartat informa de les condicions per a l'exercici professional de metges, cirurgians i apotecaris (105-112).- J. P. E. [10048

Enric GUINOT, *El mercat local del vi a la València medieval*, dins *Vinyes i vins*, I, 431-442.

Sota sobirania islàmica es cultivava la vinya, sobretot per a raïm i panses; des de la reconquesta, la vinya experimentà forta empena, amb vista al comerç i consum de vi. L'autor es proposa de realitzar «una aproximació indirecta al coneixement d'aquest mercat local a través dels privilegis i ordenaments locals en les seues possibles variants, tant pel vessant de la protecció de la producció local com pel de la vigilància de la seua comercialització al mercat, tant en la venda en gros com en menut, i bé siga obra de taverners com de gent privada» (433; bibliografia d'establiments locals: 432, nota 3). La política reial fou la de protegir la producció autòctona, des del 1268 en què Jaume I emanà un privilegi reial a favor de la ciutat de València, que el nét, Jaume II, estengué a tot el regne el 1298, política continuada pels successors del segle XIV (435). Consta que tals normes protectores foren aplicades a Castelló, Catí, Sant Mateu amb la batllia de Cervera, Herbers, Benicarló i Gandia (436-437). També foren publicades mesures de control del venedor i de protecció del comprador, evitant frau o preus excessius, de manera que quan el vi superava un cert preu, les mesures proteccionistes del vi local queien automàticament (438-440). En alguna població de senyoriu no reial, la venda de vi era monopoli del senyor, normalment un mes cada any (441).- J. P. E. [10049

Agustín RUBIO VELA, *La ciudad como imagen. Ideología y estética en el urbanismo bajomedieval valenciano*, dins «Historia Urbana», 3 (1993), 23-37.

L'objectiu de l'autor és el de profunditzar en el rerafons ideològic que orientà la política urbanística de València durant el segle XIV (24), del qual Francesc Eiximenis esdevindria el gran teòric (25; cf. 29). Els objectius del Consell municipal de València eren l'embelliment de la ciutat adreçant els seus carrers, també obrint-ne de rectes, cosa que alhora facilitava el trànsit de vianants i de mercaderies, i donava al conjunt una fesomia cristiana i l'allunyava de la sarraïna; en la 'cristianització' de la fesomia ciutadana també hi entrava l'afavorir els edificis religiosos (30). Nombre de fragments de l'AMV, *Manuals de Consells*, ací transcrits, demostren els dits objectius. [Sobre aquest tema, hom pot veure les pàgines resumides dins ATCA, XIII (1994), 545, núm. 9195].- J. P. E. [10050]

María Pilar ANDRÉS ANTON, *El monasterio de la Puridad. Primera fundación de clarisas en València y su Reino. Siglos XIII-XV*, I. València, Monestir de la Puritat 1991, 540 pp.

Obra només coneguda per la recensió signada per Víctor Sánchez, publicada dins «Archivum Franciscanum Historicum», 86 (1993), 153-158.- J. P. E. [10051]

Andrés DÍAZ BORRÀS, *Los orígenes de la piratería islámica en València. La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 28), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1993, XXIV i 336 pp.

Després d'una *Presentación*, signada per María Teresa Ferrer y Mallol (VII-X), l'autor en la introducció precisa l'objectiu del seu estudi: determinar el moment en què la pirateria de Berberia es féu sentir com a cosa habitual damunt la costa del Regne de València, i exposar les raons que la motivaren (XXII). La base de l'estudi ha estat constituït pels arxius valencians de l'ARV i de l'AMV, del Col·legi del Patriarca, de l'AM d'Alzira; i del barceloní de l'ACA, valorats en les pàgines 217-221, després dels quals ve la bibliografia relativa al tema (221-237). Per la seva banda, l'autor ha aplegat i transcrit en l'apèndix documental setanta-vuit peces, datades entre el 1374 i el 1399, la majoria de les quals (seixanta-cinc) són de l'AMV (*Manuals de Consells*, *Claveria comuna* i *Lletres missives*), vuit d'Alzira, quatre de l'ARV, i un del Col·legi del Patriarca (241-314). El volum es clou amb taula única d'antropònims i de topònims (317-325) i amb una fe d'errates de cinc pàgines (331-335; [en la qual no hem sabut veure les faltes de transcripcions llatines]). Si no m'erro, el punt central de l'exposició es troba en la pàgina 58, on l'autor assenyala que si durant la primera meitat del segle XIV, malgrat que la política reial semblava no ésser excessivament interessada en l'influx damunt els països islàmics veïns, i que els estols de la corona catalano-aragonesa havien mantingut més o menys la seva capacitat d'enfrontar-se amb genovesos i musulmans, en la segona meitat els darrers encetarien una nova forma d'inquietar les marines de les Illes, València i Catalunya: la fórmula de la pirateria, que duraria fins ben entrada l'Edat Moderna. I així, en les pàgines anteriors tenim una narració cronològica de les dites confrontacions (28-54); immediatament després ens trobem amb el quadre dels avisos d'haver estat detectats vaixells musulmans en les marines dels Països Catalans entre el 1351 i el 1399, amb transcripció de les corresponents lletres, en general de l'AMV, *Lletres missives* (63-78). Aquesta primera part és resumida en les pàgines 89-94. La segona és dedicada a presentar la reacció cristiana, de la qual, amb constant referència o transcripció de fonts arxivístiques, remarca quatre aspectes: el de l'execució de pirates musulmans (100-105), el dels sistemes de defensa de les marines (105-110), el de la utilització de sistemes de cors per part dels cristians, on és subratllada la disponibi-

litat de la ciutat de València a fer possibles tals expedicions (110-142); i el de les dues croades de final de segle contra Berberia, ja estudiades per Andreu Ivars i Cardona, estudi que l'autor valora molt positivament en tot allò que significa aportació de fonts (142-147), però del qual dissenteix, en quant creu que no cal centrar-ho tot en l'impacte pel robatori de les hòsties consagrades de Torreblanca, car així seria inexplicable la segona croada, ambdues reacció davant un perill que s'anava engrandint i que exigia resposta (147-194); en aquest darrer apartat, tres quadres informen dels censals creats a la ciutat de València amb destí a la Santa Armada (173-174), i del potencial bèl·lic tant de la primera (182) com de la segona croada (188). Les pàgines 195-201 són resum de la segona part i les 205-214 ho són de tot el llibre. L'autor ha afegit onze mapes entre les pàgines 202-203.- J. P. E. [10052]

Javier SERRA ESTELLÉS, *Notas para una historia del Cisma de Occidente en València. La detención de las pabordias al inicio del Cisma*, dins «Anales Valentinós», XIX (1993), 177-220.

Les pàgines inicials resumeixen origen i progressiu creixement de les pabordies de la Seu de València, fins a convertir-se en les peces de major entitat econòmica (178-183); una d'elles, la d'octubre, esdevingué problema a començos del Cisma d'Occident perquè el seu titular, Hug de Llupià i Bages, fou elevat a bisbe de Tortosa, i la pabordia fou concedida per Climent VII a un nebot seu cardenal, ambdues decisions ineficaes per la 'indiferència' imposada per Pere el Cerimoniós (183-190). Són ací detallades les vicissituds en la possessió de cada una de les prebosties els tres darrers decennis del segle XIV (192-205) i transcrits sencers cinc documents conservats a l'ACV, *Pergamins*, quatre dels quals són de Climent VII i el cinquè del capítol, unint la prebostia d'octubre a la mensa comuna de la Seu de València el febrer del 1387 (206-220).- J. P. E. [10053]

Javier SERRA ESTELLÉS, *Notas para una historia de Cisma de Occidente en València. La controvertida promoción del primer cardenal de Valencia, Jaime de Aragón*, dins «Hom. Roca Cabanellas», 755-775.

A base de la documentació d'ACA, gairebé tota ja publicada fa anys per Andreu Ivars, de l'Archivio Segreto Vaticano, i de l'ACV, l'autor refà el gran enrenou provocat pel doble nomenament a cardenal de Jaume d'Aragó, nomenament que Pere el Cerimoniós no volia que fos efectiu mentre ell mantigués oficialment la 'indiferència', cosa que obtingué malgrat que l'interessat s'avancés a acceptar el nomenament de Climent VII. Molts dels documents i altres anotacions dels dits arxius són transcrits sencers o en fragment.- J. P. E. [10054]

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La jerarquía de la mesa. Los sistemas alimentarios en la València bajomedieval* (Història local, 13), València, Diputació 1993, 290 pp.

Exposició dels aspectes de vida relacionats amb l'alimentació sobretot de la ciutat de València, especialment en els anys que van del 1390 al 1415, a base de documentació d'ACA, de l'ARV i de l'AMV (8); característica d'aquest llibre és que en el tractament dels successius temes les dades proporcionades per la documentació d'arxiu són completades amb pàgines de Francesc Eiximenis (*Com usar bé de beure i menjar*), de sant Vicent Ferrer o d'Arnau de Vilanova, o pel *Llibre de Sent Soví* i el *Llibre de coc*, en tractar de la pre-

paració dels plats. La primera part: *Los condicionantes del consumo alimentario*, exposa en un primer capítol la situació normalment d'insuficiència en la producció de grans, en la qual tenien particular incidència els freqüents anys de secada (59: quadre dels anys secs), i els expedients, als quals hom havia hagut d'arribar a fi de portar virtualles a València (23-65). El segon capítol exposa l'influx de les prescripcions religioses en l'alimentació (temps o dies de dejuni o d'abstinència), a base d'Eiximenis i de mestre Vicent, i les indicacions dietètiques dels metges, conegudes sobretot pel *Regimen sanitatis ad regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova (67-91). La segona part s'intitula *Del mercado a la mesa. El proceso alimentario en una economía de intercambio*. El seu primer capítol recorda l'autoritat ciutadana damunt el mercat (mostassafia), la distribució de mercats i de forns (llista i localització d'aquests el 1407 per parròquies, d'AMV, *Processos*: 113-118), i les notícies sobre carnicers (121-124), flequers (125-129), peixaters (130) i hostalers (131); també la intervenció de l'autoritat municipal, taxant preus (134: preu de la carn de porc i de xai determinat en *Manuales de consells* de l'AMV; 136: taula cronològica de taxacions municipals de la carn), carregant-hi impostos (139) o castigant fraus i abusos (140-142). I així, els aliments arriben a la cuina, que és mediterrània tant pels ingredients de base (145 ss.) com per la forma de condimentar-los (166: salses i espècies), i a la taula, moment en què l'aliment és integrat dins una forma particular de socialitat (169). La tercera part és dedicada a la sociologia de l'alimentació, distingint entre la de la noblesa, amb moltes referències a les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós i a dades dels comptes de la reina Maria de Luna i dels ducs de Gandia, en les quals és visible la importància del nombre de càrrecs àulics vinculats a la taula i l'abundància de menjars, oferts en tant que manifestació de la magnificència; els queviures i les espècies són coneguts amb detall diari a través dels llibres de comptes de les cases reial (a l'ACA, *Reial Patrimoni*) i ducal (a l'ARV, *Mestre racional*) (189-209); la de la clerecia (211-228), punt en el qual les bases documentals són escasses i discontinües i només precises per a alguns monestirs benedictins [per als convents en les ciutats, caldria afegir un element desconegut de l'autor: les 'pitancie', normalment quantificades en moneda, que els assignaven els testaments]; la de la burgesia urbana, l'alimentació de la qual és coneguda per les dades que els factors de la Companyia Datini enviaven a la central i es troben a Prato, Archivio Datini (229-251); i la de les classes humils, per a les quals, ultra les dades que per a llur capacitat adquisitiva poden representar els jornals que es pagaven a València el 1400 (258-259), tenim les directament relacionades amb l'alimentació de mariners en el *Llibre del Consolat de Mar* (265-267) i amb la de malalts o pobres en els comptes d'hospitals i de la Pia Almoina (270-272).- J. P. E. [10055]

M. Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Notas de diplomática episcopal: títulos de órdenes sagradas*, dins «Hispania Sacra», 45 (1993), 429-458.

L'estudi és tot ell de naturalesa diplomàtica, però la base documental és valenciana, i consisteix en deu certificats d'ordres que van del 1337 al 1645, dels quals són primer presentats els segells (433-435) i després analitzat (435-440) i transcrit tot el text (442-458), en general procedent de l'ACV, *Pergamins*.- J. P. E. [10056]

Alfredo GÓMEZ ACEBES, *Gentes del siglo XV*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 39 (julio-septiembre 1992), 43-54.

Leopold Piles i Ros publicava el 1978 un estudi sobre la població de València a base dels *Llibres d'aveïnament* dels anys 1400-1449; ací en són extrets els noms dels aveïnats i

de llurs fiadors pertanyents a ,artistes', a oriünds del Maestrat, a estrangers i a d'altres que per algun motiu cridaren l'atenció de l'autor. Hi trobem fiador Domènec Crespí, il·luminador de llibres (44; 48 [un Pere Crespí havia estat il·luminador al servei de Benet XIII: ATCA, VI (1997), 308: eren parents?]); aveïnat mestre Martí de Cabanes, metge de Benet XIII el 1415 [un any, la meitat del qual el papa féu estada a València] (45); Llop Martínez de Nàjera, relligador de llibres (46); la casa de Jaume Roig, com a punt de referència d'una localització (46); i Pere Riera, estudiant d'Arts, fent de mestre en una família (50).- J. P. E. [10057]

Miguel NAVARRO SORNÍ, *El enfrentamiento entre Calixto III y Alfonso V el Magnánimo por el obispado de València*, dins «Hom. Roca Cabanillas», 709-727.

Tres documents d'Alfons dit el Magnànim, de Calixt III, i de Joan II de Catalunya-Aragó, dels anys 1457-1459, procedents respectivament de l'ACA, de l'Archivo Segreto Vaticano i de l'ARV, ací transcrits (720-727), ens permeten de conèixer el joc diplomàtic entorn la provisió dels bisbats de València, de Saragossa i de Girona, que cadascú d'ells volia donar a un parent molt pròxim; el darrer dels tres documents és la proclamació de segrest de tots els fruits i altres rendes de la mitra de València per Joan II, mentre no en prenguéssin possessió el seu fill bastard, Joan d'Aragó.- J. P. E. [10058]

Amadeo SERRA DESFILIS, *El Portal de Quart y la arquitectura valenciana del siglo XV*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LII (1993), 189-208.

Sistematització de les dades ofertes per l'ARV, *Manuales de consells, i Sotsobreria de Murs i Valls*, d'acord amb les quals les obres haurien començar l'any 1441, i amb vicissituds diverses, el 1476 es donaren per acabades (192-194). L'autor no veu clar el paral·lelisme amb l'arc triomfal del Castel Nuovo de Nàpols (195), i també discuteix que Pere Bonfill hagi d'ésser considerat l'arquitecte del dit portal, car, per començar, cal distingir entre mestres majors d'obra, un dels quals fou Bonfill, i mestres de picapedrers, que també foren diversos, entre els quals hauria destacat Francesc Baldomar (198). El Portal de Quart entraria dins el programa d'embelliment de la ciutat, que permetés a València de rivalitzar amb les altres ciutats, sobretot de la Mediterrània [cf. 483, n. 10050].- J. P. E. [10059]

Andrés DÍAZ BORRÁS, José TRENCHS ÒDENA(+), *La información judicial relativa a actos de piratería. El proceso abierto a instancia de Jaime Ferrando ante el baile General de València (1460)*, dins «Estudis Castellonencs», 5 (1992-1993), 327-347.

En la introducció, els autors insisteixen en la manca d'una política marítima de defensa, que corresponia al rei (330); potser tal manca era resultat de les estretors econòmiques de la corona, però tampoc no consta que mai hom intentés de cercar els mitjans per a tal objectiu (331). Només en un punt la posició de les autoritats reials era clara: la defensa de la regalia de jurisdicció exclusiva damunt la mar i allò que hi succeïa (332). El procés ací recordat n'és prova, car els damnificats cercaren una primera defensa en les autoritats de la ciutat de València, però hagueren de recórrer a la reial, que en aquest cas era el batlle dellà Seixona, i així el de València només fou jutge instructor (332-334). En apèndix, és transcrita la part substanciada a València: denúncia presentada per Jaume Ferrando davant Berenguer Mercader, batlle general del Regne, el text dels tretze capítols de l'interrogatori i les respostes dels testimonis als capítols esmentats (335-347); l'original es troba a l'ARV, *Batllia General*, P 32.- J. P. E. [10060]

José HINOJOSA MONTALVO, *Cesaro Barchi y otras mercaderes florentinos en la ciudad de València en el tránsito del medievo a la modernidad*, dins «Studi Boscolo», III, 231-249.

A base dels protocols notarials de l'ARV i de l'Arxiu del Patriarca de València, l'autor centra el seu estudi en els anys 1488-1492 i en la companyia comercial establerta entorn la persona de Cesaro Barchi (234-235). Aplegades les notícies del seu arrelament a València (compra de cases: 235-236), segueixen les relatives a operacions mercantívoles de tota mena, començant per la compra-venda d'esclaus (n'hauria importats prop de dos-mil entre el 1489 i el 1497: 236-237), i continuant per les assegurances marítimes (237-238), les lletres de canvi (239-240), les vendes a la menuda (241) i les operacions amb o per encàrrec d'altri (242-244). Les darreres pàgines informen d'activitats d'altres mercaders florentins a la València contemporània (245-248).- J. P. E. [10061

Ximo COMPANYY, *L'art i els artistes al País Valencià modern (1440-1600). Comportaments socials*. Pròleg de Trini SIMÓ (Biblioteca d'Història dels Països Catalans, 4), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1991, 342 pp.

L'autor presenta aquest seu treball com a visió o revisió de l'art valencià a l'època del Renaixement des d'una òptica filosòfico-social (93) i així hi trobarem nombroses pàgines dedicades a la comparació d'entrades de diverses classes socials, cosa que col·loca els artistes en els estrats inferiors. Les dades arxivístiques són les proporcionades per investigadors anteriors (259), completades amb investigacions personals en l'APPV [Arxiu de protocols del Patriarca, de València?] (158, 183, 186-188, 260-288). Després d'uns capítols dedicats a la situació fontal italiana i a la seva repercussió en la Península Ibèrica, trobem un apartat que exposa l'estat cultural de la València contemporània i l'influx que tingueren en els artistes els corrents nominalista (Joan de Salaia) i erasmíà (79-92) fins a mitjan s. XVI, i després la Contrareforma, personificada en el patriarca sant Joan de Ribera i en els jesuïtes (91 i 125); la dita relació és exemplificada en l'existent entre Joan B. Anyes i Joan de Joanes (72 i 245). En el capítol dedicat als aspectes socials dels diversos oficis artístics, trobem informació de la nomenclatura amb què són designats en les actes notarials (94; 157-158; 190; 206); notícies sobre l'encaix gremial de la miniatura (109-111; 212), sobre el *Cançoner del duc de Calàbria*, ara a Uppsala (119), i sobre l'influx de Trento en l'art valencià, sobretot a través del Col·legi del Corpus Christi (148-150); sobre l'absència total de llibres en l'inventari de Jacomart (Jaume Baçó) (165-168; cf. 221-222); resums de contractes d'aprenentatge (178, 180), o d'obres (182); fragments d'inventaris de béns d'imaginaires (201) i dels capítols per a la construcció del retaule major de Sant Tomàs, de València, el 1498 (203-205); notícia que una pintura de l'església de l'Estudi General de València representava el rector Joan de Salaia adoctrinant els sis jurats de la ciutat (226); notícia de casos documentats en què pintors es fan corredors d'orella o en què un es compromet a ensenyar de lletra en llengua valenciana (229); dels llibres de Miquel Avellà, entre els quals un *Saltiri en pla* (233); i fragment del contracte per al Sant Sopar de Santa Clara de València el 1490 (240). Al final hi ha traducció catalana de les impressions de Girolamo da Santo Leocadio sobre la seva anada de València a Gandia el maig del 1502 (250-257) i onze fragments de set capítols de construcció d'obres d'art, d'un inventari i de tres altres documents, datats entre el 1456 i el 1500, tots de l'esmentat arxiu de protocols (260-288). La bibliografia és a les pàgines 289-313, seguida d'índex alfabètic (314-337).- J. P. E. [10062

Germán NAVARRO, *L'artisanat de la soie à Valence à la fin du Moyen Age*, dins «Razó.

Cahiers du Centre d'Études Médiévales de Nice», 14 (1993), 163-175.

A base de l'AMV, *Manuels de consells*, dels protocols notarials de l'ARV, de l'Arxiu del Patriarca, i dels fons de l'Arxiu de l'Art Major de la Seda, de València, els quals, ultra la documentació privada, han proporcionat set ordinacions relatives a teixidors de draps de seda i a velluters entre els anys 1465 i 1483, l'autor i l'equip en el qual treballa han reconstruït les dades biogràfiques de més de mil menestrals del ram, molts dels quals eren genovesos (164; llur arribada en massa féu canviar els mètodes de treball, cosa que portà a una producció més avaluada; però pocs s'aveïnaren: 168-169). A darreries del segle XV es començava de dibuixar un barri seder entorn la parròquia de Sant Martí (165). Els inventaris 'post mortem' permeten de conèixer els materials de construcció, la distribució de l'espai de les cases-obrador (166-167), les diverses formes de col·laboració de la dona (166) en empreses de tipus generalment familiar, sense gaires possibilitats de financiació, on hom sovint venia el treball a un mercader que proporcionava les primeres matèries i adquiria el producte, i on les associacions laborals defensaven els interessos de les dites empreses (171-172). Alguns casos ben documentats permeten de conèixer la reacció de determinats menestrals davant situacions infreqüents, tant familiars com corporatives (173-175 [segurament no diverses de les de menestrals d'altres oficis]).- J. P. E. [10063]

Álvaro SANTAMARÍA, *La demografia en el contexto de València. Siglo XV*, dins «Est. Udina», 363-386.

Les primeres pàgines recorden l'excel·lent impressió que feia València en el visitant dels segles XV i XVI i segueix causant en els historiadors actuals, fins al punt que hom ha qualificat de segle d'or el XV valencià (364-367). No seria mite: «la estabilidad socioeconómica y relativa prosperidad, de luces y sombras, tensa y a veces crispada del siglo XV valenciano, no procede contemplarla como historia ficción o mito historiográfico...» (369); en serien prova la demografia dels 8.840 caps de casa afirmats pel notari Gaspar Eiximeno en protocol de l'AMV (371-373), dins el marc dels 50.000 subjectes a tributació de tot el Regne (376), com també la immigració de nous ciutadans (26 caps de casa cada any) mereixedors d'ésser-ho, procedents de la Península, de l'Europa Occidental i del Nord d'Àfrica (380-385); Barcelona només hauria tingut 5.749 veïns el 1497, Ciutat de Mallorca 2.950 el 1489 (373).- J. P. E. [10064]

Jordi VENTURA, *Manipulacions monetàries a València a finals del segle XV*, dins «Hom. Villaronga», 417-433.

Les primeres pàgines d'aquest article aporten nova documentació d'ACA, *Canc., reg.*, relativa a conseqüències de l'abatiment de moneda del Regne de València del 1480 (418-419); però el cos de l'article és dedicat a una operació d'abast internacional, sembla del tresorer reial Alfonso Sánchez, que proporcionava guanys de vora el 50%, burlant la prohibició d'entrada al Regne de València de moneda forana de billó (420-421); és coneguda per un procés, encarregat pel rei Ferran II, entre d'altres, als inquisidors espanyols de València, i per això conservat a Madrid, AHN, *Inquisición*, lligall 5.312, del qual són transcrits els articles a base dels quals hom interrogà els testimonis (422-424), i resumides les respostes (424-429); la dita operació es relacionava amb importació de gra en època de fretura (427-429), fins al punt que provocà avalot popular (420). Tot plegat confirmaria el poder del dit Sánchez davant el rei Catòlic (430).- J. P. E. [10065]

J. M. LEYDA DAMIÀ, *Falsificació d'un ducat valencià dels Reis Catòlics*, dins «Hom. Villaron-ga», 435-436.

L'autor dona notícia de l'existència d'almenys tres exemplars falsos de ducat valencià dels Reis Catòlics, emissió de la qual el Banc d'Espanya conserva un exemplar autèntic; són indicats els detalls que diferencien aquesta peça de les falses. També són transcrits les inscripcions tant d'anvers com de revers.- J. P. E. [10066]

M. Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Advocaciones religiosas y onomástica en la diócesis de València (siglo XVI)*, dins «Est. Udina, IV», 83-113.

L'Arxieu Diocesà de València posseeix el *Breviarium beneficiorum*, aplegat per Joan Alemany el 1580, en el qual consignà: totes les esglésies del bisbat; tots els beneficis atorgats en el bisbat entre el 1500 i el 1554; i les datacions d'atorgacions, establiments i d'altres actes «ex libris Collationum» entre el 1500 i el 1580 (83-84). L'autora n'agrupa les advocacions (87-91), assenyala la relació entre aquestes i els noms dels fundadors (92) i l'onomàstica en general (93-94: cf. gràfica: 95); segueixen quatre quadres on consten en columnes paral·leles d'advocació, el fundador, la professió d'aquest, i la localització del benefici (96-99); el quadre cinquè presenta llista alfabètica dels noms de sants als quals eren dedicats els beneficis eclesiàstics (100-105). Segueix transcripció del testament d'Àlvar Rodrigues, paraire, en el qual establia un benefici a Sant Nicolau de València el 1511, d'ADV, *Col·lació de beneficis*, 15 (106-113).- J. P. E. [10067]

Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, Francisco Javier PALAO GIL, *La sucesión de las personas e instituciones religiosas en el Derecho Foral Valenciano*, dins «Anales Valencinos», XIX (1993), 345-372.

Els *Furs de València* prohibien que institucions o persones eclesiàstiques rebessin béns seients en herència, i només els permetien de rebre el preu equivalent (346), prohibició posteriorment mitigada per a la clerecia secular en virtut de noves constitucions de cort ja en temps de Martí l'Humà, que permeté als clergues de rebre herència, però no de passar-la dins l'herència, limitació suprimida en la cort del 1585, estatut legal confirmat tant pels testaments com pels juristes valencians del Barroc (N. Bas i Galceran, Cristòfor Crespi de Valldaura, Pere Jeroni Tarazona, J. G. Trullenç) (350-356). Els religiosos es trobaven en situació diversa car, pel vot de pobresa, els béns que els poguessin pervenir després de la professió passaven a la comunitat (la qual era sotmesa a les limitacions de la legislació valenciana), però en canvi podien fruir d'úsdefruit (363), essent més complicat el cas de les comunitats, com les de franciscans, legalment incapacitades a posseir béns en comú, cas en el qual només hi havia la possibilitat de ficcions legals: almoïna, bé d'ànima (365). En el cas d'hereu de casa senyorial, hi havia qui acceptava, però també qui negava que els béns constitutius del senyoriu poguessin passar a una institució religiosa com a tal (370-371).- J. P. E. [10068]

Eugenio CÍSCAR PALLARÉS, *Consideraciones generales en torno al régimen señorial en los lugares repoblados después de la expulsión de los moriscos*, dins *Moriscos, nobles y repobladores. Estudios sobre el siglo XVII en Valencia* (Estudios Universitarios, 58), València, Edicions Alfons el Magnànim 1993, 177-225.

Reelaboració d'un estudi [ja conegut dels nostres lectors pel resum d'ATCA, XI (1992), 601, núm. 7444]. Assenyalem en les pàgines inicials un repàs de les posicions

dels successius autors entorn al concepte de ,refeudalització' com a definidor de les conseqüències fàctiques de l'expulsió dels moriscs, des del 1968 (Joan Reglà) fins a l'autor, que s'hi mostra reticent: «el uso de la expresión ,refeudalización' es poco operativo, cuando no propicia la confusión» (183).- J. P. E. [10069]

Rafael MOTA MURILLO, *Conflicto de competencias en el Capítulo General de València, 1768*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 86 (1993), 403-420.

El Capítol General dels Franciscans de l'Observança havia estat convocat, celebrador a la ciutat de València el 1768, i n'havia estat limitat el nombre d'acompanyants de cada capítol, decisió que desplaugé els qui havien d'anar-hi des de les Índies (406), els quals procuraren de posar a favor seu l'arquebisbe de València, Andreu Mayoral (408-409); la tensió provocà recurs al consell reial, el qual decidí a favor de la restricció d'acompanyants en document conservat a Madrid, BN, ms. 11.261, i ací transcrit (414-420): *Consulta del Consejo sobre la «Representación de los Religiosos Franciscanos de las Yndias...»*.- J. P. E. [10070]

Manuel GÓMEZ DE VALENZUELA, *El estatuto de desahucio criminal de Valderrobres (1641)*, dins «Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-Jurídicos», 2 (1993), 165-180.

Amb motiu de la Guerra contra Catalunya, les tropes de Felip IV de Castella, amuntegades a la frontera, es permeteren tals barbaritats que les poblacions, entre elles Vallderroures, s'hagueren de defensar contra aquells «soldados que ejercitan sus artes militares contra los pacíficos vecinos de esos lugares» (167); la forma de defensar-se consistí a elaborar, fer aprovar pel senyor del lloc (l'arquebisbe de Saragossa), i promulgar unes normes que amenaçaven de sotmetre a judici sumaríssim, en el qual no s'aplicarien les garanties sumarials dels *Furs d'Aragó*, qui fos culpable de les dites malvestats. Ací tenim transcrits les dites ordinations, copiades i emmarcades dins l'aprovació de l'esmentat arquebisbe; s'han conservat a Saragossa, Archivo de Protocolos, Lorenzo Molés 1641 (173-180).- J. P. E. [10071]

Joan PAGÈS I PONS, *Els senyorius alodials (sic) en el vescomtat de Bas a la Baixa Edat Mitjana*. Volum II. [Olot], Edició de l'autor 1992, 556 pp.

[El primer volum de l'obra de l'autor dedicada a la Vall d'En Bas és coneguda dels nostres lectors pel resum publicat dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 415-416, núm. 4081]. El mateix autor resumeix així el contingut d'aquest segon i darrer: «Consta de trenta-set capítols repartits així: set dedicats a la parròquia de Joanetes; dos (el VIII i el IX) a la de Sant Pere de Falgars; sis a la parròquia de Santa Maria de Puigpardines (el X, XI, XII, XIII, XIV i XV); setze dedicats a la parròquia de Sant Privat, o sia, del capítol XVI al XXXI, ambdós inclosos; tres, a la Pinya, que són els capítols XXXII, XXXIII i XXXIV i altres tres, els restants, dedicats a la que fou diminuta parròquia de Sant Joan dels Balbs. Al final, figura un apèndix que conté unes quantes notes complementàries del volum primer...» (19). Els successius capítols ressegueixen directament les raguèlies senyorials (p. e., ja en el primer, els Cabrera o els Beuda) o indirectament, en assenyalar els senyors de cada un dels masos. En cada cas, tenim aplec de notícies procedents d'arxius diversos, com és ara l'ACA; Girona, ADG; l'AHC d'Olot, *Protocolos notariales*, segurament la font quantitativament més representada en aquestes pàgines; Montserrat, Arxiu del Monestir, *Fons Bages*; i una sèrie d'arxius particulars, com és ara, de Joanetes, arxius dels masos d'Esquenadases (201) o del mas Esquena (66, 72, 73, 78, 87, etc.);

Olot, Arxiu particular Campderrich; les Preses, Arxiu particular del Mas Camps (147, 168). En parlar de masos pertanyents a rectories parroquials, tenim reconstrucció de llistes de rectors, com és ara: de Joanetes (129-132); de Balbs (523-525).- J. P. E. [10072

Josep CANAL, Carles FOCHS, *La despoblació de la Vall d'Hostoles entre 1349 i 1486*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals», 1992-1993, 77-103.

[Sense entrar directament en la fiabilitat de les dades dels *Fogatges*], els autors consideren que permeten de reconstruir la trajectòria de la demografia de la Vall d'Hostoles entre el 1329, any del màxim poblament amb 310 focs documentats (84), el 1486, en què només ho són 89 (95), i el 1553, en què la remuntada ja arribava a 173 focs (102); hi ha gràfica per a tot el període (93); de més a més, són indicades dades complementàries, com és ara el fet d'haver individuat, sembla a Olot, AHC, quaranta-una escriptures de nous establiments posteriors a la Pesta Negra, tot i que «no són, ni de bon tros, el total dels masos abandonats» (85); el va-i-ve de la dita Vall entre la jurisdicció reial i la senyorial dels Rocabertí (87-91); la *Carta de Privilegis* del 1471, vigent fins a la Nova Planta, que propicià, amb la *Sentència de Guadalupe*, el redreç de la Vall (91-94). Les darreres pàgines apleguen dades sobre la cellera de Sant Feliu de Pallerols (96-101).- J. P. E. [10073

Ismael ALMAZÁN FERNÁNDEZ, *Els immigrants francesos al Vallès Occidental: el profit i la por*, dins «Terme. Terrassa», núm. 7 (novembre 1992), 31-39.

Els estudis dedicats fins ara als gavatxos a Catalunya s'han basat en els registres d'immigrants o en la documentació parroquial. L'autor esbrina llur presència en les 1460 unitats del fons judicial de la batllia de Terrassa i el seu terme notarial, ara a l'AHC de la mateixa ciutat, datades entre el 1500 i el 1714: en són documentats tres-cents noranta-dos, dels quals dos-cents deu habitaven a Terrassa i més de quaranta a Rubí (32); només són documentades quatre dones (36); «la presència d'immigrants va créixer fins al voltant del 1600, per disminuir ràpidament poc després»; el 1658 havia desaparegut (33). Els del Vallès eren sobretot bracers sense especialització, amb qualque excepció com un mestre de cant, un cirurgià i quatre capellans (33); compareixen en la documentació com a víctimes d'agressions físiques tant de catalans com d'altres gavatxos o com a denunciats d'infraccions contra propietats de catalans (34). En el curs de l'exposició són resumits nombre de casos concrets, sovint amb transcripció de fragments textuais. Hi ha dos croquis de zones i bisbats occitans de procedència (38).- J. P. E. [10074

Anna BORRUEL I LLOVERA, *Dos exemples epistolars referents al vi entorn de la família Veciana, comandants de les esquadres de Catalunya*, dins *Vinyes i vins*, I, 325-331.

L'AHC, *Cadastres*, de Valls proporciona informació sobre les vinyes posseïdes per Felip Veciana i Dosset els anys 1790-1791, per les quals pagava 152 lliures cada any (326); però aquestes pàgines s'ocupen d'una lletra de recomanació del 1789 a favor de Miquel Solanchs, boter, de Santa Coloma de Farners, capacitat a tenir cura de les botes del celler dels Veciana; la lletra és ací transcrita (329); també ho és una contemporània *Composició del elixir contra cuchs*, del mateix arxiu, *Sèrie Veciana. Fons Mercadé*, lligall 22, en la qual és prescrita una minsa quantitat de vi a tall de conductor en el moment de prendre's l'elixir, fins i tot si es tractava d'infants de llet (330); també és donada la llista dels boters que figuren en el cadastre esmentat (331).- J. P. E. [10075

Ramon ORDEIG I MATA, *La fundació del beateri dominicà de Santa Caterina de Vic (1692)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Ausonencs», XV (1993), 257-278.

Narració dels esdeveniments relacionats amb la dita fundació i amb els primers passos de la seva existència, a base dels arxius vigatans del bisbat, de l'ajuntament i del convent de Dominiques de l'Anunciata. Pertanyen al municipal la lletra d'aquell any de la duquesa de Medina Sidònia, muller del Virrei de Catalunya, als consellers de Vic i la resposta d'aquests (260-261), i al conventual el text de les condicions sota les quals els consellers donaren el seu consentiment a l'existència d'una nova casa religiosa (263-264). Tots tres documents són ací transcrits.- J. P. E. [10076]

Santiago de LLOBET MASACHS, *La casa de pagès i la col·locació dels fills segons dins l'Església*, dins «Quaderns de la Selva», 6 (1993), 79-106.

Aquest article té dues parts ben clares. La primera exposa la teoria dels beneficis eclesiàstics i llur encaix amb l'organització de les parròquies d'una banda, i amb l'economia de les famílies pairals, de l'altra (79-94); la segona, basada tant en la documentació familiar com en la de l'ADG, *Regestum Ordinationum*, i *Fundacions de Causes Pies*, és una aplicació d'aquella teoria al Mas de la Torre Llobet, de Vidreres, on durant els segles XVI i XVII els fadrísters no opten per la carrera eclesiàstica, sí, en canvi, «en entrar el segle XVIII» (96), i durant tres generacions del dit segle, la casa els dota amb personats o beneficis eclesiàstics fundats per la mateixa família, dos a la Seu de Girona els anys 1716 i 1751 (98-102), i un a la parròquia de Vidreres el 1755 (104). Hi ha dos esquemes familiars: un d'hereus i capellans de la família (105) i un de drets de patronat dels Callicó, de Santa Coloma de Farners, emparentats amb els Llobet, en el benefici de Sant Joan de la parròquia d'Hostalric (106).- J. P. E. [10077]

Ramon ARNABAT I MATA, *50 anys de conflictivitat entorn de la producció, del comerç i del consum de vins i de begudes alcohòliques: el Corregiment de Vilafranca, 1750-1800*, dins *Vinyes i vins*, II, 343-361.

[L'autor ha estudiat aspectes de la conflictivitat al Penedès en pàgines resumides dins ATCA, IX (1990), 514, núm. 5589; i XI (1992), 579-580, núm. 7371]. Aquestes se centren «en l'anàlisi de la conflictivitat generada durant 50 anys (1750-1800) a l'entorn de les activitats relacionades amb la producció, el comerç i el consum de vins i begudes alcohòliques» (343) a base de processos conservats en els respectius Arxius Històrics Comarcals d'Igualada i de Vilafranca del Penedès, i consisteixen en resum de casos concrets coneguts per processos entorn del delme del vi (344-347); del pagament de drets senyorials de lluïsmo, rabassa morta i capbreu (347-351); de la propietat de peces de terra en domini eminent o útil (351-353); de conflictes entre propietaris útils i rabassers (353-354); d'arrendament de drets senyorials (354-355); d'arrendament dels impostos municipals damunt el vi (356-357) o les tavernes (357-358); i entorn de privilegis de l'estament eclesiàstic en relació a les ordinacions i als impostos locals (358-359). Assenyalen les sumes, a les quals pujaren els drets senyorials de Montbui i Vilanova del Camí entre els anys 1766 i 1782, com també la dada que el preu de la càrrega de vi el 1778 pujà a 30-35 rals d'ardit i el 1779 baixà a 10 rals d'ardit (355).- J. P. E. [10078]

José María DOÑATE SEBASTIÀ, *Vila-real: Campanas, Campanarios y Campaneros*, dins

«Estudis Castellonencs», 5 (1992-1993), 395-419.

Les pàgines introductòries proporcionen les primeres notícies relatives a campanar i campanes a Vila-real, notícies que són completades amb una cronologia de les principals decisions comunals sobre campanar i campanes entre el 1373 i el 1703 (398-400) i campaners (400-401), amb les denominacions de cada una de les set que foren destruïdes el 1936 (401). Aquesta part es clou amb un quadre de les característiques tècniques i econòmiques que figuren en les respectives bases contractuals dels anys esmentats (402); i amb un vocabulari específic (402-404). Les pàgines 404-419 ofereixen la transcripció almenys parcial de cinquanta anotacions de l'Arxiu Municipal de Vila-real, entre les quals trobem el contracte de fabricació de tres campanes l'any 1703 (415-417).- J. P. E. [10079]

Pascual GARCÍA SALES, *Aproximación a la iconografía de la ermita de la Virgen de Gracia, Vila-real*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 395-412.

Dinou anotacions de pagaments d'obres fetes en la dita ermita, tretes de l'Arxiu Parroquial de Sant Jaume de Vila-real, que van del 1739 a darreries del segle XIX, afegides a d'altres dades, permeten a l'autor de reconstruir la disposició de les parts de l'església i la significació de les seves diverses representacions pictòriques.- J. P. E. [10080]

Rogelio PÉREZ BUSTAMANTE, *Ordenamiento de tasas y derechos del Marquesado de Villena (1380)*, dins «Est. Udina, IV», 327-350.

El llarg ordenament esmentat gosà de l'aprovació i publicació per autoritat d'Alfons d'Aragó, marquès de Villena (Regne de Múrcia, i, doncs, Corona de Castella) i comte de Ribagorça i Dènia l'abril del 1380. És transcrit de l'Archivo de los Duques de Frías.- J. P. E. [10081]

José Antonio GÓMEZ SANJUÁN, *Un escándalo público en el Vinaròs del siglo XVII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 34 (abril-junio 1991), 35-43.

Un intent d'apunyalar una autoritat que havia decretat embargament d'uns béns per un deute que ja s'havia pagat, provocà el 1688 un procés, del qual s'ha conservat còpia a València, ARV, i del qual són transcrits vuit testimoniatsges (35-37); hi ha llista de les persones conegudes pel procés (40), algunes de les quals són també conegudes per d'altres fonts, en particular pels registres de l'Arxiu Parroquial (41-42).- J. P. E. [10082]

Eugenio DÍAZ MANTECA, *El «Libro de los Estatutos del Justicia de Chodos», unas ordenanzas municipales de los siglos XVI-XVIII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 317-332.

El fascicle que ha conservat aquestes ordinacions és propietat de l'Arxiu Municipal de Xodos. Copiat el 1780 l'actual text castellà, ací transcrit (319-332), hom pot pensar que fou traduït d'un anterior text original català (319): [més encara, part de les seves prescripcions, concretament les relatives a moralitat social (juraments o renecs pel cos de Déu, alcavots, bagasses) caldria preguntar-se si foren redactades com a resultat del pas de sant Vicent Ferrer almenys per Adzeneta el 1413; i un altre detall: Xodos pot ésser el lloc de la casa pairal de Martí Talaiero del segle XV, ja que el cap de colla dels repobladors del 1257 tenia els mateixos noms i cognom (318)].- J. P. E. [10083]

Santiago SANCHIS ABALOS, Alfons MADRIL MUÑOZ, *Nupcialitat i fecunditat a la Vila de Xulilla al segle XVIII*, dins «Lauro. Quaderns d'Història i Societat», Nova sèrie, 7 (1993), 153-169.

La base d'aquestes pàgines són els *Quinque libri* de l'Arxiu Parroquial de Xulilla, conservats en sèries completes; i els censos i padrons de població del segle XVIII [de l'Arxiu Municipal?]. La constatació global és que entre el 1712 i el 1794 la població del dit lloc cresqué un 1'07% anyal, amb un pas de 90 a 230 focs (160). Les dades numèriques són sotmeses a anàlisi sociològica quant a la nupcialitat (155-156) i a la natalitat i fecunditat (157-159) i després reduïdes a vint-i-un quadres i a quatre gràfiques (160-168). Hi ha bibliografia (169).- J. P. E. [10084]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

L[ean]dre VILLARONGA, *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi* (Col·lecció J. Botet i Sisó, 1), Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) 1993, 104 pp.

Limitat als cent noranta-tres tresors monetals antics trobats en la Península Ibèrica i coneguts fins ara, cinquanta-quatre dels quals procedeixen dels Països Catalans, l'objectiu de l'autor «no és fer un estudi puntual dels tresors, sinó donar-ne el seu repertori, amb la bibliografia principal, la composició i la datació» (13), a fi d'arribar a «una anàlisi per treure'n conseqüències de circulació monetària i històriques» (13). I així sabem de nou tresors amagats el s. IV a. C.: Dénia, Empúries, Montgó, Morella, Penedès, Pont de Molins, Roses, Tarragona i Tortosa (18-21); de dotze amagats durant la Segona Guerra Púnica: Moixent, Xest, Camarasa, Coll del Moro/Gandesa, Ebre-Segre, Girona, les Encies, Orpesa, Puig Castellar, Serinyà, Tivissa i Ullastret (27-36); d'un de mitjan s. II a. C.: Lleida (36); de tots els sis relacionats amb el pas dels Cimbri, el 104 a. C.: Cartellà, la Barroca, Segueró/Beuda, Sant Llop, Baix Llobregat i Sarrià/Barcelona (37-39); de dos del Sud del País Valencià del pas del segle II al I a. C.: Crevillent i Cachapets/Crevillent (41 i 44); de cinc d'entre els trenta-set relacionats amb les Guerres Sertorianes, anys 80-72 a. C.: Alt Empordà i Oristà (47-48), Catalunya, Llíria i Figueres (55-57: les dues darreres només de moneda romana); i de divuit tresors de monedes de bronze: Alt Empordà, Balsareny, Borriol, Campo de Rebate/Alacant, can Joan d'En Cauna/Eivissa, Cànoves, Corromput/Tarragona, Cova de les Encantades/Martís/Girona, Empúries 1947, Empúries 1972, Ereso/Eivissa, Illa Pedrosa/Girona, la Escuera (Alacant), Pedreguer/Dénia, Purmany/Eivissa, Torelló d'En Cintes/Menorca i Xarraca/Eivissa (62-68). El capítol dedicat a anàlisi esbrina les possibles raons de l'amagatall i les dades relatives a circulació monetària de cada període (69-94, amb conclusions: 95). Les darreres pàgines ofereixen llista alfabètica de llocs de troballa (97-102).- J. P. E. [10085]

Javier VELAZA, *Una nova làpida ibèrica procedent de Civit*, dins «Recull. Associació Cultural Alt Gaià», 2 (1993), 217-229.

Javier VELAZA, *Una nueva lápida ibèrica procedente de Civit (Tarragona)*, dins «Pyrenae», 24 (1993), 159-165.

Làpida funerària trobada a Civit, ja prop Santa Coloma de Queralt. Ací és descrita en la seva materialitat, és estudiada la distribució de les seves cinc línies (seria un cas d'epi-

grafia ibèrica damunt suport típicament romà, potser datable de l'època d'August); són transcrites i discutides cada una de les cinc línies i al final n'és donada una hipotètica interpretació (165 o 228). La inscripció és fotografiada (161 o 218).- J. P. E. [10086-10087]

Pierre CAMPMAJÓ, *Éléments pour une approche chronologique des gravures rupestres linéaires de Cerdagne*, dins «Misc. Ponsich», 69-82.

Entre els gravats cerdans ací estudiats, nou tenen inscripcions ibèriques; en són reproduïdes dues: la d'Osseja, escrita en caràcters ibèrics purs, no pas celtibèrics, i possiblement anteriors al segle IV aC.; i la de la Torre de Carol, amb una línia ibèrica i una de llatina (75-76).- J. P. E. [10088]

Georges CLAUSTRES, *Les jarres ibères et leurs marques artistiques trouvées dans le Midi de la France*, dins «Misc. Ponsich», 119-125.

Tres d'aquestes inscripcions ibèriques, ací reproduïdes i transcrites, són de Ruscino (125).- J. P. E. [10089]

Olimpio MUSSO, *Il piombo iscritto di Ampurias: Note linguistiche e datazione*, dins «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnologia», 48-50 (1986-1989 [1993]), 156-159.

A partir de la transcripció de R. A. Santiago, l'autor es proposa de contribuir a la clarificació dels «dubbi e incertezze», tenint en compte que el copista podia cometre equivocacions i que en la lectura anterior hom considerà lletres allò que per ventura només eren replecs del material; després d'haver discutit lectures de gairebé totes les línies, l'autor arriba a la conclusió que la inscripció d'aquell plom, actualment al Museu Arqueològic de Barcelona, ha d'ésser datada entorn de mitjan s. VI a. C.- J. P. E. [10090]

Pere P[au] RIPOLLÈS, *Les Dracmes d'Arse amb anvers Atenea*, dins «Hom. Villaronga», 117-132.

D'aquelles dracmes en són coneguts trenta-set exemplars (121), encunyats en anys posteriors al 220 aC. (123-125), agrupables en tretze conjunts, en tots els quals hi ha la llegenda 'arseetar' i en alguns 'arsakiskuekiar' (126); n'han estat trobats exemplars a Sagunt pertanyents als conjunts 1, 5, 9, 12 i 13 (126, 128 i 130). Hi ha fotografia de tots els exemplars.- J. P. E. [10091]

María José PENA, *Avieno y las costas de Cataluña y Levante (II)*. Hemeroskopeion - Dianium, dins «Faventia», 15/1 (1993), 61-77.

[El primer article fou resumit en aquestes pàgines d'ATCA, XI (1992), 608, núm. 7476]. Aquest segon recorda la crítica a la qual ha estat sotmesa recentment la bibliografia 'fantàstica' anterior (61-62). Reprodueix els tres textos grecs (d'Eneas el Tàctic, d'Artemidor d'Efès i d'Estrabó) i el llatí d'Aviè, on compareix 'hemeroskopeion' i s'atura a analitzar el d'Estrabó (64-67), que condueix a Sertori (68); subratlla el fet que en el *Bellum Civile* d'Apià hi hagi una variant en dos manuscrits, que llegeix 'perì Mogontían' en

compte de ,perì Segontían' (69), topònim que l'autora identifica amb el Montgó (70), identificació confirmada per restes arqueològiques (75); Aviè, doncs, hauria identificat Hemeroskopeion amb ,Danium' (76).- J. P. E. [10092]

Joaquim ICARD LEONILA, *Cal·lípolis fou Tàrraco*, dins «Faventia», 15/1 (1993), 79-89.

Els versos 512-523 dels *Ora marítima* d'Aviè, ací transcrits (80), són llegits i interpretats per l'autor de manera que el condueixen a l'afirmació que «si Cal·lípolis i Tàrraco no estigueren en un mateix emplaçament, amb el temps es fusionaren i formaren una sola ciutat, ,Scipionum opus', ja que Cal·lípolis ,fuit', havia desaparegut» (88); els pernys de la nova interpretació semblen trobar-se en una nova lectura del vers 519 i en particular del ,inde', que tindria sentit temporal i no locatiu; i en la del vers 520: ,barclonum... ditium', els quals no serien potentats barcelonins, ans barquers rics.- J. P. E. [10093]

Joaquín RUIZ DE ARBULO, *Contextos cerámicos de la primera mitad del siglo II a. C. en la Neápolis Emporitana*, dins «Hom. Tarradell», 629-646.

En un dels fragments format pel coll d'una ànfora grecoitàlica hi ha un ,titulus pictus' constituït per tres lletres (631), ací reproduït en dibuix (644).- J. P. E. [10094]

Jordi PONS I SALA, *Aportacions al coneixement d'una comarca de l'alta conca del Segre en temps dels romans: l'Alt Urgell*, dins «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnologia», núms. 48-50 (1986-1989 [1993]), 218-225.

Sembla que dos dels pobles recordats pels historiadors clàssics pertanyen a l'Alt Urgell: els andosins i els cerretans. Els primers només són esmentats per Polibi, segurament a base de fonts púniques, en descriure la marxa d'Anníbal vers Itàlia el 218 aC. Els segons són esmentats des d'Aviè a Julià de Toledo, passant per Estrabó i Plini, les frases dels quals són transcrites en traducció catalana (219); la revolta cerdana del 39 aC. és recordada per Dió Cassi i els pernys de la Cerdanya foren cantats per Marcial i econòmicament taxats per Dioclecià el 302 pC. Les troballes monetàries de la comarca són migrades, en contrast amb la major abundància de la Cerdanya (220); hi ha una ara funerària a Oliana, ara a Solsona, Museu Diocesà i Comarcal (221). La ruta del Segre resulta «no documentada per cap itinerari de l'Antiguitat» (222).- J. P. E. [10095]

Tomàs GIMENO FABREGAT, *Aproximación histórico-arqueológica a la Ilercavonia desde la iberización hasta la romanización*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núms. 41-42 (enero-junio 1993), 41-62.

Resum de tesi doctoral. L'objectiu de l'autor és contribuir a la delimitació tant cronològica com geogràfica de la Ilercavònia. Comença repassant els estudis anteriors, dividits en dos grans apartats: les notícies dels segles XVI-XIX, només basades en les informacions dels autors clàssics antics; i aportacions de les investigacions arqueològiques, que fan possible una síntesi entre les dues fonts (43-44). Segueix una presentació de les clàssiques, dividides per etapes: escrits anteriors al 218 aC; escrits del temps entre el 218 aC. i Cèsar; i de Cèsar a Ptolemeu. Destaquen les informacions relacionades amb la confrontació entre romans i cartaginesos entorn de l'Ebre (44-47). Tot un apartat consisteix en la presentació, un per un, dels jaciments arqueològics de la zona, des del Baix Aragó fins a

la Plana (51-56), amb particular atenció a les troballes romanes en la part inferior de l'Ebre (58-59), i enumeració dels resultats epigràfics (59-60) i numismàtics tortosins (60), ciutat de creació romana contra l'antiga capital Hibera Iulia Ilercavonia. Potser els límits eren els del bisbat tradicional, consignats en la *Dotalia Ecclesiae Dertusensis*, ara a Tortosa, Arxiu Catedral, *Cartulari* II (62).- J. P. E. [10096]

Amparo ALGILAGA I LA, José Manuel MELCHOR MONSERRAT, *Vías de comunicación en época iberoromana en la comarca del Maestrazgo: estado de la cuestión*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núms. 41-42 (enero-junio 1993), 19-40.

Els autors propugnen una revisió de les dades ja conegudes entorn la romanització de la zona, a partir de les quals, i en particular de les restes de mil·liaris, sigui possible de refer la trajectòria de les vies romanes, tant la de les dues paral·leles a la costa, com la de les transversals vers l'interior (22-24 i 28; croquis: 25 i 27). En successius annexs són assenyalats primer els topònims comarcals coneguts per les fonts clàssiques (30-31), amb traducció dels paràgrafs que dediquen a la contrada Estrabó, Pomponius Mela, Plini i Titus Livi (32), i després les notícies de restes romanes donades per autors del segle actual, en particular d'inscripcions (33-38).- J. P. E. [10097]

Giacomo MANGANARO, *Massalioti per il Mediterraneo: tra Spagna, Sardegna e Sicilia*, dins *Sardinia Antiqua*. Studi in onore di Pietro Meloni in occasione del suo settantesimo compleanno, Càller, Edizioni Della Torre 1992, 195-206.

Empúries seria la zona privilegiada de la cultura massaliota a la costa catalana, en les inscripcions de la qual hom troba l'onomàstica típica jònica de Massàlia i d'on l'autor transcriu una inscripció funerària grega del segle III-II a. C., ara a Girona [sense ulterior localització] (197-198), fotogràficament reproduïda (203).- J. P. E. [10098]

Núria MOLIST I CAPELLA, Jordi ROVIRA I PORT, *L'Oppidum' ausetà del Turó del Montgròs (el Brull, Osona)*, «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnologia», núms. 48-50 (1986-1989 [1993]), 122-141.

Entre els materials, hi ha dracmes d'Empúries, amb la llegenda EMPORITON, del pas del segle III al II aC. (134: reproducció fotogràfica: 139).- J. P. E. [10099]

EQUIP D'EXCAVACIÓ DE POLLENTIA, *Un conjunt de materials d'època tardo-republicana en la ciutat romana de Pollentia (Alicúdia, Mallorca)*, dins «Pyrenae», 24 (1993), 227-267.

Hi ha notícia i transcripció de quatre petits fragments d'inscripcions, el primer dels quals és ibèric (241-242); aquest i un dels altres és reproduït en dibuix (256).- J. P. E. [10100]

Pere IZQUIERDO I TUGAS, *L'ancoratge antic de les Sorres: aportacions a la història econòmica de la costa del Llobregat*, dins «Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans», 8 (1992), 53-78 i catorze làmines amb vint-i-cinc reproduccions fotogràfiques.

L'ancoratge indicat en el títol s'ubica en els termes municipals de Gavà, Viladecans i Castelldefels (55); s'hi han trobat materials diversos, entre els quals àmfores gal·liques

(58) i bètiques (61), en les quals hi ha fragments de dos ,sigilla'. - J. P. E. [10101

J. M. ALONSO-NÚÑEZ, *Tacite et les Provinces Hispaniques*, dins «Les Études Classiques», LXI (1993), 151-157.

Els *Annales* serien font important per al coneixement de la introducció del culte imperial a Tarragona en època de Tiberi, notícia diversament interpretada pels autors (151-152); també innoven que Tiberi havia retingut deu anys a Roma el procònsol de la Tarraconense, Arruntius (153). Els *Historiarum libri* informen de Galba, 'legatus Tarraconensis' (154), i del seu successor Clunius Rufus (155); aquest hauria estat la font d'informació de Tácit (156). - J. P. E. [10102

[Marc MAYER, Isabel RODÀ], *Epigrafia*, dins «Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans», 8 (1992), 181-256 i 50 làmines fora text.

Autors diversos, sota la direcció dels dos assenyalats, col·laboren en aquesta visió de conjunt. La secció de novetats i estudis recents, té una primera part dedicada a *Inscripcions inèdites i revisades al País Valencià*, de Josep Corell (184-198), seguida de les de Barcelona, escrita per autors diversos (199-203), de Girona (204-209) i de Tarragona (209-214); per unes pàgines dedicades a epigrafia i manuscrits, en concret a les anotacions de Jaume Ripoll i Vilamajor, ara a Vic, Arxiu Episcopal; i a les novetats que aporta el manuscrit de la traducció castellana de la *Crònica* de Jeroni Pujades, ara a París, BN (214-218); a epigrafia grega (219-221); i a estudis recents (221-231). Ferran Arasa i Gil resumeix les dades sobre els *Mil·liaris del País Valencià* (232ss.); les inscripcions presentades són transcrites, traduïdes en català i fotogràficament reproduïdes en les làmines; també n'és assenyalada la bibliografia. - J. P. E. [10103

Georges FABRE, Marc MAYER, Isabel RODÀ, *Inscriptions romaines en Catalogne. III. Gérone* (Publications du Centre Pierre Paris, 22), París, Diffusion De Boccard 1991, VI + 224 pp. + LVIII pp. en làmines.

La introducció recorda la poca atenció dedicada a les inscripcions gironines abans del descobriment de les runes d'Empúries ja en el segle XX (3 i 6). Després són analitzats els materials (no mancà el marbre) de suport de les inscripcions en llur successió diacrònica (7); tret d'Empúries, les formes monumentals són peus (8-14: cinc pàgines reproduïxen les diverses formes de línia); també evolucionaren els tipus de lletra i els espais interlineals (15); les inscripcions presenten dues característiques: «la relative abondance des apices et l'extrême variété des signes de ponctuation» (16); l'onomàstica presenta des dels Cornèli i Porci dels primers moments, passant per la forta immigració del final de la República, amb noms que a la Península Ibèrica només es troben a Empúries, fins a l'aparició de dos noms cristians; els més repetits serien Sèneca, Mela i sobretot Saecius i Lacertilis (16-17); són documentats sis municipis (el d'Empúries seria d'entre el 36 i el 27 a. C.); els seus patrons eren o bé magistrats del Poble Romà o, després, membres de la família imperial; a Empúries hi havia un càrrec municipal absent dels altres municipis: el de ,quaestor' (18-19). Hauria estat important el culte imperial i a la Cerdanya continuava el culte a una divinitat autòctona: ,Deus Fulgurator'; al final, una deposició de relíquies de Sant Esteve, potser no anterior al segle VII (20). El cos del volum descriu les làpides: set del Gironès (23-31), quatre de la Selva (33-39), una de la Garrotxa (41-42); cent setanta-quatre de

l'Alt Empordà (43-171), una del Baix Empordà (173-174) i quatre de la Cerdanya (175-178), ultra tres mil·liaris (179-184). Són recordades en apèndix les falses i les d'altres bandes (187-190). De cada inscripció és indicat el lloc de troballa i el de conservació, és analitzat el suport material, transcrit el text, assenyalada la bibliografia, afegides les explicacions pertinents i proposada una reconstrucció de les inscripcions incompletes. Aquesta part central es clou amb la bibliografia (191-203) i amb diverses taules, entre les quals assenyalen la de llocs de procedència (218) i de conservació actual (219).- J. P. E. [10104]

Isabel RODÀ, *Els models arquitectònics dels trofeus de Pompeu als Pirineus*, dins «Hom. Tarradell», 647-651 i quatre pàgines de làmines.

Aquestes pàgines són «un intent d'apropament als models que Pompeu, vencedor de Sertori, podia haver seguit per a donar forma al monument que havia de commemorar el seu èxit a Hispània» (647-648) al Coll de Panissars, i arriben a la conclusió que «els trofeus de Pompeu signifiquen a la nostra zona un graó més en la cadena de difusió i penetració de la cultura hel·lenística» (651). Dins el curs del raonament són transcrites les dues versions de les línies que els dedicà Plini el Vell en la *Naturalis Historia* (648-649), i la reconstrucció de la inscripció que devia figurar-hi, ara a Madrid, BN, ms. 5.577.- J. P. E. [10105]

Isabel RODÀ, *Els lloctinents de Juli Cèsar, primers patrons d'Empúries*, dins «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnologia», núms. 48-50 (1986-1989 [1993]), 246-249.

Exercici de reinterpretació de tres inscripcions fragmentàries; la primera proposa d'identificar 'Julius Silanus' amb el cònsol del 25 aC., en què compartí les funcions amb el mateix August (246); la segona, relativa a 'Domilius Calvinus', «faria referència, segurament, a un *signum* ofert a *Emporiae* per Domici mateix» (247), potser en relació amb la victòria de Farsàlia; la tercera esmenta 'Appius Claudius Pulcher', cònsol el 34 aC.: «Empúries tria per a 'patroni' els personatges més importants del seu moment amb una actuació brillant i decidida al costat de Cèsar i d'Octavià» (249). Hi ha reproducció i transcripció dels fragments.- J. P. E. [10106]

Josep M. PALET, Josep POU, Víctor REVILLA, *La Villa del Vilarenc (Calafell) i el poblament romà de l'àrea del Penedès*, dins «Hom. Tarradell», 723-751.

Fins ara, només en un dels sectors, el primer (727-732) de l'excavació han comparegut dos 'sigilla' damunt 'tegulae' (748, núms. 12 i 13).- J. P. E. [10107]

M[arc] MAYER, *Sobre tres inscripcions de l'àrea d'Illuro (Mataró)*, dins «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnologia», núms. 48-50 (1986-1989 [1993]), 118-120.

En aquestes pàgines, l'autor proposa la relectura de dos fragments d'inscripcions, dues de les quals són al Museu Comarcal del Maresme; un fou trobat a Mataró, can Xammar, l'altre a Cabrera de Mar, can Modolell; la nova lectura donaria un STATOR en la primera i un NEPTUNO en la segona; la terça, sense cap lletra sencera, potser deia MARITO; també és de can Modolell.- J. P. E. [10108]

J[osep] M. NOLLA, *Les ciutats romanes del Nord-Est de Catalunya. Els municipis flavis*, dins «Hom. Tarradell», 559-665.

Les dites ciutats romanes en el territori indicat (comarques de l'Alt i del Baix Empordà, de la Garrotxa, del Pla de l'Estany, del Gironès i de la Selva) serien dues: Caldes de Malavella, darrerament confirmada per una inscripció, cosa que obligaria a identificar-la amb 'Aqua Calidae' (que, doncs, no seria Caldes de Montbui) (660-662); i Roses, 'Municipium Flavium Rhodinatorum', en relació a la qual, «del conjunt dels textos se'n desprèn l'existència de la ciutat el 195 a. C.» (663); n'hauria estat originari un personatge que té una inscripció a Cartago (664, nota 22).- J. P. E. [10109]

María José PENA, *El Municipio Flavio de Rhode: una hipótesis errónea*, dins «Hom. Tarradell», 667-673.

La inscripció de Cartago [cf. resum anterior], actualment a Tunísia, Musée du Bardo, ha estat reconstruïda recentment (670) de forma que coincideix amb els nùms. 1873 i 14279 del *Corpus Inscriptionum Latinarum*, VIII; i així el 'RHODINUS P[PRIMUS]' resultant faria impossible qualsevol atribució a Roses. Hi ha fotografia de la inscripció (672-673): «la hipótesis [que Roses fos municipi flav] no se puede confirmar porque se basa en un error» (667).- J. P. E. [10110]

Xavier ROCAS I GUTIÉRREZ, Antoni ROVIRAS I PADRÓS, *Contribució a l'estudi del jaciment del Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí): els morters itàlics estampillats*, dins «Cypsel», IX (1991 [1992]), 169-175.

Entre el material d'aquest jaciment, conservat a Torroella de Montgrí, Museu del Montgrí i del Baix Ter, hi ha dos fragments que porten sengles marques, ací reproduïdes (171-174), i relacionades amb d'altres, pertanyents a les èpoques de Tiberi, Cal·lígula i Trajà. Hi ha bibliografia (175).- J. P. E. [10111]

Ricard PASCUAL, *Les estampilles GRÂÊ i HÊLE*, dins «Hom. Tarradell», 675-677.

Les abreviatures significarien 'graecus' i 'helenus', respectivament, gentilicis que es donen en inscripcions catalanes, de Tortosa a Barcelona. Pertanyerien a esclaus o lliberts i es localitzarien al Baix Llobregat, en concret a Castellbisbal (Can Pedrerol) i a el Papiol (Can Tintorer). Per la relació amb d'altres 'sigilla', es podrien datar de «les primeres dècades del segle I després de J. C.» (677). Són reproduïdes en la pàgina 676.- J. P. E. [10112]

Núria TARRADELL-FONT, *Revisió del tresor de denaris romanorepublicans de Son Siurana (Alcúdia, Mallorca)*, dins «Hom. Tarradell», 653-658.

L'autora intenta de precisar tècnicament les dades sobre la dita troballa, sembla el 1903, publicades per Joan Parera només en revistes locals. Les monedes pertanyen als dos darrers segles a.C., del 148 al 46; hi ha els noms dels respectius magistrats monetaris (655) i en el revers d'almenys una hi havia la llegenda ROMA (656). Hi ha croquis del lloc.- J. P. E. [10113]

Pere IZQUIERDO I TUGAS, *Un nou centre productor d'àmfores a la Vall de l'Ebre: el Mas del*

Catxorro de Benifallet, dins «Hom. Tarradell», 753-765.

Un dels punts tinguts en compte dins la presentació general de l'antiga bòbila són les marques d'ànfora, que no són 'gaire abundants' [de fet, només tres], car la major part de la producció degué ésser anepígrafa; semblen datables dels començaments de la nostra era (761-762: reproduccions: 764, núms. 1-2).- J. P. E. [10114]

Ferran ARASA I GIL, Vicente PALOMAR MACIÁN, *Nueva inscripción romana de Segorbe (el Alto Palancia)*, dins «Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses», 15 (1990-1991 [1993]), 457-462.

El fragment amb un tros d'inscripció fou trobat el gener del 1992 en el turó de l'Esperanza, prop Sogorb; descrit i transcrit (459), es tractaria d'un monument funerari del pas del segle I al II pC. i s'hauria de relacionar amb Saguntum. Hi ha quatre fotografies (461-462).- J. P. E. [10115]

Ferran ARASA I GIL, Joan A. VICENT I CAVALLER, *Trobada d'una inscripció al santuari de la Muntanya de santa Bàrbara. Notes sobre l'arqueologia urbana de la Vilabella (la Plana Baixa)*, dins «Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses», 15 (1990-1991 [1993]), 463-466.

Fragment trobat el 1990, ara al Museu Històric de Nules. És ací transcrit. Pertanyeria a un monument votiu o religiós i seria del pas del segle I al II pC.- J. P. E. [10116]

Assumpta ROURE I BONAVENTURA, Joaquim TREMOLEDA I TRILLA, Pere CASTANYER I MASOLIVER, *Trobada d'un conjunt monetari a Vilauba (Camós, Pla de l'Estany)*, dins «Empúries. Revista de Prehistòria, Arqueologia i Etnografia», núms. 48-50 (1986-1989 [1993]), 268-281.

Dins una olleta desada al rebost d'una casa, construïda al final del s. I pC., eren amagades les monedes i, trencada l'olleta, foren trobades en nombre de quaranta-set escampades en l'excavació del 1986; són ací presentades i reproduïdes fotogràficament (274-276); són datables entre el 151 i el 254 pC. Són transcrites les inscripcions legibles de trenta-dues (271-277).- J. P. E. [10117]

Marta PREVOSTI, Gemma ANTON, Ignasi SOLÉ, *Nou jaciment a l'Ager de Baetulo i la fi de les importacions al món rural romà de la Costa de Llevant*, dins «Hom. Tarradell», 679-694

Localitzat el jaciment en el Torrent de Can Butinyà, de Santa Coloma de Gramanet, segueixen les llargues llistes dels 477 fragments de nombrosíssims tipus de ceràmica (680-685: on, però, no sembla haver-hi 'sigilla'); també hi ha tres monedes encunyades entre el 166 i el 272 pC., amb les respectives inscripcions (685-686). Els autors relacionen aquest jaciment amb els altres de Catalunya (690-692).- J. P. E. [10118]

Josep Maria GURT, Pepita PADRÓS, *Significació de les monedes dins el context arqueològic. L'exemple de BAETULO*, dins «Hom. Tarradell», 695-715 i dues làmines amb tres pàgines de reproduccions fotogràfiques.

La part central de l'article, qualificat d'assaig, consisteix a presentar inventari de les monedes trobades a Badalona, sobretot des dels anys 1950. Van de la primera meitat del segle I aC. a l'època Flàvia; no en són transcrites les inscripcions, però almenys algunes d'aquestes, ibèriques o romanes, són visibles i àdhuc legibles en les làmines que les reprodueixen en fotografia.- J. P. E. [10119]

F[erran] ARASA I GIL, *Un nou mil·liari de la Via Augusta trobat a la Vilanova d'Alcolea (el Baix Maestrat)*, dins «Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses», 15 (1990-1991 [1993]), 447-456.

El dit mil·liari fou trobat el mes de març del 1992 en obres de construcció d'una carretera. La columna és ací descrita i fotogràficament reproduïda, és transcrita la inscripció de vuit línies, dedicada a Caracal·la, i traduïda al català (449-450); seria datable del 214 (451). El número de CCLXXXIII milles «obliga a fer una revisió de la hipòtesi sobre l'organització del tram valencià de la Via Augusta» (453).- J. P. E. [10120]

Josep CASAS I GENOVER, Pere CASTANYER I MASOLIVER, Joaquim TREMOLEDA I TRILLA, Josep M. NOLLA I BRUFAU, *La vil·la romana de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, l'Alt Empordà)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 26 (1993), 341-372.

Ultra algunes monedes romanes de Claudi II Gòtic, datables d'entorn del 270 pC. (360), ací fotografiades (372), foren trobats en aquell jaciment els busts d'una parella, sota els quals hi havia la inscripció VIVATIS (361-362).- J. P. E. [10121]

Josep VILELLA, *Rang i procedència geogràfica dels vicaris i governadors de la Diocesis Hispaniarum (300-409)*, dins «Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans», 8 (1992), 79-97.

Són documentats, amb indicació de fonts: «Iulianus, Val., praeses provinciae Hispaniae Tarraconensis» (88-89); «Macrinus, Badius, praeses provinciae Hispaniae Tarraconensis» (89); «Paulius, corrector Tarraconensis» (91); «Severus, Iulius, corrector Tarraconensis» (93); i «Vincentius, M. Aur., praeses Tarraconensis» (95). Hi ha bibliografia.- J. P. E. [10122]

Javier NIETO PRIETO, *El edificio "A" de la Ciudadela de Roses. (La Terra Sigillata Africana)* (Sèrie monogràfica, 14), Girona, Centre d'Investigacions Arqueològiques 1993, 216 pp.

Un cop localitzat el jaciment (13-15), l'autor analitza amb detall tant les característiques de les construccions com les de les troballes, sobretot les de la 'terra sigillata', de les quals, però, no sembla constar cap marca ni en reproducció ni en transcripció. En canvi, hi ha a les pàgines 14 i 182 reproducció parcial de dos plànols del segle XVIII i en la 190 transcripció de les inscripcions de dues monedes romanes del segle V pC.- J. P. E. [10123]

Jordi PONS I SALA, *A propòsit dels topònims HELVIANUM i SEMPRONIANUM, dos noms en -ANUM avui perduts*, dins «Hom. Tarradell», 835-842.

En relació al primer dels dits noms, és recordada la seva presència (i la d', Helvius') en inscripcions de Catalunya, i més en concret de Barcelona, vora la qual devia trobar-se (837-838); el segon figura en la *Cartula donationis diaconi Vincentii*, ara a Madrid, Museo Arqueológico Nacional, on consta localitzat «in terra Hilardensi» (838-839); «Sempronius», de més a més, compareix en dues inscripcions de Lleida (839). - J. P. E. [10124]

Andreu MUÑOZ MELGAR, *Estat de la qüestió de l'estudi dels primers segles de cristianisme a Tarragona*, dins *I Congrés Església*, II, 413-432; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 413-432.

L'autor indica que les idees exposades en aquestes pàgines [són les ja conegudes dels nostres lectors pel resum d'ATCA, XIII (1994), 556-557, núm. 9243]. - J. P. E. [10125]

Marc MAYER, *Màxim, l'emperador de la Tarraconense*, dins «Revista de Catalunya», núm. 72 (Març de 1993), 56-69.

Diferent d'un Magne Màxim, usurpador de la Gàl·lia els anys 383-388 (56-57), el «tyrannys» Màxim fou proclamat per les forces de Gerenci el 409 (58) i es mantingué dos anys, essent restablert el 418-422; les fonts per al coneixement del primer període són relativament abundoses (64), les del segon, indicades ací (65). L'autor n'estableix la cronologia entre el maig del 407 i el gener del 422 (63-64), subratlla que les inscripcions de les seves monedes manifesten la voluntat d'integrar-se en el marc de l'Imperi, i que aquestes foren encunyades a Barcelona, que almenys fou la seva capital econòmica (66-67); hi ha aplec de bibliografia (68-69). - J. P. E. [10126]

J. WANKENNE, B. HAMBENNE, *La lettre-encyclique de Severus, évêque de Minorque au début du Ve siècle, authenticité de l'écrit et présentation de l'auteur*, dins «Revue Bénédictine», XCVII (1987), 17-22.

Reproduït el fragment relatiu al bisbe Severus del *Commonitorium* 12 de Consentius (14), els autors hi veuen amb certesa una referència a la lletra del bisbe menorquí homònim, que, tal com fa el volum XLI de la *Patrologia Latina* de Jean Paul Migne, s'ha de col·locar dins el context dels escrits dedicats a la troballa del sepulcre de sant Esteve protomàrtir i al trasllat de les seves relíquies a l'Occident (15-16); aquest itinerari fou acompanyat de fets meravellosos, que sant Agustí d'Hipona, ja convençut, procurà que es conservessin per escrit (16-17). Un d'aquests, el *De miraculis sancti Stephani*, confirmaria l'autenticitat de la lletra de Sever de Menorca (17); la confrontació judeo-cristiana que hi és narrada s'hauria realitzat entre el 2 i el 9 de febrer del 418. Crítica interna i externa coincideixen a favor de l'autenticitat (18). La segona part de l'estudi esbrina la personalitat de Sever a base de la seva lletra circular, i del paràgraf, no pas elogiós, que li dedica Consentius (19). La carta permet de conèixer-lo com a home d'acció i de pregària, zelós, de vegades expeditiu, però inclinat a la persuasió (21). L'interès de la lletra rau en el fet d'ésser un testimoniatge primerenc de l'extensió del culte a sant Esteve i de la polèmica anti jueva i en el d'establir relació de causalitat entre ambdós punts (22-24). «El llatí de Severus, tot i voler ésser senzill i correcte, no és pas bellament construït» (26), ben diferent de l'acurat de Consentius, el qual hauria proporcionat a Severus un esquema per al seu tractat. - J. P. E. [10127]

Jacques FONTAINE, *Une polémique stylistique instructive dans la «Lettre encyclique» de Sévère de Minorque*, dins *Eulogia. Mélanges offerts à Antoon A. R. Bastiaensen à l'occasion de son soixante-cinquième anniversaire* publiés par G. J. M. BARTELINK, A. HILHORST, C. H. KNEEPKENS (*Instrumenta patristica*, XXIV), Steenbrugge 1991, 119-135.

Confirmada l'autenticitat de la dita lletra pel *Commonitorium 12* de Consenci, l'autor es pregunta qui és l'autor de l'*Epistola* i es proposa d'estudiar-ne el prefaci (121), del qual analitza els temes i els resumeix en la proclamació de les gestes de Déu i en la seva lloança (123-125). Un intent de visió de conjunt (126) es troba amb la declaració que les dites proclamació i lloança han d'ésser fetes «communi ac simplici sermone» (127), punt que es troba en continuïtat amb allò que ha estat la llengua dels pastors de l'Església des de Sant Cebrià, opció confirmada tant per Sant Jeroni com per Sant Agustí (127-130). Així es comprèn la frase de Consenci referint-se justament a la lletra del bisbe Sever: «sola a me verba mutuatus est» (131). Consentius hauria escrit una primera redacció dels esdeveniments vinculats a l'estada de la relíquia de Sant Esteve a Menorca amb el seu estil sobrecarregat i ampul·lós, redacció que el bisbe hauria desestimada, i hauria reelaborat els temes (verba) amb estil planer (131-133). Així, *Epistola* i *Commonitorium 12* es clarifiquen l'un a l'altre (134). Aquest prefaci seria pràcticament copiat i col·locat davant els *Libelli miraculorum* esdevinguts a Uzali (135).- J. P. E. [10128]

Josep AMENGUAL I BATLE, *La teologia i les estructures eclesiaístiques a la Tarraconense, segons la correspondència de Consentius amb sant Agustí*, dins *I Congrés Església*, II, 47-60; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 47-60.

L'autor aplega les dades relatives a personatges de la més alta graduació social, tant política com eclesiaística, coneguts per les lletres de Consentius (47-48; [cf. ATCA, II (1983), 397-398]). Serien tres els punts teològics, en els quals Consentius no tenia idees clares: la realitat de tres persones divines, no reduïbles a simple nom o aspecte; la realitat corporal de Jesucrist, també després de la resurrecció i ascensió; la diversitat essencial entre l'ànima humana i Déu, i la continuïtat de l'acció creadora de Déu en el manteniment de les coses (51-53). Quant a l'estructura eclesiaística, hom hi pot constatar tant l'existència de bisbats amb plena capacitat administrativa (hi és documentat algun dels seus arxius, com el de Lleida), com la de metropolità damunt ells, el de Tarragona (i és el primer esment de l'existència de tal dignatari en les províncies d'Hispania); consten graus jeràrquics inferiors (diaques), també compareixen dos monjos; les dones que són esmentades tindrien un paper negatiu, com en la *Circular de Sever de Menorca*; tothom intervé en la confrontació anti-priscil·liana (54-56). Hi ha bibliografia específica (59-60).- J. P. E. [10129]

Josep PIJOAN, *La litúrgia en els primers concilis de Catalunya*, dins *I Congrés Església*, II, 161-166; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 161-166.

Els concilis catalans són en realitat els de la Província Eclesiaística Tarraconense, deu dels quals foren celebrats entre el 380 (Saragossa) i la invasió musulmana (Saragossa, 691). L'autor repassa les indicacions de llurs actes en relació a l'administració de tres sagraments: el baptisme, ací també administrat oficialment per Nadal (163-164), l'eucaristia (165) i l'orde sagrat (166).- J. P. E. [10130]

Joan YEGUAS I GASSÓ, *El Concili Provincial Visigòtic de Lleida en el 546*, dins *I Congrés*

Església, II, 525-535; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/III (1994), 525-535.

Davant els dubtes manifestats per diversos autors quant a la datació del dit Concili Provincial, l'autor proposa l'any 546 (526), comenta les prescripcions i reproduïx el text del *Concilium Ilerdense VIII Episcoporum era DLXXXIX, id est anno Christi DXLVI* (531-535); hi hauria influència de cànons dels concilis d'Agde del 506 i d'Orléans del 511; el cànon VII de Lleida seria reproduït literalment en el concili VI de Toledo; «així mateix, Gracià, l'autor de les *Decretals*, va reproduir en algunes obres, cànons d'aquest concili lleidetà» (527: [però ni Gracià és autor de les *Decretals*, ni va reproduir en algunes obres cap cànon de Lleida, ans només en el *Decretum*]).- J. P. E. [10131

Pere de PALOL, *Catalunya, del món antic al medieval*, dins «Misc. Ponsich», 139-144.

L'autor qualifica d'assaig aquestes pàgines (144, nota 1). Són una visió global d'allò que seria Catalunya des de la crisi del segle III fins a la monarquia oriental d'Akhila i d'Ardó, en la segona dècada del s. VIII (140). Subratlla l'alt grau de romanització de la societat catalana cap a les darreries de l'Imperi Romà (140). En el domini visigot distingeix dues etapes: la de tempreig d'estabilització política centrada a Barcelona o a Narbona; i la de centralisme de Toledo. També les fonts històriques s'haurien desplaçat d'Aureli Víctor, Eutropi i Orosi a sant Isidor de Sevilla i la *Chronica Caesaraugustana*. La sedició de Paulus de Septimània seria prova de l'allunyament espiritual de Septimània i Tarraconense en relació a Toledo. A mantenir la personalitat del país també haurien contribuït els antecedents romans i catòlics del poblament; els orígens en temps de persecució, la relació amb Roma (Himeri - Damas/Sirici), els concilis provincials, els *Commonitoria* de Consenci (143) constituïrien una línia que s'acabaria entorn del 546, en què començaven els concilis de Toledo; el *De fisco Barcinonensi* comportava la col·laboració eclesiàstica en l'administració reial (144).- J. P. E. [10132

Victor SAXER, *Le culte de S. Vincent en Italie avant l'an Mil*, dins «*Qveritur Inventvs Colitvr. Studi di Antichità Cristiana*», Ciutat del Vaticà, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana 1989, 745-761.

El *Martyrologium Hieronimyanum* esmenta quatre memòries litúrgiques a honor d'un sant Vicenç: el 14 de febrer, el 16 i el 24 de maig, el 23 de juliol. La segona no tindria cap relació amb el màrtir valencià, la primera (una festa el 14 de febrer a Terni) seria dubtosa, però podria correspondre a Sant Vicenç, si comparegués un lloc de culte al nostre màrtir en aquell indret, cosa que fins ara no s'ha esdevingut (746). La tercera, del Port de Roma, sembla confirmada per dades d'altra procedència (748); i la quarta, prop Tívoli, coincidiria amb una «plebe que appellatur S. Vincentii» esmentada per Benet VII el 978 (749). Després passa revista a d'altres llocs on hi ha qualche dada d'existència de temples dedicats al màrtir (752-755), i, transcrit en francès el fragment de Sigibert de Gembloux sobre el trasllat de Cortona a Metz de relíquies, procedents de San Vincenzo al Volturno (756-757), l'autor creu que, com en d'altres ocasions, es tractava «des reliques souvent représentatives» (761).- J. P. E. [10133

María José y Rafael CHAVES, *La moneda visigoda*, dins «Hom. Villaronga», 331-336.

Entre les monedes analitzades en aquestes pàgines n'hi ha dues de Wititza, emeses entre els anys 702-710 a Girona i a Tarragona, ambdues conservades a Madrid, Museo Ar-

queològic Nacional la primera i en col·lecció particular la segona; ambdues són reproduïdes en fotografia (334) i transcrits les inscripcions (335).- J. P. E. [10134]

Ann FREEMAN, *Theodulf of Orléans and the Psalm Citations of the «Libri Carolini»*, dins «Revue Bénédictine», XCVII (1987), 195-224.

Recordades les vicissituds de l'estudi de les citacions bíbliques en els *Libri Carolini* realitzat durant el present segle, l'autora es pregunta si les citacions de *Salms* dels dits *Libri* permeten de descobrir llur autor (200); assenyala les possibles fonts en diversos saltiris antics (201-210), i arriba a un primer grup de catorze (211-213), completat amb sis més, que només poden procedir d'un saltiri mozaràbic (214); l'autor només podia ésser Teodulf d'Orleans (217).- J. P. E. [10135]

Bengt LÖSFELDT, *Zu einigen frühmittelalterlichen Texten*, dins «Orpheus. Rivista di Umanità Classica e Cristiana», XII (1991), 570-572.

En relació al *Liber Alcuini contra haeresim Felicis*, recentment editat per Gary B. Blumenshine [cf. ATCA, I (1982), 291-292], l'autor fa avinent que el paràgraf que va de la pàgina 88, núm. LVII, lín. 21, a la pàgina 89, línia 10: «Homo est anima et caro... factus est hominis filius», és tret de sant Agustí, *Sermo 186*, 1-2 (ML 38, cols. 999-1000).- J. P. E. [10136]

Jean VEZIN, *Le commentaire sur la Génèse de Claude de Turin, un cas singulier de transmission des textes wisigothiques dans la Gaule carolingienne*, dins *L'Europe*, 223-229.

El manuscrit de París, BN, [lat.] 9575, conté i atribueix el dit comentari a Claudi de Torí i dona d'altres precisions de lloc, data (el 811) i nom del copista, el diaca Faustinus, que escrivia amb 'minuscule carolingienne' (224), en la qual, però, introduí certs detalls gràfics clarament visigòtics, com la datació pel còmput de l'Era o la indicació en els corresponents marges dels autors citats en el text mitjançant abreviatures dels noms, i d'altres. El dit comentari és semblant a un de més breu conservat en tres manuscrits, el més antic dels quals és el d'Autun, Bibliothèque Municipale 27 (29 S), que sembla haver pertangut a l'església de Lió a començaments del segle IX (227); la semblança és documentada per certes coincidències tant gràfiques com textuals, absents dels altres dos manuscrits (228-229).- J. P. E. [10137]

Enrique CAMÓN FERNÁNDEZ DE ÁVILA, *Els annals carolingis i la tradició clàssica: els fets de Barcelona al 801*, dins «Faventia», 15/2 (1993), 99-112.

La primera part resumeix el concepte que els autors romans tenien del gènere literari 'annals' (100-104); la segona, el dels annalistes carolingis (105-107); la terça n'esbrina l'aplicació a les notícies dedicades per aquests a la reconquesta de Barcelona el 801: els annals bàsics per al coneixement de la dita presa serien quatre: el del poeta Saxó, d'entorn del 890; els de l'anomenat Astròleg, posteriors a la mort de Lluís el Piadós, 840; alguns textos d'Eginhard; i els d'Ermold el Negret, posteriors al 826 (108). Això no obstant, són més els annals que no esmenten el fet i ací són reproduïdes les frases dels que el recorden (109-110) i assenyalats els punts en què coincideixen (110). L'autor es manifesta contrari a la justificació que en donen: el dret dels francs sobre Barcelona (111).- J. P. E. [10138]

Michel ZIMMERMANN, *Conscience gothique et affirmation nationale dans la genèse de la Catalogne (IXe-XIe siècles)*, dins *L'Europe*, 51-77.

L'autor intenta de copsar la consciència gòtica en les successives etapes de l'afirmació catalana d'aquells tres segles (52). Es basa en la documentació contemporània catalana ja publicada i en els annals francesos. El primer pas fou reafirmar la pròpia identitat davant els francs pel fet d'ésser 'Gothos sive Hispanos' (53); al cap de poc, hom es diferenciava d'Hispania, pel fet d'ésser 'Gothos' i res més (54); durant el segle IX «fruit d'une affirmation politique» els antropònims es germanitzen fins a un 80% (55). La base cultural col·lectiva seguia essent isidoriana, tal com demostren les biblioteques de Ripoll, de Vic i de la Seu d'Urgell (55-56): són conservats llibres litúrgics toledans i algunes abadies mantenen el sistema de pacte monàstic atribuït als sants Isidor i Fructuós (56-57); també continua vigent el dret visigòtic (57-58). Aquest sediment hauria proporcionat base als avalots de Bera i d'Aisó, però llur repressió posà punt final a les esperances d'una restauració gòtica, contribuï a la recepció de la litúrgia franco-romana i a la 'revolució de l'escriptura' entre el 850 i el 875, però el dret privat seguí essent el visigòtic. Els sobirans francs s'intitularen qualque vegada 'Rex Francorum et Gothorum' tant en relació a Catalunya com a Septimània; Hispania havia esdevingut la terra dels infidels sarraïns (59). La integració en un estat plurinacional es realitzà a través de la integració dels bisbats catalans en la província eclesiàstica de Narbona (59-60); no era pròpiament una marca, encara que tingués un marquès (61). Tot aquest rerafons donaria sentit als esdeveniments de la dècada 980-990 [sobre els quals el lector coneix el pensament de l'autor pels resums d'ATCA, XII (1993), 575-576, núms. 8442-8443].- J. P. E. [10139]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *El conocimiento del latín en la Cataluña del siglo IX: un capítulo de su historia cultural*, dins «Evphrosyne. Revista de Filología Clássica. Nova Serie», XXI (1993), 301-318.

Aquestes pàgines són complement de les [resumides dins ATCA, XII (1993), 572, núm. 8430]: aquelles presentaven la producció manuscrita, aquestes estudien el nivell cultural d'aquelles generacions per llur domini de la llengua llatina (302), que ja no era la de tothom, ans només la de cultura. Base per a l'estudi són els escassos testimonis epigràfics i els vora tres-cents documents notariais (l'estudi es limita a aquests), dels quals vuitanta-quatre són originals, significatius en aquelles parts que no són de formularis (304). Hi ha diferència entre la documentació privada, normalment escrita per clergues locals, molt deficient (llur aprenentatge de la llengua llatina devia ésser casolà), i la de cancelleries comtals o episcopals, tot i que aquests no siguin plenament correctes (306-307). L'autor analitza frases lliures de documents de tota la centúria, del 803/805 al 891 (307-316). Tindríem, doncs, una llengua llatina estesa pels comtats catalans però poc coneguda, que s'empobriria en el curs del segle, malgrat qualque vel·leïtat literària, però reprendria força a les darreries. Hauria estat més una posta de l'esplendor visigòtic que una albadada carolíngia (316-317).- J. P. E. [10140]

Hélène DÉBAX, *Zimmermann (Michel), Écrire et lire en Catalogne (IXe-XIIIe) siècles*, dins «Annales du Midi», CV (1993), 431-434.

Crònica de l'acte de defensa pública de la tesi presentada per Michel Zimmermann per al grau de «Docteur d'État ès-lettres et Sciences Humaines», celebrat a la Universitat de Toulouse-Le Mirail el 19 de desembre del 1992. L'autora reporta tant l'argumentació del doctorand com les reflexions dels membres del jurat: «M. Zimmermann arrive à la conclu-

sion que la Catalogne se pense et s'écrit avant de s'affirmer politiquement» (432). Pierre Bonnassie, en canvi, creu que la realitat política hauria estat anterior.- J. P. E. [10141

Paul FREEDMAN, *L'influence wisigotique sur l'Église catalane*, dins *L'Europe*, 69-79.

L'autor precisa que el seu punt de vista no és el d'allò que amb el temps seria l'Església catalana, ans «ce qui concerne sa période d'existence propre et son caractère singulier» (70), sotmesa al doble influx de la supervivència del llegat visigòtic i de les aportacions franques. Els intents de fundació de nous bisbats (Roda, Besalú) o de restauració metropolitana no semblen signes clars de consciència d'identitat (72); en canvi, el gruix de l'autoritat secular dels bisbes (percepció d'impostos, autoritat judicial, ordre públic), seria tant visigòtic (especialment, la fórmula de partició de les rendes eclesiàstiques) com carolingi (73-74); l'adopcionisme difícilment pot ésser vist com a revifalla d'un corrent visigòtic, i certament no afectà la identitat de l'Església catalana (75-76 [potser no afectà, però sembla que hom ho intentà, si, tal com creu Gary B. Blumenshine, *Alcuin's Liber Contra Haeresim Felicis and the Frankish Kingdom*, dins «Frühmittelalterliche Studien», 17 (1983), 222-233, aquest llibre d'Alcuí era tot ell adreçat a un objectiu polític i religiós teocràtic, el de la integració de Septimània en l'Imperi franc]); la major tirada dels capítols catalans a l'administració que a la litúrgia, fins al punt d'integrar canonges i canongesses laics per a funcions defensives o administratives, amb el consegüent desinterès per la reforma carolíngia, tampoc no seria manifestació de fidelitat a la tradició visigòtica (77-78). «...l'aspect étonnant de l'histoire de la Catalogne des origines... n'est pas à chercher dans le fait qu'un sentiment d'identité s'y soit développé, mais plutôt que ce sentiment ait mis si longtemps à s'exprimer, en raison d'un profond respect pour le passé» (79).- J. P. E. [10142

Jordi BOLÓS, Víctor HURTADO, *La xarxa viària catalana a l'Alta Edat Mitjana. Una aproximació des de la cartografia*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 3-25.

En aquestes pàgines hom troba aplegades referències a camins en documentació catalana entre el 885 i el 1159 (6-7), amb particular atenció a la ,strata kardonense', o equivalents entre el 899 i el 996 (8); una altra font és la trajectòria que consta feta pels rotllos funeraris, d'un monestir a l'altre (13-14) i encara una altra les referències en les delimitacions de parròquies (18) o, per a la Pobra de Lillet, les denominacions topogràfiques incloses en el document fundacional de la ,confratria' (20). Hi ha tres mapes en les pàgines 23-25.- J. P. E. [10143

Jordi BOLÓS i MASCLANS, *Parròquia i organització del territori. Una aproximació cartogràfica*, dins *I Congrés Església*, I, 259-284; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/1 (1994), 253-284.

L'autor afirma, d'una banda, que per al coneixement de l'estructuració històrica del territori, els límits parroquials no sols informen de les delimitacions eclesiàstiques, ans «han restat estretament lligats amb la delimitació d'uns espais que depenien d'una comunitat pobletana» (259) i aporta en el curs d'aquestes pàgines alguns punts de referència als quals han estat vinculats els límits parroquials des de l'antigor. Un cop recordades les escasses aportacions precedents al tema (261-262), assenyala que hom pot trobar par-

ròquies delimitades per una vall, per un terme de castell, per antigues vil·les o vilars, o per espais econòmics (266-270); i recorda que en la documentació de l'Alta Edat Mitjana els límits de parròquies són precisats per referència a vies (271-274), rius (274), fonts (275), muntanyes o carenes (275-276), i fites (276-278); després en fa l'aplicació a les comarques de la Catalunya Vella (Rosselló, Cerdanya, Empordà, Gironès, Vallès, Alt Berguedà i Alt Urgell) i constata que «molts dels límits d'aquestes parròquies, possiblement creades cap al 800, o bé coincidien amb límits de dominis senyorials o bé eren límits de pobles que ja existien des de molt abans» (283). Hi ha tres làmines dedicades, respectivament, a l'organització del territori en el curs mitjà del riu Fluvià (264-265), en el curs mitjà del riu Tet (272-273) i als límits parroquials del sector occidental de la Cerdanya (280-281).- J. P. E. [10144]

Jordi GARSAVALL I RIVASÉS, *Sobre la pretesa data de dotació de la Seu d'Urgell. Apunts per a una nova datació*, dins *I Congrés Església*, I, 55-61; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 55-61.

L'autor repassa les successives datacions proposades pels autors després que Pere Pujol, considerant la dotàlia autèntica, pensava que la data de 819 era equivocada i proposava el 839; els altres l'han considerada una falsificació i li han atribuït d'altres dates: Albert Benet i Clarà la d'entre el 1018 i el 1024; Cebrià Baraut la dels volts de 860; Manuel Riu, darrerament, la de la segona meitat del s. X^e o començaments del XIe (55-56). Per la seva banda, l'autor, reconeixent-la falsa, proposa una alternativa, que ell mateix resumeix així: «...període de treva amb al-Andalus, entre el 940 i el 975, partint dels límits geogràfics que apareixen, la qual cosa ens porta a afirmar que si hagués estat falsificat a partir d'aquella data també inclouria les noves conquestes que s'anirien realitzant. Per la seva part, tampoc no creiem possible una datació anterior al 940...» (60) i hauria estat redactada en funció de «les disputes comtals i eclesiàstiques que tingueren lloc durant la segona meitat del segle X» (61).- J. P. E. [10145]

Ramon MARTÍ, *Delà, Cesari i Ató, primers arquebisbes dels comtes-prínceps de Barcelona (951-953 / 981)*, dins *I Congrés Església*, I, 369-386; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 369-386.

El mateix autor exposa així l'objectiu d'aquestes pàgines: «donar a conèixer l'existència d'un arquebisbe de nom Delà documentat a Girona l'any 954... la verificació d'aquest esment ens porta a revisar els intents immediatament posteriors de l'abat Cesari de Montserrat i del bisbe Ató de Vic per crear un arquebisbat al sud dels Pirineus...» (369). El document, una compra-venda (*Per hanc scripturam venditionis...*), ací transcrit, és datat el 954, i prové de l'ACG, *Llibre gran de la Sagristia major* (385-386). L'estudi, de més a més, també es basa en les col·leccions de documents catalans contemporanis (382-385). L'atribució del títol arquebisbal a Delà no seria un error de copista, ans dada certa (969-970), encara que esporàdica (272), car hauria fruit poc temps del títol, un o tres anys al màxim (373: anys 951/953-954); Delà seria conegut per una desena de referències segures en documentació contemporània i hauria mort el 969 (372). L'intent de convertir-lo en arquebisbe tindria la mateixa base que els de Cesari de Montserrat i d'Ató de Vic, l'interès de la casa de Barcelona a 'tenir' un arquebisbe propi; interès contraposat al de la casa de Cerdanya-Besalú, inclinada a Narbona (381-382). L'autor creu que darrera l'assassinat d'Ató de Vic hi hauria hagut el comte-bisbe de Girona, Miró Bonfill (378-379).- J. P. E. [10146]

Josep M. MARTÍ BONET, *Entre dues obediències: Roma i Compostel·la*, dins *I Congrés Església*, I, 387-397; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 387-397.

Les primeres pàgines recorden la pretensió a particulars prerrogatives primacials per part de les esglésies d'Occident que es consideraven de fundació apostòlica (387-389). Cesari de Montserrat s'hi hauria atès en cercar la seva dignitat arquebisbal a Sant Jaume de Galícia, tal com diu la seva carta al bisbe de Roma Joan XIII, ací transcrita, de Vic, Arxiu Episcopal, *Sèrie episcopal*, I (390-392), on també consten les bases jurídiques que hom a Compostela considerava sòlides (392-394). El refús de Cesari i de les seves ínfules metropolitanas per part dels bisbes de Catalunya i el recurs a Roma per a obtenir la restauració de l'arquebisbat demostrarien la voluntat d'independència, tant en relació a l'església visigòtica com a la franca (395-397).- J. P. E. [10147]

Josep M. SALRACH, *La vinya i els viticultors a la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana*, dins *Vinyes i vins*, I, 117-145.

Objectiu de l'estudi: conèixer «l'estat de la vinya a la Catalunya carolíngia i comtal» dels segles IX i X a base de tres-cents quaranta-cinc documents seleccionats entre els 1.398 publicats per Ramon d'Abadal i de Vinyals el 1955 per als comtats de Pallars-Ribagorça, els 187 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell publicats per Cebrià Baraut el 1979 [cf. ATCA, I (1982), 292-293], els 242 de l'arxiu comtal, publicats per Frederic Udina el 1951, i dels 647 de Vic publicats per Eduard Junyent i Ramon Ordeig el 1981 [cf. ATCA, II (1983), 401-403] (117-118). No són, en canvi, tinguts en compte d'altres reculls recents (119). Per les dites fonts és determinat l'abast geogràfic de l'estudi (119-124), com també les dades que són exposades en les pàgines següents: així, hom pot trobar que els documents es refereixen a ceps, parres i vinyes de quatre maneres: formant part d'una propietat de diverses formes de conreu; com a filades de ceps alternant amb feixes de terra; com a ceps o parres en horts, vergers o fruiterars; i com a vinyes pròpiament dites (124-127); també consta que en referència al títol de propietat, «129 vinyes es declaren de compra, 105 d'herència, 31 de plantació, 14 de dècima, 3 de donació i 1 de composició» (129), amb particular esment de la 'complantatio' (131-132); que, quant a la proporció entre vendes i donacions, al Pallars-Ribagorça aquestes doblen aquelles (42 a 26), a la Seu d'Urgell gairebé s'equilibren (25 vendes i 21 donacions), a Barcelona les vendes doblaven les donacions (20 a 10) i a Vic gairebé (114 a 61) (133), vendes que es multiplicaven en els mesos difícils del novembre al maig (134); que són conegudes les mides concretes d'algunes vinyes (135-138), que, en general, durant el segle X augmentaren els pagaments en diner (139); i que són documentades portadores, trulls, cups, bótes, barrils i d'altres atuells per a l'elaboració del vi (139-141). Les darreres pàgines són dedicades a conclusions (141-145).- J. P. E. [10148]

M. Pau GINEBRA i MOLINS, *Arrels medievals de la revolució científica: Gerbert d'Orlbac i la ciència vigatana del segle X*, dins «*Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs*», XV (1993), 269-282.

Pàgines divulgadores del tema general de la recepció de la ciència experimental a l'Occident durant l'Alta Edat Mitjana i en particular d'allò que en aquest sentit hauria representat l'estada i posterior relació de Gerbert - Silvestre II a i amb Catalunya durant la segona meitat del segle X. L'autora subratlla dos dels elements científics que Gerbert hauria rebut de Catalunya: «la tècnica del càlcul de l'àbac» (277; taula a 276) i l'astrolabi i les seves aplicacions, potser només conegudes a través de l'opuscle de l'ardiaca gironí i

barceloní, Llobet, *Libellus de astrolabio*, un fragment del qual es troba a París, BN., [lat.?] (280-281). Hi ha text llatí [transcrit amb massa faltes] i traducció catalana de fragments dedicats a Gerbert per Richer (274-276) i de les dues lletres de Gerbert a Miró de Girona i a Llobet de Barcelona (278 i 280).- J. P. E. [10149]

Roger E. REYNOLDS, *Baptismal Rite and Paschal Vigil in Transition in Medieval Spain. A new Text in visigotic Script*, dins «Medieval Studies», 55 (1993), 257-272.

En el volum de Venècia, Biblioteca Marciana, lat. XIV. 232, han comparegut dos folis de pergami, enganxats amb un tros de paper, escrits en lletra visigòtica localitzable en La Rioja (259) i datables del segle XI, els textos litúrgics dels quals, visigòtics o carolingis, ací transcrits (270-272), pertanyerien a la família del *Pontifical de Roda*, del *Missale parvum* de Vic, del *Sacramentari de Ripoll*, del *Sacramentari d'Osca*, del *Sacramentari-Antifoner-Ritual de Sant Romà les Bons*, i del *Pontifical de Vic* (265). Les làmines finals de l'article, una de les quals conté notació musical, n'ofereixen reproducció fotogràfica.- J. P. E. [10150]

Carolina BATET COMPANYY, *L'Església i les Esglésies en els inicis del domini comtal a la Marca de Barcelona*, dins *I Congrés Església*, I, 243-257; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 243-257.

Sembla que en els primers temps posteriors a la reconquesta, en la reestructuració del país actuaren quatre variants bàsiques: el domini comtal, la jurisdicció episcopal, la xarxa de castells termenats dins el domini comtal, i les esglésies, que en gran nombre foren 'esglésies pròpies' fins ben entrat el segle XI (244). L'autora es proposa de resseguir «les dificultats amb què es trobà la seu de Barcelona per a restablir la seva jurisdicció als territoris de la Marca recentment incorporats al domini comtal» (246); el seu raonament sembla ésser aquest: el delme eclesiàstic hauria estat l'única forma perceptible d'una fiscalitat d'origen públic (247), però, en virtut de privilegis de conquesta, es trobava en poder dels conqueridors - aprisionadors (247-248); en conseqüència, el patrimoni de la Seu de Barcelona s'hagué de formar en competència amb els senyors laics posseïdors del delme (249); i així s'explicaria que en el territori estudiat les parròquies només compareguessin en la segona meitat del segle XI (251). Les pàgines 255-257 apleguen la bibliografia sobre el tema, dins la qual hi ha les compilacions de documents contemporanis.- J. P. E. [10151]

Joan BELLAVISTA, *Consagració d'esglésies i altars a la Catalunya medieval*, dins *I Congrés Església*, II, 73-82; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 73-82.

Es ritus esmentats en el títol són ací estudiats a base del *Pontifical de Roda* i del *Pontifical de Vic* completats amb l'*Ordo Romà Hispànic de Narbona*; el formulari romà hi és bàsic, però hauria estat completat amb totes les antífones i pregàries de l'antic *Ordo* hispànic. L'autor ressegueix els successius passos de la consagració d'una església, de l'exhortació oficial a la celebració de la missa, i en transcriu fragments (74-79); també es refereix a la benedicció d'objectes de culte (campanes incloses: 81) i esbrina com, a partir de les col·leccions precedents, s'ha format la del *Pontifical de Roda* (80).- J. P. E. [10152]

Claudie DUHAMEL-AMADO, *Poids de l'aristocratie d'origine wisigotique et genèse de la noblesse septimanienne*, dins *L'Europe*, 81-99.

A base de cartularis diversos de seus i de monestirs de l'antiga Septimània, dels quals són transcrits generosos extrets, trobem la constatació de la supervivència d'institucions de dret visigòtic vora Besers fins al segle XII (82, nota 3), i la doble constatació de les dificultats dels comtes de Tolosa a trobar resposta en determinades comunitats fidels per raó de la continuïtat envers llurs orígens (84-89; en aquestes pàgines hi ha un mínim arbre genealògic de la família de Dhouda), en contraposició a l'abundància de relacions entre ambdues vessants dels Pirineus, protagonitzades, al nord, pels Guilhem, de Carcassona, o pels Trencavell, ambdós de forta repercussió en la casa comtal de Barcelona (90-93); al final hi ha quatre casos concrets de comunitats d'hispani, d'un dels quals, Joan, consta que hauria format part de l'exèrcit franc que intentà reconquerir Barcelona el 792 (94-99).- J. P. E. [10152]

Bernadette JANSSENS, *L'étude de la langue et les citations bibliques dans le Liber Manualis de Dhouda: un sondage*, dins *Aevum inter utrumque*. Mélanges offerts à Gabriel Sanders, publiés par Marc VAN UYTFANGLE et Roland DEMEULENAERE (Instrumenta Patristica, XXIII), Steenbrugis - The Hague 1991, 259-275.

Escrit en llatí precarolingi, el *Manual* és amarat de *Biblia*, car arriba a ésser gairebé una cadena de ressons de l'Esriptura, tant dels explícitament citats com dels inconscientment reproduïts. La diferència entre el text del *Manual* i el de la *Vulgata* podria revelar el llatí real de Dhouda i l'autora n'ha feta la prova a base de les referències al text de tres llibres sapiencials: els *Proverbis* (269-271), la *Saviessa* (271-272) i l'*Eclesiàstic* (272-275). El resultat de la comparació permet de constatar diverses classes de modificacions: supresions d'algun mot (262), canvi de seqüència de paraules (263), modificacions gramaticals (263-264), mutacions de vocabulari (264-265) i qualque afegitó (265-266); no manquen els canvis més complexos (266-268). El resultat són una rècula de preguntes, ja que «cet article n'avait autre ambition que d'illustrer cette complexité» (269). Un dels exemplars del *Manual* presos en consideració és el manuscrit de Barcelona, BC. [L'autora ja havia esbrinat un altre possible influx, el de Prudenci, en l'estudi *Een Karolingische echo van Prudentius: Dhouda's 'Fürstenspiegel' Liber Manualis*, dins «Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis», 35 (1981), 147-175; també se n'havia ocupat B. Löfstedt, *Zu Dhoudas Liber manualis*, dins «Arctos», 15 (1981), 67-83].- J. P. E. [10153]

Anscari M. MUNDÓ, *Què pensaven de l'abat i bisbe Oliba els seus contemporanis?*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Ausonencs», XV (1993), 185-192.

L'autor manifesta la seva veneració religiosa pel bisbe Oliba i la confirma amb fragments, traduïts al català, de la lletra circular amb la qual els monestirs de Cuixà i de Ripoll anunciaren la seva mort el 1046 (187-188), i amb d'altres de les respostes dels capítols de Vic (188-189), Girona (189-190), dels monestirs de Santa Cecília de Montserrat (190-191), de Sant Víctor de Marsella (191); i també d'allò que en diu el monjo anònim de Cuixà, en la *Vita beati Petri Urseoli* (191-192).- J. P. E. [10154]

José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Joan GÓMEZ PALLARÈS, *La 'Epistola de ciclo paschali' del monje Oliba de Ripoll*, dins «Mittelaltinisches Jahrbuch», 27 (1992 [1993]), 103-140.

La biblioteca de Ripoll entorn de l'any Mil era mostra de l'existència de relacions del

monestir amb d'altres centres europeus de cultura, tant literària com científica (104); el monjo Oliba, diferent de l'abat homònim, escriví diverses obres d'astronomia i de còmput cronològic, conservades en els actuals manuscrits d'ACA, Ripoll 42; de la Ciutat del Vaticà, Vat., Reg. lat. 123 (i potser, Vat. lat. 5730); de París, BN lat. 7476, de Vic, Museu Episcopal, ms. 167; i en l'antic ms. 37 de Ripoll, perdut el segle passat (104-105). Oliba es basà en els llibres de Dionís l'Exigu i de Beda el Venerable, sobretot en els d'aquest (106-108), tant en general com en l'*Epistola de ciclo paschali*, conservada a París (el pròleg en vers també en el manuscrit de Vic). Per a llur edició, els autors tenen en compte aquests dos manuscrits i les transcripcions de Jaume Villanueva i de Lluís Nicolau d'Olwer. El *Prologus metro edito eroicho* amb les corresponents explicacions en nota ocupa les pàgines 110-113; i el cos del llibre les 114-140. L'anotació forma sèrie única i engloba tant les explicacions com la indicació de fonts.- J. P. E. [10155]

[Josep] M. PONS I GURI, *Sicardis, senyora del Montseny i de Lloret*, dins «Est. Udina, IV», 351-361.

Les pàgines inicials apleguen les notícies relatives a la dita senyora i a la seva família, esparses en publicacions diverses (351-355). Per la seva part, l'autor publica quatre documents, tots de Girona, Arxiu de la Catedral, *Pergamins*, datats entre el 1032 i el 1104, els dos darrers dels quals són el seu testament del 1103 i la publicació del mateix, el 1104; el darrer dels signants d'aquesta publicació fou «Petrus, caput scole atque iudex» (361).- J. P. E. [10156]

Anscari M. MUNDÓ, *El Concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'Encarnació*, dins *I Congrés Església*, I, XXIII-XLIII; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), XXIII-XLIII.

Una anotació relativa al canvi en la forma de datació a Catalunya, que hauria optat per l'Encarnació en una constitució conciliar tarragonina del 1180, anotació conservada en vuit còpies (XXV), el text de les quals és transcrit en columnes paral·leles (XLIII) i críticament restablert per l'autor en el seu tenor original (XXVII), ha estat posada en dubte o diversament interpretada pels estudiosos moderns, fins que hom s'ha adonat que, en allò que toca el concili del 1180, era confirmada per un document del *Liber Feudorum Maior* (XXIX-XXX), acta de judici datat el 25 de novembre de 1180 a Tarragona «quando ibi a venerabili Berengario, Terraconensi archiepiscopo, concilium celebratur» (XXXIV). D'altra banda, l'observació d'algunes datacions porta l'autor a considerar que les dels reis francs a Catalunya no començaven el dia corresponent a l'inicial del regnat, ans per sant Joan de juny (XXXVIII-XL).- J. P. E. [10157]

Th[omas] N. BISSON, *The War of the two Arnau: a Memorial of the broken Peace in Cerdanya (1188)*, dins «Misc. Altisent», 95-107.

El pergami conservat a l'ACA, *Canc. Pergamins extrainventari* 3465, ací transcrit (103-104), és un memorial o denúncia, datable l'agost del 1188, de les violències comeses, trencant les obligacions de Pau i Treva, sobretot per Arnau de Castellbó i no tantes per Arnau de Saga, tant a càrrec de persones com de béns, entre els quals n'hi ha dels monestirs de Ripoll i de Cuixà, i àdhuc contra la força reial de Prullans, de la qual s'hauria endut segell i senyera. Hi ha taula única d'antropònims i de topònims presents en la denúncia (105-107).- J. P. E. [10158]

Xavier PÉREZ I GÓMEZ, *L'acta de consagració de l'església de Sant Cebrià de Cabanyes*, dins *Noces d'Or del Temple Parroquial i VIII^è Centenari de l'església de Cabanyes*, Sant Fost de Campcentlles, Parròquia 1992, 39-46.

Perdut l'original de l'acta de consagració, realitzada el 1192, se n'ha salvada còpia notarial del 1438, integrada en un procés entorn els límits parroquials entre Mollet i Montalegre, ara a l'ACA, *Monacals. Montalegre. Pergamí* 159. El pergamí és reproduït fotogràficament (40) i el text transcrit (44-46) i traduït al català (42-43).- J. P. E. [10159]

Josep MORAN OCERINJAUREGUI, *Jurament de Pau i Treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell*. *Transcripció i estudi lingüístic*, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 147-169.

Les primeres pàgines recorden els estudiosos que s'han fixat en el dit jurament durant el segle actual (147-148). És copiat a la Seu d'Urgell, Arxiu de la Catedral, *Liber Dotialiarum Ecclesiae Urgellensis*, I, ací fotogràficament reproduït (149) i filològicament transcrit (153-154); seria datable entre els anys 1098 i 1100. L'autor n'exposa les característiques lingüístiques (154-165) i n'aplega antropònims i topònims (166-169).- J. P. E. [10160]

Joan BELLAVISTA, *Nadal - Quaresma en el Sacramentari de Sant Cugat del Vallès*. *Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Ms. Sant Cugat 47. Edició i estudi*, dins «Revista Catalana de Teologia», XVI (1991), 141-168.

Joan BELLAVISTA, *Pasqua - Temps de durant l'any - Advent en el Sacramentari de Sant Cugat del Vallès*. *Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Ms. Sant Cugat 47. Edició i estudi*, dins «Revista Catalana de Teologia», XVIII (1993), 119-150.

En ambdós casos, l'autor recorda els seus estudis anteriors sobre el mateix manuscrit d'ACA, St. Cugat 47 [cf. ATCA, V (1986), 462, núm. 2824; i VII-VIII (1988-1989), 528, núm. 4514]. Després, ressegueix els grups de peces corresponents als successius temps litúrgics, amb referència a fragments paral·lels d'altres sacramentaris (145-151; 119-129); finalment, elenca les dues-centes cinquanta-una peces del temps de Nadal i Quaresma (151-167) i les tres-centes vint-i-set de Pasqua a l'Advent (130-149), de cada una de les quals assenyala qualificació litúrgica, íncipit i referència a alguna edició; d'entre les del darrer lliurament, transcriu les tres peces de la *Missa de Sancta Trinitate* (147-148).- J. P. E. [10161-10162]

Lluís TO FIGUERAS, *Le mas catalan du XIIe s.: genèse et évolution d'une structure d'encadrement et d'asservissement de la paysannerie*, dins «Cahiers de civilisation médiévale, X^e-XIIe siècles», XXXVI (1993), 151-177.

El mas hauria comparegut i s'hauria anat estenent entre el final del segle XI i el començament del segle XIII en la Catalunya Vella (152). L'autor, a base de la documentació d'arxius eclesíastics sobretot del bisbat de Girona (ACG, ADG i els fons monàstics de Sant Daniel de Girona, de Vilabertran, Amer, Cervià, Sant Pere i Santa Maria de Besalú, Camprodon i Mas Déu, a l'ACA, a la BC o als Arxius de Perpinyà), es proposa d'aplegar les dades que permetin de resseguir l'evolució del mas i de la servitud durant el segle XII, de relacionar-los, i de plantejar el problema de les causes de llur evolució simultània en els antics comtats de Rosselló, Empúries, Peralada, Girona i Besalú (153). La primera constatació és que l'apropiació dominical de fruits havia augmentat entre el 1051 i el

1150: la sola tasca, abans exacció normal, anà desapareixent, car s'hi sumaren el brassatge o d'altres exaccions (quadre: 157); simultàniament, compareix cada vegada més el mot ,mansus' (157-158), que substituï el partició anterior en camps (158), i esdevingué el punt cèntric de tot un conjunt de territori, prescindint de qui menava cada un dels camps (159). La significació de la paraula s'havia desplaçat: als segles IX i X significava ,casa'; entorn el 1100 era l'edifici central d'un ,honor', o un conjunt constituït per edifici i annexos, més els camps o les vinyes, habitants inclosos; el mas s'havia convertit en unitat impositiva; una ,borda' era un mas més petit (159-160); les exaccions també canviaren, car al ,census', degut per cada unitat material de cultiu, se sumà un ,agrarium' per al conjunt del mas (161-162); també eren exaccions globals l'allotjament, la quèstia i semblants, i els jornals gratuïts de sega, batuda o verema a servei del senyor (163). Les exaccions cresqueren sobretot per raó dels intermediaris: batlles i arrendadors de drets (164-165). Els masovers, en canvi, transmetien per herència la possessió útil del mas i eren amos totals de la seva explotació (167). Això no obstant, el masover esdevindria ,homo proprius' i aquesta propietat humana tenia un preu, que calia pagar per alliberar-se (168), el de la ,remença' (169-170); cal afegir-hi els mals usos (170-171), que han d'ésser emmarcats en l'intent senyorial de controlar la família pagesa i la forma de transmissió hereditària del mas (172-173). La situació de servitud esdevindria legal entorn del 1200 i entraria en les *Constitucions de Catalunya* en la cort del 1283 (175).- J. P. E. [10163]

Francisco M. GIMENO BLAY, *Consideraciones acerca de la datación de un «membrum disiectum» procedente del monasterio de Lavaix*, dins «Est. Udina, IV», 169-192.

Aquest full pertanyia a la col·lecció privada de Josep Trenchs i Òdena; hi són copiats fragments del Nou Testament (*Evangelí de sant Mateu; Epístola als Hebreus*). L'anàlisi minuciosa de les característiques de l'escriptura, objecte del present article, ha conduït l'autor a datar-lo entre el 1151 i el 1193 (190). La darrera pàgina conté un croquis geogràfic.- J. P. E. [10164]

Francesc Josep de RUEDA I ROIGÉ, *Representacions sobre l'elaboració i utilització del vi en l'art medieval català*, dins *Vinyes i vins*, II, 9-26.

Encara que les representacions ací analitzades siguin sobretot les escultòriques o les figuratives fora de llibres, també hi ha referències a les de la poda en la *Bíblia de Ripoll*, ara a la Biblioteca Apostòlica Vaticana, i a la *Bíblia de Sant Pere de Rodes*, ara a París, BN, *lat.*, (16), a la representació del mes d'agost en el *Missale Tarraconense*, ara a Nova York, Hispanic Society of America (19), a la de la verema en el *Saltiri anglo-català* de París, BN, i en el *Beatus* de Torí, BN (25); i a les d'aixafada de raïms en el ja esmentat *Missale Tarraconense* i en el *Beatus* de Torí (25-26).- J. P. E. [10165]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Un manuscrit du scriptorium de Saint Pere de Rodes (Catalogne): le «Tractatus in Johannem» de saint Augustin*, dins «Revue des Études Augustiniennes», 39 (1993), 155-160.

A l'ADB ha estat trobat un foli escadusser procedent de cobertes (descripció: 157), que conté en una cara un fragment de l'augustiniana *Tractatus in Ioannem*, XXIV, les variants del qual, en relació a l'edició de R. Willems dins el «Corpus Christianorum», són ací indicades (159; fotografia: 157). La segona cara conté part del codicil del gironí Guillem

Humbert, també copiat, amb variants, en el *Cartoral de Carlemany* de l'ADG. La diferència de la còpia gironina i la igualtat de lletra entre la pàgina augustiniana i el codicil porten l'autor a afirmar que ambdues pàgines foren copiades al 'scriptorium' de Sant Pere de Rodes a mitjan segle XII (158).- J. P. E. [10166]

J. PELLICER I BRU, «*Solidus* (sic) *aureis*» versus «*solidos platee*». Un document de l'any 1064, dins «Hom. Villaronga», 379-383.

Segons el dit document, ja publicat, la 'compositio' per homicidi era taxada «in CCC solidis aureis», equivalents a «duo milia CCCC solidos platee». Atès que el sou d'or, visigot, ja no era encunyat, i només servia de referència, se'n dedueix que la referència al 'solidus aureus' dels *Usatges* «no ha pogut ésser realitzada abans del segle XII» (383).- J. P. E. [10167]

Coral CUADRADA, *Documentació medieval*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 46 (abril 1993), 36-39.

Presentació, transcripció i notes d'un document de donació a la Seu de Barcelona, datat el 1170, conservat en l'ACB, *Libri Antiquitatum* I. Entre les donacions del canonge Guillem de Castellvell hi ha un mas dins el «terminum castris de Materone, in parrochia Sancte Marie Civitatis Fracte» (36).- J. P. E. [10168]

Josep M. PONS I GURI, *De l'escrivent al notari i de la 'charta' a l'instrument. Recepció dels usos notariais itàlics a Catalunya*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 7 (1993), 29-41.

Les primeres pàgines recorden el pas des de les lleis romana i visigòtica, en les quals el testimoniatge tenia almenys tanta importància com el document escrit, ja que aquest no tenia un valor oficial afegit, a la situació que es presenta successivament en els segles XI i XII, en què el document és redactat pel notari públic, oficialment encarregat de donar fe (29-31); simultàniament es produïa l'adaptació dels punts bàsics del nostre sistema notarial als usos itàlics inspirats en el 'ius commune', un dels quals era la constància del document en els llibres de protocols (31). A Catalunya se'n conserven onze de la primera meitat del segle XIII, cap, però, de les ciutats més grans. El més antic és el de Manresa, Arxiu de la Seu, del 1222-1223; n'hi ha cinc a Tarragona, AHA, dels anys 1228-1246; un a Vic, Cúria Fumada, del 1230; un a Terrassa, AHC, dels anys 1237-1242 [cf. ATCA, XIII (1994), 539-540, núm. 9179]; un de Santa Coloma de Queralt, 1240, ara a Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita; un de Santa Pau, 1248, a Olor, AHC; i un de Sant Joan de les Abadesses, 1250-1255, ara a Puigcerdà, AHC (32-34). Les seves característiques serien: sota denominacions diverses del llibre, contenen resums anomenats 'notula / imbreviatio', en ordenació cronològica estricta, brevetat de l'anotació, datació normalment 'ab Incarnatione Domini', lletra tendent a la cursivitat, i inutilització de la nota un cop passada en net (34-35). En aquell moment, no és detectable un influx dels teòrics italians de l'art de notaria (36). Hi ha una pàgina de bibliografia (41).- J. P. E. [10169]

Pere BENITO I MONTCLÚS, Hoc est breve... *L'emergència del costum i els orígens de la pràctica de la capbreuació (segles XI-XIII)*, dins *Estudios rentas*, 3-27.

Anàlisi dels 107 textos anteriors al 1250, homologables com a capbreus en el període anterior a la intervenció dels notaris, dels quals són exclosos els que no es refereixen a béns immobles. Són font per al coneixement dels dominis i dels senyoriis territorials, ací, però, només «una aproximació a la font i al procés històric que la genera, la capbreuació» (4-5). L'anàlisi de llur objectiu porta l'autor a distingir entre inventaris d'alous, llevadors de censos i capbreus (5-9), i precisa que vol plantejar unes primeres hipòtesis sobre allò que fou el procés de capbreuació abans de convertir-se en feina notarial (10); en darrera instància, allò que donaria valor al document seria el testimoniatge oral (10-13), i àdhuc la percepció viva i el recorregut per les parcel·les afectades (14-15). Capbreuar pressuposava el dret d'obligar un altre a declarar sota jurament (dret de perquisició) (16-20); per això, es basa en declaracions orals, reconegudes i confirmades (20-22). El capbreu podria ésser una defensa contra l'apropiació per la força bruta emprada per alguns cavallers o una forma de clarificar els drets d'una institució (23-25). Una taula final permet de copsar el trànsit que anà dels inventaris de dominis als llevadors de censos i als capbreus (26).- J. P. E. [10170]

Josep M. SALRACH, *La renta feudal en Catalunya en el siglo XII: estudio de los honores, censos, usos y dominios de la Casa de Barcelona*, dins *Estudios de renta*, 29-70.

Estudi del capbreu conservat a l'ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer IV*, 233, del 1151-1152 (31), darrerament publicat per Thomas Bisson. L'autor esbrina les seves informacions relatives a «peculiaridades regionales de la producción y del poblamiento, estructura de la renta en el siglo XII, semejanzas o diferencias con las formas de renta conocidas por fuentes de la aristocracia y de la Iglesia y evolución desde la época carolingia, con un intento de valoración de los cambios introducidos por la feudalización» (30). Encarregat de la capbreuació fou Bertran de Castellet, sobre el qual hi ha aplec de dades (30-32). Els béns i drets capbreuats eren esparsos pels comtats de Barcelona, Girona, Besalú, Conflent, Cerdanya i Vall d'Andorra, en la seva major part d'origen fiscal, però privatitzats (32-36). L'administració era encomanada als batlles, trenta-tres dels quals són denominats (36-42). El nom 'batllia' sembla coincidir amb el d' 'honor', dins els quals hi ha béns pertanyents directament al comte ('dominicatura') i d'altres que ell ha posat en mans de vassalls en concepte de 'tenedo', que, tret de Besalú, és en general un mas (o una 'borda'), que d'alguna manera el comte segueix posseint (42-50). La darrera secció analitza les diverses formes de pagament i les menes de béns o serveis que el comte tenia dret a rebre, d'on pot hom deduir les variants comarcals de producció agrària o ramadera (51-67).- J. P. E. [10171]

Francisco M. GIMENO BLAY, *De scriptura gotica. Algunos ejemplos a propósito de sus inicios en la Península Ibérica*, dins «*Scriptorium*», XLVII (1993), 115-126.

L'autor presenta aquestes pàgines com a reflexió entorn al moment del pas de la lletra carolíngia a la gòtica. Un document del 1151, de Ramon Berenguer IV, ara a Saragossa, Archivo del Pilar, ja és escrit en lletra gòtica, plenament formada i llibraria, «consecuencia de ejecutar una escritura, la carolina, con una pluma gótica» (115). A Catalunya, però, la substitució s'hauria realitzat durant la primera meitat del segle XII, i en serien prova dos documents, datats els anys 1138 (Barcelona, BU) i 1141 (ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer IV*); més antics són l'*Evangeluari de Cuixà* (Perpinyà, BM, ms. 1) i el *Liber Comes d'Encamp* (Montserrat, ms 838) d'entorn del 1100 i mostres del moment de transició d'una lletra a l'altra; en canvi, en el *Liber Feudorum Maior*, del 1192, la nova lletra ja havia arribat a la perfecció (118-120).- J. P. E. [10172]

José TRENCHS ÒDNA, María José CARBONELL, *Tablettes de cire aragonaises (XII-XV siècle)*, dins «Bibliothèque de l'École des Chartes», 151 (1993), 155-160.

Contra l'opinió d'aquells paleògrafs que neguen o dubten de l'existència de les dites planxes o posts encerades com a material on escriure, els autors publiquen nou fragments documentals, datats entre el 1151 i el 1471, procedents d'arxius de Catalunya i de Mallorca (i només un de l'Aragó), on són certificades tant les 'tabule cerate' com llur funció escriptòria.- J. P. E. [10173]

Mireia MULET I MAS, *Gesta Triumphalia per Pisanos facta*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 27-36.

L'autora recorda que el volum sisè de les *Rerum Italicarum Scriptores* de Muratori inclou els *Gesta Triumphalia per Pisanos Facta*, resum dels esdeveniments dels anys 1113-1115 narrats en el *Liber Maiolichinus*, traduït per ella [cf. ATCA, XII (1993), 578-579, núm. 8455], de manera que «les *Gesta* [són] la mateixa crònica resumida» (27). La traducció dels *Gesta...* ocupa les pàgines 29-36.- J. P. E. [10174]

Paul FREEDMAN, *A Privilege of Pope Alexandre III for Sant Pau del Camp (Barcelona)*, dins «Archivum Historiae Pontificiae», 31 (1993), 255-263.

El privilegi d'Alexandre III, confirmant, col·locant sota protecció pontificia, tal com ja havia fet Pasqual II entorn el 1117, i eximint de jurisdicció episcopal tant el monestir de Sant Pau del Camp com els seus béns, datat a Montpeller el 1165, fou copiat el 1229; aquesta còpia s'ha conservat a Cornellà de Llobregat, Arxiu Històric Municipal, *Fons Mercader*, i és ací transcrit (262-263). L'autor recorda que ja el 1082 compareix un abat de Sant Pau del Camp (258), subratlla la importància de l'exempció episcopal (259-260), localitza les capelles propietat de Sant Pau esmentades en la dita lletra (260) i assenyalava la relació entre la família Bell-lloc i aquell monestir (261).- J. P. E. [10175]

Paul FREEDMAN, *The Llobregat as a Frontier in the Thirteenth Century*, dins «Misc. Altisent», 109-118.

En les *Commemoracions*, Pere Albert havia afirmat la diferència entre els masovers de la Catalunya Vella i els de la Nova en quant a ésser lligats al respecte mas; el límit entre les dues Catalunyes seria el riu de Llobregat (111). En una sentència judicial del 1215 dins un plet entre Sant Llorenç del Munt i un masover de Matadepera, consta que el procurador de l'abat es referí a la situació de servitud dels masovers 'citra Lupricatum' «ex consuetudine diutissime habita». La sentència donada per Pere de Palau és conservada a l'ACA, *Monacals. Pergamins de Sant Llorenç del Munt* 396 i és ací transcrita (118).- J. P. E. [10176]

Paul FREEDMAN, *Three Letters of Innocent III in la Seu d'Urgell*, dins «Römische Historische Mitteilungen», 34-35 (1992-1993), 111-120.

Tres lletres papals del mes de gener del 1216 permeten de conèixer les queixes que bisbe i capítol de la Seu d'Urgell havien elevat al papa contra certes persones tant del mateix bisbat com dels de Lleida i d'Elna, que s'apropriaven béns o drets que ells consideraven de l'església d'Urgell. Són de l'Arxiu Capitular de la Seu, *Fons papal*, ací transcrites (118-120). L'autor resumeix la història medieval de la Seu i per al segle XII innova

de l'existència de lletres papals relatives a la subjecció del monestir d'Àger al bisbat de la Seu o de Lleida (113-114) i considera que la situació a la qual es refereixen les lletres papals era deguda a «weakness and even ineptitude» (117) del bisbe contemporani.- J. P. E. [10177]

Paul FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa en la Catalunya medieval*. Traducció de Mariona VILALTA i CAMBRA (Referències, 15), Vic, Eumo Editorial 1993, 286 pp. [Traducció de l'obra ja coneguda dels nostres lectors pel resum publicat dins ATCA, XIII (1994), 473, núm. 8916].- J. P. E. [10178]

Jill R. WEBSTER, *Els Menorets. The Franciscans in the Realms of Aragon. From St. Francis to the Black Death* (Studies and Texts, 114), Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1993, XII i 456 pp. + 14 fotografies al final.

Al final del llibre, hom troba cinquanta-nou documents transcrits 'in extenso', datats entre el 1267 i el 1346, tots menys un de Barcelona, ACA, i aquests tots menys un de *Canc., reg.*, pertanyent l'altre a les *Cartes reials diplomàtiques*; el restant és de Girona, AH, Hospital de Girona (303-354); cal afegir-hi les indicacions de les pàgines 8-10, on és feta una valoració molt positiva dels arxius catalans, tant del reial com dels de les catedrals, completades amb les 411-429 relatives a fons franciscans en arxius de ciutats de la corona catalano-aragonesa i d'altres, i les de les 431-436, que contenen bibliografia sobre el tema. Damunt aquestes bases, i aprofitant les investigacions realitzades per Pere Sanahuja i sobretot per Martí de Barcelona, l'autora construeix una seva versió d'aquells cent vint-i-cinc anys d'història franciscana en la corona catalano-aragonesa mitjançant una narració que comença amb les versions sobre els orígens de la presència franciscana a Catalunya, que ella considera en gran part llegendàries, àdhuc les fonamentades en documentació que tot porta a suposar seriosa (14-38). Un segon capítol presenta el conjunt de la província franciscana, la seva partició en custòdies i cada un dels convents de cada custòdia (38-72). L'assentament dels franciscans fou propiciat per múltiples formes de protecció de Jaume I (74-75: concessions des del 1232: 78; de béns fungibles: 85-92; de béns immobles: 95-96), també a frares en particular (79-80), alguns dels quals serviren en encàrrecs reials (81-85); la vinculació es manifestà encara més en els enterraments reials en esglésies franciscanes (92-94). Però no totes les donacions foren efectives, situació que provocà les conseqüents tensions (100-102), a les quals s'han d'afegir les existents amb la clerecia secular (75-76). Segueix un capítol, intítulat *The Mosaic of Urban Life*, en el qual l'encaix amb la societat és visible a través de les famílies que més membres donaren als framenors i sobretot en les deixes testamentàries: a Barcelona (107-112), Girona (112-115), Lleida (115-118), Saragossa (118-121), València (121-125) i Mallorca (125-130); també hi ha l'altra cara: els conflictes provocats pel veïnatge, per la manca de compliment de darreres voluntats, o per l'aplicació de les concessions reials (137-148). El capítol IV és dedicat a l'activitat en la cura d'ànimes, sobretot en la predicació (149-174) i el sisè a la vida dels franciscans tant dins com fora el convent, on trobem pàgines dedicades a Arnau Oliba (209-212), a Ponç Carbonell (212-216) i a Arnau de Canelles (216-219). Les pàgines 220-259 són dedicades a les minorets i als terciaris. El capítol setè parla de l'impacte cultural dels franciscans (260-289) en tres punts: l'impuls a l'Escolàstica, la contribució a la doctrina de la Puríssima i l'influx en l'arquitectura i les arts en tota la corona catalano-aragonesa; trobem en el primer punt informació sobre traduccions catalanes d'obres de sant Bonaventura i santa Àngela de Foligno, sobre franciscans estudiant a l'estranger i estudis en

convents franciscans, sobretot a Sant Francesc de Barcelona, on es concentraren deixebles de Joan Duns Escot i de Guillem d'Occam, i sobre llibres per a estudi i d'altres (267-268), també sobre decoració de manuscrits (286); però la part més extensa és dedicada a l'arquitectura i a l'art gòtics (268 ss.).- J. P. E. [10179]

José María SOTO RÁBANOS, *Exposiciones sobre la cultura del clero parroquial en la literatura destinada a la cura de almas (siglos XIII-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 257-356.

L'abast peninsular d'aquestes pàgines inclou referència a temes nostres, començant per una obra bàsica, la *Summa de casibus penitentiae* de sant Ramon de Penyafort (259), de la qual són resumits i transcrits els paràgrafs que tracten de la formació intel·lectual de la clerecia i de les institucions que li han d'ésser dedicades (266-269); l'altra obra és el 'best-seller' de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, en general transcripció o resum de la *Summa* de Penyafort (272-273); una segona part de l'article passa revista a allò que hom havia legislat sobre el tema en concilis provincials de la Tarraconense (287-289) o en sínodes diocesans: de Barcelona (290-293), de València (293-295), de Girona (296-298) i de Lleida (298).- J. P. E. [10180]

Antoni PLADEVALL I FONT, *Guillem de Montrodon. Mestre del temple i tutor de Jaume I* (Col·lecció 'Els Ordes Militars', 3), Lleida, Pagès editors 1993, 64 pp.

Reedició d'un treball publicat l'any 1976, en el qual l'autor diu haver només «canviat la part introductòria [dedicada als ordes militars en general], i també les notícies sobre el casal de Mont-rodon, ara modèlicament restaurat» (10), parts en les quals no hi ha noves aportacions arxivístiques. En el curs de l'exposició biogràfica d'aquell temple, sota la responsabilitat del qual passà Jaume I al castell de Montsó la seva infantesa, trobem traducció del seu testament (31-32; reproducció fotogràfica en la làmina terça); també hi ha inventari de les relíquies que Arnau de Montrodon, bisbe de Girona en la primera meitat del segle XIV, aplegà i donà a la capella de Montrodon (55-56). Una de les fonts de la narració biogràfica és el *Llibre dels fets* de Jaume I.- J. P. E. [10181]

Josep TRENCHS [I ÒDNA] (+), *La aposición del sello real en los documentos de Jaime I: unas notas*, dins «Est. Udina, IV», 437-449.

Objectiu de l'autor: «analizar unos textos referentes a la aposición del sello real, a la ,reparatio sigilli', a los matriceros y a la tasa del sello» (437). Tenim, en conseqüència, notícies prosopogràfiques d'onze segelladors reials, amb transcripció de la fórmula literal d'aposició del segell utilitzada per cada notari (438-442); les taxes són conegudes per ACA, *Canç.*, reg. 8 (443-444); també consta per la mateixa sèrie algun cas de repetició del segell reial malmès en algun document i renovat (444), algun de fals segell (445); i els noms de tres gravadors de segells reials (445). L'apèndix conté transcripció de cinc textos, d'ACA i d'ACB (aquest, del 1244 (1243), en què els segells anteriors de donacions per la conquesta de València, ,per vetustatem' hagueren d'ésser repetits), i regist de dos d'altres (446-449).- J. P. E. [10182]

Robert I. BURNS, *Daughter of Abû Zayd, last Almohad Ruler of Valencia: the Family and*

Christian Seignory of Alda Ferrandis 1236-1300, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 24 (1993), 143-187.

En la vida pública d'Abû Zayd hi ha quatre etapes: ‚wâlî' del Sharq al-Andalus, sobirà de València per absència de l'imperi almohade, aliat de Jaume I, i convers cristià senyor de part del seu antic reialme. Els historiadors tant valencians com catalans no s'havien arribat a aclarir a l'hora de dibuixar la seva figura i família (145-148). L'autor contribueix a precisar-la a base sobretot del testament de la seva filla cristiana, Alda Ferrandis, senyora de les terres de la baronia d'Arenós (149-155; transcripció a base de Madrid, AHN, *Clero. València. Franciscanes. Puritat*: 185-187) i de la comparació amb el del seu germà cristià, Ferrando Pérez (155-159), cosa que permet de refer l'arbre genealògic d'ambdues branques durant el segle XIII (160-161); d'altra documentació de l'ACA, *Canc. reg.*, ací transcrita (178-184) permet de conèixer d'altres detalls biogràfics del temps de Pere el Gran: nou matrimoni després de mort el primer marit, Blasco Eiximènez d'Arenós, (166-167), i fets relatius als pobles d'Arenós (168), o a les possessions aragoneses (171-173), o problemes amb el bisbe de València, en particular entorn dels drets al delme que podien pertànyer a la família en les poblacions per ella alliberades de sobirania musulmana (174-176). Ibn Khaldun conegué quelcom d'aquesta família d'Abû Zayd (177).- J. P. E. [10183]

Laureano ROBLES, *Problemas que plantea el «Capistrum Judaeorum» de Ramón Martí, O. P.*, dins «La Ciencia Tomista», CXX (1993), 587-620.

Després de la publicació de la primera part del *Capistrum Iudaeorum* de Ramon Martí [cf. ATCA, X (1991), 397-398], l'autor replanteja la relació entre el nostre teòleg i Tomàs d'Aquino, i comença establint la cronologia de les obres de Martí: parts I-II del *Capistrum*: 1267; parts I-II del *Pugio*: després de 1267; part III del *Pugio*: 1278; ‚Nequitia VII' del *Capistrum*: 1278 (589). El *Capistrum* hauria nascut de l'ambient de la *Disputa de Barcelona* del 1263 (590) en una consciència de superioritat en relació a l'altre, sovint denigrat (591-592); el seu mètode es col·loca dins la lògica aristotèlica, a través d'Algalzel, i és plena de floritures filològiques, de les quals són transcrites ací vuit llargues mostres (599-604), en les quals Martí afegeix observacions geogràfiques dels seus viatges per l'Àfrica del Nord (605-606) o narracions de fets esdevinguts a Catalunya (606-607). Les pàgines següents presenten les llistes de fonts clàssiques (608), cristianes (608-609), islàmiques (609) i hebrees (609-612); els paral·lelismes entre el *Capistrum* i el *Pugio* (613-617); i la trentena de llocs, en els quals Ramon Martí fou font per a Tomàs d'Aquino en la *Summa contra gentes* i en la *Summa theologiae*, car, desconeixent aquest les llengües semítiques, les referències als autors àrabs o hebrees només li podien arribar a través de Ramon Martí (619-620).- J. P. E. [10184]

Joan J. PONSODA SANMARTÍN, *L'ús del català i d'altres llengües en la Cocentaina del s. XIII*, dins «Actes Alacant», II, 329-344.

L'autor realitza l'estudi indicat en el títol a base del *Llibre de la cort del Justícia* de Cocentaina, corresponent als anys 1275-1276, del qual publica vuit fragments.- J. de P. [10185]

Josep-David GARIDO I VALLS, *El contacte entre el català i les escriptures documentals castellanes en un document murcià del 1298*, dins «Actes Alacant», II, 343-354.

Amb referència al contacte entre català i castellà del 1296 al 1305, quan el reialme de

Múrcia estigué sota sobirania catalano-aragonesa, l'autor estudia i publica un document de 1298, conservat a ACA, *Canc.*, *Cartes Reials Diplomàtiques*.- J. de P. [10186

Stefano ASPERTI, *La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes*, dins «Actes Alacant», I, 85-137.

L'autor tracta el tema de les prosificacions de poemes èpics o de cròniques rimades en les cròniques catalanes, encara que se centra sobretot en el *Llibre dels fets*. Resumeix els treballs que Manuel de Montoliu i Ferran Soldevila van dedicar a la qüestió els anys vint i els critica, considerant que les seves teories i reconstruccions no eren imposades per fets evidents. Estudia després el 'contingut èpic' i la presència d'assonàncies en el dit *Llibre*, i conclou que el suposat caràcter èpic n'és absent i que les assonàncies no proven l'existència d'antics poemes, ja que també són un tret d'estil i el resultat d'una relativa pobresa lexical o de l'estructura sintàctica rigorosament paratàctica. Després assenyala diverses dificultats de la teoria i de la pràctica de reconstrucció de versos. Pel que fa a la teoria, recolza en un cercle viciós: les hipotètiques reconstruccions són la garantia de la correcció de la teoria i aquesta, així confirmada, consenteix la formulació de les hipòtesis de reconstrucció. D'altra banda, els partidaris de la reconstrucció tampoc no estan d'acord quan assenyalen els tipus de versos que creuen descobrir: 'mester de joglaria'? Versos alexandrins? De més a més, les assonàncies proposades com a tals permeten irregularitats contínues, quan no són el resultat d'una ficció filològica artificial i moderna, que no té en compte la llengua medieval. No ha estat possible, doncs, de confirmar la teoria assenyalant en els pretesos versos prosificats cap principi de regularitat formal, sense la qual és difícil d'admetre l'existència d'un text poètic. Després d'estudiar aquests exemples i sèries de les hipotètiques assonàncies del *Llibre dels fets*, Asperti arriba a la conclusió que, ben mirat, d'assonàncies n'hi ha massa, i que un mateix text, reconstruït en assonància en '-e' també ho pot ésser en assonància en '-a': la possibilitat pràctica de multiplicar les reconstruccions posa en dubte la legitimitat del mètode i la credibilitat del resultat. «Per tant, és el text que fa sorgir assonàncies, no són les assonàncies -nivell més superficial de l'estructuració mètrica- que organitza i dóna forma al text; aquest no obeeix a cap exigència mètrica i, al final, poètica». Insisteix, encara, Asperti en l'absència total d'elements èpics a qualsevol nivell de l'escriptura i de la tècnica compositiva del *Llibre dels fets*: ni hi ha elements formals, ni moviment poètic, sinó que es tracta d'un tret d'un realisme substancial i de finalitat informativa, amb un vocabulari ric de tecnicismes i molt reduït en els seus elements bàsics. Finalment, en la primera gran crònica «emergeix de manera fortíssima la presència estructurant de la persona que produeix una narració en perspectiva interna i subjectiva». La presència omnímoda de la primera persona 'històrica' del rei justifica l'existència d'una obra tan excepcional com el *Llibre dels fets* i garanteix també la directa i personal autoria del rei. I en aquest sentit, l'existència d'una obra tan coherent, dominada per la presència implícita d'una primera persona narrativa que explica perfectament el text, és l'argument més simple i substancial que es pot donar en contra de l'existència de poemes prosificats en el *Llibre dels fets*. Aquestes anàlisis no exclouen de manera ferma l'existència d'una èpica medieval catalana ni tampoc l'existència de poemes joglarescos sobre empreses dels reis catalans, però el resultat obtingut amb el *Llibre dels fets* no pot sinó suggerir la major cautela davant les hipòtesis de reconstrucció mètrica d'episodis de les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner.- J. de P. [10187

Vicent GARCIA EDO, *Origen i expansió dels Furs o Costum de València, durant el regnat de Jaume*

I, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 175-200.

L'autor recorda els noms dels qui estudiaren els *Furs de València* tant abans del 1714 com després de la Renaixença, fins a l'edició crítica actual. Quant a l'origen, esbrina l'esment més antic del *Costum de València*, en un document de l'ACV, *Pergamins*, del 6 d'octubre del 1240 (178-181), transcrit en apèndix (196). Les pàgines següents recorden les diverses denominacions donades en els primers moments al dit cos jurídic (*Costums / Furs*) (182-186), que inicialment es limitaven a la ciutat de València, única ciutat cristiana, d'on s'estengueren a les altres poblacions a mesura que eren repoblades (186-188), fins que en el segle XIV les poblacions reials que tenien altre fur passaren al de València. Hi ha tres quadres: de cartes de poblament que citen un fur concret entre el 1233 i el 1239 (186); de poblacions que reberen un fur divers del de València (191), i de les repoblacions fetes a *Fur de València* entre el 1241 i el 1275 (192). L'apèndix documental ofereix transcripció de vuit instruments, ara a València, ACV, o a Madrid, AHN, *Ordenes Militares, Montesa*, datats entre el 1240 i el 1247 (194-200).- J. P. E. [10188

A. I. ALOMAR I CANYELLES, *Més coses sobre la pervivència del rei En Jaume I*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 516-526.

Nota bibliogràfica, que completa el llibre d'Antoni Quintana, *La pervivència del rei En Jaume*, 1993, en el sentit que la dita supervivència de Jaume I de Catalunya-Aragó s'ha manifestat en dos camps, de vegades entrellaçats, el religiós i el civil, dels quals Quintana només subratllaria el segon: el primer, en canvi, tindria manifestacions múltiples, com és ara la devoció a la Mare de Déu de la Salut, imatge que hom afirma donada pel dit rei (el primer a afirmar aquell fet seria un manuscrit del 1645 de la parròquia de Sant Miquel, 517; i de la qual són transcrites algunes estrofes dels *Goigs* en edicions de mitjan segle XVIII, 519); la del Sant Crist de Santa Eulàlia, també portat pel rei, imatge sobre la qual hi ha abundant documentació, ací assenyalada (521-522); i la vinculació del rei amb la Mare de Déu de la Mercè i amb l'establiment de la primera comunitat de dominicans a Ciutat (523); i el sermó de la conquesta, des del segle XVI predicat a la Seu (516). Hi ha bibliografia (525-526).- J. P. E. [10189

A. J. FOREY, *Military Orders and Secular Warfare in the twelfth and thirteenth Centuries*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 24 (1993), 79-100.

L'autor estudia la implicació dels ordes militars, establerts per a la defensa de la cristiandat occidental, en conflictes merament seculars tant entre cristians com amb infidels, sobretot en països fronterers com Armènia, la Síria, l'Àsia Menor o la Península Ibèrica (80-82). A la Península Ibèrica, i en concret a la corona catalano-aragonesa, els registres d'ACA, *Canc.*, conserven les lletres de Pere el Gran reclamant llur ajut defensiu en la croada contra Catalunya, basat en l'usatge *Princeps namque*, també lletres dels successors en d'altres ocasions de perill (83-84); davant les exigències de subsidis, els ordes no protestaren massa, perquè oficialment aquells eren considerats voluntaris; el concepte i obligacions de 'naturalesa' contribuïen a fer el pes (90). D'altra banda, els ordes acceptaven conductes de protecció a particulars, protecció que ells també rebien dels nobles (91).- J. P. E. [10190

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Sobre els orígens del Consolat de Mar de Barcelona el 1279 i sobre els cònsols d'Ultramar a bord de vaixells. Un exemple de 1281*, dins «Anuario de

Estudios Medievales», 23 (1993), 141-151.

El pergamí 4037 de l'ACB, *Diversorum C*, constituït per la còpia de tres documents, ací transcrits, conté el nomenament de cònsol de catalans a Constantinoble el 1281, d'una banda, i les ordinacions per les quals s'havien de regir els dos còsols que hi havia d'haver en cada nau de catalans, i a tall de justificació dels poders dels nomenadors, la lletra de Pere el Gran, del 1289 (148-149). La relació entre aquesta darrera i els altres dos documents constitueix novetat, car fins ara hom hauria desconegut la seva «connexió amb l'organització dels prohoms de Ribera» (145).- J. P. E. [10191

Andreas KIESEWETTER, *Das Sizilianische Zweistaatenproblem 1282-1302*, dins *L'unità politica e differenze regionali nel Regno di Sicilia*. Atti del Convegno internazionale di studio in occasione dell'VII centenario della morte di Guglielmo II, re di Sicilia (Lecce-Potenza, 19-22 aprile 1989), a cura di Cosimo Damiano FONSECA, Hubert HOUBEN, Benedetto VETERE (Saggi e ricerche, XVII), Galatina (LE), Università degli Studi di Lecce - Congedo editore 1992, 247-295.

Les Vespres Sicilianes haurien estat 'l'esdeveniment' en la història de la Itàlia Meridional de la Baixa Edat Mitjana. En aquestes pàgines, l'autor, ultra formular la seva tesi: el Casal de Barcelona concentrà el seu interès en la possessió de l'illa de Sicília, desentent-se de la part continental del 'Regnum Siciliae', on es limità a aquells caps de pont des d'on li podien venir atacs; es concreta a estudiar els esforços diplomàtics per a la solució del conflicte a favor d'una de les dues cases, de Barcelona o d'Anjou (251), i es pregunta si hom arribà a un compromís o es realitzà el dit objectiu de la Casa de Barcelona (252). Els Anjou i el papa Honorí IV intentaren, primer, de sublevar la població de l'illa contra Pere el Gran (252-255), però l'intent finí en plena victòria de Barcelona en el *Pacte de Cefalù* per a l'alliberació de Carles d'Anjou (255-258), tot i que ni el papa ni França no acceptaren aquell tractat (259). El 1291, Jaume II esdevenia rei de Catalunya-Aragó sense deixar d'ésser rei de Sicília, seguint el seu pare, Pere el Gran (260-261). Un primer intent seu fou el d'atreure's Castella, però no donà altre resultat que el de guanyar temps. En el *Tractat de la Jonquera*, del 1293 (264) Jaume II semblava canviar de trajectòria, però en mudar la situació internacional ell mateix convertí el dit tractat en lletra morta (266). El juny del 1295 en el *Tractat d'Anagni*, Bonifaci VIII es reservava de disposar lliurement de l'illa (266-268), però els sicilians proclamaren Frederic rei de Sicília i Jaume II seguí el doble joc d'afavorir-lo de sotamà, mantenint l'aparença de respecte al tractat d'Anagni (270). El desastre naval angeví de Falconaria (setembre 1299) obligà els Anjou a tractar directament amb Frederic (276). L'única solució possible fou la del tractat de Caltabellotta [cf. ATCA, V (1986), 472-473, núm. 2859; cf. XI (1992), 68, nota 157] (279), on també els Anjou acceptaven la divisió del 'regnum Siciliae' (280); el tractat fou fet sense intervenció de Bonifaci VIII, el qual acabà acceptant-lo amb condicions que li permetien de salvar la cara (281). Els diversos passos d'aquesta exposició són completats amb abundant bibliografia sobre tots els punts i procedent de totes les parts implicades. En apèndix són publicats sencers vuit documents, datats entre el 1289 i el 1302, set dels quals procedeixen de l'ACA, *Canc. Cartes Reials Diplomàtiques o Reg.*; només un és de París, *Archives Nationales*, J 587 (285-295).- J. P. E. [10192

Lawrence V. MOTT, *How cruel was Roger de Lauria?*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», VII (1993), 79-95.

Aquestes pàgines repassen les narracions de les cròniques contemporànies que consig-

nen des de perspectives diverses les malifetes de Roger de Llúria: Niccolò Speciale en la *Historia Sicula*, Bernat Desclot i Ramon Muntaner en la respectiva *Crònica*; l'autor compara els fets, que ara ens semblen inhumans, amb d'altres de contemporanis i veïns i subratlla que tothom sabia allò que li tocava si queia en mans dels enemics (87-90), i així arriba a la conclusió: «Compared to the above examples, Roger de Lauria appears to be moderate, and in some cases, merciful» (90); i encara: «Roger de Lauria was no better, and certainly no worse, than most medieval commanders in his treatment of captives» (95).- J. P. E. [10193]

Robert FOLZ, *Les saintes reines du Moyen Âge en Occident (VIe-XIIIe siècles)* (Subsidia Hagiographica, 78), Brussel·les, Société des Bollandistes 1992, XX i 200 pp.

La més moderna de les dites reines és santa Isabel d'Aragó (1270/1271-1336), la biografia de la qual és en gran part basada en Francisco Brandão, *Sexta parte da Monarchia Lusitana*, Lisboa 1672, i ací ocupa les pàgines 145-158. Filla de Pere el Gran i de Constança de Hohenstaufen, germana de Jaume II de Catalunya-Aragó i de Frederic de Trinària, les primeres d'aquestes pàgines subratllen la vinculació familiar d'Isabel amb totes les branques del Casal de Barcelona. Ja reina, influí en les vistes de Tarassona i en el tractat d'Agreda del 1304, que solucionaven el contenciós entorn del regne de Múrcia entre les corones de Catalunya-Aragó i de Castella (148).- J. P. E. [10194]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les mudéjars de la Couronne d'Aragon*, dins «Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée», 63-64 (1992 [1993]), 179-194.

Informació dels resultats, als qual han arribat els estudis dels darrers anys, assenyalats en les notes, començant per les aportacions sobre temes generals com pot ésser el de la continuïtat de la població sarraïna abans i després de la Reconquesta, la distribució geogràfico-demogràfica, tant a Catalunya (181) com a València (182-183), i seguint per les dedicades a temes més delimitats: organització interna de les aljames, activitats econòmiques (185), segregació entre musulmans i cristians (185-186), pràctica i proselitisme religiosos (186), llibertat de circulació i emigració (186-187) i cinquena columna (187-188). Un complement informa de publicacions dels anys 1989-1992 (194).- J. P. E. [10195]

Anna M. BALAGUER, *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispania* (Col·lecció J. Botet i Sisó, 2), Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 1993, 158 pp.

Les pàgines 107-134 presenten cent onze registres documentals, tots ells procedents de comtats catalans, i selecció de dos documents, datats aquells entre el 945 i el 1200, que incideixen en el tema de paries pagades per sobirans àrabs als cristians, amb indicació de les respectives font i publicació. La darrera part, catàleg dels mancusos existents, ofereix transcripció de les inscripcions àrabs dels dits mancusos, amb la particularitat que alguns d'emesos a Barcelona tenen inscripció bilingüe, en àrab i en llatí (138-157; en especial 146 i 148). La part inicial de l'estudi és destinada a la interpretació del fenomen: «Conjugarem les notícies directes o indirectes sobre les paries a Catalunya amb l'aplec de l'evidència dels esments monetaris que hem realitzat per estudiar la circulació de l'or en els comtats catalans» (12), la política dels quals envers les taifes veïnes anava «encaminada a aconseguir beneficis mitjançant la violència (saqueig, ràtzies) en un primer període» (104), substituït després per una pau pactada

«que implica, per als àrabs, el pagament d'uns tributs més o menys regulars» (104); pau que havia d'ésser respectada perquè «calia no matar aquesta ,gallina dels ous d'or' o, almenys, no fer-ho mentre anés ponent» (104).- J. P. E. [10196]

Maria SOLER I BALAGUERÓ, *Emisiones de la Marca Superior de Al-Andalus*, dins «II Jarique», 27-50.

Tot un apartat d'aquest article és dedicat a la producció de moneda de Yûsuf al-Muzaffar, a Lleida, entorn del 1050; encara que no n'és reproduïda cap de les inscripcions, aquestes són analitzades en alguns de llurs elements (38-43).- J. P. E. [10197]

Felipe MATEU LLOPIS, *Morabetinos Lupinos y Alfonsinos desde Ramon Berenguer IV de Barcelona a Jaime I de Aragón (1131-1276). Datos documentales sobre su curso en Navarra, Aragón, Barcelona, Lérida y Valencia con referencia a otras especies monetarias de igual valor*, dins «II Jarique», 93-116.

Les referències a documentació catalana es troben en les pàgines finals (112-116), les quals es clouen amb la prescripció d'acceptar morabetins i masmudines no falsejats ni disminuïts, tant de les *Consuetudines Ilerdenses* com dels *Furs de València*.- J. P. E. [10198]

Fèlix RETAMERO I SERRALBO, *Sobre els ocultaments de peces almoràvits*, dins «II Jarique», 221-241.

Són indicades les trenta troballes conegudes de tresorers de moneda almoràvit (235-239), set de les quals són del País Valencià: València (núms. 2, 3, 11, 12,) les Coves de Vinromà (núm. 6) i dues de Benicàssim (núms. 10 i 14).- J. P. E. [10199]

Carmelo LASA, *Hallazgos numismáticos de época islámica: Alcañiz y Zaragoza*, dins «II Jarique», 249-257.

Una vintena de les cent vint-i-sis peces trobades a Alcanyís foren encunyades a València (254).- J. P. E. [10200]

A. BOFARULL I COMENGE, *Nou tresoret de fraccions de dinar dels regnes de Taifes (segle XI)*, dins «Hom. Villaronga», 355-364.

[Tot i la semblança del títol, aquest article és divers del resumit dins ATCA, XIII (1994), 571, núm. 9298]. També ací es tracta d'un conjunt trobat en l'actual província de Conca, consta de noranta fraccions, cinquanta de les quals corresponen a dues emissions de la Taifa de València entre el 1021 i el 1064, i trenta-vuit a la de València-Toledo, entre el 1043 i el 1075 (357); són ací analitzades, agrupades i fotogràficament reproduïdes (357-363); tot i que les inscripcions són incompletes, l'autor indica allò que contien tant en la cara com en la creu (364).- J. P. E. [10201]

B. MOLL MERCADAL, *Sobre les encunyacions Almoràvits de les Balears*, dins «Hom. Villaronga», 365-378.

Les dites encunyacions s'emmarquen en la dinastia almoràvit sobirana entre els anys 1148 i 1203 (365-366). Ací són analitzats un dinar d'or (366-367), un dirham, un quirat i un semi-quirat de plata (367-368), i un dirham de billó i fraccions del mateix (368, 370 i 372), formant un conjunt de vint-i-sis peces, ací reproduïdes fotogràficament; també són transcrits les respectives inscripcions en àrab, en el tenor de les quals l'autor endevina un cert balanceig polític, entre una «postura contemporitzadora... amb els almohades» i «una política anti-almohade» (374). Hi ha bibliografia (377-378).- J. P. E. [10202]

Pierre GUICHARD, *Les mudéjars de Valence aux XIIIe-XIVe siècles*, dins «Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée», 63-64 (1992 [1993]), 195-200.

«...bref aperçu surtout destiné à fournir une information bibliographique...» i aquesta encara limitada als «travaux qui me paraissent les plus importants» (195). De fet, presenta els successius treballs bo i qualificant-los d'acord amb llur tirada a subratllar la ,convivencialitat' (Francesc Roca Traver) o la ,hostilitat' (John Boswell, Carme Barceló) entre les dues comunitats; l'obra de Robert I. Burns s'inclinaria a donar una visió continuista entre el període musulmà i el cristià de les comunitats sarraïnes (197). Hi ha estudis monogràfics més recents (Ferran Garcia Oliver, Maria Teresa Ferrer i Mallol) i molta documentació a esbrinar (198-199).- J. P. E. [10203]

Juan A. SOUTO, *De nombres y de cosas en Al-Andalus: Reflexiones en torno a una monografía de Rosselló Bordoy*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 37-50.

Comentari al llibre de Guillem Rosselló Bordoy, *El nombre de las cosas en al-Andalus: una propuesta de terminología cerámica*, Ciutat de Mallorca 1992. Per a l'establiment de la dita terminologia l'autor se serveix, entre d'altres fonts, dels documents del notari d'Alpont, del segle XI, 'Abdalwahid al-Buntí, en els quals troba onze paraules relatives a terrissa i sis referències metrologicals (39); i de les llistes del *Vocabulista in arabico*, atribuït a Ramon Martí, on n'ha trobades 114 (40).- J. P. E. [10204]

G[abriel] PONS I HOMAR, M. M[agdalen]a RIERA FRAU, G[uillem] ROSSELLÓ BORDOY, *Noves maqarabiriyât trobades a Ciutat*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 513-515.

Un fragment amb inscripció només reproduïda en dibuix i fotogràficament repetida en les làmines al final del volum, fou trobat la primavera del 1993 al carrer de l'Argenteria de Ciutat de Mallorca; sembla que no era aquest el seu emplaçament inicial, car seria una inscripció funerària.- J. P. E. [10205]

Dolors BRAMON, *Testimonios medievales de viajeros y geógrafos árabo-occidentales*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 233-247.

Un dels autors és el valencià Ibn ^Yubbayr, que començà d'escriure les seves anotacions el 1183 (235), no fa gaire traduïdes per F. Mañllo Salgado sota el títol de *A través del Oriente. El siglo XII ante los ojos. Introducción, traducción y notas*, Barcelona, Serbal 1988 (237); ací en són recordades la impressió d'estranyesa que experimentà a Sicília, també en

relació a la llengua (241), i les narracions de predicadors bilingües (àrab i persa) a la Meca (241-243).- J. P. E. [10206

MÒDUL D'ARQUEOLOGIA. ESCOLA TALLER DE VALLPARADÍS, *Sobre la inscripció àrab de la Sala del Tinellet*, dins «Terme. Terrassa», núm. 7 (novembre 1992), 10-11.

Descripció material del bloc trobat en el Castell-Cartoixa de Vallparadís, que conté la inscripció àrab, transcripció i traducció de la mateixa, adscripció al període nassarita (1231-1492), d'on es dedueix que bloc i inscripció no eren 'in situ' a Vallparadís, «tal vegada provinent d'una altra edificació» (11).- J. P. E. [10207

Mark MEYERSON, *Prostitution of Muslim Women in the Kingdom of Valencia: Religious and Sexual Discrimination in a Medieval Plural Society*, dins *The Medieval Mediterranean: Cross-Cultural Contacts* (Medieval Studies at Minnesota, 3), St. Cloud (Minnes.) 1988, 87-95.

Pàgines només conegudes per referència.- J. P. E.

[10208

Carmen DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, *La justicia cristiana ante los mudéjares: los Bocayo, una familia valenciana del siglo XV*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 201-209.

L'autora recorda les dues vies d'administració de justícia per als sarraïns després de la reconquesta: la interna de l'aljama en qüestions religioses i la civil davant l'autoritat reial o senyorial quan una part era sarraïna i l'altra cristiana. Els Bocayo procedien de Cirat, a l'Alt Millars, i tenien diverses activitats, la principal de les quals fou la ramadera. Són protagonistes de dos processos, un d'ells conegut per haver-se conservat a Castelló, Arxiu Municipal, *Cort de Justicia*, una acceptació de treva amb una família de cristians (204); l'altre és a València, ARV, *Batllia general* (202-203), i implicava la mutilació d'un dit com a resultat d'una disputa entre tres famílies musulmanes entorn d'un lloc de jurat de l'aljama; el batlle general, assessorat per l'alcalde general del regne, sentencià que cada bàndol havia de tenir un jurat (206).- J. P. E. [10209

Carmen DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, *Introducción al estudio de la aljama musulmana de Xivert durante la Edad Media*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núms. 41-42 (enero-junio 1993), 63-72.

L'autora, atesa l'escassetat de fonts, ha aplegat detalls sobretot de cartes o de pactes de població. Xivert, a la serra, a diferència de l'actual població d'Alcalà de Xivert, era fortificació sarraïna de frontera, esmentada per Ibn al-Abbar i per Yaqut, i fou l'única moreria que es mantingué compacta al Nord del País Valencià fins a l'expulsió del 1609, encara que l'edifici del castell fou ocupat pels templers primer i per l'orde de Montesa després, i són coneguts tant les peces d'armament com els béns de consum que hi eren emmagatzemats el 1304 (65); les condicions de reconeixement de senyoriu comportaven ací, extrem no generalitzat, part de les collites (67); un document del 1421, ara a València, ARV, *Vària. Llibres* 161, conté la llista de les setanta-tres famílies sarraïnes de Xivert, les principals de les quals semblen haver estat sis (69). La vida merament interna era presidida per les prescripcions coràniques.- J. P. E. [10210

Bartolomé BENNASSAR, *Les chrétiens convertis en Islam, «Rénégats», et leur intégration aux XVIe et XVIIe siècles*, dins «Les Cahiers de Tunisie», XLIX (1991), 45-53.

Aquestes pàgines resumeixen el llibre de l'autor, *Les Chrétiens d'Allah. L'histoire extraordinaire des renégats, XVIe et XVIIe siècles*, París 1989, basat en fonts inquisitorials espanyoles, portugueses i italianes, a través de les quals no sols és conegut el cas particular de qualque mallorquí o menorquí, ans encara el fet que els mallorquins renegats constituïen a Alger un autèntic grup de pressió ciutadana (50 i 52).- J. P. E. [10211

Joaquim SERRANO I JAÉN, *La comunitat morisca del raval d'Elx a la vigília de la seua expulsió (1600-1609)*, dins «Estudis d'Història Agrària», 9 (1992), 7-39.

L'autor intenta dibuixar «una semblança general del raval de 'cristians nous' en els anys immediats a la seua expulsió» (9) a base de documentació general relativa a defensa, impostos i administració, i dels protocols notariais conservats a Elx, Arxiu Municipal, completats amb els capbreus posteriors a l'expulsió, del mateix arxiu. Les pàgines inicials resumeixen les vicissituds de la comunitat sarraïna del marquesat d'Elx i Crevillent posterior a la conquesta cristiana, on destaca el fet que el 1470 Isabel la Catòlica la convertí en senyoriu privat de Gutierre de Cárdenas (10-14). Immediatament abans de l'expulsió, els moriscs (249 famílies el 1563; 400 el 1609: 15) participaven en tot tipus d'activitats, tant entre ells com amb els cristians vells (14), tant en relació al domini útil de la terra per a olivar i horta, sobretot, i en un 15% de trossos, vinya (17-22) com als drets damunt l'aigua, coneguts per 218 actes de compra-venda (23-27: llista de les famílies morisques propietàries d'aigua de la sèquia major el 1609: 26), i al carregament de censals (27-30). Les darreres pàgines dibuixen més el patrimoni de les tres principals famílies del Raval d'Elx: Bensuar, Satdini i Sarrià (31-35). Hi ha quatre quadres dedicats respectivament a la parcel·lació de les terres morisques, al valor de les terres comprades en el darrer trienni 1607-1609, a l'estructura de la propietat útil en un sector del terme i a la llista d'enfititeutes en el mateix sector (38-39).- J. P. E. [10212

Eugenio CÍSCAR PALLARÉS, *La élite económica morisca. (Observaciones sobre el nivel económico y la situación social de los moriscos antes de la expulsión)*, dins Eugenio CÍSCAR PALLARÉS, *Moriscos, nobles y repobladores* (Estudios Universitarios, 58), València, Edicions Alfons el Magnànim 1993, 113-123.

Estudi basat en València, ARV, *Mestre racional. Béns de moriscos expulsats*, lligalls 490-499; i *ibid.*, 489-490: registres de deutes de cristians; en Madrid, AHN, *Inquisición*, lligalls 548-556 i llibres 936-938; i en València, ACV, reg. 6.032; i Biblioteca de l'Orde de Predicadors, ms. 77; també en aportacions d'altres autors. Císcar, basat abundantment en les fonts indicades, es proposa de dibuixar l'élite directiva morisca sobretot a base de llurs propietats i rendes (13-15). Les primeres pàgines presenten punts de referència: preus del blat, del bestiar gros (mules i cavalls), d'una fanecada de terra, i de les cases, en el contemporani Regne de València (16-18); i quantitats percebudes en concepte de jornals o de pagues (entre les quals hi ha les de l'Estudi General de València: 23, nota 27). A partir d'aquí trobem, en general en direcció nord-sud del País Valencià, informació detallada sobre els moriscs que eren propietaris en les zones reials (25-44), dels que eren arrendataris de drets senyoriais o dels delmes eclesiàstics (aquests coneguts per ACV, 4389-4392) (45-58), dels que incorporaven alguna representació de la comunitat morisca (59-60); segueix un repàs general, població per població, d'«algunas familias o individuos más destacados de la comunidad de cristianos nuevos antes de la expulsión» (60-95), successivament resumit en

alguns punts, que el mateix autor sintetitza: «nos encontramos ante una burguesía rural, de pequeños y medianos comerciantes, de propietarios de tierra, con holgura y solvencia económica, de reducidas dimensiones numéricas, que actúa muchas veces con su homónima cristiana (aunque en un plano menor) en los negocios que más fácilmente generaban acumulación de beneficios y enriquecimiento propio» (102). Les dades de les pàgines anteriors són completades amb noves aportacions de darrera hora (110-113) i concentrades al final en vint-i-dos quadres dedicats a aspectes demogràfics, econòmics i socials (114-123).- J. P. E. [10213]

Pierre GUICHARD, *Els berbers de València una vegada més. Resposta a Carme Barceló*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», VIII/15 (1993), 224-232.

Miquel Barceló versus Pierre Guichard: *Una conversa sobre història local i arqueologia*, dins «Gausac. Publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès», 2 (juny 1993), 11-19.

[Les tesis tant de Pierre Guichard com de Carme Barceló foren resumides en aquestes pàgines d'ATCA, XI (1992), núms. 7559-7560]. En el seu article, l'autor reafirma que la seva tesi de la 'berberització' té a favor la toponímia, «un text molt explícit del geògraf al-Ya'qubí i... referències relativament nombroses a famílies del mateix origen en les notícies bibliogràfiques més antigues» (226); que Ibn al-Faradí residí a València l'any 1009/400 i que entorn del 1070 Al-'Udhri era un dels mestres més escoltats de València (226-227); i que si el topònim 'Sh.ghûns/Sh.mghûns', present en el *Muqtabis* d'Ibn Hayyan i en el *Bayan* d'Ibn 'Idhari, no correspon a Sagunt, sí que s'ha d'identificar amb una població valenciana (227). A favor de les seves tesis resumeix (231-232) dades de les dues obres acabades d'esmentar (228-229), de la *Crònica anònima* (229-230) i dels *Fragments* d'Al-'Udhri (230).

El diàleg de Miquel Barceló amb Pierre Guichard és centrat en temàtica més genèrica, però ja al començament hi ha referència a les posicions de Carme Barceló.- J. P. E. [10214-10215]

Sergi SELMA CASTELL, *Toponímia tribal i clànica d'origen berber al nord del Shaq-al-Andalus*. (*Recull i noves propostes*), dins «Estudis Castellonencs», 5 (1992-1993), 459-466.

Partint de l'afirmació d'al-Maqqari, segons la qual, després de la victòria i botí de Tariq hi hagué una allau de gent d'arreu, passant per mar a la Península Ibèrica de la manera que fos, l'autor recorda els topònims valencians d'origen berber presents en el *Llibre del repartiment* o en documentació cristiana, els quals afecten topònims actuals com Adzeneta, Assuèvar, Soneja, Benicarló, Vinaròs, Peníscola, Benicàssim, Suera, Fanzara, Artana, Argelita, Eslida, Benimarvà (Castelló) i Vinirragell (Borriana).- J. P. E. [10216]

David NIRENBERG, *Muslim-Jewish Relations in the Fourteenth-Century Crown of Aragon*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 24 (1993), 249-268.

L'autor intenta d'encetar l'estudi del camp de vida normal, en el qual jueus i sarraïns s'entrecruaven, prescindint del de la possible col·laboració tan minoritària de científics. Les fonts són sobretot la documentació reial d'ACA, *Canc.*, *reg.*, per tant, cristianes (250). En el pla teòric, Joseph ben Shalom Ashkenazi (250) i Salomó ben Abraham Adret alertaren contra el tracte amb musulmans (252) i llur posició és confirmada pels documents d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *CRD*. Uns i altres volien evitar la proximitat amb la comunitat con-

trincant, i els casos de promiscuïtat sexual plantejaven problemes constants (253-257), un dels quals era el de la conversió a la religió de l'altra part, en general al judaisme, pas teòricament penat amb pena de mort (258-259). Altres punts de relació eren les compravendes i el préstec (260). En el primer cas fou font de conflictes la venda a preu més baix de la carn que els jueus refusaven com a impura (260-261). Quant als préstecs en diner, sembla que legalment el prestamista jueu podia rebre més del 20% en el cas de receptor sarraí (262), amb la consegüent creixença de la tensió entre ambdues comunitats, la qual, en aquest punt, acomunava cristians i sarraïns contra jueus (265; col·laboració repetida cada any per Setmana Santa: 267-268). Entre jueus i sarraïns hi hagué encara la rivalitat en les celebracions públiques, en les quals també la precedència fou font de constants i sagnants conflictes (226-227). Conclusió general: la relació entre jueus i sarraïns no fou pas millor que la de jueus i cristians (265).- J. P. E. [10217

Núria SALES, *Jueus i conversos: algun recull recent*, dins «Recerques. Història. Economia. Cultura», núm. 27 (1992), 91-100.

Presentació d'alguns dels aspectes d'història jueva catalana tractats en publicacions col·lectives recents, tant d'ací com de fora: *Per a una història de la Girona jueva*, Girona 1988 (91); *Actes 1er. Col·loqui d'Història dels jueus a la Corona d'Aragó*, Lleida 1991 [els estudis del qual són resumits en les pàgines següents d'aquest volum] (92); *Lluís de Santàngel y su época: un nuevo hombre, un mundo nuevo*, Sueca-Sevilla 1992 (94-97); *Minorités et Marginaux en Espagne et dans le Midi de la France (VIIIe-XVIIIe siècles)*, Bordeus 1986 (97-98).- J. P. E. [10218

David ROMANO, *Perspectivas de la historia judía de la Corona de Aragón*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval», 6 (1993), 301-334.

Informació bàsicament centrada en les publicacions de l'autor sobre temes diversos del judaisme en l'antiga Corona catalano-aragonesa. De fet, en les 118 notes de l'article hi ha setanta-dues referències explícites a publicacions de l'autor, ultra les referències a títols ja indicats en notes anteriors i les molt repetides a la seva compilació *De historia judía hispánica*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona 1991. [En canvi, per exemple, en parlar d'escrits en hebreu trobats en farciments d'enquadernacions, autocita unes pàgines seves del 1974, reproduïdes en la compilació citada, però no esmenta les publicacions més recents, per exemple, d'Enric Cortès. Desinformació o llei del silenci? La pregunta es podria repetir en molts d'altres temes, tant dels tocats com dels no tractats, com sembla ésser el de la bibliografia, el de les *Disputes* o el de les edicions d'obres d'autors jueus de la Corona, tant en textos originals com en traduccions].- J. P. E. [10219

Yom TOB ASSÍS, *Los judíos de Cataluña: fuentes y posibilidades de estudio*, dins «Actes jueus», 139-155.

Les primeres pàgines fan una valoració positiva de la cultura dels jueus catalans medievals i recorden les grans figures, les obres dels quals «se convirtieron en una autoridad en todo el mundo» (141). Després, d'acord amb la seva tesi [vegeu resum següent], recorda les aportacions a la història dels jueus catalans fetes a base de fonts tant llatines com catalanes (142-145), com també les basades en fonts hebrees, on els exemples es refereixen a l'aljama de Lleida (146-149); presenta allò que en referència a la història jueva de Catalunya hom pot trobar en els diversos arxius catalans (ACA,

Canc., reg., CRD i Reial Patrimoni; arxius eclesiàstics, com l'ACB [cf. ATCA, XIII (1994), 576-577, núm. 9321] i arxius històrics de protocols notariais, les dades dels quals informen, en general, de la relació dels jueus enfora del call (150-152); i assenyala que la vida interior de les aljames només és coneguda per les fonts hebrees, raó per la qual s'imposa llur complementació, amb exemples que altra vegada afecten el call lleidetà (153-155).- J. P. E. [10220]

Yom Tov ASSIS, *Responsa Rabínicos y Cartas Reales: fuentes para el estudio de la historia de los judíos en la Corona de Aragón*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Serie III», 6 (1993), 363-376.

Article de tesi formulada en la pàgina 367: és de vital necessitat conjuntar les fonts cristianes, llatines o catalanes, de fet ací les CRD i els registres de *Cancelleria* de l'ACA, amb les jueves, en hebreu o en llengües romanes, perquè en els casos en què ambdues s'hi refereixen, les dites fonts són complementàries. En posa dos exemples, el de la tensió entre pobres i rics dins l'aljama de Saragossa amb motiu de la forma de tributació per a satisfer l'impost reial (369-372); i el de la pugna entre l'aljama de Saragossa i la de Pedrola entorn l'aveïnament de jueus. En el primer cas intervingué Rabi Selomó ben Adret amb un seu *Responsum*.- J. P. E. [10221]

María José CANO, *Los judíos de Aragón y Cataluña en el Sebet Yehudab de Selomoh Ibn Verga*, dins «Actes jueus», 167-177.

Presentació de la crònica escrita per Selomoh Ibn Verga, de la qual son traduïts al castellà cinc fragments, el primer dels quals relatiu a la *Persecució dels Pastoraux*; i a alguna de les seves repercussions a Catalunya (168-173); el segon, a un episodi de malvolença entre les dues comunitats de Montçó (174-175); el terç, a la Pesta Negra a Catalunya (175-176); els quart i cinquè semblen referir-se al 'pogrom' del 1391, i a la seva extensió de Sefarad (Castella) a la Corona Catalano-Aragonesa (176-177).- J. P. E. [10222]

Gilbert DAHAN, *La Polémique chrétienne contre le judaïsme au Moyen Âge*, (Présences du judaïsme) París, Albin Michel 1991, 154 pp.

Els recels entre les dues religions no s'han esvaït. A fi de clarificar-los, l'autor estudia les disputes medievals entre uns i altres perquè foren l'ocasió en què hom manifestà amb més claredat i sinceritat, però també amb més intransigència, les pròpies posicions (10-11). El primer capítol refà el marc i no conté res que ens toqui de forma particular (15-30). El segon capítol resumeix la història de la polèmica i fa una breu referència a la *Disputa de Barcelona 1263* (37), i una de més extensa a la d'Inghetto Contardo a Mallorca 1286 (40-41; 45; 79), malgrat la prohibició d'un concili de Tarragona del 1233 (43); torna la *Disputa de Barcelona*, contraposada per la seva honestedat i serenitat a la de París 1240, l'ordre del dia temàtic de la qual és traduït del llatí (50-51); hauria assenyalat una nova època, positiva, en la disputa, pel fet d'adduir literatura rabínica a favor de les posicions cristianes (52). La *Disputa de Tortosa 1412* hauria recaigut en les tensions de París 1240 (53-54): «cette controverse accentue le déclin du judaïsme espagnol» (54). El capítol terç presenta els textos de la controvèrsia; hi trobem una primera referència a Ramon Martí i la taula de capítols del *Contra cecitatem iudaeorum* de Bernat Oliver, plenament escolàstic, car ultra les raons cristianes normals, empra arguments trets d'Aristòtil i de Maimònides (67-68; 115; 122); el *Llibre del gentil i dels tres savis* de Ramon Llull, l'ambient

del qual és notablement irènic: «La fin de l'oeuvre nous paraît exemplaire et pleine d'enseignements pour notre temps» i el transcriu (84-85). Agobard de Lió, en els seus sis tractats contra els jueus demostra conèixer quelcom de la literatura jueva mística (87-89). El *De significatione nominis tetragrammaton* d'Arnau de Vilanova aniria destinat a la conversió dels jueus amb raonaments cabalístics (93). Jaume Civerós no innova gens (94). El capítol quart s'intitula *L'art de la polèmica*. Ramon Martí no s'hauria limitat a citar la *Vulgata* ans hauria fet recurs al text hebreu (108) i la *Disputa de Barcelona 1263* «provoque un changement d'attitude à l'égard de la littérature rabbinique» (111) i Ramon Martí n'explotà les possibilitats favorables als dogmes cristians en les seves dues obres (112-113; 122); d'ací la necessitat de conèixer les llengües semítiques (113); el més gran defensor de l'ús de la dialèctica en la discussió hauria estat Ramon Llull (119-120). El darrer capítol és dedicat als temes de la polèmica: el de la ceguesa dels jueus és il·lustrat amb un fragment de Bernat Oliver (132-133); Ramon Martí hauria tocat tots els temes i Inghetto Contardo, entre d'altres, la interpretació jueva del *Salm 21* (133-134). Llegim en la conclusió: en el *Llibre del Gentil i dels tres savis* Ramon Llull «nous donne une sublime leçon d'ouverture à autrui» (137).- J. P. E. [10223]

Gilbert DAHAN, *Les intellectuels chrétiens et les juifs au moyen âge* (Patrimoines. Judaïsme), París, Les Éditions du Cerf 1990, 638 pp.

En aquesta obra l'autor té la intenció d'exposar les preguntes i les respostes que els pensadors cristians dels segles XII-XIV, i més en concret entre el 1096 (primera croada) i el 1391 («pogroms» antijueus) es formularen en relació al poble jueu o als jueus (10-12). L'exposició del tema és repartida en cinc grans apartats: el marc (21-91), l'Església i els jueus (95-226), els contactes (229-336), la contraposició (339-508) i els intel·lectuals i la qüestió jueva (511-581), completats amb algunes pàgines de conclusió (583-587), amb la bibliografia (589-614), amb taules de citacions bíbliques (615-619) i de manuscrits citats (621-622), i amb la de referències a autors antics i medievals (623-632). Dins els successius marcs temàtics trobem referències esporàdiques que ens afecten (p. e., a les advertències de Jaume II als inquisidors a favor dels jueus, 47, 190, 194-196; o a l'interès de Pere el Cerimoniós a posseir la *Mishne Thora*, 534-535). El principal, però, és el fet que en el curs de l'exposició doctrinal són constants les referències a tres autors nostres: Guiu Terrena, per la seves precisions relatives a la legislació eclesiàstica sobre jueus 103, 130, 142, 146, 148, 165, 456, 558-559; a Ramon Martí per les dues seves obres principals: 411, 443, 446, 457, 465, 483, 494, 499; i a Ramon Llull, tant per la seva posició respectuosa en el *Llibre del gentil i dels tres savis*, 437, com per l'activitat encaminada a la convicció dels jueus de forma directa o mitjançant les escoles: 242, 262, 366, 408, 435-436, 437, 439-441, 494. També són esmentades les discussions, tant l'oficial de Barcelona 1263 (356), com la d'Inghetto Contardo a Mallorca el 1286 (200-201, 419, 438, 446, 506). I no manquen referències a d'altres escriptors catalans, com Arnau de Vilanova i el seu *De significatione nominis Tetragrammaton* (414-415, 467-468), al seu parent Ermengol Blasi (330, 334), a Bernat Oliver (412, 476) o a Nicolau Eimeric (188, 191, 194); tampoc no en manquen a l'Escola d'hebreu de Barcelona (259-260, 455), i a les predicacions imposades (221-224); ni a savis jueus catalans (325-328) en particular a Abraham bar Hiyya (310, 324) i a Nahmànides (Bonastruc de Porta) (134, etc.).- J. P. E. [10224]

Robert CHAZAN, *Barcelona and Beyond: The Disputation of 1263 and Its Aftermath*, Berkeley, University Press 1992, X i 257 pp.

Obra coneguda a través de les pàgines resumides en la fitxa següent.- J. P. E. [10225]

Robert I. BURNS, *The Barcelona 'Disputation' of 1263: Conversionism and Talmud in Jewish-Christian Relations. Review Article*, dins «The Catholic Historical Review», LXIX (1993), 488-495.

Les dues narracions de la *Disputa de Barcelona* del 1263, l'oficial llatina i l'atribuïda a Nahmànides, li han assegurada la popularitat; els seus protagonistes foren personatges de primera categoria i aquell esdeveniment es col·loca dins una campanya europea de conversions al cristianisme. L'obra de Chazan seria una reconstrucció acurada del desplegament de la discussió. En apèndix és tocat el problema de la fiabilitat de la narració atribuïda a Nahmànides. El resultat hauria estat d'empat; les dues narracions serien compatibles, encara que la narració hebrea inclouria molts elements no històrics i miraria, més enllà de la disputa, a reforçar la fe dels jueus: «la tesi general de Chazan reposa en l'autenticitat de la narració hebrea», sobrepasant així els planteigs de Jaume Riera i Sans (490-491), autenticitat confirmada per una lletra de Climent IV a Jaume I [i per d'altres testimoniatges pràcticament contemporanis, tal com hom pot veure dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 272-275]. Per la seva banda, Burns reafirma la normalitat i l'autenticitat del protocol llatí, copiat en un dels primers registres d'ACA, *Canc.* (493), i assenyalava que la disputa hauria estat feta en català, en les dependències del primitiu palau comtal-reial de Barcelona, i que s'ha de col·locar en el marc de la Catalunya de mitjan segle XIII. [Però, Petrus de Ianua' no equival a un català, Pere de Gener' (494, i nota 11), ans a, Pere (ça/de) Porta']. - J. P. E.

[10226]

Francisco Javier FERNÁNDEZ CONDE, *Teología misionera, apologética y polemizante: judíos, mahometanos y cristianos*, dins «Memoria Ecclesiae», III (1993), 61-72.

Exposició global dels temes indicats en el títol, que comença amb els 'studia linguarum' de la província dominicana d'Aragó (61-63), segueix amb una presentació de l'obra de Ramon Martí (64-66), i dedica espai considerable a Ramon Llull (66-70). - J. P. E.

[10227]

Rosa ALCOY, *Canvis i oscil·lacions en la imatge pictòrica dels jueus a la Catalunya del segle XIV*, dins «Actes jueus», 371-392.

El sentit positiu o negatiu de la representació dels jueus en obres d'art pot ésser deduït de llur mateixa imatge o de les accions que els són atribuïdes. L'autora només considera el primer aspecte i constata en la figuració del jueu una evolució entre la primera (indiferent) i la segona meitat del segle XIV (negativa), separades per la Pesta Negra. La primera seria documentada en el *Llibre d'Hores de Maria de Navarra* (Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana) o en el *Saltiri* de París (BN, lat. 8846) (375, reproduccions: 382-384); hi ha referències a escrits catalans que esmenten 'els bisbes dels jueus' (375), o la relació entre fesomia i avaluació moral (377-378, nota 20), o als suggeriments de política reial envers els jueus d'Arnau de Vilanova (381, nota 27). Les pàgines 382-392 contenen reproduccions de miniatures o de pintures. - J. P. E.

[10228]

Roderic PITA MERCÈ, *Cognoms que tenen origen en topònims francesos i que foren usats per jueus medievals catalans*, dins «Actes jueus», 429-437.

[En aquestes pàgines no són assenyalades les fonts documentals on compareixen els dits cognoms; d'altra banda, són considerats 'francesos' els topònims que es troben en el

territori de l'actual Estat Francès, àdhuc els dels comtats de Rosselló, Conflent i Cerdanya]. L'autor assenyala l'origen dels cognoms ordenats alfabèticament, d'Albanàs a Vilafort. Fa referència a un Guillem d'Avinyó, catedràtic de medicina a l'Estudi de Lleida el 1330 (431).- J. P. E. [10229]

Giuliano TAMANI, *Una Haggadah sefardita del seculo XIV (ms. Parmense 2229-De Rossi 1017)*.

La decorazione, dins «Bolletino del Museo Bodoniano di Parma», 7 (1993), 411-422.

La decoració, ací estudiada, del ms. hebreu de Parma, Biblioteca Palatina, és semblant, entre d'altres, a la de la *Haggadah* del Monestir de Poblet, cosa que condueix a afirmar que «per le caratteristiche stilistiche potrebbe essere stato eseguito in Catalogna nel sec. XIV» (417; cf. 419 i 422, nota 27). Dins l'article hi ha reproducció de sis pàgines del manuscrit hebreu.- J. P. E. [10230]

Josep Ramon MAGDALENA NOM DE DÉU, *The Poblet Haggadah: An Unknown Fourteenth-Century Illuminated Sephardi Manuscript*, dins «Jewish Art», XVIII (1992), 109-116.

Estudi només conegut per referència.- J. P. E. [10231]

José HINOJOSA [MONTALVO], *Bosquejo histórico de los judíos en tierras alicantinas durante la baja edad media*, dins «Actes jueus», 207-220.

Aplec de notícies sobre aljames i jueus de terres d'Alacant posteriors a la reconquesta cristiana, tant dins la corona de Castella com la catalano-aragonesa, algunes de les quals ja publicades i d'altres extretes directament d'ACA, *Canc.*, reg., i de València, ARV, *Mestre racional*. Les dades són exposades d'acord amb la successió de segles: el XIII hauria estat d'assentament i consolidació (208-214), el XIV, de la crisi a la recuperació (215-218), i el XV, de recuperació modesta i d'expulsió el 1492 (218-220).- J. P. E. [10232]

Francesc FITÉ I LLEVOT, *Presència i testimoni de jueus a la vila d'Àger*, dins «Actes jueus», 335-338.

De la col·lecció de pergamins, conservats a Àger, Arxiu Municipal, l'autor n'ha extret els que contenen esments a jueus, datats en els segles XIII-XV, ací resumits, que demostren «la presència de jueus a la vila d'Àger i a la seva vall» (337).- J. P. E. [10233]

Montserrat CASAS NADAL, *Els jueus de Balaguer en el Llibre de l'Estima de 1412*, dins «Actes jueus», 321-333.

El *Llibre de l'estima* es troba a Balaguer, AHC, i representa la situació de l'aljama jueva en el moment previ a la *Disputa de Tortosa* i a la caiguda definitiva del comtat d'Urgell el 1413 en mans de la corona, i és conseqüència d'una sentència arbitral del 1382, que obligava els jueus a contribuir a l'economia de la ciutat a base de dotze diners per lliura de la meitat de llurs béns; els cristians pagaven el doble (323). L'autora aplega les dades demogràfiques dels seixanta-dos jueus consignats (324), a cada un dels quals corresponia de pagar una mitjana de vint-i-nou lliures (325), per cases, horts i vinyes (327). El nom predominant és Salomó, repetit vuit vegades (328); hi ha llista alfabètica general dels contribuents (329-331), i

particular dels dotze, els béns dels quals són especificats (331-333).- J. P. E. [10234

M. Pilar FRAGO, *La participació econòmica de la dona dins la comunitat hebraica barcelonina a la segona meitat del tres-cents*, dins «Actes jueus», 411-428.

Estudi basat en els tres registres del notari Bonanat Rimentol, anys 1349-1351, de l'AHPB. Una primera part no es limita a les dones jueves, ans informa que hi són documentats noranta-quatre creditors jueus, que feren préstecs a dos-cents noranta-vuit deutors de quaranta-tres localitats (417; cf. 428), amb l'advertiment que el nombre de préstecs no significa major quantitat global prestada (412; quadre: 413); es destaquen famílies, com la d'Isaac Bonjudà de Bellcaire, sis membres de la qual actuen com a prestamistes (414); el nombre més elevat de préstecs —cinquanta-sis— eren d'entre 20 i 40 sous (415); també és documentada la figura de l'avalador (418). Els quadres IV i V informen tant de les festes en què calia haver tornat el préstec com de la seva durada (419-420). Quant a les dones, llur presència com a prestamistes representa el 28'7% del total, i una d'elles ocupa el primer lloc absolut en quant a quantitats prestades i encara amb només dues operacions: Gorg, vídua de Maimó Sautó de Forn (413 i 419); però la intervenció de la dona era normalment per derivació de préstecs fets per homes: vídues, hereves, tutores (422-424). Hi ha tres gràfiques comparatives (425-427) i un mapa de les localitats afectades pels préstecs (428).- J. P. E. [10235

Anna RICH ABAD, *Els jueus de Barcelona a través del préstec, 1370-1380*, dins «Actes jueus», 439-447.

Aplec de notícies extretes dels volums notarials de l'AHPB corresponents als anys indicats en el títol. L'autora arriba a la conclusió que els préstecs dibuixen clarament l'existència de dos estrats en la població del call barceloní: el dels que fan préstecs menors de cinquanta sous i el dels que en fan de superiors als dos-cents, estrat al qual pertanyen els Cresques i els Caravida (446).- J. P. E. [10236

Rosa SERRA ROTÉS, *Notes sobre els jueus al Berguedà*, dins «Actes jueus», 449-456.

Aplec de les notícies ja publicades, sobretot per Joan Serra i Vilaró, sobre jueus de Berga i de Bagà. L'autora aporta d'ACA, *Canc. reg.*, la concessió i confirmació de privilegis al call de Berga els anys 1325 i 1334 per Alfons el Benigne, en tant que primogènit o ja com a rei (451).- J. P. E. [10237

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El català parlat pels jueus de Cervera a la segona meitat del segle XV*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval», 6 (1993), 425-446.

L'autor vol oferir documents que permetin de saber quin era el domini de la llengua catalana per part dels jueus cerverins en aquells decennis abans de l'expulsió. Per això, transcriu trenta-quatre documents del *Fons Notarial* de l'AHC de Cervera, en els quals el notari recollí la materialitat de les expressions pronunciades per jueus (427-442). Al final, hi ha llista alfabètica tant de les paraules que es troben en les dites expressions (443-445), com dels jueus documentats en els dits actes notarials (445-446).- J. P. E. [10238

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els jueus de Cervera i Tàrrrega l'any 1492*, dins «Actes jueus», 349-368.

L'escorcoll dels *Protocols notariais* tant de Cervera com de Tàrrrega de l'Arxiu Històric Comarcal ha permès a l'autor de presentar i resumir tots els actes notariais relatius a propietat de béns mobles o immobles de jueus; el darrer dels de Cervera és datat el 27 de juliol (356) i el darrer dels de Tàrrrega ho és el 25 del mateix mes (363; l'expulsió era efectiva el 31 del dit mes). Són documentats trenta-un jueus cerverins (357: llista nominal: 365), que només vengueren quatre cases (al màxim, sis), cosa que porta a preguntar-se si alguns tornaren cristians; cinc foren certament conversos, potser tres més (357); també són documentats vint-i-sis jueus targarins (llista nominal: 366), i les cases venudes foren una dotzena; no consta cap convers (364). Hi ha plànols dels respectius calls (367-368).- J. P. E. [10239]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *El estudio de lenguas en el convento de frailes predicadores de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», III (1992), 153-158.

Aquestes pàgines apleguen, d'una banda, els paràgrafs amb els quals els successius capítols provincials dominicans de la segona meitat del segle XIII assignaven estudiants als 'studia linguarum' (153-155); de l'altra, aquells en els quals Tomàs Febrer en el seu *Breve resumen o recuerdo histórico... del real Convento de Santo Domingo de Palma...*, manuscrit en l'Arxiu Diocesà de Mallorca, afirma l'existència de l'estudi de llengües en el dit convent (157). L'autor en dedueix que no existí al convent de Mallorca el dit 'Studium linguarum', però que és probable que hi hagués escola d'àrab i d'hebreu (158).- J. P. E. [10240]

Gemma ESCRIBÀ I BONASTRE, Maria Pilar FRAGO I PÉREZ, *Documents dels jueus de Girona (1124-1595)* (Col·lecció Història de Girona, 12), Girona, Ajuntament 1992, 381 pp.

Publicació només coneguda per la recensió signada per Josep M. Marquès i Planagumà dins «Revista de Girona», núm. 158 (maig-juny 1993), 95-96.- J. P. E. [10241]

David ROMANO, *Els jueus de Lleida*, dins «Actes jueus», 99-138.

Visió del conjunt dels resultats, als quals ha arribat fins ara l'estudi dedicat als jueus de Lleida, amb una certa atenció als dels encontorns [però ni Cervera i Tàrrrega no han pertangut mai al bisbat de Lleida, ans al de Vic, primer, i al de Solsona després, contra allò que l'autor afirma a 102, 0.2]. Seguint un esquema dividit en vuit apartats (99-100), passen davant els ulls del lector les publicacions dedicades als successius temes i a llurs resultats, tenint, però, en compte que les fonts es redueixen a l'ACA i als 'respona' hebreus, havent desaparegut els protocols notariais i essent desconegut allò que pot proporcionar l'Arxiu de la Catedral de Lleida o el de la Paeria (102-103; 134). Sobre aquestes bases, en les pàgines següents trobem certes dades que encaixen en les nostres pàgines: la denominació específica lleidetana de call: 'cuirassa' (111); la no existència d'ordinacions de l'aljama pròpiament dites, ans només elements (114), i pactes (122, 123); la denominació d'adenanatsats [però no és «denominació típica i pròpia, insòlita a Catalunya» (116), car també es donava a Tortosa: cf. 398 i 405; i a Girona? Cf. resum següent]; la facultat dels secretaris de l'aljama de nomenar notari, el 1400 (119); els noms de raus lleidetans (120, 121, 133-134); les bases jurídiques i els procediments judicials en plets entre cristià i jueu o entre jueus (120-122); el nom d'un coneixedor de l'àrab, els de metges (126) i

metgesses (128). La població jueva de Lleida hauria estat d'unes cinc-cents persones (132). Les pàgines 133-134 resumeixen dades relatives a persones de cultura; i les 135-138 presenten la bibliografia tant la relativa als jueus de Lleida, com als de poblacions de la província actual.- J. P. E. [10242

Prim BERTRAN [I ROIGÉ], *Adenantats i secretaris de l'aljama jueva de Lleida (segles XIV i XV)*, dins «Actes jueus», 313-319.

Confirmada la grafia 'adenantats', que presidiren l'aljama de Lleida (i potser la de Girona) abans del 'pogrom' del 1391, els quals foren substituïts després, durant el segle XV, pels 'secretaris', l'autor dibuixa a base de la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, tant ja publicada com encara inèdita, les respectives funcions, més ben conegudes les dels secretaris, responsables de la vida col·lectiva civil de l'aljama (318-319). La llei bàsica era un capítol de cort del 1400, precisat per tres successives decisions reials abans de l'expulsió del 1492 (319).- J. P. E. [10243

M. Dolores LÓPEZ PÉREZ, *El pogrom de 1391 en Mallorca y su repercusión en los intercambios comerciales con el Magreb*, dins «Actes jueus», 239-260.

La base documental d'aquestes pàgines és l'ACA, *Canc., reg.*, i també Ciutat de Mallorca, ARM, *Guiatges i Lletres comunes*. L'autora, recordat el 'pogrom' de Mallorca (242-243), esbrina els intercanvis comercials realitzats a través del port de Ciutat amb el Nord d'Àfrica i en particular amb Tremecén en els anys posteriors (241). La necessitat d'assegurar la persistència de l'aljama, i el temor que conversos volguessin passar a l'Àfrica amb intenció de tornar al judaisme, portaren a la concessió de guiatges temporals a jueus o a conversos (244-245); alhora, hom propiciava accions de cors a càrrec d'aquests (247-249). La documentació notarial de l'ARM permet de conèixer les assegurances contractades, ací les que passaren davant el notari Antoni Contestí entre el 1403 i el 1413, cosa que confirma l'activitat mercantívol de jueus i conversos, com també la presència d'aquests en les successives *Ordinacions d'Alger*, on entraven tant cristians com conversos i jueus (254-255); també és confirmada pels *Llibres de la lleuda* del mateix arxiu, amb llista de mercaders jueus o conversos entre els anys 1407-1413 (257; cf. a 256, nota 56, les referències bibliogràfiques a d'altres publicacions de registres de lleuda de Catalunya i Mallorca).- J. P. E. [10244

Elisenda CASANOVA I QUEROL, *Estado de la cuestión sobre los judíos de Tortosa (XII-XIV)*, dins «Actes jueus», 393-400.

Després de recordar que ja el 1149 Ramon Berenguer IV atorgà als jueus tortosins una *Carta de franquesa*, que, quant a drets i costums, els equiparava als de Barcelona (395), l'autora repassa alguns dels temes que afecten el coneixement de l'aljama de Tortosa, començant pels diversos intents d'ubicació del *Call vell* (394-395) i dels seus diversos serveis comunitaris (sinagoga o escola, carniceria, forns, banys, cementiri [sobre aquest punt, vegeu el resum següent] (396-398); les principals activitats dels jueus haurien estat les manufactures ceràmiques, el préstec, el servei com a administradors o intèrprets, i la medicina (388-390: noms dels metges més coneguts: 399).- J. P. E. [10245

Albert CURTO HOMEDES, *El cementiri jueu de Tortosa*, dins «Actes jueus», 401-409.

L'aplec de notícies de Tortosa, Arxiu de la Catedral, i Arxiu Municipal, pertanyents als segles XIII-XVII, permet a l'autor d'arribar a l'afirmació que «el cementiri jueu de Tortosa o fossar dels jueus, es trobava realment on el situa la tradició» (406), prop la 'Porta del Ferre' o 'al portal de Vinpeçol' (403-404). De l'Arxiu Municipal, *Batllia II*, l'autor aporta tres fragments d'un procés d'on resulta que el 1368, en un moment en què «los franceses corrien la terra e la barregaven» (408), la ciutat feia servir làpides del cementiri jueu per a l'enfortiment del mur veí (406-409).- J. P. E. [10246]

Luisa TOLOSA ROBLEDO, *Usureros judíos en la Valencia del siglo XIV*, dins «Actes jueus», 291-301

L'ARV, *Justícia civil*, conté nou volums corresponents a altres tants anys del segle XIV entre el 1310 i el 1393 (292), on consten els hebreus que juraven davant el dit Justícia que practicarien el préstec de diners dins el marc legal establert pels *Furs i privilegis del Regne de València* (293: transcripció d'una acta); saltaren de tres el 1310 a cent quaranta-sis el 1388, tornant a devallar a quatre el 1393 (294). Ací són presentades les principals famílies documentades en aquells volums (294-297: figura un Numer Tahuell, físic, 295) i la llista de tots els jueus que hi compareixen (298-301).- J. P. E. [10247]

Tomàs LÓPEZ I PIZCUETA, *Delictes dels jueus valencians (1370-1371)*, dins «Actes jueus», 221-238.

La base d'aquestes pàgines es troba a l'ACA, *Mestre racional*, reg. 2637/2, on són entrades les quantitats pagades per manera de composició per jueus denunciats d'haver comès algun delictes; ací són transcrits seixanta-vuit (223) de les dites anotacions (229-238). En resulta que les malifetes més repetides eren els insults (setze vegades), les agressions físiques (deu vegades) i el joc il·legal (nou vegades).- J. P. E. [10248]

José Luis LUZ COMPAÑ, *Familias judías - familias conversas. Aproximación a los neófitos valencianos del siglo XIV*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval», 6 (1993), 409-424.

L'autor, dins un projecte de grup d'estudi, es proposa de resseguir la represa de la vida de conversos i de jueus després del 'pogrom' del 1391 a València. La base són els protocols notariais de Bartomeu de la Mata d'ARV i de l'Arxiu del Patriarca. Mitjançant l'exposició de casos concrets, arriba a la conclusió que, després del dit 'pogrom' la situació era delicada, no catastròfica, i que no trigaren a manifestar-se signes de represa; i si abans cap jueu no era qualificat de 'mercator', ara se'n comencen de trobar; també és notable l'activitat industrial en seda. Des d'un punt de vista social, cercaren de refer les condicions de vida anteriors, emparant-se en estructures cristianes, com la Confraria de Sant Cristòfor, i practicant una gairebé exclusiva endogàmia (només hi hauria documentat un matrimoni entre convers i cristiana vella).- J. P. E. [10249]

José HINOJOSA MONTALVO, *La judería de Xàtiva en la Edad Media*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval», 6 (1993), 377-407.

La de Xàtiva era fins ara una aljama poc coneguda. L'autor aplega i resumeix ací les dades fornides per la documentació posterior a la reconquesta cristiana tant d'ACA, *Canc.*,

reg., com de l'ARV, *Mestre racional, Batllia i Protocols notarial*s, que reparteix en quatre sectors cronològics: l'assentament durant el segle XIII (378-388); les dificultats, sobretot econòmiques, ateses les constants peticions reials degudes a la Guerra de Castella, del segle XIX (*sic!*: XIV) (388-392); l'avalot, l'assalt i l'aplicació de justícia pel 'pogrom' del juliol del 1391 (392-399); i la nova aljama de la segona meitat del segle XV, i en especial el fet de l'expulsió (399-407). Una pàgina recorda el 'Studium arabicum' de Xàtiva en el pas del segle XIII al XIV (386).- J. P. E. [10250

David ROMANO, *Hispanojudíos traductores del árabe*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 211-232.

L'autor distingeix entre la traducció per exigències immediates de la praxi (subdividida en pla oficial i pla popular) i traduccions d'obres teòriques. Jueus catalans es troben en tots dos camps, però destaca la família de Jafudà ben Astruc Bonsenyor (214, 220, 229)); són coneguts d'altres jueus traductors els segles XIII i XIV (219-221); hauria, en canvi, estat escassa l'activitat dels jueus catalans en traducció d'obres teòriques (229).- J. P. E. [10251

Francisco VARO, *Los Cantos del Siervo en la exégesis hispano-hebrea*. Còrdova, Publicaciones del Monte de Piedad y Caja de Ahorros 1993, 334 pp.

Dos dels capítols d'aquest llibre són dedicats a escriptors jueus de Catalunya. El primer, a Mehnaheem ben Saruq (43-66), escriptor jueu nascut a Tortosa al voltant de l'any 920, tot i que visqué a Còrdova. Francisco Varo tradueix i comenta les entrades del seu *Mabberet* -diccionari d'arrels hebrees- que afecten els Cants del Servent, del llibre d'*Isaïes*. L'altre, a Mosheh ben Nahman (117-135), també conegut com a Bonastruc de Porta, RAMBAN (= Rabi Moshe ben Nahman) o Nahmànides, fill de Girona, nascut l'any 1194. L'autor tradueix i comenta a propòsit del segon cant del Servent (sols Is 49, 5-6) uns paràgrafs del *Sefer ha-Ge'ulah*, del Tercer Cant (sols Is 50, 4, 6), un paràgraf del *Comentari a la Torah* (a propòsit de Gn 10, 20), i del Quart Cant els fragments corresponents del *Comentari de Ramban als Profetes i als Escrits*.- J. F. C. [10252

David ROMANO, *Obras astrológicas de Abraham Ibn Ezra en catalán (avance de una investigación)*, dins *Abraham Ibn Ezra y su tiempo*. «Actas del Simposio Internacional», Madrid, Asociación Española de Orientalistas 1990, 259-267.

Pàgines només conegudes per referència.- J. P. E.

[10253

MOSSÈ BEN NAHMAN, *El llibre de la redempció i altres escrits*. Introducció, traducció i notes per Eduard FELIU i MABRES (Biblioteca Judaico-catalana, 1), Ajuntament de Girona - Universitat de Barcelona 1993, 273 pp.

Aquest llibre conté la traducció anotada de tres obres menors del rabí de Girona: el *Llibre de la redempció* (11-92), *Les excel·lències de la Torà* (*Torat Adonai Temina*) (95-185) i el *Sermó sobre l'Eclesiastès* (189-252). Cadascuna de les obres conté una introducció del traductor que presenta l'obra i la situa en el context cultural i religiós en què visqué Nahmànides. La bibliografia (253-256) recull les edicions actuals de les obres de Nahmànides i tota la bibliografia vigent fins al 1993 de l'obra d'aquest savi jueu català. Un *Índex de*

matèries (259-264) i un *Índex de citacions bíbliques* (265-272) clouen l'obra. Aquesta conté un pròleg del Dr. Josep Ribera-Florit, director de la biblioteca Judaico-Catalana, que marca les línies directrius de la nova col·lecció, continuadora (tot i que amb objectius ampliat) de la important «Biblioteca Hebraico Catalana» (1929-1933), que havien dirigit els professors Josep M. Millàs i Vallicrosa i Ignasi González i Llubera.- J. F. C. [10254

Maximiliano ELJARRAT, *Sheshed Benveniste: 1131-1209. Un médico polifacético*, dins «Actes jueus», 179-190.

Narbonès de naixença, hauria viscut a Barcelona durant el segle XII (186), i hauria defensat Maimònides contra els atacs tradicionalistes de David Abulafia (186-187); ací és transcrit un fragment de la traducció catalana, feta per Ignasi González Llubera, del seu *Sefer Xaaixuim* (*Llibre d'ensenyaments delectables*) (185), i dues lletres, la primera de les quals relativa a la polèmica entre Maimònides i Abulafia (189).- J. P. E. [10255

Manuel GRAU I MONSERRAT, *Jucef Bitó, jueu de Morella (Castelló) (1341-1385)*, dins «Actes jueus», 199-205.

Aplec de dades, procedents de Barcelona, ACA; de Morella, Arxiu Històric Eclesiàstic i Arxiu Històric Notarial; i de Tarragona, Arxiu Històric (200); hi són documentats no sols aspectes biogràfics d'En Bitó, ans també de les persones, sobretot de Tortosa, amb les quals consta que estigué relacionat, com és ara Gento i Salomó de Palença (201-203). Entre les seves activitats no figura el préstec, sí el joc (204).- J. P. E. [10256

Eleazar GUTWIRT, *En Maymon Galipapa: texto y contexto de un intelectual ilerdense (s. XIV)*, dins «Actes jueus», 339-348.

Galipapa pertanyia a la capa benestant lleidetana; fou autor de tres sàtires, una de misògina, una segona contra els metges i una tercera contra les vídues (340), cada una de les quals és col·locada tant dins els respectius contextos temàtics de la literatura general, com en particular dins el gènere de cada una en les literatures hispàniques; i així trobem comparació entre allò que Galipapa encoloma a les vídues i les crítiques que els apliquem tant Pere Marc en l'esparça *Viuda que port color blanc ne safrà*, com Jaume Roig en l'*Espill* (345). Seria, doncs, un cas de mentalitat burgesa (348).- J. P. E. [10257

Miguel Àngel MOTIS DOLADER, *Reflexiones en torno a la penología hebrea en los reinos hispánicos medievales: delito de lesiones*, dins «Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-Jurídicos», 2 (1993), 237-268.

[El tema cau fora del nostre camp, pel fet de referir-se bàsicament a l'Aragó. Però en el curs de les explicacions] és sovint al·legada la doctrina de Salomoh ben Adret sobre multes per delictes de jueus (248), i recordada la situació legal dels jueus en quant a dret penal en diversos territoris de la corona catalano-aragonesa, amb referència als *Privilegis dels reis de Mallorca*, als *Usatges* i a les entrades per conceptes penals de jueus en l'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional* (260-261), i en particular als catorze casos documentats allí mateix per al trienni 1382-1384 (266-267).- J. P. E. [10258

Joseph DAN, *The ancient Heikhalot mystical Texts in the Middle Ages: Tradition, Source, Inspiration*, dins «Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester», 75 (1993), 83-96.

Aquestes pàgines contenen una referència a la lletra amb la qual Isaac el Cec prohibia als seus alumnes d'escriure i publicar textos cabalístics (83); també un resum del problema de si el cercle d'Iyyun fou font per a Azriel de Girona o al revés, punt en el qual l'autor s'inclina a favor de la primera part de l'alternativa (85, nota 5); i l'afirmació que el *Sefer yesirab* és font de l'obra del primer cabalista conegut pel seu nom, Isaac el Cec (87).- J. P. E. [10259

Malachi BEIT-ARIÉ, *Transmission of Texts by Scribes and Copyists: Unconscious and Critical Interferences*, dins «Bulletin of the John Rylands Library of Manchester», 75 (1993), 33-51.

Trobem en aquestes pàgines la notícia que l'actual volum de Florència, Biblioteca Laurenziana, Plut II. 41, que conté un aplec d'obres cabalístiques, entre les quals el *Sba'arei 'ora* de Joseph Gikatilla, fou copiat a Lleida entre el 1325 i el 1328 per a ús del copista; volum que hauria servit de model als actuals manuscrits de Nova York, Columbia University X893 G363, escrit a Rimini el 1404, i de Ciutat del Vaticà, Biblioteca Vaticana, Urb. haebr 31, copiat poc abans de la darrera data (41-42).- J. P. E. [10260

Alexander SAAMELY, *Writing in an (almost) classical Vein: the Art of Targum in an Aramaic Paraphrase of the Amidah*, dins «Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester», 75 (1993), 175-264.

Dins aquesta exposició és esmentada tres vegades la doctrina d'Azriel de Girona en el seu *Comentari a la litúrgia diària* en relació a expressions bíbliques o de literatura cabalística (188, nota 36; 192, nota 48; i 227-228).- J. P. E. [10261

David ROMANO, *Centenaris en la història jueva hispànica. Els avalots de 1391 i l'expulsió de 1492*, dins «Ilerda. Humanitats», L (1992-1993), 109-117.

Recauen en el nostre camp les pàgines dedicades a resumir els avalots del 1391 en els Països Catalans. Quant a les baixes jueves, «el nombre reduït d'assassinats no justifica que es parli de pogrom» i els emigrats haurien estat molts, però no multitud (111); ultra les dades escadusseres, són conegudes tres llistes de conversos, de Barcelona, Ciutat de Mallorca i València; fou impossible de restablir les jueries de Barcelona i València, extrem ací documentat amb un fragment del *Llibre del consell* de l'AHCB, però fou redreçada la de Lleida, tal com diu l'ACA, *Canc. reg.* 1926 (112). L'assemblea de Tortosa no hauria estat convocada amb vistes a una disputa, ans a un adoctrinament dels jueus, de resultes de la qual només hauria sobreviscut una aljama a la corona catalano-aragonesa, la de Saragossa (113) [cal no oblidar la de Morvedre, encara ben viva a darreries del segle XV: ATCA, XIII (1994), 443]. Les pàgines dedicades a l'expulsió recorden que l'edicta fou publicat a Lleida el primer de maig del 1492 (115) i que el jueu català més ben considerat era el negociant gironí Bonastruc Benvenist (116).- J. P. E. [10262

Maurice KRIEDEL, *La definitiva soppressione del pluralismo religioso nella Spagna dei Re Cattolici: limiti ed efficacia dell'approccio 'intenzionalista'*, dins «Rassegna Mensile d'Israele», LVIII/1 (1992 [1993]), 1-12.

Els Reis Catòlics haurien vist en l'eliminació dels grups no cristians la condició d'una unitat nacional basada en l'homogeneïtat de la fe (3). Quant a l'expulsió dels musulmans de València i de l'Aragó, l'autor assenyala tres passos: les conversions forçades pels agermanats, la decisió oficial del 1524 de declarar-les irrevocables perquè no haurien estat realitzades sota coacció física absoluta, posició defensada pel bisbe de Sogorb [Gilbert Martí?] en el seu *De conversione paganorum regni Valentiae* (8, nota 12), i la confirmació d'aquest punt de vista per Carles V després de la batalla de Pavia, obligant els musulmans de la Corona Catalano-Aragonesa a convertir-se o exiliar-se per La Coruña, d'acord amb la «teologia scotista, che difendeva la liceità del battesimo dei bambini ebrei e musulmani senza l'autorizzazione dei loro genitori» (10).- J. P. E. [10263]

Miguel Ángel MOTIS DOLADER, María Gloria DÍAZ BARÓN, Francisco Javier PASCUAL PÉREZ, Luisa María SÁNCHEZ ARAGONÉS, *Ritos y festividades de los judeoconversos aragoneses en la Edad Media: la celebración del Yom Kippur o Día del Perdón. Ensayo de etnología histórica*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de Historia», 61-62 (1990 [1992]), 59-92.

Per culpa de la distribució geogràfica de la Inquisició espanyola, Lleida requeria en el tribunal inquisitorial de Saragossa, i, doncs, són ací assenyalades deposicions de conversos lleidetans, conservades a Saragossa, Archivo Histórico Provincial, *Inquisición*, lligalls 17/3 i 19/6 (62, notes 20 i 23; 64, nota 33; 67, nota 54; 68, notes 59-61; 70, nota 73; 73, notes 92-94; 74, notes 108 i 119; 75, notes 120-121; 77, notes 131, 133, 135; 80, nota 150; 82, notes 157-160; 84, nota 177; 85, notes 187 i 189; 89, nota 198; 90, notes 212, 214-215; 91, notes 217 i 222; i 92, notes 224 i 229), del 1492, on consta un llibreter lleidetà convers, Joan Garret.- J. P. E. [10264]

Gad FREUDENTHAL, *Les sciences dans les communautés juives médiévales de Provence: leur appropriation, leur rôle*, dins «Revue des études juives», CLII (1993), 29-136.

En el llindar d'aquest itinerari trobem les pàgines dedicades a Abraham Bar Hiyya, figura predominant en la transmissió de la ciència àrab a les comunitats hebrees. El *Liber embadorum* és un manual d'agrimensura derivat d'al-Kwàrizmi i d'Abû Bekr; l'incomplet *Sefer Yesodei ha-Teunah...* pretenia d'ésser una exposició general de les ciències. L'astronomia era objecte del *Sefer Surat ha-Ares...*, i era integrada dins una visió històrico-escatològica general i del poble jueu en particular en el *Megillat ha-Megalleh*, el *Llibre revelador* d'Abraham Bar Hiyya (37-38).- J. P. E. [10265]

Francesc RIERA I MONTSERRAT, *Breu anecdotari antixueta*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 327-332.

Presentació i transcripció de fragments documentals del darrer quart del segle XVIII, procedents de l'ARM, *Reial Audiència*, i de l'AM de Ciutat de Mallorca, *Actes de l'Ajuntament i Lligalls*, en els quals som informats d'una retractació pública d'haver insultat algú amb el nom de 'xueta' el 1774; de la campanya d'Antoni Aguiló i Pinya a fi que els xuetes fossin acceptats en l'exèrcit del rei d'Espanya en la Guerra Gran; de la substitució de l'agent de Ciutat a Madrid el 1788 perquè les autoritats mallorquines consideraven insatisfactòria la seva actuació en el tema de la igualtat legal del xuetes; i del nombre de cases de xuetes en les diverses paròquies de Ciutat de Mallorca el juny del 1795.- J. P. E. [10266]

Jordi BRUGUERA, *La crònica de Jaume I*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 409-418.

Aplec bibliogràfic dels estudis «que afecten directament o indirectament el text de la dita crònica» (409). Hi ha enumeració dels tretze manuscrits coneguts, conservats o no (409-410), de les vuit traduccions (410-411) i de les deu edicions (algunes de les quals han estat reproduïdes de manera facsimilar) (411-412). Segueixen les pàgines dedicades a assenyalar els estudis, de l'any 1800 ençà (412-417); en general, les fitxes bibliogràfiques són completades amb breu caracterització. Al final, l'autor passa revista als principals temes estudiats en relació al *Llibre dels fets*: autenticitat, dependència de textos èpics prosificats, aspectes lingüístics i estudis en curs de publicació; també indica possibles temes d'estudi futur (417-418).- J. P. E. [10267]

Marc Aureli VILA, *La geografia en la Crònica de Desclot* (Episodis de la Història, 296), Barcelona, Rafael Dalmau, editor 1993, 104 pp.

«Aquest assaig intenta de portar a la superfície el contingut en matèria geogràfica de la *Crònica de Desclot*» (6). En tot el seu curs dóna precisions sobre el sentit que en ella tenen mots com ,terra' i ,frontera' (7), ,serra' (= carena: 18), ,secost' (19), ,jardí' (= horta: 30), ,trescoll' (39) i tants d'altres. L'exposició agrupa en capítols les referències de la dita *Crònica* a diversos accidents geogràfics, onsevulla que es trobin: a les elevacions o terres altes (11-24), a les terres baixes (25-36), a colls, ports i passos de muntanya (37-48), a les penínsules (49-53), a les illes (54-66), als litorals marítics (67-82), a les aigües fluvials (83-91) i a les apreciacions climàtiques (93-100). L'autor hi explica en cada cas la o les raons de la denominació i àdhuc, si s'escau, la possible diversa percepció de la realitat geogràfica entre el temps de Bernat Desclot i l'actual.- J. P. E. [10268]

Gregorio de ANDRÉS, *Speculum Pontificale de Juan Ignotus. Poema sobre la vida de Bonifacio VIII*, dins «Hispania Sacra», XLIV (1992), 745-787.

Aquesta tirallonga de versos ditiràmics de la persona i de l'obra de Bonifaci VIII, publicats durant el Concili de Viena, segurament amb la intenció de parar el procés contra la ,bona' memòria del dit papa, incoat sota pressió de la Casa de França, es troba a Madrid, BN, ms. 5888, d'on la transcriu l'autor. Temes i àdhuc expressions concretes podrien ajudar a comprendre textos tant de Ramon Llull com d'Arnau de Vilanova. Dues de les estrofes, les XCIV i XCV, són dedicades a la pau entre les cases de Barcelona i d'Anjou i a recordar a Frederic de Trinària que devia a Bonifaci VIII el títol de rei (779; [cf. ATCA, XIII (1994), 63-70]).- J. P. E. [10269]

A[nthony] B[ONNER], *Llull, Ramon*, dins «Gran Enciclopèdia de Mallorca». Volum 9. *Llonga-Mallorca*, Ciutat de Mallorca, Promomallorca Edicions [1991], 115-123.

S[ebastià] T[RIAS MERCANT], *Lul·lisme*, dins «Gran Enciclopèdia de Mallorca». Volum 9. *Llonga-Mallorca*, Ciutat de Mallorca, Promomallorca Edicions [1991], 140-154.

Ambdós articles resumeixen els elements més vistosos de l'estat actual dels coneixements de la biografia, de l'activitat i de la formació de la doctrina de Ramon Llull, i els de la supervivència del seu pensament i del treball d'estudi de la seva figura i doctrina que li és dedicada en l'actualitat. El segon article distingeix entre el lul·lisme mallorquí (140-

147) i el lul·lisme europeu (147-154). Al final d'aquest hi ha informació sobre recents estudis lul·lians procedents de països àrabs.- J. P. E. [10270-10271

Miquel BATLLORI, *Ramon Llull i el lul·lisme*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN. Coordinador: Josep SOLERVICENS. Pròleg d'Albert HAUF (Obra completa, II. Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 19), València, Eliseu Climent, editor 1993, XVI i 520 pp.

Després de les pàgines d'Albert Hauf, intitolades *Miquel Batllori o la rica collita d'un savi lul·lisme itinerant* (VII-XV), comença l'aplec de títols de Miquel Batllori amb una primera secció col·locada sota l'epígraf d'«Estudis biogràfics»: hi trobem *Ramon Llull en el món del seu temps* del 1960 (3-43); *Entrevista amb Ramon de Penyafort a Barcelona*, del 1976 (45-49); *El martiri*, del 1979 (51-67 [cf. ATCA, II (1983), 498, núm. 788]); *La vida coetània*, del 1982 (67-73); *L'edició del pare de Gaiffier*, del 1982 (75-81); *Certes i dubtes en la biografia de Ramon Llull*, del 1960 (83-86); i *Bibliografia essencial* (87-93). La segona secció és dedicada a «La producció escrita de Ramon Llull»; s'hi troben: *Trets essencials de la filosofia lul·liana*, del 1984 (97-115 [cf. ATCA, V (1986), 335-336]); *El pensament pedagògic de Ramon Llull*, del 1992 (117-147); *El «Llibre de l'orde de Cavalleria»*, del 1948, amb la *Introducció a l'edició castellana de les Obres literàries de Ramon Llull* (149-155; 156-158); *El «Llibre d'amic e amat»* del 1987 (159-161); *El «Llibre de meravelles»*, del 1957 (163-173); *Per què els manuscrits lul·lians de Munic no són a la Vaticana?*, del 1964 (175-182); *Al marge de l'incunable de l'«Ars generalis ultima»*, Venècia, 1480, del 1935 (183-189); *Alguns manuscrits lul·lians dispersos a Itàlia*. Bèrgam, Florència, Gènova, Milà, Mòdena, Pàdua, Pavia i Pèsaro, del 1935 (191-202); *Manuscrits lul·lians i pseudo-lul·lians als ducats de Ferrara i Mòdena*, del 1934 (203-217). La tercera secció té per tema «El lul·lisme»: hi són acollits *El lul·lisme a Itàlia. Esbós de síntesi*, del 1944 (221-335); *El lul·lisme del primer Renaixement*, del 1955 (337-349); *Entorn del lul·lisme a França*, del 1974 (351-359); *Notes sobre el lul·lisme del Renaixement a França*, del 1971 (360-371); *Giovanni Pico della Mirandola i el lul·lisme italià del segle XV*, del 1963 (373-380); *El gran cardenal d'Espanya i el lul·lista antilul·lià Fernando de Córdoba*, del 1958 (381-384); *El lul·lisme del Renaixement i del Barroc: Pàdua i Roma*, del 1953 (385-391); *Entorn de l'antilul·lisme de sant Robert Bellarmino*, del 1957 (393-409); *Un lul·lista bolonyès del segle XVII: Luigi Sabatini*, del 1936 (411-437); *Caramuel i la tradició del lul·lisme*, del 1982 (439-444); *Els jesuïtes i la combinatòria lul·liana*, del 1960 (445-450); *Lul·lisme i antilul·lisme entre els segles XVII i XVIII*, del 1967 (451-465). La quarta i darrera secció aplega set «Notes crítiques» dedicades a publicacions o commemoracions diverses (469-484). La *Nota editorial* informa que ultra els estudis directament dedicats a Ramon Llull i el lul·lisme, d'altres que s'hi refereixen dins un context més general o en relació a d'altres autors com Arnau de Vilanova, trobaran el seu lloc en d'altres volums d'aquesta obra completa (485-486). El volum es tanca amb dues pàgines de sigles i abreviatures (487-488) i amb la taula onomàstica (491-516).- J. P. E. [10272

Albert SOLER, *Els manuscrits lul·lians de Pere de Llemotges*, dins «Llengua i Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 447-470.

Les pàgines introductòries resumeixen dades sobre la primera estada de Ramon Llull a París, durant la qual hauria establert contacte amb Pere de Llemotges (447-450). Aplicant un mètode que l'autor defineix «clar i exhaustiu» (450) [on, però, no he sabut veure l'apartat específic i ben elemental destinat a la identificació dels textos copiats en un volum, cosa que l'autor ha de suplir assenyalant-los en el primer, dedicat a «Matèria del

còdex. Dimensions» (450; 451, 455, 457, 459 i 460); una estranya exhaustivitat, de més a més, en la qual el lector no sap si els textos copiats tenen rúbriques inicials o colofons finals, ni quin és el tenor exacte i concret d'incipits i èplicitos de cada text en cada manuscrit], trobem dades sobre els volums lul·lians de París, Bibliothèque Nationale, ms. fr. 24402; ms. lat. 16112, 16113, 16114 i 16119 (451-462). En apèndix, ens és ofert *Inventari dels manuscrits conservats de Pere de Llemotges*, localitzats tant en l'esmentada biblioteca (462-468), com a la Biblioteca Apostòlica Vaticana (468-469), o a Manchester, John Rylands Library (469). [Entre les notícies relatives als manuscrits lul·lians, no he sabut trobar la de si tots i cada un els ací presentats constitueixen volum unitari, o n'hi ha algun de factici, com podria, potser, ésser el lat. 16112, els folis 131-141 del qual potser no pertanyien al primitiu cos del volum; en qualsevol cas, aquest de la unitat o facticitat sembla ésser un punt, importantíssim en codicologia, que per ventura s'ha escapat al «partró clar i exhaustiu» seguit per l'autor].- J. P. E. [10273

Amadeu J. SOBERANAS, Lola BADIA, *Manuscrits lul·lians de la Biblioteca de Catalunya*, dins *Documenta et Scripta*, Barcelona, Universitat de Barcelona 1993, 215-235.

Pàgines conegudes dels lectors d'ATCA pel resum publicat en el volum XI (1992), 650, núm. 7640. Al final hi ha mostra de sengles pàgines del ms. 3075 i del 3174 (234-235).- J. P. E. [10274

Édouard-Henri WÉBER, *Bulletin d'histoire des doctrines médiévales. De Saint Anselme à Maître Eckhart*, dins «Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques», 77 (1993), 405-458.

Un dels apartats d'aquest butlletí bibliogràfic és dedicat a *Raymond Lulle et le lullisme* (453-456), i presenta i discuteix els llibres de Dominique de Courcelles i de Theodor Pindl-Büchel [presentes el de Courcelles en el resum següent i l'altre en la secció de «Revisions» d'aquest volum, 327-329].- J. P. E. [10275

Dominique de COURCELLES, *La parole risquée de Raymond Lulle. Entre judaïsme, christianisme et islam* (Problèmes et controverses), París, Librairie Philosophique J. Vrin 1993, 192 pp.

L'objectiu de l'autora és el de proposar «une lecture dynamique, existentielle, de quelques grands textes où Raymond parle de lui-même et révèle plusieurs convictions majeures de son existence» (9). I encara concreta: «Mon étude porte essentiellement sur la vie de Raymond, sur la figure dynamique de cet homme exceptionnel...» (10), davant el qual la primera constatació seria la de la seva marginalitat en relació a tots els sistemes (11-13). L'autora ens recorda que llegir és interpretar [i, doncs, en aquest llibre tindrem sobretot la interpretació personal de l'autora]. El primer capítol és destinat a refer el marc polític i mental de l'època, sobretot a Catalunya i a Mallorca, en tensió entre la imposició de la doctrina oficial (Inquisició i escolàstica en les escoles) i la supervivència dels qui pensaven al marge (17-32). El primer capítol ressegueix alguns dels grans temes de la *Vita coetanea*, als quals són afegits els de les traduccions de la *Lògica d'El Gatzell* (53-57), de la relació amb el judaisme (58-62) i de la trajectòria vital d'En Blanquerna (63-68), tots vistos des d'un angle del qual poden ésser mostra les dues frases següents: els elements biogràfics en els escrits lul·lians desembocarien en el tema del *Phantasticus* i en la pregunta: «Quelle est la fonction de la folie et du savoir dans son existence?» (36); les traduccions

d'El Gatzell anarien encaminades a «montrer que nul ne parvient à la conscience de soi, c'est-à-dire à la réalisation de son dessein d'existence, que devant l'autre, en face de lui, contre lui, dans un écart jamais comblé. C'est là une conception particulièrement subversive dans les deux royaumes d'Aragon et de Majorque soumis à l'Inquisition» (57). Tot el segon capítol (77-116) és una reflexió complementària, personal, simbòlica i acomodaticia, entorn d'alguns dels temes de la *Vita*: les visions del Sant Crist i la conversió (82-89), les pors de Llull en relació al sarraí mestre seu i la revelació de l'Art (89-98), la crisi i les temptacions de Gènova (98-107), la prova del viatge a Bugia i de la pèrdua [de tot en el naufragi] (107-116). El tercer capítol és dedicat al *Llibre del gentil i dels tres savis* (117-183). Hi ha una major aportació de referències o fragments d'autors cristians polemistes, de musulmans i de jueus, però la interpretació segueix la mateixa tesi i així la trobada entre els tres savis i Dama Intel·ligència és interpretada així: «En connaissant Dame Intelligence et son monde, c'est-à-dire le monde des conditions des arbres, les sages réali-sent ensemble de façon décisive leur sortie hors du monde sensible et leur émergence à eux-mêmes, ce qui implique que toute âme humaine peut être en relation de con-naturalité avec l'intelligence et transcender la quotidienneté, sans pour autant s'évanuir dans l'informel ou l'infigurable» (128). És subratllada la diferència entre el to respectuós del diàleg en el *Llibre* i la finalitat política de posar en la comunitat jueva desconfiança envers els seus rabins que hauria estat la de la *Disputa de Barcelona* (151-153). El resultat final és formulat així: «La lecture attentive de quelques grands textes où Raymond parle de lui-même et révèle quelques convictions majeures de son existence amène en effet à considérer que les interprétations ou ouvertures talmudiques et midrashi-ques ont déterminé, pour Raymond, l'interprétation de sa conversion chrétienne et de son illumination, sa propre recherche de la vérité «entre» les maîtres du christianisme, de l'islam et du judaïsme, sa prise de parole et son art d'écrire» (188-189); i encara: «Le courage et l'intelligence de Raymond ont donc consisté à vouloir transmettre à tous les chrétiens, clercs et laïcs, de la fin du XIII siècle, par le mouvement même de son écriture et par un jeu subtil et complexe de dialogue entre ses textes, une parole neuve, inouïe, inédite, une parole sans référence au passé, libre, en rupture avec la tradition chrétienne, tout en la constituant paradoxalement: une capacité d'invention et non un sens donné, une parole in-sensée et de ce fait risquée et féconde, ultime intelligibilité de l'humain et du monde» (189).- J. P. E.

[10276

Raimondo LULLO, *Il libro del Natale. Il lamento della filosofia. Liber Natalis pueri parvuli Christi Iesu. Liber Lamentationis Philosophiae*, a cura di Luca OBERTELLO (Biblioteca Medievale, 9), Florència, Nardini Editore 1991, 224 pp.

Entorn del nucli central, constituït per la traducció italiana del *Liber Natalis...* (79-138) i de la *Lamentatio Philosophiae* (139-218), trobem tres treballs complementaris: la introducció doctrinal (7-52), un resum biobibliogràfic (53-75) i la taula d'autors citats (219-222). La introducció recorda que la fama de Llull és deguda a les herències alquímica i combinatòria (7), però aquesta hauria tingut sentit purament instrumental. Les dues obres ací traduïdes, obres de polèmica antiaverroista (11) escrites la una immediatament després de l'altra, toquen temes fonamentals de la dogmàtica cristiana i constitueixen síntesi de les tesis bàsiques de la filosofia contemporània de Llull (9), analitzen i refuten les tesis heterodoxes de l'averroisme llatí, en particular la de la unitat de l'enteniment agent per a tota la humanitat i cada un dels homes (14), i, per contra, reafirmen la tesi cristiana de la coincidència i encaix del doble pla de la realitat (15). En un moment de canvi profund en la correlació de forces a Europa (empenta de França, davallada de l'Im-

peri, 16) i de renovació científica (irrupció d'Aristòtil, tant directa com a través d'Averrois, 24-27; cf. 45-46), cosa que implicava la necessitat d'un nou encaix entre veritat científica i veritat religiosa, Llull reafirma la unitat de la veritat i alhora la multiplicitat de mètodes per a arribar-hi, no pas multiplicitat de la veritat (28). Les pàgines següents són més una interpretació que fa l'autor de la significació de l'averroisme llatí que un estudi de la posició de Llull, dins la qual, però, trobem que la *Disputatio Raymundi et Averroistae* desvelaria en l'averroista l'«espressione di un doppio agnosticismo, sia filosofico che religioso» (31), i el *De syllogismis contradictoriis* informaria sobre tesis teològiques bàsiques de l'Averroisme (32-33), al fons de les quals no hi podria haver altra cosa que una conformitat extrínseca en idèntica persona entre veritat natural (demostrada per experiència o raó) i veritat religiosa (acceptada per fe) (38). L'averroisme, doncs, hauria defensat com a ,natural' la divergència entre els dos plans de ciència i de creença (41) i Llull l'hauria acusat de pressuposar justament una opció irracional en creure que el real no té altres termens que els de la raó (50). En la bibliografia hi ha una secció per a les edicions d'obres soles (58-59), [on manquen totes les publicades en aquestes pàgines].- J. P. E. [10277

Ruedi IMBACH, *Laien in der Philosophie des Mittelalters. Hinweise und Anregungen zu einem vernachlässigten Thema* (Bochumer Studien zur Philosophie, 14), Amsterdam, Verlag B. R. Grüner 1989, 171 pp.

En la presentació global dels laics filòsofs medievals, trobem que, igual que els altres, també Llull s'expressa en obres enciclopèdiques, que ell escriu de manera que es trobin a l'abast de totes les intel·ligències, encara que algunes d'elles són particularment dedicades a reis (60-64). Arnau de Vilanova, tot i ésser «Laie im kirchenrechtlichen Sinne» (65, nota 243 [però l'observació no és exacta; Arnau fou ,clericus Valentinus' i no pas laic o seglar, àdhuc en sentit jurídic]), hauria escrit una obra a l'altura de la seva formació universitària. Tot el capítol terç és dedicat al diàleg impossible entre Llull i els filòsofs de la universitat de París (102-131). La seva primera part ressegueix la producció escrita de Llull (trenta-sis tractats) durant els anys 1309-1311, assenyalant les etapes de l'evolució doctrinal davant l'averroisme parisenc: en un primer moment, sense indicar responsables, Llull es contraposa a les tesis de la incompatibilitat entre filosofia i teologia, de l'eternitat del món i de la unitat de la intel·ligència (*Ars mystica...*); en el *De perversione entis removenda*, assenyalava la vinculació de tals tesis amb una mala interpretació d'Aristòtil i d'Averrois; també que es contradiuen els qui alhora es consideren cristians i sostenen les dites tesis (105-106), car també afirmen que la fe catòlica és més improbable que probable (197). Finalment, els noms d'Averrois i el qualificatiu d',averroista' compareixen en títols del juliol del 1310 enllà, on figura una llista més completa d'errors (quaranta-quatre) i sobretot la raó que les tesis esmentades serien comprensibles per a la raó filosòfica i els articles de la fe, no (109-111). La segona part és dedicada a interpretar la dita evolució (111-119). La successió dels escrits lul·lians demostra com s'intensificà en Llull la consciència del perill averroista (112); i així, el màxim de precisió arribà el febrer del 1311, precedida per la proposta d'un mètode de discussió el maig del 1310 consistent a aplicar l'*Art* a la nova problemàtica (113), ja que s'havia obert un nou camp de treball: el de la missió a l'interior de l'Església (114): la conversió dels averroistes condiona la dels mahometans (115); per això, Llull demana a Papa, a rei de França, a la Universitat de París i al concili de Viena que siguin conscients del perill i que reprovïn l'ensenyament averroista i aprovin el de Llull: l'averroisme era la negació de tota la seva obra (116). Calia, doncs, provar que l'averroista es contradiu; perquè no es vol elevar del coneixement sensible a l'intel·lectual (119). La tercera part esbrina les fonts de Llull en aquesta qüestió: l'autor es deixa guiar

per les llistes d'errors integrades en diversos escrits lul·lians. Els quaranta-quatre del *Liber de syllogismis* coincideixen amb els de l'andònim *De erroribus Averrois et Aristotelis* i es repeteixen, referències incloses, en el *Liber de ente*: Llull hauria copiat al peu de la lletra, sense llegir els textos citats (121). Al marge de la llista, tot porta a suposar que algunes tesis averroistes són de Joan de Jandun, el qual començà a ensenyar la tardor del 1310 (122-123). El darrer apartat esbrina la tesi «Quod Deus non sit infiniti vigoris», l'única constantment atribuïda als averroistes, i gairebé sempre en el primer lloc de les rècules. El sentit cosmològic que Jandun donava a la tesi (125-126) no és recollit per Llull, el qual, en canvi, n'intueix el rerafons: el coneixement intel·ligible és limitat a les aportacions dels sentits; i, si Déu és 'motor immobilis', s'ha de definir per la immobilitat i no pas per ésser essencialment actuant. Per això, no hi hagué diàleg amb l'averroista (126-127).- J. P. E. [10278]

Amador VEGA ESQUERRA, *Die Sinnlichkeit des Geistigen, die Geistigkeit des Sinnlichen und die metaphorische Sprachverwendung bei Ramon Llull*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultäten der Albert-Ludwigs-Universität zu Freiburg im Breisgau, 1992, 176 pp.

L'autor es proposa d'estudiar l'ús de la llengua en Ramon Llull, unitària, tot i la multiplicitat dels temes, partint del pressupòsit que el context dins el qual s'anà elaborant la teoria lul·liana de la llengua foren les disputes religioses (11), perquè en elles es dilucidava el dret d'una de les dues religions a la supervivència, segons que el resultat confirmés o no la veritat dels respectius articles de fe; així «el Cristianisme i amb ell la veritat que predicava es trobava reduït a l'altura d'un simple poder polític, a l'aplicació de potència mundana delimitada pel temps» (31); és comprensible que la comunitat hebrea es contraposés a aquesta política eclesiàstica de cristianització (33). En aquest context és analitzat el *Llibre del gentil i dels tres savis* (36-87). L'autor recorda que hi ha una interpretació continuïsta i una de recent que considera el *Llibre* com un element d'estratègia (36-37) i el defineix «ein strategisches Buch» (37) destinat a formular les regles de joc en l'argumentació, 'per necessaries rationes' (38); per aquest camí, hom aniria de la unitat del llenguatge a la unitat de les religions (38-39). Seguint el *Pròleg*, l'autor distingeix dos plans de lectura del *Llibre del gentil*...: el del simbolisme al·legòric per al poble (43-47), i el del simbolisme especulatiu per als savis (47-52). Ací s'enceta un nou capítol, dedicat a la doctrina lul·liana de la significació, començant per la seva elaboració ja en la *Lògica del Gatzell*, en la qual Llull hauria cercat un model racionalístico-científic, indispensable per al seu projecte, car la lògica és propedèutica per a les altres ciències i per això calia una topologia de la significació (55); en formarien part la doctrina de la primera i segona intenció (56-58), la de les quatre possibilitats de relació entre significant i significat en els plans sensible i intel·lectual (58-65), i la relativa a les facultats humanes, sobretot a les cognitives, entre les quals la imaginació tindria una funció mitjancera bàsica entre sentits i intel·ligència (65-68). El segon apartat d'aquest capítol és dedicat a l'evolució de la doctrina de la significació (69-87), els elements de la qual són l'escala dels nou subjectes, una anàlisi del llenguatge i l'aplicació de la 'inventio', servint-se dels mecanismes de l'art lul·liana, ací resumits en les figures de l'*Art compendiosa d'atropar veritat* (71-78). En les etapes successives de l'art, la relació sensible-intel·ligible seria formulada dins el tema de 'punts transcendents' i la 'inventio' seria la forma de trobar-los (83). La segona part de l'estudi s'encara amb dues aplicacions del llenguatge en l'obra de Llull (88-141): la científica en la 'scientia' (88-117) i la mística en l'*'amantia'* (118-128), a la qual segueix un capítol dedicat a l'expressió literària de l'*'amantia'* mitjançant metàfores (128-141). Re-

prenent el tema dels quatre graons de significació, l'autor insisteix en el fet que, segons Llull, el coneixement sensible és portador de significació espiritual i l'espiritual s'ha de concretar en el sensible (88-91); l'antropologia de Llull és orientada vers la doctrina de les dues intencions (93). Per això aquesta part és, tal com diu repetidament l'autor, guiada per la «idea de la transmissió metafòrica encaminada a l',amantia'» (118, 125; «la metàfora lul·liana és expressió d'una aplicació contextual del llenguatge»: 132; «la paraula s'ha convertit en visió»: 138), o «estudi centrat en la diferència de sensual-intel·lectual» (127-128), que desemboca en el llenguatge místic (131): «el *Llibre d'amic i Amat* representa el darrer context de la doctrina lul·liana de l'aplicació del llenguatge: l',amantia'» (129). Aquest itinerari de la percepció sensible a l',amantia' segueix uns passos intermitjos: la percepció d'allò que és intel·ligible en el sensible (99-102), la psicofisiologia de la potència imaginativa (103-107), la psicologia affativa de la potència imaginativa (107-117), Segueixen reproduccions d'arbres i de figures lul·lianes (143-158) i la bibliografia (159-175). [En la publicació definitiva, cal fixar-se més en les transcripcions llatines, car ara hom pot trobar tres faltes en una sola línia: «In omne materia punctum transcendentem dicimus invenire...», per «In omni materia punctum transcendentis dicimus inveniri...» (82).]- J. P. E. [10279]

R[oberto] J. GONZÁLEZ-CASANOVAS, *Parabolic Process in Barlaam and Llull's Blanquerna: Object Lessons and Subject Roles*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 215-228.

En ambdós casos, a través de la narració fàctica, hom intenta un ensenyament religiós. En el *Barlaam e Josafat*, allò que interessa és la indicació d'un camí que porti al triomf de l'esperit; en el *Blanquerna*, la trajectòria desemboca en una vida totalment contemplativa, però només després d'haver passat per estadis diversos de reforma social i institucional plenament evangèlica [vegeu també el resum següent].- J. P. E. [10280]

Roberto GONZÁLEZ-CASANOVAS, *The Writer and Preacher as Juglar de Déu: Literary Conversion in Ramon Llull*, dins «Romance Languages Review», 1 (1989), 460-463.

Roberto GONZÁLEZ-CASANOVAS, *Preaching the Gospel in Barlaam and Blanquerna: Pious Narrative and Parable in Medieval Spain*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 24 (1993), 215-231.

Aquests dos llibres (*Barlaam* i *Blanquerna*, publicats entorn del 1283-1285), són definits com a gèneres híbrids de narrativa religiosa, que barreja una biografia fictícia amb materials i tècniques homilètiques. L'autor es fixa en dos punts: la tipologia de la santedat i el procés parabòlic. El primer apartat exposa tres punts, en el cas del *Blanquerna* els següents: la llar espiritual del cristià en tant que pelegrí és més la donació d'un mateix a Déu que la pèrdua d'un mateix (219); el camí de devoció i de perfecció és equilibri dinàmic entre les formes carismàtiques i les institucionals de l'espiritualitat, que es resol en vida contemplativa, on no manca temps per a escriure llibres que ajudin a encaminar-se vers l'amor de Déu (221); el context apostòlic de l'ascetisme és el de les tres vies purgativa, il·luminativa i unitiva (223-224). Quant al procés parabòlic, en el *Blanquerna* les paràboles són crides universals a reflexió, conversió i reforma (224-225), destinades a la massa dels cristians necessitats de conversió i copsables a través de personatges populars com el joglar Ramon lo Foll o els sufís, que desemboquen en el *Llibre d'amic i Amat* (226); l'acceptació piadosa de les paràboles ha de conduir a la contemplació, però també a la pràctica col·lectiva d'actes de devoció i d'obres de caritat (228-230). La clau narrativa seria en el *Blanquerna* la progressiva conversió d'un mateix dins la reforma de la societat i la

renovació de l'Església en el món contemporani (231).

El primer article només m'és conegut per referència.- J. P. E.

[10281-10282

Albert SOLER, «*Enfre la vinya e'l fenollar*»? *La composició del «Llibre d'Amic e Amat» i l'experiència mística de Ramon Llull*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 13 (Tardor 1992), 13-22.

Hom ha dit que el *Llibre d'amic i Amat* era plasmació de les vivències místiques de Ramon Llull a Miramar entorn el 1276; l'autor, en canvi, afirma que «no necessàriament l'havia d'escriure com a resultat immediat d'aquesta vivència» (14), i així sotmet a crítica la identificació entre Ramon Llull i Blanquerna (15-16), car l'ideal personal de l'escriptor no hauria pas estat el del contemplatiu allunyat, ans el d'«un model de santedar centrat en l'acció i en la donació de la pròpia sang, sostingut al llarg d'una vida llarga i atzarosa» (16). Si, doncs, no és necessàriament una vivència personal, omple, en canvi, dins el *Blanquerna* un buit informatiu: «ens informa sobre la vida interior de l'ermità» (17) i transmet «l'experiència mística amb tots els seus valors emocionals, racionals, intuïtius, sensorials, etc., en tota la seva complexitat» (18) i de forma metafòrica, tal com diu el títol de 'metàfores morals' (18). Seria «un capítol més d'una ficció narrativa, escrit per a la novel·la» (19), cap a 1283 (19, nota 28) [cf. ATCA, XIII (1994), 587, núm. 9363].- J. P. E.

[10283

Carles CORTÈS I ORTS, *Entorn a una nova ordenació temàtico-mística dels versicles del «Llibre d'Amic e Amat»*, dins «Actes Alacant I», 31-45.

L'autor proposa d'agrupar els dits versets en quatre nivells o graons místics: via purgativa, via il·luminativa, etapa de les purificacions passives i via unitiva, i critica la rígida estructuració aritmètica que n'ha volgut oferir Domínguez Reboiras. L'esquema místic presentat en el *Llibre d'Amic i Amat* és força diferent del d'altres obres lul·lianes, com és ara l'*Art de contemplació*. A indicació de la singularitat del *Llibre d'Amic i Amat* dins l'obra lul·liana, Cortès presenta dues alternatives: o bé el beat es va servir d'un text preexistent, possiblement sufí, i el va incloure dins el *Blanquerna*, «sempre fent-hi algunes petites adaptacions» o bé «podem pensar igualment en l'atribució falsa del *Llibre* al beat, amb la finalitat d'exaltar encara més la seua figura 'post mortem'».- J. de P.

[10284

Manuel DURAN, *Ramon Llull i els animals: el Llibre de les bèsties*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 229-241.

«L'interès d'aquesta obra és triple: 1) revela el coneixement perfecte que del sistema de valors feudals tenia Llull; 2) planteja problemes polítics i psicològics i els desenvolupa en forma intel·ligent i subtil; 3) crea un conjunt de personatges vàlids i els fa interactuar dramàticament, amb una crisi inicial, un desenvolupament progressiu i una solució quasi melodramàtica original i amb efecte de sorpresa» (229). Resumides les vicissituds de l'argument (230-231) i les relacions que hom li pot trobar amb d'altres llibres famosos (231-232: però el deute envers el *Roman de Renart* no aniria més enllà del nom de la intrigant heroïna, Na Renard, 232), l'autor suggereix que és el complement realista del teòric *Llibre de l'orde de cavalleria*, que demostra el coneixement de Llull tant de les reaccions psicològiques com de les intrigues cortesanes; no seria impossible que en algun punt fos autobiogràfic (233).- J. P. E.

[10285

Charles LOHR, *The new Logic of Ramon Llull*, dins «Enrahonar. Quaderns de Filosofia», 18 (1992), 23-35.

La introducció presenta Llull com a laic cristià, sensible a les altres dues religions, Israel i l'Islam, en relació a les quals ell desplegarà activitat, propostes i reflexió, fins al punt d'haver formulat un mètode de pensament més pròxim a musulmans i a jueus (23-25). Fou 'christianus arabicus' [cf. ATCA, IV (1985), 574-575, núm. 2118; també, VII-VIII (1988-1989), 564-565, núm. 4638], elaborà un mètode basat en dos estreps, aplicable a tots els camps del coneixement: a) les qualitats fonamentals de l'ésser o dignitats i b) la teoria de la pujada i baixada de l'enteniment pels tres graus de bo/sensible, millor/raonable i òptim/diví (25-26). El tercer apartat presenta Llull com a filòsof de l'acció: les dignitats divines són actives, essencialment i 'ad intra', activitat que comporta els tres termes correlatius d'agent, acció i actuar, doctrina acceptable a alguns místics musulmans (27-28); acció-passió, doncs, no són complements accidentals de l'ésser diví, ans constitutius, cosa que condueix a la Trinitat; llur relació comporta la doctrina dels principis relatius; i, suposada la lliure decisió de Déu, és aplicable als dogmes cristians de la Creació i de l'Encarnació (28-29); la mateixa doctrina de l'actuació és aplicable a tots els graus de l'ésser (30), matèria inclosa, car la realitat inicial o caos ('unum esse', 'unum suppositum') hauria estat constituïda pels quatre elements, també actius i correlatius, que comunicarien aquestes característiques al segon estrat de gèneres i espècies, substàncies i accidents; i al terç, que són els éssers individuals (30-31). El darrer apartat és dedicat a l'home, microcosmos perquè connecta la part inferior del món espiritual amb la superior del sensible (32); la seva intel·lecció té un resultat necessari en la mateixa ment, l'intel·ligible, i un de contingent i canviable o 'pelegrí', la realitat externa entesa (33). La *Logica nova* és la del terç grau del coneixement, l'intel·lectual de realitats intel·ligibles (no pas el sensible del sensible, ni l'intel·ligible del sensible) (34); l'home, 'animal homi[ni]ficans' humanitza la realitat inferior, també pel camí correlatiu del coneixement vers la intel·lecció intel·lectual de l'intel·ligible, que s'eleva fins a Déu (35).- J. P. E. [10286

Àlvar MADUELL, *Assaig de síntesi metafísica lul·liana*, dins «Estudios Franciscanos», 94 (1993), 369-381.

Alguns autors moderns han negat o dubtat que Llull hagués elaborada una doctrina metafísica. Maduell apunta que «sota el muntatge monumental i força enigmàtic del seu art dialèctic, hi ha l'esquelet subterrani d'una estructura metafísica» (370-371), esquelet del qual assenyalava quinze punts bàsics: 1. Punt de partida: pressupòsit de la realitat objectiva i de la seva cognoscibilitat o «corresponsabilitat plena entre l'ordre gnoseològic i l'ontològic» (371); 2. Ésser és actuar; no actuar acosta a no ésser (372); 3. En conseqüència, actuar equival a bé, no actuar a privació de bé (373); 4. I l'actuació entra en la mateixa definició d'un ésser [leo est animal leonans]; aquesta seria l'aportació més original de Llull (373-374); 5. L'ésser pot ésser conceptuat amb múltiples caires equivalents: bondat, grandesa, eternitat... (374); 6. A condició que cada un dels dits caires inclogui l'activitat: bonificant... (375); 7. Tota actuació comporta la tríada d'actuant, actuable i actuat [o la tríada dels correlatius] (375); 8. En lul·lisme, els dits caires s'anomenen dignitats i equivalen als transcendents de l'escolàstica (376); 9. Tota actuació respon a un objectiu o finalitat i la seva consecució dóna plenitud a l'ésser (376); 10. Les afirmacions anteriors s'apliquen en grau màxim a Déu (377); 11. En particular, el principi de la tríada en tota actuació [núm. 7] encaixa amb el dogma cristià de Déu u i tri (377-378); 12. És molt més adient a Déu que la seva actuació tingui traducció enfora (creació) i que la tingui fins al màxim (Encarnació) que a l'inrevés (378); 13. Les raons necessàries no són demostracions que for-

cin la fe, ans demostracions de la seva racionalitat per als no cristians (379-380); 14. Crear el món i fer-se home «és la millor manera d'exercir com a Déu bo i d'estimar generosament» (380); 15. La filosofia «coincideix amb la soca troncal de la teologia» cristiana i, doncs, és filosofia cristiana (381).- J. P. E. [10287

Miquel BATLLORI, *El pensament pedagògic de Ramon Llull*, dins Miquel BATLLORI, *Ramon Llull i el lul·lisme*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN. Coordinador: Josep SOLERVICENS. Pròleg d'Albert HAUF (Obra Completa, vol II; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 19), València, Eliseu Climent editor 1993, 117-147.

Desestimada una presentació cronològica de les obres pedagògiques, l'autor les examina «des d'un punt de vista més estrictament doctrinal» (119) a base de la *Doctrina pueril*; comença precisant els conceptes de 'pedagogia' (la ciència referent a la formació d'infants i d'adolescents) i d',educació' (doctrina didàctica de formació del jove que s'atansa a l'edat adulta) en Llull. Les fonts de la seva doctrina són la pròpia experiència de pare de família i «algunes coincidències» (no pas dependència) amb obres com les de Vincent de Beauvais (Vincentius Bellovacensis); l'originalitat de la *Doctrina pueril* és manifesta i cal només comparar-la amb la literatura pedagògica contemporània (120-121). L'educació de la noia, tal com resulta del *Blanquerna*, l'ha de capacitar a dur el pòndol de la casa (122-123); el mateix llibre indica com ha d'ésser pujat un infant fins als vuit anys (124). Després, Llull inculca d'imbuir-lo en la doctrina cristiana bàsica, tant de fe com de costums (125-128). La fe cristiana no desvirtua la llei natural; en canvi, Llull és ací menys irènic que en d'altres obres en relació a la validesa de judaisme i d'islamisme (129). Segueix la presentació de les disciplines del trívium i del quadrívium (130-132), a les quals s'ha d'afegir la valoració positiva de les arts mecàniques (133). D'altres obres completen la doctrina pedagògica i educativa: el *Llibre d'intenció*, el *Llibre de l'orde de cavalleria* (134-135) i el *Llibre de meravelles* (137-138). L'exposició s'acaba amb la presentació d'alguns trets generals de la doctrina pedagògica lul·liana: se centra en les valors; propugna l'equilibri de les facultats humanes; es diversifica en les aplicacions als camps diversos de la realitat; i ordena tot a Déu (139-140). En canvi, «les obres més estrictament pedagògiques de Ramon Llull no es difongueren, ni exerciren, per tant, gran influència entre els segles XIV i XVIII» (141). Les darreres pàgines presenten fonts i bibliografia específiques (143-147 [però tot i haver-se referit almenys dues vegades dins aquestes pàgines a la teoria de l',affatus' (132 i 139), no hi ha cap referència a l'edició del corresponent opuscle lul·lià].- J. P. E. [10288

Lola BADIA, *Monolingüisme i plurilingüisme segons Ramon Llull: de l'ideal unitari a les solucions pragmàtiques*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 277-295.

Al final, la mateixa autora enclou en quatre els temes d'aquestes pàgines: «...un Llull plurilingüe..., un Llull dedicat a escriure en molts idiomes...; ...un Llull que programa o somia la planificació lingüística i... un Llull que fa teoria de la llengua...» (295). Era plurilingüe, car sabia català i occità (290), àrab i llatí (288-289); es dedicava a escriure en molts idiomes: català, àrab i llatí, i feia traduir llibres seus en les llengües romàniques (290-293); programava la planificació lingüística, sobretot en la unificació llatina proposada dins el *Blanquerna*, que havia d'ésser pagada amb el 30% dels rèdits dels bisbes rics (279-281); i feia teoria de la llengua, tant en l',affatus' (284-285) com mitjançant la doctrina sobre els ,modi' o parts de l'oració en l',*Ars generalis ultima* (286-287).- J. P. E. [10289

Michela PEREIRA, *'Fermentum', 'medicina', 'elixir' nel «Testamentum» pseudolulliano*, dins «Atti del III Convegno nazionale di storia e fondamenti della chimica», Cosenza 1991, 29-43.

Michela PEREIRA, *Un tesoro inestimabile: elixir e «prolongatio vitae» nell'alchimia del '300*, dins «Micrologus», I (1983 = I discorsi dei corpi), 161-187.

El primer estudi només m'és conegut per referència.

En el segon, l'autora recorda l'atenció que Roger Bacon dedicà a l'alquímia (163-167) a fi de trobar-li les bases especulatives, la primera de les quals seria el cos perfectament equilibrat entre els quatre elements en la seva complexió: és l'elixir, produït per descomposició de determinats cossos naturals que es troben en els dits quatre elements (167); en conseqüència, també la medicina perfecta serà aquella en la qual s'harmonitzen recíprocament les qualitats dels quatre elements: és l'aequalitas', que té aplicacions teològiques: el cos dels primers pares, el cos resuscitat (169-170); l'aequalitas' influeix en els cossos que se li posen en contacte (171). Medicina, doncs, i alquímia es trobarien relacionades: aquest fou un concepte transmès a través del *Testamentum* atribuït a Ramon Llull i del *Rosarium Philosophorum* atribuït a Arnau de Vilanova, d'on són transcrites i comentades les respectives definicions d'alquímia (177), d'elixir (178) i de 'lapis philosophorum' (179), que desembocarien en la recerca de la quinta essència per part de Joan de Rocatalhada (185-187).- J. P. E. [10290-10291]

Chiara CRISCIANI, *Il corpo nella tradizione alchemica: teorie, similitudini, immagini*, dins «Micrologus», I (1993 = I discorsi dei corpi), 189-233.

La mateixa autora precisa així l'objectiu d'aquestes pàgines: «Si tratta di vedere (e quali e come) teorie e concetti relativi al corpo dell'uomo sono ripresi nei progetti e nei discorsi alchemici (li modellano? ne sono piegati?), che vertono certo anch'essi, benchè meno, univocamente, su corpi» (191), i limita la recerca a dues obres del segle XIV, la *Praetiosa Margarita Novella* de Pietro Bono, i el *Testamentum* pseudo-lull·lià (193). Aquest empraria alguns mots-clau de la biologia en sentit metafòric (201), com és ara quan estableix una 'trina digestio', que desembocaria en l'elixir (202), o en casos encara més banals (205-206; cf. 212). En tot el procés alquímic, l'element més important seria l'actuació humana, equiparada a l'ànima-forma en relació al cos (226-227).- J. P. E. [10292]

SÁNCHEZ FERRÉ, *Ramón Llull y la tradición alquímica europea*, dins *La puerta. Sobre esoterismo español*, Barcelona, Ediciones Obelisco 1990, 89-97.

Pàgines només conegudes per referència. Inclouen traducció castellana d'un *De auro potabili* del manuscrit que abans pertanyia a Ciutat de Mallorca, Convent de Sant Francesc, ms. 17, i ara és a la mateixa ciutat, Biblioteca March.- J. P. E. [10293]

Miquel BATLLORI, *El suposat lul·lisme i el provat espiritualisme franciscà de Cristòfor Colom*, dins *Colom*, 13-15.

«La influència lul·liana... damunt Colom i els seus grans projectes, és només possible. Mai no he gosat anomenar-la probable» (14).- J. P. E. [10294]

Joan SALVADÓ, *Jaume d'Olesa, humanista i lul·lista*, dins «Universitas Tarraconensis. Filologia», XIV (1992-1993), 267-304.

Presentació global de la biografia (268-269) i de l'obra de Jaume d'Olesa, començant per la seva relació amb lul·listes contemporanis a Mallorca: Arnau Descós, Bartomeu Caldentey, Francesc Prats, Pere Deguí (270-279), en el moment en què conflueixen lul·lisme, humanisme i impremta. Immediatament després són presentades les cinc composicions cristològiques, que serien paral·leles als capítols 54-55 i 61-62 del *Llibre de contemplació en Déu* (280-283), les tres de tema lul·lià destinades a certàmens de darreries del segle XV (284-292), i les dues publicacions més específicament lul·lianes, el *Liber de lege christiana...*, que enclou lamentacions contra averroistes i nominalistes (292-299), i el perdut *Commentaria super arte Raymundi Lulli*; el *Spill de bé creure e de bé confessar...*, publicat el 1515 a València, incideix en temàtica lul·liana (299-300). També s'han perdut d'altres tractats teològics, entre els quals el *Contra errores Martini Lutheri*, el primer escrit ibèric de polèmica antiluterana (300-301). Aquest escriptor laic es trobava en els límits entre l'Edat Mitjana i la Moderna.- J. P. E. [10295]

Grazia TONELLI OLIVIERI, *Ideale lulliano e dialettica ramista: le Dialecticae Institutiones del 1543*, dins «Annali della Scuola Superiore di Pisa», Serie III, XXII (1992), 885-929.

En les primeres pàgines trobem la notícia que B. Keckermann acusava Pierre Ramus d'haver plagiat Joan Lluís Vives en quinze llocs trets del *De causis corruptarum artium* i del *De tradendis disciplinis* (887). Hom afirma el platonisme de Ramus, però no n'han estat esbrinades les bases (888); l'autora es fixa en el punt tercer i més elevat del judici lògic, que és la relació amb Déu (891); seria «un lungo viaggio attraverso il sapere» (894), on hi ha un 'ascensus' i un 'descensus' entre l'humà i el diví (894-895, notes 36 i 38; 905; 913) i en conclou que el platonisme de Ramus és de filiació augustiniana (906-910). Després es pregunta si les *Dialecticae Institutiones* no constitueixen un intent d'elaborar una nova 'ars' lul·liana o de renovar el lul·lisme des de dins (914), confluència de ciceronisme i de lul·lisme (915-916); i, encara que «in Ramo non vi è alcuna traccia dei procedimenti logici tipici del lullismo...», l'intera dialettica ramista... è investita di caratteri propri dell'Arte lul·liana» (916), coincidint amb les explicacions de Bernat Lavineta i d'Agrippa de Nettesheim (917-921), en concret en allò que toca la necessitat de principis universals del raonament, a la relació analògica entre l'home i Déu i àdhuc a l'art de la memòria (920-926). Però la doctrina relativa al terç pla del judici desaparegué definitivament de les *Dialecticae Institutiones* en l'edició del 1546 (988-989).- J. P. E. [10296]

Saverio RICCI, *La fortuna del pensiero di Giordano Bruno, 1600-1750*. Premessa di Eugenio GARIN (Quaderni del Giornale Critico della Filosofia Italiana, 1), Florència, Le Lettere 1990, 408 pp.

Estudi de la repercussió del pensament de Bruno, centrat en la seva versió de la combinatòria lul·liana, només conegut per la recensió signada per Carlo Borghero dins «Rivista di Storia e Letteratura Religiosa», XXIX (1993), 463-468.- J. P. E. [10297]

Saverio CORRADINO, *L'«Ars Magna Lucis et Umbre» di Athanasius Kircher*, dins «Archivum Historicum Societatis Iesu», LXII (1993), 249-279.

L'obra, publicada en primera edició el 1646, era dividida en deu llibres, ací resumits (250-252); i com tota l'enciclopèdia de Kircher «nasce non tanto dalla ambizione di aggiungere argomenti nuovi o prospettive diverse, quanto dalla convinzione... che le tec-

niche conosciute possano raccordarsi tra loro e confluire tutte in una; sicchè discipline diverse si apparentano attraverso legami profondi, poco o nulla visibili e tuttavia verissimi, che sono quelli di un' *Ars Magna* lulliana», perquè «la sua vita di studio converge tutta verso il proposito di trattare col calcolo combinatorio i temi dell' *Ars Magna* lulliana, e quindi rifondare con la tecnica moderna (ecco il punto d'incontro col Leibniz) un ideale antico di tre secoli ma ancora vivo nel Seicento» (276). I a tall de confirmació, l'autor fa referència a l'obra de W. Schmidt-Biggemann, *Topica Universalis. Eine Modellgeschichte humanistischer und barocker Wissenschaft*, Hamburg 1983.- J. P. E. [10298

Jaume de PUIG I OLIVER, *Un lul·lista sibiudà modern: Juvenal Ruffini de Nonsberg (Juvenalis Ananiensis) (1635-1713)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 394-405.

Juvenal Ruffini fou un caputxí austríac que s'interessà en Ramon Llull i en Ramon Sibiuda. El 1689 publicà un opuscle, on, beneficiant-se de l'esforç anterior d'Athanasius Kircher, intentava proporcionar un instrument pràctic per a construir amb facilitat i rapidesa tota mena de sermons, simplificant els recursos de la combinatòria lul·liana en una figura única composta de vint cercles concèntrics. El 1703 publicava una síntesi voluminosa de la ,teologia racional' de Sibiuda amb la teologia escolar del seu temps.- J. de P. [10299

Llorenç PÉREZ I MARTÍNEZ, *Nicolau Mayol i Cardell i el seu frustrat testament a favor de la Causa Pia Lul·liana (1773)*, Ciutat de Mallorca, Els Nostres Llibres 1992, 43 pp.
Opuscle només conegut per referència.- J. P. E. [10300

Epifanio BORREGUERO GARCÍA, *Proyecto de catálogo de los fondos documentales del Archivo General Militar de Segovia*, dins «Estudios Segovianos», XXXIII (1992), 311-417.

Consta que el lligall 176 conté una informació sobre la celebració de la festa del beat Ramon Llull el 1776 (324).- J. P. E. [10301

Josep PIJOAN, *Política i cultura*. A cura de Jordi CASTELLANOS (Biblioteca dels Clàssics del Nacionalisme Català, 25), Barcelona, Edicions La Magrana - Diputació 1990, 242 pp.

Entre d'altres, es reediten en aquest recull els articles de Pijoan: *Obres de Ramon Llull. Edició completa dels textos originals*, de «La Veu de Catalunya», 27-VI-1907; i *El llibre de Santa Maria*, de «Quaderns de l'Exili», V, núm. 26 (març-abril 1947), V-X, especialment interessant aquest darrer, on s'expliquen les gestions fetes per Pijoan prop del Sant Ofici de Roma per poder consultar els manuscrits lul·lians en llengua catalana, que Felip II va manar a la Inquisició de Palma que trametés a Roma. Aquestes gestions es continuaren a la Biblioteca Vaticana, on en son dia el cardenal Franz Ehrle va mostrar a Pijoan «...una munió de llibres... Molts eren textos jueus enquadrats amb cuir de senglar i realçats amb relleus moriscos. Altres, relligats en pergamí, eren els manuscrits de Llull amb les firmes i els segells autèntics dels inquisidors de Palma» (241). Intervingué eficaçment en aquestes gestions l'ambaixador prop del Vaticà, el bibliògraf Gutiérrez de Agüera. Arran de la troballa, Pijoan copià el *Llibre de Santa Maria*, més tard editat per l'Associació Catalana de Bibliòfils.- J. de P. [10302

Àlvar MADUELL, *Projecció lul·liana de Pin i Soler*, dins «Actes del Simposi Pin i Soler. Tarragona, 26-28 de novembre de 1992», a cura de Francesc ROIG i Josep M. DOMINGO, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV 1994, 243-256.

Jospe Pin i Soler [Tarragona, 1841-1927] manifestà el seu interès per Ramon Llull ja l'any 1907; entorn del 1915 conegué el llibre de Samuel M. Swemer, *Raymund Lull First Missionary to the Moslems*, que traduí, però no publicà, en llengua catalana (249-252), traducció que introduí amb un *Breu comentari sobre l'autor i el llibre*, ací transcrit (254-256), de l'exemplar manuscrit en poder dels hereus de Pin i Soler.- J. P. E. [10303]

Anthony BONNER, *El lul·lisme i els estudis lul·listics*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 205-214.

Consideracions personals sobre certs clixés amb què hom ha intentat de classificar Ramon Llull. Quant a l'ortodòxia, «Llull de fet va propugnar procediments que anaven netament en contra del que seria la doctrina oficial de l'Església» (205); aquest tema aniria lligat al de la seva proximitat als franciacans o als dominicans [cf. ATCA, XI (1992), 649, núm. 7635]. Quant a si l'Art és com una filosofia popular, «una tal afirmació, com era l'anterior sobre la seva ortodòxia, no és simplement vera o falsa» (208). Per això, l'autor suggereix de «deixar de banda les nostres maneres de pensar habituals i forjar eines conceptuals noves per a l'estudi de l'Art» (208): «La mescla de les dignitats... és l'àrea que més urgentment necessita estudi» (210), car repercutiria en d'altres doctrines, com la lògica lul·liana i el seu influx durant els temps moderns (211-213). L'altre tema és el de la llengua: català o català amb reminiscències provençals? (213-214).- J. P. E. [10304]

Anthony BONNER, *Ramon Llull i l'elogi de la variant*, dins «Actes Alacant I», 13-30.

L'autor planteja algunes qüestions en relació a les edicions crítiques de textos medievals. D'antuvi distingeix la idea moderna, decimonònica, del text correcte, de la idea equivalent que podia tenir un autor o un copista medieval: l'escriptura medieval és essencialment 'variant', marcada per la personalitat del qui escrivia, i que el copista treballa a base del dictat, exterior o interior, és a dir, sobre la base d'una llengua essencialment parlada, on la identitat verbal és un concepte fluid. Després de citar alguns textos i d'esmentar algunes obres lul·lianes en versions diverses (l·latina, catalana, francesa, occitana) i els problemes de tota mena que posen al seu editor modern, Bonner assenyala que és un error no considerar com a obres obertes determinades parts de l'opus lul·lià, on sovint el copista o editor antic ha aportat extensions i afegits, que han passat després a formar part del text, sense deixar de banda el problema de les diverses falsificacions lul·lianes posteriors. Bonner insisteix que una bona edició crítica de materials lul·lians ha de «presentar al més clarament possible la tradició de l'obra tal com ens ha arribat», editant el millor manuscrit i recollint en l'aparat crític totes les variants que interessin a la comprensió i la història del text. En el cas de textos catalans, caldria també comparar-hi «les variants lingüístiques d'interès no descrites en una introducció general». En el cas de les traduccions, s'haurien d'editar en columnes paral·leles els textos conservats en versions bastant divergents (per al cas d'obres curtes) i en les obres més llargues n'hi hauria prou d'indicar les variants, amb esment de la família textual, a la qual pertanyen, i havent establert llur història.- J. de P. [10305]

Jospe PERARNAU, Francesco SANTI, *Villeneuve, Arnaud de*, dins «Dictionnaire de Spiritualité, Ascétique et Mystique», XVI/ fascicle CIV, (1993), 785-797.

Aquest article és dividit en quatre punts. El primer resumeix la biografia del metge espiritual (785-787); el segon presenta les característiques de la tradició manuscrita i agrupa de forma sintètica les seves obres (didàctiques, en defensa pròpia, exposicions de la teoria apocalíptica (amb dubtes sobre l'autenticitat de l'*Expositio super Apocalypsim*), escrits amb mètode cabalístic) i després d'acord amb les etapes cronològiques (787-791); el terç dedica breus paràgrafs tant a la doctrina mèdica com a l'espiritual (791-793); i el darrer subratlla la seva experiència espiritual, pròpia d'un laic (793-796). Hi ha bibliografia (796-797).- J. P. E. [10306]

Oriana CARTAREGIA, Josep PERARNAU, *El text sencer de l'Epistola ad gerentes zonam pelliceam d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 7-42.

Recordada la notícia del descobriment a Gènova, Biblioteca Universitaria, «Manoscritti G. Gaslini», del text sencer del darrer tractat copiat en el Vat. lat. 3824, incomplet en el manuscrit vaticà, són resumits els intents d'identificació del referit tractat durant el segle XX (8-13) com també l'estructura del text esmentat i la seva relació amb el procés inquisitorial a càrrec de Guiard de Cressonessart (14-18); també la descripció del manuscrit genovès (20-23), amb reproducció de la primera pàgina del text (24). Segueix aquest en edició crítica (25-35) i les taules dels mots que hi compareixen (36-41) i de les citacions bíbliques (42).- J. P. E. [10307]

Tullio GREGORY, *Escatologia e aristotelismo nella scolastica medievale*, dins Tullio GREGORY, *Mundana Sapientia. Forme di conoscenza nella cultura medievale* (Storia e Letteratura. Raccolta di studi e testi, 181), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1992, 261-274.

Reedició d'un estudi del 1960, publicat els anys 1961 i 1962. Les darreres pàgines exposen la contraposició als filòsofs en l'*Apologia de versutiis et perversitatibus pseudotheologorum et philosophorum* d'Arnau de Vilanova i més en particular en el seu *Gladius iugulans thomatistas*, del qual reproduceix dos fragments, publicats el 1920 per Franz Ehrle.- J. P. E. [10308]

Lola FERRÉ, *Las traducciones hebreas de la obra médica de Arnau de Vilanova*, dins «Actes Jueus», 191-197.

A darreries del segle XIII s'invertí la trajectòria lingüística en la comunicació de la ciència, car el llatí s'havia convertit en llengua original de les traduccions a l'àrab i a l'hebreu; els mateixos hebreus reconeixien llur inferioritat (194). D'Arnau de Vilanova es traduïren dues (o tres) obres no autèntiques: *De vinis*, *De iudiciis astronomiae* i un tractat de paternitat dubtosa, *Digestiva et purgantia* (195); també foren traduïdes dues obres autèntiques: les *Medicationis parabolae*, realitzada per Abraham Abigdor, típica versió 'verbo ad verbum', farcida de dificultats de comprensió (196); i el *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, de la qual foren fetes tres traduccions a l'hebreu, obra, respectivament, d'un traductor desconegut, d'Israel ben Yosef Crescas o Caslari, i de Yosef bar Yehudah ha-Sefardí; aquesta darrera, fidel al sentit, hauria estat realitzada a partir de la traducció catalana, cosa que condueix l'autora a preguntar si ja aleshores el català s'havia elevat a llengua científica (197).- J. P. E. [10309]

A. M. CARMONA I CORNET, A. ESCUDERO I MENDO, *El vi en els incunables: «Tractatus de*

vinis», dins *Vinyes i vins*, I, 377-379.

Presentació de dues edicions, parisina de la darrera dècada del XV, i lionesa del 1517, d'un conjunt d'obres mèdiques entre les quals hi ha el *Tractatus de flebotomia*, el *Tractatus de vinis*, i el *Regimen senum et seniorum*, de o atribuïts a Arnau de Vilanova, en trenta-vuit o quaranta de les receptes del qual entra el vi en alguna de les seves denominacions ací recordades (378-379).- J. P. E. [10310]

Tomás LÓPEZ PIZCUETA, *Sobre la percepción del 'bovatge' en el siglo XIV: una aportación al tema de la tasación directa en la Cataluña bajomedieval*, dins *Estudios renta*, 335-347.

L'autor es proposa de publicar cinc documents relatius a la forma de cobrar el bovatge, tots d'ACA, el primer de *Canc., reg.*, els altres de *Reial Patrimoni. Batllia. Classe I*, datats entre el 1277 (de Pere el Gran) i el 1336 (de Pere el Cerimoniós). Els presenta (335-336) i transcriu (340-347), redueix a quadre les tarifes generals (336-337) i esquematitza els dos de Jaume II, no datats, en els quals el rei precisava tant el camp d'aplicació com el d'exempcions.- J. P. E. [10311]

Christian GUILLERÉ, *Les finances de la Couronne d'Aragon au début du XIV siècle (1300-1310)*, dins *Estudios renta*, 487-507.

A base d'ACA, RP, 265-296; i *Mestre Racional, Albarans*, 622-632, l'autor aplega les dades relatives als funcionaris reials responsables dels comptes (488-489), als presupostos del rei i de la reina (489-490), i a la diversitat de procedències geogràfiques i de conceptes que, tant en moments ordinaris com extraordinaris, desembocaven en les caixes reials (490-500). Però les diferències de tota mena en la percepció dels fons no permeten d'establir una regla general (501). El fet que la cort fos itinerant explica que la presència del rei es manifestés en augments d'ingressos (506). «Le début du règne de Jacques II est caractérisé par une gestion sage...» (507). Les dades són sintetitzades en dos quadres (492 i 497), una gràfica (494) i quatre mapes d'itineraris reials d'anys diversos (502-505).- J. P. E. [10312]

Jill WEBSTER, *La contribución de los registros del Patrimonio Real a la historia de los Frailes Menores durante la primera mitad del siglo XIV*, dins «*Archivo Ibero-Americano*», LIII (1993), 525-548.

Després d'una introducció en la qual són indicats de forma genèrica els capítols diversos de pagaments efectuats pel mestre racional de la corona catalano-aragonesa a convents o a frares franciscans durant la primera meitat del segle XIV (525-532), arriben les pàgines en les quals són assenyalades les anotacions de pagament en els volums de la sèrie *Reial Patrimoni* [cal suposar de l'ACA] amb brevíssim resum del concepte en alguns dels casos; l'exposició segueix la successió cronològica dels mestres racionals (533-547); al final hi ha llista de franciscans esmentats amb indicació de les dates extremes en què compareixen (548).- J. P. E. [10313]

Gabriel ALOMAR, *L'aventura occitana de l'infant Ferrando de Mallorca, 1304*, dins «*Misc. Ponsich*», 163-166.

Narració del complot de les principals ciutats contra el domini francès damunt Occitània, al mig del qual es trobà aquell infant de la branca catalana de Mallorca; la font és el *Processus insignis contra fratrem Bernardum Deliciosi* dels anys 1318-1319.- J. P. E. [10314]

Josefina MATEU IBARS, «*Philippus de Maiorica*» tutor de Jaime III de este reino. *Noticias diplomáticas según «Lletres re[ia]ls» 25, del Real Patrimonio (1325-1328) en el Archivo del Reino de Mallorca*, dins «*Documenta et Scripta*», V (1993), 151-186.

Les primeres pàgines recorden la genealogia dels reis de Mallorca i l'empelt del conegut espiritual infant Felip en la mateixa (151-153), les raons de la seva regència reial en la menor edat de Jaume III (154-156) i presenten tècnicament el volum 25 del *Real Patrimonio* de l'ARM (157-162). La part central de l'article és el resum dels vuitanta-vuit documents del mateix infant copiats en el dit registre, datats entre l'agost del 1325 i el novembre del 1328; són ací transcrits les fórmules de datació (162-176). Les pàgines finals contenen la taula d'antropònims (177-180), de topònims (180-181) i l'itinerari d'aquells tres anys, deduïble de les datacions (182-184). Hi ha fotocòpia de dues pàgines manuscrites (185-186).- J. P. E. [10315]

Alfonso MAIERÙ, *Logica e teologia trinitaria nel commento alle Sentenze attribuito a Petrus Thomae*, dins *Lectio-num Varietates. Hommage à Paul Vignaux (1904-1987)* édité par J. JOLIVET, Z. KALUZA, A[lain] de LIBERA avec un avant-propos de Charles PETRI (Études de Philosophie Médiévale, LXV), París, Librairie Philosophique J. Vrin 1991, 177-198.

Pere Tomàs, gallec i deixeble de Joan Duns Escot, fou durant anys professor al Studium de Sant Francesc de Barcelona. Ací són publicats i anotats dos 'dubia' pertanyents a la seva explicació de la teologia de la unitat i trinitat de Déu i en concret de com s'aplica al tema el principi «*quaecumque uni et eidem sunt eadem, inter se sunt eadem*» (179), cosa que obliga a una àmplia elaboració dels principis lògics d'identitat i de diversitat, amb repercussió en la doctrina lògica sobre la relació de subjecte i predicat, el sil·logisme i les formes de fal·làcia. «L'apporto di Petrus Thomae a una logica che utilizzi proposizioni esprimenti tipi diversi di identità consiste nell'estensione della predicazione identica dall'ambito trinitario a quello dei trascendentali» (185). La presentació de la problemàtica tal com era tractada dins l'escola franciscana d'Escot i de Francesc de Meyronnes ocupa les pàgines 177-185 (a les 178-179 són transcrits els títols de les vuit 'quaestiones' en què és dividida la segona distinció i la formulació dels vuit 'dubia' previs als dos ací publicats 'in extenso' en les pàgines següents), i el text atribuït a fra Pere Tomàs les 189-195; aquest és transcripció del manuscrit Vat. lat. 1106, ff. 111-113.- J. P. E. [10316]

Thomas TURLEY, *Ab Apostolorum temporibus. The Primitive Church in the Ecclesiology of Three Medieval Carmelites*, dins «*Studia in honorem Em.mi card. Alphonsi M. Stickler*» (Pontificia Universitas Salesiana, Facultas Iuris Canonici. *Studia et Textus Historiae Iuris Canonici*, 7), Roma 1992, 559-580.

El primer dels tres carmelitans és Guiu Terrena. Però aquest article només m'és conegut per referència.- J. P. E. [10317]

Stephen F. BROWN, *Guido Terrena and the Unity of the Concept of Being*, dins «Documenti e Studi sulla Tradizione Filosofica Medievale», III (1992), 599-631.

Les pàgines inicials recorden que en el seu *Scriptum super Primum Sententiarum*, Pèire Auriol (Petrus Aureoli) recorda l'explicació d'Enric de Gant, de Joan Duns Escot, de Gerard de Bolonya i d'Hervé de Nedellec relativa a la unitat del concepte d'ésser i qualifica-va d'opinió comuna la dels dos darrers que tendien a presentar 'ésser' com a paraula equívoca (599-605). Guiu Terrena hauria sostingut una explicació alternativa al marge de l'opinió comuna (605), en no acceptar la teoria de la il·luminació, i, doncs, no donar bel·ligerància a la doctrina d'Enric de Gant; també refusa que 'ésser' sigui un pur equívoc o un pur unívoc (605-606). La 'via media' engloba autors que tant poden entendre l'analogia acostant-la a l'equivocitat com a la univocitat (606); Guiu Terrena es trobaria entre els darrers, car admet un concepte d' 'ésser' comú aplicable a tota mena i diversitat d'éssers, com també que el tal concepte és ambigu (607). Es trobaria en companyia de Nicolau de Lira, de Pèire Auriol i potser d'algun altre de contemporani (612). Les pàgines següents editen el «Quodlibet IV, quaestio I», de Guiu Terrena, *An ens dicat unum conceptum communem negabilem et distribuibilem uno actu distributionis pro quocumque ente cuiuslibet generis praedicabilis*, a base de la còpia de la Biblioteca Vaticana, Borgh. 39, ff. 171-175 (613-631). El text és completat amb els corresponents aparats crítics i de fonts.- J. P. E. [10318]

Maria Mercè COSTA, *Una aventura marítima de Guillem Des-Llor (1327)*, dins «Studi Boscolo», I, 189-205.

Les primeres pàgines proporcionen notícies sobre Guillem Des-Llor i sobre la seva activitat a Sardenya el 1326, procedents d'ACA, *Canc.*, *Reg.* i *Cartes Reials Diplomàtiques. Jaume II* (189-191). Nomenat alcaid dels cristians del Nord d'Àfrica aquell mateix any, un seguit de denúncies conduïren a obrir-li un procés, conservat en el mateix arxiu, *Canc. Processos en 4^a*, 1327, per mals tractes a cristians amb motiu de la seva anada a aquell destí. Ací hi ha resum dels articles a base dels quals procedí la investigació i de les declaracions dels testimonis (194-198), amb transcripció de fragments (197, 199, 201-202). Des-Llor n'isqué absolt (204).- J. P. E. [10319]

Francesco Cesare CASULA, *I trattati diplomatici sardo-aragonesi del 1323-1326*, dins «Studi Boscolo», I, 207-220.

Els tractats diplomàtics, que havien d'acompanyar l'ocupació de l'illa de Sardenya, són aplegats a l'ACA en el volum de *Canc. Varia* 357. Ací són transcrits els títols de dotze (208-209), resumits en les pàgines següents. Són tractats de pau amb Pisa i els Arborea, i infeudacions de senyories en l'illa a favor de personatges diversos.- J. P. E. [10320]

Giampaolo MELE, *Note storiche e paleografiche sui libri liturgici nella Sardegna Medievale*, dins «Studi Boscolo», I, 137-176 i sis pàgines no numerades d'il·lustracions.

A les pàgines 156-161 tenim notícies de cantors o de llibres litúrgics 'catalans' a Sardenya a partir de la conquesta del 1323; l'autor subratlla el fet que el primer llibre imprès a Sardenya, datat a Càller el primer d'octubre del 1493, fou un *Speculum Ecclesiae* en català, del qual és conegut un exemplar a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública.- J. P. E. [10321]

Flocel SABATÉ, *Les castlanies i la comissió reial de 1328*, dins *Estudios renta*, 177-241.

La necessitat de trobar remei a la constant insuficiència econòmica de la corona portà l'any 1328 a la creació d'una comissió per al redreç de les seves finances. De la documentació pertinent, són estudiades les rendes de les castlanies. El primer pas és el d'«esbrinar la situació de les castlanies i l'evolució de la figura dels castllans fins a la perfilació a la qual s'encaren els comissaris de 1328» (179). Per això, segueixen nombre de pàgines dedicades a *Els deures de l'ofici de castlà* (180-188), a *L'apetència* (sic) *de la renda castllana en la dinàmica feudal* (188-191), a *La renda pròpia de la castllania: el delme* (191-194), a *Els censos a les castlanies* (194-197), a *La diversitat d'altres rendes castllanes* (197-201), i a *La renda castllana i les castlanies* (202-206). El primer pas de la comissió fou el d'aclarir en la documentació de l'Arxiu Reial «la jurisdicció i les rendes concretes de cada un dels castells» (207), i el primer resultat, els resums conservats en els volums d'ACA, *Batllia General*, 19-24 (206, nota 219); el segon pas fou la constatació de la realitat, 'in situ', concretament a Tàrrrega [cf. ATCA, XII (1993), 550, núm. 8359] i a Osona, la d'aquesta més espectacular que la primera, car s'estengué a tota la comarca i topà frontalment amb l'exempció eclesiàstica (208-210); calia precisar qui era el castlà i el seu títol jurídic (210), la situació del delme (210-212), els títols de propietat i els delmes que gravaven les castlanies (212-215); el tercer pas foren les empires de béns, tan bon punt els comissionats detectaven qualque falla legal (315-217). Tot plegat provocà un fort rebuig, però, emparats en els *Usatges*, els comissionats venceren jurídicament; això no obstant, les queixes encara ocuparen el primer lloc dels greuges de la cort de Montblanc 1333 (218-221). Els pagaments per traspassos de propietat no liquidats i la venda de béns emparats portaren de seguida quantitats considerables a l'erari reial (221-223). Així, les castlanies esdevien una forma d'emfiteusi, en la qual cada transacció necessitava la confirmació reial (223-225). Aquesta iniciativa de clarificació es trobava en la línia dels desigs de Jaume II (226-232), seria repetida en els anys següents i s'integraria dins el càrrec de batlle general (233-241).- J. P. E. [10322

Laura GALOPPINI, *Vino e guerra: previsioni per il rifornimento di una campagna militare contro il Regno di Granada* (1329), dins *Vinyes i vins*, I, 443-460.

L'autora es proposa de contribuir a fer conèixer l'assortiment d'un exèrcit de terra, prenent per base el document que planificava el reformament de l'exèrcit que havia d'atacar el Regne de Granada, si no s'haguessin presentat problemes greus a Sardenya. El document és d'ACA, *Canc.*, *Papers a incorporar*, caixa 13, i és ací transcrit; hom hi pot trobar un esment a Ramon Muntaner com a persona de confiança de la casa reial (458-460). El cos de l'article completa les dades del dit document amb notícies procedents del mateix arxiu o d'altres fonts ja publicades (445-450), amb particular atenció a les relacions vitivinícoles entre Països Catalans i Sardenya conegudes per ACA, *Duanes sardes*, i al fet que els ceps no emparats constitueixen en la dita illa viña 'a sa catalana' (453-456).- J. P. E. [10323

Josefa MUTGÉ I VIVES, *Notícies i documents sobre les relacions entre Barcelona i Nàpols durant la Guerra de Gènova de 1333-1335*, dins «Studi Boscolo», II, 203-215.

Set documents dels anys 1331-1334, ací transcrits de l'ACA, *Canc.*, *Reg.*, i de l'AHCB, *Consell de Cent* i *Consellers*, incideixen en la tensió d'aquells anys entre Barcelona i Gènova, complicada pel fet que els güelfs genovesos s'havien declarat súbdits del rei de Nàpols, Robert d'Anjou, i hom no acabava de saber si s'havien de considerar protegits pels pactes de no-agressió amb aquest.- J. P. E. [10324

J. Antoni IGLÉSIAS, *La cultura dels clergues a la Catalunya baix-medieval a través de les seves biblioteques*, dins *I Congrés Església*, I, 93-103; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 93-103.

Pàgines qualificades per l'autor de «reflexions generals» (97), prèvies a la seva tesi doctoral sobre el tema. Ací, després de consideracions d'abast general, arriba informació d'algunes de les biblioteques ja conegudes (97-98) i dels llibres que hom hi podia trobar (99-102) [però l'intitulat *Compost e alpurisma* (sic!), és a dir *Computus et algorismus*, certament no «podrien ser una mostra d'*Aphorismi*» (99), car eren un tractat d'aritmètica, tal com el seu títol diu ben clarament; i Jaume de Cessoles era de debò un «dominic barceloní» (100)?].- J. P. E. [10325]

Ramon ROSSELLÓ, Jaume BOVER, *Notes per a la història del llibre a Mallorca*. 3, dins «*Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*», XLIX (1993), 119-126.

Aplec de setze notícies, datades entre el 1331 i el 1594, algunes de les quals fan referència a afers personals de torsimanys, copistes, llibreters o impressors; d'altres informen de llibres de la capella del castell reial de l'Almudaina, d'una Bíblia hebrea (120), i dels llibres de Pere Julià (121-122) i de Leonard Arnau (123). Assenyalem l'existència d'un *Real edicte y crida sobre los grans abusos ques feyan en lo present regne de Mallorca sots color de casar-se ab donzelles y vídues*, Ciutat de Mallorca, Filles de Fernando de Cansoles? 1580, de la qual hi hauria reproducció en facsimil, Tànger 1992 (125, nota 24).- J. P. E. [10326]

John GOSS, *The Mapmaker's Art. A History of Cartography*. Introduction by Valerie SCOTT, London, Studio Editions 1993, 376 pp.

Una part del segon capítol (*Medieval Mapmaking 700-1500 AD*) (33-55) és dedicada als portolans catalans, dels quals diu que no se sap si foren primer aquests o els italians; però mentre aquests no canviaren, els nostres anaren evolucionant de forma gradual, entre d'altres raons per les informacions dels mercaders escampats des de les costes d'Àfrica al Nord d'Europa i fins ben enllà del Pròxim Orient (41-42). A la finalitat pràctica, una de les quals és la d'informar de la sobirania mitjançant les banderes i d'altres extrems per notes descriptives, haurien unit el sentit artístic, que els converteix en obres d'art (42-43). Són reproduïts fragments dels portolans d'Angelí Dulcert (c. 1339) (43), de l'*Atlas català* de Cresques Abraham (1375) (46-47) i del *Mappamundi* del 1450 (Estense) (45).- J. P. E. [10327]

Schede, dins *Cristoforo Colombo e l'apertura degli spazi. Mostra storico-cartografica*. Direzione scientifica Guglielmo CAVALLO. I. Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 1992, 107-227.

En les pàgines 162-163 hi ha presentació, signada per A. Ca., de certes característiques de la *Carta nautico-geografica* d'Angelí Dulcert, datada a Ciutat de Mallorca 1339, reproduïda a continuació (164-165); es conserva a París BN, *Cartes et plans*.- J. P. E. [10328]

Uta LINDGREN, *Les portulans et l'Europe du Nord*, dins «*Documenta et Scripta*», V (1993), 189-204.

Encara en els mapes mallorquins de Pere Rosell, del 1463, i de Mateu Prunés, del

1578, al Nord de Jutlàndia tot segueix en la imprecisió (189-190); en canvi, en els d'Angelí Dulcert (o Delorto), de les dècades tercera i quarta del segle XIV, Jutlàndia ja tenia forma de península i àdhuc es començava de dibuixar la Mar Bàltica (190); Escandinàvia es presentava en forma de trapezi en alguns portolans: el català de Mòdena del 1450 i els dels mallorquins Macià de Viladesters (1413) i de Guillem de Vallseca del 1439 (191). Assenyalen la bibliografia de les pàgines finals (197-200) i les reproduccions, una de les quals és de l'*Atlas Català* del 1375 (202).- J. P. E. [10329]

J[ocelyn] N[igel] HILLGARTH, *La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva Crònica*, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 7-102 pp.

Traducció catalana realitzada per Miriam Cabré de l'estudi preliminar a la traducció anglesa de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós publicada el 1980 a Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies.- J. P. E. [10330]

Josep TRENCHS [i ÒDNA], *El vi a la taula reial: documents per al seu estudi a l'època del rei Cerimoniós*, dins *Vinyes i vins*, I, 343-365.

L'ACA, *Canc.*, i en concret cinquanta-un registres entre el 1118 i el 1819, indicats a 343, nota 1, ha proporcionat cinquanta-dues referències documentals al vi, ací transcrites o resumides (349-365). La introducció, ultra recordar que d'altres sèries d'ACA també contenen notícies relatives al vi, assenyalen les qualitats de la dita beguda comprades per a la casa reial i les presents en la taula del rei (344-345), les procedències, els mercats i el transport, els contenidors, els mercaders i els compradors reials; i el vinagre (346-348).- J. P. E. [10331]

Anna CASTELLANO i TRESSERRA, *Les Constitucions del papa Benet XII al monestir de Santa Maria de Pedralbes (1337-1342)*, dins *I Congrés Església*, I, 539-550; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 539-550.

El papa Benet XII promulgà el 1336 la butlla *Redemptor noster*, que prescrivia normes més rígides en la vida comunitària dels ordes dels framenors i de les menorettes. Publicada i aplicada a Pedralbes, on fou traduïda al català (540), suscità problemes, exposats per Pere el Cerimoniós al papa, car la seva aplicació afectava els drets que la reina Elisenda de Montcada, fundadora, ja posseïa per concessions papals anteriors: feia dependre del provincial franciscà prerrogatives que fins aleshores posseïen ella o l'abadessa, obligava a esdevenir totalment comunitaris béns atribuïts a monges en particular, impossibilitava la construcció de cel·les individuals, i suprimia les religioses 'servicials' no obligades a la clausura (541-547). La butlla només fou respectada en vida d'aquell papa, mort el 1342; poc després, el 1345, la reina Elisenda tornava a fer ús dels seus drets anteriors i publicava una nova *Ordinació* per al monestir (548). Fonts i bibliografia són a les pàgines 548-550.- J. P. E. [10332]

Mohamed El-Hedi BEN SAID, *La guerre du Detroit: son impact sur la Couronne d'Aragon de 1338 à 1340*, dins «Les Cahiers de Tunisie», XXXXIII (!) (1991), 423-445.

L'autor concentra el seu interès en la financiació de la dita guerra, a base de la docu-

mentació d'ACA, Reial Patrimoni, *Tresoreria, Llibres d'albarans*; de Batllia General; i de Cancelleria, *Registres* 1377-1378; de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós i dels *Anales* de Jerónimo Zurita. Les pàgines 424-429 resumeixen una situació política que encaçava una entesa amb Castella davant el perill que Abu-l-Hassan intentés de recuperar el Regne de València. Per a la financiació de la defensa, el Cerimoniós demanà diverses vegades l'ajut dels tres estats de la Corona, i es comprometé a fornir vaixells finançats per Castella, però la victòria del Salado permeté d'afluixar la pressa dels preparatius (430-435). L'autor creu que la defensa de l'Estret no hauria estat l'objectiu principal de la Corona en aquells moments, en què urgia la presència en cort papal, la reintegració del Regne de Mallorca i el foment del comerç català a la Mediterrània (435-437).- J. P. E. [10333]

Marco TANGHERONI, *È utile studiare i documenti di Cancelleria? Un interessante esempio sardo*, dins «Studi Boscolo», I, 267-282.

L'exposició d'un conflicte entorn a drets senyorials no satisfets, presentada a Pere el Cerimoniós per Francesca, vídua de Bonanat ça Pera, i resumida en lletra reial del 1346, d'ACA, *Canc., Reg.* 1015, ací transcrita (267-282), és també resumida per l'autor, el qual completa la informació sobre Bonanat ça Pera (272-274) i Jaume Sabater (275-276), i subratlla l'«articolazione sociale e istituzionale che caratterizzava la gestione di un feudo anche limitato ad una sola villa» (275). La informació relativa a aquest aspecte, que cau fora la intenció del document, confirma la necessitat d'estudiar els registres de cancelleria.- J. P. E. [10334]

Marina MIQUEL I VIVES, *La ,cena de presència' a la Corona d'Aragó a mitjan segle XIV*, dins *Estudios rentas*, 277-334.

Estudi basat en ACA, *Reial Patrimoni, Mestre Racional*, reg. 2348-2354 (descripció: 280). L'autora es proposa d'exposar entitat, mecanisme de recaptació i gestió de la ,cena de presència' (ben diferent del ,convit') en temps de Pere el Cerimoniós. La defineix com a impost consistent a allotjar i mantenir de franc una vegada l'any els monarques (rei i primogènit) en llurs desplaçaments, progressivament substituït per pagament en moneda, àdhuc allí on el rei no havia passat (,cena in absentia') (278-279); hi eren obligats els municipis, pel terme dels quals el rei passava, i tots els seus habitants (282). En passar a pagament en metàl·lic, la quantitat era diversa en cada cas i era destinada a l'avituallament de la cort en els desplaçaments del monarca (289-292). En apèndix trobem cinc taules: cost dels àpats reials en divuit poblacions dels diversos territoris de la corona entre 1349 i 1374 (298); cost a Catalunya en els mateixos anys (299-300), a l'Aragó (301-302) i al regne de València (302); i recaptació en concepte de ,cena de presència' en els tres territoris (303). Segueix la reconstrucció de l'itinerari reial deduïble de les anotacions sobre la cena (304-316; a les pàgines 321-334: croquis dels dits itineraris); i transcripció de dos fragments textuais, el primer relatiu a quantitats rebudes en concepte de cena a Igualada el 1362 (316-317), i el segon a despeses d'alimentació de la cort a darreries del juliol del 1348 prop Daroca, respectivament dels registres 2353 i 2352 abans esmentats (317-320).- J. P. E. [10335]

Adolfo ROBLES SIERRA, *Actas de los capítulos provinciales de la Provincia de Aragón de la Orden de Predicadores, correspondientes a los años 1345, 1347, 1350 y 1351*, dins «Escritos del

Vedat», XXIII (1993), 257-321.

Després de la presentació, que informa de les actes de capítols contemporanis perdudes i completa les informacions de les ací transcrits, recordant la notícia de Jaume Domènech, segons la qual la Pesta Negra del 1348 hauria fet tres-centes setanta baixes entre els dominicans de Catalunya, València, Sardenya i Mallorca (258), segueix la transcripció anotada, sobretot en allò que es refereix a frares difunts, de les actes dels capítols provincials de Manresa 1345 (258-278), de Tarragona 1347 (278-293), de Pamplona 1350 (293-305) i de Balaguer 1351 (305-321). Aquests documents permeten no sols de seguir la trajectòria de l'orde dominicà a la corona catalano-aragonesa durant aquells anys centrats del segle XIV, ans encara amb més detall conèixer de quines assignatures assegurava l'ensenyança cada convent, els noms dels respectius professors i els dels estudiants de l'orde; també els d'enviats per la província a universitats de fora (París, Montpeller, Bolonya i qualque vegada a Nàpols). I així, per exemple, Pere Correger era destinat a estudiar lògica a Barcelona el 1350 i el 1351 (298 i 315), any, aquest darrer, en què també n'estudiava Ramon de Tàrraga (315), i en què Nicolau Eimeric era enviat a la Universitat de París (302 i 319); el 1345 encara estudiava a Santa Caterina de Barcelona (270), però el 1347 ja era a Lleida ensenyant filosofia natural (285); el 1351, fra Pere Marc era a València estudiant lògica (316).- J. P. E. [10336]

Josep PERARNAU I ESPELT, *La traducció catalana resumida del Vademecum in tribulatione* (Ve ab mi en tribulació) de fra Joan de Rocatalhada, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 43-140.

Tres parts ben diverses constitueixen aquestes pàgines: l'estudi introductori (43-74), l'edició crítica de la dita traducció catalana medieval (75-124), i la taula alfabètica de tots els mots del text acabat de publicar (125-140). La introducció comença recordant els estudiosos que durant aquest segle s'han ocupat del ms. de Carpentràs, Bibliothèque Inguimbertaine 336 (43-45), descrit en les pàgines següents (46-53; dins aquesta descripció són reproduïdes les poesies que comencen *D'un temps ençà tinch gran spant* (49-51) i *O Babilon, a tu, Barcelona* (53), aquesta intitolada *Cobles de profecies de fra Encelm*). Després és comparat el text llatí amb el resum català, i així l'autor arriba a la conclusió que el traductor d'aquest llibre es limità «a traduir allò que es referia a les previsions dels esdeveniments escatològics immediats, prescindint de qüestions metodològiques o exegetiques i d'insistir excessivament en la fixació de dates d'acompliment de les previsions esmentades» (66); aquesta traducció resumida hauria estat feta per un català resident a Avinyó entorn el 1357 (58). També és subratllada la diferència entre l'autocomprensió de Joan de Rocatalhada i la d'Arnau de Vilanova, car tant com aquest es referia a una intel·ligència de l'Esriptura a ningú no donada fins aleshores, aquell només pretenia d'encertar les previsions a base de l'estudi de la dinàmica dels esdeveniments en ells mateixos (68-71). En l'aparat crític de l'edició són transcrits els fragments del tractat llatí que no foren traduïts al català.- J. P. E. [10337]

S. P. MADIGAN, *A Fourteenth-Century Catalan Pattern Sheet in Milan*, dins «Scriptorium», XLVII (1993), 26-36.

Dins el Saltiri grec manuscrit F 12 Sup de l'Ambrosiana de Milà, en quatre pàgines del començament romanes en blanc (ff. 1, 2v, 3, 4v) hi ha lletres llatines majúscules ornamentades, de tipus gòtic, ací reproduïdes (làmines 10-11 del final del fascicle), i reconstruïdes (28), en les quals l'autor veu tres estils (30), que relaciona amb el del Mestre

de Sant Marc de la Seu de Manresa (32), i amb una sèrie de manuscrits procedents de Barcelona: l'estil I amb París, BN, lat. 8846 i esp. 286; l'estil II amb volums també de París, BN, esp. 12; i l'estil III, amb París, BN, lat. 976 i esp. 240. Haurien estat ornamentats durant el terç quart del segle XIV (34). [Un saltiri grec no seria estrany en mans de la reina de Catalunya-Aragó, Elionor de Sicília].- J. P. E. [10338]

Rafael CONDE DELGADO DE MOLINA, *Las cuentas de un patrón de nave catalán en Constantinopla* (1369), dins «Studi Boscolo», II, 217-256.

Els quaderns de comptes, inclosos en el volum d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre Racional*, 2142, ací transcrits (223-226), i relatius a despeses fetes durant una anada a Constantinoble, són relacionats amb la victòria catalana a l'Alguer damunt Gènova, que deixà lliure altra vegada la ruta de Sicília i de l'Orient. Són tres comptes presentats per Berenguer Llor: *Tot so que yo he bestret per lo patró... en Saragossa* (Siracusa) (219-220; 223-226); *Cobern de tot so que yo, Berenguer Lor, he bestret per lo patró estant en Constantinoble* (220-221; 226-240); i *Cobern de tot so que yo Berenguer Lor he reebut e despès per les esclaves estant en Constantinoble* (221-222; 240-256).- J. P. E. [10339]

Josep HERNANDO I DELGADO, *El testament de Jaume Marc, senyor d'Eramprunyà, pare dels poetes Jaume i Pere Marc i avi d'Ausiàs Marc*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 305-314.

Presentació i transcripció críticament anotada del dit testament, datat el 29 de maig del 1369, conservat a Barcelona, AHPB, *Guillem de Sant Hilari. Secundus liber testamentorum*. Les dades familiars permeten de reconstruir l'arbre genealògic de les tres generacions entre Jaume Marc I, mort el 1375, i els seus nés, un dels quals és Ausiàs Marc, mort el 1459 (314).- J. P. E. [10340]

Lluís CABRÉ, *El jo literari i les noves rimades de Pere March*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm.13 (Tardor 1992), 71-84.

L'autor esbrina les *Noves rimades* a fi de trobar-hi «la utilització diversa, però sempre patent, del jo literari... barreja de models i gèneres, immediatesa del públic cortesà que les va celebrar, confluència de sabers» (74); per això, analitza *Lo compte final*, on un jo empíric s'integra en un d'universal, el del vassall exemplar, i on «Pere March crea un jo literari i se'n serveix no per al profit personal [de veure ben retribuïts uns serveis], sinó per produir una ficció de lectura immediata, un divertiment» (75); *L'arnés del cavaller* deixa parlar «el jo universal del vassall, incloent el conseller d'Alfons i el noble devot, que amplifica amb tècnica de summa de vicis i virtuts per a la fatiga del lector actual» (78). *Lo mal d'amor* o *Consell d'amor*, finalment, presenta, «un fals jo empíric en el marc epistolari», element del tot convencional (78) i literari, construcció irònica d'allò que ja no era la 'fin'amors' a darreries del segle XIV (79). Hi ha bibliografia (81-83).- J. P. E. [10341]

Maria TOLDRÀ, *Notes sobre la suposada lectura «sebastianista» de La faulta*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 471-478.

L'actual família mallorquina de l'autor de *La faulta*, Guillem Torroella, manté el re-

cord que aquesta obra, escrita entorn 1370, al·ludia a Jaume IV de Mallorca i al seu retorn a l'Illa. L'autora assenyala la coincidència entre la denominació de 'li bretó' que esperen 'lo rey Artús' (vv. 922-923), i el motiu de 'bretons' aplicat als partidaris del dit rei, documentat entorn el 1345 (472-473). Altres versos fan referència al rei Artús, empresonat dins gàbia d'argent, altra possible referència al mateix rei (474-475). Però potser més que referència directa a fets hi hauria en *La faula* ressò de llur supervivència en amplis sectors socials devers 1370 (476). Hi ha bibliografia posterior al 1984.- J. P. E. [10342]

Olivetta SCHENA, *Un'orazione di Pietro il Ceremonioso contro il giudice Mariano d'Arborea*, dins «Studi Boscolo», I, 319-336.

El parlament inaugural d'una cort, celebrada entre el 1370 i el 1372, és a l'ACA, *Canc.*, Reg. 1529/1, i és ací transcrit (332-336). L'autora recorda que el Cerimoniós aplegava els seus discursos parlamentaris en un volum (321). El text ací publicat seria autògraf, però escrit en lletra pròxima a la bastarda francesa (322). El discurs és col·locat en el marc de les tenses relacions amb els Arborea des de mitjan segle XIV (323-324) i analitzat tant en la seva estructura com en el raonament dialèctic, que desembocava en la necessitat de nova expedició militar contra aquells nobles (325-330).- J. P. E. [10343]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *El cors català contra Gènova segons una reclamació del 1370*, dins «Studi Boscolo», II, 271-290.

Una reclamació de vint-i-nou genovesos per malifetes marítimes sofertes a mans de catalans, ací transcrita (283-290) d'ACA, *Canc. Cartes Reials sense classificar*, documenta altres tants incidents de corsaris catalans contra Gènova entre el 1361 i el 1369 (280-281), que l'autora posa en relació amb d'altres de coneguts.- J. P. E. [10344]

GRÉGOIRE XI (1370-1378), *Lettres communes analysées d'après les registres dits d'Avignon et du Vatican*. Tome III par Anne-Marie HAYEZ, avec la collaboration de Janine MATHIEU et Marie-France YVAN (Lettres communes des papes du XIV siècle. Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome. 3ème Série, VI bis), Rome, École Française de Rome 1993, IV i 680 pp.

El primer apartat resumeix els documents aplegats sota el títol de *De litteris diversarum formarum*, on trobem els següents que ens afecten: És revalidada a fr. Bernat, abat de Sant Victorià (bisbat de Lleida) la concessió d'Urbà V, de poder celebrar oficis litúrgics en temps d'interdicte (3/11289); també la rehabilitació a Pere Martí, d'Elna, per a beneficis i oficis eclesiàstics, malgrat el 'defectus natalium' (6/11297); confirmant a Gil, de Curribus' l'expectativa de canongia i prebenda a la Seu de Barcelona (16/11339); confirmant a Bernat ces Comes (o de Cervera) la col·lació de la parròquia d'Inca (Mallorca) (29/11408); i a Guillem Carbonell, prevere de Vic, la parròquia de Guardialada, si demostra saber «bene legere, bene construere et bene cantare, et bene ac congrue loqui latinis verbis» (41/11646); atorgant a Ènec [de Valtierra] la facultat d'agraciar quatre clergues, si complien certes condicions, amb quatre canongies i prebendes a les catedrals de Sogorb i d'Albarrassí (42/11470); a Mateu Climent, degà d'Osca, llicència d'estudiar i d'ensenyar dret civil durant tres anys en universitat (45/11483); encarregant a Francesc Sala, canonge de Barcelona, de donar sentència en el plet entre el rector de Montagut (Tarragona) i Santes Creus, sobre dret a primícies en l'indret de la Plana (52/11516); conce-

dint a Jaume Arnau, de Mallorca, de poder posseir prebenda i l'ardiaconat de Conflent a la seu d'Elna, a condició que renunciï a un dels benefets de què disfruta a Mallorca (54/11529); confirmant a Arnau Folcran, cellerer del monestir de Ripoll, el priorat de Cervera (60-61/11566); encarregant a l'abat de Montaragón de fer efectiva la concessió de fonts baptismals a Sant Esteve de Montsó, bisbat de Lleida, i la consegüent supressió de l'obligació de batejar-se a Santa Maria de Lax (64/11580); encarregant el bisbe d'Alet que s'informi i decideixi sobre si el vicari que exerceix la cura d'ànimes a Solsona (serien 1500 habitants d'ambdós sexes) ha de passar amb només quinze lliures a l'any i el prepòsit del monestir ha de seguir apropiant-se de tots els emoluments parroquials (66/11594); atorgant indulgències als qui ajudin amb almoïna a la construcció de la capella de Sant Antoni de Viana, aleshores dins la parròquia de Cubelles, però destinada a esdevenir parròquia (75/11626); confirmant a Joan de Valtierra la concessió de canongia i prebenda a la seu de Girona (77/11635); encarregant a Rainier, bisbe de Bosa, d'informar-se de si la possible venda del senyoriu damunt Molins de Rei, en poder del monestir de Santa Clara d'Orestano (Sardenya) per setanta mil sous Barcelonesos, és acceptable (84-85/11667); encarregant al canceller de París de facilitar els exercicis escolars convenients de manera que, si supera l'examen, el gironí fr. Joan de Lledó, assoleixi els graus acadèmics en teologia (90/11679); confirmant la concessió de quatre canongies i una parròquia, feta per Ènec de Valtierra, bisbe de Sogorb i Santa Maria d'Albarrassí (94-95/11696-11700); atorgant indulgències a les persones que en certes festes venerin les relíquies, propietat de la reina Elionor, exposades en la seva capella (99/11721); eximint la priora de Sixena, bisbat de Lleida, d'assistir al capítol provincial de Sant Joan de Jerusalem, en ésser-hi convocada pel castellà d'Emposta (99-100/11722); a petició de la reina Elionor, atorgant a l'abadessa de les menorettes de Sant Antoni de Barcelona l'ús de bàcul les festes que el poden usar les altres abadesses del mateix orde (100/11723); concedint a Romeu [Sescomes], bisbe de Lleida, de poder delegar en un sacerdot la reconciliació de temples o cementiris violats (111/11768); atorgant indulgències als qui amb les degudes condicions espirituals contribueixin a la construcció de Santa Maria del Mar (112/11771); encarregant l'abat de la Real i dos canonges de Mallorca, de dirimir la diferència entre bisbe i clergues entorn de la imposició de talles (120-121); concedint a Hug [Folc de Cardona], vescomte de Cardona, de poder fer celebrar oficis divins en llocs sotmesos a interdicte (125/11826); nomenant Nicolau Eimeric altra vegada inquisidor de la corona catalano-aragonesa (128/11844); concedint indulgència als qui visitin l'església de Sant Francesc en les festes acostumades i en la de les Onze Mil Verges (156/11972); concedint a la reina Elionor de poder tenir a casa dues clarisses, les mateixes o diverses (164/12013); encarregant al bisbe de Calahorra de rehabilitar dos fills il·legítims del comte de Quírra (173/12051-12052); encarregant l'abat de Benifassà de refer fins on calgui la base econòmica del monestir de la Çaidia, de València (179/12074); clarificant a Guillem Nicolau una reserva de benefici al bisbat de Saragossa (179/12075); establint que els 1000 florins que Miquel Cirera, prior de la Seu de Tortosa, havia de destinar a obres en la catedral de Mende, puguin ésser aplicats a acabar el dormitori i a d'altres obres de la seu de Tortosa (179-180/12076); concedint a Francisc Moratones, canonge de Barcelona, de poder acumular altres beneficis (180/12077); habilitant Guillem d'Abella, Hospitaler, a rebre qualssevol preceptories i comanadories del dit orde, malgrat ésser fill il·legítim (185/12109); reafirmant a Bernat de Brugueroles, canonge de Girona, la concessió d'expectativa d'alguna 'capellania' a la mateixa seu (186/12110); nomenant capellà papal Perpinyà Marquet, Hospitaler del bisbat d'Elna (188/12123); prorrogant a Pere [Cima], nou bisbe d'Elna, el temps de rebre l'ordenació episcopal i facultant-lo a rebre-la de qualsevol bisbe (189/12128-12129); concedint al bisbe de Tortosa de poder encarregar algun prevere de la reconciliació d'esglésies i cementiris (193/12146); encarregant l'abat de Sant Genís ses Fonts de concedir

vel negre, com en els altres monestirs femenins de benedictines, a les religioses de Santa Magdalena de Perpinyà (198/12161); concedint a Berenguer Ametller, beneficiat de la seu de Barcelona, de poder acumular un altre benefici dins el mateix bisbat (208/12199); nomenant Joan, abat de Banyoles, capellà papal (236/12319); precisant les condicions de concessió a Ramon Pastor d'una canongia i prebendes a la seu de Lleida (241/12342; cf. 264-265/12439); precisant la intenció papal en les concessions relatives a les capellanies de la seu de Girona (246-247/12363); precisant les condicions de la concessió d'un benefici a Arnau Ferrer, ja beneficiat de Santa Clara de Tarragona, a la seu de Barcelona (250/12372); nomenant capellà papal Pere Prestador, sagristà del monestir de Solsona (251/12375); concedint indulgència als fidels que visitin Sant Feliu de Girona i ajudin a la reparació de l'edifici (253-254/12390); nomenant capellà papal Arnau de Graner, canonge de la Seu d'Urgell (256/12401); encarregant l'abat de Sant Pere d'Àger de revisar l'elecció de Ramon Ferrer a abat del monestir de Mur, i, si s'escau, de confirmar-la (268/12449).

La secció *De litteris dominorum cardinalium* conté referència a les següents concessions: la cambreria de Tortosa a Guilhem d'Agrefulha, de Santo Stefano al Celio (282/12517); canongia, prebenda i prebostia de la catedral de Vic a Peire de Vernha, de Santa Maria in Via Lata (290/12562); una prebostia de la Seu de Mallorca a Guillaume Noëlllet, de Sant'Angelo (292/12579; cf. 300/12635); facultat de fer visitar per un delegat les esglésies del seu ardiaconat barceloní, a Guilhem d'Agrafulha (299/12625); i la mateixa concessió per al seu ardiaconat de Lleida, a Felip Cabassolle (300/12628).

Trobem referència als següents catalans en la secció *De monachis et monialibus recipiendis*: a Bartomeu Francès, de València, manant que li sigui concedida una canongia a Tortosa (306/12652); a Francesc de Torà, de Sant Pere d'Àger, idèntica provisió en la Seu de Tarragona (308/12668); a Francesc Maholls, idèntica provisió en la mateixa Seu (311/12690); a Nicolau de Pomer, de Sant Pere de Roda, concedint-li la incorporació al monestir de Ripoll (312/12693); i a Guillem Sabuada, de Sant Benet de Bages, idèntica concessió (312/12695); a Pere Ripoll, de Vic, concedint-li d'ésser rebut canonge de Tarragona (313/12703); a Berenguer Serrat, de Tortosa, canongia a Tortosa (313/12705); i a Joan ça Noguera, de Barcelona, idèntica gràcia també a Tortosa (314/12708).

En la secció *De officio tabellionatus*, només trobem dos nomenament de notaris nostres: els de Gonçal de Noguera, de Sogorb (332/12881); i de Guillem Borrull, de Barcelona (333/12894).

La secció *De praebendis vacantibus* ens innova de les concessions següents: a mestre Bertran de Massell, ja ardiaca de Tarantona a Lleida, és confirmada canongia i prebenda en la mateixa catedral (340/12941); a Arnau de Gurb, tonsurat de Vic, de dotze anys, canongia i prebenda de Girona (347/12971); a Joan de Cabrespí, de Lleida, canongia i prebenda a la Seu d'Urgell i porció a Sant Esteve de Montçó (351/12994); a Jaume Rebollet, d'Elna, canongia i prebenda a Sant Joan de Perpinyà (353/13002); a Joan d'Uzès, doctor en lleis, canongia i prebenda a Girona (356/13017); a Joan la Vernha, canongia i prebenda a la Seu de Mallorca (364/13059); i a Pere Castellar, sotscol·lector de la Cambra Apostòlica, canongia i prebenda a la Seu de Barcelona (379/13136).

La secció *De praebendis vacaturis* informa de les expectatives següents: fent efectiva la d'Asbert de Vilamarí a canongia i prebenda de la Seu de Girona, atès que ja ha arribat als catorze anys (393/13199); idèntica gràcia a Antoni d'Abadia, rector de Çaidí, Lleida, en relació a canongia i prebenda en el bisbat de Cambrai (394/13202); a Romeu Guerau, capellà de la reina de Catalunya-Aragó, Elionor de Sicília, canongia i prebenda a la Seu d'Osca (394/13203); a Pere Roig, canongia, prebenda i quart de la Seu de Mallorca (401/13244); a Guillem Samer, col·laborador de la sots-col·lecció de Mallorca, prebenda a la mateixa Seu (425/13402); a Bernat Català, canongia a Elna (427/13412); a Pere de

Cases, canongia de la Seu d'Urgell (427/13414); a Antoni Romias, de València, canongia a Vic (427/13416); a Bartomeu de Castellar, canongia a València (428/13426); a Romeu Guerau, canongia i prebenda a Barcelona (429/13435); a Jaume Mateu, canongia i prebenda de la Seu d'Osca (432/13453); a Pere de Sant Andreu, canongia i prebenda a la Seu d'Urgell (450/13582); a Francesc de Vallseca, canongia i prebenda a València (451/13591); a Francesc Castanyer, batxiller professor de dret civil i estudiant de dret canònic, canongia i prebenda de la Seu de Barcelona (453/13603); a Guillem Bayerri, estudiant de dret canònic, canongia i prebenda a la Seu de Barcelona (456/13628); a Ponç Bomacip, batxiller en dret canònic, canongia i prebenda a la Seu de Lleida (457/13634); a Gabriel Clergue, ja cinc anys professor de dret civil a Lleida, canongia i prebenda a Barcelona (457/13637); a Felip d'Artigues, estudiant de dret canònic a Lleida, canongia i prebenda a Vic (460/13654); a Bonanat d'Armadians, professor de dret canònic a Avinyó, canongia i prebenda de Vic (461/13662); a Jordà de Sabran, pèrit en dret canònic, canongia i prebenda a Vic (461/13664); a Bernat Ribera, ja sis anys professor de dret canònic, canongia i prebenda a la Seu de Lleida (466/13694); a Simó Colom, batxiller en dret canònic, canongia i prebenda a la Seu de Mallorca (476/13764); a Dalmau Anglès, estudiant de cinquè any de dret civil, canongia i prebenda a la Seu de Lleida (480/13795); a Bernat Fabra, estudiant de dret canònic, canongia i prebenda a la Seu d'Elna (482/13813); a Bernat Vurés, estudiant de dret canònic a Avinyó, canongia i prebenda a Sogorb-Albarrassí (491/13879); a Ramon de «Magnubus» [Manubens?], d'onze anys, canongia i prebenda a la Seu de Barcelona (492/13887); a Pere Torroella, sots-col·lector de Mallorca, canongia i prebenda a la Seu de Mallorca (495/13913); a Jaume Ripoll, estudiant de dret canònic a Avinyó, canongia i prebenda a la Seu d'Urgell (500/13952); a Domènec Urgellès, també canongia i prebenda a la mateixa Seu (510/14023); a Joan Perpinyà, llicenciat en dret canònic, altra canongia i prebenda a la Seu d'Urgell (514/14053); a Ramon Pastor, antic batxiller en dret canònic, altra canongia i prebenda a la seu de Lleida (515/14059); i altra a València, 528/14240); a Bernat Catià, canongia i prebenda a la seu de Barcelona (525/14134); a Francesc Descuill, canongia i prebenda a la seu de Lleida; a Esteve Folquet, també a Lleida; a Francesc Rigolats, altra a la Seu d'Urgell; a Bernat Franquès, altra a Barcelona; a Francisco Garcés de Marziella, altra a València; a Joan de Fauló, altra a Lleida; i a Guerau Desbosc, altra a València (555/14355-14361); a Guillem Moreta, estudiant de dret canònic [a Lleida], canongia i prebenda a Elna (565/14420); i a Antoni Perpinyà, entès en dret canònic, canongia i prebenda a la seu de Lleida (565/14422).

En la secció *De provisionibus*, trobem el nomenament del franciscà fra Pere [Cima] a bisbe d'Elna (580/14524); i el del benedictí fra Bernat, a abat de Sant Genís ses Fonts (585/14557).

En la secció *De provisionibus praelatorum* són resumides les butlles de traslació del bisbe d'Elna, Pere [de Planella], a Barcelona (594/14610); i del benedictí fra Pere, cambrer del monestir de Camprodon, a abat del mateix monestir (600/14656).

La secció *De regularibus* ofereix resum de les butlles següents: la que confirma Arnau de Bruguer a almoier de Sant Pere de Besalú (606/14689); Ramon de Sant Esteve, obrer de Besalú, i estudiant de dret canònic a Montpeller, a prior de Meià (607/14691); Francesc Cristòfor, xantre de Tortosa, batxiller en dret canònic i mestre en arts, altre benefici a la seu de Tortosa (614); Bernat Llauder, canonge de Tarragona, a prior de Montearagón (614/14727); Ponç de Vilanova, a ofici, àdhuc al de prior, al monestir de Ripoll (616/14737); Pere de Samàs, canonge de Manlleu, a prebost de Sabadell per Santa Maria de l'Estany (624-625/14784); Pere Mambert, l'obreria de Santa Maria d'Arles [del Tec], Elna (635/14840); Joan Espina, canonge de Tortosa, si sap de llegir, nou benifet en la mateixa catedral (638/14852); Pere Peironet, sagristia de Gerri [de la Sal] (642/14872); Berenguer de Torre, infermeria de Sant Benet de Bages (647-648/14897); Miquel Tranne,

cambreria d'Amer (651/14913); Berenguer Janer, prebostia de Solsona (653/14922); Ramon de Castellet, monjo de Ripoll, estudiant de dret canònic, cambreria de Sant Pere de Camprodon (655/14935); i Bernat Terrena, prebost de Sant Cugat del Vallès, a ofici, àdhuc al de prior, atorgador a monjos de Ripoll (656/14940).

Finalment, la secció *De religionis ingressu*, ens innova de les concessions següents: a Bartomeu Roig, canongia de la seu de Tarragona (665/14980); Francesc Adhemar, a canonge regular de Santa Maria de Cornellà [de Conflent], Elna (666/14984); Bernat Bertran i Francesc Virgili, a canonges de la seu de Tarragona (672/15026-15027); Bernat Cadaró, a canonge regular del monestir d'Arles [del Tec], Elna (673/15035); i Jaume i Francesc Roure, a canonge de Manresa i a monjo de Sant Benet de Bages, respectivament (675/15052-15053).- J. P. E. [10345]

Mikel de EPALZA, *Conversió i narrativa oral islàmiques a les narracions literàries autobiogràfiques d'Anselm Turmeda (Abdâl-lab at-Tarjuman)*, dins «Actes Alacant», I, 153-157.

Epalza exposa que els textos de Turmeda referents a la seva conversió a l'islamisme, escrits quan el renegat ja era vell, van tenir una etapa prèvia d'elaboració oral, que és la que els ha configurat tal com apareixen, inversemblances històriques incloses, en la versió escrita definitiva. Turmeda, en explicar la seva conversió i per tal de reafirmar el seu caràcter irreversible, hauria estat sensible a les reaccions del seu auditori i per això al final les va escriure des d'una mentalitat profundament islàmica i ,convertida'.- J. de P. [10346]

Maria Jesús RUBIERA I MATA, *Una possible font àrab de l'estructura argumental de les Cobles de la divisió del regne de Mallorca*, dins «Actes Alacant», I, 161-166.

L'autora sosté que les *Cobles...* de Turmeda tenen una font àrab en un sermó aljamiat, descobert recentment, on es reporta la història de la reina del poble d'Ad, castigat amb la secada, exemple que també apareix en les dues versions de la història de la *Ciutat del conre*.- J. de P. [10347]

Josep PUJOL, *De la Forest Gasta al Lignum crucis. Edició d'un poema anònim del segle XIV*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 13 (Tardor 1992), 23-20.

El poema, escrit per autor català (23) en llengua occitana, es conserva a Montserrat, Biblioteca del Monestir ms. 865, és ací transcrit (26-27) i completat amb aparat únic d'anotacions (26-27). Dedicat a cantar les virtuts de la creu, l'autor assenyala en la introducció els precedents literaris del tema (24-25) [la frase «Paenitentia est secunda post naufragium tabula» és la inicial de la *Summa de casibus paenitentiae* de sant Ramon de Penyafort].- J. P. E. [10348]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *La pretendida coronación de Juan I y el estamento nobiliario de la Corona de Aragón (1391)*, dins «Hidalguía», XLI (1993), 691-703.

Al començament són aplegades notícies entorn de coronacions reials durant el segle XIV, estructurades per Pere el Cerimoniós en les *Ordinacions de casa i cort* (692). El seu fill i successor, en començar el regnat programà de coronar-se solemnement tant el 1388 com el 1391, però en ambdues ocasions l'estat de les finances reials ho hauria impedit, tot i que ja havien estat trameses les lletres de convocatòria (696-697). Ací és transcrita la llista

dels membres de l'estament militar de Catalunya, Aragó i València, als quals foren enviades les del 1391, d'ACA, *Canc.*, reg. 2020 (697-703).- J. P. E. [10349]

Henri BRESQ, *L'Emprese de la Correge et la conquête de la Sicile: le Royaume errant de Martin de Montblanc*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 197-220.

Els Capítols de l'Empresa de la Corretja s'han conservat a Barcelona, ACA, *Canc. Pergamins de Joan I*, són ací transcrits i completats amb qualque nota crítica (215-219). L'autor en data una primera redacció entre el 1385 i el 1390, i la definitiva el 1392, en ocasió del capítol celebrat a Palerm per Sant Joan de Juny (200). Tenen abundants punts de referència en iniciatives similars de reis i nobles del segle XIV (199). Els dits capítols, relativament breus (dinou paràgrafs), són analitzats ací amb particular atenció a llur semblança o dissemblança amb els ja esmentats contemporanis (200-208), d'on semblen despuntar els valors de fidelitat al duc de Montblanc i a la seva empresa siciliana, i alhora el d'autoexigència d'un comportament honorable en l'empresa de restabliment de la sobirania de la Casa de Barcelona damunt l'illa de Sicília; potser per aquesta circumstància tan precisa [i pel fet que la primera justificació de l'empresa era la defensa de donzelles i dames], un cop retornat a Catalunya, Martí l'Humà multiplicà les concessions de la Corretja a senyores valencianes (212; cf. ACA, *Canc.*, reg. 2167, 2168 i 2170). En el curs de l'exposició, hom troba referències a l'Archivio di Stato di Palermo, *Canc.*, reg. 23 i 37, d'on és transcrit qualque fragment en llengua catalana (206, nota 22).- J. P. E. [10350]

A. I. ALOMAR I CANYELLES, *La terminologia de l'armament a la versió catalana del segle XIV de l'Epitoma rei militaris de Flavi Vegeci Renat*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 13 (Tardor 1992), 53-70.

El manual militar de Vegeci hauria estat un dels textos llatins redescoberts i estimats al final de l'Edat Mitjana; també fou traduït al català, des del francès, i així les deficiències de la nostra provénen del desconeixement del francès o del llatí (54); tot i que l'armament medieval es trobava en continuïtat amb el romà, l'evolució innegable entre les dues èpoques fa difícil de determinar verbalment equivalència i diferència, sobretot pel fet que ja Vegeci aplegà, com si fos sincrònica, terminologia d'estrats diversos en obres de Títus Livi, Vitruvi, Modest, Cèsar i Frontí (55-57). Assenyalats alguns casos especials de la traducció catalana i els seus gal·licismes, són indicades les unitats lèxiques llatines del camp de l'armament, les de la versió catalana i les correspondències tant de català a llatí com de llatí a català (60-70).- J. P. E. [10351]

Josep IZQUIERDO, *Un nou testimoni de les «Llegendes rimades»: les trenta monedes i el trobament de la creu*, dins «Actes Alacant», I, 73-84.

L'autor reprèn el tema de les 'Llegendes rimades', cinc narracions entorn de la Passió de Jesús, conservades al final del manuscrit de Sevilla, Biblioteca Colombina, que conté la *Bíblia rimada* en octosíl·labs ariats catalans, de les quals llegendes aporta un nou testimoni, conservat al ms. 1029 de la BU de Barcelona. Comparant el tractament que els dos manuscrits donen a la història de les trenta monedes que els jueus pagaren a Judes i la narració del trobament de la creu per Santa Helena, l'autor formula la hipòtesi que hi hagué un antígraf del manuscrit de Barcelona, que serví de font al de Sevilla, i que potser era coetani de la *Bíblia rimada*.- J. de P. [10352]

Xavier RENEDO, *Llegir i escriure a la tardor de l'Edat Mitjana*, dins «Actes Alacant», II, 202-222.

L'autor recull uns quants textos de Francesc Eiximenis, en els quals recomana com i perquè tothom ha de saber de llegir, encara que no tothom igual ni les mateixes obres. Els contrasta després amb la posició més tancada de sant Vicent Ferrer. La influència d'Eiximenis vindria confirmada per una sèrie força impressionant de lectors i lectores, copistes i encarregadors d'obres literàries que es van prendre seriosament els seus consells.- J. de P. [10353]

Alexandra de RIQUER, *Notes sobre la peculiar erudició clàssica de fra Francesc Eiximenis*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 51-58.

L'autora es pregunta per la solidesa de les referències eiximenianes a autors clàssics i constata que algunes responen a la realitat o que almenys existeixen autor i obra esmentats o que és coneguda alguna tradició que proposava les dites atribucions (52-55); però, al costat de les citacions encertades i de les equivocades, «no manquen els casos de referències a autors o obres que mai no existiren» (57).- J. P. E. [10354]

Francesc EIXIMENIS, *Racconti e favole. Dal Crestià, dal Regiment de la Cosa Pública, dal Llibre de les dones*. Traduzione, introduzione e note a cura di Gabriella ZANOLETTI (Collana Nuova Atlantide), Gènova, Edizioni Culturali Internazionali 1988, 178 pp.

La traducció italiana ha estat realitzada a base del recull de *Contes i faules*, fet per Margal Olivar [no pas Oliver], publicat a Barcelona per Editorial Barcino el 1925 (13). La traductora hi ha afegit les pàgines introductòries (11-57), en les quals resumeix la biografia d'Eiximenis (11-13) i subratlla l'ambient franciscà del seu marc cultural (13-18: el *Romulus* seria font dels seus contes, 19). A partir d'ací, passa revista als temes principals dels dits contes: les dones (20-27), els pagesos (27-29), els advocats i jutges (29-31), els golarres (32-34), els joglars (34-36) i els metges i alquimistes, centrats en Arnau de Vilanova (36-37). El darrer apartat assenyala fonts de les narracions basades en bèsties, com és ara la *Historia animalium* o la *Disputa de l'ase* d'Anselm Turmeda (37-41), en particular en relació a la mona (42-43), a la somera, al cigne, a la guineu, al llop i al lleó (43-45), i a llurs mòduls iconogràfics, comuns als de la pintura catalana, tant romànica com gòtica (46-49).- J. P. E. [10355]

Curt WITTLIN, *L'edició del 1499 del «Regiment de la cosa pública». Les revisions i ampliacions al text, a l'endreça i al comiat escrits per Francesc Eiximenis el 1383*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 441-459.

Al cap de poc d'haver arribat a València, Eiximenis trameté al consell de la dita ciutat trenta-vuit capítols relatius al regiment polític, que poc després eren integrats, com a capítols 357-395, dins el *Dotzè del cristià*; el 1499 serien impresos per separat com a *Regiment de la cosa pública*, completats, a tall de pròleg, amb algunes peces inicials (endreça, vint dificultats i trenta-dues bellesa de governar València), i amb una conclusió (442-443). L'autor compara a la menuda ambdues versions dels dits capítols, en constata les diferències, i proposa la conclusió que l'edició del 1499 no sols inclogué el text d'Eiximenis, ans, de més a més, «les notes marginals, amb alguns canvis per modernitzar-ne la llengua, i

que hi va afegir les llistes comentades sobre les especials dificultats i recompenses d'ésser regidor de València» (458).- J. P. E. [10356]

Giuseppe E. SANSONE, *Di una edizione fantasma del «Cercapou»*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 13-23.

Ramon Miquel i Planas preparava una edició de tres obres d'Eiximenis (*Regiment de la cosa pública, Doctrina compendiosa i Cercapou*), que tenia gairebé enllestida, i de la qual sembla haver-se conservat només un joc de proves, ja compaginades, ingressat a la Biblioteca de Catalunya el 1982 (14); en la preparació havia comptat amb els exemplars manuscrits barcelonins de la BU i de Santa Maria del Mar, aquest cremat el juliol del 1936 (15). Tenint en compte que el text preparat per Miquel i Planas es basa també en el manuscrit ara perdut, quan una seva lliçó divergeix de la de les altres còpies, cal suposar que és la del llibre perdut; per això l'autor estableix llistes de variants tant entre les edicions (17-19), com entre els manuscrits (20-21), amb el resultat que el volum perdut i el D, pres com a base de l'edició de Sansone, gairebé sempre coincideixen contra l'A, de la BU.- J. P. E. [10357]

Xavier RENEDO PUIG, *Quin mal és lo besar?* (*Literatura i moral al voltant de la quarta línia de l'amor*), dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 13 (Tardor 1992), 99-116.

Les primeres pàgines exposen les tradicions de l'amor cortès i de les ,artes amandi' medievals en relació al bes dins la dinàmica amorosa (99-102). Segueix l'explicació de la doctrina d'Eiximenis entorn del bes, del qual reafirma l'honestetat per família o usança de la terra, però també les dificultats en el marc de la doctrina cristiana de la moral sexual, sobretot per a la dona, encara més subratllades per sant Vicent Ferrer (103); per això s'oposava a les ,dissolucions franceses' o a la ,forma paratgívol' que introduïa comportaments liberals en aquest punt, presament justificats per la ,bona intenció' de l'enamorat o per la moda del temps (105-106), i podia arribar fins a formulacions herètiques com les de la ,Secta Spiritus Amoris' (107-108). La darrera part presenta el capítol 146 del *Tirant lo Blanc*, que escenificaria l'oposició entre delit (i bona intenció, i moda del temps) d'una banda, i honor de l'altra, amb victòria dels primers (109-112). [Però la pregunta ,Quin mal és lo besar?' no és cap heretgia; aquesta no es troba mai en una pregunta, ans en una afirmació i encara pertinaç contra un article de fe (cf. 111, nota 31), que són els catorze del *Credo*. Una afirmació pertinaç que ,tot' bes és ,sempre' lícit, podria haver estat titllada d'error, no pas d'heretgia]. Hi ha dues pàgines de bibliografia (113-115).- J. P. E. [10358]

Lluís RAMON I FERRER, *La tradició textual de la traducció catalana del «Communiloquium» de Joan de Gal·les*, dins «Misc. Fuster, VII», 45-64.

Les primeres pàgines resumeixen la biobibliografia de Joan de Gal·les (46-48). Destaca entre les seves obres el *Communiloquium*, traduït al català amb el títol de *Summa de col·lacions*, conservada en quatre còpies: Barcelona, BU ms. 92; BC, ms. 265 i 2.008; i València, ARV, ms. 660, de cada una de les quals són ací ofertes algunes dades (48-50). La comparació de frases o fragments dels quatre exemplars condueix a constatar la proximitat entre el text de València i el del ms. 265 de la BC; i la dels altres dos volums de la BU i de la BC 2.008 (63-64).- J. P. E. [10359]

Lluís RAMON I FERRER, *Sermones e iconografia, dos caras de la misma moneda*, dins «Anales Valentinus», XIX (1993), 165-175.

Part considerable d'aquestes pàgines exposa l'ús del simbolisme en el *Communioloquium* de Joan de Gal·les, a base de la seva traducció catalana conservada en manuscrit de Barcelona, BU (168, nota 11); en particular en transcriu les descripcions de la cigonya (171-172), de l'aranya (172), del lleó (172-173), de la serp (173-174), de l'abella (174) i de la tórtora (174-175).- J. P. E. [10360

Francesco GIUNTA, *Nel Mediterraneo della fine del Trecento. Episodi de pirateria nel 1398*, dins «Studi Boscolo», II, 291-296.

Presentació i transcripció del document de Martí l'Humà, en el qual ell reconeix haver rebut la cinquena part dels béns apresats al corsari genovès Giovanni Lomellino, acusat d'assalts piràtics almenys a set estols marins de súbdits de la corona catalano-aragonesa.- J. P. E. [10361

Jean Gabriel GIGOT, *Constat d'impuissance maritale établi en vue d'annulation de mariage, 1399*, dins «Misc. Ponsich», 185-186.

Presentació i transcripció de la part escrita en llengua catalana del document de Perpinyà, ADPO 3E, 1ª série 517, en el qual el notari Pere Ornos constata la declaració de l'interessat, a instància de l'advocat de la núvia, Guillem Terrena.- J. P. E. [10362

Edward J. NEUGAARD, *The spanish Libro de los exemplos por A. B. C. and the catalan Recull de exemplis per A. B. C.: possible Relationship and common Sources*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 235-241.

Marià Aguiló i Fuster edità entre el 1873 i el 1904 els dos volums del *Recull de exemplis e miracles, gestes e faules ordenades per a. b. c.*, el recull més extens conegut en llengua vulgar, de 712 narracions (el *Libro...* castellà només en té 548). Ací són indicades les fonts d'on les narracions procedeixen, la principal de les quals és Caesarius de Heisterbach, *Dialogus miraculorum* (237). Tal com ja el 1890 assenyala Thomas F. Crane, el *Recull...* és traducció de l'*Alphabetum narrationum* abans atribuït a Étienne de Besançon i ara a Arnaud de Liège (239-240). Només el 5% de les dites narracions són comunes a ambdós llibres; Neugaard, de més a més, afirma que no ha pogut constatar castellanismes en el text català, contra allò que temia Aguiló (240).- J. P. E. [10363

[Josep] A[ntoni] YSERN I LAGARDA, *El cos, el sexe i la dona en el Recull d'exemplis*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 13 (Tardor 1992), 31-52.

En la introducció, l'autor resumeix algunes de les narracions aplegades en l'obra objecte del resum anterior, en les quals veu «la neuròtica negació i l'obsés menyspreu de qualsevol mena d'afecte» (32); «L'església... condemnava el matrimoni...» (36). Són transcrites les narracions 114 (40-42), 463 (42), 467 (42-43), 469 (43-45) i 470 (46-47), de cada una de les quals assenyala fonts i indica obres, que també la recullen (47-52). [A honor de la veritat, crec que cal recordar que qui condemnava el matrimoni eren els càtars, refusats per l'Església, justament per llur 'condemnació' del matrimoni; i que l'Església, lluny de condemnar-lo, el reconegué, just en aquells segles, com a un dels set sagraments,

és a dir com a un dels set principals mitjans d'accés a Déu i de santificació personal d'esposos i família].- J. P. E. [10364

Josep Antoni YSERN I LAGARDA, *Els Exempla al voltant de l'amistat en el Recull d'eximplis*, dins «Misc. Fuster, VI», 23-46.

El primer apartat resumeix la teoria de l'amistat a base del *De amicitia* de Marc Tul·li Ciceró, i dels textos castellans *El espejulo de los legos* i *Las partidas* d'Alfons X (25-31). El segon apartat presenta i resumeix els vuit exemples relatius a l'amistat en el *Recull d'eximplis*, el comú denominador dels quals és «la necessitat d'esbrinar fins a quin punt un amic ho és sincerament...; d'altra banda, com ajudar l'amic sense que se n'adoni; finalment, els límits de l'amistat, tot entenent que aquesta mai no pot justificar actituds deshonestes...» (33). El tercer apartat analitza un d'aquells vuit exemples, el que porta el núm. XLVIII i té el títol d'*Eximpli e miracle dels dos leals amichs Amich e Meliç. Amicitia vera multum est laudanda*, en el qual és constantment subratllada la igualtat entre els dos amics, amistat capaç de reconduir accions innobles contràries a l'amistat (39-42). El text català d'aquesta narració és conservat en quatre còpies manuscrites (40), de les quals és ací transcrit, amb una sola anotació, el de Barcelona, BU, ms. 89 (42-46). Hi ha bibliografia (46).- J. P. E. [10365

Rosanna CANTAVELLA, *Tarapèutiques de l'amor hereos' a la literatura catalana medieval*, dins «Actes Alacant», II, 183-190.

Després de repassar breument el mal d'amor o l'amor hereos' en la literatura mèdica medieval, i els remeis que hom proposava contra els seus efectes nocius, l'autora es refereix als testimonis que la patologia amorosa ha deixat en la literatura catalana antiga: Bernat Metge, Joan Basset i Jaume Roig, especialment, per al qual troba una font en el *Lilium medicinae*, tractat mèdic de Bernat de Gordon.- J. de P. [10366

Agustín RUBIO VELA, *L'escribania municipal de València en els segles XIV i XV. Notes i documents*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 15 (Tardor 1993), 127-162.

Ja a darreries del segle XV, com també ara, el primer dels *Manuale de consells* de l'AMV era el del 1306. L'estudi de llur sèrie fins a darreries del segle XV porta l'autor a afirmar que no sols la cancelleria reial contribuï a l'elaboració d'una llengua catalana estàndard de gran altura, ans també d'altres com la de la ciutat de València (129). Ressegueix les variacions en l'estatut de l'escrivà de sala durant el segle XIV, que primer fou vitalici i després, tot i que l'escollit hi perdia diners, hom intentà que fos rotatori per sort entre notaris de les dotze parròquies de la ciutat (131). El 1356 compareixen els notaris més estables (134), un dels quals encetava el càrrec el 1371 i el mantindria fins al 1399: Bartomeu de Vilalba, el qual en la documentació administrativa, però sobretot en la correspondència dels jurats, «utilitza una prosa romanç de gran bellesa formal i qualitat literària, sintàcticament perfecta, plena de ritme i harmonia» (136), portat per «quelcom d'inèdit fins aquell moment: la voluntat d'aconseguir una prosa pulcra i elegant, de crear un estil digne i bell» (138), cosa que no sols el col·locava a l'altura dels estilistes de la cancelleria reial, ans encara el constituïa peoner de la renovació de la seva prosa, car, si l'evolució d'aquests s'ha de col·locar entorn el 1380, la de Vilalba ja era del 1371 (139-140). En el segle XV,

s'accentua l'interès del consell a tenir un escrivà que domini l'art de la paraula i prestigiï la ciutat (141-143); algun d'ells ocupà lloc elevat en la cort reial (144), però els Trastámara intervingueren en l'elecció d'escrivà del consell, fins al punt que per primera vegada els jurats foren mers executors del desig reial (145-147); per la seva banda, el consell féu tot el possible a tenir valencians a la cancelleria reial, dos dels quals són esmentats nominalment: Francesc d'Arinyo [cf. ATCA, XIII (1994), 436] i Joan Olzina [cf. en la p. 591, n. 10413 la notícia bibliogràfica de l'article de Josep Miralles i Sales], aquest a Nàpols, cosa que el convertí en transmissor de l'humanisme italià (148-152). Són transcrits deu lletres datades entre el 1419 i el 1443, de les *Lletres missives* (153-159). Hi ha bibliografia (160-161). [Sigui'm permesa una observació: a 141, nota 47, trobo la transcripció: «...com axí, engrimadament e rimada, nos havets scrit...»; em pregunto si l'escrivà contemporani del setge de Balaguer del 1413 no escriví *,engrunadament', fins ara adverbi desconegut, almenys del DCVB, però de significació ben clara, atès que procedeix d',engruna': ,de manera engrunada, a la menuda, amb tot detall'].- J. P. E. [10367]

Antonio OTTAIANO, *Els Fabliaux catalans: anàlisi d'una definició*, dins «Misc. Fuster, VII», 5-43.

«Narració breu en vers, de caràcter còmic» seria la definició de ,fabliau', originari de França; fou conegut a Catalunya «des del moment de la seva aparició» (6), encara que només fou imitat en el pas del segle XIV al XV en obres com la *Disputació d'En Buc amb son cavall*, *Planys del cavaller Mataró*, *El sagristà i la burgesa*, escrits en noves rimades, i pel *Llibre de fra Bernat* i pel *Testament d'En Serradell*, en codolada (7-8) i, per tant, de diferent grau de complexitat en l'estructura (8-9), normalment de progressió lineal de l'exordi al desenllaç (10), exceptuats els *Planys del cavaller Mataró*, on els narradors proliferen; també són escassos la revelació d'elements clau i els cops d'escena (13): els nostres ,fabliaux' no semblen constituir un conjunt homogeni (13). El segon punt a esbrinar és el nucli temàtic, on, en els nostres, destaca l'habilitat en l'engany i l'agudesa d'enginy (20 i 24) i, com en els francesos, no manquen baralles, garrotades, humiliacions físiques i morals (22). Quant al contingut moral, també a diferència dels ultraperinencs, fortament obscens, els catalans són bàsicament literatura per a entretenir (31), evitant insults, imprecacions i renecs (32-33). Com a gènere literari, hauria estat «un pont entre la tradició literària de caràcter aristocràtic i la literatura d'inspiració burgesa, que contribuï, al mateix temps, a difondre l'ús del català també per a l'escriptura en vers» (37). Hi ha bibliografia (41-43).- J. P. E. [10368]

The Mirror of Coitus: A Translation and Edition of the Fifteenth-Century «Speculum al foderi», Translation and Edition: Michael SOLOMON (Medieval Spanish Medical Texts Series, 29), Madison, Hispanic Seminary of Medieval Studies 1990.
Edició només coneguda per referència.- J. P. E. [10369]

Eliseo SÁINZ RIPA, *Diego López de Zúñiga obispo de Calahorra y La Calzada (1408-1443)*, dins «Anthologica Annua», 40 (1993), 77-179.

El tema cau fora els límits d'aquest anuari, però els quatre primers documents de l'apèndix hi entren, car són dos fragments de o relatius a l'infant fra Pere d'Aragó i a la seva posició urbanista en començar el Cisma d'Occident (142); a contactes entre els reis

Pere el Cerimoniós i Joan I de Castella entorn el mateix problema (143); a partidaris de Benet XIII, reclòs a Peníscola, en els reialmes de Castella el 1422, que Martí V manava de perseguir inquisitorialment (143-147); a una sentència papal promulgada a Perpinyà el 1409 (147-148); afegim-hi una butlla de Benet XIII datada a Tortosa el 1414 (152-153).- J. P. E. [10370]

Josep HERNANDO I DELGADO, *L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariais. Primera part: Instruments notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (1350-1400)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 141-271.

La introducció a l'aplec documental indica que aquest és el primer pas d'un recull sistemàtic dels contractes d'ensenyament i d'aprenentatge de lletra en els diversos fons notariais de l'AHPB, dins un projecte més ampli d'aplegar la documentació relativa a treball i a aprenentatge en la Barcelona del segle XIV. Seguirà, doncs, el resultat de l'escorcoll en altres arxius barcelonins. De moment, tenim l'aplec d'almenys cent-dotze contractes (hi ha algun bis), datats entre el 1351 i el 1400. Cada un és precedit d'un regist i consisteix en la transcripció sencera del text, completat amb les corresponents anotacions crítiques. En la introducció, l'autor aplega aquelles que semblen ésser les dades més comunes de la documentació publicada entorn les escoles (143), l'ensenyament particular (143-144), els escolars al servei d'algú (144-145), l'aprenentatge de lletra i d'ofici alhora (145-146), les deixes testamentàries per a aprendre de lletra (146-147), les notícies de llibres (147), i d'altres temes (147-148).- J. P. E. [10371]

Antoni BORRÀS I FELIU, *La vida religiosa catalano-valenciana al segle XV, segons els testaments conservats a l'arxiu del Palau-Requesens*, dins «Documenta et Scripta», V (1993), 141-149.

Alguns lligalls, sobretot el 361, del dit arxiu, ara a Sant Cugat del Vallès, Casal Borja, contenen vint testaments datats entre començos del segle XV i el 1509 (149), dels quals l'autor subratlla el sentit religiós de les invocacions inicials, dues de les quals són transcrites (142-143: [el 'reevuda' de 142, línia 5 del final, cal suposar que ha d'ésser 'reemuda' = redimida]), de l'església per a la sepultura (144), de la celebració de misses (146) i de les deixes per a bé d'ànima (147-149). Només en un, hom donava llibres a institucions eclesiàstiques (148).- J. P. E. [10372]

Salvatore FODALE, *Sul trasferimento a Cagliari del 'sinistro' arcivescovo Antonio Ballester*, dins «Studi Boscolo», I, 341-345.

Narració lineal de les vicissituds que des del 1390 precediren el nomenament d'Antoni Ballester a arquebisbe de Càller el 1403; les vicissituds esmentades són conegudes per l'ACA, *Canc., reg.*, sobretot pel 2290.- J. P. E. [10373]

Maria MASALA, *Martino l'Humano: trattato di pace con Granada (1405)*, dins «Studi Boscolo», II, 315-343.

Les primeres pàgines recorden els precedents de tractats de pau després de la conquesta de València, i resumeixen els contactes diplomàtics previs al tractat del 1405, que havia d'assegurar cinc anys de pau amb Granada i dedicar totes les forces a la submissió defini-

tiva de Sardenya, realitzada a Sanluri (317-336). El tractat del 1405 es conserva en el pergami original i bilingüe d'ACA, *Canc. Pergamins de Martí l'Humà*, 292, i en còpies diverses en els *Registres*, amb poques variants (318, nota 10); ací són reproduïts els dos textos del pergami original (327-331: text castellà aragonès; 332-336: text àrab; 337-341: traducció italiana; 342-343: fotocòpies de les signatures dels tres reis).- J. P. E. [10374]

M. de los Dolores MATEU IBARS, «*Bona mobilia et immobilia*» del monasterio de los Celestinos y la Capilla del Palacio Real Mayor de Barcelona. *Observaciones codicológicas, diplomáticas y varia a través de un inventario correspondiente al reinado de Fernando I de Aragón (1414)*, dins «*Documenta et Scripta*», V (1993), 89-139.

Martí l'Humà projectava d'empeltar en el Palau Reial Major de Barcelona un monestir de Monjos Celestins, començat el 1408 (93). Mort l'Humà, la casa trontollava; coneixem la situació dels seus béns per un inventari del 8 d'agost del 1414, ara a l'ACA; *Monacals. Hisenda 2676*, ací descrit en la seva materialitat (94-96) i transcrit (97-109). Després són presentats successivament els béns mobles amb atenció a llurs denominacions (110-114), el parament litúrgic (115-118), les relíquies (118-120), els llibres (120-122), els quaranta-dos documents relatius a la fundació del dit monestir (123-127), béns que són objecte de quadres sinòptics: censals (129), lloguers (130), ingressos diversos (131), propietats (131) i sobretot els trenta-dos volums (132-139).- J. P. E. [10375]

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Els dos textos catalans del Sermó del bisbetó*, dins «*Actes Alacant*», I, 189-231.

L'autor tracta primer de la festa del bisbetó, aportant documents medievals de diversos bisbats catalans i valencians, amb les moltes circumstàncies que hi concorren. Després estudia l'abast dramàtic d'aquesta festa, i la defineix com un drama popular i folclòric. Finalment descriu el contingut dels dos textos catalans coneguts del *Sermó del bisbetó*, un del segle XIV i l'altre del XV: el primer és un conjunt de dos monòlegs dramàtics juxtaposats, mentre que el segon és obra d'un professional de les lletres, que escriu una peça destinada a divertir, i per això es pot mirar com un 'sermon joyeux' profà.- J. de P. [10376]

Dolors MADRENAS TINOCO, Juan M. RIBERA LLOPIS, *Oralitat i narratologia: hipòtesi de treball sobre la narrativa breu en prosa*, dins «*Actes Alacant*», I, 167-187.

Partint de la teoria de la influència del material literari oral sobre l'escriu, els autors intenten de verificar les seves hipòtesis sobre marques d'oralitat en dos fragments de la *Història de Jacob Xalabín*, i sintetitzen els seus resultats recollint els possibles senyals mítics i els diversos nivells que la veu de l'oralitzador és susceptible d'adoptar, segons les necessitats expressives.- J. de P. [10377]

Tomàs MARTÍNEZ [I ROMERO], *Notes sobre la difusió de les obres de Nicolau Trevet a Catalunya: la traducció de les Tragèdies de Sèneca i els comentaris de Trevet*, dins «*Caplletra. Revista Internacional de Filologia*», núm. 13 (Tardor 1992), 117-134.

La comparació entre els textos de Sèneca i els comentaris de Nicholas Treveth, d'una banda, ací sovint encarats en columnes paral·leles a les respectives traduccions catalanes, de l'altra, algunes de les quals són encara inèdites a El Escorial, Biblioteca del Monasterio,

S. II. 8 (119, nota 10), condueix l'autor a la conclusió que «al darrere de les tragèdies *Hercules furens*, *Oedipus*, *Hippolytus* i *Thebais* hi ha més text de Trevet que no pas de Sèneca; també a *Thyestes*, *Troades*, *Medea* i *Agamemnon* el traductor aprofita les paraules del comentarista anglès, encara que molt ocasionalment. En un cas es tradueix a partir de Trevet; en l'altre, de Sèneca» (131).- J. P. E. [10378]

Tomàs MARTÍNEZ [I ROMERO], «*No-m direu que lo dit Sèneca sia propheta ne patriarcha, qui parlen figurativament*»: Antoni Canals i el *De Providentia*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 15 (Tardor 1993), 181-210.

Després d'un cop d'ull general a tota la producció literària d'Antoni Canals, l'autor estudia el *De providentia*, traducció del conegut diàleg de Sèneca, analitzant-ne el pròleg, cosa que el porta a tractar sobre la recepció medieval de l'obra de Sèneca i dels *Diàlegs* en particular. Estudia també els dos errors de Sèneca, que Canals combat en el pròleg, la qual cosa dóna lloc a una llarga discussió sobre les relacions entre estoïcisme antic i pensament cristià. En les conclusions, l'autor afirma que, «si més no en algun moment del seu treball, el dominicà depèn de glosses alienes», la qual cosa el porta a suggerir que el manuscrit, a partir del qual Canals traduí, també era glossat; així, en Canals no caldria rastrear-hi 'novetats' no assajades abans.- J. de P. [10379]

Tomàs MARTÍNEZ [I ROMERO], *Lletres de batalla dels Vilaragut*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 71-106.

L'autor presenta així el sentit del seu treball: «...en tota lletra de batalla real descobrirem... l'element literari i l'històric...; per aquesta raó... en la primera part [d'aquest article] intente ordenar totes les notícies que he pogut reunir sobre els Vilaragut...; en la segona..., pretenc donar el text i el context d'aquelles lletres de batalla en què intervé algun dels seus membres» (73). La primera part refà les vicissituds de la ragaüella des de començament del segle XII fins al XVII (74-83), la segona transcriu i comenta les lletres de batalla entre Berenguer de Vilaragut i de Boïl i Eiximèn Pérez d'Arenós (84-88), les de Joan i Berenguer de Vilaragut contra Pero Pardo de la Casta (89-94), les de Joan de Vilaragut contra Pero Maça de Liçana (95-99), les de Galceran de Vilanova defensant Jaume de Vilaragut (99-101), i el deseiximent de Ramon de Vilaragut contra Joan de Montpalau (102-103). Els textos que fins ara eren inèdits són trets de Madrid, BN, ms. 7811 (84). Les pàgines 104-106 contenen la bibliografia.- J. P. E. [10380]

Rosend ARQUÉS, *Apunts sobre el domini del cos i la manipulació del 'cor'*. *Sobre el Debat* de lo cor ab lo cors de Pastrana, dins «Actes Alacant», I, 47-72.

L'autor estudia el tema poètic medieval del debat entre el cor i el cos dins la dialèctica més general, que contraposa ànima i cos. Per saber com fou possible que el cor substituís l'ànima, es refereix a diverses tradicions, tant literàries com mèdiques, causants aquestes darreres que la substitució emergís lentament en la poesia dels trobadors. L'obra de Pastrana es troba immersa en el llenguatge trobadoresc sentimental, ja una mica envellit i mecànic. Sense gran originalitat, el *Debat*... d'aquest poeta de nom desconegut, tindria la «voluntat de censurar, frenar i encarrilar el desig sexual o eròtic, sobretot masculí». L'autor edita críticament el text, basant-se en el ms. 10 de la BC, amb apartat de variants i notes explicatives del text. En apèndix, proposa d'identificar l'innominat Pastrana amb un

Joan Pastrana, que viu a cavall dels segles XIV i XV, autor d'uns *Rudimenta grammatices* molt editats més tard, i analitza l'estructura mètrica del poema i el seu rimari. L'article es tanca amb una llista bibliogràfica.- J. de P. [10381]

Lola BADIA, *Bernat Metge i els «auctores»: del material de construcció al producte elaborat*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 26-40.

La investigació entorn les fonts de Bernat Metge per a la descripció de l'infern en el llibre III de *Lo somni* no havia assenyalat fins ara l'*Hercules furens* de Sèneca; l'autora transcriu en paral·lel els dos fragments (26-30); Sèneca, doncs, desplaça el llibre VIe de l'Eneida, considerat fins ara font de la dita narració (32-33); així s'omplia el buit imaginatiu que la tradició cristiana havia deixat en la descripció de l'infern, del qual seria mostra la corresponent narració dels *Diàlegs* de sant Gregori el Gran, ací transcrita (34). Les darreres pàgines resumeixen la situació actual dels estudis entorn les fonts de Bernat Metge per a la descripció de l'infern (35-37).- J. P. E. [10382]

David J. VIERA, *Sant Vicent Ferrer, Francesc Eixemenis (sic) i el pogrom de 1391*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 243-254.

Pàgines destinades a esbrinar les reaccions dels dos escriptors davant el 'pogrom' del 1391. Mestre Vicent hauria estat rotund: «molt desplaçat a Déu» (244); però la seva relació amb Joan I no és clara; la reina Violant de Bar, en canvi, hauria creat «enormes problemes» (247) al futur sant, el qual visqué en diversos països d'Europa fins a darreries del regnat de Martí l'Humà; després, hauria insistit en la conversió dels jueus, alhora que demanava tracte igualitari a favor dels conversos (244). Abans del 1391, Eixemenis s'hauria manifestat religiosament molt crític envers els jueus, també per la seva credulitat en profecies escatològiques (248); després, hauria exclòs la conversió forçosa i negat «que el príncep cristià podia forçar els nens dels jueus i infidels a convertir-se a Crist» (opinió amb la qual els reis Joan i Violant no haurien pas estat d'acord) (249), perquè «la conversió forçosa dels jueus... no està directament relacionada amb la profecia treta de Roquetaillade sobre la supremacia i duració de la monarquia francesa a la fi dels temps» (252).- J. P. E. [10383]

Sant Vicent FERRER, *Sermons*. Estudi introductor i edició de Tomàs MARTÍNEZ (L'Estel, 13), València, Eliseu Climent, editor 1993, 212 pp.

Els nou sermons de mestre Vicent Ferrer (49-190) són precedits per un estudi introductor (9-46) i seguits d'un apèndix, on trobem referències cronològiques (193-199), bibliografia (200-201), una selecció de fragments crítics (202-206) i algunes propostes de treball (207-208). La introducció, després de les dades biogràfiques, d'entre les quals és destacada la intervenció a Casp i a Perpinyà (9-12), presenta mestre Vicent com a polític, predicador i dominic (13), i s'endinsa en el tema del sermó, que és la manifestació literària vicentina més significativa, tot i que els sermons no foren escrits, ans dits i diversament reelaborats per altri (14); i en l'anàlisi dels seus elements constitutius: tema bíblic, presentació, divisió (de finalitat mnemotècnica), exposició doctrinal reforçada amb exemples, semblances, paràboles i miracles (28-31): el sermó és reflex de la societat medieval, que el mestre vol reformar d'acord amb les normes cristianes, que contraposa a la realitat dels di-

versos estaments, d'homes i de dones (32-36); també vol que jueus i moros es convertixin, però no pas per força (37); ell predica l'Evangeli, no pas la saviesa dels filòsofs (38-39), a un auditori bàsicament popular, on també es trobaven lletrats (40-41) en un llenguatge pla i directe, amb més mots vulgars que escolàstics, més inclinat als diminutius que als augmentatius, bàsicament en llengua catalana o, tant com era coneguda de mestre Vicent, en la dels oients (42-44). L'autor destina aquesta edició «a un probable lector no avesat a la literatura medieval i encara menys a l'obra vicentina» (45). Els sermons ací reproduïts són el de Sant Jordi del 1413 (49-59), el del divendres després de Pentecosta sobre les plagues d'Egipte (61-76), el del diumenge segon després de la festa de la Trinitat (77-91), el *Sermo unius confessoris et septem artium spiritualium* sobre les arts del ,trivium' i del ,quatrivium' en sentit espiritual (93-117), el *Sermó dels deu manaments* (119-139), el *Sermó de Sant Domingo* (141-148 [fa estrany haver escollit aquesta versió, tan resumida, quan n'hi ha una de molt més completa i primitiva, predicada a Barcelona, el 5 d'agost del 1413: ATCA, IV (1985), 267-277]), el de la festa dels Reis o Epifania (149-158), el de sant Vicent màrtir (159-171) i el de Santa Caterina (173-190). El text dels sermons és completat amb notes explicatives tant de paraules com de conceptes.- J. P. E. [10384

David J. VIERA, *El sermón de san Vicente Ferrer en la fiesta de Santo Domingo*, dins «Escritos del Vedat», XXIII (1993), 324-330.

Partint del text publicat en les compilacions llatines de *Sermones de sanctis*, del qual es desconeix lloc i data [quan a ATCA, IV (1985), 267-277, hi ha el textualment més complet i primitiu, datat a Barcelona el 5 d'agost del 1413], l'autor assenyalava com a fonts de les diverses anècdotes biogràfiques de sant Domènec de Guzmán narrades en el sermó esmentat el *Libellus* de Jordà de Saxònia, les *Vitae fratrum* de Gerard de Frachet i la *Legenda aurea* de Giacomo da Varazze [quan la més directa devien ésser les narracions hagiogràfiques repetides als novicis des del primer dia de llur entrada en una comunitat dominicana i les lliçons del segon nocturn del dia de sant Domènec en el *Breviarium ordinis praedicatorum*].- J. P. E. [10385

Ferran CARBÓ, *Notes sobre les estratègies discursives a propòsit d'un sermó de sant Vicent Ferrer*, dins «Actes Alacant», 140-151.

En la primera part de l'article, l'autor resumeix les característiques, els recursos i els elements que configuren l'oratoría vicentina, així com les seves finalitats i la relació que intenta d'establir amb el seu auditori. Després constata i confirma analitzant el *Sermó dels deu manaments* allò que acaba d'exposar.- J. de P. [10386

David J. VIERA, *A repeated Image of Light in the Sermons of Vicenç Ferrer*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», VII (1993), 97-102.

Mestre Vicent s'adreçava al poble menut i per això emprava normalment imatges, una d'elles la de la llum en el tema de l'Encarnació (97-98; i de l'Anunciació: 101). L'autor intenta d'esbrinar no tant l'aplicació, com l'ús de la imatge i les seves fonts. El sol és imatge de la Trinitat (sol, raig, calor); la font seria Tomàs d'Aquino, però les arrels serien més antigues i s'haurien estès no sols a la teologia, ans encara a l'art i a l'arquitectura gòtiques (100), i Ferrer rememoraria sensacions seves en esglésies, en parlar dels colors d'aquesta llum filtrada a través del llibre: el vermell, el groc i el verd. En canvi, Francesc Biximenis evita aquesta imatge (101).- J. P. E. [10387

Peter RYCRAFT, *The late medieval catalan death-bed*, dins *God and Man in Medieval Spain. Essays in honour of J. F. L. HIGHFIELD*, edited by Derek W. LOMAX, and David MACKENZIE, Warminster, Aris & Phillips, [sense data], 117-128.

Rycraft exposa la vivència religiosa personal documentable a Catalunya durant la primera meitat del segle XV a base del *Testament d'En Bernat Serradell*, de Vic.- J. P. E. [10388]

Renato PARENTE, *Alla ricerca di Andreu Febrer. Un romanzo di Maria Àngels Anglada*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XV (1993), 303-306. Traducció catalana: *A la recerca de l'Andreu Febrer*, dins «Revista de Girona», núm. 160 (setembre-octubre 1993), 107-109.

Resum biogràfic d'Andreu Febrer i indicació dels elements fantasiosos que Àngels Anglada hi ha entreteixit en la seva novel·la *l'Agent del rei* (Barcelona 1991).- J. P. E. [10389]

Vicent Josep ESCARTÍ, *El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 15 (tardor 1993), 31-48.

Aquestes pàgines proporcionen algunes notícies del volum miscel·lani esmentat en el títol, datable «la dècada dels anys vint del Quatre-cents» (32); llista dels tretze textos o fragments que són copiats en les seves diverses parts (32-34); presentació (34-36) i edició de les tres breus cròniques: *Del rey En Joban, primer fill del dit rey En Pere Terç* (39-42), *Del rey En Martí, segon fill del dit rey En Pere Terç e germà del dit rey En Joban* (43-45); i *Del rey En Ferrando, primer nét del dit rey En Pere e nebot dels prop dits reys En Joban e En Martí de Aragó, qui per elecció fon tret de Castella per ésser rey d'Aragó* (45-47). Hi ha bibliografia (47-48). Hauria estat una arma de propaganda de la nova dinastia Trastàmara, tant en el sentit de subratllar la continuïtat amb la vella, com en el de propugnar les seves vel·leïtats napolitanes (37-39).- J. P. E. [10390]

August BOVER I FONT, «*Relació*» i «*Cobles de la conquesta dels francesos*»: *textos anònims algueresos del segle XV*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», VII (1993), 9-36.

Tot i haver estat aplegades per Manuel Milà i Fontanals, aquestes dues peces són relativament desconegudes. L'autor resumeix l'episodi bèl·lic de l'intent d'assalt a l'Alguer la nit del 5 al 6 de maig del 1411 (10-13), poc després del qual haurien nascut aquestes dues narracions, conservades en còpia del segle XVI a l'Arxiu Municipal de l'Alguer. La *Relació de la victòria que los algueresos tingueren en lo any 1412, en lo jorn de St. Juan de la Porta Llatina*, en prosa, és ací transcrita (16-17), com també ho són les *Cobles de la conquesta dels francesos* (17-21), «constituïdes per una tornada inicial de quatre versos heptasil·làbics... i 10 estrofes d'un nombre irregular de versos heptasil·làbics» (14). Hi ha sis apèndixs, reproduïts d'edicions diverses, els dos primers dels quals són la «consueta de la festa anyal» (22-23), segueixen una inscripció recordant la supervivència de la festa a la reforma tridentina (24), i una reelaboració de les *Cobles* en castellà, intitulada *Addición y exposición sobre el Diálogo dicho en la libertad del Francés...* (25-33).- J. P. E. [10391]

Ramon i Josep M. BALDAQUÍ, *A l'entorn de la biografia de Jordi de Sant Jordi. Un document inèdit*, dins «Actes Alacant», I, 257-271.

Bo i presentant un document inèdit fins avui, que aporta una petita precisió sobre la data de la mort de Jordi de Sant Jordi (entre el 12 i el 21 de juny del 1424, segons la nova notícia), els autors es refereixen a Manuel Díez, destinatari del document que publiquen, i autor del *Llibre de menescalia o tractat de mules*, a propòsit del qual editen en nota quatre documents de l'ARV. Atès que el document que publiquen en porta un altre d'inserit, els autors, en llur edició, el desdoblen.- J. de P. [10392]

Jesús VILLALMANZO, *Data i lloc de la mort de Jordi de Sant Jordi*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 15 (Tardor 1993), 63-74.

Quatre documents, datats entre el 12 de juliol del 1424 i el 27 de gener del 1431, relatius a la seva successió en la batllia de la Vall d'Uixó o a béns deixats en herència, conservats a l'ARV, *Canc.*, *Batllia i Justícia Civil*, ací transcrits (67-70), tres dels quals són reproduïts fotogràficament (71-73), certifiquen que Jordi de Sant Jordi dictà el seu darrer testament davant Ramon Batlle, lloctinent de protonotari reial, en un moment en què Alfons dit el Magnànim es trobava a Barcelona; l'autor en dedueix «que Jordi de Sant Jordi degué finir a Barcelona entre els dia (*sic!*) 12 i 15 de juny del 1424» (66).- J. P. E. [10393]

Marinela GARCIA SEMPÈRE, *Els ocells caçadors de la poesia medieval*, dins «Actes Alacant», I, 233-244.

Repasant el tema dels ocells i de la caça com a metàfora de l'amor en la poesia dels trobadors, amb exemples diversos, l'autora assenyalava un pas de Jordi de Sant Jordi d'aquest estil, i reproduceix dos fragments dels poemes CXXIIa i CXXIIb d'Ausiàs Marc, els únics on apareixen ocells caçadors en tota la seva obra.- J. de P. [10394]

Llúcia MARTÍN PASQUAL, *Una aproximació a l'anàlisi de les comparacions extretes dels bestiaris en els poemes del XIV i XV catalans*, dins «Actes Alacant», I, 245-256.

Versió medieval de l'antic *Physiologus*, els bestiaris medievals són usats en poesia amb una intencionalitat específica, segons l'autora, que presenta diferents exemples d'aquest ús en Gilabert de Pròixita, Pere Català i Joan Roís de Corella, sense buscar perquè en matèria amorosa es fa servir tant material dels bestiaris.- J. de P. [10395]

Jaume J. CHINER GIMENO, «*D'un ventre trist m'à fet eixir natura*». *Ausiàs March i el seu naixement a València*, dins «Misc. Fuster, VII», 65-80.

L'autor comença recordant la divergència dels biògrafs quant al lloc de naixement d'Ausiàs Marc: Gandia o la ciutat de València. El procés criminal incoat el 7 de gener del 1458, conservat en l'ARV, *Governació*, 4.260 (70, nota 12) per Elionor, muller de Francesc de Vilanova, contra Ausiàs Marc, fa constar que aquest és «ciudadà de la present ciutat [de València]» (73), més encara, que «nasqué dins la present ciutat [de València] e és stat nòdrit e criat en aquella e, ,consequenter', és natural e originari de la present ciutat e per natural e original de aquella és hagut, tengut e reputat per tots los conexents aquell» (74). Un segle més tard, Lluís Carrós de Vilaregut en el primer pròleg biogràfic del poeta, ara

a Madrid, BN, ms. 2.985, confirma que «fonch cavaller valencià, nat y criat en la ciutat de València» (80).- J. P. E. [10396]

Robert ARCHER, *Ausiàs Marc en sus manuscritos: reevaluación de tres problemas fundamentales*, dins «Hispanofila», núm. 107 (enero 1993), 43-57.

De l'obra poètica d'Ausiàs Marc s'han conservat tretze manuscrits dels segles XV i XVI i cinc edicions del segle XVI, no pas sempre coincidents (53-54). Per això l'autor es proposa de reconsiderar «los tres aspectos más urgentes de la cuestión del texto ausiasmárciano a base del estudio directo de las fuentes» (43): a) encara que els manuscrits més valorats són els de Salamanca BU 2244, i de Madrid, BN, 2985, per a la completa dels textos cal recórrer a d'altres, com és ara el de Nova York, Hispanic Society of America, B 2281, potser el més complet i antic, dels anys 1480-1490; també caldria estudiar el de València, BU 210 (44-46); b) davant dubtes recents, Archer reafirma la seva certesa de l'autenticitat del poema 42 (*Maldit*) i afirma que o cal refusar o acceptar l'autenticitat conjunta dels poemes 127 i 128; quant al 101 «difícilmente se encuentran motivos objetivos para rechazar el poema» (48) i creu defensable l'autenticitat dels poemes 86, 68, 27 i 103, i la *Tornada* del 117 (46-50); c) després d'algunes observacions relatives a les incongruències de l'actual sistematització, Archer afirma: «...la única alternativa es leer los poemas casi uno por uno...» (51). Al final, presentació dels manuscrits i de les edicions del s. XVI i ordre dels poemes tant en els manuscrits com en les edicions (53-56). Les pàgines 56-57 contenen bibliografia.- J. P. E. [10397]

Ausiàs MARCH, *Poesies*. Edició a cura de Vicent Josep ESCARTÍ (Biblioteca d'Autors Valencians, 31), Edicions Alfons el Magnànim 1993, 450 pp.

El responsable d'aquesta edició la defineix com a difusora (8) i diu que, davant els problemes d'autenticitat i d'ordenació darrerament plantejats (8-10), ha optat per reproduir les cent vint-i-vuit poesies tradicionalment atribuïdes a Ausiàs Marc, d'acord amb la seqüència establerta per Amadeu Pagès (10). Resumides les dades familiars i biogràfiques [a les quals s'hauria d'afegir ara el document publicat dins ATCA, XII (1993), 305-314] (11-14), aplega la poesia en els tradicionals blocs temàtics, els dos primers dels quals serien els més importants: els d'amor i de mort, completats pel *Cant espiritual* i pels cants morals (15-20). Les pàgines 21-23 recorden manuscrits i edicions del segle XVI, i les 23-24 repeteixen que l'actual edició és bàsicament la d'Amadeu Pagès, tenint en compte la de Pere Bohigas, i quant a la modernització del text, les de Joan Fuster i de Joan Ferraté. Aquest text eclèctic ocupa les pàgines 25-433 i és completat amb un glossari (435-444) i una taula dels primers versos (445-449).- J. P. E. [10398]

Ausiàs MARC, JOAN FUSTER, *Antologia poètica*. Introducció, propostes didàctiques i glossari a cura de Francesc CALAFAT (Llibres Clau), València, Edicions 3 i 4 1993, 150 pp.

La introducció explica l'interès de Joan Fuster en l'obra de Marc com una forma de continuïtat entre passat i present; per a ell, la poesia de Marc seria manifestació d'un drama personal angoixant (8) i ell mateix home abrupte i meditador, apassionat i soferent, lasciu i reprimít, paradigma de vivències amoroses totals, més relator de la pròpia peripècia personal vers l'amor que cantor del mateix (9-10), en l'aiguabarreig entre l'Edat Mitjana i la Moderna (11). El cos del llibre consisteix en la transcripció encarada de vint-i-set poe-

sies d'Ausiàs Marc tant en versió original com en reelaboració en català modern en pàgines encarades (16-133). Segueixen les propostes didàctiques de l'editor (135-142) i el glossari (143-148).- J. P. E. [10399]

Alan DAYERMOND, *From 'gran nau' to 'aspra costa': imagery, semantics and argument in Ausiàs March's poem 2*, dins «Homenaje a Hans Flasche. Festschrift zum 80. Geburtstag am 25 November 1991». Herausgegeben von Karl-Hermann KÖRNER und Günther ZIMMERMANN, Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1991, 485-498.

L'autor recorda els qui l'han precedit en l'estudi d'aquest poema. Després n'enceta una anàlisi dinàmica, seguint el moviment de les imatges: «la perillosa sensació de seguretat» (488) porta el patró a descurar-ne els mitjans; la presència sobtada del temporal l'obliga a cercar ports de refugi; en conseqüència, el 'fortunal' del vers 9 tindria sentit de tempesta (489-490); altres imatges repeteixen en situacions diverses la sensació d'inseguretat. També Marc es refiava de l'amada, s'adona de l'error, però no vol fer cap pas pel camí del desenamorament (490-491). El 'conegut' del vers 22 tindria sentit sexual (492-493); i la 'costa' del vers 40 (que seria dependència tant verbal com conceptual del Dante Alighieri, *Commedia. Purg.*, III, 46) (494-495), tindria el sentit tant de pujada difícil com de platja (496-497).- J. P. E. [10400]

Lola BADIA, *Notes per a la interpretació del poema LXVIII, «No'm pren axí com al petit vailet»*, dins «Reduccions», núm. 46 (agost 1990), 49-57; i dins *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de Cultura literària i lectures d'Ausiàs March* (Biblioteca Sanchis Guarner, 25), València i Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana 1993, 235-242.

L'autora es distancia del text normalment acceptat en les edicions posteriors a la de Valladolid 1555 i manté que la segona estrofa: «Comse farà que visca sens dolor...» no pertania inicialment al poema. La decepció tema de la dita estrofa no encaixa amb l'autoafirmació de les dues immediates.- J. P. E. [10400/a]

L. P. A. MAINGON, *Ausiàs March and the Fifteenth-Century Crisis in Meaning*, dins «Actes Sisè Col·loqui», 255-269.

Aquest estudi té dues parts. La primera recorda les tres respostes donades, de Sòcrates ençà, a la qüestió de les relacions entre concepte i realitat: la nominalista, la conceptualista i la realista (256-261: cf. 259). La segona aplica la teoria a l'obra d'Ausiàs Marc, en la qual esbrina la mena de sistema simbòlic que resulta del 'status' que ell atribueix a la imaginació en la teoria de l'amor heroic, bo i distanciant-se de Robert Archer (262; cf. 265-266, nota 23: les seves limitacions derivarien de les premisses teòriques de Max Black), sobretot per l'anàlisi del poema II, *Pren-me'naxí...* (267), i així l'autor arriba a la conclusió que «la presència de la teoria de l'amor hereos' en Ausiàs Marc dóna especial importància a la funció epistemològica de la imaginació, d'acord amb els Hermetistes del Renaixement» (269).- J. P. E. [10401]

Lluís CABRÉ, *Apunts sobre la subtileza en la poesia d'Ausiàs March*, dins «Actes Alacant», I, 273-287.

L'autor estudia el terme 'subtil' i derivats en les tretze ocurrences sobre catorze, en què Marc fa referència a una qualitat intel·lectual. Hi esbrina diversos sentits: intel·ligència, afinament cortès virtuós, elevació a un coneixement superior gràcies a l'amor, coneixement revelat. Els esments a la subtileza no descobreixen cap pauta nova en la formació de Marc, però mostren que el poeta era conscient del seu accés a àrees de coneixement que un segle abans no li haurien estat possibles.- J. de P. [10402]

Carlos CALDERÓN, *Mujeres, ideología y cotidianidad en la Galicia de mediados del siglo XVI. Un estudio del testamento e inventario de bienes de la condesa de Altamira, doña Ana de Toledo*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LIII (1993), 677-730.

L'inventari de béns de la dita comtessa fa constar que ella posseïa catorze volums, entre els quals es trobava «otro lybro osias marco»; també hi havia «una vita cristus» (726), [qui sap si la de Francesc Eiximenis traduïda al castellà per Hernando de Talavera].- J. P. E. [10403]

Ángel CANELLAS LÓPEZ, *Como redactaba Zurita sus Anales: uso de dos cartas redactadas en Italia por Alfonso el Magnánimo*, dins «Studi Boscolo», II, 345-353.

L'autor recorda una seva publicació precedent, en la qual confrontà la narració dels *Anales...* amb la seva font arxivística, ara a Saragossa, Archivo de la Diputación Provincial. En aquest són reproduïdes dues lletres d'Alfons dit el Magnànim, una del 1432 a l'esposa Maria, en català (346-348), i l'altra autògrafa, al germà, futur Joan II, en castellà (350-351), d'ACA, *Canc.*, reg. 2689 i 2940, respectivament; són confrontades amb els fragments corresponents de Jerónimo Zurita (348-350 i 351-353).- J. P. E. [10404]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Narració d'un accident, mortal? Sabadell, 16 d'agost del 1438*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 315-316.

Presentació i transcripció d'un document notarial, ara a Sabadell, Arxiu Històric, E-24, f. 62, en què hom, segurament a fi de protegir-se davant possibles intervencions judicials, explica de quina manera es produí, jugant, un accident que pogué ésser mortal.- J. P. E. [10405]

Francisco M. GIMENO BLAY, *Notes d'un paleògraf a propòsit del Matritensis 9.750 de la Biblioteca Nacional (Curial e Güelfa)*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 15 (Tardor 1993), 75-88.

Recordada la bibliografia dedicada al dit volum, l'autor es proposa de «corroborar aquesta datació, molt ajustada, al meu parer, a la realitat [la proposada en aquestes pàgines d'ATCA, XI (1992), 371: entre el 1430-1440]; pretenc, a més, a partir de l'anàlisi gràfico-codicològica, acostar-me al context de producció d'aquest manuscrit» (76): «El manuscrit 9.750 té totes les característiques pròpies dels manuscrits del tipus del llibre-registre» (77), del qual tipus són assenyalats precedents des de darreries del segle XIII (76) i contemporanis de la primera meitat del segle XV (77), que presenten varietats, d'entre les quals «la forma que utilitzà el copista anònim del *Curial* respon als models de còpia existents en els ambients de l'administració» (77). Quant al tipus d'escriptura emprada en la còpia, pertanyeria al grup que «partint de les minúscules cursives de tipus

cancelleresc, donaran lloc, en la segona meitat del segle XV, a l'aparició d'unes formes arrodonides, que es presenten com la solució ibèrica de la humanística» (77); l'autor assenyala exemplars manuscrits on es pot veure la dita evolució (78). Conclou: «...del ms. 9.759, no se'n pot ni tan sols posar en dubte l'autenticitat» (79). Segueixen dues pàgines de bibliografia (81-82) i cinc reproduccions de pàgines manuscrites (83-87).- J. P. E. [10406]

Julia BUTIÑÁ, *Convivencia de lenguas en «Curial e Güelfa» y «Tirant lo Blanch»*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 333-346.

Ambdues novel·les són obra de la imaginació, però volen ésser realistes i verídiques; per això és interessant d'estudiar com presenten els contactes entre móns mentals i lingüístics diversos. La primera constatació és negativa, sobretot per al *Tirant*: hi ha escenes, en les quals hom esperaria concreció lingüística diversa, però aquesta no es presenta (336-337); això no obstant, no manquen ocasions en què els respectius autors fan constar la diversitat idiomàtica tant en missatges escrits com orals o en parlar d'aprenentatge o coneixement de llengües, i això tant en el *Tirant* (338-340) com en el *Curial* (341-342). Una observació general: la llengua llatina fa de vehicle de comunicació entre els qui la saben; en d'altres casos, entre europeu el francès (342-343); l'autor del *Curial* es qualificaria de ,català' pel fet de dir ,stranger' a un napolità (343); entre les dones d'alt nivell, sembla haver-hi un avenç en coneixement del llatí d'una generació a la següent (344); la consciència lingüística deduïble de les constatacions d'aquestes pàgines indicaria que un tret característic nou s'havia introduït en la narració literària (345) i que, si en el *Tirant* hi ha més situacions de contacte lingüístic, el *Curial* manifestaria «una mayor o más fina percepción o sensibilidad lingüística» (346).- J. P. E. [10407]

Júlia BUTIÑÁ JIMÉNEZ, *Alain Chartier i el ,Curial', o som davant un antagonisme ideològic?*, dins «Actes Alacant», I, 405-411.

Atès que l'autor del *Curial* sembla conèixer la literatura francesa de l'època, l'autora es pregunta si l'obra d'Alain Chartier pogué tenir influència sobre la novel·la catalana i la resposta és que aquesta seria una rèplica al rebuig de la vida cortesana manifestada pel francès en *Le Curial* i al gust pel frívol i el postís que es manifesta en *La belle dame sans merci*.- J. de P. [10408]

Vicent FERRER, *Captius i enamorats: originalitat, convenció i interpretació de l'episodi africà de Curial e Güelfa*, dins «Misc. Fuster, VI», 47-77.

Les primeres pàgines resumeixen els episodis del pelegrinatge de Curial per la Mediterrània en el llibre terç (47-49) i el capítol CCXCVI del *Tirant*, el de la sortida a la mar de l'heroi (50-51), en els quals «el paisatge aquàtic revoltat serà la nota de fons i el decorat d'unes escenes violentament patètiques derivades del conflicte psicològic dels dos cavallers» (52); d'altra banda, l'autor assenyala una relació entre la inestabilitat de la mar i la de l'amor i el fet d'embarcar-se [cf. 587, núm. 10400], car els mariners no compareixen entre les categories socials reconegudes (53-55). Dit això, hom retorna a l'anàlisi de l'episodi del captiveri, repetidament qualificat de ,novel·la moresca' o ,novel·la de captius' (55-56), i en les pàgines 56-66 resumeix les idees

d'Albert Mas sobre la gènesi de la novel·la de captius i la seva estructuració formal com a conjunt de tòpics, i les d'altres autors sobre el tema de l'enamorament entre una princesa i un captiu del seu pare (66-69). Altra vegada ens trobem davant «el context cultural i literari de *Curial e Güelfa*» (69), dins el qual «l'episodi africà busca convertir-se en una mena de reducte del meravellós» (70); ve la pregunta de si el *Curial...* és una novel·la de formació del protagonista, en contrast amb el *Tirant*, que no ho seria (72); tenint en compte la importància que hi té l'ús dels símbols (74), el procés complet del captiveri del Curial seria «una mena de trajectòria que s'ajusta a les etapes del 'cicle de dolor' del cristianisme: un martiri o sacrifici en forma de tempesta, naufragi i captiveri; una mort als ulls d'aquells qui estimaren, conegueren o volgueren mal a Curial en la Cort; una resurrecció, en fi, als mateixos ulls quan el cavaller retorna de captiveri» (75-76).- J. P. E. [10409]

Matilde CORTÈS I CAÑIGUERAL, *La infantesa de Curial i una font literària*, dins «Actes Alacant», I, 413-424.

L'autor troba ressons de cròniques provençals, llatines i catalanes en el *Curial e Güelfa*, així com de narracions cavalleresques, i en el llibre primer hi troba punts de contacte amb la vida de Riambaut de Vaqueiras, i en el descabdellament amorós de la novel·la hi troba concomitàncies amb la vida de Rigaut de Berbizilh, del qual l'autor anònim del *Curial* «en els darrers capítols recreà la 'razó' de cançoner que encapçala el poema *Atrés com l'aurifany*». En suma, el *Curial* tindria un marcat caràcter de centó.- J. de P. [10410]

Jaume J. CHINER GIMENO: *Aportació a la biografia de Joan Roís de Corella: noves dades sobre el seu naixement i la seva mort*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 15 (Tardor 1993), 49-62.

Dates diverses han estat proposades per al naixement de Joan Roís de Corella, essent les més aproximades les de Martí de Riquer i de Jordi Carbonell: 1430 i 1433, respectivament. El testament de la seva mare, Aldonça Corella, datat el 1451, conservat a Madrid, AHN, *Osuna*, lligall 1322/2, ací transcrit (52-54) permet de saber que hauria nascut el 28 de setembre del 1435 (51). La publicació del testament del mateix Joan Roís, ací transcrit d'*ibid.*, lligall 1273/2 (58-60), realitzada el 6 d'octubre del 1497, condueix a concloure que hauria mort el mateix dia; també que en emprendre el debat epistolar amb el Príncep de Viana es trobaria «a les portes de complir els 26 anys» (60). Hi ha bibliografia (60-61).- J. P. E. [10411]

Lola BADIA, *Ficció autobiogràfica i experiència lírica a la «Tragèdia de Caldesa» de Joan Roís de Corella*, dins «Homenaje al profesor Antonio Vilanova», I, Barcelona, Universitat de Barcelona 1989, 75-93; i dins *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March* (Biblioteca Sanchis Guarner, 25), València i Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 73-91.

«Un reexamen del text, en principi al marge de la doctrina acumulada per la crítica» (73). Establertes les dades prosòdiques de la composició (74), l'autora assenyala el punt central en «dues construccions retòriques encadenades: una comparació, sofreix més que els damnats, i una fingida suposició, segons la qual no vol morir per poder continuar sofrint en vida més que els damnats» (76), situació causada per un pecat de Caldesa (76-77),

normalment interpretat en sentit literal d'infidelitat sexual, lectura realista que seria «necessària en un primer moment per a copsar la cruada de la situació, però després es revela no solament insuficient sinó confusional» (78); en conseqüència, és possible una altra interpretació, consistent «a detectar en l'anècdota crua de la traïció la utilització per part de Corella d'un co-negut ,exemplum'... una caricatura sagnant de la ,fina amor'» (78).- J. P. E. [10412]

Josep MIRALLES SALES, *Antonio Olzina*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 40 (octubre-novembre 1992), 4-6.

Entre d'altres notícies entorn la família dels Olzina, de Salsadella, l'autor aplega i transcriu en aquestes pàgines anotacions d'arxiu local sobre la família del secretari d'Alfons dit el Magnànim, Joan Olzina, al qual ha estat atribuït el *Curial e Güelfa*, amb la precisió que el pare d'aquest es deia Domènec / Domingo.- J. P. E. [10413]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Una aproximación a la estructura del dominio real en Cataluña a mediados del siglo XV: el «Capbreu o memorial de las rentas e drets reiales», de 1440-1444*, dins *Estudios rentas*, 381-453.

Recordats els escassos estudis precedents sobre el tema, l'autor es proposa d'oferir-hi una aproximació, bo i analitzant les rendes i drets patrimonials administrats pel Batlle General a Catalunya (384), a base del capbreu esmentat en el títol, realitzat sota els batlles generals Galceran de Requesens i Joan de Corbera (382-383 i nota 8 sobre la seva localització arxivística a l'ACA, *Reial Patrimoni*, *Mestre racional* i *Batlle General*). Segueix l'anàlisi del llibre i del seu contingut, aquest en part duplicat perquè les corresponents entrades eren afectades al pagament de censals (384-386), i el repàs, vegueria per vegueria, dels béns reials alienats, arribant a la constatació que a mitjan segle XV el Batlle General no rebia cap ingrés de més de la meitat dels llocs reials del Principat de Catalunya (386-399); trobem a continuació la llista de poblacions i de conceptes, pels quals el Batlle General rebia rendes, que pujaven a 97.278 s., 2 d. (400-408); l'aplec de les dades proporcionades pel *Capbreu* sobre lleudes i drets de mesurar i de pesar (409-411), sobre els censals menuts per béns establerts a enfiteusi (411-415), sobre els lluïsmes (416), i sobre quèstia i cena (419-420); en canvi, el tribut de les aljames pràcticament s'havia fos després del 1391, de la butlla de Benet XIII, *Etsi doctoris gentium*, i de les prèdiques de fra Mateu [d'Agrigento] (416-417); també segueix el resum de les dades proporcionades sobre la gestió (421-427). Ve, encara, la llista de les assignacions en cada població, a les quals anava destinada part de les rendes (429-433), la dels ,censals del rei Alfons' creats el 1429 (434-436), i la de les entrades per conceptes considerats ,extraordinaris' (establiments, etc.) (437); només restaren 24.917 s., 8 d, d'on encara calia pagar la burocràcia generada per aquesta tributació (438-439). L'apèndix ofereix els censos procedents d'escrivanies establertes (443-444, de la secció de *Mestre racional*) i mostra dels comptes paral·lels, de Pere Grau, amb les quantitats assignades a pagament de censals (446-451; de la secció de *Batlle general*). Les pàgines 452-453 són ocupades pel mapa de les poblacions on radicava el domini reial a la Catalunya de mitjan segle XV.- J. P. E. [10414]

M. Àngels SEQUERO GARCIA, *Relacions entre el «Misteri d'Elx» i el «Misteri de la Selva del Camp»*, dins «Actes Alacant», I, 389-404.

L'autora estudia semblances i diferències entre aquests dos misteris, inspirats tots dos

en la *Legenda aurea* de Giacomo da Varazze, amb particular insistència en les diferències pel que fa al paper de la Mare de Déu en la devoció medieval.- J. de P. [10415]

Jaume J. CHINER GIMENO, *El viure novel·lesc. Biografia de Joanot Martorell*. Pròleg de Martí de RIQUER (Col·lecció Universitas, 4), Alcoi, Editorial Marfil 1993, 224 pp.

El treball de recerca entorn Joanot Martorell i la seva família [ja conegut dels lectors d'aquest anuari: cf. ATCA, XIII (1994), 439-442] s'ha concretat en aquest llibre, l'esquema del qual, recordats els fets contemporanis més característics (9-18), segueix el d'una biografia, les afirmacions de la qual són constantment recolzades en proves textuals o documentals, sovint transcrits senceres; en aquestes no és infreqüent la correcció d'errades que s'esmunyiren en el llibre abans esmentat (p. e., 45/nota 117; 55/nota 159/ 58/nota 173; 59/nota 182; 63/189; 96/272; 125/359 i 361; 133/390; 138/408; 146/426; 147/429, etc.). La narració comença exposant allò que hom pot saber fins ara dels avantpassats de l'autor del *Tirant lo Blanc* fins a la mort del seu pare, Francesc Martorell, a darreries del 1435, tema al qual és dedicada tota la primera part de l'obra (19-60); ultra els fets normals, hi trobem resum del testament de Bernat Abelló, avi matern (28-29), i del de Guillem Martorell, avi patern (44); l'ascensió dels Martorell sota la dinastia de Barcelona fins a la compra de senyorjus (35-36: Murla; 38: Faura i Almorig), la línia decreixent de favor reial sota els Trastàmara (44-46), fins a arribar als problemes greus de la dècada de 1430, un dels quals fou el de la tensió envers Manuel de Vilanova (49-57: amb transcripció de nou cartells de deseiiximent, de Madrid, BN, ms. 7811). El segon capítol porta significativament el títol de *L'honor perdut* (61-95) i ens informa de la batalla literària entre Joanot Martorell i Joan de Montpalau, amb transcripció de les lletres, la primera de les quals és acusació del primer al segon d'haver abusat de la confiança dels Martorell i deshonorat Damiata Martorell, germana de Joanot; les altres s'emboliquen en aplicació de prescripcions cavalleresques al cas concret del dit deseiiximent; aquesta batalla provocà el viatge a Anglaterra. El tercer capítol té el títol de *Fortuna imperatrix mundi* i presenta el cas paral·lel entre Ausiàs Marc i l'altra germana, Isabel, cas que, en canvi, acabà en boda (98-103); les altres pàgines recorden les batusses per la possessió de les rendes, arrendades, de Murta i Benibrafim, batusses que el 1440 portarien Joanot a la presó (104-118). Perdudes les rendes, els Martorell «ara es trobaven en la misèria més insultant» (120), tema del capítol quart: *El llarg camí de la misèria* (119-151): atrapats entre la violència senyorial i les incursions de la justícia del rei, els habitants de la Vall de Xaló en desertaren; aclaparats de deutes, els Martorell en perderen el senyoriu, que passà als Íxer; i així retornen les lletres de deseiiximent, ara amb Gonçalvo d'Íxer, ridiculitzat en el *Tirant* en la figura de Kirieleison de Muntalbà (132-146), quan, els darrers anys, Joanot Martorell, es rebaixà fins a fer-se bandoler (141/415) o assaltant de camí ral al servei d'algun senyor (138 i 147); moriria durant els quatre primers mesos del 1465 (149). El darrer capítol s'intitula *Un llibre, dos autors: el manuscrit del Tirant lo Blanch* (153-187) i recorda que l'original del *Tirant*, de vint-i-set sisterns (324 folis, 648 pàgines) fou empenyorat a Martí Joan de G[u]albalba, i que aquest hauria intervingut en el text, «tot acabat», imprès el 1490; l'autor recorda les posicions dels estudiosos sobre la paternitat única o compartida del *Tirant* (161-166) i manifesta clarament la seva: Joanot Martorell fou l'únic autor de la novel·la (164-165); això no vol dir que l'edició es limités a reproduir l'original, car el fragment manuscrit de mitjan segle XV descobert a l'Arxiu de la Diputació de València, *Fons de la duquesa d'Almodovar*, ací transcrit i estudiat (170-173; reproducció: 186-187) demostra que hi hagué variacions entre l'original i l'imprès; l'autor arriba a la conclusió que la intervenció única de G[u]albalba en l'exemplar portat a la impremta fou la d'asse-

nyalar tots els capítols, introduir totes les rúbriques, les caplletres i l'índex del llibre (182). El volum s'acaba amb un resum de les vicissituds de la família Martorell, de l'empenta ascendent a la posta vergonyant (191-194), amb tres annexos (documental complementari, genealògic i geogràfic), amb taula de fons documentals esmentats (209-216) i de bibliografia (217-224). [En els fragments transcrits hem trobat mots que no semblen ésser al DCVB: *rondalexar (54/línia 10 del final); *embaraiar (81/10)].- J. P. E. [10416]

Martí de RIQUER, *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema 1990.

Martín de RIQUER, *Tirant lo Blanch, novela de historia y ficción*, Barcelona, Sirmio 1992.
Estudis només coneguts per referència.- J. P. E. [10417-10418]

Jaume J. CHINER, *Batalla a ultrança per Joanot Martorell*, dins *A sol post. Estudis de Llengua i Literatura*, 2, Alcoi, Editorial Marfil 1992, 83-127.

Estudi només conegut per referència, en el qual l'autor defensa que l'únic autor de la novel·la és Joanot Martorell [cf. el resum 10416] i esbrina la presència dels estatuts de l'Orde de la Garrotera anglesa en el *Tirant lo Blanc*.- J. P. E. [10419]

Martín de RIQUER, Mario VARGAS LLOSA, *El combate imaginario. Las cartas de batalla de Joanot Martorell*, Barcelona, Sirmio 1990.

Reproducció del llibre publicat a Barcelona per Seix i Barral el 1972, on són editades les lletres del deseiximent entre Joanot Martorell de part una i Joan de Montpalau o Gonçalvo d'Íxer de part altra [cf. el resum 10416].- J. P. E. [10420]

Joan FUSTER, *Consideracions sobre el «Tirant»*, dins «Actes Alacant», II, 5-23.

L'autor reconsidera el problema de l'autoria del *Tirant lo Blanc*, contra la posició més recent de Martí de Riquer, que minimitza les intervencions de Martí Joan de Galba. Després de discutir l'escassa fiabilitat de dedicatòries i colofons de llibres, contrastant les aportacions recents de Jesús Villalmanzo i Jaume Chiner amb els senyals evidents d'intervencions en el text del *Tirant* posteriors a la mort de Martorell (sobretot els plagis de Corella, encara que no exclusivament), Fuster es decanta a mantenir la poli-autoria de la novel·la, tot i que descartaria la intervenció de Galba, del qual «no hi ha cap indicatiu que tingués vel·leïtats d'escriptor».- J. de P. [10421]

Giuseppe GRILLI, *Tirant lo Blanc novela de caballería. Interferencia y duplicación en el género*, dins «Istituto Superiore Orientale. Napoli. Annali. Sezione Romanza», XXXIII (1991 [1993]), 403-423.

El *Tirant lo Blanc* és adjectivament cavalleresc, però què és substantivament? Arthur Terry el qualifica de «Romance» (406). La solució depèn de dos problemes previs: qui és l'autor de l'obra i quina és la seva segmentació. Per què, hi ha dos *Tirants*, el d'Anglaterra (Guy de Warwick) i el protagonitzat pel mateix *Tirant*? (407). L'element unificador de

tota mena de diversitats seria l'estil del protagonista (411). Però tot això afecta la substància del *Tirant*, no pas la seva concreció textual i la seva partició en seccions, entorn la qual manca entre els autors una sentència coincident (412-414); «sería útil dejar a un lado el proyecto de cuatro partes o libros, y aceptar los núcleos tal y como se componen» (415) i serien aquests: adaptació del Guy de Warwick; formació cavalleresca del *Tirant*; viatges per mar; Tirant a l'Imperi grec; aventures del Nord d'Àfrica; retorn a Bizanci; epíleg de la mort dels protagonistes i retorn del supervivent Hipòlit a Anglaterra (415-416). També podria resultar clarificador profunditzar en els elements de retòrica i de populisme (417). Comparat amb el *Quixot*, trobem que Martorell narra sobre Tirant, en funció del qual es troben els altres personatges, mentre que Cervantes fa parlar D. Quixot, i a través d'ell dona vida pròpia als altres personatges (418-422).- J. P. E. [10422

Antoni FERRANDO, *Del «Tiran» de 1460 al «Tirant» de 1490*, dins «Actes Alacant», II, 25-68.

L'autor reprèn el problema de l'autoria del *Tirant* i l'aborda des de tres punts de vista. Primer, interpretant la dedicatòria i el colofó a la llum dels documents exhumats recentment per Villalmanzo i Chiner, els quals, segons l'autor, permeten d'hipotitzar una relació entre Martorell i G[u]alba més estreta que fins ara no s'havia pensat. G[u]alba hauria rebut de Martorell vint-i-set sesterns deslligats, que ell va o va fer copiar. En el procés de la còpia, el primitiu *Tiran* martorellianès esdevingué el definitiu *Tirant* i fou 'acabat' per G[u]alba o per un 'arreglador indiscret', el qual, tanmateix, no va pas esmenar oblidats i contradiccions del text. A partir d'unes *Concordances del Tirant* editades experimentalment, Ferrando arriba a la conclusió que «els trets lingüístics més arcaïtzants predominen netament en les tres primeres seccions, mentre que els més moderns, si bé recorren tota l'obra, predominen en la quarta i en l'epíleg»; les manipulacions lingüístiques (de G[u]alba o d'un altre) «semblen minúcies abans del capítol 299, escasses fins al 325 i més notòries a partir d'aquest capítol, però sempre damunt de materials de Martorell». Amb referència a les fonts orals de la novel·la, aspecte ja trobat per Riquer, Ferrando aporta una novetat: a través del seu pare i del seu avi, Martorell estaria al corrent dels escàndols de la petita cort del duc de Gandia, sobre els quals publica en apèndix un document del 1423, provinent de l'Arxiu del Regne de València, i aquelles històries reals s'haurien vist plasmades en episodis concrets del *Tirant*, com és ara els amors d'Hipòlit amb l'emperadriu. D'altra banda, la dedicatòria al príncep Ferran de Portugal i certs silencis o pretericions dels sobirans d'Aragó s'explicarien per l'animadversió familiar als Trastàmara, històricament acceptable en el cas de la família Martorell.- J. de P. [10423

Víctor GÓMEZ I LABRADO, *L'episodi del bany o cas de la rata. Una observació als capítols 231-236 del Tirant*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», VIII/16 (1993), 523-527.

L'episodi de la fugida del Tirant de la cambra de la princesa, saltant per una paret on s'hauria trancat una cama (capítol 233), seria ressò de l'ocurregut a la reina Maria Enríquez a Vilafranca del Penedès segons Jaume Safont en anotació corresponent al 21 de març del 1461 dins el seu *Dietari o llibre de jornades* [cf. ATCA, XIII (1994), 623-624, núm. 9455]; per tant, almenys una part del *Tirant* hauria estat escrita després d'aquesta darrera data (526).- J. P. E. [10424

Albert G. HAUF I VALLS, «*Tirant lo Blanc*»: Algunes qüestions que planteja la connexió corelliana, dins «Actes Alacant», II, 69-116.

Donant per establert que el *Tirant lo Blanc* plagia i imita Joan Roís de Corella, l'autor es pregunta quin sentit té en la novel·la la presència de textos corellians. Analitza així pacientment setze manlleus, on es plantegen temes com la fama, l'honor, l'amor i la fortuna. La conclusió és que el *Tirant* és una crítica de la vida cavalleresca i, en aquest aspecte, coincideix amb les idees que Corella repensà en el *Triunfo de les dones*. La unitat temàtica del llibre és un fet i, si Martí Joan de G[u]alba tingué alguna intervenció en els manlleus corellians, l'hauria feta de forma intel·ligent i coherent.- J. de P. [10425]

Josep Ll. ROIG I SALA, *Tirant lo Blanc: un heroi possible?*, dins «Actes Alacant», II, 117-129.

L'autor estudia la manera com Martorell presenta l'heroi de la seva novel·la: és un personatge ambigu, ple de clarobscur, imperfecte, amb qualitats i defectes, que suscita opinions plurals, que té cura de la seva imatge i sap dissimular els seus defectes i errades. El narrador és neutral, de manera que presenta el seu heroi amb un gran realisme i sense cap element mitificador. Això dóna al *Tirant* el seu caràcter de novel·la oberta.- J. de P. [10426]

M. Mercè FONT I PRADES, *D'Anglaterra a Constantinoble: un recorregut pels personatges femenins del 'Tirant lo Blanc'*, dins «Actes Alacant», II, 131-145.

Repàs de totes les figures femenines que surten al *Tirant*, molt reals i complexes a partir del capítol 98. Cada una d'aquestes figures té una posició diferent davant la vida, l'amor i les ambicions humanes; unes triomfen, d'altres són víctimes de llurs pròpies contradiccions. Totes plegades formen el rerefons d'una novel·la que descriu un món condemnat a desaparèixer.- J. de P. [10427]

Paül LIMORTI I PAYÀ, *Notes al pròleg i a la dedicatòria del 'Tirant'*, dins «Actes Alacant», II, 147-158.

Analitzant el pròleg i la dedicatòria del *Tirant*, l'autor posa en relleu que, imitant d'altres narracions semblants, Martorell repeteix tots els tòpics sobre la veritat de la seva història; i en canvi en el text, la narració és tractada respectant totes les convencions de la versemblança històrica, fins al punt de saber oferir la impressió d'objectivitat i d'imparcialitat.- J. de P. [10428]

Albert HAUF I VALLS, *Tres cartes d'amor: contribució a l'estudi del gènere epistolar en el Tirant lo Blanc*, dins «Actes del Symposion Tirant lo Blanc», Barcelona, Quaderns Crema 1993, 379-409.

L'autor assenyala la importància d'estudiar punts de detall tal com les perspectives de conjunt del *Tirant lo Blanc* i ell es fixa en tres de les quinze lletres trameses (nou de les quals són entre enamorats), integrades en la trama del romanç. Primer presenta el paral·lelisme amb l'obra del lleidetà Bartomeu Sans, *Tractat de cavalleria*, paral·lelisme que es trenca en les quinze cartes. Hauf analitza les tres contingudes en els capítols 158, 187 i 188, començant per publicar-ne el text (388-399; 397-398; i 403-404), en les dues pri-

meres de les quals troba frases calcades de les *Heroides* d'Ovidi i en la darrera de Joan Roís de Corella, *Rabonament de Thelamó e de Ulixes* i, potser, *Lletra fengida que Achil·les escriu a Policena* (406-407).- J. P. E. [10429]

Maria de Pau JANER, *L'espòs transformat al 'Tirant lo Blanc'*, dins «Actes Alacant», II, 159-171.

L'episodi del cavaller Espèrcius que en el *Tirant* desencanta una dama convertida en drac, serveix a l'autora per a recordar que el tema de l'espòs-esposa convertit en bèstia i desencisat per amor és propi de la literatura de tradició oral, i en dóna alguns exemples de les *Rondalles* d'Antoni M. Alcover, així com alguns paral·lels literaris.- J. de P. [10430]

Vicent MARTÍNEZ, *El 'Tirant lo Blanc' a Itàlia. «In Spagna è reputato come qui il Decamerone di Giovanni Boccaccio»*, dins «Actes Alacant», II, 173-181.

Recollint testimoniatges de bibliògrafs diversos (Josep Ribelles Comín, Antoni Bastero i Lledó, Capponi Quadrio, Nicolás Antonio, Giulio Ferrario, Gaetano Melzi, Paolo Antonio Tosi i Jean-Charles Brunet), l'autor evoca la recepció del *Tirant* a Itàlia fins a principis del segle XIX.- J. de P. [10431]

Vincenzo MINERVINI, *La prima analisi critica del 'Tirant': l'«Avertissement» di Nicolas Fréret*, dins «Actes Alacant», II, 183-190.

L'autor estudia el pròleg, introducció o 'avertissement' que Nicolas Fréret (1688-1749) estampà davant la traducció francesa del *Tirant*, feta pel Comte de Caylus (1692-1765). Fréret, que ignorava l'autor i la data de composició de la novel·la, va saber extreure de la seva lectura més d'una dada que li permetria de situar l'obra en el temps que fou escrita i assenyalar esdeveniments del segle XV que s'haurien reflectit en la narració.- J. de P. [10432]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Inventari d'edicions sibiudianes*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 330-355.

Aquestes pàgines proporcionen un inventari de les edicions del *Liber creaturarum*, de Ramon Sibiuda, i del resum que en va fer el cartoixà Peter Dorlant sota el títol de *Viola animae*, amb els criteris següents: són reproduïts els incipits, els èpics, les signatures i els folis de cada edició; quan no ha estat possible de fer la descripció directament sobre el corresponent exemplar, són indicats els principals repertoris bibliogràfics, en els quals l'edició és recensionada. L'inventari s'estén a les traduccions i refundicions de tota mena, de què foren objecte els dos llibres esmentats, arribant a un total de setanta-sis entrades.- J. de P. [10433]

Juan Miguel RIBERA LLOPIS, *Per a una genealogia de les literatures peninsulars: encara al voltant del «Spill» i la picaresca*, dins «Actes Alacant», I, 289-299.

L'autor es demostra d'antuvi partidari de considerar horitzontalment les tradicions literàries de l'espai peninsular, en contrast amb les lectures verticals, aïllants, i d'abast purament racional de les matèries. Creu que en podria ésser fil conductor l'estudi per gènere

res. I ell repren pel seu compte l'*Espill* de Jaume Roig i hi retroba coincidències de fons amb el *Lazarillo de Tormes*.- J. de P. [10434]

[Josep] M. de SOLÀ-MORALES, *Notícies sobre Francesc de Verntallat*, dins «Est. Udina, IV», 403-412.

Les primeres pàgines resumeixen les dades biogràfiques de Francesc de Verntallat fins ara conegudes, procedents sobretot d'Olot, AHC, *Protocolos notariales*: fadrister, mosso a el Noguer, de Batet, casat amb una noia de la dita casa, Joana el 1446, primera data biogràfica segura (403-406); esclatat el conflicte remença i col·locat el vescomte de Bas a favor de les institucions catalanes, Joan II el desposseí del vescomtat i en nomenà «capità general» el donzell Francesc de Verntallat, el qual féu ús de les prerrogatives senyoriales, per exemple, atorgant el 1465 a la universitat del Vescomtat el dret d'establir nova «forma de regiment» mitjançant cònsols: la confirmació reial, que integra el document de Verntallat, del 1467, és ací reproduïda íntegra, transcrita d'ACA, *Canc., reg. 3504* (409-412).- J. P. E. [10435]

Andrés DÍAZ BORRÁS, José TRENCHS ÓDENA, *La información judicial relativa a actos de piratería. El proceso abierto a instancia de Jaime Ferrando ante el Baile General de Valencia (1460)*, dins «Estudios Castellonencs», 5 (1992-1993), 327-347.

Tothom reconeixia la jurisdicció exclusiva del Batlle General en el mar; això no obstant, no sembla que hagués existit una línia política d'actuació en aquell camp, fora de l'afirmació que l'únic competent a actuar i jutjar era el representant reial esmentat. Una d'aquestes actuacions és documentada en el procés enantat pel batlle general Berenguer Mercader el 1460 amb motiu de la denúncia dels danys ocasionats en una galiota de València per dues, d'Oriola i d'Alacant respectivament; el procés és conservat a València, ARV, *Batllia General*, Lletra P, 32, ací transcrit, el qual, ultra l'exposició dels fets, conté els articles d'interrogatori i les respostes dels testimonis (335-347). El judici passà als governador i batlle dellà Xixona.- J. P. E. [10436]

Xavier PEDRALS I COSTA, *Vida i obra de Pere Tomic, historiador baganès del segle XV*, Bagà, Centre d'Estudis Baganesos 1991, 28 pp.
Publicació només coneguda per referència.- J. P. E. [10437]

Eulàlia DURAN, *La difusió de l'obra de Pere Tomic: edicions i manuscrits*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 165 (desembre 1992), 32-34 i 51-53.

L'autora ofereix notícies de les sis edicions de les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* (Barcelona 1495, 1519, 1534, 1886, València 1970 i Bagà 1990) (32-34), de les deu còpies manuscrites (París, BN esp. 542; Madrid, Biblioteca de Palacio, 2-D-4; BN, mss. 9568 i 12.619; El Escorial, Monasterio E-II-10; València, BU, ms. 625; Barcelona, AHCB, mss. B-101 i B-50; i Palerm, Biblioteca Comunale, còpia de l'edició del 1519) (34 i 51), ultra dos altres exemplars només coneguts per referència (51-52), tres exemplars manuscrits de traduccions castellanes, tots tres a Madrid, BN, mss. 1804, 1896 i 1903, i del de la traducció italiana, a Palerm, Biblioteca Comunale, ms. Qq.G.91 (51). L'autora subratlla la complexitat de la tradició textual, la dificultat d'individuïar els

continuadors de l'obra de Pere Tomic i l'influx que exercí en els historiadors posteriors, sobretot en el tema dels orígens fabulosos de Catalunya (52).- J. P. E. [10438]

Xavier PEDRALS, *Pere Tomic: historiografia i política entre el món medieval i l'humanisme*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 165 (desembre 1992), 22-27.

Una branca dels Dalbolquers de Vic es traslladà a Bagà a començos del segle XIV, on canvià el cognom pel de Tomic; eren al servei dels barons de Pinós i Mataplana, ben relacionats amb el món de les lletres [cf. ATCA, XIII (1994), 566, núm. 9279]. Les *Històries e conquestes...* serien favorables a les posicions nobiliàries en llur confrontació amb la corona i les viles reials (23). L'autor resumeix tant el contingut de les *Històries...* (24-25), com el de la *Llegenda del rescat de les cent donzelles* (25-27).- J. P. E. [10439]

Manuel RIU [I RIU], *Les fonts de les "Històries" de Pere Tomic*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 165 (desembre 1992), 28-31.

L'autor ressegueix els capítols de les *Històries...*, bo i assenyalant-ne les fonts: la *Bíblia* o algun derivat [el *Compendium historiale*, de Vicenç de Beauvais?] per als capítols inicials dedicats als orígens del món; les narracions llegendàries de Tubal i Hèrcules, amb dues referències a Titus Livi i Juli Cèsar, en relació als orígens de Catalunya; Rodrigo Jiménez de Rada i Lucas de Tuy per al període visigòtic; la *Vita Karoli*, els crònicons i els *Gesta comitum Barchinonensium*, per al període franc; i les *Cròniques* de Jaume I, de Ramon Muntaner i de Pere el Cerimoniós per a l'època reial; i els coneixements més o menys directes per al període posterior al Compromís de Casp. Les *Històries...* foren completades per autor desconegut en relació a la segona meitat del segle XV.- J. P. E. [10440]

Agustí ALCOBERRO, *La cruïlla historiogràfica del segle XV. Historiografia medieval i humanisme*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 165 (desembre 1992), 18-21.

«Podem considerar les *Històries...* de Pere Tomic com una darrera reelaboració de la tradició historiogràfica medieval catalana» (18), per les seves fonts [vegeu resum anterior] i sobretot per la seva acceptació acrítica de les llegendes sobre els orígens herois tant de la Catalunya antiga com de la Reconquesta. Per contra, els historiadors humanistes (Joan Margarit, Jeroni Pau), refusen les llegendes heroiques i es basen sobretot en els grans historiadors grecs i llatins (19); en Pere Miquel Carbonell aquesta tendència crítica arriba a la plenitud, no sols pel fet de devaluar explícitament les fonts tradicionalment acceptades, ans pel de cercar les bases de la pròpia narració en l'arqueologia i en el rigor de la filologia, i pel coneixement de les fonts arxivístiques, sobretot de l'Arxiu Reial de Barcelona (20-21). Això no obstant, per a algun episodi com la topada entre Ferran d'Antequera i Catalunya a la Cort de Montblanc, Tomic és font de Carbonell (21).- J. P. E. [10441]

Jaume AURELL I CARDONA, Joan-Pau RUBIÉS I MIRABET, *Els mercaders catalans i la cultura, de l'Edat Mitjana al Renaixement*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 23 (1993), 221-255.

Aquestes pàgines s'ocupen bàsicament d'allò que els mercaders representaven en les ciutats de la Baixa Edat Mitjana i en particular a Barcelona, que serveix de punt de referiment (223). En el curs de l'exposició trobem indicacions de textos, autors o documents

nostres contemporanis, començant per la definició de mercader treta del *Manual de mercaderia* del segle XIV (223-224). L'evolució en la societat ambiental és descrita aprofitant, entre d'altres, coneguts passatges de Francesc Eiximenis, fins que arribem a l'estudi de les biblioteques dels mercaders (243), tant des del vessant quantitatiu (244) com del qualitatiu, que distribueix els llibres dels setze inventaris presos com a base de l'exposició, amb una mitjana de set volums per biblioteca, en quatre grups: els de tema religiós, que són els més abundosos, car arriben a cotes entre el 63 i el 71%; els d'autors clàssics, que no puguen del 2%; els de temes tècnics, que baixen del 20 al 9%; i els d'història i fantasia, que, al revés, puguen del 8 al 21% (245ss.). En conjunt, seria una literatura utilitària, però poc original o atenta al llibre en català (249). Les darreres pàgines reflexionen entorn al caràcter específic dels mercaders catalans (249-254).- J. P. E. [10442]

Paloma PÉREZ-ILZARBE, *Una respuesta al problema de los insolubles: la Logica de Pedro de Castrovol*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XX (1993), 179-189.

Pedro de Castrovol, castellà, fou professor de l'Estudi General de Lleida, on publicà el 1490 el seu *Opus Logicae* d'encuny nominalista. L'autora exposa «la amplia y vaga noción de proposición insoluble y, por otra, la solución más característica del autor» (180). La noció d'insoluble seria aplicable a una proposició, la falsedat de la qual, solvi est difficile' (180); encara, distingeix entre les proposicions que són insolubles per elles mateixes i les que ho són «ex actibus nostris interioribus», doncs, subjectivament (181, nota 9), i es limita a les primeres, exemplificades en «ego dico falsum» (182); analitzades tres hipòtesis (182-184) i establert que la veritat d'una proposició depèn no sols del seu significat sinó també de la seva 'suppositio' (185), l'autora arriba a aquest resultat: «el problema del valor de verdad de las proposiciones insolubles ha encontrado solución: tales proposiciones son, simplemente, falsas» (186).- J. P. E. [10443]

Antoni FERRANDO, *L'Omèlia sobre lo psalm 'De profundis' de Jeroni Fuster*, dins «Misc. Fuster, VII», 79-106.

El 1490, coincidint amb una pesta que féu a València gran quantitat de morts (91), era publicada allí mateix per Lambert Palmart l'*Omèlia...* d'En Jeroni Fuster, resum d'una exposició més extensa sobre el mateix tema escrita per ell mateix i per Galvany de Castellví, Pere Adrià i Pere d'Anyó (82 i 89); portava una xilografia potser procedent del *Trellat sumàriament fet de la bul·la e confradia del Psaltiri o Roser...*, publicat tres anys abans (80-81). Fuster havia participat en el certamen puríssim del 1486 amb una composició [fortament lul·liana] *Dins en l'arxiu de les divines sales...*, ací transcrita (83-85), com també ho és el seu cartell o llibell del certamen del 1511 dedicat a santa Caterina de Siena (87-88). L'autor recorda que els salms eren de moda, reproduïx la traducció del *Salm CXXIX* de Joan Roís de Corella (90) i analitza l'*Omèlia...* tant des d'un punt de vista doctrinal com estructural (introducció en prosa, alternança de vers i prosa en el cos de l'obra) i literari (estil 'artitzat' o de 'valenciana prosa [cf. resum següent], recurs a l'al·legoria) (92-95). El text de l'*Omèlia...* és reproduït en les pàgines 97-106. Hi ha bibliografia (95-96).- J. P. E. [10444]

Antoni FERRANDO, *Sobre una etiqueta historiogràfica de la literatura catalana: la 'valenciana prosa'*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 15 (Tardor 1993), 11-30.

L'autor intenta d'«analitzar l'abast semàntic de l'etiqueta historiogràfica ,valenciana prosa'» (11), atès que ,prosa' tenia el doble sentit de ,text que no és vers' i de ,llengua'; per això, cal «examinar atentament la terminologia estilística que s'usà en tota mena de textos d'aquella època i les interpretacions historiogràfiques que hom n'ha fet» (12). ,Valenciana prosa' és ara documentada vuit vegades entre el 1463 i el 1500 (12-13). Quant a les interpretacions historiogràfiques, l'autor recorda que els autors han entès diversament el dit sintagma: prosa ampul·losa per a uns, text escrit per autor valencià per a d'altres (13-16). Per la seva banda, l'autor creu que cal esbrinar nou extrems, relatius a la denominació de la llengua o a l'estil, en els autors, traductors o impressors, que se serviren del dit sintagma, o en d'altres de contemporanis, valencians o no (16-24), i arriba a la conclusió següent: «De tot el que precedeix es pot deduir que ,valenciana prosa' no era el nom de cap estil» (24), i que: «La frase ,en estil de valenciana prosa' s'ha d'interpretar com ,en llengua valenciana i en bon estil'» (24-25); que, per contra, hi ha «una remarcable tendència a preferir ,artitzat' o ,artificios', per una banda, i ,pla', per una altra, per a expressar» la diversa elevació de l'estil (25); i que «comptat i debatut, l'expressió ,valenciana prosa' no fou, per als escriptors i públic coetanis, sinó una forma cultista de dir ,llengua valenciana'» (27). J. P. E.

[10445]

Francisco M. GIMENO BLAY, *Una aventura caligràfica: Gabriel Altadell y su «De arte scribendi» (ca. 1468)*, dins «Scrittura e Civiltà», XVII (1993), 203-270.

Aquest estudi és constituït dels següents apartats: exposició preliminar sobre Gabriel Altadell (203-244) i sobre l'edició crítica del *De arte scribendi*, conservat en el Vat. lat. 7179 (245-247; cf. 227-228); text del tractat amb anotacions crítiques (247-259); presentació de còdexs actualment conservats copiats per Altadell (259-265); consideracions que porten a no incloure en la llista anterior el volum de Madrid, BN, 10193 (265-266); i tres documents sobre Altadell, entre el 1443 i el 1470 (267-270: el primer, d'ARV, *Batllia*; els altres de Barcelona, AHPB, *Esteve Comelles*). En l'estudi preliminar, l'autor reconstrueix la biografia d'Altadell i els ambients i mentalitat que emmarcaren el seu treball de copista qualificat d'Alfons dit el Magnànim i de Carles de Viana a Nàpols (206; cf. 213-214, on el 1450 completava l'actual ms. de Ravenna, Biblioteca Classense 138)). Sembla que era de família barcelonesa de cirurgians (207-210), i que allí féu el primer aprenentatge (211-213; era eclesiàstic?, 231); el 1443 havia col·laborat en el *Psalterium, alias Laudatorium* d'Eiximenis, ara a València, BU 726 (208). Treballs successius són ocasió d'analitzar el tipus d'escriptura que anà elaborant (215-219); en alguns explícits hi ha frases en grec (223). Després de la mort de Carles de Viana tornaria a treballar per a d'altres (222). *L'Arts...*, potser fou escrita a petició d'un deixeble ,Ludovicus' (= Lluís de Fenollet, 232): hi exposa successivament els elements bàsics de l'escriptura, la forma d'aparar la ploma, el moviment de la mà i la proporció de les lletres, la composició espacial de paraules i de línies, i la particular execució de les lletres més importants (234-235). Una vida esmerçada a escriure cal·ligràficament era coronada amb un ensenyament que ajudés d'altres a arribar-hi.- J. P. E.

[10446]

Mariàngela VILALLONGA, *Gli umanisti catalani del XV secolo nei centri universitari della Toscana*, dins «Studi italiani di Filologia Classica», LXXXV (1992 = Giornate Pisane. Atti del IX Congresso della F. I. E. C., 24-30 Agosto 1989), 1131-1142.

L'autora precisa que entén per catalans tots els possibles estudiants a Toscana procedents de Països Catalans i per humanistes tant els estudiants documentats en les univer-

sitats esmentades, dels quals, però, és desconeguda la trajectòria posterior (1134-1135), com sobretot els que després escriviren en llatí d'acord amb les exigències dels humanistes. Els primers serien Francesc Argilagués, Dídac López, Roderic Nodo del Vazas, Miquel Rafart, Francesc Remolins, Pere de Ribes, Guillem Solsona, Ferrer Torrella i Gabriel Daniel de Valeriola [els anys posteriors al 1989, Francesc Argilagués ha sortit de l'anonimat: ATCA, XII (1993), 633, núm. 8638; Francesc Remolins, per la seva condició de cardenal, és prou documentat, si més no en el volum corresponent de Conradus Eubel, *Hierarchia catholica Medii Aevi*]. Entren en el segon grup Joan Llopis, Pere Bernat Olesa, Jeroni Pau, Gaspar i Jeroni Torrella. A continuació són resumides biografia i bibliografia de Jeroni Pau, de Joan Llopis (Ioannes Lupus), ambdós sota Alexandre VI (1136-1140); de Jeroni i de Gaspar Torrella (1140-1141) i del mallorquí Pere Bernat Olesa (1142).- J. P. E. [10447]

Lluís B. POLANCO ROIG, *Els Rudimenta grammatices de Niccolò Perotti, inspiradors del Liber elegantiarum de Joan Esteve*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 13 (Tardor 1992), 135-174.

Avanç de tesi doctoral. Obra d'un notari valencià, el *Liber elegantiarum* era publicat a Venècia el 1489 (137); darrerament ha estat estudiat sobretot des d'interessos lexicogràfics, que n'han assenyalat les limitacions, com seria la manca d'un 50% de les expressions catalanes emprades en aquell moment (137-138). Aprofitant la referència a un 'Sapontinus', que l'autor identifica amb Niccolò Perotti (140-142), són recordades les dues edicions catalanes dels seus *Rudimenta grammatices* (Barcelona 1475; Tortosa 1477), en les quals les equivalències vulgars són en italià (143-144). Esteve s'hauria inspirat àmpliament en el llibre de Perotti en les parts segona, *De constructione orationis* o sintaxi, i tercera, *De conscribendis epistolis*, en les quals, però, no sols empra el català en comptes de l'italià, ans encara encapçala amb epígraf català cada una de les construccions llatines que suggereix. La major part de les pàgines són destinades a col·locar en columnes paral·leles els textos dels dos autors (145-156), de vegades, fins i tot, amb el complement de la reelaboració en francès del 1501 (157-162). L'autor apunta tres resultats: «la comparació amb l'obra de Niccolò Perotti ens explica moltes de les característiques del *Liber*» (163); aquest no és una obra lexicogràfica, ans de gramàtica llatina, que precisa significacions de mots i suggereix frases acceptables corresponents a d'altres de catalanes (164-165); i tercer: «l'assimilació del nou esperit de la 'humanitas' era encara incompleta, sense coherència» (166). Hi ha bibliografia (168-173).- J. P. E. [10448]

Albert G. HAUF I VALLS, *Una versió valenciana quatrecentista desconeguda de la Obsidionis Rhodae de Guillaume Caoursin*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 15 (Tardor 1993), 89-126.

L'autor troba en el *Liber elegantiarum* de Joan Esteve gran nombre de frases llatines i de la corresponent traducció catalana, procedents de la descripció de setge i assalt turc de Rodes els mesos de juny i juliol del 1480, escrita de Guillaume Caoursin, *Obsidionis Rhodae urbis descriptio*, títol abreujat en el d'*Obsidio Rhodae* (92), del qual hi hagué una edició molt primerenca feta a Barcelona el 1481 (93-94). Aquesta narració, de més a més, sembla ésser font dels capítols 104-105 del *Tirant lo Blanc*, fet que incideix en el problema de l'autoria de la dita novel·la, atès que el seu original havia estat escrit abans del 1465 (96). Hi ha resum de la narració llatina en català (97-101) i transcripció en lletra cursiva del text llatí de l'*Obsidio Rhodae*, en el qual són escrites en negreta les frases que han estat in-

regrades dins el llibre d'Esteve i en lletra rodona la traducció catalana que en féu el mateix autor i fou acollida en el mateix llibre (102-123), tant que «converteixen el d'*Obsidio Rhodae* en una de les fonts més importants utilitzades per Esteve» (93). Hi ha bibliografia (123-125).- J. P. E. [10449]

Jaume Huguet. 500 anys, Barcelona, Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura 1993, 260 pp.

Aquest volum és constituït per dues parts centrals: els estudis presentats a les «Jornades d'Estudi sobre Jaume Huguet. Valls 16-18 desembre 1992» (14-117) i la descripció de les obres d'art, autèntiques o dubtoses, del dit pintor, amb un estudi inicial d'aquesta segona part, escrit per Rosa Alcoy i Pedrós, *Jaume Huguet. El darrer esclat del gòtic* (120-250). En la primera part trobem: Frederic Pau Verrié, *Jaume Huguet, l'home* (14-21), Joan Papell i Tardiu, *Coneixement de Jaume Huguet a partir de la documentació* (22-31) [resumit immediatament després d'aquesta notícia bibliogràfica]; Rosa Alcoy i Pedrós, *Un proemi a Jaume Huguet. Reflexions sobre la pintura en l'àrea tarragonina entre el 1412 i el 1448* (32-47); Joan Ainaud de Lasarte, *Jaume Huguet i la societat barcelonina del seu temps* (48-53); Joaquim Garriga i Riera, *La representació espacial en la pintura de Jaume Huguet* (54-73); Joan Molina i Figueras, *Caràcter i funció de les imatges en els retaules de Jaume Huguet* (74-85); M. Carmen Lacarra Ducay, *Els pintors de l'arquebisbe Dalmau de Mur (1431-1456) en terres d'Aragó* (86-97) [resumit en segon lloc després d'aquesta notícia bibliogràfica]; Sofia Mata, *La indumentària a l'obra de Jaume Huguet* (98-103); Francesc Ruiz Quesada, *Consideracions sobre el Sant Jordi i la princesa i els seus donants* (104-108); Elena de Ortueta Hilberath, *La representació de la natura en Jaume Huguet* (109-111); Claude Resson, *A propòsit de dues pintures d'Huguet conservades en els museus parisiens. Problemes d'atribució* (112-117). En alguns d'aquests estudis de natura artística, no manquen referències a documentació.- J. P. E. [10450]

Joan PAPELL I TARDIU, *Coneixement de Jaume Huguet a partir de la documentació*, dins *Jaume Huguet. 500 anys*, Barcelona, Departament de Cultura 1993, 22-31.

Tot i que diversos i importants investigadors han publicat nombrosa documentació relativa a Jaume Huguet (23-24), l'escorcoll sistemàtic dels fons de Valls (AHC) i de Tarragona (AHA, AH) ha proporcionat a l'autor tres-cents quaranta-quatre documents, en els quals compareix algun Huguet i molts d'altres que s'hi poden relacionar. Les noves dades, completades amb d'altres de deduïbles de prescripcions jurídiques relatives a l'edat exigida per a certs actes, condueixen l'autor a establir que el futur pintor Jaume Huguet hauria nascut «sense cap dubte, l'any 1412» (28); també permet d'establir l'arbre genealògic de la família, del 1285 ençà (31).- J. P. E. [10451]

M. Carmen LACARRA DUCAY, *Els pintors de l'arquebisbe Dalmau de Mur (1431-1456) en terres d'Aragó*, dins *Jaume Huguet. 500 anys*, Barcelona, Departament de Cultura 1993, 86-97.

Ultra notícies d'artistes catalans que per encàrrecs de Dalmau de Mur treballaren a l'Aragó i més en concret a Saragossa, tenim en aquestes pàgines la indicació arxivística de la còpia del seu testament, realitzada l'any 1588 per Miquel Joan Amat, protonotari del Principat de Catalunya: és a Saragossa, Archivo de la Diputación, *Diputación del reino*, ms. 164 (86, nota 2).- J. P. E. [10452]

Valentí FÀBREGA I ESCATLLAR, *Les Transformacions del poeta Ovidi segons la versió de Francesc Alegre: el mite de Pigmalión*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 6 (1993), 73-96.

Partint del pressupòsit que «sobre Alegre està tot per fer», l'autor presenta «una detallada exposició de la versió i comentaris d'Alegre sobre un dels fragments més valuosos i de més transcendència literària de les Metamorfosis: el mite de Pigmalión...» (74-75) a base del text publicat a Barcelona el 1494 per Pere Miquel. Després de recordar el sentit del mite de Pigmalión (75-77) i la seva recepció medieval (77-79), l'autor compara diversos passos d'original i traducció (79-86), de la qual subratlla la plasticitat narrativa, la fidelitat almenys de fons al poema d'Ovidi (que no pretén de traduir 'mot a mot'), sense negar els casos en què resulta més vaga i fins i tot errònia en detalls mitològics, ni el fet que parteix de treballs precedents de Francesc de Pinós (86-87). Però la font principal són les *Genealogiae deorum gentilium* de Giovanni Boccaccio, a través de les quals arriben les aportacions d'un grup d'autors antics i medievals (88-89). Quant a la interpretació de l'al·legoria de les filles de Prepeti, que en Ovidi té un rerefons de prostitució sacral o de recerca de les causes de la prostitució en general, és per a Alegre simple qüestió de luxúria i de deshonestat (90); aquest és, amb alguna excepció, fidel a les dades de les fonts, i en la interpretació psicològica seguiria «punt per punt el seu admirat escriptor italià» (92). Hi ha dues pàgines de bibliografia (95-96).- J. P. E. [10453]

Rafael ALEMANY FERRER, *Dels límits del feminisme de la Vita Christi de sor Isabel de Villena*, dins «Actes Alacant», I, 301-313.

Recollint una observació de Joan Fuster a propòsit de la consciència de feminitat, gairebé feminista, de sor Isabel de Villena, l'autor exposa els elements de la *Vita Christi* que han pogut donar fonament a l'opinió fusteriana, constatant «la inequívoca presa de partit d'Isabel de Villena per una consideració positiva de les dones». En un segon moment, l'autor matisa que aquesta presa de posició s'explica per la finalitat que prengué Isabel en la seva obra: «ensenyar a meditar mitjançant un mètode basat en la commoció espiritual produïda per la contemplació imaginada de les escenes de major potencial plàstic i dramàtic del cicle biogràfic de Jesús», adaptant-se al seu públic receptor: les monges que ella presidia.- J. de P. [10454]

Josep Lluís ORTS MOLINES, *A propòsit de l'estil femení en sor Isabel de Villena*, dins «Actes Alacant», I, 315-325.

L'autor rebateja que en l'estil de sor Isabel de Villena s'hi puguin rastrejar trets estilístics inequívocament femenins, és a dir, deguts a la seva condició femenina. Després de repassar les opinions de tots els qui han sostingut aquesta tesi, l'autor considera que no és així, i per demostrar-ho aporta textos de Joan Roís de Corella i de Francesc Eiximenis amb característiques d'estil com les que s'han atribuït a la condició femenina de sor Isabel.- J. de P. [10455]

Colom i el món català. Textos d'antologia i d'indagació. Obra dirigida per Pere CATALÀ I ROCA, Barcelona, Rafael Dalmau, editor 1993, 632 pp.

[El director és qui amb les seves pàgines intermitges dona sentit al conjunt d'aquest llibre, per al qual ell ha triat molts textos ja publicats]. Després de les pàgines de presentacions, la primera secció s'intitula *Precedències* i parla de la possible influència lul·liana (11-19); segueixen: *De la guerra contra Joan II* (21-41); *Colom* (43-88); *Entorn familiar* (89-

130); *Sobirans consorts* (131-157); *Elements de cancelleria* (159-195); *Barcelona 1493* (197-235); *Ressò de la descoberta* (237-298); *Segon viatge* (299-365); *Exclusió* (367-380); *Signes d'identitat* (381-437); i *Traces* (439-591). Les darreres pàgines contenen taula alfabètica única d'antropònims i de topònims (593-628). [Alguns dels títols inclosos en el llibre són resumits en els llocs corresponents d'aquestes notícies].- J. P. E. [10456]

Jaume TURRÓ I TORRENT, *Romeu Llull i la poesia de certamen: els Vint triomfs*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 13 (Tardor 1992), 85-98.

La coincidència de rúbriques i sotstítols amb una poesia aplegada dins el *Cancionero General* de València 1511 i la de temes i nombre de cobles amb els *Triumphes de Nostra Dona* de Jaume d'Olesa, permet a l'autor de deduir que els *Vint triomfs* de Romeu Llull foren escrits per a un certamen, al qual també concorregué Olesa i l'autor castellà del *Cancionero*. En les pàgines inicials, l'autor subratlla que el tema marià era dels més coneguts i que els versos i estrofes són escrits amb una «tècnica o 'màquina' de versificar, en què rimes i accents donaven tantes facilitats de lluíment» (89). És transcrita de Barcelona, BU, ms. 151, la *Obre fete per Romeu Llull responsiva com Nostra Dona en los vint triumphos triumphas* (89-94). L'anotació assenyala i transcriu els textos bíblics o litúrgics que són glossats en les vint-i-una estrofes (95-96). Hi ha bibliografia (96-97).- J. P. E. [10457]

Curt J. WITTLIN, *Joan Roís de Corella. Introducció a una concordança de les seves obres*, dins «Actes Alacant», I, 327-366.

Repasades les opinions crítiques sobre Corella dels darrers cent anys, l'autor resumeix la vida de l'escriptor valencià i comenta cadascun dels seus escrits, intentant datar-los amb la màxima aproximació. Wittlin el presenta com un escriptor circumstancial, sense ambicions 'humanistes' ni d'home de lletres de visió àmplia. Tot seguit, presenta la concordança de les obres de Corella, llevat de la traducció dels *Salmis* i de la *Vida de Jesucrist* de Ludolf de Saxònia, explicant els criteris amb què ha estat feta i comentant els resultats obtinguts. Estudia, després, la llengua i l'estil de Corella, emmarcant-los en el problema de la 'valenciana prosa', fenomen per al qual suggereix la hipòtesi de la reintroducció a finals del segle XV, després de tres o quatre decennis de buit literari relativament important posterior al Compromís de Casp.- J. de P. [10458]

Annamaria ANNICCHIARICO, *Perchè «Tragedia»? il gioco delle «ambigüità» nella «Tragedia de Caldesa» di Joan Roís de Corella*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 59-79.

'Tragedia' no té ara el sentit medieval de «celebrazione delle gesta memorabili; e dell'epilogo solitamente funesto» (60) i tampoc no és el que tenia per a Joan Roís de Corella (62). L'autora subratlla la indefinició de significats dels personatges principals, Caldesa o Corella, i àdhuc de l'incident objecte de la narració (62-65); altra font de significacions plurals seria la contraposició dels dos enamorats (67). Tot plegat es resoldria en retoricisme, «il solo elemento che non ha doppi sensi» (69). Per contra, l'aplicació de la denominació de 'tragedia' donaria la mesura de l'ambigüitat de la narració (69-70). Segueix la seva traducció italiana, anotada tant en sentit d'explicar la traducció de certes frases, com en el d'assenyalar paral·lels o fonts de frases corellianes (70-79).- J. P. E. [10459]

Ana Isabel SOUTO SILVA, *Nuevas aportaciones documentales sobre el origen de Damián Forment. Su vinculación familiar con el Bajo Aragón y posibles circunstancias de su traslado de Valencia a Zaragoza*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LI (1993), 5-131 i un desplegable.

Avenç de resultats de tesi doctoral. Sobre la base de seixanta-cinc documents, datats entre el 1445 i el 1580, trenta-sis dels quals són d'alguna manera transcrits sencers o fragmentaris (85-120: els trenta primers, procedents pràcticament tots d'arxius valencians: ARV, ACV, Arxiu del Patriarca; els 31-50 són barrejats, valencians i aragonesos; del 51 al 65, només aragonesos: de Saragossa, Archivo de Protocolos, Municipal, de la Seo, Diocesano), de molts d'altres i de la bibliografia esmentats en les notes del treball, l'autora resumeix d'una banda allò que havia estat dit fins ara i exposa de l'altra les noves dades sobre l'origen de Damià Forment, ací confirmat valencià (5-35); sobre la família (35-50); sobre els començos de la seva feina a València (el primer treball documentat és el de refer amb d'altres el cèlebre retaule de plata de la Seu, cremat el 21 maig 1469, 53-54), i sobre el seu trasllat i assentament a Saragossa (73-84). Completen l'estudi nou reproduccions fotogràfiques, un croquis geogràfic (completat en el núm. LII (1993), 207-209 de la mateixa publicació), i dos arbres genealògics dels Forment d'Alcorisa i de Damià Forment, aquest en forma de desplegable.- J. P. E. [10460]

Robert AMIET, *Le bréviaire d'Elne imprimé en 1500*, dins «Misc. Ponsich», 345-351.

Es conserven tretze manuscrits (entre els quals, dos breviaris, a París BN, lat. 838-840) i quatre edicions de la litúrgia d'Elna entre els segles XI i XVI. El primer dels impresos és el *Breviarium Elnense*, ara a París, Bibliothèque Sainte Geneviève, de 509 folis de vitel·la. El text és dividit en sis seccions. Fou imprès per Joan Rosembach els darrers mesos del 1500 (346). L'autor subratlla dues celebracions perpinyaneses: la festa de l'Àngel (16 de maig) i la de la Presentació de la Mare de Déu al Temple o dels quinze graons (21 novembre); també recorda els oficis de les setze festes particulars. És transcrit l'*Officium sancti Juliani et Basilisse* (348-349), l'*Officium sancti Envesii martyris Christi, de quo fit duplex largum in sede Elna* (349-350); i *In festivitate sanctissime Eulalie virginis et martyris* (350-351).- J. P. E. [10461]

Miquel BATLLORI, *La presència del Regne de València en el món europeu del Renaixement*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 15 (Tardor 1993), 163-180.

Text d'una lliçó donada a la Universitat de València, centrada «en la significació d'Alfons de Borja com a papa Calixt III, i del seu nebot Roderic... com a papa Alexandre VI» (163), on és resumida la situació tant familiar d'Alfons de Borja com política de Calixt III, en el qual subratlla que «no fou un humanista... però no fou un antihumanista» (165), però certament fou nepotista (167-168). Quant a Alexandre VI, resumeix i exposa la seva activitat com a papa «en una quàdruple direcció...: en relació amb el seu càrrec de summe pontífex, amb la política italiana del temps, amb la dels reis d'Aragó, Castella i Portugal, i amb els seus interessos familiars» (171).- J. P. E. [10462]

Jordi VENTURA, *Equivalencia de las monedas castellanas en la Corona de Aragón, en tiempos de Fernando el Católico*, dins «Est. Udina, IV», 495-514.

Les equivalències establertes en aquestes pàgines es basen en «los registros de las re-

ceptorías inquisitoriales que, conservados en Valencia, Madrid y Barcelona, nos ofrecen la garantía de rigor —a veces puntillista— de las autoridades del tribunal de la Inquisición y la extraordinaria minucia con que tomaron nota de los detalles aparentemente más insignificantes» (495). La documentació ací presa per base és de Madrid, AHN, *Inquisición*, lligalls diversos, en particular el 568, del qual són resumits casos diversos relacionats amb canvi o equivalència de monedes de Castella amb les de València (cf. 507), de Mallorca, Barcelona i Perpinyà (cf. 508); també documentació de València, ARV, *Mestre racional*, lligalls diversos. Les darreres pàgines exposen les 'regles generals' de què se servien els mercaders per a llurs transaccions (509-514).- J. P. E. [10463]

Eulàlia DURAN [I GRAU], *Pensament, art i cultura*, dins *Història de Barcelona* dirigida per Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ. Volum 4. *Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana 1992, 307-358.

L'autora subratlla l'efervescència cultural de la primera meitat del segle XVI, hereva de la consciència amb què s'acabava el segle XV: havia estat superada pel contacte amb Itàlia l'antiga ignorància (cf. 311-312); però no tingué continuïtat pel tancament imposat per Felip II de Castella (I de Catalunya-Aragó); tampoc la impremta no pogué mantenir la primera empena, ofegada per la competència de Venècia i de Lió. Els protagonistes de la cultura foren les institucions: Església, Estudi, ordes religiosos (310), que expliquen els diversos camps de producció editorial: gramàtica i lògica, en picabaralla entre tradició i humanisme (312-314); filosofia de tradició aristotèlica (314 i 317-318), lul·lisme (314) i humanisme cristià (315-317). L'autora parla de la «migrada aportació científica» (317), exceptuada la botànica (318-319); la Guerra dels Segadors propicià estudis d'enginyeria militar i en el camp del pensament polític hom constata un intent de fer una història d'Espanya vista des de Catalunya, la defensa del pactisme, les compilacions de les *Constitucions de Catalunya* i les obres dels grans juristes del XVII. Dins la secció dedicada a l'art, l'autora recorda la valoració d'Ausiàs Marc (amb tres edicions de l'obra) a contrapès autòcton de Francesco Petrarca, tot i que, després de Joan Boscà el vers català acceptés l'accentuació rítmica italiana (322). En els darrers apartats són recordats els elogis a la ciutat (330-332), la compareixença de dues cultures (lletrats i il·letrats) (332), les aportacions de la impremta (334-335), de les biblioteques (335), de l'Estudi General (337), dels Col·legis de la Companyia de Jesús (342), i de les tertúlies i acadèmies (342-343).- J. P. E. [10464]

Hans FLASCHE, *El vocabulario catalán-alemán de 1502*, dins *Zetemata Semantica Syntactica*. Vol. II. Hispanica. Zum Spanischen - Zum Katalanischen - Zum Iberoamerikanischen, Stuttgart, Franz Steiner Verlag 1990, 536-552.

Reedició de l'estudi presentat l'any 1953 al Congrés Internacional de Filologia Romànica.- J. P. E. [10465]

Henry KAMEN, *La cultura dels catalans a l'època moderna*, dins «Terme. Terrassa», núm. 7 (novembre 1992), 26-30.

L'autor centra el seu interès en la religió i parteix del pressupòsit que «als segles XVI i XVII el que era fonamental per al Cristianisme era la dimensió de la comunitat..., la pràctica de la religió depenia del comportament de la comunitat» (26); subratlla que el

temps de l'any era decidit per les festes cristianes bàsiques o pel santoral. La primera constatació era la de la necessitat de formació catequística [però «el primer concili eclesial del segle XVI a Espanya que va adonar-se del problema fou el concili de Sevilla, l'any 1512...», potser perquè el Concili Provincial de Tarragona celebrat a Tortosa el 1429 no sols havia insistit en la necessitat d'ensenyar el catecisme, cosa ancestral, ans en la de compondre un llibret específic] davant una ignorància religiosa que era considerada extrema, sobretot en contrades de muntanya (27); el remei era multiplicar el catecisme durant la missa major i les tardes dels diumenges i amb motiu del sagrament del matrimoni (28-29); d'encomanar-ne l'ensenyament als mestres de primeres lletres (29-30: referències a pobles sobretot del Rosselló). «Talment com avui, Catalunya era tan catòlica com pagana, perquè conservava, al costat de les creences oficials, altres creences que no ho eren, però que també representaven una cara autèntica de la comunitat» (30). Hi ha transcripció de vuit paràgrafs contemporanis.- J. P. E. [10466]

Albert ROSSICH, *La literatura catalana del Renaixement a la Decadència*, dins «Revista de Catalunya», núm. 71 (febrer de 1993), 125-139.

Encara que el concepte de Decadència no sigui encertat (133-134), el fet és que entre el 1490 i el 1497 hi hagué tres edicions del *Tirant lo Blanc* en català, i que després, durant tres segles, no n'hi hauria cap, tot i la repetició d'edicions en altres llengües (126). L'autor explica el col·lapse per la impremta, per a la qual era factor primordial el possible nombre més o menys gran de lectors (128-129); un altre dels seus efectes fou la desaparició pública i escrita de les variants a l'interior de les llengües. L'impacte polític segurament no fou el principal, però existí en doble sentit: atragué escriptors i famílies nobles a la llengua de la cort castellana i col·locà el punt de referència del poder fora els Països Catalans, cosa que en propicià l'atomització i dialectalització (131-133). De fet, les successives onades culturals tingueren poca empenta: l'humanisme d'una poesia de Joan Boscà, les peces tècniques de Pere Serafí, els importants *Diàlegs de la Ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig i sobretot la reafirmació d'Ausiàs Marc com a definidor d'una tradició poètica catalana ja a darreries del segle XVI (134-136); seguí l'apropiació del barroc castellà per part de Francesc Vicent Garcia i Francesc Fontanella (136-137). Després dels assaigs rococós (Josep Romeguera), la literatura en català es refugià en temes menors i privats (Baró de Maldà). Amb el romanticisme arribarien els inicis de la Renaixença.- J. P. E. [10467]

Fernando BENITO DOMÈNECH, *El Maestro de Cabanyes y Vicente Macip. Un solo artista en etapas distintas de su carrera*, dins «Archivo Español de Arte», LXVI (1993), 223-244.

Els historiadors de l'art atribueixen al Mestre de Cabanyes un *Anunci de l'àngel a sant Joaquim entre els pastors*, conservat a València, Museu de Belles Arts, i precisen que procedeix de la capella de Llorenç Joan a Porta Coeli. La troballa d'un document notarial del 1507, ara a l'ARV, *Protocols d'Onofre Oller*, rebut en el qual Vicenç Macip reconeix haver cobrat el segon terç del preu del retaule acabat d'esmentar (234), demostra que és ell el Mestre de Cabanyes i que en la seva obra hi ha dues etapes ben diferenciades.- J. P. E. [10468]

Reinald DEDIÉS, *Els Goigs: història del gènere i realitzacions polifòniques als segles XVI i XVII*, dins «Misc. Ponsich», 427-442.

Aquestes pàgines tenen dues parts, la dedicada als textos i la destinada a la música. Quant a la primera, recordats els orígens, l'esquema mètric i la permanència de melodies i de tons «de Rosselló a València» (428), l'autor reproduceix dues 'delicioses' versions dels *Goigs del Roser*, ara desaparegudes: *Pus de vostra carn sagrada* i *Puix sou verge i mare* (429-430), assenyalant que tingueren reelaboracions, una de les quals és obra de Miquel Peres, *Pus que rosa molt suau*; que foren traduïts al castellà pels respectius convents de religiosos, i àdhuc al francès (430), esdevenint himne local; i que foren instrumentalitzats amb fins polítics tant per la Revolució Francesa, com pels Napoleònics i els Carlins (433). La segona part és un «esbós d'estudi històric i estilístic de la música polifònica que han fomentat... per tots els Països Catalans» (433), polifonia que hauria comparegut a primeries del segle XVI i hauria florit durant el XVII amb peces on es barrejava el tema popular i les exigències de la polifonia contemporània (433-437). La base arxivística va de València (Biblioteca de l'Ajuntament, Arxiu del Patriarca, ACV), a Tarragona (Arxiu Capitular), a Barcelona (Orfeó Català, BC, BU), Girona (Arxiu Catedral), i Canet de Mar (Arxiu Parroquial), fins a Sant Joan de les Abadesses (Arxiu Parroquial). Les darreres pàgines presenten un índex analític d'obres estudiades i esgraonades per segles, amb indicació dels fons on es conserven (440-442).- J. P. E. [10469]

Xavier SORNÍ i ESTEVA, *El vi en l'art de l'apotecaria barcelonina l'any 1511*, dins *Vinyes i vins*, I, 177-184.

Presentació del lloc que el vi ocupa en les tres-centes vint-i-quatre receptes de la *Concordia Apothecariorum Barchinone in medicinis compositis*, Barcelona, Carles Amorós 1511; entra en quaranta-una de les dites receptes (178-179), en les quals, de més a més no sols són distintes les 'confeccions', en les quals entra i de les quals només són exceptuats els col·liris (181-182), ans també ho són les denominacions dels diversos vins (182: assenyalant que quan les receptes només prescriuen 'vi', s'entén el de raïms: 178).- J. P. E. [10470]

José Miguel SUSTAETA, *El Manual Valentino de sacramentos. Un libro para el recuerdo*, dins «Hom. Roca Cabanellas», 365-392.

Després de l'elevació de València a metropolitana i de la introducció de la impremta, trobem, sota diversos títols, successives edicions del ritual per a l'administració dels sacraments, la primera de les quals fou la de l'*Ordinarium de ministracione sacramentorum*, València, Joan Jofre 1514 (368); següen: *Ordinarium Metropolitane Sedis Valentie*, València, Jordi Costilla 1537 (369); vindria després del Concili de Trento el *Manuale Valentinum ad sacramenta Ecclesiae ministranda*, Pere Patrici 1592 (372-373); i després del *Rituale Romanum* del 1614, tindriem el *Recens Manuale Valentinum ad sacramenta Ecclesiae peragenda*, València, Hereus de Crisòstom Gorris 1654 (374-376), l'*Abstractum Valentini Manualis...*, no localitzat ni datat (376-377); i una nova edició del *Recens Manuale Valentinum...*, València, Vídua Bordazar 1746 (377-379). Els posteriors són dels segles XIX i XX. Un apèndix transcriu els dinou textos destinats a ésser llegits als fidels en català (382-383): tres per al baptisme (384-385), sis per al matrimoni (386-388), cinc per al viàtic (388-390) i cinc per a l'Extrema Unció (390-392: dos dels quals, els dels núms. 16 i 17, manquen).- J. P. E. [10471]

Màrius BERNADÓ, *La música en els rituals catalans del segle XVI*, dins *I Congrés Església*, II,

581-593; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 581-593.

Aquestes pàgines són «breu descripció d'alguns elements musicals que aquells llibres [els rituals anomenats *Ordinarium*] inclouen, tot intentant destacar-ne certes particularitats de cada diòcesi alhora que la seva evolució, tant en el repertori com en els recursos de la notació musical, així com les relacions que es poden establir entre les diferents edicions» (581-582). La llista de rituals catalans del segle XVI en recorda divuit del 1501 al 1596 [no es publicà cap *Ordinarium Elneze?*] (582-583). L'anàlisi musical és fora del nostre camp. Però hem d'assenyalar que el vigatà del 1568 incorpora un *Compendi per a les entonacions*, del qual és transcrit un paràgraf (586); i que el barceloní del 1569 «adjunta un complet tractat de cant pla», traducció catalana d'alguns capítols de *De arte tripharia* de J. Bermudo (587). Són adjuntades en apèndix quatre mostres d'altres tants textos cantats (590-593).- J. P. E. [10472]

Manuel PEÑA DÍAZ, *Erasmus en las librerías y las bibliotecas privadas barcelonesas del siglo XVI*, dins *I Congrés Església*, II, 151-160; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 151-160.

De bell començament, l'autor dissenteix de Miquel Batllori qui qualificà la Catalunya dels primers decennis de «més provinciana i més resclosida» (151) i distingeix entre la producció editorial d'obres d'Erasme i la sociologia de llur consum, que és deduït dels inventaris en els *Protocols notarial*s de l'AHPB i en menor grau de l'AHCB i de la BC. Fins a mitjan segle, el gruix de lectors eren eclesiàstics; després, serien juristes, notaris i metges (152). En aquestes pàgines són indicats els llibres d'Erasme més presents en biblioteques privades: primer l'*Enchiridion* amb vuit exemplars, després els *Colloquia*, amb sis (152-154), seguits per d'altres obres, com els *Apophtegmata*, amb nombre menor d'exemplars (152-158); també som informats de les existències d'obres erasmianes en les llibreteries, on els temes religiosos acompanyen els filològics (159).- J. P. E. [10473]

A. GÓMEZ-HORTIGÜELA AMILLO, *Recopilación bibliográfica sobre J. L. Vives*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filológica», núm. 10 (1993), 125-137.

Aquesta bibliografia és dividida en tres apartats: estudis bibliogràfics (125), obres de Joan Lluís Vives (126-127), que es limita a algunes de les edicions dels darrers anys i a les traduccions castellanques; i obres sobre Joan Lluís Vives o que hi fan referència (128-137).- J. P. E. [10474]

Jordi VENTURA, *Joan Lluís Vives, un centenari primerenc*, dins «Revista de Catalunya», núm. 70 (gener de 1993), 33-45.

En les primeres pàgines l'autor exclou la data tradicional de naixença de Joan Lluís Vives (la del 1492), i recorda la documentació que obliga a col·locar-la entre el 1493 i el 1495, inclinant-se pel 1493; recorda la seva situació d'exiliat per por a la Inquisició (33-37); també recorda que la catalana era la llengua de la família Vives, en la qual escriví *De l'establiment de l'escola* per als jurats de València; i que propugnà sempre l'ensenyament bàsic en la llengua pròpia (38-42); l'extensió de l'ensenyament a la dona seria una mostra més del seu programa pedagògic innovador (44-45).- J. P. E. [10475]

Jordi VENTURA, *Joan Lluís Vives, pedagog de mestres i mestre de pedagogs*, dins «Revista de Catalunya», núm. 73 (abril de 1993), 54-71.

Indicació de les línies fonamentals de la pedagogia vivesiana. Refusada la idea que el saber s'havia de limitar a repetir coneixements passats, subratllà que havia de progressar a base d'experiència, de treball i de raó (56-57; cf. 61). De fet, fou precursor de nombre d'avenços moderns (57-58), com és ara en assenyalar la importància de les condicions psicològiques i de l'estructura mental infantil, la de l'orientació professional i del joc en l'educació (59-61); distingí entre memòria, comuna als animals, i reminiscència, només dels homes (61-62). La suma d'experiment i de raó seria la base de la medicina (63), de la qual remarquè la dimensió social (65). També assenyala el valor de la introspecció (65). Altra base de la pedagogia ha d'ésser el respecte a la persona, amb refús general de tortura, de guerra i de duel, però encara més el cultiu de la pau i de la concòrdia entre tots els homes (secularització de la caritat: 70), sobretot entre cristians (66-67).- J. P. E. [10476]

Ramon FERRER NAVARRO, *La època valenciana de Vives*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filològica», 9 (1992), 9-26.

Resum d'alta divulgació d'alguns dels elements que configuraven el marc de la València en el pas del segle XV al XVI, començant pel fet que la família Vives ocupa el lloc dinovè entre les setanta-dues converses que contribuïen a una taxa reial i que el 1522 el seu pare posseïa un capital d'uns 50.000 sous en ésser condemnat per la Inquisició, que tantes víctimes causà en la seva família (10-13); la ciutat, en canvi, es trobava en el punt de la inflexió, car la importància econòmica es desplaçava vers la costa atlàntica, i d'ací compareixien els problemes socials, i la nova Inquisició espanyola desequilibrava la convivència a favor de la comunitat cristiana i d'una cultura imposada. L'escola valenciana de Vives, la de mestre Tristany, hagué d'ésser una de les moltes que els *Furs* permetien, i poc degué rebre de la nova universitat, ja que es referí als seus «excel·lents professors que, espero, han de venir» (24).- J. P. E. [10477]

[Ismael] ROCA MELLÀ, *Juan Luis Vives, humanista cristiano*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filològica», núm. 10 (1993), 115-124.

Exposició molt abreujada, primer, del marc mental contemporani de Vives i dels seus principals protagonistes, molts dels quals tractà personalment (115-117). Les pàgines centrals són una presentació de les principals idees de Vives, personificades en algunes de les seves obres: *Linguae latinae exercitatio*, la vida d'un ciutadà burgès; *De disciplinis*, les noves formes d'instrucció; *De iniitiis, sectis et laudibus philosophiae*, la filosofia postnominalista, conscient de la seva dimensió diacrònica; *De anima et vita*, o l'atenció a la dinàmica de les accions humanes; *De subventionem pauperum*, crítica de la mendicitat i integració de la promoció humana en els objectius polítics; *Commentaria in XXII libros De civitate Dei*, o l'herència clàssica i cristiana; *Introductio in sapientiam*, els coneixements en funció d'un comportament assenyat; i *De veritate fidei christianae*, les grans veritats bàsiques del cristianisme (118-120). «No fue ni un héroe ni un santo, pero sí un hombre bueno que... promovió una auténtica renovación en su momento histórico» (122).- J. P. E. [10478]

A. GÓMEZ-HORTIGÜELA [AMILLO], *Elementos esenciales de la filosofía de Vives. El discurso retórico*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filològica», núm. 10 (1993), 75-95.

Text d'una conferència. A diferència dels humanistes italians, bàsicament preocupats per la bellesa formal del discurs, Vives defensa que la peça retòrica ha de servir per a convèncer, com en els clàssics, i que, doncs, s'ha d'aplicar a la política, a la jurisprudència, i sobretot ha d'ésser convincent per la qualitat de l'orador. Com tota altra activitat humana, ha d'ésser dirigida per la prudència. Les darreres pàgines són dedicades a emmarcar Vives en la seva València (89-91) i a sintetitzar «la última clave de su pensamiento: la tarea de mejora personal... se ha de acometer en una doble acción simultánea: dominar el desorden de las propias pasiones y ejercitarse en la reflexión para alcanzar la verdad» (93).- J. P. E. [10479]

P. PÉREZ GARCÍA, *Antropología, sociología y política en el pensamiento de Juan Luis Vives*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filológica», núm. 10 (1993), 97-114.

La idea bàsica és la de la concòrdia. Però, en tant que teoria, ja era vella. Per això, alguns no han vist en Vives altra cosa que el pedagog; l'autor defensa que fou, amb Maquiavel, precursor del saber sociològic i polític contemporani, responsable de la fractura epistemològica, que permeté de copsar allò que té d'específic la realitat social (100). L'autor defensa que la percepció dels fenòmens de vida col·lectiva és pariona en Maquiavel i en Vives; la diferència rau en el fet que Maquiavel només s'interessa en l'ensenyament que proporcionen els fets i Vives els col·loca en el context teològic del fracàs que fou el pecat original i en la perspectiva de la realització de les finalitats evangèliques de redempció personal i de comunitat cristiana.- J. P. E. [10480]

I[smael] ROCA MELLÀ, *Comentario filológico a las obras jurídicas de Juan Luis Vives*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias», núm. 9 (1992), 65-82.

Les primeres pàgines són dedicades a *Aedes Legum* (66-70 [cf. resum següent]), on defensa la major importància del jutge que la de la llei escrita, i, doncs, de l'«aequitas» i de l'«epiqueia». En *Praefatio in Leges Ciceronis*, recorda que el filòsof també té quelcom a dir en tema de lleis (71). El *De Disciplinis* no sols acusa les corrupteles jurídiques, ans formula principis: torna a insistir en la «aequitas» i demana que les lleis siguin tan poques i tan pròximes als principis de dret natural com fos possible (73-75). Per aquests principis humans, als quals calia afegir els religiosos cristians, la pau resultaria enfortida (78-79).- J. P. E. [10481]

I[smael] ROCA MELLÀ, *Juan Luis Vives "Aedes Legum", 5-10. Estudio Filológico* (Serie filológica, 11), València, Aula de Humanidades y Ciencias Valencianas 1993, 177 pp.

Al lllindar d'*Aedes Legum*, Joan Lluís Vives presenta un guardià del castell, que parla en llatí arcaic. Aquest text és reproduït (21-22) i traduït al castellà (26-28). En sengles capítols és reportat allò que del vocabulari antic d'aquest fragment han dit Gregori Maians (29-46) i Ch. Matheussen (47-60), i allò que del dit vocabulari hi ha en les obres de Nonius Marcellus i Pompeius Festus (61-73). El capítol principal del treball és dedicat a l'anàlisi de cada un dels cent seixanta-cinc mots esmentats, fins a arribar a llur significació precisa (75-166).- J. P. E. [10482]

J. ESTEVE FORRIOL, *Vives, comentarista de textos clásicos latinos (en sus «Alegorías de las Bucólicas de Virgilio» y en particular en la Bucólica o Égloga X)*, dins «Aula de Humani-

dades y Ciencias. Serie Filológica», núm. 10 (1993), 9-41.

Ultra el text de la *Bucòlica* repartit entre els seus diversos apartats, hi ha en aquestes pàgines contraposició entre la forma com la filologia llatina actual explica cada un dels dits apartats, a base d'una hermenèutica històrica i literal, i la interpretació de Joan Lluís Vives, més al·legòrica i sovint més centrada en l'explicació de mots que en la visió de conjunt. I en quant a aquesta, si el tema central de l'*Ègloga* és l'amor dissortat de Corneli Gal·lus per Lícoris, causa del suïcidi d'aquell, per a Vives hi hauria un segon pla de significació simbòlica: el trencament de l'amistat entre Gal·lus i August, amb la consegüent pèrdua de la confiança i del favor imperials.- J. P. E. [10483]

[Joan Lluís VIVES], *Tratado del socorro de los pobres*. Compuesto en latín por el Doctor J. L. V. Traducido en castellano por el Doctor Juan de GONZALO NIETO. Estudio preliminar de Pedro CARASA SOTO, Madrid, Ministerio de Asuntos Sociales 1992, XXXV + VI i 250 pp.

Edició facsimilar publicada pel dit Ministeri amb motiu del V Centenari del naixement de Joan Lluís Vives, només coneguda per referència. La introducció de Pedro Carasa s'intitula *Juan Luis Vives y la reforma social* i ocupa les pàgines 15-121.- J. P. E. [10484]

Luis Enrique RODRÍGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, *Juan Luis Vives: cinco contextos hispanos*, dins «Salmanticensis», XL (1993), 203-235.

Pàgines de divulgació, en les quals són successivament recordades i resumides les relacions de Vives amb personatges hispànics durant tota la seva vida (209-212); la seva vinculació amb els Països Baixos i en particular amb Bruges, a la qual es sentia «tan lligat com a la meua pròpia València» (212-215), la seva integració en els cercles flamencs pròxims a l'emperador Carles V, també en el cas de les Germanies (215-220), i la seva basarda envers els processos inquisitorials, que tant de prop l'afectaven, són els temes exposats en les pàgines 220-225; justament els dits processos de la inquisició espanyola contra el seu pare i la memòria de la seva mare el frenaren d'acceptar l'oferiment d'esdevenir successor d'Elio Antonio de Nebrija a la Universitat d'Alcalà, però també li estalviaren de trobar-se implicat en la caiguda en dissort dels erasmistes castellans al cap de pocs anys (226-233).- J. P. E. [10485]

R. MARÍN IBÁÑEZ, *Luis Vives, europeo*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filológica», núm. 9 (1992), 27-48.

Visió de conjunt, realitzada a base de resums o de fragments d'obres de Joan Lluís Vives tretes de la traducció de les seves obres completes feta per Llorenç Riber (48), en la qual se succeeixen indicacions sobre la relació amb València (29-32), els estudis en universitats europees (23-36), la seva figura d'humanista cristià (37), d'educador (39-40), de filòsof (42), i de pacificador europeu (43-44). Les darreres pàgines repassen algunes de les aportacions bibliogràfiques dels segles XVIII-XX (45-48).- J. P. E. [10486]

Philip C. DUST, *Three Renaissance Pacifists: Essays in the Theories of Erasmus, More and Vives* (American University Studies, 23), Nova Iork, Peter Lang 1987, 229 pp.

Llibre només conegut per la recensió signada per Clare M. Murphy, dins «Moreana», XXIX (juny 1992), 89-95.- J. P. E. [10487]

C. FLÓREZ MIGUEL, *Vives y las Utopías en el Renacimiento*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filológica», núm. 9 (1992), 49-64.

La utopia de Vives es trobaria formulada en el *De concordia et discordia in humano genere* del 1529, en la qual obra ell propugna que la funció del poder polític ha d'ésser la de propiciar la convivència entre els ciutadans i que cadascú hi contribueixi començant per conèixer-se ell mateix. Aquesta doctrina es trobaria en la línia de Plató i de Sant Agustí i seria diversa de la de Francis Bacon de Verulam, el qual en *Atlantis* formulava la teoria que poder polític equival a saber i que aquest ha de servir a dominar el poble.- J. P. E. [10488

J. V. GÓMEZ BAYARRI, *Proyección actual de la obra vivista*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filológica», núm. 10 (1993), 43-74.

Després d'algunes consideracions generals, el primer apartat recorda valoracions de Joan Lluís Vives fetes per alguns estudiosos del segle XX entorn del seu pensament filosòfic i psicològic, de clara opció per la preponderància de la intel·ligència (46-48); del camp del pensament social, basades sobretot en el *De subventionem pauperum* i en la consideració complementària que l'autoritat ha d'incidir en el problema i que la solució és fer treballar tothom (49-55); del camp polític i de dret internacional, on es troben diverses lletres adreçades a personatges públics, en les quals insisteix en la necessitat de concòrdia social i en el refús absolut de la guerra entre països europeus, acceptada però com a defensa contra el turc (56-63); del camp pedagògic, entorn al *De disciplinis i Linguae latinae exercitationes*, on demana educació del sentit crític i ensenyament connectat amb la realitat de la vida (64-70).- J. P. E. [10489

José CAMÓN AZNAR, *Situación de Vives en el período humanista*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LIV (1993), 123-124.

Reproducció d'un text publicat l'any 1941.- J. P. E. [10490

Laureano ROBLES CARCEDO, *Lecturas de Azorín sobre Vives*, dins «Aula de Humanidades y Ciencias. Serie Filológica», núm. 9 (1992), 83-97.

En aquestes pàgines trobem el ressò dels records que Joan Lluís Vives havia deixat en un alumne de la universitat de València entorn del 1890, concretats en dos capítols del seu llibre València; i notícia de les traduccions castellanes d'obres de Vives en la biblioteca de Josep Martínez Ruiz; també hi ha traducció castellana de la lletra de Vives a Juan de Vergara sobre la seva possible acceptació de la càtedra de Nebrija a la universitat d'Alcalà, ara a Madrid, BN (87).- J. P. E. [10491

Jaime NUBIOLA, *Juan Luis Vives y Charles S. Peirce*, dins «Anuario Filosófico», 26 (1993), 155-164.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el d'exposar la influència de Vives damunt Peirce, atès «el caràcter central del problema del llenguatge en la filosofia vivesiana» (155), tal com és exposat en *De disciplinis*, on el llenguatge és, alhora, mitjà a través del qual l'home és integrat en la societat (educació, socialització) i la mateixa societat es configura; per aquesta raó social, el llenguatge ha d'ésser gramaticalment entenedor i retòricament eficaç i no es pot limitar a ésser objecte d'anàlisi dissecadora com per als nominalistes (159-160). Peirce co-

negué l'obra de Vives i considerà que la seva aportació a la lògica era valuosa, tot i que no avaluava gaire la del Renaixement; en particular el reconegué precursor en l'ús de diagrames geomètrics per a la representació de proposicions lògiques (162-163).- J. P. E. [10492

Catalogo della raccolta di Statuti, Consuetudini, Leggi, Decreti, Ordini e Privilegi dei comuni..., Vol. VI. A cura di Giuseppe PIERANGELI e Sandro BULGARELLI (Biblioteca del Senato della Repubblica), Scandicci (FI), La Nuova Italia Editrice 1990, LVI i 306 pp. i XVI làmines.

Entre tants d'estatuts, trobem a Sàsser, el *Statuto del Gremio dei sarti e calzettai* (1532), el qual no sols és escrit en llengua catalana, ans encara fa constar que les prescripcions són fetes a norma «in special modo di Barcellona» (133).- J. P. E. [10493

Arturo LLIN CHÁFER, *Juan Bautista Agnesio. Apóstol de la València renacentista*, València 1992, 104 pp.

Narració de la biografia de Joan Baptista Anyès amb particular atenció a l'ambient cultural, religiós i eclesiàstic de la València contemporània. Hi trobem successivament evocada la *Concordia entre parròquies i convents* del 1389 (21-22), les figures de Jaume Peres de València i de Sor Isabel de Villena (23) i en general els escriptors del pas del segle XV al XVI (25), la traducció i edició de la Bíblia (31), els primers anys de l'Estudi General (27-35), amb especial atenció a Joan de Salaia (30, 33, 41-42), a Joan Lluís Vives (32), a l'erasmisme (31) i a les principals figures eclesiàstiques valencianes (41-43). El seguiment d'Anyès com a publicista comença amb la figura de sant Jeroni (38-39; 58), i amb l'*Elegia in mala nostrorum temporum* (43-45); li serà dedicat tot un capítol (65-73), en el qual trobarem indicació de les seves fonts principals, la llista de les seves obres i resum de la *Pan-thalia*, encara manuscrita. La seva repercussió en la societat valenciana s'hauria concretat en la crisi de les Germanies (48), en el problema dels moriscos, dels quals fou predicador (49-52), tema al qual dedicà el seu *Pro sarracenis neophytis*, i en el qual col·laborà amb sant Tomàs de Villanueva (53-55); també fou mentor d'algunes cases de la noblesa valenciana (59-64) com ho fou dels pintors Vicent i Joan Macip (75-87). [Segurament la riquesa de dades hauria resultat major tenint en compte el llibre Joan Baptista Anyès, *Obra catalana*. A cura de Max Cahner, Barcelona, Curial 1987].- J. P. E. [10494

Joan MAS I VIVES, *El «Misteri dels Set Sagraments»: una «fantasia» teatral de la primera meitat del segle XVI*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 273-306.

La consuetat indicada en el títol era coneguda per la còpia existent a Barcelona, BC, ms. 1139; ací n'és resumit l'argument (274-276); n'ha comparegut una altra a Ciutat de Mallorca, Arxiu Capitular, dins un volum manuscrit de Jaume Ques, mort el 1571 (276-278); el text de Mallorca, ja publicat recentment per Antoni Gili i Ferrer, *Artà en el segle XVI*, Mallorca 1993, 52-57, és ara comparat amb el barceloní, del qual seria una abreviatura, tal com indiquen algunes anotacions; al final del volum mallorquí hi ha un full, ací transcrit, en el qual són consignats detalls d'una representació de *Lo Linatge Humà* e *la Llei de Natura*, a la Seu de Mallorca el Dijous Sant del 1530 (279). Ací són transcrits i anotades tant la versió més llarga de la *Consuetat dels set sagraments* (281-296), com la més breu, qualificada de «fantasia», en la qual «parla lo llinatge humà a la llei de Gràcia» (296-305).- J. P. E. [10495

Francisco M. GIMENO BLAY, *Analfabetismo e alfabetizzazione femminili nella València del Cinquecento*, dins «Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa». Serie III, XXIII (1993), 563-609.

Les pàgines inicials són dedicades a exposar les opinions dels teòrics de l'educació espanyols del s. XVI, negatives quant a l'alfabetització de la dona, contra allò que propugnava Joan Lluís Vives, almenys quant a les dotades per als estudis (566). L'autor defineix el seu treball com a 'planteig del problema' (567) i pren per base els llibres d'albarans de l'hospital General de València, conservats del 1512 ençà, ara a València, Arxiu de la Diputació Provincial, Hospital General, on consta si cada albarà era escrit pel mateix receptor de la corresponent paga (568-569). De l'anàlisi dels 1388 albarans dels anys 1512-1576 (570-572), hom arriba a la conclusió que les dides valencianes eren analfabetes al 100% (573); l'anàlisi de tots els albarans féu conèixer que en tot el segle XVI només setze dones foren capaces de signar (574). L'autor prossegueix esbrinant el mecanisme, pel qual la dida determinava la persona que escrivia en lloc d'ella (575-578) i constata el fet que la dita persona fou cada vegada més un eclesiàstic (579-581); i el que els casos de substitució personal en l'acte del cobrament eren deguts a la distància entre València i la població de la dida (582-584); d'altres anàlisis condueixen a constatar que «il 100% delle dides, provenienti in maggioranza dalle classi subalterne e dal mondo rurale, rimasero escluse o emarginate dalla cultura scritta» (588). Les darreres pàgines es basen en d'altres albarans, escrits o almenys signats per dones, en els quals cal distingir el nivell de les que només signen i el de les que redacten, totes, però, pertanyents a la noblesa o a la burgesia ciutadana (589-592). Els apèndixs contenen les llistes dels delegats per a la redacció dels albarans (593-597), de destinataris de l'acció jurídica, marit o muller (597-599), de professions del marit (599-602), de procedència geogràfica de les dides, amb el corresponent mapa del regne de València (602-606), i els quadres dedicats a les dones alfabetitzades (607-608).- J. P. E. [10496]

August BOVER I FONT, *La producció poètica en llengua catalana de Joan Ferrandis d'Herèdia*, dins «Misc. Fuster, VI», 107-116.

Assenyalades les edicions i els tres manuscrits que han transmès les obres de Ferrandis d'Herèdia (Barcelona, BC 2050; Madrid BN, 2621 i 5593), l'autor recorda les seves sis composicions poètiques en llengua catalana, una de les quals restava inèdita (108-110). Ací són publicades amb aparat crític: «Anar-se'n vol lo meu señor», «Tant vos vull, més del que mostre», «Amor no's pot clamar de mi en res», «Per ser vós, responch, sab Déu lo que'm costa», i la inèdita «Lavat y ben escatat» (110-116).- J. P. E. [10497]

José Luis PASTOR ZAPATA, *La biblioteca de D. Juan de Borja tercer duque de Gandía (+ 1543)*, dins «Archivum Historicum Societatis Iesu», LXI (1992), 275-308.

L'inventari de la dita biblioteca, en el qual hom separà els 194 llibres que el duc tenia a la seva recambra dels 86 que hi havia a la sagristia de l'oratori, redactat en llengua catalana poc després de la seva mort, es conserva a Madrid, AHN, *Osuna*, lligall 567/4, i és ací transcrit (299-307). Arriba a 280 obres (278; algunes de les quals poden tenir més d'un volum), vint-i-sis consten manuscrites (279); moltes eren recents, cosa que demostra l'interès del duc a adquirir llibres nous (280). Gairebé la meitat eren de tema religiós (281-283; vint-i-set eren d'Erasme de Rotterdam, tres de Joan Lluís Vives); una quarantena eren de filosofia, bàsicament d'ètica (284); el dret i la política, en canvi, no arribaven, sumats, al 2% (284-285); els poetes pujaven al 17% (285-286), els llibres científics al 10%

(286). Les llengües predominants eren el llatí i el castellà, essent pocs els llibres en català i en italià (287). El tret més significatiu seria el de l'erasmisme, que dibuixaria la mentalitat de Joan de Borja com la d'un cavaller cristià, al qual Erasme havia dedicat una de les seves obres (281), tendència en la qual coincidirien tant els llibres de filosofia com els de poesia (284-286). En les pàgines 289-296, l'autor intenta de precisar títols i edició de cada una de les anotacions de l'inventari. S'hi trobarien obres d'Arnau Albertí, de Pere Antoni Beuter, de Manuel Dieç en traducció castellana, els *Refranyis glossats* de mossèn Dimas, Francesc Eiximenis, Garsias Jiménez de Cisneros, Andreu de Li, Ramon Llull, Ausiàs Marc, Guiu de Montroquer, els llibres atribuïts a sant Pere Pasqual, Miquel Pérez, Bernardo Pérez de Chinchón, i Joan Lluís Vives; no hi mancaven exemplars del *Consolat de mar*, dels *Furs i privilegis del Regne de València*, del *Soliloqui. Contemplació de la Passió de Jesucrist*, del *Missale Valentinum*, de l'*Oracional a la vida de N. S. Jesucrist*, i, manuscrit, el *Tractat del santíssim nom de Jesús*; també hi havia llibres publicats a València: de Juan Andrés, Appianus, Jacopo Filippo da Bergamo, Erasme de Rotterdam, sant Jeroni, Elio Antonio de Nebrija i el *Retraymiento del ánima*.- J. P. E. [10498]

Marià CARBONELL I BUADES, *Arquitectes eclesiàstics del renaixement català*, dins *I Congrés Església*, II, 617-627; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 617-627.

Aquestes pàgines ofereixen dades biogràfiques tant dels clergues seculars (617-619) com dels religiosos (620-627) que es dedicaren a fer traces d'edificis religiosos els segles XVI i XVII. Un dels primers, el capellà Damià Bolló, fou autor de *Decisió de casos de consciència sobre lo pagar delmes i primícies* i de la *Trassa per reedificar la iglésia catedral de Vic...*, aquesta a la BC, *Fulletons Bonsoms* 2543 (618-619); el caputxí Gervasi de Monistrol publicà el 1632 un *Plano de la acequia navegable desde Martorel a Barcelona...* (625-626) i el seu confrare Joan de Vic una *Geometría y perspectiva con ejemplos y figuras...* (626). Les notícies procedeixen de Roma, Arxiu de l'Església de Montserrat, *Consells generals de la Confraria* (618, nota 3); de Barcelona, ACA, *Monacals d'Hisenda* i *Ordres religiosos*; de l'AHPB, notaris diversos; i de Madrid, AHN, *Jesuitas*, lligall 172.- J. P. E. [10499]

Joan AINAUD I DE LASARTE, *Receptes, notes i una cançó del s. XVI*, dins «Misc. Ponsich», 423-425.

De propietat privada a Vilafranca del Penedès, aquest manuscrit, inicialment d'un mossèn Jaume Pujol, consta de vint-i-dos plects, d'on són transcrits la recepta per al *Ciment d'Alerigas, argenter de Perpinyà*, la de *Cisa de cera per (a) gravar*, una anotació sobre Serabona i els seus «molts llibres qui-s perdien» (424) i una cançó occitana de circumstàncies, recollida a Vinçà el 4 de gener del 1545 (424-425).- J. P. E. [10500]

Jos E. VERCRUYSE, *Nadal et la Contre-Réforme*, dins «Gregorianum», 72 (1991), 289-315.

L'objectiu de l'autor en aquestes pàgines és el de presentar l'actitud de Jeroni Nadal envers la Reforma i deduir-ne l'influx que tingué en la posició antiprotestant de la Companyia de Jesús (290). Es basa en els escrits privats del mateix Nadal, publicats en cinc volums dels *Monumenta historica Societatis Iesu*, en els quals l'autor espigola i transcriu els fragments que manifesten la consciència que la Companyia de Jesús era la contrapartida de la Reforma i que tota la seva actuació havia d'ésser adreçada en la doble direcció de la conversió dels infidels i de la victòria damunt el protestantisme.- J. P. E. [10501]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Un personatge de la Contrareforma: l'abat Pere Domènec*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 355-369.

Es tracta del perfil biogràfic d'un obscur abat de Vilabertran, que els primers anys de la seva vida adulta va fer una profitosa carrera eclesiàstica, fins a arribar al càrrec de cubiculari pontifici i que, havent entrat en contacte amb els jesuïtes a Roma, fou una peça d'aquests en llur política de penetració en la societat d'aquell temps fins a Portugal. Per les seves relacions amb Sant Ignasi de Loiola, sant Francesc de Borja, Juan Polanco, Joan Queralt i d'altres jesuïtes de la primera hora, l'abat Pere Domènec és un personatge atractiu (fundà col·legis per a infants pobres a Lisboa: 361), i la documentació exhumada permet l'aproximació viva a un introductor dels corrents d'espiritualitat reformista i moderns a Catalunya.- J. de P. [10502]

Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, *Els bisbes de Catalunya, Felip II i l'execució del Concili de Trento*, dins *I Congrés Església*, II, 321-332; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 321-332.

La clausura del concili el 1563 obrí problemes específics, com si li calia aprovació explícita del papa i quina havia d'ésser la intervenció del rei (Felip II) en la seva posada en pràctica, o quina era l'autonomia dels bisbes en aquest punt; aquests problemes es concreten en sis preguntes del rei als bisbes (324-325); les respostes de cinc bisbes de Catalunya són a Simancas, PR, l. 21, i presenten tot un ventall de posicions, més o menys decantades al papa (Martín de Córdeba, de Tortosa) o al rei (Arias Gallego, de Girona), passant per posicions intermitges, que suggerien d'esperar que Roma es decidís (326-331).- J. P. E. [10503]

E[ulàlia] DURAN, *Antonio Agustín y su entorno familiar*, dins *Antonio Agustín*, 5-19.

La família Agostí era un autèntic 'clan', actuava com a tal, i Antoni hi estigué integrat. De famílies de juristes, socialment més encimbellada la de la mare, els Albanell barcelonins tingueren càrrecs de confiança de Ferran II, el Catòlic (7-8). Després de la presentació dels cinc germans Agostí-Albanell, l'autora fita la personalitat d'Antoni, que defineix complexa, car té sospites que potser ell vivia sota l'aprensió que la línia paterna fos conversa, sospites que ja es manifestaren repetidament el segle XVI (12). De fet, a la temàtica de jueus, sarraïns i heretges eren dedicats 180 dels 975 títols de la seva biblioteca. Certament, la seva posició espiritual era la de la Contrareforma (també en aquest punt la seva biblioteca era ben fornida: 15-16), però fou amic de processats per la Inquisició (16); ni a Lleida ni a Tarragona no connectà amb el seu entorn, que seguí essent el dels humanistes; optà per la llengua catalana en escrits oficials i pedagògics, però les obres d'investigació eren en llatí o en castellà (17); la seva impremta es limità gairebé a publicar obres seves; i, contra els seus desigs, la biblioteca acabà a la de El Escorial (17-18). Les pàgines 19-20 contenen arbres genealògics.- J. P. E. [10504]

Correspondence de Lelio Torelli avec Antonio Agustín et Jean Matal (1542-1553). Texte édité et commenté par Jean-Louis FERRARY (Biblioteca di Atheneum, 19), Como, Edizioni New Press 1992, 286 pp.

Moltes de les lletres d'Antoni Agostí a Lelio Torelli ja havien estat publicades, però l'autor en trobà a la Biblioteca Oliveriana de Pesaro vint-i-nou de desconegudes, a les

quals s'ha d'afegir la seva resposta a les primeres observacions de Torelli al manuscrit de les *Emendationum et opinionum libri IV* d'Agostí, i l'original de dotze altres lletres del mateix Agostí a Torelli. L'existència d'aquests nous textos ha decidit l'autor a publicar «tout ce qui nous est parvenu de la correspondance de Lelio Torelli avec Antonio Agustín et Jean Matal» (8), i són les vuitanta-tres lletres, que amb llur text críticament establert i amb el corresponent comentari constitueixen el cos del volum (45-211). Són cinquanta-set les lletres d'Agostí i tretze les de Torelli a ell. El tema predominant són els estudis sobre textos jurídics clàssics, però moltes són de recomanació, cosa que ofereix ocasió d'exposar els jocs d'influències per al nomenament d'Agostí a auditor de la Rota Romana (22-23); una de les dites lletres, la 85 és a favor de Miquel Thomàs Taxaquet en anar-se'n a estudiar a Pisa el 1553 (209-210); hi ha notícia d'un *Responsum* de Torelli relatiu als drets de la duquesa vídua de Cardona, germana d'Antoni Agostí (14 i 146-147). Tant les còpies de Toledo, 101.9, com les de Madrid, BN, ms 9913, són «entachés de nombreuses et graves fautes» (20). Les notícies sobre treballs d'Agostí proporcionades per aquestes lletres són sintetitzades en les pàgines 35-43. L'apèndix I estableix que els manuscrits de Madrid, BN 5754 i 5755 depenen del de Giessen, Universitätsbibliothek, ms. 946, el qual consta «ex bibliotheca Antonii Augustini» (213-234). L'apèndix cinquè informa dels treballs fets per Jean Matal per a Agostí en els manuscrits grecs de Florència, cosa reconeguda pel mateix Agostí en les *Constitutionum Graecarum Codicis Iustinianaei*, Lleida 1567 (251-257).- J. P. E. [10505]

Ron TRUMAN, *Jean Matal and His Relations with Antonio Agustín, Jerónimo Osorio da Fonseca and Pedro Ximenes*, dins *Antonio Agustín*, 247-263.

En la seva *Epistola Dedicatoria* a l'obra de Jerónimo Osorio da Fonseca, *De rebus Emmanuelis, regis Lusitaniae...*, Jean Matal incloïa un record a Antoni Agostí i constatava que feia una desena d'anys que no hi havia hagut cap contacte entre ells. En efecte, el 1555 anaren ambdós a Anglaterra, s'estigueren a casa del cardenal Reginald Pole, coincidiren amb Bartolomé de Carranza, però en tornar al Continent se separaren (251), i des d'aleshores, el lloc de l'amistat amb Agostí fou ocupat per Pedro Ximenes (254-259) i llurs posicions irèniques els feren coincidir amb personatges malvistos, entre els quals Frederic Furió i Ceriol (259). L'autor creu que justament per això, Agostí, després del concili de Trento i ja bisbe i metropolità, hauria hagut d'evitar llur tracte.- J. P. E. [10506]

J[oa]n CARBONELL, *L'identificación des papiers d'Antonio Agustín à travers sa correspondance*, dins *Antonio Agustín*, 113-132.

La correspondència d'Antoni Agostí proporcionaria la possibilitat d'identificar i de datar molts dels seus papers escampats per reculls d'ell mateix i d'altres humanistes, sobretot per a precisar procedència i cronologia de notícies i còpies d'inscripcions (113-114 i 126). El nucli d'aquest estudi és l'exposició de casos en què la dita tesi es verificaria: així, contra allò que diuen els autors, la inscripció de Puebla de Castro (Osca), a Madrid, BN ms. 5781, f. 71r, no hauria estat vista i transcrita directament per Agostí, ans a ell enviada per Felipe Puyvecino de Castro (114); la inscripció de Càller, on Agostí mai no estigué, segurament li fou enviada per Pedro del Frago Garcés (115-116). L'autor indica nombre de correccions d'Agostí o de corresponents seus (122-125) a diverses inscripcions (118-121). Hi ha sis reproduccions fotogràfiques que serveixen de prova (127-132).- J. P. E. [10507]

Jean-Louis FERRARY, *La Genèse du De legibus et senatusconsultis*, dins *Antonio Agustín*, 31-60.

Les lletres d'Antoni Agostí i els diferents manuscrits permeten de reconstruir les etapes de la llarga elaboració d'aquesta obra, durant 40 anys, fins que sortí a Roma el 1583. Les noves lletres informen que començà a Bolonya a primers de juliol 1544, i aquella primera redacció és l'actual Var. lat. 6231, base per a una part de l'edició (34); la redactada a Roma és ara a Madrid, BN, ms. 5754, i presenta l'estat del text el març del 1545 (35); la còpia de Madrid, BN, ms. 5755 fou la utilitzada per Agostí per a les successives correccions, que s'allargaren fins al 1547 (36-39). En els mss. de El Escorial a-II-12 (original autògraf, 47), i Var. lat 6231 (còpia), hi ha la introducció general sobre les lleis, part d'una segona versió, en la qual treballà del 1553-1554 al 1557-1558; el darrer ms. citat seria la base de l'edició del 1583 a través del Var. lat. 6523, corregit per Pedro Chacón (43-45). L'annex dels *Praetermissa* afegits al volum imprès correspon a un original, part del qual omple el quadern B de Madrid, BN, ms. 9913 (46). El darrer apartat d'aquest estudi és una història de les publicacions de lleis romanes durant el segle XVI, tan riques, que hom digué del llibre d'Agostí: «Praestiterat non edi» (54). Seria, en canvi «d'une richesse sans précédent» (54) el recull de textos epigràfics que hi afegí Fulvio Orsini. Quatre pàgines clouen l'article amb reproduccions d'etapes de l'obra; una cinquena esquematitza la relació entre els diversos manuscrits de l'obra.- J. P. E. [10508]

Nicolas BARKER, *Antonio Augustin's Letter to Diego Hurtado de Mendoza*, dins *Antonio Agustín*, 21-29.

M. H. CRAWFORD, *Antonius Augustinus Iacobo Mendoze S. D.*, dins *Antonio Agustín*, 265-277.

Barker recorda que el primer d'agost del 1544, data de la lletra d'Antoni Agostí a Diego Hurtado, fou una jornada decisiva per a la recuperació dels textos del Dret Romà, treball en el qual l'havien precedit molts esforços d'altri. Després que el 1539 Agostí havia pogut confrontar l'edició del *Digestum* de Nüremberg 1529 amb el *Codex Pisanus* de Florència, Biblioteca Laurenziana, i en temps posterior pogué comptar amb l'ajut de Lelio Torelli i pogué tenir en compte manuscrits de Venècia, Marciana, sobretot el Gr. 179, escriví la lletra esmentada, en la qual hauria plantejat els principals problemes de la recuperació de textos fidedignes, hauria trobada la solució de principi, i organitzat els resultats del treball entorn de les *Novellae* de Justinia.

Crawford publica el text llatí (265-271) i la traducció anglesa de la lletra d'Agostí a Hurtado de Mendoza (271-277).- J. P. E. [10509-10510]

William MCCUAIG, *Antonio Agustín and the Reform of the Centuriate Assembly*, dins *Antonio Agustín*, 61-80

Tal com diu el text publicat en les pàgines de l'annex al present article (75-80), es tracta de l'opinió d'Ortavió Pantagato en relació a la naturalesa de les dites assemblees, coneguda gràcies a l'exposició «quam Antonius Augustinus a se accurate olim litteris mandatam, ac his plane verbis descriptam ad me [Fulvio Orsini] misit» (75).- J. P. E. [10511]

Richard COOPER, *Epigraphical Research in Rome in the Mid-Sixteenth Century: The papers of Antonio Agustín and Jean Matal*, dins *Antonio Agustín*, 95-111.

Companys d'estudis a Bolonya, en esdevenir auditor de la Rota Romana, Agostí proposà a Matal d'ésser el seu secretari (96); vivien a la mateixa casa, però del 1546 al 1551,

sembla que per encàrrec d'Agostí, Matal cada vegada es dedicà més a la recerca d'inscripcions (97). El primer resultat seria el Vat. lat. 8495 (99); també transcriví algunes inscripcions napolitanes del recull del tarragoní Joan Ermengol (Hermengolis) (100-101: cf. Vat. lat. 6039, ff. 438-443), i, proporcionat per Agostí, un epitafi modern de vora Barcelona (101; cf. Vat. lat. 6038, f. 107). Els dos amics se separaren el 1556 (110).- J. P. E. [10512]

Marcus BUONOCORE, *Onuphrius Panvinius et Antonius Augustinus de codicibus Vaticanis latinis 6035-6 adnotationes nonnullae*, dins *Antonio Agustín*, 155-[171].

Descrits els dos còdexs (155-157), en els quals són constatables mans diverses (157), l'autor enumera les fitxes dels dos volums provinents d'Antoni Agostí i en transcriu les seves frases autògrafes (158-159), i estableix la correspondència entre les inscripcions dels dos volums i les corresponents del *Corpus Inscriptionum Latinarum* (161), vint de les quals són reproduïdes en fotografia [167-171].- J. P. E. [10513]

Dirk Jacob JANSEN, *Antonio Agustín and Jacopo Strada*, dins *Antonio Agustín*, 211-245.

Els dits personatges s'haurien conegut entre el 1553 i el 1555; el 1540, Strada se'n tornà a Alemanya i publicà compilacions numismàtiques, en les quals la majoria de les peces procedien de la col·lecció d'Antoni Agostí (220-221), que aquell hauria estudiada a Roma els anys 1550 i següents (222; cf. 231). Agostí valorà Strada sobretot com a empresari sota els Fugger per a l'edició d'antiguitats (221) i l'ajudà a obtenir els manuscrits d'Onofrio Panvinio (226).- J. P. E. [10514]

Anna Maria PRESTIANNI GIALLOMBARDO, *Antonio Agustín e l'epigrafia greca e latina di Sicilia*, dins *Antonio Agustín*, 173-187.

Durant la seva estada a Sicília el 1559-1560, encarregat d'una inspecció a l'administració reial, Antoni Agostí aplegà inscripcions de l'illa; en parlava amb els amics (175-176); algunes de les seves transcripcions es troben en el volum de Madrid, BN, ms. 5781, desaprofitat fins ara per a les inscripcions gregues, no tant per a les llatines, entre les quals destaquen les procedents d'un fascicle d'Alfonso Roys, baró de Santo Stefano in Bivonia, també presents en l'Ambrosià D. 199. inf. El f. 22, escadusser, sembla autògraf d'Agostí (180); algunes de les dites inscripcions també es troben en el Vat. lat. 6036 (181-182); la pàgina 184 presenta les correspondències entre les inscripcions d'aquests tres manuscrits; les pàgines 185-187 ofereixen reproducció fotogràfica dels manuscrits de Madrid, BN ms. 5781, f. 22r; Vat. lat. 4105, f. 45; i 6036, ff. 56 i 35.- J. P. E. [10515]

Adriano SAVIO, *Delle traduzioni ed edizioni italiane dei Dialogos di Don Antonio Agustín*, dins «Hom. Villaronga», 77-88.

Aquestes pàgines comencen presentant deu edicions dels *Diálogos...* d'Antoni Agostí entre el 1587 en què foren publicats a Tarragona, i el 1744: una de castellana, dues de llatines i set d'italianes (77-79). Però les traduccions italianes foren dues, simultànies, una realitzada per Dionigi Ottaviano Sada i una d'un anònim. La del primer modificà considerablement l'original, però fou la font de la traducció llatina d'Andreas Schott del 1617, la qual també influí en edicions italianes posteriors, arribant a confondre el text d'Agostí

amb les anotacions del traductor (79-84); la de l'anònim és fidel, com ho demostra la comparació de tres fragments dels diàlegs II i III (86 i 88); però fou la de Sada la que s'imposà, potser perquè havia suprimit allò que podia ésser malvist en ambient de Contrareforma, com una referència a Erasme (86 i 88). Hi ha reproducció d'una pàgina (87).- J. P. E. [10516]

José Carlos MIRALLES MALDONADO, *Aportaciones de Antonio Agustín y G. Faerno (Ms. 7091-2 BN) a la enmienda de los fragmentos de L. Pomponio*, dins «Myrtia. Revista de Filología Clásica», 8 (1993), 63-98.

Aquestes pàgines comencen amb una presentació dels volums manuscrits 7091 i 7092 de la BN de Madrid, que contenen transcripció doble feta per Antoni Agostí dels *Fragmenta veterum scriptorum Latinorum* i anotacions posteriors d'ell mateix sobre aspectes mètrics i textuals dels fragments transcrits (64); transcripcions i notes serien dels anys 1544-1555, temps de la seva primera estada a Roma (65) i encara seria convenient de fer conèixer tot allò que divergeix de les actuals edicions dels respectius autors (67). En aquesta línia, les pàgines següents apleguen els fragments en la còpia d'Agostí atribuïts a Lucius Pomponius Bononiensis (ca. 90 aC), i discuteixen la possible validesa de llurs variants en relació al text de les recents edicions pomponianes.- J. P. E. [10517]

Vicente DURBÀ LLOBAT, *Algunos aspectos de la reforma tridentina en la legislación particular de la archidiócesis de Valencia*, dins «Anales Valencinos», XIX (1993), 103-163.

Vicente CÀRCEL ORTÍ, *Recuerdo de Vicente Durbà. Nota biográfica*, dins «Anales Valencinos», XIX (1993), 93-101.

Les pàgines darrerament assenyalades recorden Vicent Durbà, últimament traspasat en la plenitud dels seus trenta-nou anys, i reproduïxen l'esquema d'allò que hauria estat la seva tesi doctoral en Dret Canònic (95-99). Havia deixat força elaborada la primera part, ara publicada en el primer dels dos títols que encapçalen aquesta notícia. Una part de la segona correspon als dos articles resumits a continuació. En ells és sintetitzada l'actuació en línia amb el Concili de Trento dels dos arquebisbes de València Tomàs de Villanueva i Martín Pérez de Ayala. Del primer és recordada la col·laboració en l'establiment de la Universitat de Gandia el 1547 (107), però sobretot el treball legislatiu del Sínode diocesà del 1548, les prescripcions del qual són ací resumides (108-133), després de referir-se a l'edició que n'isqué el 1548 a València: *Constitutiones synodales reverendissimi domini Fr. Thomae de Villanova, archiepiscopi Valentini* (109); i la fundació del seu col·legi, dit també de la Presentació, en relació al qual són recordats els eclesiàstics valencians que col·laboraren en l'obra reformadora del seu arquebisbe amb una sèrie de llibres escrits en català o en llatí: Pere Anton Beuter, Bartomeu Cucala, Lluís Sabater i Tomàs Real (135-136); i resumides les constitucions elaborades per a la direcció del dit Col·legi (137-147), que el successor, Martín Pérez de Ayala, revisà abans d'aprovar-les donant al col·legi la configuració d'un seminari dels propugnats per Trento (153-162), les constitucions i decrets del qual foren oficialment acceptats pel Concili Provincial de València del 1565 (151-152). La posterior actuació de sant Joan de Ribera ja havia estat estudiada pel mateix autor en article [resumit dins ATCA, XI (1992), 719, núm. 7870]. - J. P. E. [10518-10519]

Vicente DURBÀ LLOBAT, *Vida y obras del canonista Miguel Thomàs de Taxaquet (1529-78)*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 50 (1993), 49-73.

Vicente DURBÀ LLOBAT, *El sínodo diocesano según Miguel Thomàs de Taxaquet (1529-78)*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 50 (1993), 473-518.

Les primeres pàgines fan memòria de l'autor, recentment trespasat en plena joventut. El treball ací publicat fou la seva tesina de llicenciatura en Dret Canònic i no té altra pretensió que la de contribuir al coneixement d'aquell autor mallorquí. Les primeres pàgines són de bibliografia (51-56). Segueixen les dedicades a les dades biogràfiques personals (estudis a Randa, Barcelona, Bolonya, Roma i Luvaina, assistència al Concili de Trento, nova estada a Roma, col·laboració amb Antoni Agostí en estudis de crítica de fonts del dret, nomenament de bisbe de Lleida, on només visqué quaranta-tres dies, morint als quaranta-nou anys) (56-60); seguim trobant: la llista de dotze obres que li són atribuïdes, ultra les lletres (60-62); la indicació d'influències: lul·liana a Randa, humanista a Barcelona sota Pere Joan Nunyes, de l'escola humanista del dret a Itàlia en la línia de revisió crítica de textos propugnada per Andrea Alciati i per Antoni Agostí, seguint petjades, entre d'altres, de Guiu Terrena (62-69); de teologia positiva posterior a Luter a Luvaina (62-73). Remarquem que propugnava la constitució d'un 'collegium' per a les dues províncies eclesiàstiques de Tarragona i de València, «perquè tenen la mateixa llengua i els mateixos costums» (64, nota 51).

El segon article és dedicat en part a l'opuscle *De ratione habendi concilia provincialia ac diocesana*, Roma 1556, del qual són assenyalades les biblioteques que l'autor sap posseïdors d'exemplars (477, nota 14), reproduïda l'estructura esquemàtica (477-478), i analitzada des d'un punt de vista històric (origens del sínodo diocesà) i jurídic (convocant, obligats i no obligats a assistir, temari, procediment) la part dedicada al sínodo diocesà, que Thomàs considerava que calia revifar després i com a mitjà d'aplicació del Concili de Trento; un dels punts en els quals insistia, era el de la promoció de compendis o catecismes de doctrina i oracions cristianes normalment en llengua vulgar (485); un altre són les constitucions sinodals i llur publicació, també formant llibre (513).- J. P. E. [10520-10521]

Massimo FIRPO, *Alcune considerazioni sull'esperienza religiosa di Sigismondo Arquer*, dins «Rivista Storica Italiana», CV (1993), 411-475.

Segimon Arquer morí cremat el 1571 a Toledo. L'autor comença resumint i distanciant-se de les interpretacions d'Arquer donades per D. Scano (412-422: hauria estat màrtir de l'enveja dels cacics locals) i de Marcello Crocco (422-425: hauria estat víctima de la confrontació entre progressisme i immobilisme). Després d'un primer procés inquisitorial, del qual sortia absolt el 1560 (414-416), el 1563 era definitivament encausat en la mateixa onada en què ho foren els valencians Jeroni Conques i Gaspar de Centelles, amb els quals havia compartit una cèlebre trobada a Pedralba (418-419). Firpo basa la seva revisió en les lletres escrites per Arquer a Centelles els anys 1548-1557 (426-432), una de les quals, la cinquena, és datada a Barcelona l'onze de juliol del 1555 i conté notícies sobre el poc assortit de llibres en les llibreries barcelonines (428); també en els processos anteriors a càrrec dels dos valencians esmentats i en el procés inquisitorial de Toledo, en el qual Arquer hauria «tenido, creído y enseñado todos los errores de Lutero y su doctrina» (436), cosa que l'autor certifica en reconstruir l'estada i el tracte de Segimon amb sospitosos de luteranisme tant a Pisa, on destacava Benedetto Accolti (443-454), com a Siena on obtingué el doctorat en teologia (461-463), i la coincidència amb reformadors i llibres heterodoxos tant a Suïssa el 1549 (461-463) com a Espanya (464-469); i la confirma amb el fet que al darrer moment, quan Arquer ja ho veïé tot perdut, proclamà obertament les seves més íntimes conviccions reformades. L'autor es pregunta si l'estada a Suïssa i l'expe-

riència de lluites entre reformats no fou la causa que, malgrat les dites conviccions, Segimon Arquer decidís de romandre en l'Església Catòlica (474).- J. P. E. [10522

Josep CLARA I RESPLANDIS, *Onofre Pou a la Universitat de Perpinyà*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 370-373.

Ultra l'aplec de notícies relatives a Onofre Pou i al seu *Tesaurus puerilis*, aquestes pàgines aporten la transcripció de l'acta, dissortadament incompleta, d'atorgament a Pou del títol de mestre en arts el 1578 per la Universitat de Perpinyà; és a l'ADPO, sèrie D, 3, 1 (373). L'autor també dona a conèixer els noms de nou estudiants de les comarques gironines documentats en el mateix volum entre el 1567 i el 1578 (372).- J. P. E. [10523

Sílvia ROVIRA, Pep VILA, *Consueta del juny. (Manuscrit 1139 de la Biblioteca de Catalunya).*

Transcripció, notes i estudi, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 5 (1992-1993), 103-145.

Tres parts configuren aquestes pàgines: estudi introductor (103-111), transcripció anotada del text (111-136) i exposició de les seves característiques lingüístiques (137-145). La peça és datable a Mallorca, darreries del segle XVI; fou descoberta el 1887 per Gabriel Llabrés i publicada per ell mateix el 1902. Ací és resumit el desplegament del tema, on destaca la contraposició entre salvats i vici[oso]s davant Jesucrist Jutge, i les seves fonts bíbliques (104-107); també és subratllada la riquesa d'indicacions escèniques per a una representació a l'interior d'una església (107-109 i 111-113); no és possible de precisar el temps anyal de la representació, encara que no manqui informació de llocs, en els quals era representada dins la vuitada de Corpus.- J. P. E. [10524

José SEGUÍ CANTOS, *Fuentes de inspiración en el ministerio pastoral de san Juan de Ribera, arzobispo de Valencia (1568-1611)*, dins «Anales Valencinos», XIX (1993), 311-344.

En realitat aquestes pàgines, basant-se en bibliografia ja publicada i sobretot en escrits inèdits d'autors valencians diversos, conservats en la BU de València, dels quals són transcrits nombrosos fragments, exposen l'afinitat espiritual de Juan de Ribera amb els tres ordes de dominicans, framenors i jesuïtes, i amb alguns dels seus religiosos contemporanis: eren dominicans el portuguès fra Bartolomé de los Mártires (317-320) i els valencians fra Lluís Bertran (321-323) i fra Domingo Anadon (324-325); eren framenors valencians Antoni de Sant Josep (328-329) i sobretot el beat Nicolau Factor (329-331); i eren jesuïtes sant Francisc de Borja (334-336), Francisco Arias (337-338), i Pedro de Ribadeneira (339-341). Hi ha indicació de fonts manuscrites i de bibliografia (343-344).- J. P. E. [10525

José SEGUÍ CANTOS, *Diversas noticias sobre la Orden de Predicadores en Valencia durante la Contrarreforma, recogidas en manuscritos de la Biblioteca de la Universidad de Valencia (1568-1681)*, dins «Escritos del Vedat», XXIII (1993), 331-368.

Presentació (332-339) i transcripció (339-368), de sis peces, les cinc primeres de les quals foren copiades durant els anys indicats en el títol dins el volum manuscrit intitulat

Recopilació, breu y suma de tot lo procesat en les causes dels pares Trinitaris y el convent de Predicadors..., ara a València, BU, ms. 821; la darrera és transcripció manuscrita (ara en la dita biblioteca, Y-2/27) d'una pàgina de *Historia y anales de la devoción y milagros del Rosario...*, obra impresa a Alcalá de Henares 1653 (367-368). Els sis textos insisteixen en dades personals o familiars de sant Domènec de Guzmán els dos primers (339-354) o en la devoció dominicana del rosari i en la legalitat d'una confraria valenciana del mateix rosari, la de Carlet (355-368).- J. P. E. [10526]

José SEGUÍ CANTOS, *La reforma franciscana en Valencia: los recoletos (1581-1583)*, dins «Archivo Ibero-Americano», LIII (1993), 423-448.

Dinou documents procedents d'arxius diversos (ARV, *Cancelleria*; AMV; Archivo General de Simancas, *Estado*; Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*), ací transcrits complets (431-448; el primer dels quals és signat per Nicolau Factor), permeten de resseguir les vicissituds, complicades amb la intervenció del govern civil, és a dir, del rei, en l'aplicació de la reforma tridentina a la província franciscana de València, en la qual, desapareguts els antics conventuals, es disputaven la preeminència i, doncs, la supervivència, les branques dels observants, ja reformats a darreries del s. XIV, i dels recolets, darrerament impulsats des de Castella. Els darrers s'integrarien dins la província observant, mantenint, però, una certa autonomia.- J. P. E. [10527]

José Luis SANTONJA CARDONA, *La fundación de un centro de estudios de la Orden Agustiniiana en el Reino de Valencia: El Colegio de Santa Mónica de Alcoy*, dins «Archivo Agustiniiano», LXXVII (1993), 3-18.

[En el volum anterior d'aquest anuari era resumit un estudi del mateix autor sobre el mateix col·legi d'Alcoi, ATCA, XIII (1994), 486, núm. 8979]. Ara, havent descobert en l'Arxiu Municipal d'Alcoi, *Cort de Justícia* (sèrie ininterrompuda des del 1300 al 1707), el document fundacional, datat el 1598, el transcriu íntegre (6-18). Emmarca la iniciativa en la reforma posttridentina dels ordes religiosos a València.- J. P. E. [10528]

Antonio CONTRERAS MAS, *Geografía y medicina en el Renacimiento Mallorquín: el historiador Juan Bautista Binimelis*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 451-484.

Ben conegut com a historiador, Binimelis és desconegut en tant que metge. Ací n'és reconstruïda la biografia, amb particular atenció a la seva formació en l'Escola de València sota Lluís Collado (459-460: galenisme hipocràtic), a la seva amistat amb el bisbe Joan Vic i Manrique, al qual serviria i de qui rebria qualque favor, a la seva vinculació amb els historiadors valencians contemporanis (Pere Antoni Beuter, per exemple), i a la seva estada a Roma entorn del 1570 (454-459). Les pàgines 461-468 són dedicades a identificar les obres de medicina que consten existents en la seva biblioteca (llista que ha d'ésser completada amb les del seu *Medicorum nomenclatura per alphabetum*, 472); segueix la referència a les seves obres històriques (469), d'astronomia i de matemàtiques (470), i finalment a cada una de les obres mèdiques, algunes de les quals foren redactades en català (*Tractat del temperament propi de la illa de Mallorca...*; *Tractat de com se han de curar les feridas y colps del cap...*; *Tractat de la herba que es diu Sanctae Crucis o Nicoriana*) (471), i algun en llatí (*De morbo gallico*, 473); la darrera part de l'estudi resumeix les informa-

cions i les valoracions fetes per Binimelis en el *Tractat del temperament propi de l'illa de Mallorca...*, segons la versió integrada dins la seva *Historia del reyno de Mallorca* (474-481).- J. P. E. [10529]

Eulàlia DURAN [I GRAU], *Joan Binimelis i la seva Història de Mallorca*, dins «Buletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 485-496.

Després d'un resum biogràfic i de reproduir aquell paràgraf del testament que llegava la *Història...* en la seva doble versió a la Ciutat de Mallorca (486), detall que no ha evitat que aquells originals es perdessin (487), l'autora presenta les diverses parts de la dita obra, des de les dedicatòries i felicitacions escrites per amics, passant per la descripció geogràfica i pels orígens mitològics de l'illa en Túbal, i sobretot pels esdeveniments contemporanis i posteriors a la conquesta, on no manca esment a les noves poblacions (488-491), a les Germanies (cf. 495) i a les incursions piràtiques de la segona meitat del segle XVI (491); remarcuem les notícies relatives a les escoles de gramàtica de Montuiri i de Randa (491), a festes i a 'miracles', a les varietats de peixos i aus de l'albufera d'Alcúdia (492), i als fills il·lustres, encapçalats per Ramon Llull, del qual defensa l'ortodòxia contra Eimeric (493), i a escriptors posteriors (494). L'autora resumeix els que serien els trets típics d'un autor renaixentista: «observació metòdica de la naturalesa, interès per l'estratègia militar en el seu cas contra les incursions dels corsaris i pirates, interès per l'etimologia dels topònims, per les festes populars, pels adagis, pels vestigis romans, per l'origen de la població que remunta a les fonts bíbliques, pels fills il·lustres en santedat i en lletres, optant, per tant, per una posició en favor d'aquestes en la polèmica aleshores ja vella entre lletres i armes» i «fidelitat a ultrança a la monarquia» (495).- J. P. E. [10530]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Quina acceptació tingué la Història del Regne de Mallorca de Joan Binimelis*, dins «Buletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 497-510.

Tomàs Aguiló s'estranyà que Binimelis hagués estat oficialment cronista del Regne de Mallorca i que l'acceptació de la seva *Història...* hagués estat positivament dolenta. Rebut el esquema d'aquesta (498), l'autor recorda que, quant a la mala sort posterior, hi ha el fet de la pèrdua dels dos originals, tot i que havien d'ésser encadenats (500-501 [cf. resum anterior]); que Joan Dameto i Vicenç Mut emprenguessin una altra 'primera' història del regne de Mallorca com si no existís la de Binimelis, tot i que en «copiaren a balquena» (502), i que Jordi Fortuny de Roescas la copiés, callant el nom de l'autor (503-504). Ensenyat creu que la mala fortuna és resultat de tres causes: la bel·ligerància que Binimelis donà a les narracions legendàries i mitològiques sobre l'origen de Mallorca, en el moment en què Jerónimo Zurita escrivia els *Anales...* (504-507); sobretot, però, el procés inquisitorial per abusos en l'administració del sagrament de la penitència [atesa la relació d'En Binimelis amb València, hi hauria alguna repercussió de certs moviments 'espirituals' valencians del moment: Mossèn Simó, Miguel de Molinos...?] (508-509); i la sortida de Mallorca dels seus amics i protectors, els germans Joan i Lluís Vic i Manrique, bisbe i virrei respectivament (508-509).- J. P. E. [10531]

Alison WEBER, *Between ecstasy and exorcism: religious negotiation in sixteenth-century Spain*, dins «The Journal of Medieval and Renaissance Studies», 33 (1993), 221-234.

Des de mitjan segle XVI, la Inquisició espanyola fou menys benèvola amb els fenòmens místics femenins. Ja professor de la Facultat de Teologia de Barcelona, després d'haver passat algun any en les presons inquisitorials, l'andalús Diego Pérez de Valdivia s'ocupà de l'arrapament / arrobamiento' en el seu *Aviso de gente recogida*, on defensava la legitimitat del dit fenomen, alhora que n'assenyalava els perills (227-228), i en particular el de confondre el dit rapiment amb la possessió diabòlica, amb els consegüents abusos en els exorcismes, tema al qual són dedicades les darreres pàgines (231-233). L'*Aviso* tingué quatre edicions en la península ibèrica i tres en la italiana (234).- J. P. E. [10532

Benet JULIÀ, *L'Estudi General gironí i la seva escola de medicina*, dins «Revista de Girona», núm. 160 (setembre-octubre 1993), 52-56.

L'autor es queixa de la poca documentació existent sobre l'escola de medicina de l'antiga Universitat de Girona. La conservada en l'AMG li permet de precisar que la dita escola funcionà des d'entorn del 1570 fins al 1714; també recorda els noms dels mestres coneguts, els exercicis per a l'obtenció tant del grau de batxiller com del de doctor (on consten els llibres d'Hipòcrates i de Galè que calia comentar), del qual transcriu el text d'un títol datat el 1692 (55). També consta l'intent de crear a Girona una càtedra de cirurgia durant la primera meitat del segle XVI.- J. P. E. [10533

Actas de la Academia de los Nocturnos. Volumen I (Sesiones 1-16). Estudio introductorio, edición crítica y notas de José Luis CANET, Evangelina RODRÍGUEZ, Josep Lluís SIRERA (Arxius i Documents, 5), València, Edicions Alfons el Magnànim 1988, 416 pp.

Les sessions ací documentades començaren el 4 d'octubre del 1591 (49); el text de les actes, després de llarg camí (49-50), es conserva a Madrid, BN, Res. 32-34 (51); [per al de les sessions 17-32, cf. ATCA, XI (1992), 722, núm. 7881]. El primer capítol de l'estudi introductorio dona breus notícies bio-bibliogràfiques dels següents acadèmics: Gaspar Aguilar (13), Jaume d'Aguilar, fra Antoni Joan Andreu, Hernando de Balda, Miquel Beneyto (14), Guillem Bellví, Carles Boyl (15), Tomàs Bu(i)x, fra Francesc Castro, Guillem de Castro (16), Bernat Català de Valleriola (17), Guillem Ramon Català, Pelegrí de Català (18), Maximilià Cerdà de Tallada i Sancho, Tomàs Cerdà de Tallada i Sancho, Fabià de Cucaló (19), Francesc Joan d'Esplugues, Gaspar Joan Escolano (20), Maties Fajardo, Joan Lluís Fenollet, Gregori Ferrer, Lluís Ferrer de Cardona (21), Pere Frigola, Pere Vicent Giner, Estaci Gironella (22), Gaspar Gracian, Manuel Ledesma, Juan López Maldonado (23), Joan Josep Martí, Baltasar Mercader (25), Evarist Mont, Jeroni de Mora, Joan Andreu Núñez (25), Jaume Orts, Francesc Pacheco, Joan Pallàs (26), Hernando Pretel, Andrés Rey de Artieda (27), Bartomeu Sebastià, Francesc Agustí Tarrega (28), Joan de Valenzuela, Llorenç de Valenzuela, Gaspar de Villalón, Francesc de Vilanova, Tomàs de Vilanova (29) i Jeroni de Virués (30). Un segon capítol recorda la multiplicació d'acadèmies durant els segles XVI i XVII, amb quadre sinòptic i cronològic de les de Sevilla, Madrid, València i l'Aragó (35-36); aplega les notícies publicades fins ara en relació a l'Academia de los Nocturnos (37-38), que tindria el precedent de les valencianes del segle XV (39); a diferència d'allò que suggerí Joan Fuster, la dels Nocturnos no hauria estat reducte de temàtica benpensant, ans n'hauria acollida de popular i d'esparracada (42: a 77 és reproduïda una pàgina manuscrita, en la qual tres estrofes són ratllades i il·legibles [qui sap si per obra de censors inquisitorials]); segueix notícia d'altres acadèmies valencianes (d'Adorantes, Academia Valentina, de los Montañeses del Parnaso, de los Soles, del Alcázar, de N. Sra. de los Desamparados y del Patriarca San José, del Marqués de Villatorcas i

la del Carrer del Bisbe (43-46). El fenomen acadèmic hauria nascut fora les estructures rígides de la universitat, el coneixement del qual és impossible si abans hom no té els textos; d'ací l'actual edició (47). Les actes pròpiament dites són precedides per la llista d'acadèmics i de llurs denominacions dins l'Acadèmia (55-57) i pel text de la normativa o *Instituciones de la Academia de los Nocturnos* (59-62). El text de les actes de les setze primeres sessions ocupa les pàgines 65-414, consta de divuit escrits en prosa i de cent trenta-cinc composicions en vers, d'entre les quals cal destacar dos sonets de Jeroni Virués en dues (català i castellà) i tres llengües (català, castellà i llatí), i és completat amb anotacions que ajuden a comprendre el context cultural (p. e., concepte de sonet amb estrambot: 99) i amb d'altres de bibliogràfiques, sobretot contemporànies de la dita acadèmia. [Entre els precedents del fenomen de les acadèmies és indicar «el consistorio de la Gaya Ciencia (ca. 1390) en Barcelona bajo los auspicios de don Enrique de Villena» (34); però Enric de Villena havia nascut el 1384 i a sis anys difícilment podia auspicar res; Joan I de Catalunya-Aragó es devia bastar. I potsers el «foetor et honor» de 377, nota 18, hauria de fer: «foetor et horror»].- J. P. E. [10534

Lorenzo GALMÉS, *Fray Tomás Castellar, O. P.*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 66 (1993), 135-165.

La primera part d'aquest article confegeix les dades biogràfiques d'aquest fill de Puigcerdà, que completà la seva formació en sentit d'estricta observança al convent dominicà de València sota l'influx de sant Lluís Bertran, i el 1582 marxà primer a Mèxic, on fou professor de teologia i escriví memòries de la presència dominicana en aquella província: després passà a les Filipines i som informats amb cert detall de la seva activitat per lletres seves i dels seus companys, ací en part transcrites (140-143); alguna d'aquestes fonts es troba manuscrita a Barcelona, BU, ms. 1008 (140, nota 13). Hom li ha atribuït *Historia et progressus Provinciae Mexicanae Ordinis Praedicatorum i Vitae primorum patrum Provinciae Mexicanae*; aquesta darrer títol certament fou escrit en forma d'obra estructurada (144-145). Morí el 1607.- J. P. E. [10535

Josep GASSET i ARGEMÍ, *Els primers mapes impresos de Catalunya-Aragó*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 35 (juny 1993 = Número Especial dedicat a Lluís Casassas i Simó, III), 41-60.

Considerat fins fa poc anònim, el mapa editat el 1595 fou elaborat per Johannes Metellus (Jean Matal) en el marc de l'Escola Cartogràfica de Colònia. Ací són resumides les dades sobre autor (43; [vegeu més amunt l'estudi de Richard Cooper, pp. 617-618, núm. 10505]), origen i reedicions del mapa. Formava part (com el de València) de l'atlas *Hispania tabulis aeneis expressa...*, Colònia 1595, del qual hi ha exemplar a Barcelona, BC E4-IX-10; procedia del *Theatrum Orbis Terrarum* d'Ortelius (45) i fou reelaborat en nombre d'ocasions posteriors des del 1604 en les *Deliciae Hispaniae et Index Viatorius...*, de Cebrià Eychovius (45-46). Hi ha quadre sinòptic dels sis atles que inclouen el mapa de Catalunya-Aragó (amb les Illes Balears) entre el 1595 i el 1602 (51), de les derivacions d'uns mapes a d'altres (52), dels set primers mapes de Catalunya-Aragó entre 1595 i el 1630 (53), dues reproduccions de pàgines d'atles (54-55) i cinc dels mapes de Catalunya-Aragó o de la part corresponent de la Península Ibèrica (56-60).- J. P. E. [10536

Colección de Cartas Pueblas. CXIX. Transcripció de Eugenio DÍAZ MANTECA. dins

«Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 65-69.

Conservada a València, ARV, *Justícia reial*, núm. 798, és ací transcrita la carta de població atorgada als nous habitants d'Artana el 1611, després de l'expulsió dels moriscs. És en llengua catalana.- J. P. E. [10537]

Carme NARVÁEZ i CASES, *Josep Dalmau, promotor dels convents de Carmelites Descalços de Barcelona*, dins *I Congrés Església*, I, 589-598; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 589-598.

L'actuació d'aquest prohoms ciutadà (1554-1633), sobretot a favor de diverses cases religioses de Barcelona i rodalies, i en particular dels carmelites descalços i de llur convent i església de Sant Josep, és ací relatada a base de la documentació de l'ACA, *Monacals d'Hisenda*, on s'han conservat quatre llibres de comptes de les obres i el *Llibre de memòries de coses particulars del senyor don Joseph Dalmau...*, ms. 1939. [Extranyament, no hi ha cap notícia de la seva important biblioteca, també llegada al dit convent, ni dels estudis que li són estat dedicats en els darrers temps, tal com hom pot veure dins ATCA, p. e., VII-VIII (1988-1989), 411-412, núm. 4066; 654, núm. 4949].- J. P. E. [10538]

Germà COLON DOMÈNECH, «*La gàbia gran no fa millor lo auell*». *Postilla als Secrets del prior Agustí*, dins «Misc. Fuster, VII», 117-128.

L'autor comença recordant els seus primers contactes amb el *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril* de fra Miquel Agustí publicat a Barcelona el 1617, prest traduït al castellà, llengua en què tingué vint edicions fins al 1781 (118). La frase que encapçala el títol, com també gran part del capítol dins el qual es troba, són traducció de l'obra francesa *L'agriculture et maison rustique*, de Charles Estienne, París 1570; ací són reproduïts l'original francès, i les traduccions catalana i castellana (119-123), d'on es dedueix la forma de treballar del prior (124). Una altra dita del mateix capítol és «La vista de l'amo engreixa lo cavall», de llarga tradició en les llengües romàniques (en català, ja es troba en la traducció de l'*Econòmica* d'Aristòtil feta per Martí de Viciana, 127), i d'arrels en època dels clàssics llatins fins a Columel·la (128).- J. P. E. [10539]

José DELGADO GARCÍA, Manuel GONZÁLEZ POLA, *Beato Jacinto Orfanell, O. P., màrtir del Japón (siglo XVII). Cartas y relaciones.*² Introducció y notas por J. D. G. y M. G. P., Madrid, Instituto de Filosofía y Teología Santo Tomás 1989, 240 pp.

Vegeu tant textos com interpretació en els resums publicats dins ATCA, V (1986), 523, núm. 3011-3012.- J. P. E. [10540]

Enric MOLINÉ, *Les constitucions sinodals de Solsona i la Reforma Catòlica (1630-1751)*, dins *I Congrés Església*, II, 397-412; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 397-412.

Del 1590 al 1630, els bisbats catalans tingueren gran activitat sinodal, sota l'ombra del Concili de Trento; el 1629 arribava el primer sínode del novell bisbat de Solsona, les actes del qual es publicaven a Barcelona el 1630; després, amb pocs retocs, serien altra vegada impreses el 1671 i el 1751 (404-405; portades a 400, 401 i 406). Seguint els cinc

llibres de les *Decretals*, insistien en l'activitat pastoral dels rectors, els suggerien llibres de lectura i d'estudi (408), prohibien la convivència dels promesos abans de rebre la benedicció nupcial (402), i exhortaven a un capteniment digne a l'església (398). Contenien un apèndix de formularis notariais en llatí (tret dels capítols matrimonials i dels testaments, 409) per a quan el rector hagués d'actuar com a notari; les constitucions d'un sínode del 1641 i la documentació episcopal de les edicions del 1671 i 1751 eren en llengua catalana (411).- J. P. E. [10541

Ramon PLANES I ALBETS, *La brega de la quadrilla d'En Serrallonga a Osor (1630). El procés per la mort del bandoler Cristòfor Madriguera*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 374-394.

L'autor aplega en la introducció les notícies ja conegudes sobre la pertanyença de Cristòfor Madriguera a l'escamot d'En Serrallonga, presenta el document ací transcrit, de propietat particular (376), refà el fet d'armes prop Osor que deixà el dit Madriguera nafrat de mort (376-379), i subratlla que aquell episodi contribuï a la davallada del bandolerisme per la col·laboració de la gent del país, altrament coneguda per ACA, *Canc.*, reg. 5518 (380-382). L'apèndix documental conté transcripció críticament anotada de la *Inquisitio contra Christophorum Madriguera et alios latrones societatis Joannis Sala, alias Serrallonga, latronis*, i més en concret les declaracions de nou testimonis relatius a la topada entre els bandolers i la gent del batlle d'Osor, Benet Quintana: hom hi constata que els bandejats disposaven de tota una xarxa de lloques.- J. P. E. [10542

Pere CATALÀ I ROCA, *El virrei comte de Santa Coloma* (Publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana, 102), Barcelona, Fundació Vives i Casajuana 1988, 446 pp.

El mateix autor defineix aquest llibre «biografia», en la qual «només podem ocupar-nos del tema històric —amb la imbricació social, econòmica, política, etc.— si gira entorn del personatge Dalmau de Queralt...» (59). Per això, en successius apartats trobem resseguits els esdeveniments vitals del biografat, començant pels dels pares, amb abundant transcripció de fragments textuals d'ACA, *Santa Coloma de Queralt*, i de *Generalitat*; del *Dietari* de Jeroni Pujades i del de Miquel de Parets. del *Manual de Novells Ardits* (88-91); i tot un capítol dedicat a resumir l'*Horòscop del comte de Santa Coloma de Queralt*, elaborat el 1619 per Sebastià Vilagut, inèdit a Barcelona, AHCB, A-193 (43-50); també hi és àmpliament resumit el testament del comte, del 1634 (95-99). Però des del moment en què esdevé virrei de Catalunya el 1638, els successius capítols d'aquest llibre es converteixen en altres tants passos de la tragèdia, sempre basats en documentació d'arxiu, de vegades transcrita íntegra, com les tres lletres de Joan Magarola (167-169) o la de Josep Claresvalls (173-174), de Josep Batet (252-253), o de Miquel-Joan de Montrodon (265-266). En un moment determinat, l'autor arriba a excusar-se de «l'ús, ratllant l'abús, que l'autor del present llibre es permet de fer de textos coetanis» (312); certament, a mesura que s'acostava el desenllaç tràgic de les exigències reials i de les malvestats dels terços d'una banda, i de la indignació de les poblacions de l'altra, en uns moments en què la secada havia anorreat fins i tot les esperances en la pròxima collita (311, sobre Martorell; 21, sobre la Segarra i la Conca de Barberà), els successius capítols són com mosaics de fragments textuals (270 i ss.). Dins aquest conjunt trobem dades més adients al tema d'aquestes pàgines: el 1624, el comte proposava a la vila de Santa Coloma de construir l'estudi (55); a 174 hi ha esment de l'escrivania de Palafrugell; en la subversió del Corpus de Sang foren cremats a la Rambla de Barcelona «tota la llibreria i processos» de Gabriel Berart (347, nota 1); el mateix dia, Josep Amat i Desbosc, capità de la companyia de la confraria

de llibreters, acompanyava el virrei en el Baluard de Santa Eulàlia (353 i 354); el mateix virrei fou acompanyat fins a la darrera hora per Francesc Barra, qui el 1641 publicaria a Barcelona el *Breu tractat d'artilleria...* (358); l'autòpsia del cadàver fou practicada per Jaume Teixidor, cirurgià i catedràtic de la Universitat de Barcelona (372). Al final del volum és resumit l'inventari dels béns del comte de Santa Coloma al castell de la vila, en el qual figura «en los estudios del señor comte en la volta pintada... un prestatge en lo qual y ha molts llibres de diversos autors y diverses històries», com també que «al costat del dit estudi és lo arxiu tancat i (a)paredat» (393); també hi ha notícies sobre la documentació oficial del temps del virregnat conservada pel comte i sobre la trajectòria que seguí (405-409).- J. P. E. [10543]

Manel GÜELL JUNKERT, *L'activitat política del virrei comte de Santa Coloma el 1639*, dins «Recull. Associació Cultural Alt Gaià», núm. 2 (1993), 79-86.

A base de lletres conservades a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, i *Generalitat*, i BC, *Fulletons Bonsoms*; a Girona, AHM, *Acords municipals*: a Reus, AHC; i a Tarragona, AH, *Artes municipals*, l'autor defensa una mena de tesi: les decisions preses per Dalmau de Queralt amb motiu de la campanya per a reconquerir el castell de Salses l'enemistaren «mortalment amb els principals grups de poder catalans» (79): amb la Ciutat de Barcelona, a la qual retreia de desentendre's de l'allistament de soldats o de la recerca de desertors (80-81); amb la Generalitat, per no respectar els seus drets, fins a requisar-los-hi els cabals, cosa que provocà llur revenja (82-84); les amenaces a la Ciutat de Barcelona, es repetien en les lletres a les altres poblacions, fins a l'afusellament sumàrrissim dels considerats desertors (84-85).- J. P. E. [10544]

Josep MIRALLES SALES, *La Guerra de Separación de Cataluña en Castellfort*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 33 (Enero-Marzo 1991), 2-6.

Aplec d'anotacions relatives a la repercussió que en una vila del Maestrazgo tingueren les guerres entre Espanya i França des del 1638, amb particular atenció a les relacionades amb la Guerra dels Segadors (nombre de soldats que hagué d'enviar el poble; presència i allotjament de tropes reials; repercussió dels setges de Lleida i de Tortosa; contribucions; complicació per la pesta, estalviada a Castellfort; posada a punt de la fortalesa de Traiguera), tot a base de fragments trets de documentació, sembla, municipal [manca indicació arxivística], entre la qual és esmentat un *Llibre de comptes dels Sants*.- J. P. E. [10545]

Diálogo verdadero, gracios y apacible dels felices y bons successos de la guerra de Catalunya, a cura d'Anna M. TORRENT, dins «Els Marges. Revista de Llengua i Literatura», núm. 48 (juny de 1993), 79-100.

Fulletó publicat a Barcelona el 1642, ací transcrit en puntuació moderna. És narració en vers dels esdeveniments dels dos primers anys de la Guerra de Separació, posada en boca d'un segador, Valentí Anglada, que demostra coneixement de primera mà dels esdeveniments que narra; la terminologia emprada, en una llengua fortament influïda pel castellà, demostraria que els segadors no lluitaven únicament amb falçs, encara que llur armament era divers dels dels 'tercios' (81). El text del *Diálogo...* ocupa les pàgines 83-99 i és completat amb les *Cobles del Marquès de los Veles que cantaven Valentí y Bernat a la fi del rabonament* (100).- J. P. E. [10546]

M. Àngels PÉREZ SAMPER, *Catalunya i Portugal el 1640. Dos pobles en una cruïlla* (Biblioteca d'Història dels Països Catalans, 5), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1992, 264 pp.

«No pretenem fer un relat complet..., sinó tan sols assenyalar alguns dels seus aspectes més rellevants, remarcar algunes de les qüestions més significatives i apuntar algunes de les possibilitats més suggeridores» (16). El primer capítol sobre *Catalunya i Portugal en la monarquia hispànica* exposa els elements que contribuïren a congriar la maltempada del 1640, vistos a través de les publicacions catalanes contemporànies: la mateixa consciència geogràfica (40-44), la llengua pròpia (44-51), la història (53-56), el record del 'bon temps passat' (59-60 i 62) i l'absència que arriba a forasteria del rei (63-66; amb la consegüent no celebració de corts 85-86) i condueix al dilema entre la fidelitat al rei o a la pàtria (69-71). A la necessitat de respectar plenament la realitat catalana, la política reial respongué amb intents uniformadors (69-71), que actuaven a través dels virreis i del Consejo de Aragón (89-97). Però els dos grans camps de batalla entre imposició centralista i fidelitat a les constitucions foren les dues exigències: la fiscal i la militar, a les quals és dedicat el capítol segon. Altra vegada la forma de pensar dels catalans era clara: nous impostos només imposats pel rei eren il·legals (99-100); però el gran problema fou el militar amb el fons del polític; el Nadal del 1624, Gaspar de Guzmán, comte-duc d'Olivares, presentava a Felip IV el *Gran Memorial*: «trabaje y piense [V. M.] con consejo maduro y secreto por reducir estos reinos de que se compone España al estilo y leyes de Castilla sin ninguna diferencia...» (113), al qual seguia un any després la Unió d'Armes (119-121); la situació es deteriorà progressivament amb les corts catalanes del 1626 (124-132) i del 1632 (136-137); el 1635 arribava la guerra amb França (143). El tercer capítol, *Dues societats al caire del conflicte* (152-201) es basa en documentació ja publicada, fins i tot en el tema dels allotjaments (191-201). També el quart, dedicat als precedents de la topada del 1640 (202-262). El cinquè, dedicat a les relacions diplomàtiques (263-313), ofereix més fragments textuais i referències arxivístiques de primera mà (ACA, *Reial Patrimoni*: 286, 311; *Consell d'Aragó*: 287, 311, 313; *Generalitat. Triennis*: 272, 291, 296, 297 i sobretot 300; *Generalitat. Lletres trameses*: 289; *Generalitat. Dietari*: 301-302; i BC, *Fulletons Bonsoms*; i Oxford, Bodleian Library, *Relación del levantamiento de Catalunya* de Ramon Rubí de Marimon), tant en relació a l'ambaixada d'Ignacio Mascarenhas a Barcelona (271-282), com a la doblement fracassada de Jacint Sala a Lisboa (285-311). És particularment interessant per a aquestes pàgines el capítol sisè: *Solidaritat, informació i propaganda* (314-395), car permet de resseguir les publicacions d'aquells anys dedicades a informació i encara més a propaganda. A Portugal i a Catalunya hi havia idees coincidents a l'hora de justificar les opcions polítiques, les del pactisme (322), irremissiblement traït pel poder reial (335); a l'hora de mostrar reticències davant el reconeixement de França (344); i a l'hora de cercar suport en raons religioses (347). La pàgina 380 presenta llista de publicacions portugueses contemporànies relatives a Catalunya i les 381-382 de les catalanes relatives a Portugal. La narració dedicada als esdeveniments finals es basa més en la correspondència conservada a l'AHCB (414).- J. P. E.

[10547]

Pere CATALÀ ROCA, *Apunts sobre el castell de Biure i el llinatge dels Margarit*, dins «Recull. Associació Cultural Alt Gaià», núm. 2 (1993), 49-61.

Aplec de notícies, algunes de les quals procedents d'escriptors dels segles XVI i XVII, sobre els senyors de Biure d'Empordà (55), en particular sobre Pere de Margarit, cap militar del segon viatge de Cristòfor Colom (49-50), i sobretot sobre Josep de Margarit i de Biure, cap de la facció partidària de França en la Guerra dels Segadors, i virrei i lloctinent general de Catalunya pel rei francès, Lluís XIV (56-61).- J. P. E.

[10548]

Josep ARAN VIOLA, *Libro de «Actas del Conselh Generau dera Val d'Aran», (s. XVII), dins «Documenta et Scripta», V (1993), 81-85.*

El referit libre d'actes de 267 folis, actualment conservat en l'edifici del Museu-Arxiu dera Val d'Aran, conté les actes dels anys 1632-1664, dues de les quals són transcrites; en la primera, del 25 setembre 1640, el consell encarrega de fer acabar d'estampar els privilegis de la Vall i de «traduir aquells ab los demés papers y Concòrdia del General» (83-84). També hi ha un recull de bibliografia històrica de la mateixa vall (84-85).- J. P. E. [10549]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Dues profecies del temps de Carles II: Sant Malaquies i els Reis d'Espanya i les atribuïdes a Francisco Monterón*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLIX (1993), 307-326.

El ms. 912 de la BP de Ciutat de Mallorca prové del col·legi de Jesuïtes de Pollença i conté, entre d'altres unitats (308; cf. 315, nota 25), unes profecies sobre els papes i els reis d'Espanya, atribuïdes a un 'sant Malaquies', el text de les quals s'hauria conservat a Poblet fins al 1639, any en què dues càrregues de volums del monestir marxaren a Madrid (310-312); són completades amb d'altres d'atribuïdes al franciscà reformat italià, 'Francisco Monterón'; semblen de la segona meitat del segle XVII, d'origen català i favorables a Juan de Austria (317-318). Ací són transcrites les profecies de 'sant Malaquies', precedides d'un proemi en vers: «Quae vox, quae poterit lingua retexere...» [un plagi d'un himne del Breviari Romà a honor de més d'un màrtir], dins les quals hi ha un apartat dedicat als *Reges Aragoniae et Principes Catalauniae* (321-324); i les *Profecias del Pe. F. Franco. Monterón...* (324-325).- J. P. E. [10550]

Josep MARTÍ I MAYOR, *Franciscans catalans a Amèrica. Segles XVI-XX*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 66 (1993), 147-161.

Recauen en el nostre camp les pàgines dedicades a l'activitat d'Antoni Llinars, fundador de col·legis de missions de Querétaro i d'Escornalbou els darrers decennis del segle XVII (149-150); i les expedicions de Narcís Girbau i Barceló fins a Saracayu de Manoa, de la primera de les quals escriví i publicà un *Diario*; en la segona, del 1791, fou acompanyat per Bonaventura Marquès, el qual publicaria *Vocabulario de los idiomas Indicos..., Panao o Satabas, o sea, fragmentos del arte del idioma curivo...* i *Vocabulario de la lengua del Campo* (153-155).- J. P. E. [10551]

Antoni PICAZO, *Comentarios y análisis del memorial de fray Antoni Llinàs para la creación de un colegio-seminario de Propaganda-Fide en América*, dins «Estudios Franciscanos», 93 (1993), 489-494.

Resumits els objectius globals de fra Antoni Llinars, és transcrit, sense indicació de procedència arxivística, un memorial presentat a Carles II el 1681 demanant que patrocïnés la constitució d'un grup missioner de vint-i-quatre franciscans i que n'assumís la protecció davant les autoritats de les colònies castellanes d'Amèrica.- J. P. E. [10552]

M. Dolors GASPAR I GARCIA, *El vi en les composicions farmacèutiques catalanes a la darrerria del segle XVII*, dins *Vinyes i vi*, I, 185-191.

Aplec de les dades relatives a la utilització de vi en medicines, trobades en el llibre de Joan d'Alós, *Pharmacopaea Cathalana sive Antidotarium Barcinonense...*; entra en seixanta-

tres de les seves quatre-centes cinquanta-set receptes (187: llista d'aquestes: 188-189); el vi indicat en aquestes tenia denominacions diverses (190).- J. P. E. [10553]

Armando ALBEROLA ROMÀ, Cayetano MAS GALVAÑ, *Acerca de cómo hacer historia local durante la Edad Moderna. Las Crónicas de la Ciudad de Alicante en los siglos XVII y XVIII*, dins «Anales Valencinos», XIX (1993), 391-432.

Han arribat als nostres dies la *Crónica de la... ciudad de Alicante*, de Vicent Bendicho, de mitjan segle XVII, i la *Il·líce ilustrada o Historia de Alicante*, dels jesuïtes Joan Bta. Maltès i Llorenç López, ambdues publicades per l'Ajuntament d'Alacant l'any 1991; no és, en canvi, identificada l'altra, obra de Joan Bta. Nicolini, acabada abans del 1681 (392-393). Les pàgines següents resumeixen la realitat física d'Alacant en els dos segles esmentats (394-398) i el seu baixíssim (400) ambient cultural, en el qual Manuel Martí destacà en solitari (399-403); de fet la *Crónica...* de Bendicho fou escrita dins clixés d'historiografia barroca, en funció de la glòria d'una col·lectivitat, ací d'Alacant, aprofitant tot allò que l'exalcés, ni que fossin els falsos crònics o les deduccions mancades de fonament; i en defensa de l'ordenament social en estaments i de llurs grups de poder (410-421); els dos jesuïtes refusen els falsos crònics i coneixen les aportacions dels prohoms de la història crítica: Nicolás Antonio, Jacint Segura, Enrique Flórez, i àdhuc Antoni Agostí (423), però segueixen fent una exposició al servei de l'exalçament d'Alacant per damunt totes les altres poblacions de la Governació dellà Xixona, no pas al servei exclusiu de fets documentats (422-432).- J. P. E. [10554]

Vicent SANZ I ARNAU, *El cappel·l de traiguera de 1690 i un receptor de 1683 (I). Notícia filològica i transcripció*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 33 (enero-marzo 1991), 31-43.

El cappel·l, ací presentat i del qual han estat transcrites algunes mostres textuales (32-36), és un document oficial on consta la propietat i els seus canvis de cada un dels béns seients de la població entre el 1690 i el 1735. Sobre aquesta base, l'autor fa algunes observacions relatives a grafies, a fonètica, a morfosintaxi i a lèxic, «mostra de les possibilitats d'estudi» que ofereix el dit cappel·l (37-39). El receptor és un llibre d'entrades i eixides de diners de la casa, de l'església i de l'hostatgeria de la Mare de Déu de la Font de la Salut l'any 1683; les anotacions són d'En Macià Coloma i llur transcripció ocupa ací les pàgines 39-42. Ambdós textos formen part del fons documental de l'Ajuntament de Traiguera.- J. P. E. [10555]

Josep CLARA I RESPLANDIS, *Documents sobre el jurista Francesc Romaguera (c. 1648-1694) i la seva biblioteca*, dins «Estudis del Baix Empordà», 12 (1993), 173-216.

Francesc Romaguera publicà dues obres jurídiques: *Statuta civitatis Engubii*, Girona 1685; i *Constitutiones Synodales Dioecesis Gerundensis*, Girona 1691; és recordat en la bibliografia específica (174). L'autor reconstrueix quatre generacions de la família, procedent de la Bisbal (175), resumeix la biografia del jurista i ciutadà honorat de Girona, Francesc (176-177), a la qual es refereixen els capítols matrimonials del 1674, ací transcrits (180-185), com també ho és el testament, de vint anys després (186-191), i l'inventari de béns del 1698 (192-216), dins el qual destaca la llista més o menys alfabètica de les cinc-centes vuitanta obres, predominantment jurídiques, que constituïen la seva biblioteca (197-

214), i la referència a la documentació «de la casa de Romaguera de la Bisbal» (215). «Notem que hi són ben representats els autors del dret català: Marquilles, Mieres, Socarats, Cortiada, Amigant, Ferrer, Oliva, Vilaplana, Tristany, Peguera, Xammar, Fontanel·la» (178). No hi mancava qualque obra d'Antoni Agostí (197/4; 198/37 i 40). D'alguns dels volums és assenyalada la presència en reculls bibliogràfics, sobretot en el d'Antoni Palau i Dulcet.- J. P. E. [10556]

Imma SOCIAS, *Els desenganys de l'Apocalipsis disposats i declarats amb els seus signes*, dins *I Congrés Església*, II, 811-821; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 811-821.

El 1692, Magí Casas publicava a Barcelona *Desenganys del Apocalipsis disposats i declarats ab sos signes o imatges en celestial sustento per majors en edat...* És una obra destinada a la formació del comportament cristià. Dins el llibre hi havia quatre gravats amb les corresponents explicacions en llengua castellana, un per a cada un dels quatre novíssims o darreries de l'home (mort, judici, infern i glòria), que també foren publicats per separat en forma d'estampa in-folio, conservats en l'AHCB, *Gràfics* (812, nota 5); dos són de Pere Abadal i Morató i els altres dos de Pere Gomita i Giral; ací cada un d'ells és reproduït (814, 817, 818, 820), n'és donada la llista de les escenes i transcrits els versos explicatius.- J. P. E. [10557]

Martí GELABERTÓ VILAGRAN, *Religión de la tierra y demanda popular. El vino en el ritual litúrgico catalán del antiguo régimen* (s. XVI-XVIII), dins *Vinyes i vins*, I, 313-324.

Les primeres pàgines resumeixen dades d'abast europeu. Algun ritual català anterior al Concili de Trento conté una benedicció de raïms novells, que desapareixeria després (316-317), com també tendrien a desaparèixer les benediccions del vi i d'altres fruits de la terra (318); fora dels rituals, l'ús del vinagre era indicat en exorcismes (319-329); en el segle XVIII algunes de les dites benediccions tornarien a ésser incloses en rituals diocesans (321), fet pots ser relacionat amb el regalisme borbònic (324). Són també indicades algunes prescripcions de visites pastorals contràries a festes de menjar i beure vinculades a celebracions religioses (322-323). L'autor tradueix del llatí pel seu compte alguns fragments; en un llegim: «Te exorcizo vino, que transformas la sangre de Cristo...» (319) [o l'autor del text llatí era doctrinalment un despistat o l'autor de l'article, ultra ésser doctrinalment un despistat, no sap llatí, tot i atrevir-se a traduir-ne fragments].- J. P. E. [10558]

Enrique OLTRA PERALES, *Presencia de Valencia franciscana en Indo-Iberoamérica (siglo XVIII)*, dins «Escritos del Vedat», XXIII (1993), 369-400.

Aquest article es fixa sobretot en l'actuació de franciscans valencians en zones que en els segles XVII-XVIII eren de frontera (Nord de Mèxic, l'Amazònia del Perú, el Sud de Xile). En ocasions diverses subratlla que es tractava de valencians integrats en les obres del P. Antoni Llinars (370-373; 383-384; 380-400). Alguns deixaren escrits: de Francesc Corbera resten quatre peces de correspondència (373, nota 11); Joan Bra. Sales hauria aplegades *Sententiae et placita ex Sanctorum Patrum et veterum Philosophorum fontibus hausta* (377); Pere d'Anyó hauria publicats tres sermons (377, nota 13); Josep M. Guzmán, *No-ticias de la vida, virtud, dones y milagros ... de fr. Antonio Margil de Jesús* (378-379; cf. 389-393); de Gregori Cladera s'hauria conservat un sermó predicat i publicat a Roma (379,

nota 19); també hi ha notícia d'obres d'Hermenegild Vilaplana (385, nota 24), Josep Llopis (385, nota 25), Josep Gimeno (387, nota 28) i fra Miquel de Molina (397); i de sengles diaris d'expedició de fr. Francesc Garcés (386, nota 27) i de Pere Font (387, nota 27), ambdós manuscrits a Roma, Archivio della Curia Generale OFM. Assenyalem alguna notícia sobre el viatge a Amèrica de fra Juníper Serra (396).- J. P. E. [10559]

Jaume BORRÀS I GALCERAN, *Geografia i incidències històriques de les missions populars d'Escornalbou*, dins *I Congrés Església*, II, 93-114; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 93-14.

Joan BERNADAS I TORNÉ, *El manuscrit «Explicació de la doctrina cristiana d'Escornalbou» i la llengua catalana en el segle XVIII*, dins *I Congrés Església*, II, 83-91; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 83-91.

L'Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya posseeix un volum manuscrit, *Jornadas Apostólicas*, començat el 1724, al qual és annex un plec, *Misiones que se hallaron apuntadas entre viejos papeles...*, a base dels quals Borràs reconstrueix l'abast de l'activitat de missions populars que, de fet, fou la principal dedicació dels franciscans d'Escornalbou, abast que coincideix amb la Província Eclesiàstica Tarraconense, amb alguna excepció en pobles de la Val d'Aran, del Rosselló i del bisbat de València (96), i amb concentració, ni que fos pel veïnatge, en els bisbats de Tarragona i de Tortosa; segueixen les Garrigues i el Segrià i una zona pirenenca, de la Vall de Boí fins, sobretot, a la Cerdanya (98-99); la menor presència és a Vic, Barcelona i Solsona (97). En la Guerra de Successió foren fervents austriacistes (100-101) i en la Guerra Gran emprengueren missions en els pobles de l'Alta Cerdanya momentàniament tornats a sobirania espanyola (102). Mapes i gràfiques ocupen les pàgines 111-114.

La predicació de les dites missions és coneguda pel llibre indicat en el segon títol, «llarga exposició de la llei de Déu i de l'Església per a ser predicada... al poble fidel d'una manera senzilla, però viva i contundent, i amb molts exemples i fins amb petits diàlegs» (83). L'autor, filòleg (84), n'ha estudiat el text des d'un punt de vista lingüístic (85-87). Després, posa en contrast l'actitud de religiosos i capellans, que seguiren emprant i àdhuc estudiant científicament la llengua catalana, i la dels intel·lectuals de la Il·lustració, uns i altres del segle XVIII, que donaven per descomptat que ja no servia per a la república de les lletres (87-90).- J. P. E. [10560-10561]

Pep VILA, *La llengua catalana al Rosselló durant el segle XVIII*, dins «Revista de Catalunya», núm. 78 (octubre de 1993), 45-69.

En les pàgines introductòries, l'autor recorda la relativa normalitat amb què es manifestà en publicacions la llengua catalana al Rosselló durant la segona meitat del segle XVII, en què, ultra el llatí, convisqueren català, castellà i francès (46-47). Però el 1700 un edicte reial manava de redactar en francès totes les actes públiques de jutges, advocats, procuradors i notaris (49), i a partir d'ací començà un afebliment que l'autor ressegueix en quatre apartats: Poder i Llengua: amb la francesització de tothom qui volia acostar-se al poder, cosa que reduïa el català «a llengua oral i de comunicació» (50), estigmatitzada per la Revolució Francesa davant l'única llengua de la raó, el francès (49-55); Religió i Poble: els eclesiàstics no eren afectats per l'esmentat edicte del 1700; això no obstant, hi ha notícia del moment en què el francès substitueix el català en els llibres parroquials de diverses parròquies entre el 1684 i el 1738, en què la llengua oficial fou imposada per «arrêt de cour» (57-58); seguïen redactats en català consuetes, misteris i sermons (58-60); Llen-

gua i Poble: també eren en català els llibres particulars o de memòries familiars (61-64); Llengua i impremta: aquest és camp que necessita investigació; però les publicacions conegudes són de tema religiós, en les quals certament és perceptible l'influx de la perfecció del francès (65-67). A darreries del segle XVIII «la francesització més profunda... afectava cada vegada més tot el cos social» (68). Hi ha bibliografia (68-69).- J. P. E. [10562]

Roger ALIER, *Pensament, Art i Cultura a la Barcelona del segle XVIII*, dins *Història de Barcelona*. Dirigida per Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ. Volum 5. *El desplegament de la ciutat manufacturera (1714-1833)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana 1993, 323-371.

Després del 1714, la reconstrucció de la ciutat tingué un gran projecte: la Ciutadella (329), i només a poc a poc readquirí fesomia civil; ho féu més difícil el trasllat de la Universitat a Cervera en virtut de la Reial Cèdula del 1717, restant a Barcelona només els estudis de matemàtiques i els col·legis dels jesuïtes (330-331); també era militar la Real Academia de Matemáticas del 1739 (333); eren escasses les escoles primàries (334-335). El 1729 nasqué la Reial Acadèmia de Bones Lletres i el 1756 començava de publicar les *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras* (335). Ja en la segona meitat del segle naixrien la *Gazeta de Barcelona* el 1750, el *Caxón de sastrre catalán*, publicació literària, del 1761, i ja el 1792 el *Diario de Barcelona* (335-336). Hi ha pàgines dedicades a informar de la vida teatral barcelonina, impulsada pel Capità General a fi de distreure la vagància de les forces militars d'ocupació (336-342 i 349-355). El 1760 era prohibit l'ensenyament de primeres lletres en llengua catalana (345) i el 1767 eren expulsats els jesuïtes, amb el corresponent cop per a Cordelles (344). El 1764 sorgien el Col·legi de Cirurgia i la Conferència Físico-Matemàtica Experimental. El 1766 la Junta de Comerç s'interessava en l'aplec de la documentació del Consolat de Mar, fent així possible l'estudi d'Antoni de Campmany (348); posteriorment patrocinaria l'Escola de Nàutica i la de Nobles Arts, aquesta dirigida per Pere Pasqual Moles (349; cf. 382). Assenyaem les pàgines dedicades a arquitectura (355), escultura (362), pintura (364) i a arts menors com mobiliari, moda, joieria, etc. (368).- J. P. E. [10563]

Josep-Rafel CARRERAS I BULBENA, *Carlos d'Austria y Elisabeth de Brunswick Wolfenbüttel a Barcelona y Girona - Karl von Oesterreich und Elisabeth von Braunschweig Wolfenbüttel in Barcelona und Girona*, Barcelona, [Rafael Dalmau, editor] 1993, XLV i 387 pp.

Reedició anastàtica d'una obra publicada en edició bilingüe (alemany i català) l'any 1902; portava, en forma d'apèndixs, divuit peces contemporànies de l'estada del futur Carles VI a Catalunya, algunes d'elles de música (459-543); s'acaba amb un *Personenregister - Registre de persones* (544-580). La reedició ha estat feta sota protecció oficial d'ambdues parts, també bilingüe, manifestada en les pàgines d'introducció.- J. P. E. [10564]

Jordi QUEROL, *Joan Baptista Basset. Militar i maulet* (Descobrim el País Valencià, 35), València, Edicions Alfons el Magnànim 1991, 110 pp.

Narració divulgadora que entorn de Joan Bta. Basset presenta els preliminars i els esdeveniments de la Guerra de Successió tant al País Valencià com a Catalunya. Dins la narració assenyaem les pàgines dedicades als regeneracionistes, tant catalans com valencians, personificats en Narcís Feliu de la Peña (34-36) o la transcripció d'una lletra del mateix

Basset, del 1706 (70) o els fragments de Manuel Minyana (74), de Josep Vicent Ortí (75), o del *Llibre de records* de la la parròquia de Dénia (78).- J. P. E. [10565]

Frederic RIBAS, *Escuts mataronins i aligots reusencs: resistència sorda setcentista?*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 46 (abril 1993), 25-27.

L'ACA, *Intrusos. Arxiduc*, conserva concessions de títol de ciutat a diverses poblacions catalanes abans del 1714. Conseqüència de la dita concessió, foren realitzats ornaments diversos en balcons o en els panys de les portes amb símbols imperials habsbúrgics, dels quals ací són reproduïdes tres mostres.- J. P. E. [10566]

Max TURULL I RUBINAT, *El Dret Municipal català abans i després del Decret de Nova Planta*, dins «Revista de Catalunya», núm. 73 (abril de 1993), 39-53.

Aquestes pàgines exposen «de quina manera el Decret de Nova Planta va afectar el dret particular dels municipis catalans i com aquest dret municipal va ésser incorporat, parcialment, dins la compilació del dret civil especial de Catalunya» (39). El punt primer entra en el nostre camp. El dret municipal català es pot resseguir a partir de tres disposicions reials «contingudes totes elles en la segona compilació oficial (*Constitucions i altres drets de Catalunya*)» (41): una disposició de Jaume I del 1251, una constitució de cort del 1283 sota Pere el Gran (41-42), i una altra de Felip II de Catalunya-Aragó del 1599 (43), el comú denominador de les quals era la determinació de les fonts del dret a Catalunya. Durant el segle XVI i XVII diverses ciutats publicaren els respectius llibres constitucionals (44), en els quals, dins la varietat, hi havia línies bàsiques comunes (45-46). El *Decret de Nova Planta*, tot i reconèixer la vigència del dret català, general o municipal, on no era contrari al dit decret o a la legislació posterior (47-48), en suprimir les fonts on aquell dret propi naixia, el convertia en relíquia del passat (49-50).- J. P. E. [10567]

Consideració del cas dels catalans. Seguit de La deplorable història dels catalans. A cura de Michael B. STRUBELL. Amb una presentació de Fèlix CUCURULL (Biblioteca d'Història dels Països Catalans, 1), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1992, 308 pp.

Aquest volum aplega dos textos anglesos publicats a Londres al final de la Guerra de Successió, potser abans de la signatura del *Tractat de Rastatt*, i amb més seguretat abans de la seva ratificació el setembre del 1714 (13): *The Case of the Catalans consider'd* (19-81) i *The Deplorable History of the Catalans* (83-291). L'editor creu que, tot i l'ambient polèmic entre 'whigs' i 'tories', just entorn la política anglesa d'aquell moment envers Catalunya, aquests dos fulletons no haurien tinguda intenció polèmica ans s'haurien limitat a manifestar la vergonya i el disgust d'un anglès pel fet que Anglaterra, després d'haver-se'n aprofitat, abandonés Catalunya a la seva dissort (15). En ambdós casos, el text anglès és acompanyat per la traducció catalana en pàgines encarades. El primer opuscle és un resum de la Guerra de Successió i de les seves implicacions europees. El segon, que constitueix la segona part del volum, [reproduceix l'obra ja coneguda dels lectors d'ATCA pel resum publicat dins el volum XII (1993), 670, núm. 8767, en la qual, però, el text original no era traduït ans només resumit en català].- J. P. E. [10568]

Pasqual MAS I USÓ, *Fuentes para el estudio del Teatro Barroco en Castellón*, dins «Boletín de

la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 461-476.

Les primeres pàgines apleguen notícies d'actors castellanencs i d'altres, i d'actrius i de companyies que representaren a Castelló (463-467). La segona part presenta resums biogràfics i llistes bibliogràfiques dels següents autors castellanencs que deixaren peces de teatre entre els segles XVII i XVIII: fra Feliu d'Adzeneta (467-468), Maria Igual (468), Carles Gazulla d'Ursino (468-469), Manuel Martí i Saragossà (469-471), Marc Antoni Ortí (471-472), i Manuel Vidal i Salvador (472-474). Hi ha reproducció d'un contracte del 1638 per a la representació de l'Assumpció de la Mare de Déu a Santa Maria de Castelló (474-475).- J. P. E. [10569]

Joan ARMANGUÉ I HERRERO. *La versió de Tona del «Ball de Serrallonga»*, dins «Estudis Romànics», XX (1987-1991 [1992]), 349-436.

El text d'aquest ball s'ha conservat en dos manuscrits, un dels quals és bàsic: el de l'Ateneu Barcelonès, Armari 148; l'altre n'és còpia, realitzada el 1949, i es troba a l'AHCB, ms. A-259 (349). El ball és una dansa dramàtica o teatre de plaça (350) com els, també dedicats a En Serrallonga, de l'Alcover, Pardines i Gràcia (352-355); el de Tona s'acosta molt més a la realitat històrica que els altres (356) i àdhuc que els dos romanços del 1633 (357). El ball seria de començos del segle XVIII o més tardà (360; la reelaboració dels temes seria de mitjan segle XVIII: 382; la còpia, del 1760: 349). Les pàgines 361-368 són dedicades a l'atenció posada pels literats castellanencs en el fenomen del bandolerisme (Félix Lope de Vega, Miguel de Cervantes, Antonio Coello, Francisco de Rojas, Luis Vera de Guevara); les 365-368, a la forma com és presentat per la cançó popular. Són també assenyalats els precedents del *Ball...* tant en la literatura popular (369) com en *El catalán Serrallonga* (370-371); i els seus papers principals: la quadrilla, els personatges còmics i el bandoler Joan Bernat (372-376), amb la constatació que, quant als personatges introduïts en l'escena, el *Ball...* és més seriós que les versions posteriors (374) i més genuí (376); s'hi barregen detalls humorístics (376-377), narracions d'episodis (377-378) i qualque tirada de versos moralitzants (378-379). Víctor Balaguer n'hauria revisat el text d'acord amb les exigències de la burgesia de mitjan segle XIX (379-381). Ultra el fet de connectar amb les reivindicacions populars, la llegenda de Serrallonga pervisqué pel fet que ell no tingué successor (383-384). En les pàgines 396-436 tenim transcripció anotada del *Ball de Serrallonga*, de les variants d'algunes estrofes (431-433), d'una altra redacció de la *Lloa* inicial (434-435) i de les escasses indicacions per a la representació (436).- J. P. E. [10570]

Joan FERRERES I NOS, *Vicent Ferrer i Agramunt. (Noves aportacions sobre l'inquisidor i moralista traiguera)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 40 (octubre-diciembre 1992), 7-14.

Ultra l'aplec de notícies sobre aquell dominicà, professor de la universitat de València durant la primera meitat del segle XVIII i autor de tractats diversos de teologia moral (cronologia: 11), tenim ací, transcrita del *Cappatró del 1690*, de Traiguera, conservat en l'Arxiu Municipal de la mateixa població, la descripció de les propietats del seu pare, un notari de la vila, setzè dels propietaris del poble (9-11).- J. P. E. [10571]

Jaume AGUADÉ SORDÉ, *La influència dels concilis tarraconencs del segle XVIII en la pietat i en el costumari popular*, dins «Misc. Torrella», 199-214.

L'autor ofereix una curta caracterització de cada un dels vuit concilis provincials de la Tarraconense celebrats entre el 1717 i el 1757 (201-202) i amb referència tant a llurs textos com a actes contemporànies de visita pastoral a parròquies diverses, assenyalant l'influx que tingueren les prescripcions sobre tracte entre promesos formals ('encartats' = empaperats) (203-205), sobre la cara profana dels aplecs en ermites (205-206), sobre la modèstia dels vestits femenins (206-207), sobre l'evitar festes religioses nocturnes (207-208), sobre l'hàbit clerical (209), sobre l'atenció als malalts (210-211) i sobre la predicació (212-213).- J. P. E. [10572]

Rolf KAILUWEIT, *Prohibició i continuïtat del català com a llengua escrita i escolar. Revisió d'alguns documents de Mallorca*, dins «Misc. Fuster, VII», 141-161.

El *Decret de Nova Planta* foragità la llengua catalana de l'administració pública; això no obstant «continua essent llengua escolar, llengua dominant en la pràctica escrita quotidiana, llengua amb la qual s'identifica el poble mallorquí» (142). En serien mostra l'edició catalana de la *Doctrina pueril* de Ramon Llull el 1736, i la notificació oficial al poble davant la passa de pesta del 1750 (142-143). I encara que a mitjan segle XVIII els il·lustrats tornaren espanyols i adoptaren el castellà (143-144), la Reial Orde del 1768 manant que les escoles ensenyessin en castellà trigà tres anys a arribar a Sóller (144) i l'aplicació era tan escassa en tota l'illa, que algú pensà a posar-hi remei important mestres castellans (145-146).- J. P. E. [10573]

Valentí SERRA, *Les caputxines de Barcelona sol·liciten l'ajut del rei per a la prossecució del procés de beatificació de la V. M. Serafina Prat (octubre de 1733)*, dins «Estudios Franciscanos», 94 (1993), 453-458.

En la presentació, l'autor recorda les actuacions realitzades durant el segle XVII amb vista a la glorificació de la fundadora de les caputxines a Catalunya; després de la Guerra de Successió calgué reprendre la causa a partir de zero, i ací és publicada la petició d'ajut al rei Felip V, trobada a l'ACA, *Reial Audiència. Villetes* (sic!) (455-457).- J. P. E. [10574]

Núria SALES, *Ramblers, traguiners i mules (s. XVIII-XIX)*, dins Núria SALES, *Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)* (Assaig, 35), Reus, Edicions del Centre de Lectura 1991, 43-69

Reedició de l'estudi dedicat a les activitats comercials dels Cortadellas, de Calaf, entre el 1730 i el 1850, publicat el 1983 i conegut dels lectors d'ATCA, per resum publicat al volum IV (1985), 643, núm. 2341.- J. P. E. [10575]

Antonio MESTRE, *Gregorio Mayans y la publicación de la 'Polygraphia' española de Cristóbal Rodríguez*, dins *Erudición y discurso histórico. Las instituciones europeas (s. XVIII-XIX)*, edició a cargo de Francisco M. GIMENO BLAY, València 1993, 51-72.

La publicació el 1681 del *De re diplomatica* de Jean Mabillon, féu manifesta la necessitat d'una obra que introduís al coneixement dels tipus de lletra emprats en la Península Ibèrica. D'entre els intents que sorgiren, el 1738 fou publicada sota protecció reial la *Biblioteca universal de la polygraphia española* de Cristóbal Rodríguez, amb pròleg del bibliotecari reial Blas Antonio Nasarre. El mateix any, Gregori Maians i Siscar escriví al portu-

guès Francisco de Almeida una dura lletra de crítica al dit pròleg, conservada a València, Col·legi del Patriarca, BAHM, 115, ací transcrita (58-72), on, entre d'altres punts, són invocats Antoni Agostí (62) i Jeroni Pujades (68), i és exposada la diferència entre les monedes gregues d'Empúries de Sicília (actual Mazzara) i les d'Empúries de Catalunya (67).- J. P. E. [10576]

Joan LLIDÓ I HERRERO, *Isabel Ferrer, una creient convençuda (1736-1793?)*, dins *Isabel Ferrer*, 191-216.

Unes primeres pàgines descriuen la xarxa religiosa de Castelló en el segle XVIII, amb particular atenció als convents i a les ermites. Una segona part és dedicada a Josep Climent i Avinent, qualificat, ell i els seus deixebles, de 'filojansenistes' (203), i descrit en les seves opcions reformadores a base de documentació inèdita en lligalls diversos de Simancas, *Gracia y Justicia*, amb transcripció de fragments (201-205); i a la descripció de la figura espiritual d'Isabel Ferrer a base del seu testament, tant en allò que diu de les devocions personals (206-207), com de les finalitats de la 'Casa de l'Ensenyança' (209-214).- [10577]

Julia BELTRAN ESCRIG, *La enseñanza municipal: escuelas, maestros y benefactores*, dins *Isabel Ferrer*, 169-187.

Julia BELTRAN ESCRIG, *La educación de la mujer en el siglo XVIII. Aportaciones de Isabel Ferrer*, dins *Isabel Ferrer*, 217-232.

Aquestes pàgines es refereixen a Castelló. Som informats que durant la primera meitat del segle, hi havia una escola per a cada un dels tres graus: minyons, gramàtica de menors i gramàtica de majors, i les pàgines 172 i 174 ens innoven d'allò que hom ensenyava en cada un dels dits estudis, dels textos de base (continuació de l'humanisme revisat per la Contrareforma), del sistema d'exàmens i del nomenament (dues vegades fou per oposició, 178-179) i de la retribució als mestres (177-178); d'entre els de majors destaquen Baptista Ripollès i Josep Brevia (179); d'entre els de menors, Joaquim Sanchis, autor de textos diversos per a l'ensenyament de la gramàtica (181, 183 i 185). L'Arxiu Municipal, *Actes de l'Ajuntament i Memorials*, conté documentació diversa sobre propostes fetes durant la segona meitat del segle per a la millora de l'ensenyament, en què, ultra les dues de gramàtica, les escoles de primeres lletres foren quatre, més les del Col·legi d'Orfes (obra de Josep Climent) i les de la Casa de l'Ensenyança, obra d'Isabel Ferrer (171), millora en gran part deguda a l'interès de Josep Climent i Avinent, d'Isabel Ferrer i de Josep Brevia (184-187).

El segon estudi dedica les pàgines inicials a recordar els precedents de l'educació femenina al llarg dels segles i la política de Carles III en aquest punt. L'obra d'Isabel Ferrer és coneguda pels seus dos testaments, conservats a Castelló, Arxiu Històric Provincial, ací resumits (226-227), i per la documentació municipal que hi fa referència (226). La Casa de l'Ensenyança, destinada exclusivament a xiquetes pobres, s'inspirava en una fundació paral·lela volguda per l'arquebisbe Andreu Majoral, de València (227-228), d'on procedien les primeres mestres de la casa de Castelló (231). L'ensenyament proporcionat en aquella casa era moral i pràctic, però no exclouia les primeres lletres, si hom ho demanava.- J. P. E. [10578-10579]

Antonio E. TEN, «No hay reino que no sea newtoniano...». *Sobre la introducción del newtonianismo en España*, dins «Archives Internationales d'Histoire des Sciences», 43 (1993), 293-319.

Jordi Joan i Santacília formà part de l'expedició franco-hispànica al Perú per a la mesura d'un arc del meridiana prop l'equador i n'exposà els resultats en *Observaciones astronómicas y físicas...* del 1748, «primera obra española en que el cálculo infinitesimal es utilizado en la investigación de la naturaleza» (302); després esdevingué el consultor científic del govern central (303: els informes es troben en els arxius de Simancas i d'Indias de Sevilla). A fi d'estendre la nova matemàtica es refiaria de Benet Baïls i de Francesc Subiràs, en plena activitat matemàtica tant a Barcelona, on fundà la «Conferencia físico-experimental», que el 1770 es convertiria en la «Reial Acadèmia de Ciències i Arts» (313), com a Madrid entorn del 1766 (308-310); el primer fou autor d'uns *Elementos de Matemáticas*, en nou volums, 1772-1790; el segon seria el responsable de l'ensenyament de matemàtiques al Seminario de Nobles de Madrid. Després dels esforços de Gregori Maians i de la seva *Idea de una universidad*, del 1767 (314: però per la seva insensibilitat davant les noves ciències, «la solució de Mayans pertenece aún al mundo contra el que cree luchar»), l'única universitat, en la qual ja de temps era conegut el manual de filosofia de François Jacquier, i on s'implantà un pla d'estudis que integrava les ciències físico-químiques, fou la de València amb el *Pla Blasco* (316-317).- J. P. E. [10580]

Taurino BURÓN, *Texto autógrafa latino de fray Junípero Serra sobre Antonio Llinaz*, dins «Archivo Ibero-Americano», LIII (1993), 105-117.

El 13 de maig del 1749, mentre esperava a Cadis d'embarcar-se rumb a l'Amèrica, fra Juníper Serra amb la seva signatura posava punt final a la còpia d'una narració de fets meravellosos protagonitzats per fra Antoni Llinars en les illes de Mallorca i de Menorca en la penúltima dècada del segle XVII. Aquella còpia, basada en documentació manuscrita de l'arxiu de la província de Sant Francesc de Mallorca, es troba ara a León, Archivo Histórico Provincial i és ací d'alguna manera transcrita [no sembla que les múltiples faltes de llatí hagin estat transcrites de la còpia de fra Serra] (109-117), precedida d'una breu presentació (105-108).- J. P. E. [10581]

Pep BALSALOBRE, Joan GRATACÒS, *Josep Ullastre: 250 anys de gramàtica catalana*, dins «Revista de Girona», núm. 161 (novembre-desembre 1993), 50-53.

Després de resumir les dades biogràfiques conegudes, els autors recorden tant els punts en els quals la seva *Gramàtica catalana* (els tres exemplars manuscrits de Barcelona, BC, corresponen a dues redaccions de l'obra) no ha estat seguida, com aquells que serien acceptats en la normativa posterior (ortografia basada tant en la fonètica com en l'etimologia); també les altres obres: antologia poètica catalana, traducció de la *Imitació de Crist* i *Llibre d'el Collell* (perduts), l'*Exercici del cristià*, d'un immens ressò popular entre el 1733 i el 1852 (vint-i-vuit edicions, vuit de les quals a Girona). És transcrita la traducció del *Stabat Mater Dolorosa* (53); i són reproduïts a tall d'il·lustració l'acta de bateig, una pàgina de la *Gramàtica* i la portada d'una de les darreres edicions de l'*Exercici del cristià* (Vic, Valls 1847).- J. P. E. [10582]

Imma[culada] SOCIAS I BATET, *Valoració i anàlisi de l'inventari de Pere Abadal i Morató (Moilà, ca. 1630-1684)*, dins «Modilianum», 6 (setembre 1992), 17-42.

Imma[culada] SOCIAS I BATET, *Algunes referències sobre l'impressor de Mataró, Joan Abadal i Girifau (Manresa, 1754 - Mataró, 1830)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria

[de Mataró]», núm. 45 (gener 1993), 5-8.

El primer article consisteix en la transcripció anotada de l'inventari 'post mortem' dels béns de Pere Abadal el 1684; es conserva en full escadusser de Moià, Arxiu Comarcal (29-42). És ací transcrit (29-42) i en són exposades en la introducció les dades relatives a l'obrador del primer dels Abadal, el principal ofici del qual era el d'agroguer o especiaire; dins aquesta introducció són enumerats els estris o eines relacionats amb l'ofici d'impresor (24-26). Són reproduïdes cinc estampes o pàgines impreses pels Abadal i una pàgina de l'inventari.

El segon article aporta documentació de Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, *Protocols notarials*, relativa a successives generacions de la raguèlia Abadal i en particular als drets d'herència de Joan Abadal, al qual el germà hereu tenia obligació de «parar-li una botiga de llibreter», una sola vegada (7). Hi ha dues reproduccions de portades d'edicions mataronines i de dos goigs, tots estampats per Joan Abadal.- J. P. E. [10583-10584]

Josep M. SABATÉ I BOSCH, *Notícia de la 'Milícia Angélica' o 'Cofradia del Cíngulo del Angélico Doctor santo Thomás de Aquino'*, dins *I Congrés Església*, II, 487-498; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/II (1994), 487-498.

La impremta de la Universitat de Cervera publicava el 1765 un *Novenario* a sant Tomàs d'Aquino per als confreres de la dita milícia angélica, de la qual és ací reproduït el gravat inicial, algunes de les oracions (492, 497), i uns *Gozos del angélico doctor santo Thomás de Aquino* (495-497). També és donada notícia de la confraria i del seu sentit ascètic (490-491), i resumits els actes de cada dia de la novena (493-494).- J. P. E. [10585]

Ferran PATUEL-PUIG, «*Just - so Story*». *Un cas de dissensió interna en país de missió: els pares caputxins catalans a la Guaiana*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 66 (1993), 45-62.

La documentació, i en particular la correspondència, conservada a Barcelona - Sarrià, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, d'on són transcrits nombre de fragments, permet de conèixer la discussió que entre el 1765 i el 1782 enterbolí les relacions entre fra Jaume de Puigcerdà i els seus superiors tant a la Guaiana com a Catalunya, per causa del seu capteniment sever envers els indígenes, manifestat en la seva exigència a fer-los rebre el sagrament del matrimoni, i a escolaritzar-los exclusivament en llengua castellana, quan algun dels superiors li suggeria: «se emplee en aprender la lengua caribe» (58); també presentava problemes de relació amb el bisbe del lloc (49). Fou repatriat el 1782, fou nomenat cronista de la província caputxina de Catalunya i morí al convent de Blanes el 1809.- J. P. E. [10586]

Roger ALIER, *La visita a Barcelona del comte Karl von Zinzendorf l'agost de 1765*, dins «*Revista de Catalunya*», núm. 77 (setembre de 1993), 35-47.

Al Hof- und Staatsarchiv de Viena es conserven manuscrits els *Tagebücher* del comte Karl von Zinzendorf (36: dades biogràfiques). En el corresponent al 1765 hi ha les anotacions dels dies 10-14 d'agost, en què sojornà a Barcelona, ací traduïdes (37-44). L'entregent d'aquells dies el posà en relació amb els estaments oficials i les representacions d'òpera; fou acompanyant seu Francisco de Zamora; deloble només en copsà quelcom de la llengua catalana i en subratllà la laboriositat (46).- J. P. E. [10587]

Mariano ARRIBAS PALAU, *Antecedentes sobre unos catalanes cautivos en Marruecos (1766)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLIII (1991-1992 [1993]), 115-123.

La documentació en què es basa aquest article es troba a Madrid, AHN, *Estado*, lligall 4344, caixa 2; és continuació d'un altre publicat en les mateixes pàgines, volum XXIV (1951-1952), 233-238. En aquest hi ha detalls de la ruta de Palamós a Ceuta i de l'emprisonament de nou pescadors (117-119), com també transcripció de lletres relacionades amb llur llibertat, efectiva amb motiu d'una ambaixada a l'emperador del Marroc, encarregada a Jordi Joan Santacília (120-123).- J. P. E. [10588

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *El dr. Cristóbal Fabregat Forés (1734-1809) y el Discurso médico-práctico de socorrer y revocar a sus sentidos*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIX (1993), 551-569.

Nascut a Benassal, Cristòfor Fabregat i Forés es graduà i exercí en la línia de la medicina experimental a València, on el 1775 publicà el *Discurso médico práctico de socorrer y revocar a sus sentidos los abogados, ahorcados, belados, y sufocados por el tufo de carbón...*, reeditat un any després i completat amb l'*Apéndice médico-moral sobre la necesidad y obligación de bautizar los fetos abortivos...* (557: reproducció de la portada); el 1786 treia la *Disertación médico-quirúrgica, en que se demuestra con observaciones fieles la virtud portentosa del extracto de cicuta...*; també escriví *Virtudes medicinales del agua de la Fuente de En Segures de Benasal*, manuscrit i perdut (556). Són ací resumides les receptes exposades en els dos primers títols (557-560) i agrupades per segles les autoritats mèdiques que hi són citades (461-467). Hi ha bibliografia (568-569).- J. P. E. [10589

Josep M. PONS I GURI, *Estudi dels Pilots. Assaig monogràfic sobre la Reial Escola de Nàutica d'Arenys de Mar*. Preliminar d'Agustí DURAN I SANPERE (Biblioteca de Cultura Catalana, 74), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1993, 232 pp. i deu làmines amb 23 fotografies.

Publicació de l'original català d'una obra editada el 1960. Hi trobem, en primer lloc la narració dels començaments i de l'evolució de l'«Escuela Patricular de Pilotos d'Arenys de Mar, fundada el 7 d'abril del 1779 i regentada per Josep Baralt i Torres, poc després d'ésser liberalitzat l'any abans el comerç amb Amèrica (12), i sobretot després que el 12 de juliol del 1783 l'escola fos oficialment reconeguda (19) i que el 19 de març del 1792 fos convertida en escola nàutica única de tota la província marítima de Mataró (28), amb una *Instrucción* per a la seva vida, ací resumida (28-32). Ja el 1786, Baralt havia publicat a Barcelona una *Recopilación de varias tablas propias para la navegación...*, on les taules aplegades eren vint i les explicacions de temes teòrics vint-i-sis (18-20, nota 6); redactà apunts per a les classes, cosa que també havien fet d'altres professors (33 i nota 9). I si el 1798 una reial ordre traslladava l'escola a Mataró (43), Baralt no es mogué d'Arenys mentre la vila recorria i el 12 de novembre del 1798 eren reconegudes oficialment ambdues escoles d'Arenys i de Mataró (48). La d'Arenys subsistí fins ben enllà del segle XIX. Són transcrites en apèndix les actes d'inspecció de l'escola d'Arenys dels anys 1781-1782, de Madrid, Museo Naval (123-144), la *Instrucción para la disciplina, estudios y exámenes...*, de Barcelona, BC, *Fons de la Junta de Comerç*, del 1791 (145-155), i l'inventari de l'Escola Nàutica d'Arenys, del 1792 (156-160).- J. P. E. [10590

Manuel M. ESCUDÉ I AIXELÀ, Josep M. MASSONS I ESPLUGAS, *Antics alumnes del Reial*

Col·legi de Cirurgia de Barcelona del Pallars Jussà, dins «Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars», 5 (1991 [1992] = XXXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos), 253-264.

L'escorcoll de l'Arxiu de la Universitat de Cervera ha permès d'establir la llista, primer alfabètica (256-261) i després per poblacions (262-264), de cada un dels alumnes del dit Col·legi naturals del Pallars Jussà, amb resum de les dades personals i acadèmiques que figuren en aquella font.- J. P. E. [10591]

A. M. CARMONA I CORNET, A. ESCUDERO MENDO, Els vins emètics, dins *Vinyes i vins*, I, 367-370.

El 1788 Josep Antoni Savall publicà a Barcelona una monografia a favor «de preparats medicinals emètics antimoniais», que posava en dubte procediments anteriors, com, sembla, «la rentada del safrà dels metalls». Dos anys després, Francesc Salvà i Campillo publicava una altra monografia sobre el mateix tema, que intentava «de conciliar els dos partits», de la qual són transcrits alguns paràgrafs (368), i que «concorda perfectament amb el que diu el dr. Savall» (369).- J. P. E. [10592]

Xavier ANTON PELAYO, Montse[rrat] JIMÉNEZ SUREDA, *El canonge Dorca i la Il·lustració gironina*, dins *I Congrés Església*, II, 61-72; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 61-72.

Format a Cervera, on també fou professor de dret civil, la segona meitat del segle XVIII d'acord amb els postulats de la Il·lustració humanística, el 1778 Francesc Dorca tornà a Girona. Fins a aquell moment, deu títols havien eixit de la seva ploma escrits en llatí (65); a Girona treballà directament en els arxius, fou designat col·laborador de la *España Sagrada* d'Enrique Flórez i el 1798 publicà *Memorias y noticias para la historia de San Félix, mártir gerundense llamado el Africano* (66). [Ja fora del nostre camp], des del 1801, la seva producció s'encairà amb els problemes posats per la Revolució Francesa i per les seves bases doctrinals.- J. P. E. [10593]

Irmela NEU-ALTENHEIMER, *Sprach- und Nationalbewusstsein in Katalonien während der Renaissance*, dins «Estudis Romànics», XX (1987-1991 [1992]), 1-348.

Aquest estudi no recauria pròpiament en el nostre camp. Però tot un seu capítol, el terç intitulat «Das Katalanische - Eine eigene romanische Sprache» - *Theorie zum Ursprung und zur Abgrenzung des Katalanischen vom Lemosinischen* (131-193), [exposa idees que ja són conegudes dels lectors d'ATCA pel resum publicat en el volum X (1991), 647, núm. 6902]. De més a més, trobem en el capítol V, *Zur Beschäftigung mit dem Katalanischen während der Renaissance* (251-320), en primer lloc un resum dels treballs dedicats a la llengua catalana durant el segle XVIII (251-253), després exposats amb més detall en les pàgines dedicades a la *Gramàtica Catalana* de Josep Ullastra, del 1743 (264-268), i a la controvèrsia sobre ortografia en les pàgines del *Diario de Barcelona*, del 1796 (302-303 [cf. el resum de l'estudi dedicat a aquest tema, dins ATCA, XIII (1994), 669, núm. 9625]).- J. P. E. [10594]

Enric MIRAMBELL [I BELLOC], *Dos segles de premsa a Girona*, dins «Revista de Girona», núm. 157 (març-abril 1993), 12-13.

Informació, tant d'allò que a través d'Enric Claudi Girbal hom sap de la sortida inicial de la «Gazeta de Girona» el 1787, com dels exemplars actualment conservats corresponents als anys 1793, a la Biblioteca Pública, i 1794, a l'Arxiu Històric Municipal de la mateixa ciutat. Hi ha reproducció de la primera pàgina del primer número del 1793.- J. P. E. [10595]

Lluís ROURA i AULINAS, *Guerra Gran a la ratlla de França. Catalunya dins la Guerra contra la Revolució Francesa* (Biblioteca d'Història dels Països Catalans, 10), Barcelona, Curial Edicions Catalanes 1993, 254 pp.

L'autor comença recordant que la dita guerra no ha estat pràcticament estudiada de forma monogràfica; justifica la denominació pel fet d'haver estat la que el poble li donà i per haver estat una guerra formal entre estats (12). El tema ha estat sotmès a tota mena de clixés apriorístics (15-19). L'autor es basa en una llista consistent d'arxius tant de l'Estat Francès com de l'Espanyol (10), d'on són transcrits constantment fragments ja publicats o encara inèdits, i així comença la seva exposició subratllant la continuïtat lingüística i cultural entre el Principat de Catalunya i el Rosselló (29-55). Dins la narració dels fets objecte d'aquestes pàgines, que en algun capítol segueix la successió dels mesos (106-132), destaquen per la proximitat amb el nostre tema les dues ocasions en què l'autor exposa la circulació de notícies com un dels elements de la confrontació bèl·lica (67-71 i 132-138); era el moment en què naixien o s'enfortien els primers periòdics de notícies, tant a Perpinyà: «L'Avant-Garde de l'Armée des Pyrénées-Orientales», 1794, com a Girona: «Gazeta de Girona», 1787, i «El Correo de Gerona», 1795, i a Barcelona, amb el «Diario de Barcelona» (116, 133 i 134). Un altre dels punts que més incideixen en la nostre tema és l'actuació eclesiàstica: pastorals [vegeu resum següent], sermons i formació d'unitats específiques, ultra la publicació a Barcelona el 1794 del principal escrit de recolzament, el de Diego José de Cádiz, *El soldado católico en guerra de religión* (154). Per la seva banda, el govern de Madrid féu traduir i publicar la part de la *Crònica* de Bernat Desclot relativa a la defensa en la croada contra Catalunya del 1285: *Relación histórica de la famosa invasión del ejército y armada de Francia en Cataluña en 1285...* (135, nota 94). El volum s'acaba amb una cronologia dels principals esdeveniments entre el 1792 i el 1795 (245-252), i amb una taula única d'antropònims i de topònims (253-267).- J. P. E. [10596]

Julio Luis QUÍLEZ MATA, *El concepto de Cruzada en Armanyà: «Por la religión, el rey y la patria»*, dins *I Congrés Església*, II. 167-177; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 167-177.

Francesc Armanyà, metropolità de Tarragona, escriví entre el maig del 1793 i el novembre del 1794 quatre pastorals contra la revolució francesa amb motiu de la Guerra Gran. L'autor subratlla la qualificació de croada que Armanyà donà a la dita guerra, en presentar-la com a mitjà indispensable per a la preservació d'un sistema constituït per la simbiosi d'Església, tradició i corona (170); la dita presentació és feta mitjançant extrets textuals, àdhuc llargs, de les dites pastorals (170-176).- J. P. E. [10597]

Juan Antonio MICÓ NAVARRO, Josep Lluís BARONA VILAR, *La higiene y sanidad de las comarcas castellonenses en el siglo XVIII, a través de las «Observaciones...» de Cavanilles*, dins «Estudios Castellonencs», 5 (1992-1993), 467-482.

Aquestes pàgines es basen no sols en les *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reino de Valencia*, Madrid 1795-1797, ans també en «una serie de trabajos monográficos que Cavanilles dedicó a algunos de los problemas sanitarios de su tiempo» (468). [Les idees bàsiques són les ja conegudes dels lectors d'ATCA pel resum publicat en el volum XIII (1994), 670, núm. 9629]. La teoria que les malalties s'encomanen pels miasmes (aigües mortes, evaporació, putrefacció de matèries orgàniques) és aplicada a l'Albufereta d'Orpesa i a Canet lo Roig (470); l'aplicació de la teoria al cultiu de l'arròs és confirmada en els casos de Vila-real i Castelló (473-476), i a l'epidèmia de verola en el cas de les Coves de Vinromà (476); són recordats els remeis populars del Maestrat i dels Ports (477-478) i els apotecaris que trobà a Cinc-Torres, Vistabella i Castelló (479); és descrita la misèria de moltes poblacions (479-480). Dues observacions finals fan referència al toc de campanes contra els temporals i a la descripció de la Rocaparda entre Portell i Castellfort (480-481). Hi ha bibliografia (481-482).- J. P. E. [10598]

Maria PAREDES, Josefina SALORD, *Antoni Febrer i Cardona i el mestratge dels clàssics*, dins "Randa", 31 (1992 = *Antoni Febrer i Cardona i la Cultura de la Il·lustració*), 7-19.

[Encara que aquest article -i els altres dedicats en aquest fascicle a Antoni Febrer i Cardona- s'ocupi de textos escrits ja en el segle XIX], al començament trobem notícia de diverses traduccions catalanes d'autors clàssics, no sols llatins, realitzades a Menorca en els darrers decennis del segle XVIII, d'entre les quals sobresurten les d'En Joan Ramis (8-10).- J. P. E. [10599]

Doce cartas nuevas de los esposos Humbolt escritas en España (1799-1800). Traducidas del alemán y anotadas por Justo GÁRATE, dins «Revista Internacional de Estudios Vascos», XXXVIII (1993), 47-71.

Les dues darreres d'aquesta dotzena de lletres són datades respectivament València el 7 de març del 1800 (66-69) i a Barcelona, el 26 del mateix mes i any (69-71). En aquesta, Caroline von Humbolt, muller de Karl Wilhelm von Humbolt, manifestava les seves impressions laudatòries sobre València i Catalunya, sobretot en relació a la darrera. Consta que Karl Wilhelm pujà a Montserrat del 28 al 31 d'aquell mes de març (71).- J. P. E. [10600]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA I EUROPA CENTRAL

Wolf GEHRT, *Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg*, 2° Cod 401-575 (Handschriftenkataloge der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, Band V), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1993, 220 pp.

El manuscrit 2° Cod 501, f. 21v, conté receptes atribuïdes a Arnau de Vilanova, i el f. 58v, d'altres d'atribuïdes a Ramon Llull (100).- J. P. E. [10601]

Bayerische Staatsbibliothek. Inkunabelkatalog. BSB-Ink. Band 3. Gras - Mans, Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1993, 609 pp.

[Els dos primers volums, que informen de les existències d'incunables en aquesta important col·lecció muniquesa han estat presentats, en allò que ens afecta, en un dels volums anteriors d'aquesta col·lecció: ATCA, XII (1993), 680-681, núms. 8802-8803]. El terç, finalment, dels volums publicats fins ara conté les obres següents que recauen en aquestes pàgines: vint-i-set edicions del *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer (Blaubeuren?, Mancz? 1474, amb tres exemplars; Esslingen, Fyner 1476-1478?, amb dos exemplars; Roma, Bulle 1478; Augsburg, Heyny 1481?, amb dos exemplars; Milà, Pachel i Scinzenzeler 1481; Viena, Koblinger?; Venècia, de Bonetis 1483; Estrasburg 1483; Roma, Plannk 1484; Basilea, Wenssler c. 1485; Venècia, Saraceno 1486; Colònia, Koelhoff c. 1487; Estrasburg, Flach 1487, amb dos exemplars; Estrasburg, Flach 1489, amb quatre exemplars; Roma, Plannk 1490; Estrasburg Husner 1490, amb cinc exemplars; Lió, Schultis c. 1491; altra edició del mateix Schultis c. 1491, amb dos exemplars; Colònia, Quentell 1492; Estrasburg, Husner 1493, amb tres exemplars; Estrasburg, Flach 1493, amb tres exemplars; Venècia, de Gorgonzola 1493; Lió, Carcain c. 1495; Roma, Plannk 1496; Colònia, Quentell 1498; Estrasburg, Flach 1499, amb cinc exemplars; París, Pigouchet 1500; i encara quatre exemplars d'una edició de Hagenau, Gran 1508) (75-82); Joan Jaume és representat per vuit edicions del *Regimen contra pestilentiam* (Augsburg, Keller 1478-1482; París, Gering c. 1480; Nüremberg, Zeninger c. 1480-1482, amb dos exemplars; Anvers, van der Goes 1486-1491; i Leipzig, von Köln c. 1492-1496; Colònia, von Zierickzee c. 1493-1494, amb dos exemplars; Friburg [im Breisgau], Riederer c. 1493-1499; i Colònia, von Zierickzee c. 1500) (253-254); hi ha exemplars de sis edicions del *Tractatus de reprobatione testium* de Jaume Gil, totes publicades conjuntament amb alguna obra de Bertoldus de Saxoferrato (Venècia, von Speyer 1472; Milà, de Honate 1479; Venècia, de Gregoriis 1485; Venècia, Arrivabene 1487; Venècia, de Tortis 1495; i Lió, Siber c. 1497-1500) (287); *De nativitatibus* d'Abraham ibn Ezra en traducció llatina (Venècia, Ratdolt 1485) (292); tres edicions de Johannes [Marbres], Canonicus, *Quaestiones super octo libros physicorum Aristotelis* (Pàdua, Gallus 1475; Venècia, Scotus 1481; i ibid., Locatellus 1492) (346); les *Quaestiones super tota philosophia naturali cum explanatione textus Aristotelis* es trobarien en l'obra del mateix títol de Johannes Magistri, de les quals hi ha quatre edicions incunables en la mateixa biblioteca (347; cf. 568-569); Finalment, tenim de Ramon Llull, *Ars generalis ultima* i *Ars brevis* (Venècia, di Pietro 1480, amb dos exemplars); *De laudibus beatissimae virginis Mariae, De natali parvuli pueri Jesu, Liber clericorum; Disputatio Petri clerici cum Raymundo phantastico* (París, Marchant 1499, amb tres exemplars); i *Disputatio eremitae et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi*; i *Liber super Quaestiones magistri Thomae Atrebatensis* (Lió, Schultis 1491) (558-559).- J. P. E. [10602

Wolfgang BORM, *Incunabula Guelferbytana (IG). Blockbücher und Wiegendrucke der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel* (Repertorien zur Erforschung der frühen Neuzeit, 10), Wolfenbüttel i Wiesbaden, Herzog August Bibliothek i Otto Harrassowitz 1990, XXIV i 564 pp.

Aquella biblioteca posseïx exemplars d'Adam [Teutonicus], *Summula [de Summa Raymundi]*, Colònia, Quentell 1495 (6/11); d'Arnau de Vilanova, *De vinis* [vegeu la pàgina 22, III, 7 d'aquest volum], en dues edicions: Leipzig, Lotter post 1500? i Ulm, Zainer der Jüngere 1499 (32/225-226); Petrus Boscà, *Oratio de victoria Malacitana*, Roma, Silber 1487 (74/580); Petrus Dorlandus, *Viola animae*, Colònia, per a Quentell 1499 (115/923); Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis*, Colònia, Quentell 1485; Basilea,

Kessler 1488; i Estrasburg 1493-1494; i *De vita spirituali*, Magdeburg, Brandis 1493 (127/1024-1027); Pere Garcia, *Determinationes magistrales contra conclusiones Johannis Pici Mirandolani*, Roma, Silber 1489 (135/1094); Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, Estrasburg 1483 i 1485; Colònia 1487; Estrasburg 1487 i 1489; Venècia 1489; Estrasburg 1490; Colònia 1498; i Estrasburg 1489 (150-151/1224-1232); Joan Jaume, *Regimen contra pestilentiam*, Anvers, Goes 1488; i Leipzig, von Köln 1492 (175/1429-1430); Joan de Cardona [*Litterae indulgentiarum pro defensione insulae de Rhodis*], Lübeck, Snell 1481 (186/1516); Ramon Sibiuda, *Theologia naturalis*, Deventer, Paffraert; i Estrasburg, Flach 1496 (279/2278-2279). Les vint-i-sis pàgines finals són dedicades a reproduccions de pàgines o de portades d'exemplars documentats en el cos del volum. De més a més hi ha una reproducció a color en la pàgina XXIV.- J. P. E. [10603]

BAGÀ

Xavier PEDRALS I COSTA, *Una proposta de quadre de classificació dels arxius eclesiàstics locals segons un esquema orgànic i funcional*, dins *I Congrés Església, I*, 123-137; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 123-137.

Aquesta proposta pren com a base l'arxiu parroquial de Bagà [i és coneguda dels nostres lectors pel resum publicat dins ATCA, XII (1993), 684, núm. 8813].- J. P. E. [10604]

BAIX EMPORDÀ

Santi SOLER, *El Baix Empordà: una comarca sense centralitat cultural*, dins «*L'Avenç. Revista d'Història (Plecs d'Història Local)*», núm. 163 (octubre 1992), 35-45.

En les pàgines de presentació, l'autor assenyala tant les poblacions que, com la Bisbal, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí, Palafrugell o Palamós, «honoren la seva història amb importants fons documentals» (36), com també els estudis i les publicacions més dignes de record que s'han alimentat dels fons esmentats. A continuació, és presentada fitxa dels arxius de la comarca, alguns dels quals posseeixen fons anteriors al segle XIX: Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, ja del segle XIV (38), Arxiu Històric de Palafrugell, ja del segle XII (38-39), Arxiu Històric Municipal de Castell-Platja d'Aro, ja del segle XVII (39), Arxiu Històric Municipal de Begur, ja del segle XVII (40), Arxiu Històric Municipal de Torroella de Montgrí, ja del segle XVII, Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal d'Empordà [cf. ATCA, XIII (1994), 677-678, núm. 9658] (40-41).- J. P. E. [10605]

BAR

Enric MOLINÉ, *Els vells pergamins de les cases antigues*, dins «*Església d'Urgell*», núm. 217 (febrer 1993), 6-9.

Presentació i resum dels cinc documents en pergami propietat de Cal Romà, de Bar. Van del 1283 (donació d'un mas a l'hereu, en casar-se) al 1619 (capítols matrimonials). També hi ha una sentència arbitral sobre dret de pas, del 1575.- J. P. E. [10606]

BARCELONA

Sten EBBESEN, *Medieval Latin Glosses and Commentaries on Aristotelian Logical Texts of the Twelfth and Thirteenth Centuries*, dins *Glosses and Commentaries on Aristotelian Logical Texts. The Syriac, Arabic and Medieval Latin Traditions*, edited by Charles BURNETT (Warburg Institute Surveys and Texts, XXIII), London, The Warburg Institute - University of London 1993, 129-177.

A l'ACA, *Ripoll* ms. 109, ff. 154-156 hi és assenyalat un *Compendium libri Elenchorum* d'autor anònim (160), i als ff. 310-315 un fragment de Robertus de Aucumpno, *Commentarium in Sophisticos Elenchos* (162); i a Tarragona, Biblioteca Pública, 23, f. 54 ss., i 27, ff. 25-43, la *Lectura tractatum Petri Hispani*, de Guillelmus Arnaldi (170).- J. P. E. [10607]

Juan Manuel del ESTAL, *Antigüedad del concepto y denominación «Corona de Aragón»*, dins «Est. Udina, IV», 133-168.

En aquestes pàgines són primer presentats els deu documents datats entre el 1296 i el 1393, en els quals es troba la denominació de 'Corona Regni Aragonum', 'Corona Aragonum', 'Corona Regia (Aragonum)', o 'regalis Corone (Aragonum)'; els documents procedeixen de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*; o d'Oriola, Archivo Municipal; o de Madrid, AHN, *Privilegia*, i són reproduïts sencers en l'annex documental (144-168).- J. P. E. [10608]

Ángeles MASIÀ DE ROS, *Las pretensiones de los infantes de la Cerda a la Corona de Castilla en tiempos de Sancho IV y Fernando IV. El apoyo aragonés*, dins «Est. Udina, IV», 255-278.

La narració de les vicissituds i tensions polítiques de Castella en el pas del segle XIII al XIV, i la de la política dels reis de la corona catalano-aragonesa en relació a les mateixes, és basada en fonts inèdites d'ACA, *Canc., reg.*, i *Cartes Reials Diplomàtiques*, el contingut de les quals és sovint resumit en les notes.- J. P. E. [10609]

Angelo CASTELLACCIO, *Note sull'ufficio del veguer in Sardegna. I. Sassari*, dins «Studi Boscolo», I, 221-262.

El treball d'investigadors sards en els fons de l'ACA ha fruitat en estudis d'història polític-militar i econòmica (224-225). Amb aquest, l'autor comença una sèrie d'estudis institucionals i, de moment, intenta de dibuixar la figura política del 'potestà / veguer', tant en ella mateixa com en relació a d'altres oficials reials (mostassaf, batlle, etc), aprofitant, quan s'escau, la «nuova ed originale documentazione, tratta dall'Archivio della Corona d'Aragona» (228).- J. P. E. [10610]

Sandro PETRUCCI, *Al centro della Sardegna: Barbagia e Barbaricini nella prima metà del XIV secolo. Lo spazio, gli uomini, la politica*, dins «Studi Boscolo», I, 283-318.

Un dels fons, en els quals aquestes pàgines es basen, és l'ACA, *Reial Patrimoni*, quant a notícies sobre exportació de productes o de bèsties (293); i en *Canc., Reg.* i *Cartes Reials Diplomàtiques*, en tractar-se de problemes relacionats amb la protecció reial a Castell de

Càller (310) o amb assaltadors de camins i temes més o menys connexos (311-318).- J. P. E. [10611

Mirella SCARPA SENES, *Una lunga controversia feudale. Gli aspetti giuridici dell'istituzione del marchesato d'Oristano*, dins «Studi Boscolo», I, 347-374.

El 24 de novembre del 1415, En Guillem Hug de Rocabertí suplicava a Ferran d'An-tequera que li reconegués el dret successor al Jutjat d'Arborea. La petició, ací transcrita (373-374) és a l'ACA, *Processos de Cancelleria*, 106/2. L'autora recorda la situació jurídica de vassallatge al rei de Catalunya-Aragó pel pacte amb els Arborea del 1323, confirmada per documentació de Simancas, *Patronato real*, Cat. X (352-358) i Caja 13, *Acta Judicatus Arboreae* (360, nota 37). El 1422 començava un procés a Càller; la sentència fou favorable als Rocabertí (364), però no sols no seria efectiva, ans es tornaria a encetar el procés, ara amb in-tervenció del fisc reial, al qual acabaria revertint el Jutjat d'Arborea (372).- J. P. E. [10612

Antonello MATTONE, *L'amministrazione delle galere nella Sardegna spagnola*, dins «Stu-di Boscolo», I, 477-509.

Ultra fonts sardes, aquestes pàgines es basen en documentació d'ACA, *Consell d'Ara-gó*, lligalls diversos (484-492), i en BC, ms. 995: *Sumario de todas las cartas de Su Magestad que contiene este libro...*, del 1649 (494-496).- J. P. E. [10613

María Dolores MATEU IBARS, *Fuentes legislativas antecedentes de la política monetaria de Carlos III*, dins «Est. Udina, IV», 281-292.

Aquestes pàgines contenen bàsicament regist de trenta-vuit documents copiats en el volum actualment d'ACA, *Cartas acordadas*, 23bis, intítulat *Índice general de Reales Cé-dulas y Provisiones...*, la primera de les quals és el *Decret de Nova Planta* del 1716, i la darrera del 1737 (284-290). Algun d'aquests documents fa referència directa a la ceca de Barcelona, d'altres als problemes amb les monedes anteriors, especialment amb la de l'Arxiduc Carles. El 1720, Felip V acceptà que a la Cerdanya corrés moneda fran-cesa.- J. P. E. [10614

Fernando ZULAICA PALACIOS, *La economía aragonesa del primer tercio del siglo XV y su reflejo en las Cortes de Teruel de 1427-28*, dins «Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia», 61-62 (1990 [1992]), 45-58.

Estudi realitzat a base de l'exemplar del *Proceso de las Cortes de Teruel de 1427-28*, exis-tent a Barcelona, ACA, *Canc.*, reg. n° 31 (sic: 47, nota 6).- J. P. E. [10615

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *La investigación sobre los judíos del Reino de Aragón hoy*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Serie III. Historia Medieval», 6 (1993), 335-361.

L'autora diu que la base dels seus estudis és constituïda per ACA, *Canc.*, reg., i *Reial Patrimoni* (336-337, nota 8). I en aquestes pàgines informa de les publicacions seves dels darrers tres anys sobre temes diversos dels jueus a l'antic Regne d'Aragó. També algunes d'altri, ací assenyalades, poden haver-se basat en els mateixos fons.- J. P. E. [10616

Eloy BENITO RUANO, *La judería de Montalbán (Teruel)*, dins «Est. Udina, IV», 55-63.

La font principal de les notícies aplegades en aquestes pàgines és directament o indirecta l'ACA, *Canc.*, reg.- J. P. E. [10617]

Santiago ALCOLEA, *Penetración y desarrollo de un repertorio ornamental de nuestro siglo XVI: los temas de placas con roleos*, dins «Academia. Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando», 76 (1993), 203-241.

L'autor estudia els camins i la cronologia de l'aplicació de la dita decoració en les portades dels llibres a base de dos fons bibliogràfics, un dels quals és constituït per prop de vuit-cents llibres llatins i castellans, impresos en els dominis de Felip II de Castella (213). El primer exemplar d'impremta barcelonina en el qual es troba la dita decoració és del 1560 (216); la dita forma decorativa fou també aplicada en arquitectura, emmarcant inscripcions (226, i fotografies 7 i 8).- J. P. E. [10618]

Elements de cancelleria, dins *Colom*, 159-195.

En aquesta secció trobem reproducció de dues pàgines d'Antonio de la Torre, *Sobre els tres documents colombins enregistrats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó* (161-162); de les també dues de Jaume Colomer Monset, *Les Capitulacions* (163-164); de les de Miquel Coll i Alentorn, *Sobre les Capitulacions* (165-166); de Frederic Udina i Martorell, *De nou sobre les capitulacions de Cristòfor Colom* (167-175); de Montserrat Freixa Ubach, *L'anomenat «passaport» i la «carta de presentació» que els Reis Catòlics lliuraren a Colom el 1492* (177-181); de P[ere] C[atalà] R[oca], *Joan de Coloma* (183-192); i del mateix, *Joan Cabrero* (193-195). El centre de la secció és constituït pels documents relacionats amb Cristòfor Colom i la descoberta d'Amèrica, conservats a l'ACA, *Canc.*, reg. 3569; n'hi ha reproducció en aquestes pàgines i fotografia en la làmina quarta dins el fascicle d'il·lustracions entre les pàgines 424-425.- J. P. E. [10619]

Maria Josepa ARNALL, *Historiografia d'Amèrica a la llibreria dels carmelites descalços de Barcelona (segles XVI-XIX)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensis», 66 (1993), 163-174.

Aplec dels llibres relatius a les aleshores anomenades Índies Occidentals, presents en la biblioteca esmentada en el títol: són un manuscrit del segle XVIII i vint-i-vuit impresos. El manuscrit, actual 514 de la BU de Barcelona, conté la narració de la visita oficial realitzada per Isidor de l'Assumpció (de Centelles, Vic) a la província carmelitana de Mèxic; ací en són recordades les narracions dedicades a arquebisbats, col·legis, consolats, comptadureries reials, convents, «chancillerías», ermites, esglésies, mines, bisbats, paròquies, santuaris, tribunals de la Inquisició i universitats (164-169); els impresos són dotze del segle XVI, onze del XVII i cinc del XVIII, entre els quals hi ha un exemplar de les *Reflexiones imparciales sobre la humanidad de los españoles en Indias*, de Joan Nuix i Perpinyà, publicat en italià el 1780 i posteriorment traduït (170). La llista dels llibres impresos presents en l'esmentada llibreria dóna la inscripció en el seu catàleg i el títol dels repertoris bibliogràfics actuals (171-174). Només se'n conserven cinc a la BU de Barcelona (170).- J. P. E. [10620]

Gema VALLIN, *Un manuscrito del papa Luna: la traducció catalana del Breviari d'Amor de*

Matfré Ermengaud, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 33 (Enero-Marzo 1991), 50-66.

La Biblioteca de Catalunya posseeix un dels sis exemplars de la traducció catalana del *Breviari d'Amor* (60), procedent de la llibreria de la família Sánchez Munyòs, de Terol [però de cap manera de la biblioteca «del Papa Luna» (61), tal com afirma l'autora, confonent la biblioteca papal de Peníscola amb la particular de Gil Sánchez Munyòs]. Ací trobem anàlisi de l'estructura material dels 152 folis del volum, aplegats en dotze sexterns i un doble full coix (62) i del treball dels dos copistes, diferenciats en els folis 114-115; la lletra seria una «cursiva, característica de los códices catalanes copiados a lo largo de los siglos XIV, XV y XVI» (63 [com si durant tres segles no hi hagués haguda variació en la lletra catalana cursiva: és gòtica, és bastarda o semibastarda, és humanística primitiva o evolucionada?]). El volum seria de la segona meitat del segle XIV.- J. P. E.[10621

BORRIANA

Rosa SERRANO, *Guía del Archivo Histórico Parroquial de Borriana*, dins «Estudios Castellonens», 5 (1992-1993), 441-457.

Aquestes pàgines proporcionen, primer, un aplec de notícies de l'Arxiu de la Catedral de Tortosa o del mateix Arxiu Parroquial de Borriana sobre llibres de l'església i sobre l'arxiu [que sembla ésser el de la Comunitat de Preveres], sistematitzat durant el segle XVIII (446). També hi ha indicacions genèriques sobre la documentació, que fins al segle XVIII era en llatí o en català, llengües suplantades per la castellana en el dit segle (448). Segueix la presentació de cada una de les seccions actuals i de llurs sèries (448-452: sagramental, govern i acció pastoral, administració de béns i rendes i documentació aliena a la parròquia, constituïda sobretot per protocols de vint notaris); aquestes dades són reduïdes a quadre sinòptic, on consta el nombre d'unitats i l'amplitud cronològica de cada sèrie (456-457). La documentació més antiga és la relativa a beneficis eclesiàstics i comença el 1326.- J. P. E. [10622

LA CANONJA

Robert BOFARULL I MALAPEIRA, *Miscel·lània Canongina*. Pròleg de David MARTA CAÑELLAS (Col·lecció Lira, 6), la Canonja, Orfeó Canongí 1993, 128 pp.

Les pàgines 87-89 informen de dos arxius familiars: el dels Quer, que posseeix documentació des de darreries del segle XVIII; i el dels Anguera, que en té des del segle XVII. És reproduït l'encapçalament d'una acta notarial escrita en català damunt paper segellat del 1798 (89).- J. P. E. [10623

CATALUNYA

Mireille MENTRÉ, *Les sept églises d'Asie dans les Beatus "mozarabes" conservés en Catalogne*, dins «Misc. Ponsich», 307-312.

L'autora es fixa en les il·lustracions dedicades a les set esglésies de l'Àsia en els *Beatus* de l'ACG i de l'AC de la Seu d'Urgell, de les quals subratlla alguns aspectes iconogràfics i pictòrics. Al de Girona, la representació de cada església té mobiliari divers; en el d'Urgell, en canvi, sembla repetir-se el mateix esquema (308); en ambdós, les figuracions de

les esglésies les presenten com a terres (309), dins un marc textual, però, que contraposa l'estabilitat de l'Església una, a la caducitat dels imperis (310).- J. P. E. [10624]

CERVERA

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La família segarrenca dels Bobadilla segons alguns documents notariais*, dins *Colom*, 525-537.

Dins l'exèrcit de Joan II de Catalunya-Aragó en la guerra contra les institucions de Catalunya se significà Rodrigo de Bovadilla, que rebé del dit rei el senyoriu de Castellnou i després el de Concabella; per aquesta raó, l'autor ha aplegat un conjunt d'un centenar de textos, dels quals presenta ací, en regest, cinquanta-vuit documents notariais de Cervera, AHC, *Protocols notariais*, datats entre el 1466 i el 1506.- J. P. E. [10625]

LA CERDANYA

Sebastià BOSOM I ISERN, *La Cerdanya, una comarca entre fronteres*, dins «L'Avenç. Revista d'Història. Plecs d'Història Local», núm. 44 (abril 1993), 35-42.

Les pàgines inicials recorden la situació política de la comarca més unitària de Catalunya, des del segle XVII dividida entre els estats francès i espanyol, cosa que ha repercutit en la documentació, car la de les poblacions sotmeses a França cada vegada és més concentrada a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals; en la part espanyola molts fons municipals i sobretot parroquials es perderen durant la revolta del 1936 (36-37). En aquesta part, destaquen per la seva riquesa documental l'AHC de Puigcerdà [cf. ATCA, XIII (1994), 687, núm. 9692] (39) i el Municipal de Llívia, amb pergamins des del 1257, el *Llibre ferrat*, de mitjan segle XVI, i altra documentació des del segle XVIII (40). També hi ha informació sobre diversos museus de la comarca (40-42).- J. P. E. [10626]

CIUTAT DEL VATICÀ

Josep PERARNAU I ESPELT, *Documents relatius als Països Catalans en els Reg. lat. 402-403*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 316-329.

Són quaranta-tres regests d'altres tants documents relatius a catalans o a poblacions dels Països Catalans; si existeix, els regests són transcripció de la rubricel·la llatina amb la qual el mateix registre ha resumit el contingut de cada document; si no, el regest ha estat escrit expressament per a aquestes pàgines; en alguns casos que han semblat més interessants hi ha transcripció de la 'species facti'; i en un cas, transcripció completa d'una butlla, del 1453, en la qual el papa manava que fos acceptat canonge de Barcelona un clergue de família de conversos (324-327). La darrera pàgina conté la taula única d'antropònims i de topònims.- J. P. E. [10627]

Marcus BUONOCORE, *Codices Horatiani Bibliothecae Vaticanae*, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1992, 448 pp.

El manuscrit Reg. lat. 1651 fou copiat pel barceloní Joan Vila a Itàlia, durant el segle

XV. És ací descrit (137, núm. 90) i fotogràficament reproduïda una pàgina de lletra plenament humanística, en la làmina CXVI (402).- J. P. E. [10628

EL ESCORIAL

Jesús DOMÍNGUEZ APARICIO, *La Summa Artis Notarie y el Tractatus notularum de Rolandino en el ms. escurialense N-II-19*, dins «La Ciudad de Dios», CCVI (1993), 759-787.

Aquest és un volum que havia format part de la biblioteca del comte-duc d'Olivares; sense excloure una procedència catalano-aragonesa (769, nota 20), l'anàlisi de la lletra condueix l'autor a la conclusió que fou copiat amb 'lletra judicial arborenses', però no a Sardenya, ans a Montpeller (774-775), en un temps que aniria de darreries del segle XIII a mitjan segle XIV (773), temps que la lletra i les filigranes del paper farien preciser entorn del 1335 (782); però la taula que omple els dos folis finals i algunes notes dels marges haurien estat escrits entorn del 1480 en terres catalanes (787).- J. P. E. [10629

ELX

Joan CASTAÑO I GARCIA, *Documentació eclesiàstica per a l'estudi del teatre religiós medieval: la «Festa» o «Misteri d'Elx»*, dins «Actes Alacant», I, 377-387.

L'autor relaciona les sèries i subsèries de l'arxiu de la basílica de Santa Maria d'Elx, en les quals apareix documentació amb referències al *Misteri d'Elx*, més aviat de detall, que complementa la documentació del municipi sobre el tema.- J. P. E. [10630

ESPANYA

Eugeni DÍAZ MANTECA, *Documents per l'estudi de l'Orde de Montesa. Els fons de l'Arxiu Històric Nacional secció OO. MM. (I): el Libro registro de documentos antiguos, anys 1180-1394 (manuscrit 543-C)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», n. 35 (julio-septiembre 1991), 11-19.

Elaborat com a recopilació dels documents en què es basaven els drets de l'orde de Montesa, a fi de tenir-los fàcilment a l'abast de la mà, el *Libro...* és ací presentat en la seva materialitat actual, i en són extrets en forma de regest cinquanta-sis documents, en els quals regests, després de la data i del resum del contingut, és copiada la datació en l'original llatí o català, i assenyalat tant el número d'ordre que el respectiu document ocupa en la recopilació, com els folis on ha estat transcrit.- J. P. E. [10631

María Jesús ÁLVAREZ-COCA GONZÁLEZ, *Aragón en la Administración Central del Antiguo Régimen. Fuentes en el Archivo Histórico Nacional*, dins «Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico Jurídicos», 2 (1993), 9-41.

Tot i que Carles I havia manat que la documentació relativa a la corona catalano-aragonesa fos tramesa a l'ACA de Barcelona, de fet, ja durant la dinastia dels Àustries, seguí el camí de Simancas o restà a Madrid. En aquestes pàgines tenim exposició de les vicissituds que expliquen la presència de la documentació de diverses seccions en l'AHN de

Madrid (*Estado, Inquisición, Ordenes Militares i Consejos Suprimidos*), en tots els quals hi ha fons que corresponen als territoris de la nostra corona; en algun cas, i en concret en parlar dels fons del Consejo de Aragón, l'autora constata que en general els investigadors s'han limitat a escorcollar la corresponent secció de l'ACA, desconeixent aquella que encara és a Madrid (15); també subratlla la importància de la sèrie de *Registros de Cancillería del Consejo de Aragón* (16-17). Després de la *Nova Planta*, la documentació forma part del *Consejo de Castilla. Escribanía Séptima. De Cámara y de Gobierno de la Corona de Aragón* (20-22), de la *Secretaría de Gracia y Justicia y Real Patronato de la Corona de Aragón* (22-23) i de la *Secretaría de la Presidencia del Consejo y de la Corona de Castilla* (23-25). També hi ha els fons dels Ordes Militars (26-31). Les darreres pàgines ofereixen gràfiques tant del conjunt de seccions de l'AHN com dels camins pels quals hi han arribat els fons actuals i de les seccions on hi ha documentació de la corona catalano-aragonesa (32-41).- J. P. E. [10632]

Francisco M. GIMENO BLAY, *El manuscrit II-3096 (olim 2.Ll.1) de la Biblioteca del Palacio Real*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 13 (Tardor 1992), 175-184.

L'autor descriu aquest manuscrit [del qual també fou publicada una descripció a ATCA, XIII (1994), 220-225], posant en relleu el seu caràcter doblement miscel·lani [de fet, és miscel·lani i factici; els textos primer i darrer pertanyen a la unitat més antiga, del segle XIV, i els altres quatre a la posterior, del segle XV, tal com confirmen la diversitat de formes de numeració, romana la primitiva i aràbiga la moderna, i els reclams]. Proposa com a lloc de redacció de la seva part més antiga la cancelleria reial i en fa la història a partir del segle XVIII, quan era en poder de Josep Marià Ortiz; després hauria format part de la biblioteca de Vicent Salvà (179-180).- J. de P. [10633]

Sergio CASTILLO ESPINOSA, *Fondos aragoneses en la Biblioteca Nacional y en la Real Academia de la Historia*, dins «Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Históricos y Jurídicos», 2 (1993), 63-80.

Les primeres pàgines recorden alguns erudits aragonesos que ja en el segle XVIII investigaren en els fons de la Real Academia de la Historia i consten en el seu *Inventario General* (64-66), del qual l'autor recorre algunes de les entrades i indica quelcom de llur contingut (66-71); també fa referència a la *Colección Salazar y Castro* (71-72). De la Biblioteca Nacional interessan els manuscrits, alguns dels quals, relatius a l'Aragó estricte o a la corona catalano-aragonesa, són ací agrupats sota els epígrafs de ,rei i regne' (73-75), ,lleis i furs' (76), ,fons documentals' (76-77), ,església' (77-78), ,Amèrica' (78) i ,curiositats' (78-80).- J. P. E. [10634]

José Luis RODRÍGUEZ DE DIEGO, Francisco Javier ÁLVAREZ PINEDO, *Fondos históricos aragoneses del Archivo de Simancas*, dins «Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico Jurídicos», 2 (1993), 283-296.

Els fons pertanyents a la corona catalano-aragonesa corresponen als segles moderns i són diversos, segons que es tracti d'abans o de després del *Decret de Nova Planta*. Fins al 1598, els del Consell d'Estat es troben barrejats amb els de la corona de Castella, després, i fins al *Decret* esmentat, formen secció independent (Consell d'Aragó), i en apartats distintes per a cada un dels regnes i terres (285); en canvi no és separada la pertanyent al Consell de Guerra, ni la del Consell d'Hisenda (286). Després del *Decret de Nova Planta*, la do-

cumentació és unitària i s'ha de cercar en cada una de les seccions, per a cada una de les quals hi en aquestes pàgines qualche exemple d'allò que hom hi pot trobar (p. e., el lligall 7883 del Consell d'Estat conté la documentació relativa a la imposició del cadastre a l'Aragó i a Catalunya l'any 1739) (288-294). L'autor dedica una exposició particular a la Direcció General del Tresor (294-296).- J. P. E. [10635]

Helena GIMENO PASCUAL, *Manuscritos y Epigrafía latina: datos para un censo español*, dins *Antonio Agustín*, 291-302.

Resultat de quatre anys de recerques a Madrid, BN, l'autora ofereix llista dels manuscrits de la dita biblioteca, que ella ha pogut revisar, i contenen epigrafia: el ms. 1735: Gaspar Roig i Jalpí, *Noticias de Cataluña* porta inscripcions de Baetulo (292); el ms. 5781 és aplec de papers d'Antoni Agostí (295); els mss. 5953-5954, el *Diario de los viajes de Valencia y Andalucía*, de Francesc Pérez Bayer (295); el ms. 13835, és constituït de papers d'Antoni Agostí i dels germans Gregori i Joan Anton Maians (300); els mss. 18133 i 18227, contenen inscripcions i epitafis de Sagunt / Morvedre (300); i el ms. 18409, és el primer volum de Francisco de Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña* (301).- J. P. E. [10636]

[Isabel RUIZ DE ELVIRA SERRA], *Encuadernaciones españolas en la Biblioteca Nacional*, Madrid, Biblioteca nacional - Julio Ollero editor 1992, 160 pp.

Catàleg d'exposició. Recauen en el nostre camp les explicacions relatives al núm. 1: *Cançoner dels comtes d'Urgell* (39); 2: Arnau de Vilanova, *Consideratio medicinae* (39-40); 3: *Llibre de les conquestes de la illa de Sicília* (40); 4: Boeci, *De consolacione philosophiae*, trad. catalana d'Antoni Ginebreda (41); 21: Joan de Pastrana, *Compendium grammaticae* (53); 39: Gerardus de Zutphania, *De spiritualibus ascensionibus*, Montserrat 1499 (66-67); 51: *Vita et transitus sancti Hieronymi*, Barcelona, Pere Posa 1492 (74-75); 77: *Libro de armas y blasones de diversos linajes y retratos de los condes de Barcelona* (94); i 111-112, dues encuadernacions valencianes del segle XVIII, obra de Vicent Beneyto (131).- J. P. E. [10637]

Trevor J. DADSON, *El mundo cultural de un Mendoza del Renacimiento: La biblioteca de Diego Hurtado de Mendoza, I conde de Mélito (1536)*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXIII (1993), 383-432.

L'inventari d'aquella biblioteca s'ha conservat a Saragossa, Archivo Histórico Provincial, *Casa Ducal de Híjar* (400, nota 42); hi trobem una traducció castellana a base de la catalana del llibre de cuina de Robert de Nola (413, núm. 14); Una *Vida de Sancta Catalina de Sena*, que podria ésser la de Miquel Pérez, València, Coffmann 1499 (414-415, núm. 20); hi havia un llibre en valencià, del qual no consta ni autor ni títol (423, núm., 46); Apiano, *Los Triunfos*, València 1522 (423, núm. 49); i potser una traducció de *De la vida y excelencias de Nuestra Señora y de sus milagros* de Miquel Pérez (428, núm. 65).- J. P. E. [10638]

Matilde SERRANO ROMAGUERA, *La biblioteca del Infante D. Felipe. 1739*, dins «Estudios Castellonencs», 5 (1993), 291-326.

Quart fill de Felip V de Borbó, l'infant Felipe de Borbón formà una considerable biblioteca, el catàleg de la qual en els seus primers moments és conservat a València, AMV,

Fons Serrano Morales, i és ací presentat (293-303), transcrit i anotat (304-326). Dels tres-cents setanta nou títols, més del 35% correspon a obres publicades entre el 1721 i el 1740 (300), essent la llengua castellana la predominant, seguida per la francesa (301); la temàtica més representada és la història, a la qual corresponen més del 45% dels títols (298). Pot ésser considerada una biblioteca representativa de la trajectòria cultural imposada per la nova dinastia. Tenen relació amb els Països Catalans els llibres publicats en alguna de les seves ciutats (núms. 4, 12, 296, 308 i 348 de l'inventari) i els d'autors nostres: Gregori Maians, *Espejo moral, con reflexiones cristianas* (17), Josep Manuel Minyana, *Libri decem adiecti Historiae de rebus Hispaniae, Joannis de Mariana* (56), Joan de Margarit, *Paralipomenon Hispaniae*, formant volum amb *Hispaniarum rerum a Ferdinando et Elisabeth regum gestarum*, en edició de Granada 1545 (58); els núms. 129-134 corresponen a llibres d'història de parts o ciutats diverses dels Països Catalans: els *Anales* de Narcís Feliu de la Penya, les històries de Girona i de Manresa de Joan Gaspar Roig i Jalpí, la *Història* de Gaspar Escolano, els *Anales de València* de Francesc Diago, i la *Historia* de Joan Dameto (pp.313-314); i de Bernardí Gómez Miedes, *Enquiridión de la salud* (233).- J. P. E. [10639]

FRANÇA

Rosa GUERRERO, *Le rayonnement de l'hagiographie hispanique en Gaule pendant le haut Moyen Âge: circulation et diffusion des Passions hispaniques*, dins *L'Europe*, 137-157.

L'autora ressegueix la tradició manuscrita de les dites 'passiones' i reporta nombre d'observacions detallades en relació a narracions dels nostres màrtirs (Eulàlia de Barcelona, Vicent màrtir, Fuitós de Tarragona, Feliu de Girona, Cugat) en llurs diverses versions conservades sobretot en manuscrits actualment a París, BN lat. 2290 (151), 3501 (145), 3502 (142), segon volum del 3504 (142 i 143), 5306 (144), 5301 (145), 5323 (146 i 151), i 3879 (147); o de Montpeller, Bibliothèque de la Faculté de Médecine, 154 (149), amb la precisió que els fragments de la *Passio sancti Fructuosi et sociorum martyrum*, no són escrits amb lletra visigòtica, tal com havien dit Pio Franchi dei Cavalieri, Anscari Manuel Mundó, Agustín Millares Carlo, i Jordi Pinell, ans en «minuscule caroline» (149). Al final hi ha taula de procedència dels manuscrits (157).- J. P. E. [10640]

Henri BARTHÉS, *Inventaire sommaire de la collection de Doat (Bibliothèque Nationale). Deuxième partie. Diocèses d'Agde, Béziers, Lodève, Maguelonne-Montpellier, Saint-Pons-de-Thomières et partie du diocèse de Narbonne*, dins «Études sur l'Hérault», 7-8 (1991-1992 [1993]), 33-68.

Entre els dos-cents seixanta-sis resums de documents copiats en volums diversos de la Collection Doat de París, BN, hi ha els següents: els comtes de Barcelona Ramon Berenguer i el seu germà Berenguer el 1078 donen la meitat del castell de Peirac al monestir de Sant Ponç de Tomeres (35/314: vol. 72); Jaume I el Conqueridor, en tant que senyor de Montpeller, Palud i Llates, ret homenatge al bisbe de Megalona, Joan de Montllor, l'any 1236 (34/307: vol. 72). Però la part més interessant semblen ésser els resums de documents, on consta que Simó de Montfort prenia possessió de béns, drets i senyories d'Occitània entre el 1209 i el 1216; o d'aquells en què, anys després, hom reconeixia directament la sobirania del rei de França sobre les mateixes terres, malgrat diverses formes de resistència de poblacions i d'algun dignatari (45-47/437-489: volums 75 i 153). Hi ha taula general d'antropònims i de topònims (56-68). [En el mateix fascicle hi ha un estudi de Claude Duhamel-Amado, *Aux origines des Guilbems de Montpellier (X^e-XIe siècles)*. Ques-

tions généalogiques et retour à l'historiographie, 89-109, que indirectament ens afecta, car aquella fou la família materna de Jaume I el Conqueridor].- J. P. E. [10641

GIRONA

Carlos CID, Isabel VIGIL, *La miniatura del águila y la serpiente en los «Beatos»*, dins «Est. Udina, IV», 115-132.

El text que acompanya la dita miniatura és transcrit del *Beatus* de Girona (117-118) i seria versió lliure de la *Naturalis Historia* de Plini el Vell (119). En les pàgines següents són exposades les característiques tècniques de la dita miniatura en els diversos manuscrits.- J. P. E. [10642

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 273-301.

Objectiu de l'autor: «aportar noves dades documentals, aplegades sobretot en la sèrie de *Lletres episcopals* i al fons de *Causas Pies* de l'Arxiu Diocesà de Girona, que ens permeten de mostrar l'existència d'una xarxa prou nodrida d'institucions d'ensenyament de gramàtica durant els s. XIV-XV i l'abundància d'escoles d'estudis primaris a finals del s. XVI i començament del XVII» (274). I així, la dita base documental certifica l'existència d'escoles de gramàtica [llatina], no sols a Girona, ans també a Banyoles, la Bisbal, Blanes, Castelló d'Empúries, Olot, Sant Feliu de Guíxols i en d'altres llocs, en la Baixa Edat Mitjana (276-280). Les innovacions de l'Edat Moderna (jesuïtes, seminari, agustins: 281-283), no afectaren la xarxa ja coneguda, i ara més, pel fet que eren registrades les llicències episcopals per a ensenyar, extrem que permet de documentar escoles a la Bisbal, Blanes, Breda, Camprodon, Castell d'Aro, Castellfollit, la Cellera, Colomers, Jafre, Olot, Palafrugell, Pineda, les Planes, Sant Esteve de Bas, Santa Coloma de Farners i Verges; també escoles musicals (291-292). El conjunt de la dita documentació permet d'establir la llista alfabètica dels pobles per als quals foren donades llicències d'ensenyar, amb mostra de les dites llicències (293-297); també són transcrits un fragment del testament de Sebastià Ferrussola fundant una escola a Olot el 1568 (298-299) i un del document fundacional amb què els jurats de Blanes estableixen tres beneficis eclesiàstics i els destinaven a organista, a mestre de gramàtica i a mestre de primeres lletres el 1654 (299-301).- J. P. E. [10643

Lluís LUCERO I COMAS, *Sobre uns poemes inèdits d'Antonio Geraldini conservats a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Girona*, dins «Actes del IX^è Simposi de la Secció Catalana de la SEEC. Sant Feliu de Guíxols, 13-16 d'abril de 1988», L. FERRERES, ed. I, Barcelona, Sociedad Española de Estudios Clásicos. Secció Catalana i Universitat de Barcelona 1991, 431-436.

Resumida la biografia d'aquell humanista, servidor de Joan II de Catalunya-Aragó i de Ferran el Catòlic, són presentades les seves obres, tant les dues incunables com les encara inèdites, entre les quals hi ha sis composicions en vers conservades en el volum de Pere Miquel Carbonell, ara a Girona, Arxiu Capitular, una de les quals, *Ad Bartholomaeum Verinum Balearicum*, és ací transcrita (434), i n'és subratllada la línia argumental que juga a contraposar-se al significat verinós del cognom; també són assenyalats detalls estilístics del text llatí.- J. P. E. [10644

ITÀLIA

I codici del Collegio di Spagna di Bologna studiati e descritti da Domenico MAFFEI, Ennio CORTESE, Antonio GARCÍA Y GARCÍA, +Celestino PIANA, +Guido ROSSI con la collaborazione di Mario ASCHERI, Filippo LIOTTA, Paola MAFFEI, Giovanni MINUCCI, Paolo NARDI, Giovanna NICOLAJ, António DOMINGUES DE SOUSA COSTA (Orbis Academicus. Saggi e documenti di storia delle Università, V), Milà, Giuffrè editore 1992, XLIV, i 1092 pp., dins les quals hi ha 96 reproduccions fotogràfiques damunt làmina.

El ms. 50, ff. 75-114, conté: Bernat Oliver, *Concordantiae Decretorum cum Biblia* (60); un full agafat a les cobertes del ms. 116 (*Lectura Benedicti de Benedictis, de Perusa, super quibusdam titulis librorum I, II, III et V Sexti Decretalium*) és un document emanat de l'abat del monestir d'Escarp, datat a Lleida el 1446 (350 [havia pertangut el volum a algú vinculat als Borja de Roma?]). El ms. 123 comença amb un *Dictionarium iuris*, en el qual un advocat català deixà algunes anotacions marginals (397); un altre dels seus textos, *Adnotationes iuris* (ff. 121-128), porta anotacions que fan referència a la validesa del *Forum iudicum* i dels *Usatges* a Catalunya i podrien ésser d'Arnau Destorrents (398); al f. 160 comencen textos atribuïts a Guillem de Vallseca: *De iustitia Aragoniae* (399); *An a sententia principis sit licitum supplicare* (ff. 341-344); *De accusationibus* (ff. 345-346); d'altres textos no atribuïts fan referència directa a la qüestió de la jurisdicció eclesiàstica o secular sobre jueus heretges [a la qual són dedicats els tractats de Nicolau Eimeric i de Felip Ribot editats en el primer volum d'aquest anuari]: *An super crimine heresis iudeorum in eorum lege agnoscat ecclesia vel princeps* (ff. 382-416); *An de infidelibus precipue iudeis legem offendentibus sit iudicium ecclesie vel dominorum temporalium* (ff. 417-419); Jacobi de Monello, *Allegationes super materia iudeorum comitentium vel dogmatizantium contra Vetus Testamentum* (ff. 419-420); i altra vegada sense atribució: *De iudeis, quod inquisitor non possit se intrinittere* (f. 420); *Questio est an dominus Rex possit aliam civitatem Barchinone, que ex toto destructa fuit...* (f. 421r-v); i de nou, tractats de Guillem de Vallseca, aquesta vegada sembla d'atribució certa: *Genealogia Comitum Barchinone* (ff. 495-504); *De successione hereditaria in regno* (ff. 511-537); *De diffidamentis et amydamentis in guerra* (ff. 542-547); *De guerra* (ff. 548-551); de Jaume de Vallseca, *Commentum in usaticum Cunctum malum* (f. 551); dues lletres de Jaume II de Catalunya-Aragó (f. 552); Guillem de Vallseca, *De generosis guerrificantis in Cathalonia* (f. 553) (397-405); el ms. 124 conté una còpia de Joan Burgunyó, *Tractatus de potestate papae* (ff. 202-217) (406); el ms. 170, ff. 75-104, la *Lectura super libro II Institutionum* de Francesc Esteve (Steva), incompleta al final (494); el ms. 275, del segle XIII, conté a la p. 104 còpia del jurament d'un arquebisbe de Tarragona, anomenat Ramon (735); el ms. 277, ff. 38-82, *Summa de casibus penitentiae*, de s. Ramon de Penyafort en la seva segona revisió (738); el ms. A és una col·lecció de lletres d'Antoni Agostí (760-762). Hi ha fragments de les *Medicationis parabolae* d'Arnau de Vilanova en els manuscrits 184 (531) i 249 (692).- J. P. E. [10645

Catalogo di Manoscritti Filosofici nelle Biblioteche Italiane. Volume 6. Atri, Bergamo, Cosenza, Milano, Perugia, Pistoia, Roma, Siena, a cura di G. M. CAO, M. CORTESI, M. CURANDAI, E. DI MATTIA, G. ITALIANI, F. W. LUPI, P. ROSSI, A. M. VELLI, S. ZAMPONI. Premessa di Claudio LEONARDI (Subsidia al «Corpus Philosophorum Medii Aevi», VII), Florència, Leo S. Olschki editore 1992, XXIV i 382 pp.

Els manuscrits de Milà, Biblioteca Ambrosiana, sèrie A inf., són analitzats per Pietro Rossi. Són els següents: A 66 Inf., amb obres pseudo-lul·lianes (93-95); A 69 Inf., Antoni

Andreu, *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, i els *Principia*, d'atribució dubtosa (96-97); A 208 Inf., Ramon Llull, *Liber de gentili...*, *Liber de anima rationali* i *Liber de homine* (125-127); i A 268 Inf, *Llibre de contemplació en Déu* (137-138, amb indicació que el segon volum de l'obra és el D 549 Inf.).

Els de Roma, Biblioteca Corsiniana, Fondo Corsini, són analitzats per Anna Maria Velli. Ens pertoqueu els següents: 32 A 39 (Cors. 2132), alquímic pseudo-lul·lià (195); 40 E 3 (Cors. 1253), Arnau de Vilanova, *De mysterio cymbalorum* i lletres que n'acompanyaren exemplars (211-213 [cf. ATCA, VI (1987), 299-303; VII-VIII (1988-1989), 7-133]; 41 E 13 (Cors. 1113), Antoni Andreu, *Scriptum in artem veterem, De formalitate, De distinctione et separatione* (225); i 44 A 3 (Cors. 1362), Ramon Llull, *Fèlix de meravelles, Llibre qui és contra Anticrist, Lògica del Gatzell* i un fragment [qualificat per l'autora de *Trattato filosofico*, sense atribució, però en realitat són fragments del *Arbre de filosofia desiderat* i de la *Tanla general* del mateix Llull (cf. ATCA, IX (1990), 9-10]. La mateixa autora analitza els del Fondo Rossi, entre els quals trobem: 33 E 10 (Rossi 237), miscel·lània alquímica, que conté obres de o atribuïdes a Arnau de Vilanova: *Quaestiones tam essentiales quam accidentales... declaratae papae Bonifacio VIII, Semita semitae, Rosa novella* i receptes (261-266); 36 E 12 (Rossi 239), altre recull alquímic amb obres atribuïdes a Ramon [Llull?], *In lapidario verba aurea*, i a Arnau de Vilanova, *Rosarius, Dialogus de secretis naturae* (269-273); 36 E 34 (Rossi 342), Ramon Llull, *Proverbia* (273-274); i 41 E 12 (Rossi 227), on trobem el *Tractatus de vinis*, atribuït a Arnau de Vilanova (279-281 [cf. p. 21, B, 6 d'aquest volum]).- J. P. E.

[10646]

Catalogo di Manoscritti filosofici nelle Biblioteche Italiane. Volume 7. Novara, Palermo, Pavia a cura di G. M. CAO, C. CASAGRANDE, M. A. CASAGRANDE MAZZOLI, D. CICCARELLI, S. GAVINELLI, S. VECCHIO. Premessa di Claudio LEONARDI (Subsidia al «Corpus Philosophorum Medii Aevi», VIII), Florència, Leo S. Olschki editore 1993, XXII i 320 pp.

Entre els volums manuscrits de la Biblioteca Comunale de Palerm només he sabut trobar una còpia de l'alquímic *Lucidarium* atribuït a Arnau de Vilanova en el volum 4 Qq A 10, analitzat per Diego Ciccarelli (103, núm. 60).

La Biblioteca Universitària de Pavia, en canvi, estudiada per Carla Casagrande, Maria Antonietta Casagrande Mazzoli i Silvana Vecchio, posseeix còpies del *Modus vivendi* atribuït a Arnau de Vilanova (Aldini 27; 123, núm. 4); un *Encheridion penitentis ex Summa Reymundi...*, en l'Aldini 69 (184) (135, núm. 1); de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, en l'Aldini 70 (187) (138, núm. 1); un volum lul·lià, amb dues obres de Ramon Llull, *Liber de homine* i *Liber correlativorum innatorum*, i el *De conceptu virginali* [de Ramon Astruc de Cortielles], en l'Aldini 120 (158-159); unes *Definitiones principiorum* lul·lianes en l'Aldini 167 (142) (173, II, núm. 1); en l'alquímic Aldini 267 (102), un *Commentario al primo libro de Rainaldo de Villa nova con la concordancia de più filosofi...* (189, núm. 1); l'Aldini 365 (276) és còpia del *Tractatus de suppositionibus* de mestre Vicent Ferrer (213-214); en l'Aldini 413 hi ha una còpia de la *Rhetorica nova* de Ramon Llull (228-229); finalment, l'Aldini 478 (135) és còpia del *Scriptum in artem veterem* d'Antoni Andreu (249-351).- J. P. E.

[10647]

Lidia MASTROIANNI, *La biblioteca del cardinale Filippo Maria Monti*, dins «Schede Umanistiche», N. S., 2 (1992), 129-157.

Llista dels llibres relatius a bibliografies, biblioteques, edicions i autors, presents en

la llibreria del dit cardenal, ara normalment a Bolonya, Biblioteca Universitaria; només ens pertany el de Joan Bta. Cardona, *De regia Sancti Laurentii bibliotheca*, Tarragona 1587 (137).- J. P. E. [10648]

LLEIDA

Alfred AGUSTÍ I FARRENY, *Els llibres d'actes del capítol de la Catedral de Lleida: una aportació a la història de la llengua catalana dels segles XVI-XVIII*, dins «Misc. Fuster, VII», 81-139.

Després d'algunes pàgines inicials que informen de la importància de la catedral i del capítol de Lleida, l'autor presenta la vuitantena de volums 22-103 d'*Actes Capitulars*, que abasten els segles XVI-XVIII amb excepció dels anys 1550-1552 (85), i es fixa en tres punts: el ventall de decisions del capítol lleidetà consignades en els volums d'actes (86-87), la posició del capítol en la discussió de la primera meitat del segle XVII sobre català o castellà en la predicació (87-92), i els problemes de repercussió legal o política, com és ara la posició del capítol en les Corts de Catalunya, sobretot després de la *Nova Planta* (càrrecs dins el capítol, consideració dels no catalans com a estrangers) (92-110). Tema particularment estudiat és el de la llengua emprada en les dites actes, en les quals el llatí és pràcticament únic fins a darreries del segle XV i predominant fins als volts del 1630 (112-117), predomini que passa a la llengua catalana entorn del 1650 (117-120), la qual esdevindria exclusiva a darreries del segle XVIII (121-124); també és exposada la llengua de relació dels altres envers el capítol durant aquests segles: els bisbes, predominantment en castellà; la paeria en català fins a la *Nova Planta*, en castellà després; els pobles de l'Aragó, en general en català, d'on «sembla deduir-se que poblacions avui dia pràcticament de parla castellana, durant els segles XVI, XVII i XVIII eren de parla catalana» (133). Segueix la bibliografia (133-134) i en apèndix un quadre dels dits volums, dividits per segles, on consten els anys als quals corresponen les respectives actes, el nom del notari-secretari redactor, si és esborrany o redacció definitiva i llengua o llengües que hi són emprades (134-139). En el curs de l'exposició són sovint transcrits fragments i textos sencers. Tenen particular relació amb el nostre tema la notícia de l'existència d'un *Missale Ilerdensis Ecclesiae* el 1563, d'un altre «missal del bisbat de pergamí vell» (115), una comunicació al capítol del nomenament de nou rector de l'Estudi General el 1675 (120), i l'acord capitular del 1722 de patrocinar la continuïtat dels estudis dels escolans de la catedral en el seminari diocesà després de complets els catorze anys (122). [I una observació: la convocatòria a corts de Barcelona el 1518 no és de «Carles I i la seva esposa Joana» (92), ans de Joana [la Boja] i del seu fill Carles I].- J. P. E. [10649]

Carmen BERLABÉ, Francesc FITÉ, *El Museu Diocesà de Lleida i la Guerra Civil*, dins *I Congrés Església II*, 557-561; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/III (1994), 557-561.

Ultra els objectes artístics que foren malmesos i perduts o trobats hi havia, abans de l'entrada de l'exèrcit franquista, «70 caixes amb llibres, ornaments i diversos objectes d'art» (558); en canvi, la col·lecció numismàtica de l'Arxiu Diocesà, «ha desaparecido» (559); i el servei de recuperació franquista esmentà a mitjan 1938 una «inmensa cantidad de objetos artísticos y documentales que han sido hallados en Lérida abandonados por los rojos» (560).- J. P. E. [10650]

MANRESA

Marc TORRAS I SERRA, Bartomeu MASATS I SURIÑAC, Raquel VALDENEBRO I MANRIQUE, Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, *Catàleg dels protocols notarials de Manresa*. Volums I-II (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 15-16), Barcelona, Fundació Noguera 1993, 770 pp. i 4 làmines fora de text entre els dos volums.

L'inventari és precedit d'una *Aproximació històrica als notaris manresans*, de Marc Torras (9-34), on som informats de les primeres notícies de l'escrivania el 1194, relatives a la disputa entre el prebost de la Seu de Manresa, posseïdor tradicional, i el rei Alfons I, que la pretenia; aleshores i després fou confirmat el dret del prebost, sota i en nom del qual actuaren els notaris manresans (10-15); un segle més tard era cap de l'escrivania Jaume d'Arters, que li donà una estructura conservada durant dos segles: tots els notaris, tant ell com els subalterns, registraven en llibres únics, dividits en tres categories: la de comuns, la de temes particulars (capítols matrimonials, testaments, etc.), i la de destinats a persones o famílies concretes (16); de més a més, els notaris de la prebostia també en feien de la ciutat i de les diverses corts senyoriales o de llurs batlles; a començaments del segle XVI, el 1511, hom tornà a la registració en manuals propis de cada notari (23) i el 1645 el prebost sotsestablí l'escrivania a la ciutat de Manresa, la qual seria la titular de totes les notaries (25), fins que el *Decret de Nova Planta* li'n donaria el domini complet (28); l'arxiu de l'escrivania, fins aleshores annex a la Seu, passava a la Casa de la Ciutat (28-29); el 1774 es constituïa el 'Col·legi d'Escrivans' sota jurisdicció reial (30). Els protocols notarials de Manresa i comarca es troben bàsicament en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa, però també n'hi ha a l'ACA, del segle XVII ençà, a l'AHPB, i als arxius notarials de Balaguer, de Cervera, de Sant Feliu de Llobregat, de Solsona i de Vic (39-40). La presentació dels protocols respon a la història abans resumida: hi ha una secció dedicada a allò que resta del segle XIII (61-64; el protocol més antic és del 1222) i als volums de notaris particulars dels segles XIV i XV (65-67); hi ha els registres dels segles XIV i XV, que segueixen l'estructura de Pere d'Arters (llibres comuns: 69-103; personals o familiars: 104-164; i llibres de tema especial: 164-173, als quals s'afegeixen els peculiars de les institucions eclesiàstiques: 173-186; i de les confraries i gremis: 186-197; els de pobles forans: 197-198; i els quaderns d'esborranys, anònims o de notari conegut: 198-227). A partir d'ací i fins a l'acabament del segle XVIII (229-570), trobem les llistes de protocols organitzats cronològicament després del nom de cada notari. Una darrera part, inventaria els volums conservats de notaries comarcals: Artés, Balsareny, Calders, Callús, Castellgalí, Castellnou, Gaià, Moià, Monistrol de Montserrat, Prats de Lluçanès, Salelles, Sallent, Santa Maria d'Oló, Sant Feliu Sasserra, Sant Iscle de Bages, Sant Mateu de Bages i Santpedor (629-749) i d'altres de fora comarca: Alforja, Berga, Cardona, Sant Pere de Bertí, Hostalric, Pobla de Claramunt, Prats de Rei, Sant Julià d'Altura, Vic i Vilafranca del Penedès (751-754). Clouen l'obra una taula cronològica dels notaris de cada població (755-760) i una altra d'alfabètica unitària per cognoms dels notaris (761-767).- J. P. E.

[10651

Marc TORRAS I SERRA, *Inventari dels fons del Veguer i del Batlle de Manresa* (Inventaris i catàlegs de l'Arxiu, 1), Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat 1993, 52 pp.

Encara que en l'Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa els dits dos fons es trobin esparços entre els arxius de la ciutat i de la Seu, ací són presentats de forma unitària (7) d'acord amb l'esquema de seccions reproduït en la pàgina 8 i explicat en les següents (9-14). La Cort del Veguer és dividida en registres, que comencen el 1276 (19-29), *Libri obli-*

gationum (29-31), *Liber iudaeorum* (31), *Libri vicarii*, que contenen la documentació notarial relativa al veguer (31-32), *Libri firmarum* (32) i els lligalls de documentació diversa (32-36). La Cort del Batlle és repartida en registres (el primer dels datats és del 1407, 37), als quals segueixen els *Libri venditionum* (38), *Libri mandatorum* (38), els *Inventaris, sentències i compromisos* (38-42), els *Protestos* (42-47), els lligalls de documentació diversa (47), les capses de documentació diversa (48) i un formulari, intitulat *Stil de la cort del batlle de Manresa*, del segle XVII (48). Segueixen els lligalls de processos, tant de l'arxiu de la ciutat com de l'eclesiàstic (49) i alguns volums dels *Jutges de taula*, i de la cort secular de Sant Benet de Bages (50). El darrer apartat és el de la documentació del Corregiment de Manresa, posterior al *Decret de Nova Planta*: registres, lligalls, processos i capses (50-51).- J. P. E. [10652]

MATARÓ

EQUIP DEL MUSEU ARXIU, *La institució Museu Arxiu de Santa Maria, centre d'estudis locals de Mataró*, dins *I Congrés Església*, I, 171-178; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 171-178.

En aquestes pàgines hi ha informació de quins fons arxivístics desaparegueren per la barbàrie desfermada el juliol del 1936 (els de l'Obreria de l'església, de la Comunitat de Preveres, i de les confraries), i de quins se salvaren (arxiu del Rector); de les iniciatives recuperadores, amb els precedents de l'actual concentració en el Museu Arxiu, de l'oficialització d'aquest, i de la seva estructura institucional, sense oblidar la publicació del seu òrgan, els «*Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*»; al final, esquema de les seves deu seccions amb les respectives sèries (177-178).- J. P. E. [10653]

MONTSERRAT

Cebrià BARAUT, *Documents reials i pontificis de l'antic arxiu de Montserrat (segles XII-XV)*, dins «*Studia Monastica*», 35 (1993), 97-159.

Encara que l'antic arxiu fou gairebé totalment anorreat per l'incendi provocat per l'exèrcit de Napoleó l'any 1811, diverses fonts proporcionen «una idea força aproximada del que devia ésser aquest fons de l'antic arxiu» (97) i, de fet, l'autor presenta un aplec de setanta-un documents reials datats entre el 1176 i el 1498, de molts dels quals només n'és reproduït el regist o la datació i signatures, i d'una dotzena el text íntegre (99-137); en la segona part són aplegats trenta-cinc documents d'alguna manera papals (n'hi ha de legats i de delegats), amb dates entre el 1324 i el 1475; n'hi ha vuit de transcrits complets (137-159); en aquesta darrera pàgina hi ha taula onomàstica tant dels reis com dels papas atorgants.- J. P. E. [10654]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Argenteria, brodadoria i tapisseria a la sagristia de Montserrat l'any 1586*, dins «*Studia Monastica*», 35 (1993), 331-402.

Entre les darreries del segle XV i mitjan segle XVII són coneguts deu inventaris relatius al tresor de Montserrat, el més detallat dels quals seria el del 1586, *Inventario de las reliquias, jocalias, bornamentos, joyas de oro y plata...*, realitzat per ordre del visitador del monestir, Joan B. Cardona, bisbe de Vic, ara a Barcelona, ACA, *Monacals d'Hisenda*, 1561;

ací és transcrit, però les seves anotacions han estat completades amb les d'altres, quan algun d'aquests proporciona qualche informació que no es troba en aquell. Entre els dits objectes hi havia un *Evangelister* (352/141), qualche missal (390/568), un *Col-lectani* en pergami (391/574), i «un libro grande de los milagros de Nuestra Señora; es muy antiguo» (591/576, primera identificació segura del *Llibre vermell de Montserrat*, 402). També és transcrit el contracte per a la confecció d'un tern per a les misses de difunts, del 1564, ara a Barcelona, BC, *Arxiu Històric. Manuals en foli* (397-398).- J. P. E. [10655]

ORIOLA

Josep BERNABEU, Guillermo OLAGÜE, Glòria PEIRÓ, *Catàleg del fons científic (segles XVI/XVIII) de la Biblioteca "Fernando de Loaces", Oriola* (Ciència, 5), València, Edicions Alfons el Magnànim 1991, 422 pp.

Aquest llibre és constituït per una introducció (11-36), pel catàleg pròpiament dit (37-384), i per les taules finals (385-417). La introducció ens informa d'allò que digueren de les biblioteques d'Oriola escriptors dels segles XIX i XX (12-19); de la volada que prengué la dels dominicans durant el segle XVIII, quan adquiriren moltes edicions fetes a Itàlia i segurament part de la biblioteca del metge papal, Natale Saliceti [a fi d'assegurar la facultat de medicina, que definitivament fou suprimida? Cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 685-686, núm. 5059] (19-24); i descriu la situació i estat actuals (24-25). El fons ací catalogat és sobretot el pertanyent a l'antiga secció de 'Ciències i Arts' (25), i consta de 1565 volums corresponents a 953 obres, la immensa majoria de les quals són llibres (1520 volums, de 944 obres); els altres són exemplars de periòdics científics del segle XVIII (25-26; 381-394). El cos del volum és destinat a la informació d'aquestes obres, en la qual, ultra el títol, trobem per ordre alfabètic del cognom o nom de l'autor, indicació del nombre de volums de cada obra, de l'estat actual d'aquests, del nombre de pàgines en la o les numeracions presents en els diversos volums, de la signatura actual, i dels repertoris bibliogràfics on l'obra és documentada (39-384). Les taules són dedicades a autors, comentaristes i traductors (387-400), a llocs d'impressió (401-404), i a editors, impressors i llibreters (405-417).- J. P. E. [10656]

PALLARS

Carles ALBESA I RIBA, *Visita al Pallars de dos excursionistes barcelonins a la darrereria del segle passat*, dins «Collegats. Anuari del Centre d'Estudis del Pallars», 5 (1991 = XXXVI Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos), 169-174.

Els dos barcelonins eren Francesc Carreras Candi i Joaquim Miret i Sans, el recorregut dels quals el juny del 1896 i el maig del 1897 és conegut per sengles articles del primer dins el «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», abril-juny 1896 i setembre i novembre de 1897. Hi havia notícies de làpides romanes d'Isona i de la situació d'arxius parroquials de pobles diversos (173).- J. P. E. [10657]

PERPINYÀ

Sylvie CAUCANAS, André PEYRE, *Archives Départementales des Pyrénées Orientales. Sous-Série 3 E (Archives notariales). 3 E 41 à 3 E 60*, Perpinyà, Direction des Archives Départe-

mentales 1992, 208 pp.

Aturada el 1988 aquesta sèrie de publicacions arxivístiques, que fins aleshores comptava amb sis volums, és ara represa amb el volum setè, destinat a donar una senzilla notícia de l'existència d'uns registres notarials ingressats en el dit Arxiu entre el 1988 i el 1991, del qual constitueixen les sèries 3 E 41-3 E 60. La 3 E 41, de Sant Pau de Fenolhet i de Surnià, conté deu volums del segle XVII de la primera població, i tres de la segona del segle XVIII (13-14); la 3 E 42, de Torre de França, consta de cent trenta cinc volums dels segles XVII-XVIII i de dos repertoris del mateixos segles (22); la 3 E 43, de Millàs, té cinc volums de darreries del segle XVIII (29); la 3 E 44, de Ceret, presenta noranta-un volums que comencen el 1423 (35-38), als quals s'ha d'afegir un de Perpinyà dels anys 1566-1572, set capbreus de senyoriis diversos i dos volums d'actuacions judicials (43-44); la 3 E 47, de Prada, conté dos volums del segle XVIII (63); la 3 E 49, de Ceret, engloba cinquanta-un volums de minutes des del 1407, més set de Perpinyà dels segles XVI-XVII, i tres de Castellfollit [del Boix? de Riubregós? de la Roca?] dels segles XIV-XV, i encara un de llocs diversos amb documentació dels segles XIV-XVIII (77-82), quinze unitats de documentació de senyoriis laics i capbreus diversos, també dels segles XIV-XVIII (82-84) i noranta de senyoriis o drets eclesiàstics, els tres darrers dels quals pertanyen a Sant Pere de Camprodon, segle XVIII (84-95); quatre unitats, encara, pertanyen a consells de comuns diversos, un sembla *Llibre de cort del batlle* de Ceret, i tres són d'arxius privats (95-96); la 3 E 50, de Vinçà, conserva nou unitats: una de Codalet, quatre de Perpinyà, una de Tuïr i una d'Amer (al Principat); també hi ha sis unitats de senyoriis laics (101) sis d'eclesiàstics (102), dues d'administració de justícia i sis de documentació privada (103); la 3 E 53, de Prats de Molló, posseeix cent seixanta-dos volums, des del 1598 (119-125), més dos de Camprodon (al Principat) (127), quatre de documentació diversa (127), dotze de senyoriis laics, quatre d'eclesiàstics, altres quatre de comunals, dos de justícia i tretze de documentació privada (128-132); la 3 E 56, de Sallagosa A, conté seixanta quatre registres des del 1722; i de Sallagosa B, seixanta-set des del 1734 (154-156), d'Enveitg, un registre dels anys 1668-1673 (160), i de diversos llocs, nou d'altres (165-166), i encara deu unitats corresponents a senyoriis laics, catorze a senyoriis eclesiàstics, dos a justícia i tres de documents privats (165-170); la 3 E 60, de Vinçà, és sèrie constituïda per deu volums dels anys 1701-1710 (187). Hi ha taula unitària onomàstica i toponomàstica (189-202).- J. P. E.

[10658

POBLET

Gener GONZALVO I BOU, *L'Arxiu del monestir de Poblet*, dins *I Congrés Església*, I, 63-75; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 63-75.

Pàgines destinades a narrar les vicissituds de l'arxiu de Poblet després de la Desamortització. Hi ha dues parts: el calvari de Poblet a Reus, a Tarragona, des d'on és repartit entre Madrid, Academia de la Historia, i després al AHN (la major part); Tarragona, BP; Barcelona, ACA; i Vilanova i la Geltrú, Biblioteca-Museu Balaguer (64-65); el camí de recuperació, primer per obra d'Eduard Toda i Güell (el 1935 ja n'havia reaplegades més de dotze mil unitats, 65, nota 7) i del Patronat de Poblet (65-67); i des del 1940, a través d'una feina múltiple coordinada pels monjos, i en particular pels *successius monjos* arxivers, recuperació que ha arribat al punt d'intentar de reconstruir l'arxiu i les seves seccions d'acord amb la distribució que tenien abans de llur èxode (68-73). En apèndix és publicat l'intent de reconstrucció de l'ordre original de distribució de l'arxiu antic en seixanta-sis calaixos, obra de l'esmentat Toda (74-75).- J. P. E.

[10659

SABADELL

Arxiu Històric de Sabadell. Memòria '92, [Sabadell, Arxiu Històric Municipal] 1993, 40 pp.

Ultra la informació sobre les activitats realitzades en o pel dit arxiu durant l'any 1992, trobem en aquestes pàgines notícia dels treballs elaborats en els diversos fons (29-31), del tractament, al qual han estat sotmeses les diverses sèries (32-35), i de l'ús que els recercadors n'han fet.- J. P. E. [10660]

SANTA COLOMA DE FARNERS

Roser PUIG I TÀRRECH, Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Aproximació a l'arxiu parroquial de Santa Coloma de Farners*, dins *I Congrés Església*, I, 139-152; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 139-152.

Presentació dels diversos fons conservats en el dit arxiu, tal com es troben actualment després d'un treball d'inventariació realitzat pels mateixos autors. Hi ha documents anteriors al segle XIX en la secció de *Llibres parroquials* (baptismes des del 1517; confirmacions des del 1721; defuncions des del 1580; matrimonis des del 1581) (142-145); en la secció de la *Comunitat de preveres*, només hi ha documents relatius a fundacions d'aniversaris, a creació de censals des del segle XVIII (147) i al benefici de les ànimes des del XVII (148); en la secció d'*Altres fons* hi ha un lligall relatiu a la capella de Bellver amb documentació des del 1691 (151); també hi ha un fons de *Goigs* i llibres del segle XVIII a la biblioteca (152).- J. P. E. [10661]

Jospe M. T. GRAU I PUJOL, *Fonts per a la història de l'Església conservades a l'Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners*, dins *I Congrés Església*, I, 77-82; i dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 67/I (1994), 77-82.

Establert el 1982, l'AHC aplega alguns fons menors relatius a la història eclesiàstica, alguns dels quals són anteriors al segle XIX: *Llibre de l'obra de l'església parroquial de Santa Coloma*, del 1710 al 1857 (77); hi ha capbreus de béns pertanyents a la catedral de Girona, al monestir de Breda i al priorat de Sant Pere Cercada (78); documentació de misses fundades a la parròquia de Sant Miquel de Cladells; i un *Llibre de rendes* del Priorat de Valldemaria, de Maçanet de la Selva (79); el Fons Torra conté documentació beneficional d'Aiguaviva, capella de Vilademany (80); i *Goigs* d'advocacions i parròquies diverses (80-81). Assenyalam la informació, segons la qual en la revolta del 1936 foren destruïts els arxius parroquials de «Bonmatí, Lloret de Mar, Massanes, Maçanet de la Selva, Martorell de la Selva, Riells del Montseny, Riudarenes, Sant Feliu de Buixalleu, Sant Martí Sapresa, Sant Pere Cercada, Sils, Vallcanera i Viabrea» (77).- J. P. E. [10662]

SUÈCIA

Margarete ANDERSSON-SCHMITT, Hakan HALLBERG, Monika HEDLUND, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung*. Band 6. *Handschriften C 551-935* (Acta Universitatis Uppsalsensis, XXVI: 6), Estocolm, Almqvist & Wiksell International 1993, 386 pp.

Entre aquests prop de quatre-cents volums analitzats en el present llibre trobem que els manuscrits C 580, C 583, C 589, C 590, i C 591 contenen la *Summa de paenitentia et matrimonio* de Sant Ramon de Penyafort, en algun cas amb registres de contingut (59, 63

i 72-74); que el C 592, ff. 3-60, és una *Abbreuiatio* de la dita *Summa* (75); i que el C 930, ff. 96-122, és còpia del treball d'un dels comentaristes de la mateixa *Summa*, Joan de Fri-burg, *Statuta Summae Confessorum ex Sexto Decretalium addita* (377). De més a més, el C 610, ff. 98-146, conté el *De potestate papae et concilii generalis*, i el *Quae sit ecclesia cui omnes consentire tenentur*, de Joan de Casanova (112); i en C 667 són inclosos dos tractats atribuïts a Arnau de Vilanova: *De vinis* i *Epistola super alchimia* (252 [cf. p. 21. B. 6; i 22, III, 22, respectivament, d'aquest volum]).- J. P. E. [10663]

TARRAGONA

Xavier AQUILUÉ, Javier VELAZA, *Un falso epígrafe ibérico en el MNAT (Museu Nacional Arqueològic de Tarragona)*, dins «Faventia», 15/2 (1993), 7-21.

La inscripció es troba en el fragment ceràmic, ací reproduït (8, 9 i 10), inventariat amb el número 1312 (10), i existent en el dit Museu o en els que el precediren des de mitjan segle passat, tal com demostra la seva presència en el *Catálogo...* de Bonaventura Hernández Sanahuja (11-14) i en el d'Ángel del Arco (15). Però el fragment és de l'època dels Severs, 193-235 p.C., i l'escriptura ibèrica hauria desaparegut durant el primer segle (17-18); més encara, l'ús d'una de les lletres amb un valor que no és el seu condueix a datar la falsificació entre els anys 1818 i 1844 (20).- J. P. E. [10664]

Barry TAYLOR, *Tarragona, Biblioteca Pública. Ms. Santes Creus 108 (olim 201): a latino-catalan Anthology*, dins «Documenta et Scripta», V (1993), 205-213.

Trobem en aquestes pàgines descripció de la materialitat del volum (205), que després és presentat com a factici (208-209); llista dels nou textos que hi foren copiats durant el segle XV (205-206), vuit dels quals són identificats i en són indicades edicions (206-208); les darreres pàgines presenten volum i textos del ms. 921 de Madrid, BN; tres es troben en ambdós volums (210-212). Hi ha reproducció del f. 134r del manuscrit de Tarragona (213).- J. P. E. [10665]

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *Arxiu de la Parròquia del Sant Esperit de Terrassa. Inventari 1343-1992*, Terrassa, Parròquia del Sant Esperit 1993, s. n.

L'actual arxiu del Sant Esperit de Terrassa ha heretat els fons de les antigues esglésies de Santa Maria i de Sant Pere. D'acord amb aquest inventari hi ha fons anteriors al segle XVIII en totes les tretze sèries de la secció *Privilegis, lletres i ordres d'autoritats*; en totes les tres de *Comunitat i beneficiats*; en vuit de les deu de *Rendes de la comunitat*; en la d'*Obra de l'Església*; en quatre de les vint-i-vuit d'*Associacions religioses*; en una de les sis d'*Arxiprestat i parròquies*; en la del *Convent de Sant Francesc de Terrassa*; en la de *Documentació aliena*; en la d'*Inventaris*; i en sis de les onze de *Fons sacramental*. La biblioteca històrica és formada d'edicions del segle XVIII i entre els llibres litúrgics hi ha l'*Evangelari d'argent* de la Seu de Manresa i una edició dels *Evangelia* del segle XVIII.- J. P. E. [10666]

Pere PUIG I USTRELL, *La biblioteca Josep M. Domènech de monografies locals de Catalunya*, dins

«Terme. Terrassa», núm. 8 (Novembre 1993), 7-8.

Aquestes pàgines contenen presentació del creador de la biblioteca especialitzada i esment tant de les obres considerades 'tresors bibliogràfics' com dels 'clàssics de la historiografia catalana' i de les publicacions d'institucions del país o forasteres, [nombre de les quals, pel fet de publicar documents anteriors al segle XIX o de basar-s'hi, recauen en el nostre camp], J. P. E. [10667]

VALÈNCIA

Jesús VILLALMANZO, *Catálogo de los Pergaminos Reales existentes en el Archivo del Reino de València*, dins «Estudis Castellonencs», 5, (1992-1993), 105-200.

L'ARV posseeix quatre-cents setanta-quatre pergamins reials, datats entre el 1238 i el 1706, distribuïts en dotze sèries. Ací és oferta fitxa de cadascun, que conté datació i localització, breu resum del contingut, indicacions complementàries sobre el mateix pergami o el text copiat, i referència arxivística (109-192). Les pàgines finals ofereixen índex únic d'antropònims, topònims i conceptes (192-200).- J. P. E. [10668]

Arturo BERNAL PALACIOS, *La «Summa Innocentii Abbreviati» de Guido de Collemedio*, dins «Hom. Roca Cabanellas», 465-471.

Vuit són les còpies manuscrites conegudes d'aquesta obra, una de les quals és la de València, BU, ms. 294, d'on són transcrits alguns paràgrafs de la presentació de l'obra i són indicades certes particularitats, que la diferencien de les altres (468-471).- J. P. E. [10669]

José MARTÍNEZ ORTIZ, *Catálogo y estudio de los incunables de la Biblioteca Municipal de Valencia*, València, Ajuntament 1991.

Llibre només conegut per referència.- J. P. E. [10670]

Vicente VILAR HUESO, *Notas marginales de San Juan de Ribera a la Carta a Tito*, dins «Hom. Roca Cabanellas», 73-84.

Sant Joan de Ribera posseïa dos exemplars impresos de *Biblia Vulgata*, anterior a la revisió Sixto-Clementina: un de l'edició de Robert Estienne 1540 i un de l'edició de Guillaume Roville, Lió 1566, ara volums V 18 i V 19 de la Biblioteca del Col·legi del Corpus Christi o del Patriarca, de València. Ací són transcrits i comentades les dites notes marginals (74-80 i 80-82, respectivament).- J. P. E. [10671]

el VALLÈS OCCIDENTAL

Domènec FERRAN I GÒMEZ, Pere PUIG I USTRELL, *El Vallès Occidental, síntesi de contrastos i doble capitalitat*, dins «L'Avenç. Revista d'Història. (Plecs d'Història local)», núm. 172 (juliol-agost 1993), 35-46.

La presentació global parteix de la descripció de la realitat geogràfica de la comarca i segueix amb la de la diversa situació arxivística i museística dels diferents municipis, com també de les corresponents publicacions (35-38). Després trobem presentació de l'AHC

de Terrassa [cf. ATCA, III (1984), 456, núm. 1801; XI (1992), 765, núm. 8043], amb documentació des del segle X (39-40); de l'AH de Sabadell [cf. ATCA, XI (1992), 763, núm. 8034], amb fons des del segle XIII (40); de l'Arxiu Municipal Històric de Sant Cugat del Vallès [cf. ATCA, XI (1992), 763, núm. 8035], amb documentació des del segle XVIII (41); de l'Arxiu Municipal de Matadepera, amb fons des del segle XVI (41-42); i de l'Arxiu Municipal de Rubí, amb fons des del segle XVIII (42). Assenyalem la Biblioteca Soler i Palet, de Terrassa, que poseeix un fons de cinc-cents volums anteriors al segle XIX (46).- J. P. E. [10672]

VERDÚ

Antoni BACH I RIU, *Els Colom de la Segarra*, dins *Colom*, 67-73.

Són assenyalats ací els esments de persones anomenades Colom, de Tarroja, en documentació notarial de Cervera, AHC, *Protocols Notarials* [cf. ATCA, XIII (1994), 538-539, núm. 9173], o en l'Arxiu Parroquial de Verdú, d'on també són indicats altres cognoms de persones que acompanyaren Cristòfor Colom.- J. P. E. [10673]

VIC

Miquel S. GROS I PUJOL, *Museu Episcopal de Vic. Romànic* (Col·lecció Museu, 1), Sabadell, Editorial AUSA 1991, 112 pp.

Una de les seccions d'aquesta publicació és dedicada a les miniatures que ornem alguns dels manuscrits, set de les quals, dedicades a «escenes figuratives» (sis del segle XI i una del XII, quatre de l'escriptori de Vic, una del de Ripoll i dues del de Girona) (23), són presentades i reproduïdes en les pàgines 24-29. D'altres reproduccions contenen la corresponent inscripció.- J. P. E. [10674]

LLOCS DIVERSOS

Angela FRANCO MATA, *Los Beatos*, dins *Kunst im Zeitalter der Kaiserin Theophanu*. Akten des Internationalen Colloquiums veranstaltet von Schnütgen-Museum Köln 13.-15. Juni 1991, herausgegeben von Anton von EUW und Peter SCHREINER, Colònia, Verlag Locher 1993, 201-255.

Assenyalem la llista dels trenta-quatre exemplars complets o fragmentaris coneguts fins ara (206), entre els quals hi ha el fragment de Barcelona, ACA, procedent de la Cartoixa de Montalegre (més analitzat en 207/1), l'exemplar de Girona, Catedral (208/6), el fragment de Montserrat (211/19) i els exemplars de la Seu d'Urgell (213/28) i de Torí, copiat del de Girona (213-214/31), com també la notícia de l'edició facsímil de l'exemplar de Girona el 1962 (214). Les pàgines següents exposen allò que acomuna els exemplars: el text (216-220) i les il·lustracions, descrites una per una les deu dels preliminars (226-228), les setanta-sis de l'*Apocalipsi* (229-246) i les dotze del llibre de *Daniel* (246-248). Dos mapes de les procedències segures o hipotètiques (250-251) i deu reproduccions de figures en blanc i negre (252-255) clouen el treball.- J. P. E. [10675]

Jesús-Manuel URIBE GARCÍA, *Manuscritos, incunables e impresos arcaicos del «Doctrinale» de*

Alexander de Villa Dei, conservados en archivos y bibliotecas españolas, dins «Documenta et Scripta», V (1993), 285-309.

[La informació fornida per aquestes pàgines només permet de conèixer els exemplars que actualment es troben en biblioteques dels Països Catalans, no els que en procedeixen, com segurament és el cas d'alguns dels de El Escorial o de Madrid, BN; i dels actualment catalans només consta la biblioteca, no pas la signatura]. En trobem a Barcelona, BC i ACA-Ripoll (ací en són assenyalats nou exemplars: 295-296; també a la BC hi ha exemplar de l'edició incunable de Barcelona, Pere Posa c. 1481 (297); un altre de Barcelona, Pere Posa 1493, a Madrid, BN (298-299); de tres edicions de Nüremberg, Antonius Koberger totes del 1494, a Barcelona, BU i Montserrat (299); de Barcelona, Johannes Luschner i Gerardus Preuss 1495, a l'ACA i a Ciutat de Mallorca, BPública (300); de Barcelona, Pere Posa 1499, a Barcelona, BC (301); i de Barcelona, Diego de Gumiel 1499, a Girona, BPública i a Barcelona, BC (301-302). Hi ha notícia d'una edició de Girona, Baltasar Avellà 1502, i del mateix any a Barcelona, Johannes Luschner; són indicats exemplars de la darrera a Madrid, BN i a Peralada, Biblioteca del Palau (304-305). Hi ha bibliografia (305-307), i reproducció de dues pàgines d'un exemplar de Barcelona, BU (308-309).- J. P. E. [10676

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *La investigació de la història religiosa de Catalunya als arxius*, dins *I Congrés Església, I*, 9-28; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/I (1994), 9-28.

L'autor enceta el tema amb consideracions generals entorn del lloc que ocupa la història de l'Església en l'actual historiografia catalana i de la situació dels arxius de l'Església en relació a les possibilitats d'investigació. La part central de l'exposició informa dels inventaris o catàlegs de cada un dels arxius següents: Barcelona, Catedral, Arxidiocesà, i Provincials dels Caputxins, dels Carmelitans (14-15), de l'Escola Pia i dels Franciscans (16); Girona, Catedral i Diocesà (16-17); Lleida, Arxiu Diocesà (17); Manresa, Arxiu de la Seu (17); monestirs de Montserrat (17) i de Poblet (18); Sant Cugat del Vallès, Arxiu Provincial de la Companyia de Jesús (18); la Seu d'Urgell, Capitular, i Diocesà (18); Solsona, Arxiu Capitular i Diocesà (19); Tarragona, Catedral, i Arxidiocesà (19-20); Tortosa, Catedral i Diocesà (20); i Vic, Capitular i Diocesà (20-21). Un altre apartat és dedicat als arxius parroquials (21) i a allò que de l'Arxiu Secret del Vaticà s'ha publicat darrerament de tema català (22-23). Les darreres pàgines recorden aportacions recents a base de la documentació d'arxius catalans (24), assenyalen camps prioritats de recerca (25-27), i subratllen les publicacions de fonts considerades urgents (28).- J. P. E. [10677

Paul Oskar KRISTELLER, *Latin Manuscript Books Before 1600. A List of the Printed Catalogues and Unpublished Inventories of Extant Collections*. Four revised and enlarged Edition by Sigrid KRÄMER (Monumenta Germaniae Historica. Hilfsmittel, 13), Munic, Monumenta Germaniae Historica 1993, XXXVI i 941 pp.

La tercera secció d'aquesta obra s'intitula *Printed Catalogues and Handwritten Inventories of Individual Libraries, by Cities*, on trobem bibliografia sobre Àger, Arxiu de la Col·legiata (238); Alacant, Museu Arqueològic Provincial (241); Barcelona: ACB, ACA, Arxiu del Palau, Arxiu Episcopal, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, BC, Biblioteca Episcopal del Seminari, BU, AHCB, Reial Acadèmia de Bones Lletres, Sant Pere de les Puel·les, Biblioteca particular de Ramon d'Alós Moner, i de Santiago Esposa i Brunet (264-269); Bernkastel-Kues (288-289); Castelló de la Plana (342); Cervera (345); Elx (392); Escor-

nalbou (397); Girona, ACG, BP, B Seminari (443-444); Lleida (525); Maó (576); Montserrat (609-610); Morella (611); Munic, manuscrits lul·lians (617); Oriola (654); Palma de Mallorca: ARM, BBalear de la Real, Biblioteca March (675-677); Convent de les Palmes de Benicasim (677); Perpinyà: ADPO, Biblioteca Municipal (701-702); Poble (713); Ripoll: Arxiu-Museu (733-324); Roda (734); San Candido (Innichen) (767); Sant Cugat del Vallès (767); Sant Joan de les Abadesses (769); Seu d'Urgell (783); Tarragona: Arxiu Capitular, AHA, BP (809-810); Terrassa: Priorat de Santa Maria (811); Tortosa, Arxiu Catedral (821); València: AMV, ACV, BU, Col·legi del Corpus Christi, Convent de Dominics, Reial Societat d'Amics del País (845-846); Vallbona de les Monges (848); Valls (848); Vic: Arxiu Capitular; Museu i Biblioteca Episcopal (883-884); Vilanova i la Geltrú, Museu i Biblioteca Balaguer (885).- J. P. E. [10678]

Les anteriors notícies bibliogràfiques són obra de Joan Ferrer i Costa (J. F. i C.), Jaume de Puig i Oliver (J. de P.) i de Josep Perarnau i Espelt (J. P. E.).

ABREVIATURES EMPRADES EN LA SECCIÓ DE «NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES»

- «Actes Alacant, I» = «Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant - Elx, 9-14 de setembre de 1991», a cura de Rafael ALEMANY, Antoni FERRANDO i Lluís B. MESEGUER. Volum I (Biblioteca Abat Oliba, 124), Barcelona - Alacant - València - Castelló, Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Universitats d'Alacant, València i Castelló 1993, 494 pp.
- «Actes Alacant, II» = «Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant - Elx, 9-14 de setembre de 1991», a cura de Rafael ALEMANY, Antoni FERRANDO i Lluís B. MESEGUER. Volum II (Biblioteca Abat Oliba, 125), Barcelona - Alacant - València - Castelló, Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Universitats d'Alacant, València i Castelló 1993, 542 pp.
- «Actes Jueus» = «Actes. Primer Col·loqui d'Història dels Jueus a la Corona d'Aragó» (Quaderns de l'Institut, 2), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1991, 462 pp.
- «Actes Sisè Col·loqui» = «Actes del Sisè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Vancouver, 1990». A cura de Karl I. KOBBERVIG, Arseni PACHECO i Josep MASSOT i MUNTANER (Biblioteca Abat Oliba, 115), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992, 360 pp.
- Antonio Agustín* = *Antonio Agustín between Renaissance and Counter-reform*, edited by M. H. CRAWFORD (Warburg Institute Surveys and Texts, XXIV), London, The Warburg Institute-University of London 1993, VIII i 312 pp.
- Colom* = *Colom i el món català. Textos d'antologia i d'indagació*, Barcelona, Rafael Dalmau, editor 1993, 632 pp.
- I Congrés Església I/II* = *I Congrés d'Història de l'Església Catalana des dels orígens fins ara*. [Actes]. Volums I i II, Solsona 1993, 630 i 840 pp.
- «Est. Udina, IV» = «Medievalia», 10 (1992 [1993]) = Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell, y IV», 524 pp.
- Estudios renta* = Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 27), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1993, 512 pp.

- «Hom. Roca Cabanellas» = Cum vobis et pro vobis. Homenaje de la Facultad de Teología San Vicente Ferrer, de Valencia, al Excmo y Rvdmo. Dr. D. Miguel Roca Cabanellas en sus bodas de plata episcopales. Coordinado por Ramón ARNAU-GARCÍA y Roberto ORTUÑO SORIANO (Series Valentina, XXVII), València, Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer 1991, 871 pp.
- «Hom. Tarradell» = «Estudis Universitaris Catalans». Tercera Època, XXIX (1993 = Homenatge a Miquel Tarradell a cura de Josep PADRÓ, Marta PREVOSTI, Mercè ROCA i Joan SANMARTÍ), XXIV i 926 pp.
- «Hom. Villaronga» = «Acta Numismatica», 21-22-23 (1991-1993 = Homenatge al dr. Leandre Villaronga. Responsables de l'edició: M[anuel] CRUSAFONT SABATER, Anna M. BALAGUER, Pere Pau RIPOLLÉS), 560 pp.
- Isabel Ferrer = Isabel Ferrer i el seu temps. Castelló al segle XVIII* (Col·lecció Universitària. Geografia i Història, 24), Castelló, Diputació 1993, 236 pp.
- «II Jarique» = «Actes. II Jarique de Numismàtica Hispano-Àrab» (Quaderns de l'Institut, 3), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1988, 310 pp.
- L'Europe = L'Europe héritière de l'Espagne wisigothique*. Colloque international du C.N.R.S. tenu à la Fondation Singer Polignac (Paris, 14-16 Mai 1990). Actes réunis et préparés par Jacques FONTAINE et Christine PELLISTRANDI (Collection de la Casa de Velázquez, 35), Madrid, Casa de Velázquez 1992, 446 pp.
- «Misc. Altisent» = «Miscel·lània en Homenatge al P. Agustí Altisent». A cura del Departament de Geografia, Història i Filosofia (Àrea d'Història Medieval) de la Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, Tarragona, Diputació 1991, 604 pp.
- «Misc. Fuster, VI» = «Miscel·lània Joan Fuster». Estudis de Llengua i Literatura a cura d'Antoni FERRANDO i d'Albert G. HAUF. Volum VI (Biblioteca Abat Oliba, 119), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 364 pp.
- «Misc. Fuster, VII» = «Miscel·lània Joan Fuster». Estudis de Llengua i Literatura a cura d'Antoni FERRANDO i d'Albert G. HAUF. Volum VII (Biblioteca Abat Oliba, 130), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 414 pp.
- «Misc. Ponsich» = *Estudis rossellonesos dedicats a Pere Ponsich*. Miscel·lània d'arqueologia, d'història i d'història de l'art del Rosselló i de la Cerdanya a cura de Marie GRAU i Olivier POISSON, Perpinyà, Le Publicateur 1987, 566 pp.
- «Misc. Torrella» = «25 anys de servei episcopal. Miscel·lània dr. Ramon Torrella i Cascante», Barcelona, Editorial Claret 1993, 230 pp.
- PELÁEZ, *Estudios* = Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Estudios de Historia del Pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, Cátedra de la Historia del Derecho y de las Instituciones de la Universidad de Málaga 1993, 624 pp.
- «Studi Boscolo», I, II, III = *Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo ed Età Moderna*. Studi Storici in memoria di Alberto Boscolo a cura di Luisa D'ARIENZO. Volume primo: *La Sardegna*. Volume secondo: *Il Mediterraneo*. Volume terzo: *Cristoforo Colombo e la sua epoca*, Roma, Bulzoni editore 1993, 686, 532 i 530 pp.
- Vinyes i vins, I / II = Vinyes i vins: mil anys d'història*. Actes i Comunicacions del III Col·loqui d'Història Agrària sobre mil anys de producció, comerç i consum de vins i begudes alcohòliques als Països Catalans. Febrer del 1990. Coordinador: Emili GIRALT. Barcelona, Universitat de Barcelona. Publicacions 1993, Volum I: 520 pp; volum II: 404 pp.